

बी० अर पारख

❀ पारख-निवास ❀

वेटरीनरी मेडिकल कॉलेज,

वीकानेर (रा १०)

વે વોલ.

“ જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ ” એ મોક્ષમાર્ગનું દૃષ્ટિવિંદુ છે તથાપિ ઘણા જૈનો તેના ચરા રહસ્યને નહિ જાણતાં એક તરફ વધુ વલ-
ળતો વીજા તરફ ન્યુન ઇટલુંજ નહિ પણ અપેક્ષા સમજવાના જ્ઞાનની
સ્વામીએ ઘણી વચ્ચે ઢાલો હાથ જમણાને દબાવે છે તેવી સ્થિતિ
જોવાય છે. આનું કારણ પૂર્વાચાર્યોએ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય આદીનું જે
સુક્ષ્મજ્ઞાન પ્રકાસ્યું છે તે જ્ઞાનને સમય અનુસારનાં મનુષ્યો સમજી
શકે તેવી ઉત્તમ શૈલીથી સરલ ભાષામાં ગ્રંથો તૈયાર કરી જનસમાજ
આગળ જોડતા પ્રમાણમાં રજુ નહિ થવાનું છે.

અમારું ચોકસ માનવું છે કે જૈનધર્મનાં સિદ્ધાંતો પ્રમાણ અને
યુક્તિઓથી એવાં તો પ્રબલ અને ન્યાયયુક્ત છે કે જેમ જેમ તે તત્વો
વધુ ફેલાવો પામશે તેમ તેમ પ્રાચીન દૃષ્ટિ વધુ સ્વીકૃતિ નીકળશે,
અને જૈનધર્મનું ક્ષેત્ર વહોલું થશે.

આ માટે માત્ર જૈનોજ નહિ પણ સર્વ લોકોના વૌધાર્ય જૈનધર્મનાં
પુસ્તકો રચાવવાથી અને સારી રીતે વંચાવવાથી અન્ય લોકો
પણ જૈનતત્ત્વનો લાભ મેળવશે કેમકે જૈનધર્મ માત્ર જૈનો માટેજ નથી.
ગમે તે જ્ઞાતિ હોય પણ તેનાં સિદ્ધાંતો અનુસાર વર્તન રાખનાર
જૈન હોઈ શકે છે. આવી ભાવ ઉપકારની દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખી, કા-
ઢને અનુસરી, તથાપ્રકારનો પ્રયત્ન કરી પરમપૂજ્ય ગુરુવર્ય શ્રીમદ્
બુદ્ધિસાંગરજીએ આવા તત્ત્વમય ગ્રંથો રચ્યા છે જે પૈકીનો આ
“ પરમાત્મદર્શન ” ગ્રંથ છે.

આ ગ્રંથ અમે ઉપર જણાવ્યું તેવા પ્રકારની સ્વામીને દુર કર-
નાર છે, એમ કહીએ તો અતિસ્યોક્તિ નહિ કહેવાય.

આ ગ્રંથમાં વીજા અનેક વિષયો સાથે જ્ઞાન અને ક્રિયા વંચેની
યથાસ્થિત સાચીતી કરી વતાવા છે કેમકે વંચેના સંમેલન વિના
આત્મકલ્યાણ દુર છે. ષટ્દ્રવ્ય, ષટ્કારક, પંચસમવાય, નય
નિષેષા વીગેરેથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવને, અનુસરીને આ ગ્રંથ લખાયો

છે, જે અભ્યાસીઓને માટે આશિર્વાદરૂપ છે. બલકે આત્માધીમુખ લડ જનાર છે. આશ્વો ગ્રંથ વાંચનાર પોતેજ કબૂલ કરશે કે ગુહવર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીએ આ પ્રકારના પ્રયાસે કરી જૈનસમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કરીધો છે. તેઓના આ રીતે જૈનકોમ ઉપરજ ઉપકાર થાય છે, એમ નહિ પણ તેઓના ગ્રંથોની લેખન, અને કાવ્ય શૈલી, એવી તો પ્રેમ ઉપજાવનારી છે કે સર્વે દર્શનવાળાઓ તેઓશ્રી રચીત ગ્રંથો હોંસથી વાંચે છે એમ અનુભવ કઢી આપે છે. ઇટહુંજ નહિ પણ તેઓશ્રીનાં ભજનપદો તો તેઓશ્રી જ્યાં જ્યાં વિચર્યા છે, ત્યાં ત્યાં કોઈપણ રીતના તફાવત વિના હમેશના માટે ગવાતાં જ રહે છે. આથી અન્ય દર્શનીઓ પણ જૈનધર્મને જાણતા અને પ્રીતિ કરતા થયા છે. આ શું જનસમાજ ઉપર જેવો તેવો ઉપકાર છે ?

તેઓશ્રી તરફના અંકુશના આધિને તેઓશ્રી વિષે હમારે જણાવવું જોઈ છે તે જણાવી શકતા નથી, પણ સમાજ તો કબૂલ કરતી જોવાય છે કે, ભેદાભેદ અને મારામારીની કોઈપણ ચર્ચામાં ન ઉતરતાં પોતે અને અન્ય જીવા પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કઈ રીતે કરી શકે તેજ માર્ગ તરફ તેઓશ્રીનું પ્રયાણ છે અને તે દિવસે દિવસે ચઢતું અને વધતું જાય છે.

તેઓશ્રીના ગ્રંથો સંબંધી વધુ વિવેચનમાં નથી ઉતરી શકતા કારણ તેઓશ્રીનું માનવું એમ છે કે દુનિયાં દર્પણરૂપે વસ્તુને વસ્તુરૂપે કેમ નહિ જોઈ શકે ? (વેશક ગુણાનું રાગની દૃષ્ટિ તેમાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.) તેથી અમો તેવા પ્રકારની તજવીજમાં ન ઉતરતાં તેઓશ્રીની કૃતિના ગ્રંથો જેમ જાને તેમ સમાજ આગલ સારા સ્વરૂપમાં (ઓછી કિંમતે) રજુ કરવા એજ કર્તવ્ય સમજી આગલ વધીએ છીએ અને ગુરુ કૃપાથી મંડલ પોતાના નામે ? વર્ષમાં ? ? પુસ્તકો વહાર પાઠી શક્યું છે.

આ રીતે મંડલ આગલ વધવામાં જે ફતેહ પામ્યું છે તેમાં ગુરુશ્રી ઉપરાંત મંડલને પુસ્તકો પ્રગટ કરવાને દ્રવ્યની મદદ કરનારા ગૃહસ્થોનો પણ હિસ્સો છે. જે અમો જણાવવા ચુકી જવું યોગ્યધારતા નથી. અગાડના ગ્રંથોના સહાયકોના નામો તેતે ગ્રંથો સાથે મુદ્રિત.

થયેલ છે. જેઓ ઉપરાંત મજકુર “ પરમાત્મદર્શન ” ગ્રંથને પ્રગટ કરવામાં નીચે મુજબ સહાય મળી છે.

૧૫૦) શેઠ મોતીજી જેતાજી પુનાવાલાની વિધવા વાઈ નાજુવાઈ

૭૫) શેઠ મોહનલાલ તારાચંદ. વિજાપુરવાળા.

૫૦) શેઠ રાયચંદભાઈ રવચંદ. સાળંદવાળા.

૫૦) શેઠ વાડીલાલ મગનલાલ. અમદાવાદ.

૫૧) શેઠ અમૃતલાલ કેશવલાલ વાઢી સદગત ભાઈ અમૃત-
લાલના સ્મણાર્થે તેમની માતૃશ્રી ચંચલ બહેને અમદાવાદ.

૫૦) વાઈ હરકોરબહેન શ્રી અમદાવાદ.

૩૧) વકીલ મોહનલાલ હેમચંદ તેઓના ચી. ભાઈ સવાઈ
ના પુણ્યાર્થે. શ્રીપાદરા.

૨૫) શેઠ હાથીભાઈ મુલચંદ. શ્રી માળસા.

૩૦) શેઠ માધવલાલ અમથાલાલ. શ્રી માળસા.

૩૧) શેઠ મોહનલાલ કરમચંદ અમદાવાદ.

આવી રીતે સહાય કરનારાઓનો તથા વીજા મદદગાર ગ્રંથ-
સ્થોનો મંડલ આધાર માને છે. અને તેઓને પોતાના દ્રવ્યનો આ
રીતે સદુપયોગ કરવા માટે ધન્યવાદ આપે છે.

મંડલનો ઉદ્દેશ ઉપર જણાવ્યું તેમ જનસમાજમાં તેઓશ્રી રચિત
પુસ્તકો વધુ વંચાય તે માટે સસ્તી કિંમતે પ્રગટ કરવાનો છે, તે
વજાવે જાય છે. તે સમાજ પળ જોઈ શકી છે કે વીજી કોઈપણ
સંસ્થાઓ કરતાં મંડલ પુસ્તકોની ઘણીજ ઓછી કિંમત રાખે છે,
તે પળ વીજાં પુસ્તકો પ્રગટ થવાને ઉપયોગાર્થે તેમજ થોડીપણ કિંમત
આપી પુસ્તક ખરીદતાં તે ઉપર વહુ ભાવ રહે છે તે અર્થે.

મંડલ આશા રાખે છે કે ગુરુવર્ય પુસ્તકો તૈયાર કરતા રહે છે
તેજ પ્રકારે પ્રગટ કરાવવાને સહાયકો વધતા જશે.

હેવટમાં ધ્યાન રેંચવાને રજા લઈએ છીએ કે મંડલ મારફતે
આ રીતે પુસ્તક પ્રગટ કરાવવાને જરૂર વિચારશો.

મુંબાઈ ચંપાગલી
વીર સવંત ૨૪૩૭
પોસ સુદી ૧૦. ગુરુ

} લી.
શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડલ.

પરમાત્મદર્શનગ્રંથ.

પ્રસ્તાવના.

જગત્માં પ્રત્યેક મનુષ્યો ધર્મનું આરાધન કરે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યો ધર્મના માટે ઇચ્છા રાખે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યોને અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા વર્તે છે. જન્મ, જરા, મરણના દુઃખ-માંથી વંચાવ થાય તે માટે પ્રત્યેક મનુષ્યો બુદ્ધચિનુસાર ઉપાયો શોધે છે. અમર થવું તે માટે અનેક પ્રકારની શોધો કરે છે. આવી અમૂલ્ય શોધ કરવાની કોને જિજ્ઞાસા નહિ હોય ? અલગત સર્વને હોય છે. આવી શોધ માટે જ્ઞાનદષ્ટિની જરૂર છે અને તે પળ સર્વજ્ઞ દષ્ટિ હોવી જોઈએ. આવી સર્વજ્ઞ દષ્ટિવાળા તીર્થંકરો પ્રથમ થઈ ગયા છે. આ ક્ષેત્રમાં ચરમ તીર્થંકર ત્રિશલાતનય શ્રી મહાવીરસ્વામી ૨૪૩૬ વર્ષ ઉપરં થઈ ગયા છે. તેમણે કેવલજ્ઞાનથી સર્વ પદાર્થો જાણ્યા તથા દેખ્યા. મનુષ્યો નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત કરે તથા જન્મ જરા અને મૃત્યુના દુઃખમાંથી છૂટે તે માટે તેઓશ્રીએ આત્મજ્ઞાન વતાવ્યું છે. સર્વ પ્રકારના જીવ અને અજીવ પદાર્થોનું સ્વરૂપ વતાવ્યું છે. જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગ વતાવ્યો છે. નાત જાતનો ભેદ રાખ્યા વિના આત્મતત્ત્વની શક્તિયો खीलવવાના ઉપાયો વતાવ્યા છે. સાધુ ધર્મ અને ગૃહસ્થ ધર્મ એમ બે પ્રકારના ધર્મ વતાવ્યા છે. અમર થવાને માટે આત્મધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ વતાવ્યું છે. સમ-વસરણમાં વેલી દેશનાદેહ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી છે તેમના ગણધરોએ દ્વાદશાંગીની રચના કરી, પશ્ચાત્ સ્થવિરોએ ઉપાંગની રચના કરી. તેમની પાટે જે જે આચાર્યો થયા. ગીતાર્થો થયા. તેઓએ પ્રકરણો ગ્રંથો આદિની રચના કરી. પ્રત્યેક આચાર્યોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જમાનાને અનુસરી ગમે તે ભાષામાં સહેલાઈથી મનુષ્યો તત્ત્વ માર્ગ સમજી શકે તેવા ગ્રંથો અને તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ આ-

પ્રવાનો હતો, તે રીતિને અનુસરી ઉમાસ્વાતિ વ્રાહ્મક, સિદ્ધસેત
 દિવાકરસૂરિ, હરિમદ્ગુરુ, શ્રી હેમચંદ્ર આચાર્ય શ્રી અમયદેવસૂરિ,
 યશોવિજય ઉપાધ્યાય, આદિ ધર્મધુરંધર આચાર્યોં. અનેક મનુષ્યોના
 ઉપકારાર્થે. સંસ્કૃત ભાષામાં તથા માગધી પ્રાકૃતાદિ ભાષામાં
 ઉપદેશ દીધો છે તથા તેવા ગ્રંથો વનાવ્યા છે. પૂર્વોક્ત આચાર્યોના
 ગ્રંથો સૂત્રોની પેઠે માનનીય પૂજનીય ગણાય છે. શ્રી હેમચંદ્ર પશ્ચાત્
 લોકોની સ્થિતિ વિદ્યા સંબંધી ઘટવા લાગી. લોકો માગધી અને
 સંસ્કૃતમાં પણ અલ્પ સમજવા લાગ્યા. ત્યારે આચાર્યોં જમાનાને
 અનુસરી ચાલતી ગુર્જર ભાષા આદિમાં રાસો વગેરે વનાવવા
 લાગ્યા સં ૧૩૨૭ ની સાલમાં સાત ક્ષેત્રનો રાસ વન્યો છે. આ
 સાત ક્ષેત્રનો ગુર્જર ભાષાનો રાસ છપાવી સિદ્ધ કર્યું છે કે જૈનોમાંથી
 ગુર્જર ભાષા મુખ્યતાએ પ્રકાશી છે આ રાસ મજન સંગ્રહ ચોથા
 ભાગમાં છપાવ્યો છે. તે પહેલાં પણ ગુર્જર ભાષામાં જૈનાચાર્યોં
 કાવ્ય લખ્યાં હોય એમ સંભવ થાય છે અને તે માટે શોધ ચાલે છે.
 પ્રથમ તો ગુર્જર ભાષામાં પણ તરીકે રચના કરી ઉપદેશ આપ્યો પશ્ચાત્
 ગ્રંથમાં પણ ગ્રંથ વનાવી ઉપદેશ દેવા પ્રારંભ કર્યો. શ્રીવીરે પ્રરુપેલાં
 તત્ત્વોનો સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, ગુજરાતી, હિંદુસ્થાની વગેરે
 અનેક ભાષામાં હાલ અવતાર થઈ અનુભવાય છે. શ્રી વીરપ્રભુ
 મુક્તિમાં ગયા તો પણ ગંગાના પ્રવાહની પેઠે તેમની પાછળ તેમનો
 ઉપદેશોનો તત્ત્વમાર્ગ પુરુષ પરંપરા અખંડ વહેવા લાગ્યો. હાલ પણ
 તે પ્રમાણે જોવામાં આવે છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં તથા માગધી ભાષામાં હાલ ગ્રંથો વનાવવામાં
 આવે તો પ્રાયઃ દશ હજારમાં પાંચ માણસ પણ ભાગ્યેજ સમજી શકે.
 સંસ્કૃત તથા માગધીમાં વનાવેલા ગ્રંથોને પણ ગુર્જર ભાષામાં સમ-
 જાવવામાં આવે ત્યારેજ લોકોના સમજવામાં આવે ત્યારે ગુર્જર
 ભાષામાં ગ્રંથો વનાવવામાં આવે તો ઘણા લોકો સમજી શકે એમ

કહેવું નિર્ધિવાદ છે. ગુજરાતમાં રહેનાર પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ ભલે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરે, ઇંગ્લીશ ભાષાનો અભ્યાસ કરે તોપણ ૨૪ કલાકો પૈકી સર્વ કલાકોમાં ગુર્જર ભાષામાં બોલીનેજ સર્વને પોતાનું કાર્ય કરવું પડે છે. માતૃભાષામાં જે ઉપદેશ આપવામાં આવે છે તે સહેજે સમજાય છે. આમ કહેવાથી કંઈ સંસ્કૃત અને માગધી ભાષાની ફલકાઈ દેખાડવામાં આવતી નથી. કહેવાનું તાત્પર્યાર્થ એ છે કે ગુજરાતીઓને માટે ગુર્જર ભાષામાં લેખ લખી સમજાવવામાં આવે તો વિશેષ ઉપકાર થાય. આ ન્યાયને અનુસરી ગુર્જર ભાષામાં લેખ લખ્યો છે.

આત્મતત્ત્વ સંબંધી માન્યતા દરેક દર્શનવાળાઓની ભિન્ન ભિન્ન છે. આર્યભૂમિમાં જૈન, વેદ અને બૌદ્ધ આ ત્રણનાં પુસ્તકો વિશેષ જોવામાં આવે છે. મુસલમાન અને સ્ત્રીસ્તિ લોકોતો ઝયારે આ દેશમાં આવ્યા ત્યારે તેમના ધર્મના પંથોનાં પુસ્તકો લેઈ આવ્યા. દરેક દર્શનવાળા ઈશ્વર, કર્મ અને આત્માદિ તત્ત્વો સંબંધી ભિન્ન ભિન્ન મત જણાવે છે. અને તે માટે પોતપોતાની યુક્તિયો જણાવે છે.

પદ્દર્શનમાંથી કયું તત્ત્વ સ્વરૂપ છે, તે યુક્તિ અને પ્રમાણથી સમજી શકાય છે. શ્રી વીરપ્રભુએ આત્મ તત્ત્વ એવું સરસ વતાવ્યું છે કે તે માધ્યસ્થ અને જ્ઞાન દૃષ્ટિવાળાને રુચ્યા વિના રહે નહિ. દેવગુરુ અને ધર્મ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ દૃષ્ટિથી વતાવ્યું છે. આ ગ્રંથમાં શ્રીવીરપ્રભુએ કહેલું આત્મતત્ત્વ સૂત્રાનુસારે લખ્યું છે. જિનાગમોનું દોહન કરી દેવગુરુ ધર્મ તત્ત્વાદિનું યથાર્થ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રથમ આગ્રમાં સદ્ગુરુનું મંગલાચરણ કર્યું છે. પશ્ચાત્ ગુરુની કેવી શક્તિ છે તે જણાવવા પ્રદેશી રાજા અને કેશી કુમારનો સંવાદ દેખાડી આત્માની અસ્તિતા સિદ્ધ કરી છે. પશ્ચાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સંવાદ પ્રસંગાનુસારે જણાવ્યો છે. પશ્ચાત્ યોગ્ય અયોગ્ય શ્રોતાનાં લક્ષણ જણાવ્યાં છે. પશ્ચાત્ ૬૮ મા પાનાથી પદ્મવ્યનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પશ્ચાત્ આત્મધર્મ મહત્તા દર્શાવી છે. પશ્ચાત્ આત્મ

ધર્મની મહત્તા માટે ક્ષમા નિષ્કપટપણું આદિ સદ્ગુણોની જરૂરીયાત બતાવી છે. પશ્ચાત્ પત્ર ૧૩૩ માથી આત્માની શોધ કોઈ વિરલા કરે છે તે સંબંધી એક વાદશાહ અને ફકીરની વાર્તા આપી ઘાગનું દૃષ્ટાંત જણાવ્યું છે. પશ્ચાત્ પત્ર ૧૪૬ માથી મતિશ્રુત આદિ પંચજ્ઞાનનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.

પશ્ચાત્ સાધુની આત્મધ્યાનાદિ ક્રિયા દર્શાવી છે. પશ્ચાત્ આત્મ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. પશ્ચાત્ અનુક્રમે પત્ર ૧૯૦ માથી ભવ્યાત્મા ૬ દશ પ્રશ્ન સંબંધી વિચાર કરવો જોઈએ. તેનાં નામ જણાવી અનુક્રમે વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રશ્નોના સાતમા પ્રશ્નના વિષયમાંજ પત્ર ૧૭૫ માથી કર્મરાજા અને ધર્મરાજાનું યુદ્ધ વર્ણન કર્યું છે. તે સ્થિર ચિત્તથી વાંચવાની જરૂર છે. પત્ર ૨૦૩ થી આઠમા પ્રશ્નનો વિષય શરૂ થાય છે તેનું પૂર્ણમેમે મનન કરવું જોઈએ. પત્ર ૨૧૫ માથી નવમા પ્રશ્નનો વિષય શરૂ થાય છે. પત્ર ૨૩૧ માથી આત્મા, કર્મનો તથા મોક્ષા કેવી રીતે છે તેનું વર્ણન કર્યું છે. પશ્ચાત્ સિદ્ધસ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. પશ્ચાત્ પત્ર ૨૫૭ થી ईશ્વર જગત્ કર્તા નથી. તેમ સંબંધીનું વ્યાખ્યાન કર્યું છે. પશ્ચાત્ ષટ્સ્થાનકની સિદ્ધિ કરી બતાવી છે. આત્મસિદ્ધિ કરવામાં અનેક જિનાગમોના અનુસારે યુક્તિયો દર્શાવી છે. તે યુક્તિયોને જો મુખે કરવામાં આવે તો જૈન ધર્મ તત્ત્વોની પૂર્ણ શ્રદ્ધા થાય. આત્મા કર્મનો નાશ કરી અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરી અમર થાય છે તેજ મુખ્ય મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખી તેના ઉપાયો દર્શાવ્યા છે તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યોનું આ ગ્રંથ વાંચતાં કલ્યાણ થાય. એમાં કોઈ સંદેહ નથી. પરમાત્મદર્શન ગ્રંથ વાંચનાર અવશ્ય જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર પામી મુક્તિમાર્ગ પામે છે. જે ભવ્ય જીવો હોય ત્હેને આ ગ્રંથમાં લખેલાં તત્ત્વોની શ્રદ્ધા થાય છે.

આ ગ્રંથના પ્રત્યેક પાનાના મુખપર મુખ્ય હેડીંગ છે તેથી વાંચનારને પ્રત્યેક વિષયની સરલતા થશે. આ ગ્રંથમાં છેલ્લાં દુહા તથા ચોપાડ્યોનો અર્થ લખ્યો નથી. પણ કોઈ ભક્ત પંડિત પુરુષ

અવશેષ દુહા તથા ચોપાઈયોં ઉપર અર્થ પુરશે તો ધર્મલાભ પ્રાપ્ત કરશે. સમયના અભાવે અવશેષ દુહા આદિ ઉપર વિવેચન થયું નથી. તે દુહાઓ વગેરે સદ્ગુણના પાસે જે વાંચશે તે વિશેષતઃ અર્થ પ્રાપ્ત કરી શકશે. જેઠવાદિયોની સામે રક્ષણ તરીકે આ ગ્રંથ ઉપયોગી થશે. આ ગ્રંથને માધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી વાંચશે. તે સદ્ગુણ રાગથી તેનો યથાર્થ તત્ત્વ રહસ્ય મેલવી શકશે.

આ ગ્રંથ સૂઝ તરીકે-શ્રી લોદરા ગામમાં આરંભ્યો હતો ત્યાંથી મેસાણે જઈ ત્યાં સં. ૧૯૬૦ નું ચોમાસુ કર્યું. ત્યાં અશાઢ સુદી ૫ ના રોજ આ ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યો. પશ્ચાત્ તેજ ચોમાસામાં વિવેચન જેટલું લખાયું છે તેટલું અત્ર દાખલ કર્યું છે. વાકીના દુહાનું વિવેચન, કોઈ ભક્ત શિષ્ય પૂર્ણ કરશે.

આ ગ્રંથમાં જે કંઈ જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયું હોય તે સંબંધી મિથ્યાદુષ્કૃત હો. સજ્જન દૃષ્ટિથી જે કોઈ આ ગ્રંથ વાંચશે તેને અત્યંત લાભ પ્રાપ્ત થશે. જ્ઞાનિને આશ્રવનાં કારણ તે સંવરરૂપે પરિણમે છે. અને અજ્ઞાનિને સંવરનાં કારણ તે આશ્રવરૂપે પરિણમે છે તેમ યોગ્ય જીવને આ ગ્રંથ સમ્યગ્વર્ણને પરિણમશે. અને અયોગ્ય કુપાત્ર મત્સરી દુર્ગુણગ્રાહીને આ ગ્રંથનું વાંચન, વિપરીતપણે પરિણમેશે. તેમાં તેની દૃષ્ટિ તેજ મુખ્ય કારણ છે.

પ્રત્યેક ભવ્યજીવો આ ગ્રંથ વાંચી અધ્યાત્મસ્વરૂપમાં રમણતા કરી પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરો. પરમાર્થ પ્રતિ સર્વની રુચિ થાઓ. પરમાનંદને સર્વ જીવો પ્રાપ્ત કરો. સર્વ જીવો મંગલમાલા પ્રાપ્ત કરો.
 એજથુભાષી: ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

મુકામ-અમદાવાદ-ઝવેરીવાડો.

સંવત ૧૯૬૬ કાર્તિક વદી ૮

લિ. મુનિ. બુદ્ધિસાગર.

આંબલી પોલનો ઉપાશ્રય.

॥ अथ परमात्मदर्शन ॥

पंचशती प्रारभ्यते.

श्री संखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः

मंगलम्.

गुरु स्तुति, दुहा.

सुरतरु जंगम तीर्थरूप, सद्गुरु साचा देव;
त्रिकरण योगे तेहनी, चावे कीजे सेव. १

श्री सद्गुरुनी स्तुति कराय छे. अनादि काळथी जीव अज्ञान (अविद्या) थी वहिर् वस्तुमां आत्मपणायी बुद्धि धारण करी अनंतशः दुःखराशि भोक्ता थयो अने वहिरात्मभावे परवस्तुने पोतानी मानी स्वस्वरूप भूल्यो एवा मूढ आ जीवने शुद्ध स्वरूप ओळखावनार श्री गुरुमहाराज सत्य देवरूपे छे. मिथ्यात्व अने सम्यक्त्व स्वरूप समजावी शुद्ध मोक्षमार्ग योजक श्रीगुरुना समान बीजा देव नथी. मुक्ति रूप फल देवामां श्रीगुरु कल्पवृक्ष छे. अन्य कल्पवृक्षो पौद्गलिक मुखदाता छे. अने गुरु रूप कल्पवृक्ष तो अनंत आत्मिक शाश्वत सुख समर्पे छे. जो के उपादान कारणरूप गुरु महाराज नथी तो पण उपादान कारणनी शुद्धिकारक तथा सहायभूत निमित्त कारणरूप श्रीगुरुराज छे, ए कल्पवृक्षनी प्राप्ति महा पुण्योदये थाय छे. गुरु जंगम तीर्थ छे, अन्यत्र के ज्यां श्री तीर्थकरादिनां कल्याणक थयां छे, ते तीर्थ स्थावर तरीके कहेवाय

છે, તે તીર્થોની યાત્રા સેવા ભક્તિ કરવાથી સમ્યક્ત્વ નિર્મલ થાય છે. કિંતુ તે સ્થાવર તીર્થની શ્રદ્ધા ઓઝાણકારક પૃથ્વીતલ ગમનકર્તા શ્રી સદ્ગુરુ પ્રત્યક્ષ મહાઉપકારી છે. 'યેનાલંબનેનજીવો । ભવાંભોધિંતરતીતિ તીર્થઃ' જેના આલંબને જીવ સંસાર સમુદ્રને તરે છે તે તીર્થછે, શ્રી ગુરુ મહારાજના આલંબને જીવ સંસાર સમુદ્ર તરે છે, માટે ગુરુ તેજ તીર્થ છે, ગુરુરૂપ તીર્થની સેવાભક્તિ ઇટિતિ પ્રત્યક્ષ ફલદા છે. શ્રી ગુરુની વાણીરૂપ ગંગામાં જે સ્નાન કરે છે તે પોતે ઉપાર્જનકૃત કલ્મષોને ગમાવે છે. ચક્ષુનો વિગ્રમાનતાણ પળ અન્ય પદાર્થોના નિરીક્ષણમાં સૂર્ય ચંદ્ર દીપકની જહર પડે છે. તેમ ભવ્યાત્માઓને પોતાનું આત્મિક શુદ્ધસ્વરૂપ અવલોકનાર્યે ગુરુ સૂર્ય સન્માન છે તેથી તેની જહર પડે છે, વિશેષ એ છે કે, સૂર્ય અંતરનો પ્રકાશ કરી શકતો નથી. અને ગુરુ મહારાજ અંતરના પ્રકાશકારક છે. માટે આ સૂર્ય કરતાં પળ વિલક્ષણ અલૌકિક ગુરુરૂપ સૂર્ય છે, પૂર્વોક્ત સદ્ગુરુની ત્રિકરણયોગે અત્યંત ભાવે સેવા કરવી, સેવા કીજીએ એ કહેવાથી એમ સૂચવ્યું કે જેને મુક્તિ પદની ઇચ્છા હોય તેને સદ્ગુરુનો વહુમાનથી વિનય કરવો. કારણ કે ધર્મનું મૂળ વિનય છે. અને વિનય વિના ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને ધર્મની પ્રાપ્તિ ગુરુ વિના થાય નહીં માટે શ્રદ્ધા ભક્તિ વહુમાન પૂર્વક ગુરુરાજનો વિનય કરવો.

સુરતરૂની ઉપમાથી સમજવું કે—ગુરુ અનંત આત્મધર્મના દાની છે.

આત્મધર્મનું દાન તે ભાવ અભયદાન છે. પંચધાદાન છે. ૧ અભયદાન, ૨ સુપાત્રદાન, ૩ અનુકંપાદાન, ૪ ઇચિત્તદાન, ૫ કીર્ત્તિદાન, એ પાંચમાં મહાઉપકારક અભયદાન મુખ્ય છે, દ્વિધા અભયદાનં દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ. અભયદાન બે પ્રકારે છે. ૧ દ્રવ્ય અભયદાન. ૨ ભાવ અભયદાન. એકેન્દ્રિયાદિથી તે પંચેન્દ્રિય પર્યંત જી-

વોના પ્રાણોનું રક્ષણ કરવું તેમનો કોઈ ઘાત કરતું હોય તો વચાવવા તેને દ્રવ્ય અભયદાન કહે છે, દરેક જીવને જીવવું પ્રિય લાગે છે. કોઈને મરણ શરણ થવું પ્રિય લાગતું નથી. કહ્યું છે કે. મરણ સમો નાથિય ભયંઃ મરણ સમાન કોઈ ભય નથી, માટે પ્રાણીઓને કોઈ મારતું હોય તો અનેકરીત્યા તેમનું રક્ષણ કરવું. જીવની દયાથી જીવ તીર્થકરનામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે, નરસ્ત્રર્ગાદિ સુખસંપત્તિનો ભોક્તા થાય છે. એક રાજાની અણમાનીતી સ્ત્રીએ ચોરને ફાંસીની શિક્ષા થતી અટકાવી અને અન્ય રાણીઓએ લક્ષ રૂપૈયા સ્વરચી તેને મિષ્ટાન્ન જમાડ્યાં, કિંતુ ચોરે અણમાનીતી સ્ત્રીનો અત્યંત ઉપકાર માન્યો. અને તેણીએ છોડાવ્યો ત્યારે સુખી થયો, શ્રી શાન્તિનાથના જીવે પૂર્વ ભવમાં એક પારેવાનો જીવ વચાવ્યો તેથી અત્યંત પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું, તેમ ભવ્યત્માઓએ પ્રત્યેક જીવોની દયા કરવી, કોઈ જીવની હિંસા કરવી નહીં, મિથ્યાત્વે પાપ બુદ્ધિરૂપ પિશાચિકાના પ્રેર્યા કેટલાક જીવો મત્સ્ય અજ પશુપંક્તીનાં માંસ ભક્ષણ કરે છે, માંસ વેચે છે, માંસ ભક્ષકની અનુમોદના કરે છે તે જીવો ઘોરકર્મ ગ્રહી અતિ દારુણ દુઃખાલય અધોગતિભાક્ થાય છે અને આ ભવમાં પગ કર્મોદયે દુઃખની જ્વાળામાં ફસાય છે, માટે મન વચન કાયાએ કરી જીવની હિંસા વર્જવી.

૨ ભાવઅભયદાન-ભવ્ય જીવાત્માઓને તેના શુદ્ધ ગુણોનું દાન આપવું તેને ભાવ અભયદાન કહે છે તદ્દ્વિધં=ભાવ અભયદાન વે પ્રકારે છે. ૧. સ્વભાવ અભયદાન ૨. પરજીવધર્મ અભયદાન. પોતાનો આત્મા અસંખ્યાતપ્રદેશી છે અને તે પ્રદશો અરૂપી છે, કોઈ કાલે પગ ઉત્પન્ન થયા નથી માટે અજ છે, વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યત્ કાલમાં પ્રદશો જેવા છે તેવા ને તેવા રહે છે, માટે શાશ્વતા છે, એ અસંખ્યાત આત્માના પ્રદેશો વાઙ્મયા વલ્લતા

મથી, ગાઢયા ગઢતા નથી, એક પ્રદેશે આત્મા કહેવાય નહીં, વે પ્રદેશે આત્મા કહેવાય નહીં, અસંખ્યાત પ્રદેશમયી આત્મા કહેવાય છે, જઠરુપ પુદ્ગલયકી આત્માનું સ્વરુપ ન્યાયુંછે, અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત વીર્ય, इत्यादि આત્માના અનંત ગુણો છે, આત્માના એકેક પ્રદેશમાં અનંત ધર્મ રહ્યા છે, આત્મામાં અનંત સુખ અસ્તિભાવે રહ્યુંછે.

કિંતુ અનાદિ કાલથી જીવ પોતાનાસ્વરુપનાઅજ્ઞાનથી પરવસ્તુમાં અહંભાવ ધારણ કરી, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગથી પુદ્ગલ સ્કંધોને અષ્ટકર્મની વર્ગના તરીકે પરિણમાવી વિચિત્ર શરીરોને ધારણ કરે છે, જીવની અનાદિકાલ મૂળ વસતિ નિગોદ છે, નિગોદના જીવ વે પ્રકારે છે. ૧ સૂક્ષ્મનિગોદ ૨ વાદરનિગોદ. અનંત જીવો વજે એક શરીર હોય છે અને ચતુર્દશ રજ્વાત્મક (ચંડરાજ) લોકોને કાજલની કુંપલીની પેરે વ્યાપીને રહ્યા છે, તેને સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવ કહે છે.

એ સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવને મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ રહ્યા છે. સદાકાલ તે દુઃખના ભોક્તા છે. ત્રણ પ્રકારનાં જે અજ્ઞાન છે, તેમાંથી એક પળ અજ્ઞાન ટલ્યું નથી, તેનામાં સમજવાની કંઈ પળ શક્તિ નથી. એ સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવોમાં કેટલાક ભવ્ય જીવો અને કેટલાક અભવ્યજીવો છે. સાધારણ વનસ્પતિના જીવોને વાદર નિગોદીયા જીવ જાણવા, દ્વિપ્રકારે નિગોદમાં અનંતશઃ જન્મ મૃત્યુના ચક્રવેગે જીવ ભમ્યો, ત્યાંથી ભવિતવ્યતાયોગે પૃથિવી, જલ, જ્વલન, વાયુ, પ્રત્યેક વનસ્પતિનાં શરીરો ધારણ કરી ભવભ્રમણ કર્યું, પળ આત્મસ્વરુપનો અવગોચ થયો નહીં. દાન એ શી વસ્તુ છે તેટલું પળ જાણવામાં આવ્યું નહીં અને તે કર્યું નહીં.

પ્રશ્ન—જલ સરોવરમાં મર્યું હોય છે ત્યારે હજારો પશુ પંક્તી મનુષ્યાદિ તેમાંથી જલપાન કરે છે, ત્યારે જલે પોતાનું દાન વીજાના અર્થે શું કર્યું ના કહેવાય ?

જ્વર—અન્ય જીવો જલપાન કરે છે તે પોતાની સત્તાથી કરે છે, જલપાન અન્ય જીવો કરે તેમાં જલના જીવો રાજી નથી, જલપાન કરવાથી જલના જીવોનો નાશ થાય છે તેમાં પોતે રાજી નથી, માટે તે દાન કહેવાય નહીં. દ્વીન્દ્રિયથી તે ચતુરિન્દ્રિય પર્યંત જીવો અભયદાન પોતે કરી શકતા નથી. પંચેન્દ્રિયના ચાર પ્રકાર છે, ૧ દેવતા. ૨ મનુષ્ય. ૩ તિર્યંચ. અને ૪ નારકી. ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકારના દેવો દ્રવ્ય તથા ભાવ અભયદાન કરી શકે છે. સમ્યક્ત્વધારકદેવો સમકિતની અપેક્ષા ભાવ અભયદાન કરી શકે છે, કારણકે સમકિત પામેલા દેવતાઓ પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ સમજે છે, પોતાના આત્માને પોતાના સમકિત ગુણનું દાન આપે છે તથા અન્યદેવો તથા મનુષ્યોને ધર્મની શ્રદ્ધા કરાવે છે, માટે વીજાને ભાવ અભયદાન અર્પે છે. સર્વ જાતના દેવતાઓનો મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકથી તે સમકિત ગુણસ્થાનકની અંદરમાં સમાવેશ થાય છે. વહુ દેવતાઓ ધર્મશ્રેણીને ધર્મમાં સ્થિર કરે છે, પણ દેવતાઓના કરતાં મનુષ્યો અભયદાનમાં વિશેષ છે, કારણકે મનુષ્યને વડ (ચતુર્દશ) ગુણ સ્થાનક છે, જે દાન પામવાથી આત્માને કોઈનો ભય રહે નહીં એવું ભાવ-અભયદાન સંપૂર્ણ મનુષ્ય પામે છે, અજ્ઞાની જીવને સત્યાસત્યની સમજણ પડતી નથી તેને સદ્ગુરુ ત્રિજગદ્ દુઃખ દાવાનલ મેઘ સમાન ધર્મ દેશનાથી આત્મસ્વરૂપ સમજાવે છે, જહ વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, દેવગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, નવતત્ત્વનું વિશેષ-રીત્યા સ્વરૂપ સમજાવે છે, અને અજ્ઞાની જીવને સમજાવે છે કે-

અરે પુદ્ગલઝેઠના બિહુક તારી ભૂલ પુદ્ગલઝેઠથી કદી ભાગવાની નથી, તું પરવસ્તુનું ગ્રહણ કરી સુખી થાનાનો નથી. પોતાના ઘરમાં અનંત ધન છતાં કેમ પરગૃહે ભીક્ષા માગે છે. તારું ઘર ઓઝલ, તારો અલૂટ સ્વજાનો તારાથી દૂર નથી, પર પુદ્ગલ ચુંથતાં તને લજ્જા શું નથી આવતી ? તારી ઋદ્ધિ તારી અન્તર ભરી છે. અને તેના અજ્ઞાને તું દારિદ્રી થયો છતો અનંત દુઃખને પામે છે, માટે તું તારા આત્માને તારી ઋદ્ધિનું દાન આપ, પરમાં કેમ ફાંફાં મારે છે ? હે પામર પ્રાણી ! તેં અસત્ વસ્તુને સત્ તરીકે જાણી, અને સત્ વસ્તુને અસત્ તરીકે જાણી તેથી ભ્રાંત થયો માટે હવે કાયા માયાથી તું ભિન્ન છે. તારું કોઈ નથી કોઈનો તું નથી, તું સર્વથી ન્યારો છે એમ અવબોધ, જ્યાં કોઈનો સંચાર નથી એવો તું આત્મા છે જો તું તારા સ્વરૂપે રમે તો તૃષ્ણા, કામ, ક્રોધ, મોહ સ્વતઃ નાશ પામે. મલીન જલમાં જેમ ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ વરાવર પડતું નથી તેમ તારું મનરૂપ જલ જ્યાં સુધી વિકલ્પ અને સંકલ્પ વડે મલીન છે તાવતૂ તેમાં આત્મરૂપી ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ વરાવર પડી શકતું નથી, તું અજ્ઞાને પોતાને બિહુક માને છે, પણ હે આત્મા તું તો ત્રિશુવન-પતિ છો. હે પામર પ્રાણી ! તારામાં ત્રણ રત્ન છે તે પ્રાપ્ત કર અને જો તે આત્માને મળ્યાં તો તું સર્વોત્કૃષ્ટ વને. જોને સિદ્ધ પરમાત્માઓ, તેમને સમયે સમયે અનંત સુખ છે તાદૃશ અનંત સુખ તારામાં છે તેનું દાન તું તારા આત્માને આપ કે જેથી કોઈનો ભય રહે નહીં. એમ સદ્ગુરુ મહારાજ પામર પ્રાણીને ઉપદેશદ્વારા ભાવ અભયદાન અર્પે છે. એ દાન પામ્યાથી કોઈવાર જન્મ જરા મરણ પ્રાપ્ત થતુ નથી. શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદની લહેરીયો આત્મામાં પ્રગટ છે. એ ભાવદાન પામેલા જીવો અનંત સુખને પામ્યા, પામેછે, અને પામશે, અહો ! સદ્ગુરુના સમાન જગત્માં મોટા કોઈ દોનેશ્વરી નથી.

જેને મિથ્યાત્વનો નાશ કરી સમ્યક્ત્વનું દાન આપ્યું. એવા સદ્ગુરુનો કદાપિ કાલ ઉપકાર વાળ્યા કોઈ સમર્થ નથી, ધર્મની શ્રદ્ધા કરાવનાર ધર્મગુરુએ અનંત જન્મ મરણનાં દુઃખ ટાળ્યાં, તેમનો ઉપકાર ક્ષણ પણ વીસરાય તેમ નથી.

શ્રી પ્રદેશી રાજાને પ્રતિવોધક કેશી ગણધર સદૃશ સદ્ગુરુ જાણવા. પ્રદેશી રાજા વિલકુલ નાસ્તિક હતો તેનું વૃત્તાંત કથેછે.

શ્વેતાંવિકા નામ્ની નગરીમાં પ્રદેશીરાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરીના મૃગવન નામના ઉદ્યાનમાં કેશીકુમાર સાધુ પરિવારે પરિવર્યા, સમવસર્યા, ધાર્મિક નાગરિક જનો ભગવાનને વંદનાર્થે આવવા લાગ્યા, ગુરુએ દેશના આરંભી, તે અવસરે કાંબોજ દેશથી અશ્વો આવ્યા છે તેની પરીક્ષાને માટે ચિત્ર સારથી રાજાને વિનવ્યો, ચિત્રે રથ જોડ્યો, લાંઘા વચ્ચે સુધી અશ્વો દોડાવ્યા. અશ્વો યાવ્યા ત્યારે સગયસૂચક ચિત્રે રાજાને વિનવ્યું કે સ્વામિન્ અશ્વોને વિશ્રાંતિ માટે વૃક્ષની છાયામાં વેસાડવા જોઈએ એમ કહી રાજા સહ ચિત્રસારથી મૃગવનમાં આવ્યો, ત્યાં આચાર્યદેશના દેતા હતા ત્યાં જેમ આચાર્યની શબ્દધ્વનિ સંભળાય તેમ આસન્ન મુકામ કર્યો. પ્રદેશી રાજાએ ભવ્ય જંનોને ઉપદેશ દેતા એવા કેશી ગણધરને દીઠા.

રાજાએ મનમાં ચિંતવ્યું કે અરે આ મૂઢ શું વોલતો હશે, અને અગ્રસ્થિત એવા મૂઢ મનુષ્યો શું સાંભળતા હશે અહો સ્વરેસ્વર વક્તા અને શ્રોતાઓ જડ છે, એમ મનમાં વિચારી રાજાએ ચિત્રસારથી પ્રતિ કહ્યું—

પ્રદેશી—અરે સારથી! આ જગત્થી વિચિત્ર વેપધારક કોણ હશે?
અને તે શું વકે છે?

चित्र-हे महाराज श्री पार्श्वनाथ नामना त्रेवीशमा तीर्थकरना परंपरागत शिष्यो छे अने ते देहथी जीव पृथक् कहे छे.

प्रदेशी-हे चित्र ! ते केवा प्रकारनी युक्तिओथी शरीरथी भिन्न जीवनी अस्तित्ता कथे छे ?

चित्र-हे नरपते ! एनी मने मालुम नथी तेमनी पासे गमन करी श्रवण करीए तो मालुम पडे.

राजाए कहुं “ चालो त्यारे तेमनी पासे, एम कही आचार्य पासे जइ स्थाणुनी पेठे विनयग्रहीत नास्तिक शिरोमणि बेठो.

प्रदेशी-तमो कइ कइ युक्तिओथी शरीरथी भिन्न आत्मा मानो छो ?
केशी गणधर-हे राजन् ! ए प्रमाणे प्रश्न पुछवाने इच्छा राखे छे तो केम विनयनो भंग करे छे ?

प्रदेशी-शुं में असमंजस कर्युं ?

केशीसुरि-दूरस्थ एवा तें अमोने देखी मनमां एवुं चितव्युं के आ मूढो मूर्खाओनी आगळ शुं असत्य वकेछे तें मनमां विकल्प कर्यो ते सत्य के असत्य ए प्रमाणे सुरिनुं वचन सांभळी राजा चमत्कार पाय्यो.

प्रदेशी-पराभिप्रायने तमोए शांथी जाण्यो ?

सूरी-पांच ज्ञानमांथी मारा विषे चार ज्ञान छे. तत्र प्रथमं मतिज्ञानं इंद्रियप्रणोदनोद्भूतं, । द्वितीयं श्रुतज्ञानं तच्च श्रवणगृहीत पदवाक्यैरर्थावबोधरूपं । तृतीयं अत्रधिज्ञानं तच्चेन्द्रियकज्ञानव्यतिरिक्तमात्मनैव प्रत्यक्षकृतं रूपि द्रव्यगोचरं । चतुर्थमनःपर्यायज्ञानं तच्च मनुष्यलोकवर्तिनां संज्ञिजीवानां ये मनः

पर्यायान् विचित्रमनोज्वस्थाः ताश्चात्मनैव प्रत्य-
क्षीकृत्य ततोर्थापत्यातश्चित्तज्ञानं । एतानि च-
त्वारि ज्ञानानि मम संति तेन परमनोविकल्पितं
अहंजानामि । यत्तु पंचमं केवलज्ञानं तत्र सर्वा-
ण्येतानि चत्वारि ज्ञानानि लीयन्ते सूर्यप्रकाशद-
न्यताराप्रकाशवत् तच्च ज्ञानं मम नास्ति ॥

मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, अने मनः पर्यायज्ञान ए चार
मने वर्ते छे. तेथी मनः पर्यवज्ञाने अन्य जनोना अभिप्रायने
हुं जाणुं छुं.

प्रदेशी-पोताना मनमां विचार करवा लाग्यो के अहो आ महा-
पुरुष छे, ज्ञानी छे, तेमनी साथे संभाषण लाभार्थे छे एव
चिंती बेसवानी इच्छावाला राजाए सूरिने कहुं, हे स्वामिन्
तमारी आज्ञा होय तो हुं बेसुं. सूरिए कहुं, तमारी पृथ्वी छे
जेम सुख थाय तेम करवुं.

राजा बेसी बोल्यो-देह अने जीवन्तुं भिन्नत्व तमो कथो छो ते
घट्टतुं नथी. आत्माने सुख दुःखनी अवस्थाना भेदो माटे पुण्य
पापनी कल्पना करवी अने पश्चात् पुण्य पाप भोगार्थ प्रति
परलोक गत्यागतिनी कल्पना करवी ते प्रत्यक्ष प्रमाणथी वि-
रुद्ध छे. कारण के-मारो पितामह अत्यंत पापी हतो, तेनो
मारा उपर अत्यंत स्नेह हतो, जो ते कहेवा प्रमाणे न-
रकमां गयो होय तो तेणे अत्र आवी केम पापनो निषेध कर्यो
नहीं ? कारण के त्या अत्यंत दुःख मारे भोगवहुं पडे माटे,
हे पुत्र तुं पाप मा कर हुं तो पापार्जनथी दुःखी थयो छुं एवो

जवाप नरकमांथी आवी मारा पिताए केम कह्यो नही ? माटे एवा व्यतिकरना अभावे हुं एम स्वीकारुं छुं के जीव देहनुं अक्य छे, कोइनुं पण परलोकगमन नथी.

केशी गणधर—हे राजन् ! जो कोइ पुरुष तारी राणीने भोगवे अने ते तें जाण्युं तो तुं तेने कोइक दंड आपे वा नहीं ?

प्रदेशी—तेने हुं घणी विडंबनाओ करी मारुं.

केशी०—ते पुरुष जो एम कहे के मने क्षणवार मूको तो हुं मारा कुटुंबने शिक्षा आपी आवुं के हुं अकृत्य करवाथी अत्यंत दुःखी थयो छुं माटे तमारे कोइए अकृत्य करबुं नहीं तो तुं तेनु वचन अंगीकार करे ?

प्र०—कदी तेनु वचन मानी छोडुं नहीं.

केशी०—त्यारे ए प्रमाजे तमारा पितामह पण नरकमांथी आवी शके नहीं, ए प्रथम प्रश्नोत्तर.

प्रदेशी—मारा पितामह कदापि आवी शके नहीं तेथी मारी प्रतिज्ञा असत्य ठरती नथी; मारी पितामही तमारा शासननी अनुरागिणी हती ने धर्म कर्ममां सदा आसक्त हती तो ते तमारी युक्तिए देवलोकमां गइ तेनो मारा उपर अत्यंत स्नेहहतो तो तेणीए अत्रे आवीने केम प्रतिबोध कर्ग्यो नहीं ! अरे पौत्र तुं धर्म आचर, हुं धर्म प्रसादथी स्वर्गमां गइ छुं, अने तारा पितामहे तो पापना संचयथी नरक गति पामी एम तेणीए केम कह्युं नही, तेने तो अहीं आवतां कोइ अटकावी शकतुं नथी, तो तेना व्यतिकरना अभावे मारी प्रतिज्ञा सत्यज छे. देहथी जीव भिन्न नथी. एतादृशी प्रतिज्ञा मम सत्ता.

केशीगणधर—ज्यारे तें स्नान करी सुगंधिद्रव्यनुं शरीरे विलेपन

कर्युं होय अने अलंकार वस्त्रोथी शरीर अलंकर्त्युं होय ते वस्त्रते
चंडाल आवीने कहेके स्वामिन् मारा विष्टाना घरमां क्षणवार
आवी बेसो. एम कहे त्यारे तेनुं वचन तुं स्वीकारे के नहीं ?
प्रदेशी—त्यां जवुं तो दूर रहुं पण तेनो संबंध पण हुं करुं नहीं ?
केशी—देवताओ निर्मल पवित्र वैक्रियशरीर धारण करी अत्यंत-
सुख भोगवे छे, मनुष्यो सात धातुथी निष्पन्न औदारिक श-
रीरने धारण करनारा छे, मनुष्य लोकनो गंध पंचशत
योजन उर्ध्व उछले छे, मरकयादि अभावे चतुःशत योजन
दुर्गंध प्रसरे छे. यतः

चत्वारिपंच जोयण सयाइं ! गंधोय मणुय लोयस्स ॥
उहं वच्चइ जेणं । नहु देवा तेण आवंति ॥ १ ॥
संकंति दिव्वपेमा । विसय पसत्ता समत्तकत्तव्वा ॥
अणहीण मणुअकज्जा । नरभवमसुहं न इंति सुरा ॥ १ ॥

इत्यादि विचारी जोतां तारी पितामहीनुं आवागमन असंभ-
वित छे, मनुष्यभव संबंधी मोहना अभावे अने दुर्गंधिस्थान-
पणाथी तेनुं आवागमन थतुं नथी.

प्रदेशी—मारी पितामहीनुं अनागम हेतु तमोए बुद्धिथी सिद्ध कर्युं
किंतु में जीव देहनी ऐक्यता घणी युक्तिथी साधी छे. माटे
मारो पक्ष सत्य छे, में एक जीवता चोरने निःछिद्र कोठीमां
घाली उपर ढांकणुं दीधुं. पुनर् मृत्तिकादि द्रव्योथी लिंपी.
केटलाक दिन पश्चात् ते उघाडी-मृत चोर देख्यो, किंतु तेना
जीवने निस्सरवानो निर्गमन मार्ग कोइए देख्यो नहीं, त्यारे
में जाण्युं आनी चैतन्य शक्ति आ देहमां लय पामी अने जो

વિલય ના પામી હોય તો જીવ અન્યત્ર જાત, તો તેનો નીક-
લ્લાનો માર્ગ પળ થઈ જણાત, તેના જીવને નીકલ્લાના
માર્ગના અભાવે મારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય છે.

કેશી—હે રાજન્ કશ્ચિત્ દુંદુભિવાદક ભૂમીગૃહ (ભોંયરા) માં પ્રવેશે
અને પશ્ચાત્ ભોંયરાનું મુખ વંધ કરે, જરા પળ છિદ્ર રહેવા દે
નહીં, ત્યાં દુંદુભિ વગાડે તો તેનો શબ્દ વાહિરના લોકો
સાંભળે કે નહીં ?

પ્રદેશી—વાહિરના લોકોથી શબ્દ સંભળાય.

કેશી—એ દુંદુભિના શબ્દને નિસ્સરવાનો કયાંય માર્ગ જણાય છે ?

પ્રદેશી—કોઈ સ્થાને જણાતો નથી.

કેશી—શ્રોત્રથી ગ્રહણ થાય એવાં શબ્દ પુદ્ગલોને નિઃસરવાનો
માર્ગ જણાતો નથી તો આકાશની ઇવ અરૂપી આત્માનું નિર્ગ-
મનદ્વારે કથંરીત્યાં પામી શકાય? ગમે ત્યાં થઈ આત્મા અરૂપી
માટે નીકલી શકે છે. તે સ્થૂલદૃષ્ટિથી અવલોકાય નહીં. ઇતિ
તૃતીય પ્રશ્નોત્તર.

પ્રદેશી—હે ભગવન્ ! આપની બુદ્ધિની યુક્તિથી એ વાત સાધી પળ
નિશ્ચયસાધ્ય થતી નથી. ચોરના કલેવરમાં કુમીયો ઉત્પન્ન
થયા તે જીવો અછિદ્રવાળી કુંભીના કયા દ્વારથી પ્રવેશ્યા ?
ચોરને કંઈ છિદ્ર નહોતાં તેથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે વિકારવાળું
ચોરનું શરીર તદ્રૂપતાને પામ્યું માટે મારી પ્રતિજ્ઞા સત્યજ છે.

કેશી—હે રાજન્ મૃશંવન્દિતસાયોગોલકમાં વન્દિ પ્રવેશ છે કે નહીં ?

પ્રદેશી—અયોગોલકમાં વન્દિ પ્રવેશે છે.

કેશી—ત્યાં છિદ્રના અભાવે અયોગોલકમાં વન્દિ પ્રવેશની ઉપલબ્ધિ
છે તદ્વત્ જીવ પળ દ્વાર વિના પેસતો છતો કેમ અશ્રદ્ધેયક

યાય ? ફિતુ દ્વાર વિના પળ અરૂની આત્માનો પ્રવેશ થાય છે
 એમ સદ્દહવું જોડે. (ઇતિ ચતુર્થ પ્રશ્નોત્તરં).

પ્રદેશી—હે ભગવન્ તમારી યુક્તિ. પ્રમાણે તો સમલક્ષણયુક્ત સર્વ
 જીવો છે તે ઘટતું નથી લક્ષણની સામ્યતાએ સર્વમાં સરખું
 બલ હોવું જોડે ? તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ વિરુદ્ધ છે જે કારણ માટે
 બાલકે છોડેલો વાળ નજીક પડે છે, અને તરુણે છોડેલો
 વાળ દૂર પડે છે. એ સર્વ જીવ દેહની એક્યતાએ ઘટે છે, લઘુ
 શરીરે લઘુબલ, મોટા શરીરે બલ પળ મહત્ માટે સર્વ જીવો-
 માં લક્ષણ સામ્યતાએ સમબલત્વ અયુક્ત છે માટે મારી પ્રતિજ્ઞા
 સત્યા સમજવી.

કેશી—કોઈ બલવાન્ તરુણ પુરુષ પ્રત્યંચા ચઢાવી વાળ ફેંકે તે
 જ્યાં સુધી ભૂમિ ડહંધે. તે જ ધનુષ્ય ચઢાવી બાલક વાળ
 ફેંકે તે યુવાન પુરુષે ફેંકેલા વાળે જેટલી ભૂમિ ડહંધન કરી
 છે તેટલી ભૂમિ આ ડહંધન કરે કે નહીં ?

પ્રદેશી—તે વાળ આસન્ન ભૂમીમાં પડે પળ પૂર્વોક્ત પુરુષે ફેંકેલું
 વાળ તેના જેટલી ભૂમી અવગાહી શકે નહીં ?

કેશી—ભલા તેમાં શો હેતુ ?

પ્રદેશી—સાધન વૈકલ્ય તેમાં હેતુ છે.

કેશી—બાલનું શરીર નિર્વલ સાધન છે ધાતુઓના અપુષ્ટપર્ણાથી,
 પૃષ્ઠ શરીર સવલ સાધન છે તે માટે સર્વ જીવોમાં લક્ષણની
 સામ્યતા અંગીકાર કર. (ઇતિ પંચમ પ્રશ્નોત્તરં).

પ્રદેશી—તમોએ જીવોમાં સમલક્ષણપણું કહ્યું તે અસત્ છે, કારણ
 કે યુવાન અને બાલકની શક્તિની (પરાક્રમ) ભિન્નતા છે.
 બાલકની શક્તિ અલ્પ છે, યુવાનની વિશેષ છે, જો જીવ એક

સરખો હોય તો પરાક્રમ પણ એક સરખું હોવું જોઈએ, પરાક્રમમાં ભિન્નતા છે માટે સમલક્ષણયુક્ત જીવો કહેવાય નહીં અને તે વિરોધ પ્રાપ્ત થતાં શરીરથી જીવ ભિન્ન સિદ્ધ થતો નથી.

કેશીકુમાર—એક પુષ્ટ અને મોટું પંચી હોય તે જેટલા ભારનું સ્વદ્વહન કરે તેટલો ભાર ધુર્વલ નાના પંચીથી ઉપડાતો નથી. ત્યાં શરીર શક્તિરૂપ સાધનનો અભાવ હેતુ છે. મોટા પંચીમાં શરીરશક્તિ વિશેષ, નાના પંચીમાં શરીરશક્તિ અલ્પ તેથી તેના જેટલો ભાર ઉપાડી શકાતો નથી. કિંતુ જીવો તો સર્વ સમલક્ષણવંત છે, માટે સમલક્ષણ જીવોનું છે એમ હે રાજન્ તું જાણ.

પ્રદેશી—હે ભગવન્ મેં જીવતા ચોરને તુલામાં જોખ્યો, પશ્ચાત્ ગળે પાશથી મારી નાખ્યો, મરેલાને પશ્ચાત્ તુલામાં આરોહી જોખ્યો તો પણ પ્રથમ જેટલા ભારનો હતો તેટલોજ રહ્યો, ટંક પ્રમાણ પણ હીન થયો નહીં, તેથી મેં વિચાર્યું કે જો દેહથી જીવ ભિન્ન હોય તો જીવનો અપગમ થતાં મૃતક ચોર શરીર કરી હીન થવું જોઈએ પણ થયું નહીં, તેથી સિદ્ધ ઠર્યું કે—જીવ દેહની એક્યતા છે.

કેશી—ચામડાની ધમણમાં વાયુ પુરીને જોખવી, અને પશ્ચાત્ વાયુ કાઢી નાંખી જોખવી, વાયુ પુરીને જોખેલી ધમણ કરતાં વાયુ કાઢી નાંખી જોખેલી ધમણમાં વારુ ભારની ન્યૂનતા થાય છે ?

પ્રદેશી—હે ભગવન્ ના ભાગ્યાં કંઈ ન્યૂનતા થતી નથી.

કેશી—જો ત્યાં ભાર વધતો નથી તેમ ઘટતો નથી તો અમૂર્ત આત્માનો દેહમાં શો ભાર હોય ? કે જેથી જીવ નીકળ્યા પશ્ચાત્

चोरनुं शरीर भारमां घटे ? वायुरूपी छे, शरीरी छे, आत्मा अरूपी, अशरीरी छे, अन्यत्र गतिमां गमनकर्ता आत्मा सूक्ष्म शरीरी जाणवो. (इति षष्ठं प्रश्नोत्तरं).

प्रदेशी—एक चोरने में ककडे ककडा करीने जोयो, त्वचादि सप्त धातुओनुं निरीक्षण कर्युं मल मूत्र पण अवलोक्युं पण क्यांय जीव देखायो नहीं, माटे जीव देहनी ऐक्यता सिद्ध ठरी.

केशी—हे राजन् वनोपजीवि जनवत् तुं मूढ छे.

प्रदेशी—कोण ते वनोपजीवि. दृष्टान्त.

केशी—जे काष्ठ छेदन विक्रयथी स्वआजीविका निर्वहे छे, ते वनो-पजीवि पुरुषो कुहाडी करवतादि उपकरणो लेइ तथा पका-ववानां अन्न लेइ वनमां गया, त्यां तेओए एक पुरुषने कहुं के अमो काष्ठार्थे आगळ जइथुं, तुं आ सूकुं अरणिनुं काष्ठ अने आकडानुं काष्ठ वेमांथी अग्नि उत्पन्न करी रसोइ पका-वजे, एम कही ते वनमां गया, पेलो पुरुष केटलोक वखत निद्राधीन थइ पश्चात् अरणीना काष्ठना खंडोखंड करी अग्नि जोयो पण देखायो नहीं, तेम आकडाना लाकडाना खंडो-खंड करी जोयुं पण अग्नि दीठो नहीं, तेथी बिलखो थयो, चरम प्रहरे ते पुरुषो आव्या, अने आने कहेवा लाग्या के-रसोइ तइयार थइ छे ? त्यारे मूढ पुरुषे कहुं के अग्नि विना शी रीते रसोइ करुं ? त्यारे तेओए कहुं आ अरणि अने आकडाना लाकडामां अने अग्नि छे तेम कहुं हतुं. तेनु केम ? त्यारे तेने कहुं के-बन्ने जातिना काष्ठना खंडोखंड करी जोयुं पण अग्नि दीठो नहीं, त्यारे तेओए जाण्युं के, आ महा मूर्ख छे, पश्चात् तेओए अरणिकना काष्ठने नीचे मूकी, उपर सूकुं छाणुं मूकी आकडाना काष्ठथी मथन करी अग्नि उत्पन्न

કરી તે વડે રસોડ પકાવી. સર્વેણ સ્વાધું, પશ્ચાત્ સર્વે પોતાને ઘેર ગયા, આ દૃષ્ટાંતની પેઠે હે રાજન્ ! તું પણ મૂર્ખ છે.

પ્રદેશી—તમો નિપુણ, બહુવિદ્ છો તો સભા સમક્ષ તું મૂર્ખ છે એમ કેમ મને કહ્યું ? એ કેહેવું તમને અનુચિત છે.

કેશી—મનુષ્ય લોકમાં હે રાજન્ કેટલી સભાઓ છે ?

પ્રદેશી—રાજસભા, ગાથાપતિ સભા, બ્રાહ્મણ સભા, અને ચોથી રૂપિસભા જાણવી.

કેશી—તે સભાઓમાં અપરાધ કરે તેને દંડ શો આપવો ?

પ્રદેશી—રાજસભા, ગાથાપતિ સભા, અને બ્રાહ્મણ સભામાં અપરાધ કરનારને અનુક્રમે મોટી લઘુ શિક્ષા કરવામાં આવે છે અને રૂપિસભામાં અપરાધ કરનારને વાળીવડે તર્જના કરાય છે.

કેશી—હે રાજન્ ! તું જાણતો છતો મને કેમ ઉપાલંભ આપે છે કારણ કે તું કુયુક્તિવડે વારંવાર મારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય છે એમ કહી વ્રતપૂર્ણ ધારણ કરે છે. માટે તું અપરાધી અમારો કરેલો દંડ યુક્ત છે (ઇતિ સપ્તમ પ્રશ્નોત્તરં).

“ વૃક્ષની શાખાઓ કંપવા લાંગી તે દેહીને સૂરિ કહે છે.

કેશી—આ વૃક્ષનાં પાંદડાં ઢાઢીઓ કોણ હલાવતું હશે ?

પ્રદેશી—વાયુ હલાવે છે, ત્યાં શો સંદેહ છે ?

કેશી—હે રાજન્ તું વાયુ દેખે છે ?

પ્રદેશી—ના કિંતુ વાયુ સ્પર્શ વડે પ્રત્યક્ષ દેશાય છે પણ ચક્ષુથી દેશાતો નથી.

કેશી—વાયુ જેમ ત્વાય પ્રત્યક્ષ છે, તેમ જ્ઞાન ગુણવાન્ જીવં માનસ પ્રત્યક્ષ છે, એમ નિશ્ચય જાણ.

પ્રદેશી-કુંથુઓમાં અને હસ્તિમાં શી રીતે સમપરિણામી જીવ હોય? શી રીતે તે સાચું માનવું, લઘુ સ્થાનમાં લઘું વસ્તુનું અવસ્થાન યુક્ત છે, મોટી વસ્તુનું મોટા સ્થાનમાં અવસ્થાન યુક્ત છે

કેશી-હે આયુષ્મન્-પ્રદીપ પ્રભાનો દૃષ્ટાંત અત્ર જળ, દીપક મોટી શાળામાં મૂક્યો છતાં તેટલી સર્વ શાળાને તેનો પ્રકાશ વ્યાપીને રહે છે, તેમ-કુંભમાં મૂક્યો છતાં તે કુંભનો જ ઉદ્યોત કરે છે, તેમ આત્મા જેવડા શરીરને અવગાદી રહ્યો હોય છે તેટલા શરીરનેજ ચેતના ગુણવડે ઘોતન કરે છે ત્યાં જરા પણ શંસય નથી. ઇતિ.

પ્રદેશી-હે ભગવન્ આપે અનાદિ કાલથી લાગેલી એવી મિથ્યા-દેવ મારી આજ ટાઢી આપના સદ્જ્ઞાનરૂપ સૂર્યથી મિથ્યાત્વ અંધકાર દૂર ટલ્યું. હે ભગવન્ મારો ઉદ્ધાર કરનાર આપ છો, ઇત્યાદિ સ્તુતિ કરી ત્રાન ગ્રહી પોતાના ઘેર ગયો. વીજા દિવસે અત્યંત આઢંવર સહીત ભાવ અભયદાનરૂપ સમક્ષિત દાતા ગુરુને વંદન કર્યું, વિશેષ અધિકાર રાયપસેગી સૂત્રમાં છે. શ્રી મહાવીર પ્રમુખ શ્રેણિકરાજાને ભાવ અભયદાન અર્પ્યું, શ્રી નેમિનાથપ્રમુખ શ્રી કૃષ્ણમહારાજાને ભાવ અભયદાન અર્પ્યું, તેના જેવો અન્ય કોઈ જગત્માં ઉપકાર નથી, માટે સદ્ગુરુ ભાવ કલ્પવૃક્ષ દૃષ્ટાંતને સાર્થક છે, સુરનરની ઉપમાથી દાન-ગુણ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને તેથી ધર્મોત્પત્તિ છે, એમ જગાવ્યું, ગુરુશ્રીરૂપ જંગમ તીર્થની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે, ગ્રામાનુગ્રામ વિ-ચરંતા સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે, સ્થાવર તીર્થ પણ ભૂત તીર્થકરાદિનું સ્મરણ કરાવે છે, સ્થાવર તીર્થ ઉપર જેવી ભાવ ભક્તિ શ્રદ્ધા હોય છે તાદૃશી શ્રદ્ધા ભાવ ભક્તિ જો સદ્ગુરુ

ઉપર થાય તો આત્મા શિઘ્ર પરમાત્મપદ પામે, ભાવ તીર્થ પોતાનો આત્મા સમજવો, અનંત ગુણ તેમાં ભર્યા છે, જો તેની યાત્રા કોઈ મુમુક્ષુ ધારે તો અવશ્ય મુક્તિ પદ પામે. આત્મારૂપ પ્રભુના દર્શનાર્થમ્ જતાં પ્રથમ ચતુર્દશ પગધીયાંરૂપ ચૌદ ગુણ સ્થાનક ઉલ્લંઘતાં ક્ષપક શ્રેણિરૂપ દોરી જાણી આગઢ ચઢતાં વારમા ગુણઢાળે ચારઘાતીયાં કર્મના સંક્ષયથી આત્માના અસંખ્યાતમદેશરૂપ મહેલમાં જવાય છે, અને તેમાં વિરાજિત પરમાત્માનાં સાક્ષાત્ કૈવલ્યચક્રથી દર્શન થાય છે, પશ્ચાત્ આત્મા પરમાત્મપ્રભુનાં દર્શન કરે છે, ત્યારે અઙ્ગૈકિક સ્વરૂપવાળો વને છે, અને ત્યાંને ત્યાં રહે છે. પશ્ચાત્ અઘાતિક કર્મ ક્ષપણથી પરમાત્મસ્વરૂપ વની સ્વયમેવ પ્રકાશે છે. યાવત્ ભાવતીર્થની યાત્રા થઈ નથી તાવત્ સાંસારિક ભ્રમણપ્રપંચમૂલભૂતરાગદ્વેષની ગ્રંથિ છેદાની નથી માટે તેની પ્રાપ્તિનાં હેતુ સ્થાવરતીર્થ અને જંગમતીર્થ છે. જંગમતીર્થની સેવા ભક્તિ શ્રદ્ધા, નમન, સ્તુત્યાદિદ્વારા ભાવતીર્થ દર્શન થાય છે, યથા પોતાનો આકાર જેવો હોય તેવો આદર્શમાં જોવાયી ભાસે છે તથા જંગમતીર્થ સ્વરૂપગુરુમહારાજના આલંબનથી યાદૃક્ આત્માનું સ્વરૂપ હોય તાદૃક દેખાય છે. આત્માનો પ્રકાશ સૂર્ય તથા ચંદ્રથી થતો નથી, કિંતુ સ્વીય આત્માનો પ્રકાશ સદ્ગુરુદ્વારા થાય છે, પરપુદ્ગલસંગી આત્મા પરભાવી થઈ ભવભ્રમણામાં મૂલ્યો, મોહ માયામાં જૂલ્યો, આત્માની અનંત ઋદ્ધિ ઢૂલ્યો, પગ ગુલની યાત્રા કરતાં પોતાનું સ્વરૂપ સમજાયું, માટે ગુરુ સમાન અન્ય તીર્થ સ્વાત્મ નિર્મલકારક નથી, ગુરુ તેજ પરમ જંગમતીર્થ છે, ગુરુની સેવા તેજ ગંગા નદી જાળવી, ગુરુની કૃપાદૃષ્ટિ તેજ મારી

શુભ ગતિ છે, એ પ્રમાણે ગુરુ મહારાજ તીર્થરૂપ જાણવા, તીર્થ
 વે પ્રકારનાં છે. ૧ લૌકિક તીર્થ, ૨ લોકોત્તર તીર્થ. વ્હી
 લોકોત્તર તીર્થ દ્વિધા છે, વ્હી તીર્થ વે ભેદે છે, સ્વતીર્થ
 અને પરતીર્થ, વ્હી તીર્થ વે પ્રકારનું છે, દ્રવ્યતીર્થ અને
 ભાવતીર્થ. વ્હી શુદ્ધ અને અશુદ્ધ, એ વે પ્રકારે તીર્થ છે.
 સ્થાવરતીર્થ કરતાં પણ સદ્ગુરુ વિષે અધિક શ્રદ્ધા ભક્તિભાવ
 જાગશે, ત્યારે નક્કી સમજવું, કે આત્માનું કલ્યાણ થશે, ધર્મ-
 પ્રદ ધર્મગુરુની સ્તુતિ પોતાના આત્માને નિર્મલ કરે છે, ગુરુનો
 પરાગ, ભવભ્રમણ ત્યાગ કરાવે છે, ગુરુને તીર્થની ઉપમા આ-
 પવાનો હેતુ એ છે કે ગુરુરાજ સંસાર સમુદ્રમાંથી ભવ્ય જીવને
 તારે છે, એવા ધર્મ ગુરુરાજનું શરણ મન વચન અને કાયાવંડ
 થાઓ, ગુરુરાજને સત્ય દેવની ઉપમા આપવામાં આવે છે,
 ગુરુ રૂપ દેવ તો પુણ્ય અને પાપકૃત્ય સ્વરૂપને અવગ્રોધે છે, અને
 ભવ્યાત્માઓ ઉપર ગુરુ દેવ સદા કાલ કૃપાદાષ્ટિ ફેંકે છે,
 અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર કોઈનાથી નાશ પામે નહીં તેવા મિથ્યાત્વ
 અંધકારનો નાશ ગુરુમહારાજ ઉપદેશદ્વારા કરે છે, ગુરુ તેજ
 દેવ છે, શ્રી ગૌતમ સ્વામીના મનમાં વિદ્યાનો અહંકાર હતો
 અને આત્મા છે કે નહીં તેની શંકા હતી, તેમનું પણ શ્રી મહા-
 વીર ગુરુએ શંકા ટાલી ચારિત્ર અર્પી હિત કર્યું, દેવતાઓ
 પણ પંચમહાવ્રત ધારી ધ્યાનનિષ્ઠ મહામુનિ ગુરુને નમસ્કાર
 કરી સ્તવે છે, માટે ગુરુ તેજ સાપેક્ષનઃ દેવ જાણવા, આત્મા-
 ની સિદ્ધિ ગુરુથી થાય છે સર્વ શાશ્વત સુખરૂપ માંગશ્યપ્રદ
 ગુરુરાજ છે, માટે આઘમાં સ્તુતિરૂપ ગુરુનું મંગલ કર્યું, આત્મા
 પોતાને સ્વયમેવ જાણે છે તે દર્શાવે છે.

“ દુહા. ”

તેને તેહિજ ઓઝલે, અવર મ જ્ઞાતા કોય,
જ્ઞાતા તેહિજ આત્મા, નિત્યપણે જગ જોય. ૨

ભાવાર્થ—આત્મા પોતે પોતાને ઓઝલે છે, આત્મા વિના અન્ય કોઈ આત્માનો જ્ઞાતા નથી, સર્વ પદાર્થ જ્ઞાનવડે જે જ્ઞાતા છે, તે આત્મા જાણવો, આત્માનું સ્વરૂપ અન્યથા થતું નથી, એજ અદ્ભૂત આશ્ચર્ય છે. જગત્ અવસ્થિતસર્વ પદાર્થો જ્ઞાનથી જણાય છે, અને સ્વકીય શુદ્ધ સ્વરૂપ પણ જ્ઞાનથી જણાય છે, સ્વ પરને જ્ઞાનમાં વિષયભૂત કરનાર તેજ આત્મા છે, આત્માથી ભિન્ન જડ વસ્તુમાં જ્ઞાન ગુણ નથી, જ્ઞાન ગુણ શક્તિ અલૌકિક છે, નિગોદીયા જીવોને પણ આત્માના આઠ રુચક પ્રદેશ નિર્મલા છે, જ્ઞાન ત્યાં ચેતન અને ચેતન ત્યાં જ્ઞાન સદા રહ્યું છે, નિમિત્તના યોગે આત્મા પોતાને સાયમેવ અનાયાસે જ્ઞાનથી નિહાળે છે, કોઈ સિંહનું વચ્ચું નાનું ધાવળું કોઈ ભરવાડ પકડી લાવ્યો. પેહું સિંહનું વચ્ચું વકરાના ટોઢા મેળું રમવા ફરવા લાગ્યું, અને મનમાં સમજે છે કે હું પણ વકરાંના જેવું છું, મારી જાતિ અને વકરાંની જાતિ જુદી નથી, એમ સમજતું હતું, પ્રતિદિન તે સિંહવાલ મોટું થવા લાગ્યું, એક દિવસ વકરાં સહિત વાડામાં તે વચ્ચું વેટું હતું ત્યારે એક સિંહ આવ્યો, પેહું સિંહનું વચ્ચું મનમાં વિચારવા લાગ્યું કે—અહો આ સામું પ્રાણી દેખાય છે તે વિચિત્ર છે, તેનું શરીર અને મારું શરીર મળતું આવે છે હું જે ટોઢામાં રહું છું તેના શરીરનાં લક્ષણ અને મારા શરીરનાં લક્ષણ ભિન્ન ભિન્ન છે, આ સામું જે પ્રાણી દેખાય છે તેના સરખો હું છું, એમ જ્ઞાન થતાં એકદમ વાડામાંથી વહાર નીકળી ગયો અને સિંહ સમુદાયમાં મળ્યો, તેમ આત્મા પોતાનું

સ્વરૂપ સ્વયમેવ આલંબન યોગે પામી પરમાત્મસ્વરૂપમય બને છે કહ્યું છે કે—

અજ કુલ ગતિ કેસરી લહેરે, નિજ પદ સિંહ નિહાલ;
તિમ પ્રભુભક્તે ભવિ લહેરે, આતમશક્તિ સંભાલ.અજિત.

પરમાત્મ સ્વરૂપ ઓઝાહી તેનું ધ્યાન કરતાં પોતાનો આત્મા પણ પરમાત્મ રૂપ ભાસે છે, પરમાત્મા અને મારામાં ભેદભાવ નથી, મલીન સુવર્ણ સમાન સંસારી મળ્યાત્માઓની સ્થિતિ છે, અને શુદ્ધ કંચન સમાન સિદ્ધાત્માની દશા છે, મલીનતાનો અપગમ ધ્યાન-યોગે થતાં પરમાત્મરૂપ બની ત્રિભુવન પદાર્થ ગુગ પર્યાય જ્ઞાતા બને છે, જ્ઞાતૃત્વશક્તિ આત્મામાં રહી છે, જડમાં જ્ઞાતૃત્વશક્તિ નથી, જડ પદાર્થ જ્ઞેય છે, જેટલા જ્ઞેય પદાર્થ તેટલું જ્ઞાન સમનરું, જ્ઞેય પદાર્થ અનંત છે, તેથી જ્ઞાન પણ અનંત કહેવાય છે, અને તે પ્રમાણે અનુભવમાં આવે છે, જ્ઞાતૃશક્તિનો આધાર ચેતન (આત્મા) છે, આત્માનો કદી નાશ થતો નથી, માટે નિત્ય છે, યદ્યપિ અવિગ્નાના યોગે અનેક શરીરો ધારણ કરે છે તો પણ પોતાના સ્વરૂપને ત્યજતો નથી, અજ્ઞાની જીવ એમ જો કહેવા લાગે કે આત્મા નથી પણ તેના વચનથીજ સિદ્ધ થાય છે કે આત્માની અસ્તિતા છે તો તે જીવ નાસ્તિ એમ કહે છે, અવિગ્નાનો નાશ થતાં અવશ્ય યથાનિધ્ય સહેજે આત્મતત્ત્વ ભાસે છે, આત્મા અનંત સુખનો ધર્મી છે, સુખ દુઃખની ચેષ્ટા આત્માની પ્રેરણા થાય છે, ઇષ્ટાનિષ્ટ જ્ઞાતા આત્મા છે, જો એ આત્મતત્ત્વ સમ્યક્ રીતિયા ઓઝાવાય અને તેનું જ્ઞાન થાય તો સમાની પેઠે સર્વ જગત્ દેખાય, આત્મામાં જે ચિત્તવૃત્તિ રાહી ચિંતવન કરે છે તે પુરુષો આત્માને સહેજે ઓઝાવે છે અને અલંડ સુખ ભોક્તા બને છે.

“ દુઘા. ”

સમાય તું તારા વિષે, તારુ તાહરી પાસ;

મારુ મારુ ક્યાં કરે, ધરતો પરની આશ. ૩

હે આત્મા તું તારા સ્વરૂપમાં સમાય છે, તારી ગતિ સર્વના કરતાં ન્યારી અને અનંત આનંદ આપનારી છે, તું કોઈ અન્ય પદાર્થમાં રહેતો નથી, પ્રકાશથી તમઃ સમૂહ યથા સર્વથા ન્યારું છે, તેમ અનંત શક્તિધારક ચેતનથી સાંસારિક સ્વરૂપ સર્વથા ન્યારુ છે. અવલી પરિણતિયોગે પરવસ્તુને પોતાની માની મમતાના પાસમાં પડે છે પણ સહજાનંદી આત્મા વિવેકથી તું વિચાર કે-સ્વમામાં ભાસેલું જગત્ જેમ મિથ્યા છે, તેમ વાહ્યવસ્તુ પણ તારી નથી, ચેતન તારી ઋદ્ધિ તારાથી જરા માત્ર ભિન્ન નથી, જેમ મૃગથી કસ્તૂરી ભિન્ન નથી તેની ઢુંટીમાંજ રહેલી છે, તેમ આત્માની ઋદ્ધિ પોતાનામાં ભરી છે; પરમાત્મપદ આત્મામાં છે, આચાર્યપણું પણ આત્મામાં છે, તેમ ઉપાધ્યાય, સાધુપણું પણ આત્મામાં છે, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વીર્ય આદિ ગુણો પણ આત્મામાં રહ્યા છે, અનંત સુખ પણ આત્મામાં છે, તો વહિરાત્મભાવે હે ચેતન પરની આશાથી મૂઠ વની મારુ મારુ એમ શું ચિંતવે છે ? પરવસ્તુ તારી કદી થવાની નથી. એમ નિશ્ચય જાણ, તારી ઋદ્ધિ તારાથી ન્યારી નથી, સ્વોજે સો પાવે. આ કહેવત આત્મામાં યોજવી, અનાદિ કાલથી ચેતન મિથ્યાત્વયોગે સ્વસ્વરૂપના અનુપયોગે પરવસ્તુને પોતાની માની જન્મ જરા મરણ ઉપાધિ પામી, કિંતુ હવે નિર્ણયપૂર્વક જાણવામાં આવ્યું કે-પરવસ્તુ અચેતન જડ વિશિષ્ટ છે, હું એનો નથી, એ મારુ નથી, હું મારા સ્વરૂપે સમાયો છું, હું જે જે વસ્તુઓ ચક્ષુથી देखું છું, ગ્રાણે સુંઘું છું, જિવ્હાએ સ્વાદું છું, તે તે વસ્તુઓમાં

हूं नथी माराथी सर्व पदार्थ जणाय छे, तो पण ते पदार्थोमां हूं नथी. सर्व पदार्थो प्रकाश्य छे, अने हूं प्रकाशक छूं, मारी जे वस्तु नथी तेनी ममता हूं केम राखूं ? पुद्गलनी ऐंठ आ जीवे वहिरा-त्मभावे वा क्षुधावेदनीना उदये भक्षण करी पण ते पुद्गल अंते मारूं नथी, एम निश्चय करी स्वस्वभावे स्थिर रहेवुं एवं हिताकांक्षा.

“ दुहा. ”

देखी आत्मस्वरूपने, जाण्यो पुद्गल खेल;

न्यारो तेथी आतमा, चिदानंद गुणरेल ॥ ४ ॥

भावार्थ-परोपकृतिमान् श्री सद्गुरुद्वारा ध्याननी एकाग्रताए आत्मस्वरूप भास्युं त्यारे आ सांसारिक प्रपंच सर्व पुद्गल खेल जाण्यो, ते खेलथी आत्मा न्यारो छे अहो शूं आश्चर्य, सर्व सां-सारिक पदार्थो नाशवंत छे. अने आत्मा अविनाशी छे, आनंद, अने ज्ञाननो धारक आत्मा छे, आत्मस्वरूप वतावे छे.

पद.

चेते तो चेतावुं तनेरे, पामर प्राणी-ए राग.

आतम रूप देखुं आजरे सकल सुख,

अचल अखंड योगी, अभोगी अशोगी भोगी;

स्वभावे ते नहीं रोगीरे-सकल सु०

आत० १

देहमांहीं वसनारो, देहातीत मन धारो;

रूप रंग थकी न्यारो रे-सकल.

आत० २

जाणे सुख दुःख सह, चेतन छे जग बहु;

व्यापी घट घट बहुरे-सकल०

आत० ३

नाम ठाम जेने नहीं, नहीं जाति भाति कही;

पोतानामां व्यापो रही रे-सकल०

आत० ४

નિરંજન નિરાકાર, જ્ઞાનદૃષ્ટિ આરપાર;

બુદ્ધિસાગર સુખકાર રે—સકલ૦

આત્મ૦ ૫

પરિપૂર્ણસુખરૂપ આત્માનું સ્વરૂપ—નિર્વિચાર અલંકાર છે, આત્મતત્ત્વપ્રાપક જીવોને કોઈની સ્પૃહા રહેતી નથી. કોઈ નિંદા કરે વા સ્તુતિ કરે તોપણ હર્ષ શોક રહિત આત્મજ્ઞાની વિચરે છે, રાગ દ્વેષની પરિણતિ મંદ પડે છે, સમયે સમયે આત્મિક સુખ સંતતિ વૃદ્ધિ પામે છે, તૃષ્ણાનું મૂલ્ય છેદાય છે, પરસ્વભાવ પ્રવૃત્તિ સ્વયમેવ વિરમે છે, અને આત્મસ્વભાવપ્રવૃત્તિદ્વારા નિવૃત્તિ સુખોદ્ભવ થાય છે, દેહમાં વસતાં દેહાતીત અવસ્થાનો ભોગી આત્મા બને છે, કાક-વિષ્ટા સમ પૌદ્ગલિક વિષય સુખ લાગે છે, પરનિંદાતો આત્મજ્ઞાનીને ગમતી નથી, આત્મસ્વરૂપનાં ધ્યાની પુરુષને જે સુખ થાય છે તે અવાચ્ય છે, આનંદનો સમુદ્રજ જાણે હોયની એવો અધ્યાત્મ જ્ઞાનીનો આત્મા બને છે, આત્મજ્ઞાનીની દશા પ્રાપ્ત થયા વિના આત્મિક સુખનો અનુભવ પમાતો નથી, આત્મા પરમ પૂજ્ય છે અંતરાત્મયોગી થઈ પરમાત્મપદમય ધ્યાનથી થતા અનન્ય સુખ ભોગી આત્મા સ્વયમેવ સ્વસ્વરૂપી થઈ રહે છે.

“ દુહા. ”

ધ્યાનથી દૃષ્ટિ ફેંકું જ્યાં, ત્યાં સહુ સ્વરૂપે સ્થિર;
શત્રુ મિત્ર સ્વપ્ન ભયું, ગઈ અનાદિકુ પીર ॥૫॥

માર્થ—મન, વચન, કાયાની એકાગ્ર આત્મ સ્વરૂપે થતાં જગત્ વિચિત્ર દેશાયું, પ્રથમ ધ્યાનની પૂર્વે સર્વ જગત્-હાસ્તિના કર્ણની પેઠે ચંચલ ઉન્મત્ત લાગતું હતું, તે હવે ધ્યાનની એકાગ્રતાએ સ્વસ્વરૂપે સ્થિર થતાં સર્વ જગત્ પોતાના સ્વરૂપે સ્થિર-દેશાયું, મારું મન ચંચલ તો સર્વ વસ્તુ ચંચલ અને મારું મન સ્થિર તો સર્વ

વસ્તુ સ્થિર એમ દેખાયું તેથી સાર લીધો કે-મન જો આત્મામાં રમે તો મોક્ષ અને મનઃ પરભાવમાં રમે તો ભવભ્રમણતા, એનો નિશ્ચય થયો, આત્મજ્ઞાન વિશેષ થતાં સ્થિરતા સર્વત્ર ભાસે છે, કહ્યું છે કે-

ભાસે આતમ જ્ઞાન ધુરિ, જગ ઉન્મત્ત સમાન;
આગે દટ્ઠ અભ્યાસસે, પત્થર તૂળ અનુમાન ॥૫॥

સારમાં સાર ગ્રાહ્ય, આરાધ્ય આત્મા છે, ધ્યાનથી આત્મામાં રમતાં શત્રુ મિત્ર સ્વપ્નની પેઠે ભાસે છે, અર્થાત્ શત્રુ મિત્ર આત્મ જ્ઞાનીનો કોઈ નથી. અનાદિ કાલની લાગેલી કુટેવ તો નાશી ગઈ અને શુદ્ધ ચેતના પ્રગટ થઈ, મિથ્યાત્વપણું ટઢ્યું, આત્માનું શુદ્ધ સ્વ-રૂપ પ્રગટ થતાં સહજાનંદ પ્રગટે છે, આત્મજ્ઞાનીઓ એવી દશામાં રમે છે, તેમને પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર થાઓ.

“ દુહા. ”

અહં બુદ્ધિ પરમાં ધરી, પરમાંહી બંધાઉં;
અહં બુદ્ધિ જો આત્મમાં, તો હું ક્યાં રંગાઉં. ॥૬॥

પરવસ્તુમાં અહંપણાની બુદ્ધિ ધારણ કરી કર્મરૂપ પરવસ્તુમાં બંધાઉં છું, પણ જો આત્મામાં અહંપણાની બુદ્ધિ થઈ પડેલે આત્મા પોતે હુંછું અન્યમાં હું નથી, આવી બુદ્ધિ થતાં હું આત્મા કોઈથી ક્યાંય રંગાતો નથી. અર્થાત્ કર્મે કરી લેપાતો નથી, જે મહાત્માઓ આત્મામાંજ વૃત્તિ રાખે છે તે આત્માની ઋદ્ધિ પામે છે, પરમાં ચિત્તવૃત્તિ રાખવાથી અમુક દુષ્ટ અમુક કંપટ / અમુક વૈરી-ઈત્યાદિ બુદ્ધિ થાય છે પણ પોતાના આત્માની સત્તાનુચિતવર્તન કર્યાથી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે.

“ દુઃખા. ”

કાલ અનાદિ પરિણમ્યો, આતમ જડને સંગ;
અશુદ્ધ પરિણામે કરી, કરતો નાટારંગ. ॥૭॥

પોતાના અજ્ઞાનથી, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સ્વપદજ્ઞાનાપ્તિ ગ્રહી, થયો સિદ્ધ ભગવંત, ॥૮॥

ભાવાર્થ—અનાદિ કાલથી જીવ કર્માણ્વક ગ્રહી ઔદારિકાદિ શરીર ગ્રહી જડ સંગે દુઃખપયોવત્ પરિણમ્યો છતો અને તે કર્મના યોગે પોતાના આત્માના થયેલા અશુદ્ધ પરિણામે કરી ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં જન્મ જરા મરણનાં દુઃખ ગ્રહી નાટારંગ કરતો ફર્યા કરે છે, આત્માનો શુદ્ધ પરિણામ થતાં ભવ પ્રપંચની વાજી નાશ પામે છે, પોતાના પટલે આત્માના અજ્ઞાનથી જીવ અનંત દુઃખ પામ્યો. શરીરને આત્મા માની વહિરાત્મભાવે રમતો ફરતો પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલ્યો, દુઃખનો સમુદ્ર પોતાના અજ્ઞાનથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ સદ્ગુરુ સમાગમે આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું તેમાં રમણતા કરી કર્મનો નાશ કર્યો. અને મોક્ષ સ્થાનની પ્રાપ્તિ કરી સિદ્ધ ભગવંત થયો એ સર્વ આત્મજ્ઞાનનું ફલ છે.

“ દુઃખા ”

જેનાથી નિજ આત્મા, સમજાયો સુખકંદ;
ત્રિકરણ યોગે ભાવથી, નમું ગુરુ કમદંદ. ॥ ૯ ॥

સુખકંદ અનંતગુણવિશિષ્ટઆત્મસ્વરૂપ જે ગુરુના વૌધથી સમજાયું તે સદ્ગુરુ મહારાજના ચરણ કમલદ્વયને ભાવથી મન વચન અને કાયાએ કરી નમસ્કાર કરુછું, આત્માને ઓઢાવનાર ગુરુ છે, ગુરુ પણ આત્મા છે અને મોક્ષ પણ આત્મા છે, કિંતુ

ગુરુનો આત્મા જ્ઞાનવંત છે અને સેવક શ્રોતાજનનો આત્મા નિર્મલ નથી તેને જળાવનાર ગુરુ છે, ઉપદેશક ધર્મતીર્થ છે, માટે ગુરુનેજ મોટું તીર્થ જાણવું, સુદર્શના ચરિત્રમાં ચારણ મુનિષ્ઠ ચંદ્રગુપ્તરાજાને મહાફલ જાણી ઉપદેશ આપ્યો છે, સદ્ગુરુ સમાન ત્રિભુવનમાં મોટું કોઈ તીર્થ નથી. સદ્ગુરુ મોટું તીર્થ છે એમ મનમાં શ્રદ્ધા થતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે, હૃદયમાં ગુરુની મૂર્તિ સ્થાપન કરી તેનું એકાગ્રચિત્તથી ભક્તિ પૂજન ધ્યાન કરવાથી આત્માને અલૌકિક શાંતિ થશે, અને દરરોજ એમ ધ્યાન ધરવાથી પોતાને સાક્ષાત્ સદ્ગુરુ જાણે હોયની એમ સાક્ષાત્ ભાસે થશે, અને ગુરુ માહાત્મ્યથી અનુભવ જ્ઞાનનો પ્રવાહ વહન થશે, અને દુર્ગુણોનો અવશ્ય નાશ થતાં મન પ્રસન્ન થશે, અને આત્મા સદ્ગુ-
ણધામ થશે.

“ દુઃખા. ”

સદ્ગુરુ વળ ભવ દુઃખનો, પરિહારક નહિ કોય ॥
તે સદ્ગુરુ નિત્ય વંદીએ, જન્મ સફલતા હોય ॥૧૦॥

ભાવાર્થ—ભવ દુઃખ અંતકારક સદ્ગુરુ વિના અન્ય કોઈ નથી, તે સદ્ગુરુને પ્રતિદિન વંદન કરવાથી જન્મની સાર્થકતા છે, ધોર કર્મ કરનારા દુષ્ટજનો પણ ગુરુના ઉપદેશથી ગુરુતા પામી શારી-
રિક માનસિક દુઃખ સંક્ષય કરી પંચમીગતિને પામ્યા છે, પામે છે, અને પામશે.

“ દુઃખા. ”

સાધન સાધ્યાપેક્ષથી, જે પાઠે આચાર;

રાગ રોષ મદ જીતતા, સફળો તસ અવતારા ॥૧૧॥

રાગાદિક ત્યાગી શમે, કરશે આત્મ ધ્યાન;

સમ્યગ્ જ્ઞાન ક્રિયા થકી, થાશે તે ભગવાન્. ॥૧૨॥

ભાવાર્થ—જે ભવ્યાત્માઓ પંચ મહાવ્રતાદિનો આચાર સાધન સાધ્યની સાપેક્ષ બુદ્ધિથી પાળે છે, અને રાગ રોષને જીતે છે, તેનો આચાર સફળ છે, અને તે દુનિયામાં જન્મ્યો સફળ છે, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, નિંદાદિનો જય કરી શમભાવે જે મુમુક્ષુઓ આત્મધ્યાન કરશે, અને સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ક્રિયાનું અવલંબન કરશે તે પોતે ભગવાન્ થશે, કર્મપલ્લના નાશથી આત્મા તે સિદ્ધાત્મા થઈ શકે છે, કિંતુ અભવ્યજીવ મુક્તિપદ પામી શકતા નથી, કારણકે અભવ્યજીવોમાં મુક્તિ પામવાનો સ્વભાવ નથી. અભવ્ય જીવોનું ઉપાદાનકારણ શુદ્ધ થઈ શકતું નથી, ભવ્યજીવોનું ઉપાદાનકારણ શુદ્ધસામગ્રી યોગે થઈ શકે છે, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનું મુખ્યકારણરાગ અને દ્વેષભાવકર્મ છે, નોકષાયસહચારિ ભાવકર્મમાં છે, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભનો રાગ દ્વેષમાં અંતર્ભાવ છે, સિદ્ધ થતા જીવોને રાગ દ્વેષ અનાદિ સાન્ત ભાંગે છે, અભવ્યજીવને રાગદ્વેષ અનાદિ અનંત ભાંગે છે, રાગઅને દ્વેષનો ક્ષય સંવરથી સર્વથા થાય છે, વહિરાત્મભાવે રાગ દ્વેષનો ક્ષય થતો નથી, જ્યારે અંતરાત્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે રાગ દ્વેષનો ક્ષય થઈ શકે છે. કહ્યું છે કે—

રાગ દ્વેષ કે ત્યાગ વિન, મુક્તિકો પદ નાંહિ;

કોટિ કોટિ જપ તપ કરે, સર્વે અકારજ થાય. ॥૧॥

રાગદ્વેષના ક્ષય વિના મુક્તિપદ પ્રાપ્ત થતું નથી, રાગ દ્વેષના ત્યાગ વિના કોટિ કોટિ જપ-તપ કરે તો પગ લેલે થતું નથી, પ્રથમ આત્મસ્વરૂપ ગુરુસમક્ષ જાણવામાં આવે, જડતું યથાતથ્ય

સ્વરૂપ જાણવામાં આવે પશ્ચાત્ જડ અને આત્માની ભિન્નતા માલુમ પડતાં વિવેક પ્રગટે, વિવેકથી આત્મતત્ત્વઆદેય લક્ષ્યમાં પ્રવે, અને અજીવતત્ત્વ હેય જાણે પશ્ચાત્ આત્મા વિચારે કે-મારામાં અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ક્ષણિક ચારિત્ર, અનંત વીર્ય છે, હું સ્વતંત્ર છું, કિંતુ અનાદિકાલથી રાગ દ્વેષના યોગે પરતંત્ર છું, રાગ દ્વેષ એ માલું આત્મસ્વરૂપ નથી, એમ વિચારતાં સર્વત્ર સર્વ પ્રાણી ઉપર તથા વસ્તુઓ ઉપર સમભાવ પ્રગટે, દુનીયાની સર્વ વસ્તુને સમભાવે નિરલે, રાગ દ્વેષનો ક્ષય સમભાવે આત્મધ્યાને પ્રવર્તતાં થાય અને સમ્યગ્જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મુક્તિદ મળે માટે જે મુનિવરો રાગાદિકનો ત્યાગ કરી વાધુની પેઠે અપતિવદ્વતાં એ વિચરી સ્વઆત્મહિતમાં લીન રહેશે, તે ક્ષણિક આશુષ્યની સફલતાં કરે છે.

“ દુહાં. ”

કો કિરિયા જડ બોલતા, તરશું અમ સંસાર;
કર્મનાશ કિરિયા થકી, સફલો અમ આચાર ॥૧૩॥
બહિર્ ક્રિયામાં રાવતા, અંતર્તત્ત્વ ન ભાન;
મૂલ્યા ભવમાં મટકતા, ક્રિયાજડી અજ્ઞાન. ॥૧૪॥

ભાવાર્થ—કોઈક ક્રિયાલુચિત્રીઓ એમ માને છે કે-અમો ક્રિયા કરવાથી સંસાર સમુદ્ર તરીશું, અમો જે ક્રિયાકાંડનો આચાર આદરીએ છીએ તે કર્મ નાશ કરશે, માટે ક્રિયા સફલ છે, જે જે ક્રિયા છે તે સફળ છે, યથા દોહન, મક્ષ ગક્રિયા, તે પ્રમાણે પઢિ-લેહન (પ્રતિલેહન) આદિ ક્રિયાઓ પણ કર્મ નાશ કરવાથી સફલ છે, એ પ્રમાણે સાધ્ય આત્મતત્ત્વના અજાણપણે અંતરક્રિયા જે ધ્યાનાદિકનું સ્વરૂપ નહીં જાણવાથી ક્રિયાજડ પુરુષો ભવમાં

મટક્યા, મટકે છે, અને મટકશે, અને પરમાત્મપદ કેમ પામી શકે, સાધ્ય સાપેક્ષતાએ ક્રિયા સફળ છે, એમ એકાંતે વાણક્રિયાથી જઠાત્માઓ ઇષ્ટફલ જે મોક્ષ તે પામી શકતા નથી.

“ દુહા. ”

કોઈ જ્ઞાનને માનતા, જ્ઞાન સત્ય જગ સાર;
વિના જ્ઞાન ક્યાં મુક્તિફલ, જ્ઞાને ભવજલ પાર॥૧૫॥
એકાંતે એમ જે ગ્રહે, કરે કદાગ્રહ ચિત્ત;
આત્મતત્ત્વ પામ્યા વિના, હોય ન તત્ત્વ પ્રતીત॥૧૬॥

કેટલાક ભવ્યાત્માઓ જ્ઞાનને મુક્તિપ્રદ માને છે, આત્મતત્ત્વના જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી, જ્ઞાનથી સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય છે, આત્મતત્ત્વના બોધ વિના જે ભવ્યો એકાંતે હૃદયમાં હઠ કદાગ્રહ ધારણ કરી સ્વેચ્છાએ પ્રવર્તે છે, તે પરમાત્મપદ પામી શકતા નથી, આત્મતત્ત્વ પામ્યા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

“ દુહા ”

યુવત્યંગ નિરૂપ્યા થકી, વિષય તૃપ્તિ નહિ થાય;
મોજનજ્ઞાન થયા થકી, મૂલ ન ભાગે ભાય ॥૧૭॥

ભાવાર્થ—યુવતિના અંગનું નિરીક્ષણ કરવાથી વિષયપુરુષોને વિષયની તૃપ્તિ થતી નથી, તેમજ વરફી, દૂગપાક, મિષ્ટાન્ન મોજનું જાળપણું માત્ર થવાથી, ઉદરપૂર્તિ થતી નથી, માટે તેની ક્રિયા કરાય તો ઇષ્ટ ફલની સિદ્ધિ થાય છે, માટે ક્રિયાની મુખ્યતાએ ફલ સિદ્ધિ છે.

જ્ઞાનવાદી—હે ક્રિયાવાદી ! તમો ક્રિયાને ફલદાયક કહો છો તે યુક્ત નથી, ક્રિયા કરવાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, રાંધણું,

યુદ્ધ કરવું, ઇ આદિ ક્રિયા છે તો તેથી મુક્તિ નથી, કિંતુ કર્મવંધ છે, માટે ક્રિયા સંસારદ્વિદેહતુભૂત છે, માટે જ્ઞાન તેજ સાર છે, કર્મક્ષય જ્ઞાનથી થાય છે.

ક્રિયાવાદી—ક્રિયા થકીજ મોક્ષ છે, ક્રિયા બે પ્રકારની છે, ૧ કર્મક્રિયા. ૨ ધર્મક્રિયા, જે ક્રિયાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે અને આશ્રવનું ગ્રહણ થાય તે કર્મક્રિયા જાણવી, તેનો તો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. પણ જેનાથી જન્મ જરા મૃત્યુનાં દુઃખ નાશ પામે એવી ધર્મ ક્રિયાઓ કહી છે, તે કરવી જોઈએ, કારણ કે તેનાથી કર્મનો નાશ થાય છે, કિંતુ જ્ઞાન થકી થતો નથી માટે ક્રિયા તેજ મોક્ષ માર્ગ છે.

જ્ઞાનવાદી—ધર્મને માટે ક્રિયાની જરૂર નથી, આત્માની મુક્તિ તો જ્ઞાનથી થાય છે, શરીરની ક્રિયા, વચનની ક્રિયા શું મોક્ષ આપી શકે ? ના નહીં. મનની ક્રિયા વિકલ્પરૂપ મોક્ષ આપી શકતી નથી, કિંતુ આત્માનું જ્ઞાન થવાથી મુક્તિ પ્રાપ્તિ છે, જ્યાં જ્યાં ક્રિયા ત્યાં કર્મનો વંધ સમજવો, કારણ કે ક્રિયા જડ છે તો તેથી ઉત્પન્ન થનાર ફલ પણ કર્મ જડ છે, તો મુક્તિ ક્યાંથી મળે ? માટે જ્ઞાનથી મુક્તિની સિદ્ધતા છે.

ક્રિયાવાદી—ક્રિયાને જડ કહો કિંતુ ક્રિયાથી જડનો નાશ થાય છે, કારણ કે મજાતિયથકી સજાતિયનો નાશ થાય છે, ઇંટનો નાશ મોગરથી થાય છે, તેમ કર્મ છે તે જડ છે તો તેનો નાશ ક્રિયાથી થાય છે માટે ક્રિયાથી નાશ થવો તેજ મોક્ષ જાણવું, જ્ઞાનથી કર્મનો નાશ શી રીતે થાય ? માટે કર્મ નાશિકા, ક્રિયા જાણવી, માનસિક, વાચિક, કાયિક ક્રિયા કરવાથી કર્મ નાશ થાય છે, માટે તે કરવી જોઈએ અને ક્રિયા જ મોક્ષ ફલદા છે.

જ્ઞાનવાદી—તમોજી જડ થકી જડનો નાશ થયો એમ કહું, તે યુક્ત નથી તમારા મત પ્રમાણે તો એમજ સિદ્ધ થાયછે કે પાપ કરવાથી પણ કર્મ નાશ થાય, કારણ કે પાપ પણ જડ છે અને કર્મ પણ જડ છે માટે પાપથી કર્મનો નાશ થાય તો પશ્ચાત્ દયા, સત્ય, તપ કરવાની શી જરૂર હોવી જોડે ? અને જો એમ હોય તો પાપી જીવોની શીઘ્ર મુક્તિ થવી જોડે અને ધર્મી અને પાપી એવો ભેદ ભાવ પણ અસત્ય થાય કિંતુ શાસ્ત્રમાં વીતરાગ ભગવંતે તો એમ કહુંછે કે પાપ કૃત્યથી કદાપિ મુક્તિ મળતી નથી, માટે જ્ઞાનને સત્ય માનો. અને તેનાથી મુક્તિ થાયછે.

ક્રિયાવાદી—હે જ્ઞાનવાદી ! તું મારું કથન સમજી શક્યો નહીં, પ્રતિપક્ષી જડથકી પ્રતિપક્ષી જડનો નાશ થાયછે, કર્મનું પ્રતિપક્ષી પાપ નથી માટે પાપથી કર્મનો નાશ થતો નથી, પુણ્ય અને પાપ એ બે પરસ્પર પ્રતિપક્ષીછે માટે પુણ્યથી પાપનો નાશ થાયછે. પુણ્યની ક્રિયા દુઃખનાશક છે માટે ધર્મની ક્રિયા અવશ્ય કરવી જોડે.

જ્ઞાનવાદી—પુણ્યની ક્રિયાથી કેંઈ કર્મનો નાશ થતો નથી, કારણ કે પુણ્ય પણ કર્મસ્વરૂપછે, તો પુણ્યથી કર્મની વૃદ્ધિ થાય પણ કર્મનો નાશ તો થતો નથી, માટે જ્ઞાનથીજ મુક્તિ થાયછે એમ માનવું જોડે.

ક્રિયાવાદી—ભલા ટીક પુણ્યથકી કર્મનો નાશ ન થાય તો પણ શાતાવેદનીયકર્મ બંધાય અને તેથી ઉત્તમ કૂલમાં જન્મ થાય ધન, પુત્રાદિ ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તેથી સુખ મળે તે પણ ક્રિયાનું ફલ છે, અને તેથી અનુક્રમે કર્મનો નાશ થાય માટે ક્રિયાકાંદની સાફલ્યતાછે.

જ્ઞાનવાદી—પુણ્યથી શાતાવેદનીયકર્મ બંધાયછે અને તેનો ભોગ

भोगवत्ता अवतार धारण करतां जन्म जरा मरणनां दुःख प्राप्त थायछे, अवे अवतार धारण करतां पश्चात् ते भवमां वळी नवां कर्म बंधाय पण कर्म बंधनो पार आवे नहीं, ज्ञानथी कर्मनो नाश थायछे माटे तेनो स्वीकार करवो योग्यछे.

क्रियावादी-अमो क्रियार्थी कर्मनो नाश मानीये छीए ते सयुक्त छे, उत्तम अवतार आव्या विना धर्मनां कार्य थइ शकतां नथी, पडिलेहण, प्रतिक्रमण, प्रभुपूजा, इत्यादि क्रियाओ पापनो नाश करे छे, अने नवीन कर्म प्रतिबंधकद्वारा आत्मा निर्मळ थतां मुक्तिनी प्राप्ति थायछे माटे क्रिया सफलछे.

ज्ञानवादी-धर्मनी क्रिया उत्तम कुळजन्म धनसंपत्ति आपनारीछे, पण तेथी कर्मनी वृद्धिछे. पडिलेहण, प्रतिक्रमण, प्रभुपूजा, पण कर्मनो नाश करी शकती नथी, जरा सूक्ष्मदृष्टिथी विचारो के-ज्ञान विना क्रिया करवाथी थुं फल थइ शके ? ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि, भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ज्ञान अग्नि सर्व कर्म वळीने भस्मीभूत करे छे, माटे हठ कदाग्रह त्यागी, ज्ञान मुक्तिपद मानवुं ते योग्यछे.

क्रियावादी-क्रिया विना ज्ञाननी उत्पत्ति थती नथी, ज्ञाननो अभ्यास ज्ञानने उत्पन्न करेछे, प्रथमथी कइ ज्ञान होतुं नथी. विद्याभ्यास करतां करतां ज्ञाननो प्रकाश थायछे, सारमां समजवानुं के ज्ञानाभ्यासरूप क्रियाथी ज्ञान उत्पन्न थायछे तो क्रियार्थी कर्मनो नाश थाय एमां कइ शंका नथी, माटे क्रियाथी कर्मनाश मानवो योग्यछे.

ज्ञानवादी-ज्ञान विना सर्वत्र अंधारुं, जे कर्मनो नाश करवानोछे ते कर्मनुं स्वरूप जाण्यो विना कर्मनो नाश शी रीते थाय ? चैत्रने मैत्र नामना पुरुषे कहुं के, तारो चक्रवेग नामनो शत्रु

છે તે તને મારવા ધારેછે, હવે જો ચૈત્રને ચક્રવેગ ઓઢાવતો હોય તો ચૈત્રનો ઘાત કરે, અન્યથા તેનો નાશ કરી શકે નહીં. તેમ દૃષ્ટાંતથી સમજવાનું કે-કર્મનો નાશ કરવો તે કર્મનું જ્ઞાન થયા વિના વનતો નથી માટે જ્ઞાનથી કર્મનો નાશ માનવો જોઈએ.

ક્રિયાવાદી-ફક્ત વસ્તુનું જ્ઞાન થવા માત્રથી ફલની સિદ્ધિ થતી નથી, એક માણસને ભોજન કરવાનું જ્ઞાન થયું પણ ભોજનનો મુખમાં પ્રસેપ કરે આવે ત્યારે તેની ઉદરપૂર્તિ થાય અને ખુધા મટે, માટે ક્રિયાજ ફલપદ છે. જ્ઞાન તો જાણવા માત્રછે, જેમ કોઈ તારુ (તરનાર) જલમાં તરવાનું જાણેછે કિંતુ જલમાં પ્રવેશ કરી હાથ પગ હલાવે નહીં તો બુડી જાય તેમ કર્મનું જ્ઞાન થતાં કર્મ નાશકારક ક્રિયા નહીં કરાય તો કર્મનો નાશ થતો નથી, પરંતુ ક્રિયાકરણથી કર્મ નાશ થાયછે.

જ્ઞાનવાદી-તમારું કથન ઠીકછે, કિંતુ જ્ઞાન વિના વસ્તુનું યથા-તથ્ય સ્વરૂપ જાણી શકાતું નથી, તો પશ્ચાત્ તે આદરી શકાતું નથી, મોદક વનાવવાનું જાણે અને તે ભક્ષણ કર્યાથી અમુક ફાયદો થાયછે તે જાણી શકાય તો ત્યાર વાદ કરી શકાય, જે વસ્તુનું જ્ઞાન નથી તે વસ્તુની ક્રિયા શી રીતે કરી શકાય ?-દૃષ્ટાંત તરીકે જાણો કે-કોઈ મનુષ્યને વીજા મનુષ્યે કતું કે શાસ્ત્રમાં આકાશગામિની વિદ્યા કહીછે, તેનું જ્ઞાન થાય તો આકાશમાં ઉડી શકાય, ત્યારે પેલા મનુષ્યે શાસ્ત્રની શોધ કરી આકાશગામિની વિદ્યા જાણી, ત્યાર વાદ ક્રિયા કરી આકાશમાં ગમન કરવા લાગ્યો. અત્ર સમજવાનું કે-આકાશગામિની વિદ્યાનું જ્ઞાન થતાં તેની ક્રિયા થઈ શકે, માટે જ્ઞાનની મુખ્યતાછે, જ્ઞાન વિના કોઈ ક્રિયા થઈ શકતી નથી

ક્રિયાવાદી—હે જ્ઞાનવાદી ! તમો મૂઝ હેતુથી વિરુદ્ધ ઉતરોછો, તમારે વિચારવું કે—જ્યાં જ્યાં ક્રિયાછે ત્યાં અવશ્ય જ્ઞાન રહ્યું હોયછે, જ્યાં સાકર ત્યાં સાકરનો રસ, જ્યાં કેરી ત્યાં તેનો રસ અવશ્ય હોયછે, તેમ જ્યાં ક્રિયા હોયછે ત્યાં અવશ્ય જ્ઞાનની અસ્તિતાછે, માટે જ્ઞાને જાણતાં ક્રિયા કરતી વસ્તુ પળ ગૌણભાવે જ્ઞાન હોયછે, મુખ્યરૂપે ક્રિયાછે, અને ક્રિયાથી કર્મનો નાશ થાયછે માટે ક્રિયા તેજ કર્મનાશકછે.

જ્ઞાનવાદી—હે ક્રિયાવાદી તારું વચન અયુક્તછે, જ્યાં ક્રિયા હોય ત્યાં જ્ઞાન હોય એવી વ્યાપ્તિ નથી, ફોનોગ્રાફ વાર્જીનિમાં ક્રિયા બોલવાનીછે, પણ જ્ઞાન નથી, આગગાડી (અગ્નિરથ) માં ગમનની ક્રિયાછે પણ જ્ઞાન નથી, માટે તારું કથન અસત્યછે, વઢી જેના માટે તું ક્રિયા કરવાનું કહેછે તે આત્મા તો અંતે સિદ્ધપણું પામી અક્રિય થાયછે, અને સિદ્ધમાં ક્રિયા નથી, અક્રિયછે, આત્માના ઘરની ક્રિયા નથી, તો તે ક્રિયા નિષ્ફલછે, સિદ્ધમાં જ્ઞાનછે, અને તે તો આત્માનો ગુણછે માટે જ્ઞાનથી મુક્તિછે એમ જાણ.

ક્રિયાવાદી—ક્રિયા આત્મા કરેછે, માટે આત્માનીછે, શરીર કંઈ ક્રિયા કરતું નથી માટે ક્રિયા પ્રમાણીભૂતા કર્મક્ષયે જાણવી.

જ્ઞાનવાદી—આત્મા કંઈ ફક્ત એકલો ક્રિયાને કરતો નથી, શરીર-ધારી આત્મા ક્રિયા કરેછે, અને જ્યારે શરીરનો ત્યાગ કરી સિદ્ધપદ પામેછે ત્યારે ક્રિયાપણું ટૂંકેછે, આત્મા સંસારમાં કર્મયોગે સુખ દુઃખ યોગે ત્રણ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકેછે, વ્યવહાર નયે ક્રિયાનો કર્તા આત્માછે, નિશ્ચયનયથી જોતાં ક્રિયાકારક આત્મા નથી માટે આત્માની ક્રિયા કહી શકાય નહીં.

ક્રિયાવાદી—અગ્નિ લાકડાને વાળી ખસીભૂત કરી સ્વયમેવ શાન્ત

(ઓલવાઈ) જાયછે, તેમ ક્રિયા પણ કર્મને વાંઝી પોતાની મેલે નાશ પામેછે, માટે ક્રિયાથી મુક્તિછે.

જ્ઞાનવાદી—હે પ્રિયેતમ, જરા વિચારશો તો માલુમ પડશે કે—ક્રિયાથી મુક્તિછે એવું શાંથી જાણ્યું. ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે જ્ઞાનથી, જ્ઞાન ને હોય તો ક્રિયાને જાણી શકાય નહીં, તો પછી શી રીતે કરી શકાય ? તમોએ કહ્યું કે ક્રિયાથી મુક્તિ છે આ વચ્ચેન પ્રલાપ માત્ર છે, દેખો. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ ઝંયારે સૂર્યના સામી દટ્ટિ રાખી ધ્યાન કરતા હતા ત્યારે તે કોઈ ક્રિયા કરતા નહોતા, અને જ્ઞાન ધ્યાનથી કેવલજ્ઞાન પામ્યા, વિચારો કે ત્યાં કંઈ ક્રિયા કરતા હતા, કંઈ નહીં, ભરતરાજાએ આરીસા (આદર્શ) ભુવનમાં ભાવના ભાવતાં ભાવતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું, મરુદેવા માતાએ હસ્તિ ઉપર ભાવના ભાવતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું ત્યાં કંઈ ક્રિયા કરી નથી, ફક્ત જ્ઞાનવડે કર્મ સ્વપાવી કેવલજ્ઞાન પામ્યા જીવો દેખાયછે, માટે જ્ઞાનછે તેજ સત્યછે.

ક્રિયાવાદી—હે જ્ઞાનવાદી તમોએ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિનું દૃષ્ટાન્ત જ્ઞાનની સિદ્ધિને અર્થે આપ્યું, તે જ્ઞાનને સિદ્ધ નહીં કરતાં ક્રિયાને સિદ્ધ કરેછે, પ્રથમ સમજવું કે ધ્યાનછે તે ક્રિયારૂપછે, ધ્યાનના ચાર પ્રકારછે, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન, એ ચારમાંથી પ્રથમનાં બે ધ્યાન દુર્ગતિ અર્પેછે, કાઉસ્સગ્ગમાં પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિએ પ્રથમ દુધ્યાન ધ્યાતાં નરક ગતિ ઉપાર્જન કરી પશ્ચાત્ પશ્ચાત્તાપ પામી ધર્મધ્યાનાદિ ધ્યાવતાં કર્મ સ્વપાવી કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેનું કારણ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનરૂપ ક્રિયાછે, ચાર ભાવનાઓ પણ ધર્મધ્યાનમાં આવી, મરુદેવી માતા અને ભરતરાજાએ ધર્મધ્યાનાદિ ધ્યાતાં

કેવલજ્ઞાન પામ્યું, માટે તે પણ ક્રિયાથીજ, કેવલજ્ઞાન, સુક્તિ આદિ પામ્યાંછે. શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરીજીએ પણ કહ્યુંછે કે ધ્યાનક્રિયા મનમાં આણીજે, ધર્મ શુદ્ધ ધ્યાયીજેરે; ક્રિયાદિ, માટે ક્રિયા કર્મ ક્ષય કરીછે.

જ્ઞાનવાદી—હે ક્રિયામાં રાચનાર, હજી તું પોતાનો મંત છોડતો નથી, મારા વચન ઉપર લક્ષ આપ, જ્ઞાન વિના ધ્યાન થઈ શકતું નથી જેનામાં જ્ઞાન છે તે ધ્યાન કરી શકે છે, જુઓ ભરતરાજા. જેનામાં જ્ઞાનનો સર્વથા અભાવછે ત્યાં ધ્યાનનો અભાવછે, જુઓ, ઘટ જડછે તેમાં જ્ઞાન નથી, જો, ધ્યાનનું જ્ઞાન ન હોય તો ધ્યાન શી રીતે શકે? પ્રથમ જ્ઞાન અને પશ્ચાત્ ક્રિયા, વળી સમજવું કે જ્ઞાન વિના જરા પણ ક્રિયા થઈ શકતી નથી, એક દિવસના જન્મેલા વાલકને પણ સ્તન પાન પ્રવૃત્તિમાં સંસ્કાર બુદ્ધિ કારણ છે, સુખ દુઃખને પણ જગાવનાર જ્ઞાનછે, જ્ઞાન રૂપરાજાની ક્રિયા દાસીછે, માટે જ્ઞાનના હુકમ પ્રમાણે ક્રિયા થઈ શકેછે, જ્ઞાનરૂપ રાજાના કરતાં ક્રિયા દાસી મોટી કહેવાય નહીં. જ્ઞાન દેખતુંછે, અને ક્રિયા આંધળી છે, જ્ઞાન વિના ચારિત્ર નથી, જ્ઞાન વિના વૈરાગ્ય થતો નથી, જ્ઞાન વિના દેવ ગુરુ ધર્મને ઓઝાવી શકાતા નથી, અરે વિચારો તો સ્વરા, જ્ઞાનથીજ આત્મા પણ ઓઝાવાય છે, પણ ક્રિયા ઓઝાવી શકતી નથી. જ્ઞાનથી વીજાના મનની વાત જાણી શકાય છે, કોઈ અંધ પુરુષ વનમાં ફરતો ફરે કિંતુ અંધપણથી—ઘાટામાં ચાલતાં પણ પડી જાય, તેના સામો વાઘ આવે તો કઈ દિશા તરફ જવું તે દેખી શકે નહીં, અને જો દેખતો હોત તો દુઃખથી વધે માટે જ્ઞાન તે દેખતા પુરુષ સમાન છે અને ક્રિયા આંધળા પુરુષ સમાન છે.

કહું છે કે—

જ્ઞાની શ્વાસોશ્વાસમે, કરે કર્મનો સેહ;

પૂર્વકોડ વર્ષાં લગે, અજ્ઞાને કરે તેહ;

દેશ આરાધક ક્રિયા કહી, સર્વ આરાધક જ્ઞાન.

ઇત્યાદિ વિચારી જોતાં જ્ઞાનથી કર્મ નાશ પામે છે, વઢી સ-
મક્તિ પણ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે જ્ઞાનના સમાન કોઈ નથી.
જ્ઞાન બે પ્રકારે છે, ૧ વ્યવહાર જ્ઞાન, ૨ નિશ્ચય જ્ઞાન. ગણીત,
વ્યાકરણ, જ્યોતિષ્ય, વૈદક, નાટક સાયન્સ આદિનું જ્ઞાન વ્યવહાર જ્ઞા-
ન છે, એનાથી આત્માનું હિત એકાંતે થઈ શકતું નથી. ષડ્દ્રવ્ય તેના
દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય સાત નય, ભક્ષ્યભંગી, સ્યાદ્વાદરીત્યા આત્માનું સ્વરૂપ
ઉપયોગે જાણવું તે નિશ્ચય જ્ઞાન છે, આત્માનું સ્વરૂપ ધ્યાવું, વ્યવહાર અને
નિશ્ચયનયથી આત્માનું સ્વરૂપ જાણી આત્મ સ્વભાવમાં રમવું તેનું
નામ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી કોટી ભવનાં કર્મ નાશ પામે
છે, માટે તે જ્ઞાન આદરણીય છે, એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં પશ્ચાત્ રાગ
દ્વેષનો ક્ષય થાય છે, જે જ્ઞાનથી આત્મા પરમાત્મ પદ પામે તે જ્ઞાન-
ની પ્રાપ્તિ પૂર્વ પુણ્યયોગે થાય છે, તેનું નામ સમ્યગ્ જ્ઞાન છે, એ
નિશ્ચય જ્ઞાનનું સદ્દેહુ શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજ છે, તથા વીતરાગ
શાસ્ત્ર છે, એનું અવલંબન કરવું. વીતરાગ શાસ્ત્ર કથિત સમ્યગ્ ક્રિ-
યાનું અવલંબન કરવાથી કર્મ ક્ષય થાય છે, ક્રિયા બે પ્રકારની છે
૧ શુભ ક્રિયા ૨ અશુભ ક્રિયા, જે ક્રિયાથી પુણ્ય થાય છે, તે શુભ
ક્રિયા, વ્યવહાર નયથી આદરવા યોગ્ય છે, જે ક્રિયા કરવાથી
પાપાર્જન થાય છે તે અશુભ ક્રિયા જાણવી. વીતરાગ ભગવંતે સ-
મ્યગ્ ક્રિયા શાસ્ત્રમાં પ્રરૂપી છે, તે સમ્યગ્ ક્રિયા જાણવી.

સદ્ગુરુ-સમ્યગ્ જ્ઞાનથી સમ્યગ્ ક્રિયા જાણી શકાય છે માટે

જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયા લેવે છે, જ્ઞાન ક્રિયા વિના પાંગલું છે, અયે ક્રિયા આંધળી છે, એ વેનો સંગમ થતાં મુક્તિ પામી શકાય છે. શ્રી તીર્થ-કર મહારાજા ત્રણ જ્ઞાનના સ્વામી છતાં ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે, તપશ્ચર્યા અંગીકાર કરે છે માટે ક્રિયાની જરૂર છે, જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મુક્તિ છે, માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ એ સિદ્ધાન્ત વાક્યાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવી. મોક્ષાભિલાષી ભવ્યાત્મા-ઓને દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાન અત્યંત ઉપકારી છે, સમ્યગ્ જ્ઞાનથી બલિ-હારી છે. જ્ઞાનરૂપ સૂર્યોદય થતાં મિથ્યાત્વ અંધકારનો નાશ થાય છે. જેમ જેમ આત્મ સ્વરૂપનું વિશેષ જ્ઞાન થતું જાય છે, તેમ તેમ ક્રોધ, માન, માયા, લોભની મંદતા થતી જાય છે. જ્ઞાનદશા થયા વિના જીવની મુક્તિ થતી નથી, આત્મજ્ઞાનથી મુક્તિ થાય છે.

શુષ્કજ્ઞાનીનાં લક્ષણ કહે છે.

“ દુહા. ”

વાક્ પટ્ટતાણ વિદ્વતા, જન મન રંજન હેતઃ
પોથી પુસ્તક વાંચતો, શાશ્વત પદ ક્યું લેત ॥૧૮॥
અહં બુદ્ધિ અભિમાનથી, યાવત્ પરમાં થાય ॥
તાવત્ જ્ઞાની કો નહીં, પામે નહિ શિવ ઠાય ॥૧૯॥

ભાવાર્થ-મનુષ્યોનાં મન ખુશી કરવાને માટે વાણીના વાચાલ પળામાં જેની વિદ્વતા સમાયી છે, એવો શુષ્ક જ્ઞાની પોથી પુસ્તક વાંચતો છતો અને પરને ઉપદેશ આપતો છતો મુક્તિ પદ પામે નહીં, લોકોમાં મારી વિદ્વત્તા દર્શાવવી, લોકો મારી પ્રશંસા કરે અને હું જગત્માં પ્રસિદ્ધ થાઉં આ પ્રકારની ઇચ્છાથી જે જ્ઞાનનાં પુસ્તકો ભગે છે, વ્યાખ્યાન વાંચે છે, તેના પુરુષો મુક્તિપદ પામી શકતા નથી, આત્મભાવે જ્ઞાન પરિણમતાં પરમાત્મપદમય આત્મા વને છે.

શ્રાવકથી વ્યાખ્યાન વાંચી શકાય નહીં, કારણ કે તે સંસારમાં રાચી માચી વિષયસુખ ભોગવતો સંસાર અસાર જાણીને પળ પડી રહ્યો છે, અહંકારબુદ્ધિથી પરમાં અહંપણાની બુદ્ધિ થાય છે, હું મોટો આ સર્વ મારું, મારા સમાન દુનિયામાં કોણ વિદ્વાન છે ? એવા વિચાર થાય છે ત્યાં સુધી નિશ્ચયજ્ઞાનીપણું નથી, શુષ્ક જ્ઞાનીપણું જાણવું, એવા શુષ્કજ્ઞાની પરમાત્મસ્વરૂપ તરફ લક્ષ આપતા નથી અને બહિરાત્મપણું ધારી મુક્તિ સ્થાન પામતા નથી.

આત્મજ્ઞાનીનું લક્ષણ કહે છે.

“ દુહા. ”

વૈરાગ્યાદિક ગુણ વૃંદ, આતમમાં પ્રગટાય;

સમભાવે નિરસે સદા, પરમાત્મ પદ પાય. ॥૨૦॥

ભાવાર્થ—વૈરાગ્ય, સંવેગ, સમતા, સહનશીલતા, નિર્લોભતા, આદિ ગુણ સમૂહ આત્મામાં પ્રગટાવે અને ગુણધારકઆત્મા, શમ-ભાવે શત્રુમિત્ર, કંચન, ઉપલ, નિંદક, વંદકાદિને દેસે, ત્યારે પરમાત્મ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

“ દુહા. ”

ત્યાગ વિરાગ વિના કદી, થાય ન આતમ જ્ઞાન;

આત્મ જ્ઞાન વિના કદી, પામેં નહિ શિવ ઝાળ ॥૨૧॥

ભાવાર્થ—સંસારબંધનભૂતપુત્રસ્ત્રીધનાદિકના મમત્વરૂપ ત્યાગ વિના અને વૈરાગ્ય વિના આત્મજ્ઞાન થતું નથી, અને આત્મજ્ઞાન વિના શિવસ્થાનની પ્રાપ્તિ નથી, સારાંશકે—સંસારની મોહજાલનો ત્યાગ અને તિવ્રસ્થિરજ્ઞાન, વૈરાગ્યથી સદ્ગુરુ ઉપદેશદ્વારા આત્મસ્વરૂપ સમજી આત્મસ્વરૂપમાં લીન થાય છે, આત્મજ્ઞાનીઓને અમુકમાં અમુક દોષ છે, અમુક ક્રોધી છે, અમુક મારો સત્રુ છે, આવી

ભાવના થતી નથી, તે તો એમજ વિચારેછે કે જીવનો કોઈ શત્રુ મિત્ર નથી, તેમ સંવંધી પણ નથી, પારકી નિંદા કરવી તેમાં મને કંઈ ફાયદો નથી, આત્મજ્ઞાનીઓ તો એમ વિચારેછે કે-સર્વ જીવ કર્મના વશે જુદી જુદી સારી નઠારી આચરણા કરેછે, તેમાં હું સર્વ ના આત્માની નિંદા કરું કે શરીરોની નિંદા કરું, અલ્લવત વિવેકથી વિચારતાં કોઈ પણ નિંદાને પાત્ર નથી, જ્યાં સુધી મનમાં નિંદા કરવાની બુદ્ધિ થાયછે ત્યાં સુધી કોઈ અપેક્ષા ધર્મી નથી, તેમ પરની નિંદા કરતો સાધુ વા શ્રાવક હોય તો પણ તે ચંડાલ સમાન મનોવૃત્તિથી જાણવો, શુષ્કજ્ઞાની મુખથી આ સંસાર અસારછે એમ મુખથી પોકારેછે, પણ સંસારમાં આસક્તિ રાખી ભવભ્રમણ કરેછે, શુષ્કજ્ઞાની ચારિત્ર અંગીકાર કરી શકતો નથી, કેટલાક શ્રાવકો ઉપરથી ત્યાગ વિરાગ દેખાડી સંસારમાં શુકરની પેઠે આસક્તિ ધારણ કરેછે તેમ જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ પામ્યા વિના સ્વજન્મ નિષ્ફળ ગુમાવેછે. કેટલાક જીવો ઉપરચોટીયા વૈરાગ્યથી દીક્ષા અંગીકાર કરી પૂજા માનની લાલચે ગચ્છમતના કદાગ્રહે નડ્યા છતાં આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાન વિના વહિરાત્મપદ પામતા પરસ્પર એક વીજાની નિંદા કરી ટોલું ભેગું કરવાની બુદ્ધિથી, વ્યાકરણ, ન્યાય આદિ અભ્યાસ કરી એક વીજાનું સ્વંદન મંદન કરેછે તેવા સાધુઓ આત્મજ્ઞાન પામી શકતા નથી પણ જે સાધુઓના હૃદયમાં સંસારની અસારતા વસી રહેલીછે, અને શાંત મુલાકૃતિથી વિચરેછે, સદ્ગુરુનું તથા ગીતાર્થ સાધુની સંગતિ કરેછે તે આત્મજ્ઞાન પામી કર્મ ક્ષય કરી મુક્તિપદ પામેછે, સંસારમાં વસતાં ત્યાગ વિરાગપણું પામવું મુશ્કેલછે, ત્યાગી અને વૈરાગીપણું અધ્યાત્મ દશાવાલા મુનિવરો પામી શકેછે, અને આત્મામાં અનંત સુખ અનાદિ કાલથી તિરોભાવે રહુંછે, તે પણ આત્માનુભવી ભક્ત્યો જાણેછે, કાંયા મા-

યાને આત્માથકી મિત્ર જાણે તે પુરુષો તેનો ત્યાગ કરી શકેછે, સંસાર વલ્લતા અગ્નિ સમાન છે, સંસારનાં દરેક કાર્યો ઉપાધિમય છે, સંસારની ઉપાધિમાં વસતાં આત્માનું ધ્યાન થઈ શકતું નથી, માટે સંસારી ઉપાધિ ત્યાગી સદ્ગુરુ ઉપદેશ સાંભળવો કે જેથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય, અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતાં ગુરુ મહારાજને પૂછી આત્માનું સ્વરૂપ ઓઝાવવું, અને તે આત્મસ્વરૂપ જાણતાં તેનું ધ્યાન ધરતાં કર્મનો નાશ થાયછે, માટે આત્મસ્વરૂપાભિલાષિઓએ ત્યાગ અને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો.

“ દુઃખ ”

યોગ્ય હોય તે આદરે, દૃઢ કદાગ્રહ ત્યાગ;

વૈરાગ્યે મન વાસિયું, તસ પરમાત્મ રાગ. ॥૨૨॥

માવાર્થ—આત્મતત્ત્વ તથા તેની પ્રાપ્તિના અવ્યભિચારી હેતુઓને ભવ્યાત્મા અંગીકાર કરે આત્મતત્ત્વ જેનાથી પામી શકાય નહીં. એવાં સાધનોમાં દૃઢ કદાગ્રહણનાની બુદ્ધિનો ત્યાગ હોય, સદ્ગુરુ મહારાજા ભવ્યાત્માઓની વિચિત્ર પ્રકૃતિ જોઈ જે સાધનથી જેને ફાયદો થાય તે સાધન વ્રતાદિ તેને અંગીકાર કરાવે, ત્યારે અતિ-શય પ્રેમભક્તિથી ગુરુ વાક્યને શિષ્ય અંગીકાર કરે, આત્માથી જીવ ભવભયથી વીક પામતો વિચારે કે—જો દુર્લભ મનુષ્યાવતાર પામી સ્વછંદાચારીપણે વર્તીશ તો અનંત ભવભ્રમણ કરવાં પડશે માટે ગુરુની આજ્ઞા મસ્તકે ધારી મત કદાગ્રહનો ત્યાગ કરે અને સંસારની અનિત્યતા વિચારે—કર્મનું સ્વરૂપ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચારી સારાંશ ગ્રહે કે—આ જગત્માં સમ્યગ્ધર્મથી આત્મહિત છે, એમ ચિંતન કરી જલપંકજવત્ સંસારભાવથી ન્યારો રહે, તેવા ભવ્યાત્માઓને પરમાત્મપદનો રાગ થાય કિંતુ સંસારમાં વિષ્ટા શુકરવત્ અર્હર્નિશ

विवेकयी शून्य हृदयवाळा, अने परवस्तुने पोतानी माना हर्ष शोक
धारण करनारा रागाधवहिरात्मीयोने परमात्मपदनो राग यतो
नयी, वैरागी, त्यागी, मत कदाग्रहवर्जित जीवों परमात्मपदपांमी
शके छे, आ आत्मार्यानुं लक्षण छे.

“ दुहा. ”

समकित जेणे अर्पियुं, ते मोटा गुरु देव;
निमित्त गुरु ते आत्मना, कीजे तेहनी सेव. ॥२३॥
त्यां त्यां गुरुनी बुद्धिथी, भटके जाणे रोज;
गुरु गुरु शी वस्तु छे, नहीं करतो तस खोज ॥२४॥
धोलुं तेढलुं दुध एम, तेवी गुरुमां बुद्धि;
गुरुबुद्धि सर्वत्र जास; तस नहि आतम शुद्धि ॥२५॥
सेवे सद्गुरु प्रेमथी, चरणकमल आधीन;
पामे ते परमार्थने, थावे शिवसुखलीन. ॥२६॥
सद्गुरु सम कोनो नही, भवमांहि उपकार;
कामकुंभश्रीसद्गुरु, भवजल तारण हार ॥२७॥
प्रत्यक्ष उपकारी गुरु, परोक्ष जिनवर होय;
एहवी बुद्धि प्रगटतां, धर्म योग्यता सोय. ॥२८॥
गुरुश्रद्धाभक्ति विना, लागे नहीं उपदेश;
भणवुं सुणवुं शास्त्रनुं, ते पण हेतु क्लेश. ॥२९॥
सद्गुरु वचनामृत विना, तत्त्वस्वरूप न पाय;
सद्गुरु सेवतां थकां, समकितरत्न ग्रहाय. ॥३०॥

તારક બુધ્ધિથી ગુરુ, કથન કરે-ઉપદેશ;
શ્રદ્ધા ભક્તિથી સુણી, આદર કરો વિશેષ. ॥૩૧॥

માવાર્થ-અનંતકરુણાયોગે કેવલપરમાર્થબુદ્ધિથી અનંત
ભવ દુઃખવલ્લિછેદકકુઠારસદૃશ ધર્મમૂલભૂતસમકિતરૂપ રત્ન જે
સદ્ગુરુ અર્પણ કર્યું તે ગુરુ મોટા દેવ સમાનછે, દેવ ગુરુ ધર્મની
શ્રદ્ધાથી સમકિત આત્મામાં ઉત્પન્ન થાયછે, દેવ વીતરાગ અષ્ટાદશ
દૂષણ રહીત હોય તેને સ્વીકારવા.

યતઃ જિનેન્દ્રો દેવતા સ્તત્ર, રાગ દ્વેષ વિવર્જિતઃ
હતમોહમહામલ્લઃ, કેવલજ્ઞાનદર્શનઃ ॥૧॥

સુરાસુરેન્દ્રસંપૂજ્ય, સદ્ભૂતાર્થપ્રકાશકઃ
કૃત્સ્વકર્મક્ષયં કૃત્વા, સંપ્રાપ્તં પરમં પદં ॥૨॥

જીવાજીવૌ તથા પુણ્યં, પાપમાશ્રવસંવરૌ;
બંધોવિનિર્જરામોક્ષૌ, નવતત્ત્વાનિ તન્મતે. ॥૩॥

તત્ર જ્ઞાનાદિધર્મેયો, ભિન્નાભિન્નવિવર્તિમાન્
કર્મ શુભાશુભં કર્તા, ભોક્તા કર્મફલસ્ય ચ ॥૪॥

ચૈતન્યલક્ષણો જીવો, યથૈતદ્ વિપરીતવાન્ ॥
અજીવઃસઃ સમાખ્યાતઃ પુણ્યં સત્કર્મપુટ્ત્રગલાઃ ॥૫॥

ઇત્યાદિ

વીતરાગ શાસનમાં જિનેન્દ્ર ભગવાન્ દેવછે, તે રાગ દ્વેષ રહિત
છે, જેને મોહરૂપ મહામલ્લનો સર્વથા નાશ કર્યોછે, અને જેમને કેવલ
જ્ઞાન અને કેવલદર્શન સાકાર નિરાકાર ઉપયોગ તરીકે ખાસ્યાંછે,
વૈમાનિક અને ભૂવનપતિ આદિના ચોસટ ઇંદ્રોવડે જેનાં ચરણ કમલ

जायांछे, एवा वीतराग देव जाणवा, वळी तीर्थकर देव त्रिभुव-
नवर्त्ति धर्मास्तिकायादिक षड्द्रव्योना गुण पर्याय आदि सत्य प-
दार्थोना प्रकाशकछे, जेवुं जगत्तुं स्वरूपछे तेवुं तेमणे केवलज्ञाने
प्रकाशयुंछे. असत्य जल्पनतुं तेमने कंड प्रयोजन नथी, दयाळु अने
उपकारीपणाने लीये सत्य तत्त्वनी प्ररूपणा करीछे, भरत, ऐरवत
अने महाविदेह क्षेत्रमां तीर्थकरोनी उत्पत्ति थायछे वीश स्थानक-
मांतुं गमे ते स्थानक उत्कृष्ट परिणामयोगे आराधवाथी त्रिभुवन
आराध्य तीर्थकरनामकर्म वंधायछे, अनादिकालसंगी रागद्वेष
स्वरूप महामल शत्रुनो जेणे सर्वथा नाश, स्वशुद्धआत्मिकपरि-
णामथी कर्योछे. एवा तीर्थकर महाराजाने चौत्रीश अतिशय अनु-
क्रमे उत्पन्न थायछे, स्वआचार कल्प अने भक्तिभरथी गमन करी
प्रभुनी प्रभुता दर्शाववा माटे चतुर्निकायना देवता देवीओ प्रभुने
लोकालोक प्रकाशक केवलज्ञान अने केवलदर्शन उत्पन्न यतां अ-
लौकिक विचित्र मनहर देवताइ अष्टमहाप्रातिहार्य युक्त समवसरण
नी रचना करेछे ते उपर बाह्य अने अंतर्लक्ष्मीवडे सुशोभीत त्रिज-
गतारक तरणि, पांत्रीस वाणीगुणधारक, परमपूज्य परमपवित्र
त्रयोदश गुणस्थानवर्त्ति श्री देवाधिदेव तीर्थकर महाराजा वचना-
तिशये युक्त देवता मनुष्यतिर्यचोत्पन्न वार पर्वद अग्रे मधुर ध्वनि-
थी वहिरात्मा, अंतरात्मा, परमात्मास्वरूप तेमज देवगुरु धर्म अने
नवतत्त्व, षड्द्रव्यतुं स्वरूप, भव्योना कल्याणार्थ प्रकाशेछे, अने
देशनान्ते साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविका रूपचतुर्विधसंवनी
स्थापना करेछे, तेमां सर्वथी मुख्य चतुर्विध संवमां मुनिराज छे,
धर्मनी अपेक्षाए संघछे, वीतराग आज्ञा मुजव ज्यां प्रवर्तन नथी,
ते संघ कहेवाय नहीं, मोहजनितभ्रमणाए केटलाक श्रावकना कू-
ळमां उत्पन्न यइ श्रावको साधु साध्वी विना श्रावक वर्गनेज संघ

તરીકે અજ્ઞાનથી ગણેછે, એ વર્તન વીતરાગશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે, સાધુના સત્તાવીસ અને શ્રાવકના એકવીસ ગુણ મળી અઠતાલીશ ગુણયુક્ત સંઘ કહેવાય છે. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી ભિન્નાભિન્ન અને વ્યવહારનયથી શુભાશુભ કર્મનો કર્તા તથા ભોક્તા, ચૈતન્યલક્ષણ યુક્તજીવતત્ત્વની પ્રરૂપણા તીર્થકરે કરીછે. જીવથી વિપરીત અ-જીવતત્ત્વનું પ્રરૂપણ તેમને કર્યુંછે, એમ નવ તત્ત્વનું પ્રરૂપણ કર્તા વીતરાગ દેવછે, આયુષ્ય મર્યાદા પર્યંત પૃથ્વીતલ પાવન કરી અ-ઘાતીયાં કર્મ સ્વપાવી અશરીરી અનામી થઈ સિદ્ધસ્થાનમાં પહોંચી સાદિ અનંતિ સ્થિતિ અમરમર પદ ભોગવેછે, એવા દેવને દેવ તરીકે માનવા, વીતરાગ આજ્ઞાધારક પંચાચાર, પંચમહાવ્રત આ-રાધક ગુરુને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા, વીતરાગકથીતમોક્ષમાર્ગ સ્વરૂપ ધર્મને ધર્મરૂપે સ્વીકારવો, આ ત્રણ તત્ત્વની શ્રદ્ધા ગુરુ મહા-રાજના ઉપદેશથી થાયછે, માટે ગુરુ મહારાજ સમક્તિદાયક પ્રવલ નિમિત્ત કારણછે, તેમનેજ ગુરુ તરીકે સદા સ્વીકારી તેમની આજ્ઞા-નુસાર ચાલવું. વિવેકશૂન્ય અજ્ઞાનવાસીત ચિત્તવાળો મૂઢપુરુષ પરમાર્થબુદ્ધિહીન જેટલું પ્રવાહી ધોલું તેટલું દુઃખ એવી અજ્ઞાનતાથી રોજ પશુની પેઠે સર્વ મુંડોમાં, સર્વ ધર્મોપદેશકોમાં ગુરુબુદ્ધિ ધારણ કરેછે તે અજ્ઞાની સ્વઆત્મશુદ્ધિ કરી શકતો નથી અને ભવિષ્યત્ કાલે સદગુરુશ્રદ્ધા વિના કરશે પણ નહીં, આત્મતત્ત્વજ્ઞ, અધ્યા-ત્મોપયોગી ગુરુનું આલંબન અનાદિકાલસંલગ્ન અજ્ઞાનનો નાશ કરેછે, સહજાનંદી આત્માનુભવ મંદિરમાં મહાલનાર ગુરુ મહારાજ પ્રત્યક્ષ મારા ઉપકારીછે, અને જિનેશ્વર પરોક્ષ ઉપકારીછે, એમ વિવેકદ્રષ્ટિ જેને પ્રત્યક્ષ થઈ છે તે ધર્મ પામી શકેછે, ગુરુ શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાન્તઃકરણથી ગુરુ ભક્તિ કરવાથી તેમનો ઉપકાર ભવ્યાત્માને લાગેછે, અને શ્રદ્ધા ભક્તિ વિના ઉપદેશ લાગતો નથી, ગુરુની આજ્ઞા

વિના સ્વયમેવ શાસ્ત્ર વાંચે તો પણ યથાયોગ્ય તત્ત્વ તેના હૃદયમાં પરિણમે નહીં, અને વિપરીત પરિણમે તો અપ્રત્યક્ષેવનની રૂપ ઉપદેશ નિષ્ફળ થાય.

પરમાર્થથી જોતાં તારક બુદ્ધિથી ગુરુરાજ ઉપદેશ અર્પેછે, તે ઉપદેશ વિનયથી અતિ હર્ષે શ્રવણ કરી આદરવા યોગ્ય આદરો, અને ત્યાજ્યને ત્યાગો. સુગુરુમાં ગુરુબુદ્ધિ થયા વિના ઉપદેશ કંઈ અસર કરી શકશે નહીં, એ નિશ્ચય જાણવું. અને ગુરુએ જિજ્ઞાસુ અને શ્રદ્ધાલુને ઉપદેશ આપવો, પાત્ર વિના ઉપદેશ લાગતો નથી.

અજ્ઞાની મૂઠ મત કદાગ્રહી કુગુરુઓની સંગતિથી જે લોકોની બુદ્ધિ વિપરીતપણે પરિણમીછે, તેમને ઉપદેશથી અસર ક્વચિત્ થાય છે, સ્વારી ભૂમિમાં પતિતજલની જેમ નિષ્ફળતાછે, તેમ સ્વલ ભવાભિનદી જીવોને ઉપદેશની પણ નિષ્ફળતાછે, જેનાં નીચે સરૂયા પ્રમાણે લક્ષણ હોય તેને ઉપદેશ દેવો યોગ્યછે.

૧ સંસારની અનિત્યતાએ વામિત ચિત્ત હોય.

૨ હું કોણહું? કયાથી આવ્યો? ક્યાં જઈશ? શું મારે કર્તવ્યછે?

૩ હું તે કોણ? હું અને મારું તે શું? એ જાણતો હોય અથવા જાણવાની જિજ્ઞાસા હોય.

૪ ભવનો ભય લાગે એટલે જન્મ જરા મૃત્યુથી વ્યાપ્તસંસાર વલ્લતાઅગ્નિ સમાન છે તેમાં પહીંશ તો વઢી મરીશ એવો જેને ભય હોય.

૫ ગુરુ મહારાજની વાણી ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય તેમ પ્રીતિ હોય.

૬ સત્ય અને અસત્યને સમજી શકતો હોય અને કદાગ્રહી ન હોય.

૭ ગુરુ મહારાજના કથનાનુસાર પ્રવર્તનાર હોય.

- ૮ કપટ વૃત્તિ જેને હોય નહીં, અને સદાચાર પ્રવૃત્તિયુક્ત હોય.
 ૯ લોકવિરુદ્ધનો ત્યાગ કરનાર હોય.
 ૧૦ વિનેય હોય અને ગુરુની શ્રદ્ધા સહીત સેવામાં તત્પર હોય.
 ૧૧ ઇત્યાદિ લક્ષણો જેનામાં હોય તે ઉપદેશ ગ્રહનાર ઉત્તમ પાત્ર-
 ભૂત શ્રાવક વા ગુણિપણે પણ શિષ્યો જાણવા.
 નીચેનાં લક્ષણવાળાઓને ઉપદેશ લાગી શકતો નથી.

ગાથા.

રત્તો દુઠો મૂઠો--પુર્વિવુગ્ગાહિઓઅ ચત્તારિ
 ઉવણસસ્સ અણરિહા અહવાસણ્હિં પરિબુજ્જંતિ ॥૧॥

- ૧ સંસારનેજ સાર માની તેમાં અત્યાસક્તિ ધરનાર.
 ૨ હું કોણ છું ? મારે શું કર્તવ્ય છે ? તેનો પણ જેને વિચાર
 થાય નહીં.
 ૩ પાપનાં કાર્યો કરતાં ભય પામે નહીં,
 ૪ જીવોનો ઘાત કરનાર ધૂર્ત શઠ મૂર્ખપણું જેનામાં હોય,
 ૫ ગુરુના દોષો જોનાર, તેમની નિંદા કરનાર અને ગુરુની શ્રદ્ધા
 તથા ગુરુનો વિનય વહુમાનરહીત હોય.
 ૬ ગુરુમહારાજની વાણી ઉપર વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, તેમજ તેમના
 ઉપર પ્રીતિરહીત હોય.
 ૭ કુગુરુ અને સુગુરુની પરીક્ષા કરવાની જેનામાં બુદ્ધિ ન હોય.
 ૮ કપટી, વ્યસની, તેમજ નિંદક હોય,
 ૯ કુગુરુના પંદામાં પસાણ હોય અને દૃષ્ટિરાગી હોય.
 ૧૦ જેનું સ્થિર ચિત્ત ન હોય, જેમ ભમાવે તેમ ભમે, વિવેકશૂન્ય
 હૃદય હોય.

११ गुरु करतां पोताने मोटो माननार, अने पोतानो कको खरो माननार होय.

१२ उपदेश समजे नहीं अने गुरु उपर द्वेष करे.

१३ अविनयी होय.

इत्यादि लक्षणयुक्त जीवो होय ते उपदेशदेवाने योग्य नहीं, तथापि गुरुसंगतिथी तेवा जीवोने पण लाभ मळे, एकांत नहीं, आत्मज्ञानी गुरु महाराज अवसरना जाणछे, माटे स्वपर लाभार्थे प्रवृत्ति करेछे, योग्य लागे तो उपदेश आपे अने अयोग्य लागे तो उपदेश आपे नहीं, मौन धारण करे, ज्ञान, दर्शन, चारित्र वीर्यादि गुणोमां ध्यानथी प्रवर्ते, सद्गुरु महाराजा सदा स्वतंत्र आत्मोपयोगपणे वर्तेछे, धर्मध्यान अने शुद्धध्यानना योगे आत्मा परमानंद स्वरूपमां रमण करी तत्पद प्राप्त करे एम गुरुनी प्रवृत्तिछे, एवा गुरुनी आज्ञासह वर्तवुं.

“ दुहा. ”

त्याज्यने त्यागी ज्ञानथी, उपादेयशुं हेत;	
करता हरता कर्मने, शाश्वत पद झट लेत.	३२
द्रव्यकर्म ने भावकर्म, तेनो करी परिहार;	
समता संगे झीलतां, लहीए भवजल पार.	३३
स्वच्छंदाचारीपणुं, रोकी सद्गुरु सेव;	
गुर्वाधीन मनहुं करी, पामो शाश्वत मेव.	३४
धन्वंतरिसमसद्गुरु, कर्ता कर्मनो नाश;	
उत्तम वैद्यनी उपमा, तेना थडए दास.	३५

મૂઝ વિના નહિ વૃક્ષ જગ, ગુરુગમ વળ ક્યાં જ્ઞાન;
વાંચો પોથી પત્ર પળ, નહીં ટલે અજ્ઞાન. ૩૬

મળવું ગળવું માનથી, જન મન રંજન કાજ;
આત્મલક્ષ્યના ધ્યાન વિણ, લહે ન શિવ સામ્રાજ્ય. ૩૭
ક્રિયા કાંડ કપટે કરી, કરતો રંજે લોક;
શુષ્કજ્ઞાન પળ એકલું, જાણો મવિજન ફોક. ૩૮

લાભાલાભે સુખ દુઃખ, શત્રુ મિત્ર સમ ભાવ;
ઉદાસીનતા ચિત્તમાં, મવસાગરમાં નાવ. ૩૯
નિંદો નિંદક નેહથી, પૂજો પૂજક કોઈ;
ધૂતોં કહેશે ઢોંગીએ, સમભાવે સવ જોઈ. ૪૦
અંતર્સૃષ્ટિગુણતણી, આતમમાંહી અનુપ;
વાંઠા વહુ બોલે સુણી, મનમાં રાખી ચુપ. ૪૧

ભાવાર્થ-જ્ઞાનથી ત્યાજ્ય વસ્તુને ત્યાગી આદરવા યોગ્ય વસ્તુ સ્વરૂપજ્ઞાનાધાર આત્મા પ્રતિ પ્રીતિ અંતરાત્માયોગે ઉત્પન્ન થઈ છે એવા મુનિવરો આત્માની સાથે એકતાનથી પ્રીતિ કરતા છતાં કર્મનો નાશ કરી જ્ઞાતિ સિદ્ધિ સૌધમાં પ્રવેશે છે, હે આત્મા જેના યોગે તારી અશુદ્ધ પરિણતિ થઈ છે, એવું દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મને સ્વતઃ શુદ્ધપરિણતિથી અસંખ્યાતપ્રદેશથી દૂરકર, સમતાસ્ત્રીની સાથે ધ્યાન રૂપ સરોવરમાં ઝૂંઝૂં કરતાં તું મવપાથોધિ સહેજે ઉતરી મુક્તિનગર પ્રાપ્ત કરીશ, એમ મુનિરાજ ધ્યાનમાં ભાવે, અષ્ટકર્મનો આત્માની સાથે જે વંધ તેને દ્રવ્યકર્મ કહે છે, અને રાગ દ્વેષની પરિણતિને ભાવકર્મ કહે છે, આત્મસ્વરૂપપરિમણતા કરવાથી દ્રવ્ય-

कर्म अने भावकर्मनो नाश थायछे.

हे शिष्य तुं परमात्मपदनी अभिलाषा राखतो होय तो स्वच्छंदताचारीग्रपणुं टाळी गुरुना आधीन मन करी सद्गुरुनुं सेवन कर के जेथी शाश्वतपद पामीश, कर्मरोगनो नाश करणार्थम् गुरु धन्वंतरी वैद्य समान छे, तेमना दास थइएतो कर्मनो नाश थाय, वैद्य विना दवाओ पोताने फायदाकारक थती नथी, तेम गुरुनी आज्ञा प्रीति विना गमे तेढलां सद्ब्रतो धारण करीए तो पण यथायोग्य आत्महित थतुं नथी.

मूल विन वृक्ष क्यां ? अने गुरुगम वण आत्मज्ञान क्यां ? श्रावक वर्ग अविद्या तथा अविनयना योगे स्वयंगुरु वनी ज्ञानी गुरुनी अपेक्षा राख्या विना पोथी पुस्तक वांचे पण ते ज्ञान सत्यज्ञान तरीके थशे नहीं, पोतानी मेळे वांचेला ज्ञानथी वैराग्यादि गुणो जोइएतेवा प्राप्त थशे थहीं अने शंकादि दोषोनुं निराकरण थशे नहीं. मुनिवर्गने पण गुरुगमद्वारा विनयभक्ति बहु मानथी ज्ञान ग्रहणुं योग्य छे, अने तदर्थम् योगवहनादिनुं शास्त्रमां अनंत ज्ञानी वीतराग भदंते भव्यात्माओना हितार्थे प्ररूपण कर्तुं छे.

मानथी पूजावाना अर्थे जनमन रंजनार्थम् विद्याभ्यास करवो, शास्त्र वांचवां इत्यादि सर्व मोक्षहेतुभूत कार्य नथी, आत्माना हितने माटे भणवुं, गणवुं, वांचवुं, इत्यादि शुद्ध परिणाम थयो नथी त्यां सुधी शिव साम्राज्य पामी शकातुं नथी. बाह्याडंबरी क्रियाकांडिना कपटथी देशोदेश विचरतो छतो मनुष्योने रंजे ते पण आत्मलक्ष्यना उपयोग विना व्यर्थ छे तेमज क्रियाने नहीं माननार, व्रतादिनो खप नहीं करनार जेने सत्यज्ञान थयुं नथी एवा वाक्पटुताथीज पंडित पद धारण करनार शुष्कज्ञानीनुं एकलुं ज्ञान पण आत्महित प्रति थतुं नथी.

લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, શત્રુ, મિત્ર, જીવિતવ્ય, મરણ આદિ પ્રાપ્ત યતાં જેનું સમચિત્ત છે અને સાંસારિક પદાર્થો પ્રતિ ઉદાસીનતા જેના હૃદયમાં વર્તેછે એવા સદ્ગુરુમુનિવર સંસારૂપ-સમુદ્રમાં નાવ સમાન છે.

નિંદક યુગીથી (વેલાશક) એવા મુનિવરની નિંદા કરો, અને પૂજક ભાવથી ભલે પૂજો, ધૂત્તો ભલે ઢોંગી કહે, પણ એવા મહાત્મા સર્વને સમભાવે નિરખે છે. વીજાના મલા મુંઢા કહે તેમાં પોતાને શું ?

જ્ઞાનિગુરુમહારાજા આત્માની ગુણસૃષ્ટિ અંતર્દૃષ્ટિ યોગે નીહાળી પ્રમુદિત થાયછે, આત્માના અસંખ્યાતપ્રદેશોછે, એકેક પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ ગુણો સદા શાશ્વત ભાવે રજાછે, વઢી આત્મા પોતાના સ્વરૂપે રૂપીછે, પુદ્ગલની અપેક્ષાએ અરૂપીછે, જ્ઞાનરૂપ ઉપયોગની અપેક્ષાએ સાકારછે, દર્શનરૂપ ઉપયોગની અપેક્ષાએ નિરાકારછે, વઢી શાશ્વત આત્મામાં ઉત્પાદવ્યય અને ધ્રુવ સમયે સમયે વર્તેછે, વઢી આત્મામાં સ્થિત અગુરુલઘુ પદ્મગુણહાનિ વૃદ્ધિ કરેછે, એ આત્મા પુદ્ગલ દ્રવ્ય સાથે મિલેછે તોપણ તે થકી ન્યારોછે, અનંત ઋદ્ધિનો ભોક્તા મારા આત્મા વિના પરદ્રવ્યની સાથે મારે કંઈ સંવંધ નથી, મારો આત્મા કર્મે અવરાયોછે, પણ તે ગુણો મારા નહિ થયા નથી, મારા આત્માના ગુણોને ઉપમા આપવી વ્યર્થછે, અહો હું આત્મા અખંડહું, સર્વ પદાર્થનો હું સમયે સમયે જ્ઞાતા હું, ત્રણ મુવનમાં એવો કોઈ પદાર્થ નથી કે મારાથી અજાણ્યો હોય, હું પ્રકાશકહું, અન્ય દ્રવ્ય પ્રકાશ્યછે, જ્ઞાતા અજ્ઞાતા એ હું જાણુંહું, પણ તેથી હું ન્યારો હું, મારું સ્વરૂપ વાચ્યા-વાચ્ય વૈશ્વરી ભાષાથી છે, મારા અનંતા ગુણોછે તો હવે મારે પર-ભાવમાં રમણતા કેમ કરવી ? એમ વિચારી આત્માના ગુણો તરફ

પોતાની દૃષ્ટિ દીધીછે, જેને એવા મુનિશ્વરનું શરણ યાઓ. એવા મુનિવરો આત્મધ્યાન ધ્યાતા આપસ્વભાવમાં વિચરેછે, વકવાદી-ઓના ધર્તીંગો સાંભળી મૌન ધારણ કરી સદ્ગુરુઓ વિચરે છે, કુગુરુરૂપ વિષધરોની કુદેશનારૂપ વિષજ્વાલાથી અજ્ઞાન સર્વ મનુષ્યો પ્રાયઃ મુંઝાઈ ગયાછે, કોઈ વિરલા આસન્ન કાલમાં સિદ્ધિપદ પામનારા મહાત્મઓ વા તેમના અનુયાયી શિષ્યો સમ્યગ્માર્ગે ગમન કરેછે.

“ દુહા. ”

નાટકિયાની પેઠ જ્યાં, ધર્મતણો ઉપદેશ;

અંતર્દૃષ્ટિ જ્યાં નહીં, તેનો મિથ્યા વેષ. ૪૨

અહો દુઃષમ કલિકાલમાં, વિરલા સુભગુરુ જોય;

વાકી ફુલ્યો રાફડો, સર્પતણો અવલોય; ૪૩

દ્વેષ ગચ્છ મમતા ગ્રહી, વઢી કદાગ્રહ ચિત્ત;

મતમતાંતરમાં પડ્યા, દુર્ગતિનારીમિત્ત. ૪૪

ભાવાર્થ—અંતર્દૃષ્ટિના ઉપયોગ વિના નાટકીયાની પેઠે જ્યાં ધર્મનો ઉપદેશ સાધુનામ ધરાવી આપેછે તેનો વેષ મિથ્યાછે.

પંચવિષ જ્યાં ભેગાં મઢ્યાંછે એવા આ કલિકાલમાં વિરલા શુદ્ધ મુનિયો હોયછે, વાકી લૌકિક અને લોકોચર કુગુરુઓનો જાણે રાફડો ફુલ્યો હોય અને સર્પો ફાટી નીકળે તેની પેઠે ફાટી નીકળ્યાછે.

વેષની મમતા, ગચ્છની મમતા વઢી કોઈ પ્રકારનો મનમાં કદાગ્રહ રાખી જે સાધુ રાગ-દ્વેષના ઉદયે મતમતાંતરમાં રક્ત થયા છતા, શુદ્ધ પ્રરૂપણા ભૂલી પોતાની પ્રુષ્ટિને માટે મોહાંધ વની આત્મસ્વરૂપનું ભાન ભૂલી પરભાવમાં રાચેછે, માચેછે તેવા કુગુરુઓ દુર્ગતિ નારીના મિત્ર જાણવા.

“ દુહા ”

જલધિ ભરતી ઓટમાંહી, મત્સ્યો આકુલ થાય;
 તીરે આવે પ્રાણ નાશ, ગચ્છતળો એ ન્યાય. ૪૫
 શરીરપર મમતા નહીં, કરે શું તેને દેહ;
 ગચ્છ વસ્યો વ્યવહારથી, અંતર્ગુણ ગણ ગેહ. ૪૬

ભાવાર્થ—સમુદ્રમાં જ્યારે ભરતી ઓટ આવેછે, ત્યારે જલપ્રવા-
 હના જોરથી મત્સ્યો આકુલ વ્યાકુલ થાયછે, તેમાંથી કોઈ કંઠા-
 ળીને કાંઠે આવેછે, ભરતી ઉતરી જાતાં જલ વિના તરફડી મ-
 રણ પામેછે, વા ધીવરો તેને પકડી લેછે, અને દુઃખભાગી થાયછે,
 તેમ ગચ્છ સિંઘાઢામાં વસતો કોઈ મુનિ, આવી કેવલ આત્મની
 વાત સાંભળી એકાકી વિચરેછે, તો તે આત્મહિત કરી શકતો નથી,
 માટે ગચ્છમાંહીં વસીને આત્મસાધન કરવું, વૈરાગી, ત્યાગી ગીતાર્થ
 જ્ઞાની પોતાની યોગ્યતાથી આત્મસ્વરૂપના ધ્યાન માટે એકલ વિ-
 હારી થાય તેનો એકાંત નિષેધ નથી.

જે મુનિવરોને શરીરપરથી આત્મજ્ઞાનના વલવડે મમતાભાવ
 હઠી ગયોછે, તો તે મુનિવરોને શરીર રાગ દ્વેષનું કારણ થતું નથી.
 તો પશ્ચાત્ત વ્યવહારથી ગચ્છમાં વસેલા તથા વસતા એવા મુનિયોને
 ગચ્છ ઉપર કેમ મમતા થાય. અને કેમ ગચ્છ રાગ દ્વેષનું કારણ
 થાય ? અલબત્ત થાય નહીં. ગચ્છ એટલે સાધુનો સમુદાય, સમૂહ,
 તેમાં જ્ઞાનીને કેમ મોહ થાય ? અને અજ્ઞાની તો ગચ્છનો સ્વીકાર
 કરે નહીં, તો પણ શરીરપર મમતા ધારણ કરે. જ્ઞાનના અભાવે
 સંતરનાં કારણો પણ અજ્ઞાનીને આશ્વરૂપે પરિણમેછે. જેનાથી
 વંશાયછે, તેનાથી જ્ઞાની હુટેછે, માટે જ્ઞાની ગુરુ મરારાજા
 અંતરમાંથી સંસાર ચેલયકી ન્યારા રહી વર્તેછે, જ્ઞાનિકો ભોગ

સર્વી નિર્જરાકો હેતુહે=જ્ઞાની ભોગ કહે તો, પણ તેથી નિર્જરા થાયછે. જ્ઞાનીને કોઈના પ્રતિબંધ નથી, રાગ દ્વેષનું જે કારણ લાગે તેનાથી દૂર રહી આત્મધ્યાન કરેછે. શ્રી યશોવિજયજી પ્રમુખ સુગુરુઓ જાણવા.

કપટી મુનિનું લક્ષણ કહે છે.

“ દુહા. ”

મનમીતરની ઓરને, વર્તે બાહિર ઓર;

કહેણી રહેણી સમ નહીં, એ પણ ચંડાચોર. ૪૭

મનમાં કંઈ અને બાહિર આચરણ કંઈ કહેણી પ્રમાણે રહેણી ન હોય, શ્રાવણી આજીજી કરનાર હોય, કપટપણથી વર્તે તે પણ ચંડાનો ચોર જાણવો, કદાપિ વ્રતાદિ પાળી શકતો હોય નહીં પણ પ્રરૂપણા વીતરાગમાર્ગના અનુસારે કરે તે આરાધક છે, પણ કપટી તો વિરાધક છે.

“ દુહા ”

યોગ્ય જાણતાં સ્ખોલતા, પેટીઃધર્મ વિશાલ;

સેવો સાચા દીલથી, સદગુરુ મહા કૃપાલ. ॥૪૮॥

જ્ઞાની ગુરુ મહારાજા યોગ્ય જીવ જાણીને ધર્મ રત્નની પેટી મનોહર વિશાલ સ્ખોલે છે, અને તેના આત્માનું કલ્યાણ કરેછે, મન્યોને ઉપદેશ દ્વારા મોક્ષ માર્ગ દર્શાવે છે, અયોગ્ય મનુષ્યની આગળ મૌન ધારણ કરે છે, જે દષ્ટિરાગી ન હોય અને વિનયી હોય તેની આગળ યોગ્યતા પ્રમાણે અવસરે ઉપદેશ આપેછે, એક સરસ્વો ઉપદેશ પ્રત્યેક મનુષ્યને પરિણમતો નથી, માટે યોગ્યને જ ઉપદેશ દેવો, મેઘનું જલ, સીપ, માઢ, સર્પ આદિના મુલમાં પડ્યું

પણું ભિન્ન ભિન્ન પરિણમે છે તેમ અત્ર પળ દૃષ્ટાંત જાણવું.

કોઈ એમ કહેશે કે-મુનિઓએ સર્વને ઉપદેશ આપ્યો અને ઉપદેશ આપવા માટે તો સાધુપણું અંગીકાર કર્યું છે, અને ન આપે તો અન્ય કોણ આપે ? તેને પ્રત્યુત્તરમાં કહેવાનું કે-જેમ સેનાપતિ લશ્કરી સિપાઈને તરવાર સેલતાં મારતાં શીખવે છે, પણ જેની યોગ્યતા થઈ નથી તેવાં લઘુ બાલકને કંઈ હાથમાં તરવાર (સ્વડ્ગ) આપતો નથી, ને આપે તો વાલકનો નાશ થાય તેમ જ્ઞાની ગુરુ યોગ્યતા જેને પ્રાપ્ત થઈ છે તેને ઉપદેશ આપે છે. ઉપદેશમાં પણ પાત્રના આધારે ફેરફાર રહે છે, કેટલાક સ્થાને સંસારમાં રાચેલા માત્રેલા શ્રાવકો વિરતિધર્મના ભાષણરૂપે ઉપદેશ આપે છે, પણ તેમનું વૈરાગ્ય ત્યાગ વિના સર્વ અલેખે જાણવું. ગુરુના ઉપદેશથી જે વૈરાગ્ય થાય છે તે અન્યથી થતો નથી. પંચમારકમાં શ્રી તીર્થે-કરાંદેના અભાવે તથા પંચવિષના યોગે યોગ્ય જીવો અલ્પ જાણવા માટે હે ભવ્યાત્માઓ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે નિર્મલ મનથી સદ્ગુરુનું શરણ કરો, અને તે ફરમાવે તેજ શ્રદ્ધાથી અંગીકાર કરશો તો પરમપદ પામશો.

“ દુશ. ”

વને વને નહીં હસ્તિયો, યુગે યુગે નહિ દેવ;
મુંડ મુંડ નહિ ગુરુપણું, જાણી સદ્ગુરુ સેવ. ૪૯
વિષય ભીલ ભોગી નહીં, વ્રહ્મચારિ ગુણવંત;
કપટ વૃત્તિ ત્યાગી સદા, નમું સદ્ગુરુ મહંત. ૫૦

વન વન પ્રતિ હસ્તિયો હોતા નથી, અને ભરત પેરવતનો પ્રત્યેક આરકમાં કંઈ તીર્થેકરોની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તે પ્રમાણે મસ્તક

मुंढावी रजोहरण मुहपत्ति झाली लीधेला गृहस्थ जेवामां सर्वमां कंड
गुरुपुं होतुं नथी, जीव अजीवनुं स्वरूप जाणे नहीं अने दुःख-
गर्भित वैराग्यथी साधुवेष ग्रहण करी राग द्वेषना फंदमां फसाय,
हसे, तोफान करे, क्लेश करे ते सर्व बुगुरुओ जाणवा, जे महात्माओ
विषयभिक्षाना भोगी नथी, ब्रह्मचारीछे, क्षमादि गुणवंतछे, अने
कपटवृत्तिनो जेणे त्याग कर्योछे अने जे गाढरीयानी पेठे चालता
नथी तेवा सद्गुरुने हुं पुनः पुनः नमस्कार करुंछुं, वाकी वेष
धरवा मात्रथी शुं ? माटे परीक्षा करी आत्मतत्त्वना उपयोगी गुरुनुं
शरण करवुं, एकगुरुनी आज्ञा प्रमाणे वर्त्तवुं, पतिव्रतानी पेठे
माथे एक धर्मप्रद गुरु होय, एक गुरुनी भक्ति श्रद्धाथी शिष्यश्रा-
वक सद्गुणधाम वनेछे, अनुभवथी जोतां एम जो न वर्त्ताय तो
संपूर्ण धर्म पामी शकाय नहीं, कोइ गुरु कंड कहे अने कोइ गुरु
कंड कहे, हवे वेमांथी कोनी आज्ञा मानवी, जेवो जोइए तेवो ए-
कथी अधिक गुरुओपर भक्तिभाव, रहे नहीं, घणा पक्का
अनुभववीधोने आ वाक्य सत्य लागशे, नहीं लागे तेनुं भाग्य,
वाकी अन्य सुसाधुओ मानवा पूजवा योग्यछे, तेमनी भक्ति करवी
अने सदुपदेश सांभळवो. आ वात गुरुव्रत ग्रहणनी अपेक्षाछे.

“ दुहा ”

धर्मरत्न जेथी सुदा, लहीयुं गुरु रसाळ;
शरण शरण तेनुं सदा, अवर म झंखो आळ ॥५१॥
भटकी गुरु गुरु वंदीया, शिर पटक्युं सोवार;
ज्यां त्यां माथुं नामियुं, लह्यो न किंचित् सार ॥५२॥

भावार्थ—जेनी पासेथी धर्मरत्न समजी समकित ग्रहण कर्युं,
हर्षवडे ते गुरुनुं सदा मन वचन अने कायाए करी शरण अंगी-

કાર કરુંહું, અને મન્યાત્માઓ કરો, અન્ય આલ પંપાલ ઝંઘો નહીં.

કુગુરુઓમાં ગુરુની બુદ્ધિ ધારણ કરી વાંઘા, તેમના ચરણે શતવાર શિશ પટકયું અને હરાયા ઢોરની પેઠે જ્યાં ત્યાં માથું ઘા-લ્યું અને માથું નમાવ્યું પણ સાર કંઈ પામ્યો નહીં, અને તે પ્રમાણે વર્તવાથી આત્મહિત થવાનું નથી.

યતઃ

અગીયથ્થ કુસીલેહિં, સંગં તિવિહેણ વોસિરે ॥

મુલ્લમગ્ગંસિમે વિગ્ધં, પહંમિ તેણમે જહા ॥૧૧॥

અગીતાર્થ અને કુસીલિયાનો સંગ ત્રિવિધે વોસિરાવવો, પંથમાં ચોરની પેઠે મોક્ષ માર્ગમાં વિગ્ન કરનારાછે.

“ દુહા. ”

એમ અનંતા ભવ ભમી, પામ્યાં દુઃખ અપાર;

સદ્ગુરુ સ્હેજે ઓલખ્યા, તાર તાર મુજ તાર ॥૫૩॥

ભાવાર્થ—એમ અનાદિકાલથી કુગુરુની સંગતિયોગે આત્માના અશુદ્ધ પરિણામે, ચતુર્ગત્યાત્મક સંસારમાં અનંતિવાર ભ્રમણ કરી વિચિત્ર શરીર ધારણ કરી તાડન તર્જન, છુઘા, તૂષા, રોગ, શોક, વિયોગાદિથી અનંત દુઃખ લાહું, હવે મહિતવ્યતાયોગે સદ્ગુરુને ઓલખ્યા, જીવ આનંદ પામી, ગુરુ વિશ્વાસયો કહેછે કે હે ગુરુ તું મને તાર તાર, તાર તાર એ શબ્દ પુનઃ પુનઃ કથનથી સંસાર ભય સાથે મુક્તિ માર્ગની અતિ આકાંક્ષા જણાવી, આત્માર્થી ધ્યાની સમક્તિ દાતા ધર્મગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તેવું.

“ પરમાત્માર્થિ ગુરુભક્ત શિષ્યોનું લક્ષણ કહેછે. ”

“ દુહા. ”

ગુરુ વિનયી ભક્તિ ઘણી, શ્રદ્ધા એ મન સ્થિર;
શિવપદ અર્થી સાદ્સી, મનમાં આતે ગંભીર ॥૫૪॥

ગુરુનો વિનય મન વચન અને કાયાથી કરવામાં તત્પર હોય, યથાશક્તિ ભાવથી અત્યંત ભક્તિ ગુરુની કરનાર હોય, ગુરુક્ત તત્ત્વને વિષે જેની શ્રદ્ધા સ્થિરપણે હોય વા ગુરુના દ્વેષીલા ઇર્ષ્યાવાળા તથા તેમના પ્રતિપક્ષી કુગુરુઓ તથા કુભક્તો આદું અવલું સમજાવે, ગુરુના દોષો દેખાડે કુયુક્તિથી ગુરુ મહારાજે કહેલાં તત્ત્વનું સ્વંદન કરે, વળી એમ કહે કે-એનામાં શો ખલીવાર છે, એતો કંઈ જાણતો નથી. કપટી છે, એમ પોતાની મરજીમાં આવે તેમ વોળે પણ તેથી સુશિષ્યોની ગુરુ ઉપરની શ્રદ્ધા જરા માત્ર પણ કમી થાય નહિ, હલદું સુવર્ણને જેમ જેમ ગાળીએ તેમ તેમ દિસિમંત થાય તેમ ગુરુ ભક્ત શિષ્યોની શ્રદ્ધા હલટી વધતી જાય, અને ગુરુઓની સંગતિથી શ્રદ્ધા ઉઠે તો પીતલ સમાન ભક્તો જાણવા, એવા ભક્તો ૪ ચાર ગતિમાં ભટક્યા, ભટકેછે, અને ભટકશે, શ્રદ્ધા વે પ્રકારની છે, હલ્દરના રંગ સમાન અને અન્ય મજીઠ સમાન, હલ્દર સમાન શ્રદ્ધાનો કારણ પામ્યાથી નાશ થાય છે, માટે ગુરુ ઉપર મજીઠના રંગ સમાન શ્રદ્ધા થવી જોઈએ વળી શ્રદ્ધાના વે બેદ છે. ૧ પ્રશસ્ય શ્રદ્ધા, અને ૨. અપ્રશસ્ય શ્રદ્ધા તે પ્રત્યેકના પણ વે બેદ છે, હલ્દર રંગ સમાન, મજીઠ રંગ સમાન, વળી લૌકિક ગુરુ અને લોકોત્તર ગુરુની શ્રદ્ધા જાણવી.

વળી શ્રદ્ધા વે પ્રકારની છે, વ્યવહાર નય ગુરુ શ્રદ્ધા, -વ્યવહાર નયથી ગુરુ અનેક પ્રકારના છે, પાપની વિદ્યા શિશ્વે તે પાપ

ગુરુ, આજીવિકાની વિદ્યા શિખવે તે આજીવિકા ગુરુ, પણ એ ગુરુઓ વ્યવહારથી છે, ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવે તે વ્યવહારથી શુદ્ધ ગુરુ જાણવા, અસ્તિ નાસ્તિ ભેદોવડે કરી આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવનાર ધર્મગુરુ સમાન અન્ય કોઈ ગુરુ નથી. વીજા ગુરુઓને તો અનંતિવાર જીવ પામ્યો, પણ તેથી આત્મહિત થયું નહીં, અને સમક્ષિત પ્રગટ્યું નહીં, પણ ધર્મગુરુયોગે સમક્ષિતની શ્રદ્ધા થઈ, માટે ધર્મગુરુ સમાન કોઈ ગુરુ નથી, વ્યવહારનયથી સત્યપ્રશસ્ય ધર્મગુરુ શ્રદ્ધા જાણવી. આદરવા લાયક છે. નિશ્ચય નયથી પોતાનો આત્મા ગુરુ જાણવો, ગુરુથી શ્રદ્ધા ભક્તિમાં સ્વામી તેટલીજ ધર્મમાં સ્વામી સમજવી.

મોક્ષ જિજ્ઞાસુ અને તે માટે ઉદ્યમ કરનાર શિષ્ય હોય, ધર્મ-કાર્યમાં સાહસિક વિક્રમરાજાની પેઠે હોય, વીકળ ના હોય તેમજ કોઈથી દવાય નહીં, કોઈના તેજમાં અંજાઈ જાય નહીં. વઢી મનમાં અતિ ગંભીર હોય, એટલે ગુરુએ કહેલ વાતો હિત વચનો પોતાના મનમાં રાખે અને ગુરુના દોષ અન્ય આગલ વોલે નહીં, ગુરુનો વિશ્વાસી હોય, શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ એ બે મોટા ગુણ છે, ગાઢરીયા પ્રવાહથી ગુરુનામ ધરાવનારાઓ કૂલાચારમાં આસક્ત જીવો ગુરુની ગુરુતા જાણી શકતા નથી. એવું શિષ્યનું લક્ષણ કહ્યું.

ગુરુભક્ત શિષ્યોનું લક્ષણ.

“ દુહા. ”

વૈરાગ્યે મન વાઢીયું, વાર્યા વિષય કપાય;

ધીરજ જસ સુરગિરિસમી, વશ જશ મન વચ્ચ કાય ૫૫

ભાવાર્થ—સંસારની અનિત્યતા ભાવી મન જેતું વૈરાગ્યરંગમાં ભળ્યું છે, અને જેણે વિષય કપાયને યથાશક્તિ વાર્યા છે અર્થાત્

विषय कषायनी परिणति जेनी मंद थइछे, आत्माમાં रहैल धर्ममां जेनु मन ब्रह्मयुंछे, वाकी सांसारिक कार्यमां जेनुं चित्त लागतुं नथी, अने सांसारिक कार्य करैछे तोषण ते थकी न्यारो रही लुखा परिणामे करैछे, मेरुपर्वत सम जेने धैर्यता प्रगट थइछे, देव-वायी पण ढगायो ढगे नहीं, एवो धैर्यवंत होय, मन वचन अने कायाना योग जेना वशवर्ति थयाछे, एवा गुरुभक्तशिष्यो भवनो पार पामशे.

“ दुहा. ”

समता चित्त अंगी करी, अदेखाइनो नाश;
करता गुरु भक्तो सदा, पामे शिवपुर वास ॥५६॥
गुरु आज्ञाए चालतो, करे न आज्ञालोप;
शिक्षा गुरु देतां सदा, कदी करे नहि क्रोप ॥५७॥
गुरु सेवामां रत सदा, गुरु गुण करे प्रकाश;
गुरु अवगुण दाखे नहीं, ते गुरु भक्तो खास ॥५८॥

भावार्थ—जे शिष्योए समता पोताना मनमां अंगीकार करीछे, लोभादिक अवगुणोनी मंदता थइछे, अने अदेखाइनो नाश जेणे कर्योछे, गुणिनी अभिवृद्धिथी जेना मनमां इर्ष्या थती नथी, अथवा गुरुप्रहाराज कोइ शिष्य उपर विशेष प्रीति राखे पण तेथी अन्य शिष्यनी अदेखाइ करे नहीं, गुरुप्रहाराजना जेटला भक्तो होय तेटला उपर पोताना प्राण पाथरे, एवा गुरु भक्तो आ तोफानी दुनियामां रह्या छता पण अंतरंगथी न्यारा रह्या छता गुरुनी भक्ति द्वारा ज्ञान पापी अनंत सुखसमय सिद्धि सौध पामे. मुमुक्षु शिष्य गुरु आज्ञामां धर्म मानतो गुरुनी मरजी प्रमाणे चाळे, मन, वचन

અને કાયાને ગુરુની આજ્ઞા મરજી અનુસાર પ્રવર્તાવે, કદી ગુરુની આજ્ઞાનો લોપ કરે નહીં, વિપરીત માર્ગમાં અજ્ઞાન, પ્રમાદ, મતિ-ભ્રમથી ચાલતાં ગુરુ ભક્તોને ગુરુ મહારાજ શીઝામણ આપતાં ક્રોધ થાય નહીં, ગુરુ પ્રત્યક્ષ હોય વા પરોક્ષ હોય તો પણ દેવની પેઠે તેનું સદા ધ્યાન કરે, પરોપકારની સ્મૃતિ લાવે. અને ગુરુની ભક્તિમાં શિષ્ય સદા આમૃત રહે, અને ગુરુના ગુણોનો સર્વની આગલ પ્રકાશ કરે, કોઈ ગુરુની નિંદા સાંભળવાના કરતાં પૃથ્વીમાં પેસી જવું સારું, કોઈ એમ કહેશે કે ગુરુમાં દોષો હોય તો કેમ ગુરુને માનવા ? અત્ર સમજવાનું કે અન્યના કહેવાથી દોષોની શંકા લાવવી નહીં, દોષો હોય તો પણ ઢાંકવા, ઉપકારીના ઉપકારનું લક્ષણ એ છે કે કોઈ કર્મ ઉદયની પ્રવલ્લતાથી ગુરુ અવલ્લા માર્ગે ચાલે તો ગુરુભક્ત બુદ્ધિયુક્તિપ્રયત્નથી ટેકાળે લાવે. પણ પ્રાણ જતાં તેમની અન્યના આગલ નિંદા કરે નહીં, નિંદા કરવાથી કંઈ ફાયદો થતો નથી માટે પરોપકારજ્ઞશિષ્ય, ગુરુના અવગુણ પ્રકાશે નહીં, ગુરુદ્રોહી ગુરુનિંદક કુશિષ્યને આત્મજ્ઞાન સવલ્લં પરિણમતું નથી, અરિહંતની સ્તુતિથી જેટલો લાભ છે, તેટલો ગુરુની સ્તુતિથી લાભ જાણવો. દીક્ષાદાયક પણ ધર્મગુરુ હોયછે, ઉપર કહેલાં લક્ષણો જેનામાં હોય તેને ગુરુભક્તો જાણવા, એવા ગુરુભક્તો સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકેછે, સત્ય અસત્ય ધર્મની પરીક્ષા કરનાર પણ શિષ્ય હોવા જોઈએ, તેમ દેવનું લક્ષણ પણ જાણનાર અને કુદેવને પરિહરનાર શિષ્ય હોવા જોઈએ, અન્યથા કુગુરુમાં ગુરુની બુદ્ધિ ધારણ કરી ભવપાશમાં સપડાય માટે શિષ્ય સુગુરુના પરીક્ષક હોય તે મુક્તિપદ પામે.

“ દુહા. ”

વિધિએ સદગુરુ વંદતા, નિંદે અવગુરુ ;

क्षणे क्षणे गुरु देखतां, राखे मनमां रीज ॥५९॥
अनुभव पचिशी कह्यो, विनय तणो अधिकार;

गुरुभक्तो विधि पूर्वक त्रिकाल सद्गुरु वंदन करे, अने पो-
तानामां रहेला दोषो गुरु आगळ निंदे, के जेथी ते दोषोनो झटिति
नाश यइ शके. जेटलीवार गुरुने देखे तेटलीवार मनमां आनंद पामे.

विनयनो विशेष अधिकार अस्मदीयकृतअनुभवपंचविंशति
नामक ग्रंथमां कह्यो छे.

ते रीते जे चालशे, ते लेशे भवपार ॥ ६० ॥

ते क्रम प्रमाणे जे चालशे ते भव्यात्मा संसार समुद्रनो पार
पामशे, अमुक मारुं कल्याण करशे के अमुक एवुं जेनुं अस्थिर
चित्त छे, ते गुरुनो विश्वास पात्र थतो नथी.

“ दोहा. ”

रमणिक रामा देखतां, प्रेमी मनमां प्यार;
तेहथी अधिको सद्गुरु, शिष्य तणो निर्धारं ॥६१॥

शोळ शणगारे अलंकृत नवयौवना सुंदर अंगवाळी स्त्री उपर
तरुण प्रेमी पुरुषनो जेटलो राग होयछे, ते थकी अधिक सद्गुरु
उपर प्यार शिष्यनो होय तो शिष्यनुं कल्याण थाय. अने गुरु
भक्तोनुं कल्याण थाय, अन्यथा आत्महित थनुं मुश्केळछे, आ
रहस्य अनुभवथी अवबोधवा योग्यछे, मूर्खात्माओने माटे आ
लखाण नथी, दुःखाब्धिभवनो नाश करवाने जे तत्पर थयाछे,
अने जेमने तत्त्व रहस्य प्राप्त करवुंछे तेने माटे आ लखाणछे. वं-
चक, अस्थिरचित्तवाळा प्रपंची, कृतगुणने नहीं जाणनारने सद्गुरु
तत्त्वरहस्य बतावता नथी. रासभने शर्करा अवगुणकारीछे, सर्पने

દુग्ધપાનસદૃશ અયોગ્યને તત્ત્વોપદેશછે, યોગ્ય-અને અયોગ્યની પરીક્ષા કરવી ગુરુમહારાજના હસ્તમાંછે, વિડાલના ઉદરમાં સ્ત્રીર ટકતી નથી તદ્વત્ અયોગ્યના હૃદયેધર્મતત્ત્વ ટકતું નથી. અવિનયીને ગુપ્તધર્મતત્ત્વરહસ્ય આપવું આત્મહિતકર થતું નથી.

સંપ્રતિ કાલે ધર્મતત્ત્વનો ઉપદેશ શાક ભાર્જીપાલાની પેઠે યોગ્ય અયોગ્યની પરીક્ષારહીત દષ્ટિગોચર થાયછે, તેથી વાક્વલેશ વા અલ્પફલની પ્રાપ્તિ થાયછે, સ્વેદુત પળ ભૂમીની પરીક્ષા કરી વાવવા યોગ્ય ધાન્યકાળે વાવેછે, તો ધર્મરૂપ વીજ યોગ્યાયોગ્યની પરીક્ષા કર્યા વિના કાઢવિના કોઈપણ મનુષ્યના હૃદયમાં રોપવું, તે અનુચિત્ત, ચિંતનીયછે. જગત્માં મનાવા પૂજાવાની લાલચે જગત્ના પ્રવાહમાં પડેલા ગુરુનામ ધરાવનારાઓ ગમે તેમ ઉપદેશ આપી મોઢા જીવોને ફસાવી પોતાના વશમાં કરી લેઈ રાચેછે, માચેછે, તે પોતાનું તથા અન્યનું યથાયોગ્ય મળું કરી શકતા નથી. સદ્ગુરુ સ્વતંત્રછે, યોગ્ય હોય તેહને ઉપદેશ આપે, અન્યથા મૌન રહેછે.

કુયુક્તિ કરનારા અને પોતાની પંડિતાઈ જણાવનારને સદ્ગુરુ અંતઃકરણથી ઉપદેશ આપતા નથી, તેમજ ગુરુના વચન ઉપર વિશ્વાસ નથી તેની સાથે ગુરુજી માથાકૂટ કરતા નથી. પથ્થર ઉપર કમળ ઉગે તો અવિશ્વાસીને ગુરુનો ઉપદેશ લાગે. ગુરુના ઉપદેશથી વચ્ચમાં પોતાનું ઢહાપણ ચલાવનાર ગુરુમક્ત કહી શકાય નહીં, હાલના કાળમાં ગુરુમક્ત થવું મુશ્કેલછે, કેટલાક પથ્થર સમાન કુગુરુઓછે, પોતે સંસાર સમુદ્રમાં ઢૂંડે અને સ્વઆશ્રિતોને ઢુઢાડે, સંસાર સમુદ્ર તરવામાં કેટલાક પાંદડા સમાન ગુરુઓછે, અને કેટલાક વહાણ સમાન છે, એમજાણી સદ્ગુરુનું અંવલંબન કરવું એ પરમાર્થ છે.

“ दुहा ”

समकितदायक सद्गुरु, तेनुं नहिं मन भान;
परोपकारी बुद्धि वण, ते भटके अज्ञान. ॥ ६२ ॥

समकित दायक सद्गुरुना उपकारनुं जेने भान नथी ते प-
रोपकृतिथी अजाण सम्यक्त्वनो सार फल पामी शके नहीं, उप-
कार बुद्धिनी विकलताए गुरुना विनयना अभावे राखमां घी
होम्या जेनुं थाय ते संसार समुद्रनो पार पामी शके नहीं.

“ दुहा. ”

समकितदायक गुरु अने, दीक्षा गुरुमां भेद;
अंतर रवि खजुआ समो, सुशिष्य मनमां वेद. ६३
दीक्षा दायक महामुनि, धर्मगुरु जग जोय;
समजे समजु सानमां, करो न संशय कोय ६४

भावार्थ—सम्यक्त्व दायक धर्मगुरु अने दीक्षा गुरुमां घणो
भेद छे क्यां, रवि अने क्यां खजोत एटलो अंतर हे सुशिष्य मनमां
जाण. दीक्षा प्रदायक गुरु बाहुलताथी धर्मगुरु होइ शके छे. कारण
के—धर्मप्राप्ति जेनाथी थइ होय ते दीक्षा आपे तो ते होइ शकेछे,
समजु सानमां समजणे संशयनुं कइ प्रयोजन नथी. धर्मगुरुनो
उपकार कोइ पण गीत्ये वळे तेम नथी.

“ दुहा. ”

एवा गुरुने सेविए, थइए सद्गुण धाम;
गुण धारी शिष्यो लहे, शिवपुरनो विश्राम. ६५
सद्गुणधाम भूत गुरुपदपंकज सेवतां अनेक गुणधाम भू

શિષ્યો થાય, અને ગુગધારી શિષ્યો શિવપુરનો વિશ્રામ લઈ શકે છે, સદ્ગુણી થનારને પ્રથમ ગુરુની આવશ્યકતા છે, દુષ્પંથથી સુપંથે લાવનાર ગુરુમહારાજ છે, જેને ગુરુ નથી તે પોતે ગુરુ થઈ શકતો નથી.

“ દુહા. ”

સહસ્ર સૂર્યોદય હુવે, ચંદ્ર ઉગે શતવાર;
દીપક કરો હજાર પળ, અંધ ન જુવે લગાર. ૬૬
જ્ઞાની સદ્ગુરુ જો મળે, અતિશય દે ઉપદેશ;
મૂર્ખને લાગે નહીં, ઉલટો થાવે ક્લેશ. ૬૭

ભાવાર્થ—સહસ્રગમે સૂર્યો પ્રકાશે, હજારવાર ચંદ્રનો ઉદય થાય, હજાર દીપક સળગાવો, પળ જે અંધપુરુષ છે તે જરા માત્ર પળ દેખી શકતો નથી. તેમ મૂર્ખાત્મા મોહાંધ જડપુરુષને જ્ઞાની સદ્ગુરુ મળે અને અતિશય ઉપદેશ આપે તોપણ મગશૈલીયા પાપાણની પેટે જરા માત્ર અસર થતી નથી. ઉલટો મૂર્ખને ક્લેશ થાય છે, અને સદ્ગુરુને પળ વાક્ક્લેશ અવશેષ ફલ જાણવું.

“ દુહા. ”

જડતાણ જડ થઈ રહે, ગુરુમાં કુગુરુ બુદ્ધિ;
રાસમપુચ્છ ગ્રહી ઇવ, કરે ન આતમ શુદ્ધિ. ૬૮
સદ્ગુરુનો વિશ્વાસ નહિ, કુગુરુનો વિશ્વાસ;
અજ્ઞાની પશુ આતમા, સર્વ દુઃખનો વાસ. ૬૯

ભાવાર્થ—આત્મસ્વરૂપની અજ્ઞાનતાણ જડ જેવો થઈ જડ દષ્ટિ-રાગથી તથા મોહાંધપણથી ગુરુસ્વરૂપ સમજ્યા વિના કુલની મ-ર્ચાદાણ ગુરુપણુ માનતો અજ્ઞાની જીવ ગુરુમાં અગુરુપણું માને છે,

अने अवळी परिणतियोगे कुगुरुमां गुरु बुद्धि धारण करेछे, ते पो-
तानी कुटेवने गद्धापुच्छ ग्रहनारनी इव भवभ्रमण दुःख राशि
पामतां सद्गुरुनो उपदेश लागतां पण पोतानी दृढ मुक्तो नथी.
तेवो अज्ञानी जीव पोताना आत्मानि शुद्धि करी शक्तो नथी.
जेने सद्गुरुनो विश्वास नथी अने कुगुरुना वचननो विश्वासछे, ते
अज्ञानी पशु आत्मा सर्व दुःखनुं पात्र वनेछे, अवळी परिणतियोगे
अवळा मार्गे भवितव्यतायोगे गमन करेछे. तेवा जीवने योग्यता-
नी प्राप्ति विना उपदेश पण क्लेशभूत थायछे, राजा, दीवान, सेठ,
लक्षाधिपति होय पण योग्यता विना सद्गुरुनो उपदेश असर
करतो नथी.

“ दुहा. ”

तर्कशक्ति जेनी घणी, वाणी जस गंभीर;

मोक्षाशा मनमां वशी, धर्मकार्यमां धीर. ७०

एवा शिष्यो पामशे, अनेकान्त सुपंथ;

गुरुगम ग्रंथो वांचीने, थाशे महानिग्रंथ. ७१

. भावार्थ—जेनी तर्कशक्ति घणी होय, अने वाणी गंभीर होय,
खप पडे तेदळुं बोले, मोक्षाशा जेना मनमां वशी होय. अने धर्म
कृत्यमां मेखवत् अडगवृत्ति होय, गुरुनां वचनो वज्रना टांक-
णानी पेठेज जेम जेना हृदयमां कोतरातां होय, एवा सद्गुणी
शिष्यो स्याद्वाद अनेकांत मार्ग पामशे. अने स्वच्छंदाचारीपणुं
तथा अहंपणुं त्यागीने गुरुगम ग्रंथोने वांची धारी श्रावकपणुं अं-
गीकार करशे. अथवा शक्ति परिणामयोगे निग्रंथ अवस्था ग्रहण
करशे, योग्यता पोतानी केटलीछे अने कथा ग्रंथो वांचवा योग्यछे.
ते गुरुमहाराज जाणेछे माटे तेमना फरमावेल्या ग्रंथो वांचवा

एवी हिताकांक्षा धारवी.

“ दुहा. ”

સદા મહાનિગ્રંથથઈ, પાઠે પંચાચાર;

પંચમહાવ્રત પાઠતા. શુદ્ધ ધેરે વ્યવહાર. ૭૨

નિશ્ચય આત્મસ્વરૂપમાં, રમતા રહે નિશદીન;

ગુણપર્યાય વિચારને, કરવામાં લયલીન. ૭૩

ભાવાર્થ—દ્રવ્યથી ધન ધાન્યાદિ નવવિધ પરિગ્રહ ત્યાગી મા-
વથી રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરી નિર્મમત્ત્વપણે વાયુવત્ અપ્રતિવદ્ધ-
પણે સદા વિચરે, વ્યવહારથી પંચમહાવ્રત. અને જ્ઞાનાચાર, દર્શના-
ચાર, ચારિત્રાચાર, તપઃઆચાર અને વીર્યાચારને પાઠે, આદરે,
નિશ્ચયનયથી પ્રોતાના આત્મસ્વરૂપમાં નિશદીન મુનિવર રમે હવે
પ્રસંગતઃ પ્રથમ પદ્મદ્રવ્યનું સ્વરૂપ વતાવેછે.

૧ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય—ચલણ સહાયો ધર્મો,=ચાલતાને સહાય
આપવાનો ગુણ ધર્માસ્તિકાયનોછે, તે અર્જીવદ્રવ્યછે, અરૂપી, અચે-
તન, અક્રિય, ચલનસાહ્યગુણ તેનો જાણવો. માછલું પાણીમાં તરેછે
તેનો એ સ્વભાવછે, પણ પાણી તેને સાહ્યકારકછે. ધર્માસ્તિકાયના
અસંખ્યાતા પ્રદેશોછે, પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ઉત્પાતવ્યય થયા કરેછે,
દ્રવ્ય સ્વરૂપથી ધ્રુવપણું અસંખ્યાતા પ્રદેશોમાં અનાદિ
અનંતમે ભાંગેછે. અગુરુ લઘુથી પ્રત્યેક પ્રદેશમાં પદ્મગુણ હાનિ વૃદ્ધિ
થયા કરેછે. ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય અન્યદ્રવ્યમાં પરિણમતું નથી.
અને અન્ય દ્રવ્યના ગુણોનું ઘાતક નથી, કેવલજ્ઞાનવડે ધર્માસ્તિકાય
દ્રવ્ય દેખી શકાયછે. અન્ય જીવોને કેવલીના વચનની શ્રદ્ધા ગમ્ય
છે, ધર્માસ્તિકાયના કોઈપણ પ્રદેશનો નાશ થતો નથી, એક ઠેકા-
ળેથી અન્ય સ્થાને તેના પ્રદેશો જતા નથી, લોકાકાશમાં વ્યાપીને

रहेछे, धर्मास्तिकायने कोई उत्पन्न करनार नहीं, जलमां थलमां ज्वां त्यां धर्मास्तिकाय व्यापी रहुंछे, तेनामां वर्ण गंध रस अने स्पर्श नहीं. समये समये अनंता जीवोने तथा अनंत पुद्गलमय परमाणुओने गमनमां साहाय्य आपेछे. प्रदेशे प्रदेशे अनंता गुण अने अनंता पर्यायछे. पोताना स्वरूपे धर्मास्तिकाय अस्तिरूपेछे. अने परस्वरूपे नास्तिछे. प्रदेशे प्रदेशे अनंत स्वगुणनी अस्तित्ता समये समये परिणमी रहीछे, तेमज धर्मास्तिकायना प्रत्येक प्रदेशे अनंत परद्रव्य, परक्षेत्र, परकाल, अने परभावनी नास्तित्ता परिणमीछे, तेमज प्रदेशे प्रदेशे अनंत पर्यायनी समये समये अस्तित्ता जाणवी. तेमज धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रदेशमां समये समये परद्रव्यना अनंत पर्यायनी नास्तित्ता परिणमी रहीछे, जे समयमां अनंत निजगुणनी अस्तित्ता तेज समयमां अनंत परगुणनी नास्तित्ता जाणवी. जो धर्मास्तिकायमां परद्रव्य, गुणपर्यायनी नास्तित्ता न रहे तो अन्य द्रव्यरूपे धर्मास्तिकाय परिणमे अने द्रव्य द्रव्यनो भेद रही शके नहीं, माटे स्वगुण स्वद्रव्यनी अस्तित्ताना समयमां परद्रव्यनी नास्तित्ता मानवाथी प्रत्येक द्रव्य पोताना स्वरूपे परिणमे, अस्तिपणुं धर्मास्तिकायमां रहुंछे, ते पण अवक्तव्यछे, अने अनंत नास्तिपणुं रहुंछे, ते पण अवक्तव्यछे, एक शब्दनो उच्चार करतां असंख्याता समय वर्तीत थायछे, तो एक समयमां स्थित अस्तित्ता अने नास्तित्तानुं कथन अशक्यछे, ज्ञानबडे जाणी वैखरी भाषाथी तेनुं स्वरूप कही शकानुं नहीं, थोड़ुं कही शकाय छे, जेटलुं जाणवामां आवे तेटलुं वैखरी वाणीथी कही शकानुं नहीं. माटे वक्तव्यावक्तव्यपणुं तेमां जाणवुं. इत्यादि विचारतां सप्त भंगी उत्पन्न थायछे, वळी धर्मास्तिकाय छे ते द्रव्यपणे नित्यछे,

અને ઉત્પાદ, વ્યયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે, દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય શાશ્વત છે, અને પર્યાયાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય અશાશ્વત છે, ધર્માસ્તિકાય જ્ઞેય છે, પણ તેનામાં જ્ઞાતાપણું નથી, જડ છે માટે.

૨ અધર્માસ્તિકાય—સ્થિર રહેવામાં સાહાય્યદાયક ગુણ અધર્માસ્તિકાયનો છે, મનુષ્ય માર્ગમાં ચાલતાં થાકે છે, ત્યારે જ્ઞાડ જેમ તેને વેસવામાં સહાય્યકારક છે, તેમ અધર્માસ્તિકાયની સાહાય્યથી જીવ પુદ્ગલ સ્થિર થાય છે, એ દ્રવ્યના ચારગુણ છે, અમૂર્ત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ થકી રહિત, જીવત્વથી રહીત માટે અચેતન, વિભાવિક ક્રિયા રહિત માટે અક્રિય, નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો સક્રિય છે, સ્થિર પદાર્થને સાહાય્ય કરે છે, માટે સ્થિર સાહાય્યગુણ અધર્માસ્તિકાય અસંરૂપાત પ્રદેશમયી છે, લોકાકાશમાં વ્યાપીને રહ્યું છે, અનાદિ કાલથી છે, માટે તેનો ઉત્પન્ન કર્તા કોઈ નથી, કોઈ પણ કાલે તેનો અંત નથી, માટે અનંત છે, અધર્માસ્તિકાયના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં અગુરુ લઘુથી સમયે સમયે પદ્મગુણ હાનિ વૃદ્ધિ પરિણમી રહી છે, અધર્માસ્તિકાય ચર્મ ચક્ષુથી દેખી શકાતું નથી, અધર્માસ્તિકાયના ચાર ગુણ છે, રૂપ રહિત માટે અમૂર્ત, અચેતન એટલે જીવ રહીત, અક્રિય એટલે વિભાવિક ક્રિયા રહીત, અને સ્થિર સહાયગુણ એ ચારગુણ અનાદિ અનંતમે ભાંગે અધર્માસ્તિકાયમાં છે, સમયે સમયે અનંત જીવોને તથા પુદ્ગલોને સ્થિતિ સહાય આપે છે, એકેક પ્રદેશ અનંતા ગુણ પર્યાય રહ્યા છે. અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યમાં સ્વગુણ પર્યાયની અસ્તિતા છે, પરગુણ પર્યાયની નાસ્તિતા છે, દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ દરેક અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો એક સમવા છે, કારણ કે દરેકે પ્રદેશમાં દ્રવ્યત્વપણું રહ્યું છે, કિંતુ અગુરુલઘુથી થતી પદ્મગુણહાનિવૃદ્ધિ પ્રદેશ પ્રદેશ પ્રતિ ભિન્ન ભિન્ન પરિણમી

રહી છે. તે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશમાં અનંતગુણની હાની છે, ત્યાં અનંત ગુણહાની મટીને અસંખ્યાત ગુણહાનિ થાય છે, સંખ્યાત ગુણહાનિ હોયછે, ત્યાં અનંતગુણ હાનિ થાયછે, એમ અસંખ્યાતા પ્રદેશોમાં પડ્ગુણ હાનિવૃદ્ધિ સમયે સમયે ભિન્ન ભિન્ન પરિણમવાથી સર્વ પ્રદેશો અપેક્ષાએ એક સરખા નથી, એક સ્થાનથી વીજે ઠે-કાણે પ્રદેશો ગમન કરતા નથી. માટે પ્રદેશો અચલ છે, વલ્લી પ્રદેશના કડકા થતા નથી, માટે અલંકાર છે. અધર્માસ્તિકાયમાં જાણવાનો ગુણ નથી માટે જડછે, પોતાના સ્વરૂપે અધર્માસ્તિકાયમાં અનંત શક્તિછે, તેની કેવલી ભગવાનના વચનથી શ્રદ્ધા કરવી. આ દ્રવ્ય લોકાકાશમાં વ્યપક છતાં કોઈ દ્રવ્યના ગુણનું ઘાતક નથી. અને તે અન્ય દ્રવ્યમાં પરિણમતું નથી, પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરતું નથી. અધર્માસ્તિકાયને પુણ્ય પાપ લાગી શકતું નથી, પર-દ્રવ્યની સાથે પરિણમ સ્વભાવવાળા જીવદ્રવ્યને પુણ્ય પાપ લાગી શકેછે. અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જાણી શકાયછે, માટે અધર્માસ્તિકાય પ્રકાશ્યછે, અને જ્ઞાન પ્રકાશક છે, અધર્માસ્તિકાય જ્ઞેયછે, અને જીવ જ્ઞાતાછે, દ્રવ્યાર્થિક ન્યાપેક્ષયા અધર્માસ્તિકાય શાશ્વત છે. પર્યાયાર્થિક ન્યાપેક્ષયા અધર્માસ્તિકાય અશશ્વત છે, અન્ય દ્રવ્ય સાથે પરિણમતું નથી. માટે અધર્માસ્તિકાય અપરિણામીછે, અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે. અને પર્યાયરૂપે અનિત્ય છે, અનંત અસ્તિત્વ ધર્મથી યુક્ત અધર્માસ્તિકાયછે. આ દ્રવ્ય જાણવા યોગ્યછે, અને તે આદરવા યોગ્ય નથી. ફક્ત તે દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જણાયછે, આત્માની સાથે તેને કંઈ સંબંધ નથી. એકેક પ્રદેશ અનંત ધર્મ અનંતગુણ અનંતપર્યાયની અસ્તિતા છે, અને અધર્માસ્તિકાયના એકેક પ્રદેશમાં પરદ્રવ્યના અનંતધર્મ અનંતગુણ અને અનંતપર્યાયની અસ્તિતા વ્યાપી રહીછે, પ્રત્યેક પ્રદેશમાં રહેલા ધર્મની અસ્તિતા

તથા પરધર્મની નાસ્તિતાની અપેક્ષા સપ્તભંગી ઉત્પન્ન થાયછે, જેમ જેમ સમ્યગ્ જ્ઞાન થતું જાયછે, તેમ તેમ ઉપયોગની એકાગ્રતાએ વિશેષ જ્ઞાન થતું જાયછે.

૩ આકાશાસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાયાદિકને અવગાહના આપવાનો સ્વભાવ આકાશનોછે, આકાશના વે ભેદછે, ૧-લોકાકાશ અને ૨ અલોકાકાશ, જેમાં છ દ્રવ્યની સ્થિતિ છે, તે લોકાકાશ જાણવું, જેમાં આકાશ સિવાય અન્ય પદાર્થની સ્થિતિ નથી તેને અલોકાકાશ કહેછે. તેના ચાર ગુણ છે, અરૂપી એટલે રૂપરહીત, આકાશનું કાલું, પીલું, ધોલું, નીલું, શ્વેતઆદિ રૂપ નથી.

પ્રશ્ન-આકાશનું ચક્ષુથી જોતાં કાલું રૂપ દેખાયછે, અને તમે કેમ ના કહોછો ?

ઉત્તર-આકાશ સામું દેખતાં જે કાલીમા દેખાય છે તે કંઈ આકાશની કાલીમા નથી. કિંતુ પુદ્ગલદ્રવ્યની કાલીમાછે, માટે આકાશનું રૂપ નથી.

પ્રશ્ન-નિર્મલ જલથી પરિપૂર્ણ સ્થિર સરોવરમાં આકાશનું પ્રતિબિંબ પડેછે, દેખો, સરોવર માટે આકાશનું રૂપ માનવું જોઈએ.

ઉત્તર-વિશેષ સૂક્ષ્મશુદ્ધિદ્વારા પરીક્ષા કરતાં અવવોધાશે કે આકાશનું પ્રતિબિંબ સરોવરમાં પડતું નથી, અને સરોવરમાં જેનું પ્રતિબિંબ પડેછે તે પુદ્ગલદ્રવ્યછે, તેમાં જોતાં માલુમ પડેછે કે-વાદળાં વિગેરેનું પ્રતિબિંબ સરોવરમાં દેખાયછે, સાકારનું પ્રતિબિંબ પડેછે, નિરાકારનું પ્રતિબિંબ પડતું નથી, છ દ્રવ્યમાં એક પુદ્ગલ દ્રવ્ય સાકારછે, વાકીનાં પાંચ દ્રવ્ય નિરાકારછે, સાકારનું સાકારને વિપેજ પ્રતિબિંબ પડેછે, આકાશ નિરાકારછે માટે તેનું પ્રતિબિંબ પડી શકતું નથી.

प्रश्न—आत्माने विषे अन्य द्रव्य भासेछे, त्यारे आत्मामां अन्य द्रव्यनुं प्रतिविंव पड्या विना केम भासे ?

उत्तर—दर्पणमां मुखनुं प्रतिविंव जेम भासेछे, तेम आत्मामां अन्य पदार्थोनां प्रतिविंव पडतां नथी, ज्ञान गुण पोतानी शक्तिथी सर्व पदार्थोने जाणेछे, तेथी सर्व पदार्थोनां प्रतिविंव आत्मा-मां पडतां नथी. ए उपरयी सिद्ध थायछे के—आकाश अरूपी छे, अचेतन एटले जीवरहित, विभाविक क्रियारहीत आकाश जाणवुं. केटलाक मतवादी एम मानेछे के—आकाशथी जळनी उत्पत्ति थइ पण ते मंतव्य नथी. कारण के—आकाश निराकार अक्रियछे अने तेनाथी कोइ पण पदार्थनी उत्पत्ति थती नथी, जळादिक साकारछे, अने आकाश निराकारछे, माटे निरा-कारथी साकार वस्तुनी उत्पत्ति थइ शके नहीं, वळी आकाश अनादि कालनुं छे, अने कदी तेनो अंत आववानो नथी माटे अनंत छे, माटे आकाशनो वनावनार कोइ नथी, वळी आकाशनो उत्पन्न करनार कोइ होवो जोइए, एम कोइ कहे तो विकल्प के—आकाशरूप कार्यनुं उपादान कारण कोण ? अने निमित्त कारण कोण ? प्रथम पक्ष—आकाशनुं उपादान कारण इश्वर जो कहेशो तो ते संभवतो नथी, कारण के इश्वर ज्ञानवान् छे, अने आकाश जडछे, इश्वरनो ज्ञान गुण आकाशरूप कार्यमां आववो जोइए, पण तेम नथी. माटे इश्वर आकाशनुं उपादान कारण कहेवाय नहीं, अलवत आ-काशनुं उपादान कारण कोइ नथी. जेने उपादान कारण नथी तेने निमित्त कारण पण नथी. इश्वर आकाशनुं निमित्त कारण नथी. आकाश अनादि कालथी स्वयंसिद्ध छे, आ-काशमां अवगादना गुणछे. तेथी अन्य द्रव्योने रहेवा माटे

અવકાશ આપેછે. આકાશના એકેક પ્રદેશે અનંતા ધર્મ, અનંતા પર્યાય રહ્યા છે. આકાશ દ્રવ્યના પ્રત્યેક પ્રદેશે દ્રવ્યત્વ પળાથી એક સરખાછે, અને પ્રત્યેક પ્રદેશમાં અગુરુ લઘુથી ષદ્ગુણ દ્વાનિ વૃદ્ધિ સમયે સમયે થઈ રહીછે તેની અપેક્ષાએ એક સરખા નથી. આકાશમાં સ્વદ્રવ્ય સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ, અને સ્વભાવની અપેક્ષાએ અસ્તિપણું છે. અને પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પરભાવની અપેક્ષાએ નાસ્તિપણું છે. આકાશમાં પરદ્રવ્યની જે નાસ્તિતા તે પળ અસ્તિપણે છે. પરદ્રવ્યની નાસ્તિતા અસ્તિપણે આકાશદ્રવ્યમાં ન રહે તો અન્યદ્રવ્યની અસ્તિતાનો નાશ થાય અને અન્યદ્રવ્ય કહેવાય નહીં, જે સમયમાં સ્વદ્રવ્યાદિકની અસ્તિતા છે તેજ સમયમાં પરદ્રવ્યાદિકની નાસ્તિતા છે, અસ્તિતા અને નાસ્તિતા વૈત્તરી વાળીથી કહી શકાય સર્વથા માટે અવક્તવ્ય છે. ઇત્યાદિ વિચારતાં સમ્પ્રભંગી ઉત્પન્ન થાયછે. આકાશમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી. માટે જડછે. વળી તેના પ્રદેશના કઢકા થતા નથી માટે અસ્ખંડછે. જ્ઞાનગુણે જળાયછે માટે જ્ઞેયછે. લોકાલોક વ્યાપી આકાશદ્રવ્ય છે. જલમાં થલમાં ડ્યાં ત્યાં અરૂપીપણે આકાશદ્રવ્ય વ્યાપીને રહુંછે, આત્મગુણોનું ઘાતક આકાશદ્રવ્ય નથી. અને તે અન્ય દ્રવ્યમાં સંયોગપણે પરિણમતું નથી. અન્ય દ્રવ્યો તેનામાં રહેછે. માટે અન્ય દ્રવ્ય આધેય છે. આકાશ દ્રવ્ય આધાર છે. આકાશદ્રવ્યના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ, કેવલજ્ઞાનથી જાણી શકાયછે, આત્માના એક પ્રદેશમાં જ્ઞાનની એવી શક્તિ છે કે-આકાશદ્રવ્યના અનંતા ગુણ-અનંતા પર્યાય, અનંત ધર્મ એક સમયમાં જાણી શકેછે.

૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય-વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ થકી યુક્ત પુ-

દુગ્ધદ્રવ્ય છે, તેના ચારગુણ છે. મૂર્ત અચેતન જીવપણાથકી રહીત. સક્રિય દૃઢ મલવા વિચરવારૂપ ક્રિયા કરે છે, પુદ્ગલપરમાણુ અનંત છે. પરમાણુ વાલ્યો વલે નહીં, મેઘો મેદાય નહીં, પરમાણુ દર્શન ચક્ષુ અગોચર જાણવું. દ્વિપરમાણું સંયોગી સ્કંધને દ્વિપદેશી સ્કંધ કહે છે. અનંત પરમાણું સંયોગી સ્કંધ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તે વ્યવહાર પરમાણુ કહેવાય છે. નિશ્ચયનયે તો સ્કંધકથાય છે. એક પરમાણુમાં એક વર્ણ એક ગંધ એક રસ અને એ સ્પર્શ રહ્યા છે, પરમાણુથી વનેલા કેટલાક સ્કંધો ચક્ષુથી દેખાય પણ હાથમાં પકડાય નહીં, કેટલાક સ્કંધોનો સ્પર્શ ગ્રહાય કિંતુ ચક્ષુથી દેખાય નહીં જેમ વાયુ. કેટલાકનો ગંધગ્રહાય પણ અગ્રાહ્ય થઈ શકતાં નથી જેમ કસ્તુરીના પુદ્ગલ સ્કંધો વિગેરે. એમ વિચિત્ર સ્વભાવયુક્ત પુદ્ગલસ્કંધો થાય છે. અને વિચિત્ર પદાર્થ વને છે. પશ્ચાત્ વિચરી જાય છે. યાવન્ત પદાર્થો ચર્મચક્ષુથી ગ્રાહ્ય છે તે સર્વ પુદ્ગલ છે. કેટલાક પુદ્ગલ સ્કંધો ચર્મચક્ષુથી પણ અગ્રાહ્ય છે, અંધકાર તથા પ્રકાશ પણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. કર્મ પણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે, પંચથા ઔદારિકાદિ શરીર પણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. વાદર પદાર્થના જ્ઞાનથી સૂક્ષ્મ પદાર્થ સ્વરૂપ અનુમાને જણાય છે, પથ્થર મૃત્તિકા આદિ સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્ય જાણવાં. એકેન્દ્રિયથી યાવત્ પંચિન્દ્રિ જીવોએ પુદ્ગલ સ્કંધોને શરીરપણે ગ્રહી સ્વ-સત્તામાં લીધા છે, તે સર્વપુદ્ગલદ્રવ્ય છે, પુદ્ગલદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યના ગુણોને આચ્છાદન કરે છે. પુદ્ગલદ્રવ્યરૂપી છતાં જીવદ્રવ્યને બાધા કરે છે.

પ્રશ્ન-જીવની અનંતિ શક્તિ છે, તેને પુદ્ગલ દ્રવ્ય શું કરી શકે ?
 ઉત્તર-અધુના કર્મધારક જીવોની અનંતિ શક્તિ તિરોભાવે સત્તામાં વર્તે છે, કિંતુ આવિર્ભાવે શક્તિ પ્રગટ થઈ નથી અનાદિ કા

લથી આત્માને કર્મ લાગ્યુંછે, તેથી અનાદિકાલથી આત્માની શક્તિ તિરોભાવે વર્તેછે. જો આવિર્ભાવરૂપે શક્તિ થઈ હોય તો કર્મનું કંઈ જોર નથી, માટે કર્મના યોગે જીવની શક્તિ અવરાઈછે, જેમ સૂર્યને વાદળાં આચ્છાદન કરેછે તો સૂર્યના પ્રકાશનું આચ્છાદન થાયછે, પ્રકાશ ઠંકાઈ જાયછે, કિંતુ યદા વાદળાં વિખરાઈ જાયછે ત્યારે પ્રકાશ સ્વચ્છ પડેછે. એમ આત્મા અને કર્મ વિષે જાણવું આત્મા સૂર્ય સમાન છે, અને કર્મ વાદળાં સમાનછે, દૃષ્ટાંત એક દેશી જાણવું.

પ્રશ્ન-અરૂપી આત્માના ગુણોનો ઉપઘાતરૂપી કર્મથી શી રીતે થઈ શકે?
 ઉત્તર-બ્રાહ્મી ઔષધિરૂપી, અરૂપી બુદ્ધિ દૃદ્ધિમાં ઉત્તેજકછે, મદિરા રૂપી છતાં જ્ઞાનીના અરૂપી જ્ઞાનનું આચ્છાદન કરી પ્રથિલ બનાવેછે, તથા રીત્યા આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશે લાગેલાં જ્ઞાના વરણીયાદિક કર્મરૂપી અરૂપી આત્મગુણોની આવિર્ભાવતાનું આચ્છાદન કરેછે.

વિષયાંતરથી નિવૃત્ત થઈ પુદ્ગલ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ કયતાં અન્ય પ્રશ્ન કરેછે.

પ્રશ્ન-પૃથ્વી, પાણી, વાયુ વિગેરેની ઉત્પન્ન કર્તા ઈશ્વરછે, અને તમે તેને કેમ અન્ય સ્વરૂપે કયોછો.

ઉત્તર-પૃથ્વી, પાણી, વાયુ વિગેરેનો કર્તા ઈશ્વર નથી. અનાદિ કાલથી તે વસ્તુઓછે. ઈશ્વર અરૂપી નિરંજનછે તેનાથી રૂપી પૃથ્વી આદિ જગત્ વની શકતું નથી, સર્વ દ્રવ્ય પોતપોતાના સ્વભાવે વર્તેછે. પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી માટે જઢછે, પ્રત્યેક પરમાણુમાં ઉત્પાત, વ્યય, અને ધ્રુવપણુછે. વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની પરાવર્તના પ્રત્યેક પરમાણુમાં થાયછે. પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સ્વગુણ, સ્વધર્મ, સ્વપર્યાયિની અસ્તિ-

તાછે. પરદ્રવ્ય, પરધર્મ, પરપર્યાયની નાસ્તિતા પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં છે. જે સમયમાં અસ્તિતાછે, તેજ સમયમાં નાસ્તિતાછે. અસ્તિતા અને નાસ્તિતાનું સ્વરૂપ વક્તવ્યા વક્તવ્ય રૂપેછે. પુદ્ગલ દ્રવ્ય ચતુર્દશ રાજલોકમાં વ્યાપીને રહુંછે. પુદ્ગલ પરમાણુ આ અનંતાછે. પુદ્ગલ દ્રવ્યને આ જીવે શરીર, આહાર, ઇન્દ્રિયાદિપણે અનાંતિવાર ગ્રહણ કર્યું અને મૂક્યું પણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય કોઈ કાલે આત્માનું થયુ નથી અને થવાનું નથી એનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ ગુરુમુખથી ધારતું.

૫ કાલ-કાલના ત્રણ ભેદ છે, અતીત કાલ, અનાગત કાલ અને વર્તમાન કાલ, કાલનો સમય અતિ સૂક્ષ્મ છે, સર્વ દ્રવ્ય ઉપર કાલની વર્તના વર્તી રહીછે, કાલ દ્રવ્ય આત્મગુણોનું ઘાતક નથી.

૬ જીવદ્રવ્યાસ્તિકાય-જીવ દ્રવ્ય અરૂપીછે, શરીરધારી જીવ વ્યવહારનયથી રૂપી કહેવાય છે. જીવ ચેતન છે, પોતાનું સ્વરૂપ નિશ્ચયનયથી અક્રિય છે, અને વળી નિશ્ચયનયથી પોતાના ધર્મની ક્રિયા જીવ કરેછે, માટે જીવ સક્રિય છે, વ્યવહારનયથી જીવકર્મની સાથે ભળ્યો છતો પરદ્રવ્યયોગે ગમનાદિક્રિયા કરેછે માટે સક્રિય છે. જીવદ્રવ્ય અનંત છે. જીવના વે ભેદ છે. એક સંસારી અને સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવ પણ અનંતછે, અને સિદ્ધના જીવો પણ અનંત છે, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણછે. જીવમાં સ્વર્કીય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલાદિકની અસ્તિતા છે, પરદ્રવ્યના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવની જીવ દ્રવ્યમાં નાસ્તિતાછે, સ્વદ્રવ્યાદિકની અનંત અસ્તિતા અને પરદ્રવ્યાદિકની અનંત નાસ્તિતા સમયે સમયે જીવદ્રવ્યમાં વર્તે છે. દ્રવ્યાર્થિક નયથી જીવ શાશ્વતો છે, અને પર્યાયાર્થિકનયથી જીવ અશાશ્વતો

છે. જીવમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવપણું વ્યાપીને રહ્યું છે, જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, એકેક પ્રદેશે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત વીર્ય, અનંતભોગ, આદિ ક્રોધિ રહીછે, પંચદ્રવ્યના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ધર્મનું જાણવાપણું એક આત્માના પ્રદેશમાં રહ્યું છે તો અસંખ્યાતા પ્રદેશની તો વાતજ શી કહેવી? નિશ્ચયનયે સ્વગુણાદિકનો કર્તા આત્મા જાણવો, વ્યવહારનપથી કર્મનો કર્તા આત્મા જાણવો. વ્યવહારના ઘણા ભેદછે. શુદ્ધ વ્યવહારનય, અશુદ્ધ વ્યવહારનય. શુભ વ્યવહાર, અશુભ વ્યવહાર, અનુપચરિત વ્યવહાર, ઉપચરિત વ્યવહારનય, વળી વ્યવહારનયના બે ભેદછે. ૧ સદ્ભૂત વ્યવહાર, વીજો અસદ્ભૂત વ્યવહાર. એક દ્રવ્યાશ્રિત તે સદ્ભૂત વ્યવહાર અને જે પરવિષયનો આશ્રય કરે તે અસદ્ભૂત વ્યવહાર નય જાણવો.

પ્રથમ સદ્ભૂત વ્યવહારના બે ભેદછે, એક ઉપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહાર અને વીજો અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહારનય. સોપાધિક ગુણ ગુણીનો ભેદ દેખાડે. જેમ જીવસ્યમતિજ્ઞાનં. અત્રમતિજ્ઞાન સોપાધિક ગુણછે, અને જીવ ગુણી તેનો ભેદ દેખાડ્યો, તે ઉપચરિત પ્રથમ ભેદ જાણવો.

તથા નિરૂપાધિક ગુણ અને ગુણીના ભેદે વીજો અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહાર જાણવો. જેમ જીવસ્ય કેવલજ્ઞાનમ્. જીવનું કેવલ જ્ઞાન, અત્ર કેવલજ્ઞાન નિરૂપાધિક ગુણછે, અને જીવ ગુણી છે, માટે નિરૂપાધિકપણે ગુણ ગુણીના ભેદે વીજો ભેદ જાણવો.

અસદ્ભૂત વ્યવહારનયના બે ભેદ છે, એક ઉપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર, અને વીજો અનુપચરિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર જાણવો.

પ્રથમ ભેદ અસંશ્લેષિતયોગે ઇટલે કલિપત સંબંધે હોયછે, જેમ

आ देवदत्तनुं धनछे, अत्र देवदत्त अने धनने उपर उपरनो संबंध छे, स्वस्वामीभावरूप कल्पित संबंधछे, ते माटे देवदत्तनुं धन कहेवुं ते उपचारथी जाणवुं. तथा देवदत्त अने धन एवे एक द्रव्य नथी, माटे ते धननो आरोप देवदत्तने विषे असद्भूतछे ए उपचरित असद्भूत व्यवहार जाणवो. आत्माणी साथे कर्मसंश्लेषपणुंछे, एटछे आत्माणी साथे कर्म, तथा देहना संश्लेषपणाना (जोडावा वा मलवा) ना योगे अनुपचरित असद्भूत व्यवहार जाणवो.

आत्माणी साथे अष्टकर्मनो संबंधछे ते धन संबंधनी पेठे कल्पित नथी. वळी औदारिक-वैक्रिय, आहारक, तैजस अने कर्मण शरीरनो आत्माणी साथे संबंधछे ते पण धन संबंधनी पेठे कल्पित नथी. विपरीत भावनाए निवर्ते नहीं, जावज्जीव रहे तेमाटे ए अनुपचरित अने कर्मादिक भिन्न विषय माटे असद्भूत जाणवो.

अनुपचरित असद्भूत व्यवहारनये जीव कर्मनो कर्त्ता जाणवो, अने उपचरित असद्भूत व्यवहारतः गृह धननो कर्त्ता जाणवो, तथा स्वजाति उपचरित असद्भूत व्यवहारे पुत्र पुत्रीनो कर्त्ता जीव जाणवो. पुत्र पुत्री पोतानी जातिनां छे, पुत्रादिक जीवनां नथी तेम छतां जीवनां कहेवां ते उपचार, पुत्रादिक पोतानाथी भिन्नछे माटे असद्भूत जाणवो. विजाति उपचरित असद्भूत व्यवहारे धनादिकनो कर्त्ता जीव जाणवो. धन विगरेनी जीवना करतां जुदी जातिछे एटछे ते पुद्गल जातिछे, माटे विजाति धनादिक जाणवुं, धन विगरेनो कर्त्ता जीवने कहेवो ते उपचार छे, कल्पितपणुं छे, धनादिक पोतानाथी भिन्न द्रव्यछे माटे असद्भूतपणुं तेमां जाणवुं.

स्वजाति विजाति उपचरित असद्भूतव्यवहारनयतः नगरादिकनो कर्त्ता जीव जाणवो. जीव, अजीव वच्चेनो समास

તેમાં થયો. અશુદ્ધનિશ્ચય નયે રાગ દ્વેષનો અશુદ્ધ સ્વભાવે જીવ કર્તા જાણવો.

શુદ્ધનિશ્ચયનયે સ્વક્રીયનિરુપાધિકજ્ઞાનદર્શનાદિક ગુણોનો કર્તા જીવ જાણવો.

આત્માનું કેવલજ્ઞાન તે શુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહાર જાણવો, ધર્મ અને ધર્મીના ભેદથી એ વ્યવહાર થયો, તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, આત્માનું છે એમ કહીએ તે અશુદ્ધ સદ્ભૂત વ્યવહાર જાણવો.

પરદ્રવ્યની પરિણતિ મલ્લવાર્થી દ્રવ્યાદિકમાં નવવિધ ઉપચારથી અસદ્ભૂત વ્યવહાર થાય છે.

૧ દ્રવ્યે દ્રવ્યોપચાર, ૨ ગુણે ગુણોપચાર, ૩ પર્યાયે પર્યાયોપચાર ૪ દ્રવ્યે ગુણોપચાર, ૫ દ્રવ્યે પર્યાયોપચાર, ૬ ગુણે દ્રવ્યોપચાર, ૭ પર્યાયે દ્રવ્યોપચાર ૮ ગુણે પર્યાયોપચાર ૯ પર્યાયે ગુણોપચાર. એનું સ્વરૂપ કહે છે.

૧ દ્રવ્યે દ્રવ્યોપચાર—ક્ષીરનીરન્યાયવત્ જીવ પુદ્ગલ સાથે મલ્લ્યો છે માટે જીવને પુદ્ગલ કહીએ એ જીવદ્રવ્યે પુદ્ગલ દ્રવ્યનો ઉપચાર જાણવો.

૨ ગુણે ગુણોપચાર—ભાવ લેશ્યા તે આત્માનો અરૂપી ગુણ છે તેને જે કૃષ્ણ નીલાદિક કાળી લેશ્યા કહીએ છીએ તે કૃષ્ણાદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યના ગુણનો ઉપચાર કરીએ છીએ એ આત્મગુણે પુદ્ગલ ગુણનો ઉપચાર જાણવો, इति ગુણે ગુણોપચાર.

૩ પર્યાયે પર્યાયોપચાર—અશ્વહસ્તિ પ્રમુખ આત્મદ્રવ્યના અસમાન જાતીય દ્રવ્યપર્યાય તેને સ્કંધ કહે છે, આત્મપર્યાય ઉપરે પુદ્ગલ પર્યાય જે સ્કંધ તેનો ઉપચાર કહીએ છીએ તે પર્યાયે પર્યાયોપચાર.

૪ દ્રવ્યે ગુણોપચાર—હું ગૌરવર્ણ છું એમ બોલતાં હું એટલે આત્મ દ્રવ્ય અને ગૌરવર્ણ તે પુદ્ગલનું ઉજ્જ્વલતાપણું, આત્મદ્રવ્યમાં

ગૌરરૂપ જે પુદ્ગલનો ગુણ તેનો ઉપચાર કર્યો માટે દ્રવ્યે ગુ-
ણોપચાર જાણવો.

- ૫ દ્રવ્યે ગુણોપચાર—હું ગૌરવર્ણહું એમ બોલતાં હું તે આત્મદ્રવ્ય
અને દેહ તો પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સામાન્ય જાતીય પર્યાય જાણવો.
- ૬ ગુણેદ્રવ્યોપચાર—યથા દૃષ્ટાંત એ ગૌર દેશવાયછે, ગૌરતારૂપ
પુદ્ગલ ગુણ ઉપરે આત્મદ્રવ્યનો ઉપચાર તે ગુણે દ્રવ્યોપચાર.
- ૭ પર્યાયેદ્રવ્યોપચાર—દેહને આત્મા કહેવો ત્યાં દેહરૂપ પુદ્ગલ
પર્યાયને વિષે આત્મદ્રવ્યનો ઉપચાર કર્યો એ સાતમો ભેદ જાણવો.
- ૮ ગુણેપર્યાયોપચાર—મતિજ્ઞાન તે પંચઇન્દ્રિય અને મનોજન્ય છે માટે
શરીરજ કહીએ અત્ર મતિજ્ઞાનરૂપ આત્મગુણને વિષે શરીરરૂપ
પુદ્ગલ પર્યાયનો ઉપચાર કર્યો.
- ૯ પર્યાયેગુણોપચાર—શરીર તે મતિજ્ઞાનરૂપ ગુણજ છે અત્ર શરીરરૂપ
પર્યાયને વિષે મતિજ્ઞાનરૂપ ગુણનો ઉપચાર કરાયછે, એ નવમ
ભેદ વ્યવહારનયે અનેકથા જીવ વ્યવહારાયછે, નિશ્ચય
નયે સર્વ જીવની સત્તા એક સરસીછે. સર્વ વસ્તુથી જીવ
ન્યારોછે, અનાદિ કાલથી આત્માની અશુદ્ધ પરિણતિયોગે
આત્મા કર્મદિકને ગ્રહેછે, યથા મદિરાપાનથી મુજ મનુષ્યની
બુદ્ધિ ફરી જાયછે, તેમ કર્મનાયોગે આત્મા પરસ્વભાવમાં રાત્ર્યો
માત્ર્યોછે, યદા ઉપયોગની એકાગ્રતાએ સ્વવ્યાનમાં આત્મા રમે
તદા કર્મદિકનો નાશ થાયછે. જે રુદ્ધિને માટે જીવ પાંકાં
મારેછે, તે રુદ્ધિ આત્મામાં સમાયીછે. આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ
જ્ઞાનવટે જાણેછે અને પરદ્રવ્યનું સ્વરૂપ પણ જ્ઞાનવટે જાણેછે.
આત્માના સમાન કોઈ ઉત્તમ વસ્તુ નથી, આત્મા આદેય, આ-
રાત્ર્ય પૂજ્યછે. આત્માની ક્રુદ્ધિ આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનથી માત્ર
થાયછે. ત્રણ જગત્નો સ્વામી આ પ્રત્યક્ષ દેહતાતા શરીરમાં રહેલો

આત્માછે, તેના કરતાં ચમત્કારી વીજી કઈ વસ્તુછે? સુરમણિ, કામકુંભ, કામધેનુ પળ આત્માના આગળ હીસાવમાં નથી. આત્મા તેજ પરમાત્માછે. આત્મા તે નિશ્ચયથી વિચારતાં પોતાનો ગુરુછે, સ્યાદ્વાદ રીતે આત્માની ઓઢાણ કોઈ ભાગ્યવંત પુરુષને થાયછે, આત્માનું સ્મરણ કરવું. પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ ત્યાં સુધી થાયછે કે જ્યાં સુધી આત્માનું જ્ઞાન તથા રમણ નથી, આત્માનું સ્વરૂપ જ્યાં સુધી જાણ્યું નથી, ત્યાં સુધી પ્રવર્ધમાન ગુણઠાણાની પ્રાપ્તિ થતી નથી કહુંછે કે-

આયા સામાઈઅ આયા સામાઈયસ્સ અઠે;

વઢી કહુંછે કે-

જે એમં જાણઈ, સે સવ્વં જાણઈ;

જે સવ્વં જાણઈ, સે એમં જાણઈ ॥૧॥

एको भावः सर्वथायेन दृष्टः सर्वेभावाः सर्वथातेन दृष्टाः
सर्वेभावाः सर्वथायेन दृष्टाः एकोभावः सर्वथातेन दृष्टः २

યથાતથ્ય એક આત્માનું સ્વરૂપ જેણે જાણ્યુંજે, તેણે સર્વ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જાણ્યુંછે. કારણ કે-જ્યાં સુધી ભવ્યાત્મા આત્માનું સ્વરૂપ જાણતો નથી તોવત્ અન્ય દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી, સર્વ શાસ્ત્રની રચના પળ આત્મજ્ઞાન થકીછે. સર્વ શાસ્ત્રકારો આત્માની સ્તુતિ કરેછે.

સ્તોત્રમ્-

अनंतदेवेश जगन्निवास, त्वमक्षरं त्वंपुरुषः पुराणः
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता, त्वमस्य विश्वस्य परंनिधानम् १
ભાવાર્થ-હે આત્મા તું અનંતછે, તારો કદી અંત નથી, તું આત્મા

દેવતાનો પણ સ્વામીછે—ચતુર્દશ રજ્જ્વાત્મક લોકમાં તારી સ્થિતિછે. તું અસંખ્યાત પ્રદેશમયી છે, ત્યારા પ્રદેશો ધરે તેમ નથી. તારું સ્વરૂપ નાશ પામવાનું નથી. માટે તું અચ્યુત અને અક્ષરછે, અનાદિ કાલનો તું આત્માછે, તું અવ્યય સ્વરૂપછે. સનાતન શુદ્ધધર્મમય તુંછે, ધન્યા-ત્માઓને મોટામાં મોટું નિધાન તુંછે. તુંજ પરમેશ્વરરૂપછે. આમ પોતે મુનિરાજ શરીરમાં વ્યાપી રહેલા આત્માનું ધ્યાન કરે.

“ દોહા. ”

નવ તત્ત્વ ષડ્ દ્રવ્યના, જ્ઞાને છે ઉપયોગ;
અનંત ગુણની રુદ્ધિનો, કર્તા નિત્યજ ભોગ. ૭૪
ભોગી નહિ પરમાવનો, આત્મસ્વરૂપે ધ્યાન;
ધ્યાન નહિ પરમાવનું, દેશે ચરણ નિધાન. ૭૫

ભાવાર્થ—જીવતત્ત્વ, અજીવતત્ત્વ, પુણ્યતત્ત્વ, પાપતત્ત્વ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, વંધ, ને મોક્ષ એ નવતત્ત્વનું દ્રવ્ય અને ભાવથી જેને જ્ઞાન થયુંછે, અને ષડ્દ્રવ્યનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જ્ઞાન જેને થયુંછે, તે જ્ઞાની જાણવો નવતત્ત્વનો ષડ્દ્રવ્યમાં અંતર્ભાવ થાયછે. ષડ્દ્રવ્ય વિના જગત્માં અન્ય કોઈ પદાર્થ નથી, ષડ્દ્રવ્યમાં પણ એક આત્મદ્રવ્ય પોતાનુંછે. આત્મદ્રવ્યની શ્રદ્ધા થવી મુશ્કેલછે. કોડક તો આત્માને જલ પંકજવત્ સર્વથા અલિપ્તમાની વ્યવહાર નિશ્ચયનયના જ્ઞાન વિના એકાંત મિથ્યાત્વ સ્વરૂપે આત્માનું ધ્યાન કરતા સમક્ષિત વિના ચતુર્ગત્યાત્મક સંસારના ત્રિવિધ તાપોને પુનઃ પુનઃ પ્રાપ્ત કરી ત્રિવેક શૂન્યતાએ શ્રધ્ધિલની પેઠે કૃત્યાકૃત્યને નહીં ગણતા મોહનીયના ઉદ્યે નરભવની નિષ્ફલતાએ સંસારના ચતુરંગિતિલ્લસ જીવ્યોનિના પ્રવાહમાં રોગ શોકથી પીડાતા ચક્ર ગ્વાતા તળાયછે, જેટલા વિદ્વાનો પ્રખ્યાતવંત થયા, થાયછે, અને થશે તે સર્વ જ્ઞાનના પ્રતાપ થકી

અને તે જ્ઞાન આત્મદ્રવ્યમાં રહુંછે, દુનીયામાં જૈટલાં શાશ્વત્તે તે આત્મામાંથી નીકળ્યાંછે. અભ્યાસાદિક જ્ઞાનનાં સાધનછે, અનંત ગુણોનો ભોક્તા આત્માછે, આત્માની ક્ષદ્ધિ સદાકાલ આત્મામાં રહીછે, આત્મ ક્ષદ્ધિનો કદાપિ નાશ થનાર નથી. નિશ્ચયનયથી જોતાં આત્મા પરાભાવનો ભોગી નથી. આત્માર્થી પરમાવનું ધ્યાન નિર્વારી સ્વશુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કરે તો ચરણનિધાન દેખે, ક્રિયાકાંડથી ભગવદાજ્ઞા ઢોલઘાલુ કપટીઓ અજ્ઞાની જીવને પોતાના પંદમાં ફસાવી ધર્મના વિશ્વાસમાં ફસાવી પોતે પણ અજ્ઞાનમાં બુદ્ધેછે, અને અન્યોને પણ બુદ્ધાદેછે, સિંહના પરાક્રમનો અભિમાનથી પોતાનામાં આરોપ કરનારો શૂંગાલ ક્યાં સુધી કપટ દૃષ્ટિ ચલાવી શકે. આત્મજ્ઞાન તેજ ધર્મછે, તેજ આદેયછે, અધુના પંચવિષના યોગે આ ભરત ક્ષેત્રમાં કૃષ્ણ પક્ષીના જીવોની વાહુલ્યતાએ ગીતાર્થના, સદ્ગુરુના સમાગમ તથા વિશ્વાસ વિના અને ભવાભિનંદીપણાના ત્યાગ વિના અશુભ વ્યવહારના ત્યાગ વિના મુમુક્ષુના યોગ્યગુણો વિના અજ્ઞાની જીવો જ્યાં ત્યાં દૃષ્ટિરાગની અંધતાએ વિવેકનયનશૂન્ય થયા છતાં ઉપર ઉપરથી ધર્મનામે ટીલાં ટપકાં કરતા અને કરમ વિવાહ પ્રસંગ રાસમ પ્રશંસાના આચરણમાં પોતાની વાહવાહમાં કૃત કૃત્યતા સમજનાર અજ્ઞાની જીવો સદ્ગુરુની વાણી વિષના પ્યાલા સમાન લેખવી, કુગુરુની વાણી અમૃતના પ્યાલા લેખવતા, કુધારામાં સુધારાની બુદ્ધિ માનનાર, અસ્થિર ચિત્તવાળા પામર પ્રાણીઓ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોના જ્ઞાન વિના અને દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા વિના સ્વચ્છંદાચારીપણાને લીધે આત્મપ્રશંસા અને પરગુણાપકર્ષતાએ અજ્ઞાનશ્રદ્ધાએ તત્ત્વ ગમ્યા જાણે હોયની ? એમ સંસારમાં પરાભવ પ્રવૃત્તિથી સ્વઆયુષ્ય પૂર્ણ કરી નૃભવર્ચિતામણિ રત્નસમાન હારી નરકાદિક ગતિના

मेमान थइ आधि व्याधिनी दुःख श्रेणि परंपराने पामेछे.

आत्मार्थि जीव स्वपरवस्तुनो विवेक करी हेयज्ञेय उपादेय समजी गुणठाणानी परिणति समजी व्यवहार निश्चयनयनुं स्वरूप गुरु-गमद्वारा समजी वैराग्यनी तीक्ष्णताए सद्गुरु आज्ञाभक्ति विनययोगे सालंबन अने निरालंबन ध्याननी अभिलाषाए अंतःकरण शुद्धि-पूर्वक स्पाद्वाद आत्मिक धर्मनुं आराधन करतो जल पंकजवत् वर्तन चलावतो व्यवहारमां वर्तेछे, परभाव प्रवृत्तिमूलरागद्वेषमहा मल्लच्छेदक आत्मस्वभावपरिणतिमां वर्तता भव्यात्माओ ज्ञान ध्यानयोगे क्षयोपशमभावे वा उपशम भावे मोहनीय कर्मनो उच्छेद करी समकित पामी स्वल्पकालमां कर्मक्षय करी केवलज्ञानादि संपदा पामी चउदमुं गुणठाणुं आयुष्य मर्यादाए उल्लंघी सादि अनंति स्थिति पामी अनहद आनंददायक शाश्वत शिवसुख स्वरूप मुक्तिधाम पामी शकेंछे. समये समये जीव सात वा आठ कर्म बांधे छे, स्वभावमां रमे तो कर्मबंध टलेछे, माटे आत्मतत्त्वनी प्राप्ति अर्थ सद्गुरु वचनामृतनुं विनयभक्तियोगे पान करवुं एज हिताकांक्षा.

“ दुहा. ”

अखंड अक्षय शाश्वतुं, देखी आतम रूप;

चित्ते चमक्यो आतमा, अरे हुं तो महा भूप. ७६

भावार्थ—अखंड, अक्षय, शाश्वतस्वरूप पोतानुं पोते आत्मा देखी चित्तमां चमक्यो अर्थात् आश्चर्य पाम्यो, अने कहेवा लाग्यो के—अरे हुं तो महाभूपहुं, अद्यापि पर्यंत में पोताने अज्ञानी जाण्यो, हुं गरीव छुं एवी मने भ्रांति हनी पण हवे ए भ्रांति चाली गइ, हुं निर्धनहुं एम हुं पोताने मानतो हतो पण जाण्युं के—मारा आत्मामां अनन धन रह्युंछे, तेनी संप्रति काले खबर पडी, चक्रवर्ति आदि

રાજાઓને હું મહાભૂષ તીરકે સ્વીકારતો હતો પણ હવે આત્માનું સ્વરૂપ ઓઝાવતાં માલુમ પડયું કે ઈંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર કરતાં પણ આ શરીરમાં વ્યાપક આત્મા મદાભૂષ છે. એની પ્રભુતાને કોઈ પામી શકે તેમ નથી. સ્ત્રી પુત્રાદિકપર જેટલી મમતા થાય છે તેટલી જો આત્મા ઉપર મમતા થાય અને તેનું ધ્યાન કરવામાં ચિત્ત લાગે તો આત્મા પરમાત્મસ્વરૂપને પામે. બહિરાત્મિસાધુઓને શિષ્યો કરવા ઉપર જેટલી ચાહના છે તેટલી જો આત્માના ઉપર ચાહના થાય તો પરમાત્મપદ અવશ્ય પામી શકાય. વાહ્યધન તો મળે છે અને પાપના ઉદયે વિણશી જાય છે પણ આત્માનું અંતર્ધન કદાપિ કાળે નાશ પામી શકતું નથી. દુનીયાના પ્રવાહમાં જે તળાય છે તે આત્મિક લક્ષ્મી પામી શકતા નથી—ઘળા ભવ કર્યા, ઘળાં શરીર છોડ્યાં, પૌદ્ગલિક માયા સર્વ નાશ પામી કિંતુ ત્રણે કાલમાં આત્મા ચેતન સ્વભાવેજ વર્તે છે માટે આત્મા શાશ્વત છે, વાંચવા અગર કહેવા માત્રથી નહીં પણ તે અનુભવગમ્ય છે.

“ દુઃખા. ”

રજ્જીઓ હું પરદેશમાં, લહિયાં દુઃખ અનંત;
શુભ દેહી નિજદેશને, શાન્ત થયો શિવકંત. ૭૭

ભાવાર્થ—પોતાના આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ તે પોતાના પ્રદેશ જાણવા અને પૃથ્વીના જે દેશ તે પુદ્ગલાસ્તિકાય છે, પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય જડ છે, પૃથ્વીના પ્રદેશોને પોતાના પ્રદેશ માની પરદેશમાં રજ્જીઓ, ક્ષુધા પિપસા તાડનતર્જન છેદનભેદન આદિ આત્માએ અનંત દુઃખો સહન કર્યાં, અને નાના પ્રકારનાં શરીરો ધારણ કર્યાં પણ દુઃખનો અંત આવ્યો નહીં, પણ હવે સદ્ગુરુઓએ આત્માનું સ્વરૂપ જાણતાં પોતાનો દેશ ઓઝાવ્યો અને આત્મા મુક્તિનો સ્વામી શાન્ત

થયો, ધ્યાનથી આત્મા અને પરમાત્માનો મેદ ટકેછે. કહુંછે કે—
આત્મનોહિ પરમાત્માનિયો મૂઢેદ બુદ્ધિ કૃત એવ વિવાદઃ;
ધ્યાનસંધિ કૃદસુંવ્યપનીય દ્રાગભેદમનયોર્વિતનોતિ.૧

આત્મા અને પરમાત્મામાં મેદ બુદ્ધિનો વિવાદ હતો, અર્થાત્ તેમાં પંડિતના વિવાદરૂપ ઝગડા હતા તેને ધ્યાનરૂપ સંધિ પાલે ધ્યાની પુરુષે જલદીથી વેનું અમેદપણું કરી આપ્યું, ધ્યાનમાં આત્મા અને પરમાત્માનો અમેદ થાય એટલે ધ્યાનની સિદ્ધિ જાણવી. ધ્યાનીને પૌદ્ગલિક દેશ ઉપર ક્યાંથી મમતા હોય. ભર-નિંદ્રામાં શૂન્યતાની પેઠે ધ્યાનો પુરુષ રાગદ્વેષશૂન્ય થાયછે, સ્વરૂં સુખ ધ્યાની પુરુષ જાણેછે, શબ્દજ્ઞાનિયો મળે વ્યાકરણ ન્યાયના વાક્યપંડિતપણાથી ઇદંભવતિ ઇદં ન ભવતિ ઇત્યાદિથી મોઢા લોકોની આગઢ ભ્રમજાલ રહે. કિંતુ આત્મિક સુખ મઝતું નથી, અને નિરર્થક વાહ્યાચારનિંદકી થઈ મનુષ્ય જન્મ હારેછે, એવા શબ્દ જ્ઞાનીઓને સ્વદેશની મત્રતા થવી મુઠકેલછે, શબ્દજ્ઞાનિયો સ્વંદનમંડ-નની સંકલ્પ જાઢમાં પડી આત્મિકસુખ પ્રાપ્ત કરતા નથી, અને તેમનું પરદેશ પર્યટન વંધ થવાનું નથી; વાત્ત ક્રિયાકાંડની સ્વટપટમાં શબ્દજ્ઞાનીયો મતમેદ ચઢાવી પરસ્પર રાગ દ્વેષ કરેછે, તેમનું ક-લ્યાણ મત કદાગ્રહત્વથી થવું દુર્લભછે. સ્વદેશ અને પરદેશનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી જીવ મિશ્યાત્વી જાણવો. આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન થાય ત્યારે મનુષ્ય જન્મ લેલે જાણવો, સ્વસ્વર આત્મજ મહાશયો આત્મા-ની તાત્ત્વિક જ્ઞાંતતાને પામેછે; ઉપર ઉપરની હલ્દરના રંગ સમાન જે જ્ઞાંતતા તે અંતે ટકી શકતી નથી. કેટલાક જીવો ઉપરથી વગની પેઠે કપટવૃત્તિથી જ્ઞાંત દેખાયછે, અને અંતર્માં કપટથી ભરેલા હોય છે, કેટલાક જીવો ઉપરથી દેસતાં જ્ઞાંત જગાતા નથી અને અંતર્માં સ્વસ્વર જ્ઞાંત હોયછે, કેટલાક જીવો ઉપરથી પણ જ્ઞાંત હોયછે અને

અંતરમાં પળ શાન્ત હોયછે, કેટલાક અંતરથી શાંત હોતા નથી અને ઉપરથી પળ શાંત હોતા નથી. શાંતાવસ્થાનું સુખ આત્મજ્ઞાનીયો પામ્યા, પામેછે, અને પામશે.

“ દુહા. ”

પરપુદ્ગલના દેશને, માન્યા મારા દેશ;

તેની મમતાએ કરી, ગ્રહિયા પુદ્ગલ વેષ. ૭૮

ઠામ ઠામ હું ભટકિયો, ચાર ગતિ દુઃખ સ્થાન;

ત્યાં પળ મમતા દેશની, કીધી ગુણની હાળ. ૭૯

ભાવાર્થ—પૌદ્ગલિક દેશને પોતાના માની રાગ દ્વેષથી કર્મ ગ્રહણ કરતો છતો વિચિત્ર પ્રકારનાં શરીર ધારણ કર્યાં, નાના દેહો ધારણ કરી દુઃખની સ્થાનભૂત ચાર ગતિમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ચેતન ભટક્યો, અને જ્યાં જ્યાં ઉત્પન્ન થયો ત્યાં પળ દેશની મમતા ધારણ કરી પોતાનું માન ભૂલી આત્મગુણનો તિરોભાવ કર્યો, આ મારું ઘર, મારું ક્ષેત્ર, મારી પૃથ્વી, આદિના અભિમાનથી રુશિયા જાપાનની પેઠે હજારો જીવોનો નાશ થયો તેનું કારણ પરપૌદ્ગલિક દેશની મમતાએ, અજ્ઞાની જીવો સ્વદેશાભિમાનમાં એમ. એ. સુધી ભળ્યા હોયછે તો પળ અજ્ઞાન પ્રવાહમાં તળાઈ જાયછે. પોતાનો દેશ કયો છે-તે ગુરુભક્તો નિશ્ચયતઃ જાણી શકેછે. મન બાહ્ય વિષયમાં ધાવે છે, તાવત્ જીવ કર્મની રાશિ અશુદ્ધ પરિણામે ગ્રહેછે, ગુજરાત, વંગાલાદિ દેશો મારાછે અને હું એનોહું, આ રાજ્ય મારુંછે અને હું એનોહું, આ કુટુંબ મારુંછે, અને હું એનોહું, એવી બુદ્ધિ યાવત્ થાયછે તાવત્ જાણવું કે-ચેતન જડતા અનુભવેછે, આત્મા અને પરમાત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય તેને જ્ઞાન કહેછે. અને આત્મા અને પરમાત્માની ધ્યાનયાગે ઐક્યતા થાય તેને વિજ્ઞાન કહેછે.

उक्तञ्च—

अन्य शास्त्रेऽपि क्षेत्र क्षेत्र ज्ञयोर्ज्ञानं, तज्ज्ञानं ज्ञानमुच्यतेः
विज्ञानं चोभयोरैक्यं, क्षेत्रज्ञ परमात्मनोः १

स्वकीय अज्ञानथी आत्मा भट्कायछे, अने पोताना ज्ञानथी कर्म विमुक्त आत्मा वनेछे, आत्मानो उद्धार आत्माज करी शकेछे, आत्मानुं उपादान कारण आत्माना गुणोछे, उपादाननी शुद्धि अर्थे भव्य जीवो निमित्त हेतु अवलंबी परमात्मपद पामेछे, अभव्य जीवोमां उपादान कारणनी शुद्धि थाय तथा प्रकारनो स्वभाव नथी. निमित्त कारण तो पामेछे, किंतु अभव्य जीवमां भव्य स्वभाव नथी, तेथी उपादान कारण शुद्ध थतुं नथी भगवद्गीताना छट्ठा अध्यायना पांचमा श्लोकमां कहुंछे के—

श्लोक.

उद्धरेदात्मनात्मानं, नात्मानमवसादयेत्,
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धु, रात्मैव रिपुरात्मनः १

आत्मा उद्धारवो पोते, आत्माने मारवो नहि;
बंधु पोतेज पोतानो, पोतेज रिपु छे सहि. १

आत्मा स्वशुद्धपरिणामयोगे पोते पोतानो उद्धार करेछे अर्थात् परमात्मपद पामेछे, जपुरुषो कहेछे के—आत्माने भव्यात्मा-ओए मारवो नहीं, पोताना आत्मानो घात करवो तेना समान पाप नथी, अध्यात्मगीतामां कहुंछेके—

स्वगुण रक्षणा तेह धर्म, स्वगुण विध्वंसना ते अधर्म;
भाव अध्यात्म अनुगत प्रवृत्ति, तेहथी होय संसार छित्ति. १

आत्माना अनंत गुणो कर्मयोगे ढंकायाछे, तिगेभावे रताछे,

તેનું રક્ષણ કરવું એટલે તે અનંત ગુણોને આવિર્ભાવ કરવા, કર્મશત્રુથી અવરાવા દેવા નહીં તેનું નામ ધર્મ છે, ધર્મના ચાર ભેદ છે, ૧ નામધર્મ, ૨ સ્થાપનાધર્મ, ૩ દ્રવ્યધર્મ, ૪ ભાવધર્મ. કોઈનું ધર્મ એવું નામ આપવું તે નામધર્મ, કોઈ પણ વસ્તુમાં ધર્મનો આરોપ કરવો તે સ્થાપનાધર્મ, ધર્મના હેતુઓનું અવલંબન કરવું તે દ્રવ્યધર્મ વા ઉપયોગ શૂન્ય જે ધર્મ તે દ્રવ્યધર્મ જાણવો, આત્માની ઉપયોગતા એ નયનિષ્કેષા સપ્તભંગીથી આત્માનું અનેકાન્ત સ્વરૂપ જાણી શ્રદ્ધા કરવી, તેનું રક્ષણ કરવું તેનું નામ ભાવધર્મ જાણવો.

તે ભાવધર્મ આત્મામાં રહ્યો છે, શુદ્ધ, સત્ય, અસ્વંડ, અક્ષયરૂપ ભાવધર્મ અરૂપી છે અને તે ભવ્ય જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે, સમકિતવંત જીવને ભાવધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, ભાવધર્મ વિના સર્વ ક્રિયા નિષ્ફળ જાણવી.

દ્રવ્યધર્મના બે ભેદ છે, લૌકિક દ્રવ્યધર્મ વીજો લોકોત્તર દ્રવ્યધર્મ, લૌકિક દ્રવ્ય મિથ્યાત્વનું કારણ છે, ભાવધર્મ સાપેક્ષ લોકોત્તર દ્રવ્યધર્મ પરમાત્મપદ સાધક નિમિત્ત કારણ છે, આત્મીય ગુણોનું રક્ષણ તે ધર્મ, અને આત્માના ગુણોનો નાશ કરવો એટલે આત્માના ગુણો તિરોભાવે વર્તાય તેમ રાગદ્વેષયોગે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ ગ્રહણ કરાય તેનું નામ અધર્મ જાણવો, નામ અધ્યાત્મ, સ્થાપના અધ્યાત્મ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મ અને ભાવ અધ્યાત્મ એ ચાર ૪ નિષ્કેષા એ અધ્યાત્મ જાણવું. આગ્રનાં ૩ ત્રણ અધ્યાત્મ અનુપયોગી જાણવાં, ભાવ અધ્યાત્મથી કર્મકલંક નાશ પામે છે. માટે ભાવ અધ્યાત્મ અનુગત પ્રવૃત્તિ થાય તો તેથી સંસારનો ઉચ્છેદ થાય છે, માટે જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે આત્માને મારવો નહીં, આત્માની જો અશુદ્ધ પરિણતિ થઈ તો આત્મા એ આત્માને માર્યો કહેવાય છે, આત્મા પોતે પોતાનો વંધુ છે, એમ કહેવાથી સિદ્ધ થયું કે પોતાનું મહું કરવા પોતે આત્મા સમર્થ

છે, રાગ દ્વેષને આત્મા જીતે તો આત્મા વંધુ સમાન છે, સગા સહોદર વંધુની મમતાથી આપણા પોતાના આત્માને રાગદ્વેષ લાગ્યા છે તે દૂર થતા નથી, માટે વીજાને વંધુ તરીકે માનવા એ તો સંસાર વ્યવહારની કલ્પના છે, વ્યવહારિક કાર્યોમાં સહોદર વંધુની જરૂર છે, કિંતુ આત્મા પરમાત્મસ્વરૂપમય થાય તેમાં તો આત્માજ પોતે વંધુ છે, ત્યાં અન્યનું કંઈ ચાલતું નથી, રાગદ્વેષના પ્રવાહમાં આત્મા અગુદ્ધ પરિણામથી વહે છે તો આત્મા પોતે પોતાનો શત્રુ છે એ જાણવું. આત્મા પરભાવ ત્યાગી સ્વભાવમાં રમે તો આત્માનો કોઈ શત્રુ નથી, આત્મા વિના આત્માનો શત્રુ અન્ય કોઈ વ્યવહારથી કલ્પના માત્ર જાણવો. રાગ દ્વેષે સંસારમાં રાચવું માચવું, તથા આત્માની અજ્ઞાનતાથી મિથ્યાત્વ પરિણતિ કરી આત્માને પરમાત્મવદ્ પામવામાં આત્મા શત્રુભૂત છે, યાવત્ જીવ સમક્તિ પામ્યો નથી અને મિથ્યાત્વ ભાવે રમી પરને પોતાનું માને છે તાવત્ તાત્વિક સુખ પામી શકતો નથી, માટે આત્મિક અસંખ્યાતિપ્રદેશમાં ધ્યાન દેવું.

“ દુહા. ”

ધર્માધર્માઽકાશના, પ્રદેશ હાન ન લેશ;

પુદ્ગલના જે દેશ છે, દે અજ્ઞાની ક્લેશ. ૮૦

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશથી આત્મણોની હાનિ લેશમાત્ર પળ થતી નથી, પણ પુદ્ગલ સ્કંધો અજ્ઞાનીને ક્લેશ આપે છે

ધમ્મા ધમ્મા ગાસા તિન્નિવિ એ એ અણાહ્યા ।

અપજ્જવસિયાચેવ સન્વહ્ધં તુ વિયાહિયા.

ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ ત્રણ દ્રવ્ય અનાદિકાલનાં છે અને અનંત છે ૧૪ ચંડરારાજલોક વ્યાપિ ધર્માસ્તિકાય છે, અધર્માસ્તિકાય

પણ ચડદ રાજલોક વ્યાપીછે, આકાશાસ્તિકાય લોકાલોક વ્યાપી છે. અશુદ્ધ પરિગતિ યોગે આત્મા પુદ્ગલાસ્તિકાયના સ્કંધોને જ્ઞાનાવરણીયાદિ અઘ્રવિધકર્મરાશિરૂપ વનાવી ગ્રહણ કરી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે.

આત્મા શુદ્ધસ્વરૂપ જોતાં અરૂપીછે, છતાં રૂપી એવા કર્મથી આત્માના અનંતગુણોનું આચ્છાદન થાયછે, આત્માના એકેક પ્રદેશે અનંતિ કર્મવર્ગણાઓ લાગીછે, કિંતુ આત્માના આઠ રૂચક પ્રદેશે કોઈ કર્મ લાગતું નથી તે આઠ રૂચક પ્રદેશ સિદ્ધ સમાન સદાકાલ નિર્મલ અનાદિ કાલનાછે, એ આઠ રૂચક પ્રદેશે પણ જો કર્મ લાગે તો જીવનું જીવત્વપણું ચાલ્યું જાય. રૂચક પ્રદેશનો એવો સ્વભાવછે કે તેને કોઈ કર્મ લાગી શક નહીં, જેમ જેમ એકેન્દ્રિયાદિક ભવનું ઉછંઘન કરી ઉચ્ચ ગતિમાં આવેછે તેમ તેમ તરતમયોગે સામાન્યતઃ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાયછે.

શિષ્યપ્રશ્ન-આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશી શી રીતે કહેવાય ? અસંખ્યાત પ્રદેશ કહેવાથી આત્માના અસંખ્યાત ભાગ થયા ત્યારે આત્માના સ્વંડ થયા અને અસ્વંડ આત્મા કહેવાશે નહિં માટે આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશો કહેવા તે શીરીતે=

સદ્ગુરુ-આત્મા અસંખ્યાતપ્રદેશ મઝી કહેવાયછે, અસંખ્યાત પ્રદેશ કહેતાં આત્માના અસંખ્યાતા ભાગ થઈ શકતા નથી. કારણકે પ્રદેશો એક એકથી જુદા પડતા નથી, પ્રદેશો વાઢ્યા વઢતા નથી, છેદ્યા છેદાતા નથી, હણ્યા હણાતા નથી. કેવલી કેવલી સમુદ્ધાત કરે ત્યારે આત્માના પ્રદેશો લોક પ્રમાણ વિસ્તારેછે છતાં પણ પ્રદેશો એકમેકની સાથે નિત્ય સંબંધથી સંબંધિતછે. તેથી અસંખ્યાત પ્રદેશો મઝી આત્મા કહેવામાં કોઈ જાતનું દૂષણ નથી આવતું, આત્માના પ્રદેશો અરૂપીછે, તેથી

અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક આત્મા પણ અરૂપો કહેવાય છે. આત્માના સ્વંદ કોઈનાથી પાડી શકાતા નથી, અને કોઈ કાલે સ્વંદ થતા નથી. માટે અસ્વંદ આત્મા કહેવાય છે, અસંખ્યાતપ્રદેશો કલ્પના માત્ર નથી પણ તે સત્ય છે. કલ્પના માત્ર કહેવામાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નથી, અનુમાન પ્રમાણ નથી, ઉપમાન પ્રમાણ પણ નથી. અને આગમ પ્રમાણમાં તો આત્મમુખ્ય શ્રી સર્વજ્ઞ વાક્ય પ્રમાણ કહેવાય છે—શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતે કહ્યું છે કે—લોગાગાસતુલ્લાઅપ્પપેસા માટે લોકાકાશના જેટલા આત્માના પ્રદેશ છે એમ સત્ય શ્રદ્ધા કરવી.

પ્રશ્ન—કોઈ એક ગિરોલીની પુંડડી કપાડ જઈ ત્યારે એક તરફ પુંડડી કૂદે છે. ઉછેલે છે, અને એક તરફ ધડ ઉછેલે છે ત્યારે જીવ વેમાં સમજવો કે એકમાં ?

ઉત્તર—પુંડડી અને ધડમાં એમ વેમાં આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો હોવાથી વેમાં અપેક્ષા જીવ કહેવાય છે. કેટલાક પ્રદેશો પુંડડીના ભાગમાં રહેલા હોય છે તેથી તે હાલે છે પણ ધડના ભાગમાં તે સર્વ પ્રદેશો ભળી જાય છે ત્યારે પુંડડી હાલતી નથી. તે સમયે ધડમાં જીવ કહેવાય છે એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્માના પ્રદેશોથી એવો વનાવ વને છે, મૂર્ત્યવુદ્ધિ અને ગુરુગમયી આ દૃશ્યંત મનન કરવું. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સર્વ જીવને એક સરખું હોય તો સર્વ જીવ એક સરખા જ્ઞાનચાલા હોવા જોઈએ પણ જ્ઞાન એક સરખું હોતું નથી માટે જ્ઞાનનું પ્રતિવંધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જીવ જીવ પ્રત્યે ભિન્ન ભિન્ન નાના પ્રકારનું હોય છે. તેથી તેના લ્પયોપગમ ભાવે પ્રત્યેક જીવને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું જ્ઞાન થાય છે. ઉપાધિ ભેદે જ્ઞાનાવરણીયકર્મ પંચવિધ છે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ

અષ્ટકર્મ આત્માના અષ્ટ ગુણોનું આચ્છાદન કરેછે. અષ્ટકર્મના નાશથી અષ્ટ ગુણો આધિર્ભાવે થાયછે, યદ્યપિ જો કે કર્મ બલવાનુ છે તથાપિ આત્મા જ્ઞાનયોગે સ્વસ્વરૂપમાં રમે તો ક્ષણમાં કર્મનો નાશ કરી શકાયછે, ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—

અધ્યાય ચોથો શ્લોક ૩૭ મો.

યથૈધાંસિ સમિદ્ધાઽગ્નિ, ભસ્મિસાત્ કુરુતેઽર્જુન,
જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વ ક્રમાંણિ, ભસ્મસાત્ કુરુતે તથા. ૩૭
નહિ જ્ઞાનેનં સદૃશં, પવિત્ર મિહ વિદ્યતે,
તત્સ્વયં યોગ સંસિદ્ધઃ કાલેનાત્મનિ વિંદતિ. ૩૮
અપિન્નેદસિ પાપેભ્યઃ, સર્વેભ્યઃ પાપકૃત્તમઃ
સર્વજ્ઞાનપ્લવેનૈવ, વૃજિનં સંતરિષ્યસિ. ૩૯

ભાવર્થ—મહામેરુના ઓલંઘનારને વાલુકા જેમ લંઘ્યછે, અગ્નિ જાણે સમૂહને વાળી ભસ્મ કરેછે તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સર્વ કર્મોને વાળી ભસ્મ કરેછે આત્માનું અનેકાંતપણે યથાતથ્ય જ્ઞાન થાય તો કર્મનો નાશ થાયછે. પરમ પુરુષાર્થ સાધન જ્ઞાન સમાન કોઈ નથી, પવિત્રને પણ જ્ઞાન પવિત્ર કરેછે, માટે જ્ઞાન સદૃશ અન્ય કોઈ પવિત્ર થી, જ્ઞાની સર્વ પાપનો નાશ કરેછે, હું આત્મા પરમાત્મા સ્વરૂપ હું મ સ્વસત્તાને ભવ્યાત્મા ધ્યાવેછે.

મોટામાં મોટું પાપ કરનારો તું હોઈશ તો પણ હે અર્જુન તું જ્ઞાન વિકાથી સર્વ પાપ તરી જાઈશ એમ કૃષ્ણ કહેછે.

શિષ્ય—આ ઠેકાણે તમો કેમ ભગવદ્ ગીતાનો દારૂહો આપો છો ?

જૈન—જૈનધર્મ એક દેશી નથી પણ સર્વ દેશી છે, જૈનોમાં જેમ જ્ઞાનનું

મહાત્મ્ય કહ્યું છે, તેમ ગીતામાં પણ છે તે જણાવવા માટે સાક્ષી

આંપીછે.અન્ય શાસ્ત્રના શ્લોકોને સમક્તિ જીવ અનેકાન્તનયની અપે-
ક્ષાએ ગ્રહણ કરી સમક્તિ રૂપે પરિણમાવેછે, એક શરીર ત્યાગી અન્ય શરીર
ધારણ કરવાનું કારણ કંઈ પણ હોવું જોઈએ. તે કારણ કર્મછે, અને
કર્મ આત્માથી ભિન્ન છે, ભિન્ન છે ત્યારે તે ચૈતન્ય નથી, વિપરીત જડ
દ્રવ્ય સિદ્ધ થયું, માટે તેનો પુદ્ગલાસ્તિકાવ્ય દ્રવ્યમાં અંતર્ભાવ થાય છે.
લોહચુંબક પોતામાં રહેલી શક્તિવડે જેમ સોંચને પોતાની ભળી રહેવે
તેમ આત્મા અશુદ્ધ પરિણતિયોગે સ્વભાવોગ્ય પુદ્ગલોને રાગ દ્વેષયોગે
કર્મરૂપે ગ્રહણ કરેછે. અને કર્મથી ચાર ગતિનાં દુઃખ જીવ પામે
છે. નૈશ્વર્યિક શુદ્ધ આત્મિક સ્વરૂપ ધ્યાવે અને આત્મ ને સર્વથાની
ન્યારો માને અને પરવસ્તુ ઉપરથી અહંમત્તભાવ ઉઠાડે તો
સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપમય આત્મા થાય.

“ દુઃખાં ”

વર્ણ પાંચ જેમાં રહ્યા, ગંધ દોય જ્યાં રાસ;

પાંચે રસની સ્થિતિ જ્યાં, સ્પર્શ આઠનો વાસ. ૮૧

એવા પર્યાયો રહ્યા, તેહિજ પુદ્ગલ દ્રવ્ય;

વ્યાપ્ત્યું લોકાકાશમાં, કર્ત્તા નહિ કોઈ ભવ્ય. ૮૨

કાલ અનાદિથી રહ્યું, રહેશે કાલ અનંત;

નિત્યાનિત્યપણે સદા, રૂપી દ્રવ્ય કહંત. ૮૩

ભાવાર્થ—પાંચ વર્ણ, વે ગંધ, પાંચ રસ, અને આઠ સ્પર્શરૂપ
પર્યાયો જેમાં રહ્યા છે, તેને પુદ્ગલદ્રવ્ય કહેછે, તે લોકાકાશમાં
વ્યાપ્ત્યું છે, પણ અલોકાકાશમાં પુદ્ગલદ્રવ્ય નથી, પુદ્ગલદ્રવ્ય અ-
નાદિકાલથી છે, અને અનંત કાલ ગુપ્તી રહેશે, દ્રવ્યાર્થિક નયે પુદ્-
ગલદ્રવ્ય નિત્ય છે, અને પર્યાયાર્થિક નયે પુદ્ગલદ્રવ્ય અનિત્ય છે,
પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપી છે.

“ દુઢા. ”

ઘટપટ વસ્તુ જે દિસે, તે સહુ પુદ્ગલ જાણ ।

તે આતમથી ભિન્ન છે, શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણ. ૮૪

પુદ્ગલ દેશે મ્હાલતાં, માર્યો ચેતન જાય;

તેમાં મમતા માનતા, મરી મરી દુઃખ પાય. ૮૫

પૃથ્વી થઈ નહિ કોયની, કોટી કરે ઉપાય;

લક્ષ ઉપાયો લેખવે, નહિ આકાશ જ્ઞલાય. ૮૬

પુદ્ગલ વસ્તુ કારમી, ઘર હાટાં ને મ્હેલ;

સોનું રૂપું ધન સહુ, પુદ્ગલના છે खेल. ૮૭

દૃષ્ટા પુદ્ગલનો સદા, સુખ દુઃખનો જે જાણ;

વાસ વસ્યો પુદ્ગલ વિષે, આતમ ગુણની જાણ. ૮૮

પુદ્ગલ જે દેખાય છે, તેથી ચેતન ભિન્ન;

કર્તા ચેતન કર્મનો, પરપરિણતિ રસ પીન ૮૯

આત્માઽસંખ્ય પ્રદેશ છે, પ્રતિ પ્રદેશે જ્ઞાન;

અનંત જિનવર ભાષિયું, છતિ પર્યાયે જાન ૯૦

વિશેષ સામાન્યે કરી, દો ભેદે ઉપયોગ;

અસંખ્યાત પ્રદેશથી, વર્તે નિજગુણ ભોગ. ૯૧

અસ્તિ ધર્મ અનંતનો, ભોગી આતમ રાય;

નાસ્તિ ધર્મ અનંત ત્યાંય, સમય સમય વર્તાય. ૯૨

ઉજ્જ્વલ આત્મપ્રદેશ છે, સમતા રસ મંડાર;

તેનો કર્તા આતમા, શુદ્ધનયે નિર્ધાર. ૯૩

વસતાં તેહ પ્રદેશમાં, રમતાં સમતા સંગ;
 સુખસાગરમાં ઉછળે, હર્ષાનંદ તરંગ. ૧૪
 મમતા પર પરદેશની, ભાગી જાગી જ્યોત;
 સહજે આત્મ સ્વરૂપનો, થયો મહા ઉદ્યોત. ૧૫
 ભિન્ન જાતિ પુદ્ગલ તળી, મારી તેથી ભિન્ન;
 ભિન્ન જાતિશું સંગ ર્યો, તેથી થયો સ્થિત. ૧૬
 સંગ અનાદિ કાલથી, તેને માની મિત્ર;
 રાગ દ્વેષના યોગથી, ગ્રહિયાં દેહ વિચિત્ર. ૧૭
 દુઃખનીરસયોગવત્, આતમ પુદ્ગલ સંગ;
 થયો અનાદિ કાલથી, કરતાં કર્મ કુદંગ. ૧૮
 તેથી અવળી પરિણતે, કર્તા કર્મ કહાડ;
 સવળી પરિણતિ યોગથી, શુદ્ધ નિરંજન થાડ. ૧૯
 પુદ્ગલ સ્વાતંત્ર્ય પહેરવું, પુદ્ગલ વસતિ મહેલ;
 વાસ વસી તેમાં મુખા, માની સુખની સ્થેલ. ૨૦
 રમું હવે શું બાહ્યમાં, જેની કૂડી ચાલ;
 સંગે તેની માહેર, થવું પડ્યું વેહાલ. ૨૦૧
 મિત્ર નહિ તે માહેરો, અવળો તાસ સહાવ;
 હાય હાય તસ સંગથી, વનિયા એહ વનાવ. ૨૦૨

ભાવાર્થ—આ પ્રત્યક્ષ ઘટ પદ દંડાદિ વસ્તુ ચક્ષુષા વિષય ગોચર
 થાયછે. તે પૌદ્ગલિક વસ્તુ જાણવી. અને તે આત્મ દ્રવ્યથી ભિન્નછે.
 એમ શ્રી તીર્થંકર મહારાજા શાસ્ત્રમાં કહેછે.

પૃથ્વી આદિક રૂપે સ્થિત ઉપવન, ગિરિ, વસ્ત્રાદિ, -ગુજરાત, પંજાબ, ઇંગ્લાંડ, યુરોપ, અમેરિકાદિ દેશોમાં મારાપણાની બુદ્ધિથી રાષ્ટ્રીય માતૃત્વની બની તેમાં મહાલતાં ચેતન માર્યો જાયછે, દેશ, ગૃહ, ધનાદિકમાં મારાપણાની બુદ્ધિ ધારતો મૃત્યુ પામી પુનઃ પુનઃ તદ્ગત વાસના યોગે જન્મ ધારણ કરી આધિ વ્યાધિ ઉપાધિનાં દુઃખો પામેછે. હે ચેતન શું તૃષ્ણા જાલમાં ફસાયછે ? સ્વભાવાભાવરૂપ અજ્ઞાનતમઃ રાશિમાં વિવેક નયન શૂન્યાત્મા અત્ર તત્ર ઐહિક સુખની ભ્રાન્તિએ ભ્રમણ કરતો, મનોરાજ્યની સંકલ્પ વિકલ્પ શ્રેણિ છદ્યો છતો ધૂન્ન દુન્ન ગ્રહણ પુરુષવત્ ક્ષણિક તુચ્છ સર્વદા જહ પૃથ્વીને પોતાની માની તદર્થે સહસ્રશઃ જીવ ઘાતક બની શોફા-પુરુષવત્ સ્વમહત્વતામાં અન્ય ભવ્યાત્માઓને પર્વતારોહણ પુરુષ દૃષ્ટિવત્ લઘુ ગણી પારમાર્થિક તત્ત્વ શૂન્યાત્મા ક્ષણિક તુચ્છ સ્વાર્થમાં રાષ્ટ્રીય પરવસ્તુમાં મમતાનો દૃઢ ભાવ સંકલ્પી રાત્રી દિવસ તિલ-પીલક યંત્ર વૃષભવત્ અસદાચરણોમાં સ્વકાલ અજ્ઞાની પશુવત્ નિર્ગમેછે, પોતાનાથી અત્યંત ભિન્ન પૃથ્વી કોઈની થઈ નથી, અને થવાની નથી મારી મારી માનવી એ કેવલ ભ્રાંતિએ, લક્ષ ઉપાયો કરતાં પળ આકાશ હાથમાં ફાલી શકાતું નથી. તેમ કોટિ ઉપાયો કરતાં પળ પૃથ્વી દેશ, ઘરવાર પોતાનાં થવાનાં નથી, દેશ, ઘરને જીવ મૂકી પરભવમાં ચાલ્યો જાયછે, જે ઘર હાટ મ્હેઠ બંધાવતાં રક્ષણ કરતાં ચેતને જરા પણ શાંતિ લીધી નહીં, તે ઘર હાટ મૂકી મરણ સમયે જીવ ટગમગ જોતો જીવવાની સહસ્રશઃ આશાઓ કરતો પણ પરભવમાં ચાલ્યો જાયછે, સાથે કોઈ પણ વસ્તુ આવતી નથી, જ્યાં જે વસ્તુ હતી તે ત્યાંને ત્યાં રહી, અનંતા ભવ કર્યા પણ કોઈ વસ્તુ સાથે આવી નહીં, તો આ ભવમાં તું કઈ વસ્તુ પોતાની સાથે લેઈ જઈશ ? હા અલબત્ત કોઈ પણ વસ્તુ પોતાની સાથે આવનાર

નથી, પૌદ્ગલિક વસ્તુ ઉપર શો રાગ અને દ્વેષ કરવો ? કેટલીક વસ્તુઓ મળેછે અને કેટલીક વસ્તુઓ નાશ પામેછે, સગાં સંબંધી વર્ગની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના લીધે ક્ષણિકછે. સ્વર્ણ વસ્તુ આત્માછે, વાઘ પદાર્થોમાં મારાપણાની બુદ્ધિ થાયછે તેનો નાશ થઈ અંતર આત્મતત્ત્વમાં મારાપણાની બુદ્ધિ થાય તે પરમાત્મપદ પામી શકાય. ઘર હાટ મ્હેલ આદિ પૌદ્ગલિક વસ્તુ કારમીછે, સુવર્ણ, રુપું, મોતી, હીરા આદિ સહુ ધન જે કહેવાયછે તે કારમુંછે, હે જીવ તેમાં તું શું મમતા ધારણ કરેછે ? જેનો સંયોગ તેનો અવશ્ય વિયોગ થવાનોછે, પૂર્વોક્ત પુદ્ગલનો દૃષ્ટા અને સુખ દુઃખનો જ્ઞાતા આત્મા દેહરૂપ પુદ્ગલમાં વસ્યોછે, અનંતગુણનો ધર્મી આત્માછે. પાંચ પ્રકારના શરીરથી આત્મા ભિન્નછે, પર પરિણતિમાં લીન થઈને ચેતન વ્યવહારથી કર્મનો કર્તા જાણવો.

આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશછે, પ્રત્યેક પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન થી જિનવરે કહ્યુંછે. આત્મામાં અનંત ધર્મની અસ્તિતા રહીછે, તેમજ આત્મામાં અનંત ધર્મની નાસ્તિતા રહીછે, અસ્તિ અને નાસ્તિ ધર્મ સમયે સમયે આત્મામાં વર્તેછે, સત્તાઈ સંસારી જીવોના પ્રદેશ નિર્મલ સિદ્ધ સમાન જાણવા અને તે સમતા રસનો મંદારછે, શુદ્ધનયથી સ્વજ્ઞાનાદિક ગુણનો કર્તા આત્મા જાણવો.

આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં રમતાં અસંખ્યપ્રદેશરૂપ આત્મા પોતે પોતાના સ્વરૂપે સ્થિર થતાં અને શત્રુ મિત્રપર સમપણું તે રૂપ સમતા સાથે રમતાં ક્ષણે ક્ષણે અનંત અનંતગણું સુખ થાયછે, આત્મ સ્વરૂપનો સ્વસ્વીર્યધ્યાને ઉગ્રોત થતાં પરપ્રદેશની મમતા નહિ થઈ અને જાણ્યું કે-પુદ્ગલની જાતિ મારાથી ભિન્નછે, અને હું તેથી ભિન્નહું, તો મારે પુદ્ગલ જાણિયો શો લાભ ? અને તેનો સંગ કેમ કરવો જોઈ ? એરે હું અનાદિ કાલથી તેની સંગજિયો સ્થિત થયો.

વઢી પુદ્ગલને શત્રુ તરીકે છતાં મિત્ર તરીકે માની રાગ દ્વેષના યોગે વિચિત્ર દેહો ગ્રહણ કર્યાં.

હવે આત્મા અને પુદ્ગલ સ્વરૂપ કર્મનો પરસ્પર કોના જોવો સંયોગ થયો તે કહેછે=ક્ષીર નીરવત્=દુગ્ધ અને જલના સંયોગની પેઠે.

જે દેખાયછે તે પુદ્ગલદ્રવ્ય હે ચેતન તારું નથી અને તું તેનો નથી તેમ છતાં તું કેમ તેમાં મારાપણાની બુદ્ધિ ધારણ કરેછે, જ્યાં સુધી ચેતનની અવઢી પરિણતિછે ત્યાં સુધી સંસાર જાણવો, સં-વઢી પરિણતિ થતાં કર્મનો ક્ષય ક્ષણમાં થાયછે, અને આત્મા શુદ્ધ નિરંજન પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિ કરેછે.

પુદ્ગલનું ભોજન તરીકે તથા પુદ્ગલનું પાણી તરીકે શાન પાન કરવું, તથા વસ્ત્ર તરીકે પહેરવું, પણ પુદ્ગલ જાણવું, સ્થાન, પ્રા-સાદરૂપ પુદ્ગલદ્રવ્ય જાણવું. ફોગટ આત્માએ પુદ્ગલમાં વસી સુ-સ્વની સહેલ ખાંતિથી માની.

હવે હું પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં કેમ રાહી માહી રહું? તેની સંગતિથી મારી સ્વરાવ અવસ્થા થઈ, મારા અનંત ગુણોનો પુદ્ગલદ્રવ્ય ઘા-તકછે, માટે તે મારો મિત્ર નથી, કારણ કે મારા કરતાં તેનો અ-વઢો સ્વભાવછે, મારો ચેતના ગુણછે તો તેનો જડ ગુણછે, અરેરે તેની સંગતિથી આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં વિચિત્ર વનાવ વન્યા.

“ દુહા. ”

ચાર ગતિના ચોકમાં, લખ ચોરાશી વજાર;
ત્યાં વહુ જન્મ મરણ કરી, પામ્યાં દુઃખ અપાર ૧૦૩
પુદ્ગલ સંગે રાગ છે, પુદ્ગલ સંગે રોગ;
રુચિ અરુચિ પુદ્ગલે, પુદ્ગલનો છે શોગ. ૧૦૪

घर पुद्गलनी लालचे, लडाइ करता लोक;
 राजन साजन मोटका, जन्म गमावे फोक. १०५
 विरोधिनी मित्रता, करतां निज गुण हाण;
 अज्ञानी मृढातमा, रणना रोझ समान. १०६
 चुंथी पुद्गल एंठनें, रमतो तेनी संग;
 विष्टाना कीडापरे, धरतो कर्म कुटंग १०७
 भ्रमित थड भूली गयो, अविचल आत्मस्वरूप;
 अशुद्ध परिणतिथी अरे, पडियो भवजल कूप. १०८
 चेत चेत ज्ञट आतमा, शुद्ध स्वरूप निहाल;
 आ संसार स्वरूप सहु, परगट माया जाल. १०९
 अधुना भ्रान्ति छोडीने, देखो अंतर्दृष्टि,
 अंतर्दृष्टि देखतां, प्रगटे निजगुण सृष्टि. ११०
 तिरो भाव निजकळिनी, आविर्भाव प्रकाश;
 परमात्म पद ते कह्युं, ते पदनो हुं दास. १११
 ते पद जेणे ओळख्युं, तेमां जेनुं ध्यान;
 साधुपद तेणे ग्रह्युं, तेनुं शुध्दुं ज्ञान. ११२
 तत्पदना उपयोग वण, चाले जे व्यवहार;
 घाणी वृषभ तणीपरे, मटे नहीं संसार. ११३
 राचो नव रस ज्ञानथी, काव्य करो को लाख;
 तत्पदना उपयोग वण, घी रेडो ज्युं राख. ११४

તર્ક નરક ગતિ દીયે, જેને નાહિ નિજ ભાન;
 શબ્દશાસ્ત્રથી ભિન્નછે, આત્મપદ ગુણવાન્. ૧૧૫
 કથા પુરાણી વહુ કરે, જન મન રંજે ભાટ,
 વાદ વાઘરી ઘેરછે, ધર્મ વિના સહુ વાત. ૧૧૬
 ક્રિયાકાંડ નવિ મુક્તિ દે, જો નાહિ આત્મભાન,
 આત્મોપયોગી સાધુને, ધર્મક્રિયાઃ ગુણસ્વાણ. ૧૧૭

ભાવાર્થ—ચતુર્ગતિ સંબંધી ચતુરશિતિ લક્ષ જીવયોનિમાં આ પ્રત્યક્ષ શરીરનિષ્ઠજીવે જન્મ મરણ કરી અનંત દુઃખ પામ્યાં.

પુદ્ગલ મમતા વા અરુચિથી જીવની પરિણતિ રાગદ્વેષમય થઈ જાયછે, રુચિ અરુચિ પળ પુદ્ગલના સંબંધેછે, પુદ્ગલ સંબંધે શોક થાયછે, દેશધનાદિક પુદ્ગલની લાલસાએ દુનિયાના જીવો સહસ્રશઃ જી પોના પ્રાણની આહુતિ યુદ્ધાગ્નિમાં હોમેછે. રુશિયા, જાપાન, વિગેરે યુદ્ધ કરેછે તે પળ પુદ્ગલની લાલસાથી જાળવી. મંદમદ ગીજનીવત્ નૃપો પુદ્ગલ લાલસામાં રક્ત વની ષોફા પુરુષવત્ સ્વમહત્વની ભ્રમણામાં ભૂલી તત્ત્વ વિવેચન વિવેકશૂન્ય અંતઃકરણવાળાઓ અજાગલ સ્તનવત્ સ્વઆયુષ્યની નિષ્ફલતા કરેછે.

પુદ્ગલ દ્રવ્ય આત્મગુણ વિરોધીછે, તેની મિત્રતા કરતાં સ્વ-કીય ગુણની હાનિ થયા વિના રહેતી નથી, પુદ્ગલથી પોતાને ભિન્ન નહીં માનનાર અજ્ઞાની મૂઢાત્મા રણના રોક્ષ સમાન જ્ઞાન-શૂન્ય જાણવો.

આહાર, પાણી આદિ પુદ્ગલને અનંતા જીવોએ ભોગવ્યું તેજ પુદ્ગલને આ જીવ ભક્ષણ કરેછે, અનંતા સિદ્ધ ભગવંતોએ સંસારા-વસ્થામાં અનંતા ભવ કરી પુદ્ગલ સ્કંધોને સ્વાધા, પીધા, વઢી

तेज पुद्गल द्रव्यने अभव्यादि जीवोए पण पोताना भोगमां ग्रहण माटे पुद्गल सर्व जीवोनी वमन करेली ऐंठ जाणवा. ते ऐंठने हे जीव ! तें अनंतिवार चुंथी, हाल पण चुंथेछे, भविष्यकाले पण कोण जाणे थुं थशे ? हजी तुं केम चेततो नथी, तारी अनंति ऋद्धि तारी पासेछे ते मृकने तुं ऐंठ चुंथे ते तारी ओछी अज्ञानता ! अरे जीव तुं जरा मात्र पण शरमातो नथी, थुं तने भिक्षुकीनी पेटे पुद्गल ऐंठ चुंथवाथी तृप्ति वळवानीछे ? ना कदी नहीं, जेटला पुद्गल ऐंठ चुंथेछ ते गमे तो इंद्र, चंद्र, नरेंद्रादिक होय तो पण भिखारीना सरखा जाणवा.

प्रश्न—हे सद्गुरु ! त्रयोदश गुणस्थानवर्ति श्रीतीर्थकर केवली पण

आहार पाणी ग्रहण करेछे तेथी ते पण थुं भिक्षुक जाणवा ?

उत्तर—हे शिष्य—श्री त्रयोदश गुणस्थान वर्ति तीर्थकर महा १ जे मोहनीय, अंतराय, ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, ए चार ४ कर्मनो सर्वथा क्षायिक भावे क्षय कर्योछे, वेदनीयादिक चार अगतीयां कर्म अवशेष रखांछे, क्षुधा लागवी, तृषा लागवी ए वेदनीयकर्मनो विषयछे, मोहनीय कर्मना अभावे क्षुधा वेदनीयना उदये क्षुधा शान्तिर्यम् गृहभाटकवत् आहारादिकनुं ग्रहण करेछे, तेथी पुद्गल ऐंठ चुंथी कहेवाय नहीं, ममताभावे आहारादिक जे ग्रहण करेछे ते पुद्गल ऐंठ चुंथनारा जाणवा.

मुनिराजो के जे स्वस्वभावमां रमनारा अने परस्वभावना त्याग करनारा कदाग्रह त्याग करनारा शत्रु मित्र सम दर्शक अध्यात्मनिष्ठ चित्तवृत्तिवंतो पुद्गलने माटे क्षुधा तृषा शान्तिने माटे आहार पानादि ग्रहण करेछे, पण तेमां राचता नथी तेथी ते पुद्गलनी ऐंठ चुंथनारा जाणवा नहीं, मेवा मिष्टान्न आदि भक्षण करतो नथी पण ते भक्षण करवानी जेना मनमां लालसाछे, अने

ते मिष्टान्नमां राचे माचेछे तेने पुद्गल अँठ चुंथनार जाणवो.

बाह्यी स्त्री भोगववानुं पचख्खाण कर्युंछे, पण अंतरमां स्त्री भोगववानी लालसा वनी रहीछे तो ते स्त्री भोगवनारज जाणवो. जो एम न मानीये तो घणा दोषो आवे.

प्रश्न—कोइ बहुचराजीनो फातडो (पुरुष पण स्त्रीनो वेष पहेरनार) छे ते स्त्री कायाए करी भोगवतो नथी तो शुं ते ब्रह्मचारी कहेवाय के नहीं ?

उत्तर—जो फातडाना मनमां स्त्री भोगववानी इच्छा वनी रहीछे तो ते व्यभिचारी जाणवो. कारण के रागथी कर्म बंधायछे, ते राग तो मनमां स्त्री उपर वनी रह्योछे माटे ऋजुसूत्र नयनामते व्यभिचारी जाणवो.

प्रश्न—कोइ ठेकाणे एम कहुं छे के—मन जाय तो जाणे दो, मत जाने दो शरीर: विन चढावी कामठी, क्युं लगेगा तीर. १ आ उपरथी सिद्ध थायछे के मन कदापि आहुं अवलुं जाय तो हरकत नथी किंतु शरीर जवा देशो नहीं, कारण के शरीरथी कर्म बंधायछे, माटे शरीरथी ब्रह्मचर्य पाळे तो शुं ब्रह्मचर्य कहेवाय नहीं ?

उत्तर—ए कथननो सार ए छे के मनमां कदापि स्त्री भोगववानी इच्छा थइ पण हे भव्य शरीरथी स्त्री भोगवविश नहीं, कारण के तेथी एक तो कर्मबंध, ताडन तर्जन, निंदा, अवहेलनादि विशेष दोषो प्राप्त थशे, ते जणाववाने माटे अने वळी जाणवुं के—मनयोगनी साथे काययोग भळे तो विशेष कर्मबंध थाय, तेथी एम शिक्षा वाक्य लख्युंछे.

प्रश्न—कोइ माणसे मनमा एम चिंतव्युं के मारे विष खावुं अने अन्य मनुष्ये विष भक्षण कर्युं, ए वे मध्ये कोने वधारे हानि

થાય ? તથા એક મનુષ્યે-કાયાએ કરી લાખ મનુષ્ય મારી
અને એક મનુષ્યે મનમાં ચિંતવના કરી લાખ મનુષ્ય મારી
તેમાં વિશેષ દોષ કોને લાગે ?

ઉત્તર-કાયાએ કરી વિષ ભક્ષકને વિશેષ હાનિ થાય કારણ કે
તે મનોયોગથી ચિંતનપૂર્વક વિષ ભક્ષણ કરેછે, અને તેથી તે
મૃત્યુ પામેછે. મનોયોગથી નેટલીહાનિ થતી નથી માટે પ્રાયઃ
થોડો દોષ જાળવો. કાયાએ લક્ષ મનુષ્ય મારનારની સાથે
મનોયોગ બઢેલોછે, તેથી વિશેષ દોષ લાગે તથા ફક્ત મનમાં
ચિંતવનાથી લક્ષ મનુષ્ય મારનારને તેના કરતાં થોડો દોષ લાગે.
મસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ મનમાં યુદ્ધ કરવાથી ઘણાં કર્મ ઉપાર્જ્યાં
તેથી કર્મબંધમાં પનની મુલ્યતા જાળવી, મનનાયોગે અન્યમૃત્તિ
થાયછે, મનમાં વિકલ્પ સંકલ્પ થાય નહીં તેને માટે ધ્યાનની અ-
ગત્યતા છે, ઘણાં કર્મ ધ્યાન કરવાથી નષ્ટ થાય છે.

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે

શ્લોક

યત્ર ગચ્છતિ પરં પરિપાકં, પાકશાસનપદં તૃણકલ્પં ॥
સ્વપ્રકાશસુખબોધમયં તદ્, ધ્યાનમેવ ભવ નાશિ ભજધ્વં ?

શાવાર્થ—જ્યાં ધ્યાનની પરિપક્વતા થયેછે તે મુનિરાજ સ્વદ્રવી
પદવીને પણ તૃણ વગર. વરોવર જાણે, ગમે, માટે પોતાના આત્માના
સ્વરૂપનું પ્રકાશરૂપ એવા ધ્ય નથી દુઃખની ભ્રાન્તિ ટકે છે, અનુભ-
વથી ભાસેછેકે-ધ્યાનવિના આત્મિકસુખનો અનુભવ થતો
નથી, કેવલ સુખનું નિધાન છે, તથા ધ્યાનથી આત્માનું શુદ્ધ
જ્ઞાન પ્રગટે, માટે હે ભગ્યાત્માઓ! મુનિવરો! તમોએ જાણ ઉપાધિને
સ્વામીએ તો રાગદ્વેષમોહાદિક અંતર ઉપાધિથી ભરપૂર એવો જે ધાર

गतिरूप संसार तेनो नाश करनार जे ध्यान तेने सेवो, तेनो आदर करो, तेना उपर राग धरो. अने ध्यानवंत पुरुषोनी संगति करो के जेथी मति श्रुतज्ञाननी स्फूर्ति थाय जे ध्याननुं अवलंबन करतां प्रसन्नचंद्र राजर्षि कर्मग्रंथी छेदी मोक्षे गया ते ध्याननुं अवलंबन करवाथी मनुष्य जन्मनी साफल्यता जाणवी.

श्लोक.

आतुरैरपि जडैरपि साक्षात्, सुत्यजाहि विषयाननुरागः
ध्यानवांस्तु परमद्यनिदर्शी, तृप्तिमाप्य न तमृच्छति भूयः २

भावार्थ—कामातुर अने जड पुरुषोवडे पण कारण पामी पंखें-द्रियना विषयो त्यजायछे. जेमके-कोइने स्त्री भोगववीछे पण केद-खानिमांछे, तेथी सुखे विषय त्यागे. कोइ रोगी दवाखावाना प्रसंगे चरी पाळेछे, तेथी शाकादिकनो सुखे त्याग करेछे, पण ते विषयनो कारणीभूत जे राग तेनो नाश थतो नथी. राग दशा त्यागवी दुर्घटछे. किंतु ध्यानवंत पुरुष तो मात्र परमात्म स्वरूपने देखनारछे तेथी ते ध्यानमां तृप्ति मानी पुद्गल वस्तुने न्यारी गणी आत्म स्वरूपमां मग्न थयो छतो अत्यंत आनंद भोगवेछे, तेवी ध्यान दशा पामी फरीथी विषयनुं मूल कारण रागदशाने वांछतो नथी, कारणके ध्यानीने विषयमां थती जे सुखनी भ्रांति ते टळीछे तेथी राग थाय नहीं.

श्लोक.

यानिशा सकलभूतगणानां,
ध्यानिनो दिनमहोत्सव स एषः ।
यत्र जाग्रति च तेऽभिनिविष्टा,
ध्यानिनो भवति तत्र सुषुप्तिः ३

सर्व प्राणीने निद्रामां जे रात्रि जायछे, ते रात्रि ध्यानदशावत मुनिने दिवसना महोत्सवरूपछे, अहो ध्यानिनी केदली उत्तमता तेनुं सुख अनुपमछे. अने संसारी जीव विषयमां लीन थइ जे वेळाए जागेछे ते वेळा ध्यानवाळा मुनिराजने शयनरूपछे, एमां केदलो भेदछे ते विचारवो.

श्लोक.

बध्यते न हि कषायसमुत्थैर्मानसैर्नततभूपनमद्भिः
अत्यनिष्टविषयैरापि दुःखैर्ध्यानवान् निभृतमात्मनिर्लीनः१

भावार्थ—ध्यानवान् पुरुष, रागद्वेषरूप, कषाय जनित मनभी वंधातो नथी. ध्यानीने नृपतितति आवी नमस्कार करे नोपण तेनुं चित्त होळातुं नथी, अर्थात् तेना मननी स्थिरता पूर्वना जेवी बनी रहेछे. अत्यंत अनिष्ट विषयना दुःखे पणनिश्चलपणुं छोडे नहीं तेने आत्मामां लीन जाणवो.

श्लोक.

स्पष्टदृष्टसुखसंभृतमिष्टं, ध्यानमस्तु शिवशर्मगरिष्ठं ।
नास्तिकस्तु निहतो यदि न, स्यादेवमादि नयवाङ्मयदंडात्

भावार्थ—स्पष्टदृष्टसुखे भर्तुं एवुं इष्ट ध्यान ते मोक्षना सुख करतां पण अधिकछे, पण ज्यांमुधी शास्त्रना दंड धकी नास्तिक भावने अतिशयपणे हण्यो नथी त्यां मुधी नथी, पण नास्तिक भावे रहित जे ज्ञान ते मोहंछे.

श्लोक.

ज्ञातेष्यात्मनि नोभूयो ज्ञातव्यमवशिष्यते ।
अज्ञानंपुनरेतस्मिन् ज्ञानमन्यन्निरर्थकम् ॥१॥

जेने आत्माने जाण्यो तेने पुनः किंचित् अन्य जाणवानुं रुढं नथी, अने यावत् आत्माने जाण्यो नथी तावत् अन्य सर्व जाण्युं निरर्थक छे.

श्लोक.

नवानामपि तत्त्वानां, ज्ञानमात्मप्रसिद्धये;
येनाजीवादयो भावाः स्वभेदप्रतियोगिनः ।

नवतत्त्वतुं ज्ञान पग आत्मज्ञान प्रगट करवाने माटेछे, कारण के अजीवादिक जे भाव ते पण आत्मज्ञानवडे शमायछे.

श्लोक.

एक एवहि तत्रात्मा, स्वभाव समवस्थितः ।
ज्ञानदर्शनचारित्र, लक्षणप्रतिपादितः १
प्रभा नैर्मल्यशक्तीनां, यथा रत्नान्नभिन्नता.
ज्ञानदर्शनचारित्र, लक्षणानां तथात्मनः २
आत्मनो लक्षणानां च, व्यवहारो हि भिन्नता ।
षष्ठ्यादिव्यपदेशेन, मन्यते न तु निश्चयः ३
घटस्यरूपमित्यत्र, यथा भेदो विकल्पजः ।
आत्मनश्च गुणानां च, तथा भेदो न तात्त्विकः ४

त्यां आत्मा एक पोते स्वस्वभावपणे रखोछे, ते आत्मा ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूप लक्षणे करी युक्तछे.

रत्ननी कांति अने निर्मलता शक्ति कंड रत्न थकी भिन्न नथी तेम ज्ञान, दर्शन, चारित्र लक्षणथी आत्मा भिन्न नथी. आत्मा अने आत्मानुं लक्षण ए बे व्यवहारे जुदाछे ते षष्ठी विभक्तिना व्यपदेश्यथी मनायछे किंतु निश्चय्यथी नहीं.

जेम घट अने घटनुं रूप तेनो भेद विकल्प मात्रछे ते प्रमाणे
आत्मा अने आत्माना गुणोनो भेद तात्त्विक नथी.

श्लोक.

वस्तुतस्तु गुणानां तद्रूपं न स्वात्मनः पृथक्
आत्मास्यादन्यथानात्मा, ज्ञानाद्यपि जडं भवेत्॥

भावार्थ—वस्तुतः जोतां गुणानुं अने आत्मानुं रूप जुडुं नथी
यदि भिन्न कथीए तो आत्मा ते अनात्मा थाय ज्ञानादिक पण
जड थाय.

श्लोक.

मन्यते व्यवहारस्तु, भूतग्रामादिभेदतः ।
जन्मादेश्च व्यवस्थातो, मिथो नानात्वमात्मनां ।
न चैतन्निश्चये युक्तं, भूतग्रामो यतोऽखिलः
नामकर्मप्रकृतिजः स्वभावोनात्मनः पुनः

जन्मावस्था बाल, युवान, वृद्ध, स्त्री, पुरुष, नपुंसक आदि
भेदथी आत्माओनुं विचित्रपणुं व्यवहारनयवालो मानेछे, पण ए
बात निश्चयनये जोतां युक्त नथी अर्थात् सत्य नथी, ते नय एन कहे
छे के—जीवने सर्व अवस्था नामकर्मना स्वभावथी प्रगटेछे पण ते
आत्मानो स्वभाव नथी.

श्लोक.

जन्मादिकोपिनियतः परिणामो हि कर्मणां;
न च कर्मकृतो भेदः स्यादात्मन्यविकारिणि

निश्चयनयथी जोतां जन्म जरा मरणादिक परिणाम ते आत्मानो नथी पण ते कर्मनो परिणामछे माटे अधिकारी आत्माने त्रिषे कर्मनो वास्तविक संबंध नथी.

श्लोक.

यथा तैमिरकश्चंद्र, मप्येकं मन्यते द्विधा;

अनिश्चयकृतोन्माद स्तथात्मानमनेकधा

२

भावार्थ—जेम तिमिर रोग वाळो एक चंद्रने वे तरीके मानेछे तेम निश्चयनयना ज्ञान विनानो उन्मादक प्राणी आत्माने अनेक प्रकारे मानेछे.

श्लोक.

व्यवहारविमूढस्तु, हेतूंतानेव मन्यते ।

बाह्यक्रियारतस्त्वान्त स्तत्त्वं गूढं न पश्यति

१

भावार्थ—व्यवहारनयमां रक्त विमूढात्मा परपर्यायने पोताना फलहेतु मानेछे माटे जेनुं मन बाह्य क्रियामां रक्तछे तेवा प्राणी गुप्त तत्त्वने देखी शकता नथी.

श्लोक.

अज्ञानी तपसा जन्म, कोटिभिः कर्मयन्नयेत् ।

अन्तं ज्ञानतपो युक्तं, तत्क्षणेनैव संहरेत् ॥

ज्ञानविना एकाकोटि भवसुधी अज्ञानी जेटलां तप करे ते तपमां जेटला कर्मनो क्षय न थाय तेटला कर्मोने एक क्षणमां ज्ञान सहित तपश्चर्याए खपावे.

श्लोक.

तद्ग्यानं सा स्तुतिर्भक्तिः सैवोक्ता परमात्मनः ।

पुण्यपाप विहीनस्य, यद्रूपस्यानुचिंतनं ॥

શરીરરૂપલાવણ્યં, વપ્રછત્રધ્વજાદિભિઃ ।

વર્ણિતૈર્વીતરાગસ્ય, વાસ્તવીનોપવર્ણના. ॥

પુણ્યપાપરહિત પરમાત્માના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું તેને ધ્યાન કહેવું અને સ્તુતિ તથા ભક્તિ પણ તેજ જાણવી.

પણ શરીરના વર્ણ લાવણ્ય-વપ્ર, છત્ર ધ્વજાઓથી પરમાત્માઓને કરી પરમાત્માને વચાવવા એવી જે સ્તુતિ તે વસ્તુતઃ વાસ્તવિક સ્તુતિ મળી.

શ્લોક.

વ્યવહાર સ્તુતિઃ સેયં વીતરાગાત્મવર્તિનાં; ।

જ્ઞાનાદીનાં ગુણાનાં તુ, વર્ણના નિશ્ચયસ્તુતિઃ ॥

પુરાદિવર્ણનાત્ રાજ, સ્તુતિઃ સ્યાદુપચારતઃ ।

તત્ત્વતઃ શૌર્યગાંભીર્ય ધૈર્ય્યાદિ ગુણવર્ણનાત્ ॥

શ્રી તીર્થકરના શરીરાદિકનું વર્ણન કરવું એવી જે સ્તુતિ તે વ્યવહારે જાણવી. અર્થાત્ તે વ્યવહાર સ્તુતિ જાણવી. પણ વીતરાગ પરમાત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણ પ્રશંસવા અને તે ગુણો પોતાના આત્મા-માં સત્તાઈ રહ્યાછે એમ જાણી તેનું ધ્યાન કરવું. તેજ સ્તુતિ છે પરમાત્મ સ્વરૂપ હું છું, એમ સતત દૃઢ નિશ્ચયથી ચિંતવવું તે નિશ્ચય સ્તુતિ જાણવી.

જેમ દેશ નગરાદિકના વર્ણનથી રાજને વચાવેલો તે ઉપચારે સ્તુતિ જાણવી અને રાજાનું બલ ગાંભીર્ય ધૈર્ય્યાદિક ગુણોનું વર્ણન તે નિશ્ચય સ્તુતિ જાણવી.

શ્લોક.

પુણ્ય પાપ વિનિર્મુક્તં તત્ત્વતસ્ત્વવિકલ્પકં ।

નિત્યં બ્રહ્મ સદા ધ્યેયમેવા શુદ્ધનયસ્થિતિઃ ॥

पुण्य पाप रहित अने तरवथी जोतां निर्विकल्प एवो शाश्वत आत्मा ध्यान करवा योग्यछे. भव्यात्माओए तेनुं ध्यान करवुं एवी शुद्धनयनी स्थिति जाणवी. ए ध्यानथी घातिकर्पनो पण सहजमां क्षय थायछे.

आत्मध्यानीने क्रोधादिक शत्रुओ उपद्रव करी शकता नथी, अदेखाइ पण थती नथी. आ स्थळे क्रोधादिकनुं वर्णन करेछे.

क्रोधादिकनुं स्वरूप.

आत्माना गुणोनो घातक क्रोधरूप चंडालछे, क्रोधरूपि अग्नि हृदयने वालेछे. तथा शरीरने तपावेछे. वळी क्रोधथी चित्तानी निर्मलता नाश प्रामेछे अने मन शान्त बहु वखते थायछे. कोइ महात्माने कोइ शिष्ये प्रश्न कर्युं के हे पूज्य, हुं क्रोधथी क्यारे मुक्त थाउं ? त्यारे प्रत्युत्तरमां जणाव्युं के समताने आदरे त्यारे. क्रोधरूप अग्नि धर्मवृक्षने वाळी भस्म करेछे, मुमुक्षुए धैर्य धारण करी उपजता क्रोधने सहनशीलताथी जीतवो. जे मनुष्यना हृदयमां क्रोधरूप अग्नि रहेछे ते अपवित्र जाणवो. मनुष्य ते गंगाना जलमां स्नान करे तो पण क्रोधदोष गया विना पवित्र थतो नथी. मनुष्य ज्यारे अन्यना उपर क्रोधायमान थायछे त्यारे कर्म क्रोध करनारना उपर क्रोधायमान थायछे, क्रोधरूप चंडाल छिद्र जोइने हृदयमां प्रवेश करेछे, कोइ वखत तो तेनुं एटलुं जोर थायछे के ते क्रोधना उदये मनुष्य घणा जीवोने मारी नांखेछे. क्रोध बुद्धिनो शत्रुछे. समतासागरमां क्रोध वडवानल समानछे, क्रोधरूपी अग्नि हृदयमां प्रगट थायछे त्यारे तेनो धूमाडो शरीरमां प्रसरेछे. क्रोधनुं कारण परस्वभाव रमण जाणवुं. परवस्तुमांथी मारापगानी बुद्धि टळी आत्मस्वरूपमां जेनुं मन लीन थयुंछे तेवा महात्माओना हृदयमां क्रोधरूप अग्निवास करतो नथी. कारण के तेमना हृदयमां समतारूप

गा नदी सदा बहा करेछे. त्यां मचीनता रही शक्ती नथी. आहार, स्वस्ति, स्थान, धन, अपमानथी क्रोध उत्पन्न थायछे, आहारादिक उपर ममता थवाथी तेनुं कोइ हरण करे तो क्रोध उत्पन्न थायछे. प्रीति ज्यां होय त्यां पण क्रोध करवाथी थायछे. वैर क्रोधने क्षमाथी जीतायछे. अदेखाइ संतोषथी जीतायछे. क्षमाथी क्रोधरूप अप्रि शान्त थायछे.

यतः श्लोक.

क्षमा नाथः क्षमा तातः क्षमा माता क्षमा सुहृत् ।
 क्षमा लयश्च लक्ष्मीश्च, क्षमा शोभा क्षमा शुभं. १
 क्षमा श्लाघा क्षमाचारः, क्षमा कीर्तिः क्षमा यशः
 क्षमा सत्यं च शौचं च, क्षमा तेजः क्षमा रतिः २
 क्षमा श्रेयः क्षमा पूजा, क्षमा पथ्यं क्षमा हितं ।
 क्षमा दानं पवित्रं च, क्षमा मांगल्यमुत्तमं. ३
 क्षमा तुल्यं तपो नास्ति, न संतोषात् परं सुखं ।
 न मैत्री सदृशं दानं, नास्ति धर्मो दयासमः ४
 कामक्रोधसमेतः सन् किमरण्ये करिष्यति ।
 अथवा निर्जितावेतौ किमरण्ये करिष्यसि. ५
 सकृपायस्य चित्तस्य, कपायैः किंप्रयोजनं ।
 अथवा निष्कृपायत्वं, कपायैः किंप्रयोजनं. ६
 किमरण्यैरदांतस्य, अदान्तस्य किमश्रमैः ।
 यत्र यत्र वसेदांतः, तदरण्यं स आश्रमः ७

क्षमा खड्गं करे यस्य, दुर्जनः किं करिष्यति;

अतृणे पतितो बन्धिः स्वयमेवोपशाम्यति

८

क्षमा एज भव्यात्माओनो नाथ जाणवो, माता पिता मित्र समान पण क्षमा जाणवी. क्षमा एज मोटी शोभाछे. क्षमा एज कीर्त्ति जाणवी. कारण के जेनामां क्षमा नथी अने क्रोधे करी धमधमायमान सदा रहेछे. तेनी कीर्त्ति जगमां थती नथी. क्षमाधी कीर्त्ति उत्पन्न थायछे. क्षमा तेज सत्य जाणवुं. क्रोधीमां सत्य क्यांथी होय. क्षमा एज मोटी पवित्रताछे. क्षमा विना स्नान पण लेखे नथी. दान पण लेखे नथी. क्षमा रहीत साधु होय तो ते नामनो साधु जाणवो, ज्यां क्षमा नथी त्यां गंभीरता रहेती नथी. क्षमा एज मोडुं तेजछे, सुखकारक आनंदप्रदा पण क्षमाछे, जे क्रोधी होय ते आनंद क्यांथी पामे ? क्रोधीना अनेक वैरियो दुनीयामां होयछे तेथी क्रोधीने निरांते उंघ पण आवती नथी. बळी क्रोधी मनुष्यनो कोइ मित्र पण होतो नथी. कारण के ज्यां त्यां क्रोधथी तेना उपर अप्रीति जलनी वृष्टि थया करेछे, क्षमा कल्याणकारीछे, जे मनुष्यमां क्षमा नथी ते पोताना तथा परना आत्मानो घातक बनेछे. क्षमा मोटी पूजाछे. कर्मरूप रोगथी रहीत थवा माटे क्षमा पथ्यछे. क्षमा एज मोडुं हितछे. क्षमा ए मोडुं दानछे. जेनामां क्षमाछे ते पोताना आत्माने ज्ञान दर्शन चारित्र गुणोनुं दान आपेछे. क्षमा तुल्य अन्य कोइ तप नथी. क्रूरगडु ऋषि ए क्षमारूप तपथी आत्महितनी सिद्धि करी. श्री वीरभगवाने क्षमावडे अनेक उपसर्गो सहन कर्या, श्री भैतार्यमुनि ए क्षमाधी आत्महित साध्युं. श्री स्कंधकस्मरिना शिष्योने घाणीमां घाली पील्या पण तेमणे क्षमाधी कर्म शत्रुनो पराजय करी. आत्मिक लक्ष्मी प्राप्त करी. समरादित्य केवळीए साधु अवस्थामां क्षमाए करी घोर उपसर्ग सहन कर्या. क्षमाधारक अनेक मुनिवरोए

પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કર્યું ભવિષ્યત્ કાલે પળ કરશે, અંતરમાં ક્રોધરૂપ અગ્નિ સલ્ગી રહોછે અને વાદ્યથી છઠ અઠમ વિગેરે કરે તોપણ આત્મહિત થતું નથી. ક્રોધ નરકનું વારણુંછે. ક્રોધ ફળીધર સર્પ સમાનછે તે ક્ષમારૂપ નાગદમની ઔષધીથી વશ થાયછે. ક્ષમાના સમાન તપ નથી, સંતોષ સમાન સુખ નથી. દયા સમાન ધર્મ નથી.

કામ અને ક્રોધ સહીત જે પ્રાણીછે તે જંગલમાં જોગી થઈ વાસ કરશે તો પળ શું થયું ? અઠવન કંઈ નહીં. અથવા જેને કામ ક્રોધ જીત્યાછે તે અરણ્યમાં જઈ શું કરશે ? અઠવત્ કંઈ નહીં. કામ ક્રોધનો તે જય કર્યોછે તો તું અરણ્યમાં જઈ શું કરીશ ? જેનું ચિત્ત કામ ક્રોધાદિક કષાય સહીતછે તો તેને કષાયલાં વસ્ત્ર પહેરવાવડે કરીશું ? અથવા જો ચિત્તમાં કામ ક્રોધાદિક કવાયની ઉત્પત્તિ નથી તો તેવા પુરુષને કષાયલાં વસ્ત્ર પહેરવાથી શું ? અર્થાત્ કંઈ નહીં.

જેને ઇન્દ્રિયો દમી નથી તેને અરણ્ય થકી શું ? તથા અદાંતને આશ્રમોવડે કરી શું ? અર્થાત્ કંઈ નહીં. જેને ઇન્દ્રિયીને જીતીછે એવો દાન્ત પુરુષ જે ઠેકાણે વસે તે અરણ્ય તથા આશ્રમ જાણવું. માટે ભવ્યાત્માઓ ક્ષમા ધારણ કરો. ક્ષમા રૂપ સ્વદ્ગ જેના હાથમાંછે તેને દુર્જન શું કરશે ? અર્થાત્ કંઈ નહીં, તુલ વિનાની જગાણ પહેલો અંગારો પોતાની મેઝે શાન્ત થઈ જાયછે, તેમ આપણા ઉપર અન્ય પુરુષે ક્રોધ કર્યો પળ આપણે ક્રોધ કરીશું નહીં અને ક્ષમા રાખીશું તો અન્ય પુરુષે આપણા ઉપર વરસાવેલો ક્રોધ પોતાની મેઝે શાન્ત થશે.

શ્લોક.

ક્રોધાન્ધાઃ પશ્ય નિવ્રંતિ પિતરં માતરં ગુરુમ્ ।

સુહૃદં સોદરં દારા નાત્માનમપિ નિર્ઘૃણાઃ ॥ ૧ ॥

હે ભવ્ય દેવ, ક્રોધાન્ધ જીવો પિતા માતા અને ગુરુનો પળ નાશ કરેછે તેમજ મિત્ર સહોદર સ્ત્રી તથા પોતાના આત્માનો પળ નિષ્ઠુર પુરુષો ક્રોધવશે ઘાત કરેછે. માટે ક્રોધને ત્યાગી ક્ષમા ધારણ કરવી, ભવ્ય પ્રાણી ક્ષમા ધારણ કરી સામાયિક સમભાવ સ્વરૂપ કરે આત્મા અને આત્માના ગુણો જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિકનું સ્વરૂપ મનમાં વિચારે-

યતઃ શ્લોક.

નચાત્મનઃ પૃથક્જ્ઞાના, દિ ત્રયં વિદ્યતે ક્વચિત્ ।
જ્ઞાનાદિ ત્રય મેવાત્મા, નાસ્ય ક્વાપિ પરા ભિદા ॥૧॥
આત્માનમાત્મના વેત્તિ, યોદ્ધત્યાગાદ્ય આત્મનિ ।
તદેવ તસ્ય ચારિત્રં । તજ્જ્ઞાનં તચ્ચ દર્શનમ્ ॥૧॥

આત્માથી પૃથક્ જ્ઞાનાદિત્રિક નથી, જ્ઞાનાદિત્રિક સ્વરૂપ આત્મા છે, વ્યવહારથી તેનો ભેદ જાણવો.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિયોગમદીપમાં સામાયિકનું લક્ષણ કહેછે.

શ્લોક.

અતીતં ચ ભવિષ્યં ચ યન્ન શોચતિ માનસં ।
તત્ સામાયિક મિત્યાહુ, નિર્વાતસ્થાનદીપવત્ ૧
નિસ્સંગં યન્નિરાકારં, નિરાભાસં નિરાશ્રયં ।
પુણ્યપાપવિનિર્મુક્તં, મનઃ સામાયિકં સ્મૃતં ॥૨॥
ગતે શોકો ન યસ્યાસ્તિ નૈવ હર્ષઃ સમાગતે ।
શત્રુ મિત્ર સમં ચિત્તં, સામાયિક મિહોદિતં ॥૩॥

ભાવાર્થ-અતીતકાલમાં જે થઈ ગયું, આપણા સંવંધી વા પરસં-વંધી તેનો વિકલ્પ સંકલ્પ કરે નહીં, વા અતીતકાલ સંવંધી કોઈ

घात याद करे नहीं. सारांश के अतीतकाल संबंधी शोक करे नहीं. तेम भविष्यकाल संबंधी स्व अने पर आश्रयी विकल्प संकल्प करी शोक करे नहीं. विकल्प संकल्प रहीत आत्मानि स्वउपयोगे अवस्थिति—तेने सामायिक कहेछे कोनी पेठे ते दर्शावेछे, वायु रहीत दीवानि ज्योतिनी पेठे दीवाने वायु लागतां ज्योति चंचल थायछे, तेम आत्मामां पण विकल्प संकल्प धतां आत्मा चंचल थइ परस्वभावमां पडेछे. माटे एकाग्रचित्ते स्थिरपणे एक आत्मस्वरूपमां उपयोग राखवो ते सामायिक जाणवुं. मनमां कोइ पण वस्तु चितववी नहीं, मननी साथे कोइ पण वस्तुनो संग थाय नहीं. अर्थात् मन अन्य वस्तुना संगथी रहीत होय, कोइपण वस्तुनो आकार मनमां चितववो नहीं, मनमां कोइ पण वस्तुनो आभास रहे नहीं. कोइपण वस्तुना आश्रय रहीत मन निराश्रित होय, मन पुण्य अने पापना व्यापार रहीत होय, मनने आत्म स्वरूपमां लीन करी देवुं, जेम भरउंघमां कोइ पण वस्तुना व्यापार रहीत वाद्यथी देखतां जणायछे, तेम भरउंघनी पेठे पस्वस्तुने भूली अखंड निर्मल आत्म स्वरूपमां आत्म स्वभावे जागवुं, अने परस्वभावनी चितवना करवी नहीं अने तेने सामायिक कहेछे.

गतकाल, गतअवस्था, गतवस्तु आदिने त्रिपे मनमां शोक थाय नहीं, अने आवतो काल, आवनार भावीकाले वस्तुना इष्ट संयोग तेनो मनमां हर्ष थाय नहीं, अने शत्रु तथा मित्र उपर समचित्त होय एवी जे आत्मानि अवस्था तेने सामायिक कहेछे. आ उपरना त्रण श्लोको कथाकोष ग्रंथमां कहाछे. जे भव्यात्माओने क्षमावडे तथा समपणे सामायिक वर्तेछे तेमने क्रोधादिक शत्रुओ पराभव करी शकता नथी.

भव्यात्माए मुक्तिपट्टनी चाहना राखतां अदेखाइनो नाश क

રવો જોડે. અદેસાઈ રૂપ નાગળ હૃદયમાં પેસતાં આત્માના ગુણો
 હ્ણાયછે. પરના ગુણો સાંભળી તથા પરજીવની કીર્તિ સાંભળી પ્રાણી
 વિચારે છે કે-હાય, હાય તે મારાથી વધારે વલ્લભાયછે લોકોમાં
 તેને વધારે માન મળેછે, એની જો મૂલ કાઢું વા એના ઉપર કંઈ
 કલંક ચઢે તો ઠીક થાય એમ પાપ વિચાર કરી લોકોની આગલ
 નિંદા કરે. સ્વોદાં કલંકો ચઢાવવાં. એ સર્વ અદેસાઈનું
 ફલછે. નાગળ કદાપિ કોઈને કરડે તો સારી પળ અદેસાઈરૂપ
 નાગિણી જે પ્રાણીને ડસેછે તેનું આ ભવમાં તથા પરભવમાં પળ
 સ્વરાવ થાયછે, અદેસાઈ ડ્યાં સુધી હૃદયમાંછે ત્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન
 થતું નથી. વકીલ વકીલની સાથે અદેસાઈ, સાધુ સાધુની સાથે
 અદેસાઈ, વેપારી વેપારીની અદેસાઈ, શોક શોકને અદેસાઈ પ્રાયઃ
 રહેવાનો સંભવછે, માટે આત્માથી પ્રાણી મનમાં વિચારે કે-સર્વ
 પ્રાણી, પોતાનાં કર્મયોગે જ્ઞાતા વા અજ્ઞાતા ભોગવેછે. કોઈની કીર્તિ
 થાય તેમાં મારે-જા કારણથી અદેસાઈ કરવી ? જેવાં કર્મ તે પ્રમાણે
 યશ વા અપયશ થયા કરેછે, તેમાં મારે શું ? યશ વા અપયશ, માન
 વા અપમાન એ કંઈ આત્મિક વસ્તુ નથી હું આત્મા-તેનાથી ભિન્નહું,
 હું કર્મયોગે કોઈ વલ્લભ રાજી થયો તે વલ્લભ યાચકોઈ કીર્તિ ગાઈ,
 પળ તેમાંનું આજે કંઈ નથી. વઢી કોઈ ભવમાં અપમાન પળ ઘનાં
 થયાં હશે પળ તેમાંનું હાલ કંઈ નથી. જે પોતાની વસ્તુ નથી તેમાં
 અહંભાવ સંકલ્પી કેમ રતિ અરતિ કરવી જોડે, કહુંછે કે-

કવહિક કાજી કવહિક પાજી, કવહિક હુઆ અપમ્રાજી,

કવહિક જગમેં કીર્તિ ગાજી, સવ પુદ્ગલકી વાજી. આપ સ્વૌ ?

ધવલશેઠ શ્રીશ્રીપાલની અદેસાઈથી અંતે મરણ પામ્યા અને
 દુર્ગતિમાં ગયા. ધવલશેઠે અદેસાઈથી શું શું કૃત્ય કર્યું નથી, દુની-
 યામાં અદેસાઈ કરનારની પડતી થયા વિના રહેતી નથી. અદેસા-

ફથી નિંદા કપટ હિંસા, અસત્યાદિ દોષો ઉત્પન્ન થાયછે, વિશેષે શું કહેવું ? આત્માર્થી પુરુષે અદેશાઈનો નાશ કરવો. તેનો નાશ કરવા સંત પુરુષોની સંગતિ કરવી.

જે પુરુષને માનદશા હોયછે તે માની કહેવાયછે, માની પુરુષ કૃત્ય અકૃત્યને વિચારતો નથી, તથા તેને જરા પણ શાન્તિ મળતી નથી અને તે વિદ્યા ધન પામી શકતો નથી, લઘુતાથી પ્રમુતા થાય માટે લઘુતા ભાત્રી માનનો નાશ કરવો. રાવણ દુર્યોધનાદિ પુરુષોએ માનથી દુઃખરાશિ ગ્રહણ કરી. ગમે તો રાજા હોય. કરોડાધિપતિ હોય તોપણ માન દશા જ્યારે છૂટે ત્યારે કલ્યાણ થાયછે, વાંહુવલં મુનિવરને માન કેવલજ્ઞાનમાં વિવ્રકારક થયો. અને જ્યારે માન દશા છોડી ત્યારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય માન નામના પાપ સ્થાનકની સજ્ઞાયમાં કહેછે કે—

વિનયશ્રુત તપશીલ ત્રિગુણ હણે સર્વે, માને તે જ્ઞાનનો ભંજક હોય ભવોભવે;
લુંપક છેક વિવેક નયણનો માનછે, એહને છંદે તાસ ન દુઃખ રહે પટે.

ઇત્યાદિ વિચારી ભવ્ય પુરુષોએ માનદશા ત્યાગી આત્મસ્વરૂપ-માં આયુષ્ય ગાઠવું. માયાસ્વરૂપ કથાકોશ ગ્રંથે આ પ્રમાણે છે.

માયા પરિત્યાગ મહો વિધાય, સદાર્જવં સાધુજના વિધતે
યથૈહિકા મુષ્મિક કામિતાનાં, સિદ્ધિર્ભવેદ્ઃ પરમાર્થશુદ્ધા

યતઃ શ્લોક.

દંપતી પિતરઃ પુત્રાઃ સૌદર્યાઃ સુહૃદો નિજાઃ ।

ઈશા ભૃત્યાસ્તથાન્યેઽપિ માયયાઽન્યોઽન્ય વંચકાઃ ॥૧॥

સર્વે જિમ્હં મૃત્યુપદ માર્જવં વ્રહ્મણઃ પદં ।

એતાવાન્ જ્ઞાન વિષયઃ પ્રલાપઃ કિં કરિષ્યતિ. ॥૨॥

समग्र विद्या वैदुष्येऽधिगतासु कलासुच ।

धन्यानामुपजायेत । बालकानामिवार्जवं ॥३॥

अज्ञानामपि बालानां, आर्जवं प्रीतिहेतवे ।

किं पुनः सर्व शास्त्रार्थ परिनिष्ठित चेतसां. ॥४॥

श्रुताब्धि पारमाप्रोपि । गौतमो गणभृद्धरः ।

अहो शैक इवाश्रोषीत् आर्जवाद्भगवद्भिः ॥५॥

अशेषमपि दुःकर्म रुज्वा लोचनया क्षिपेत् ।

कुटिलालोचनां कुर्वन् अल्पीयोपि विवर्धयेत् ॥६॥

काये वचसि चित्तेव समंतात् कुटिलात्मनां ।

न मोक्षः किं तु मोक्षः स्यात् सर्वत्रा कुटिलात्मनां ७

तपः क्रिया ज्ञान विचक्षणा अपि ।

कौटिल्यमेकं न परित्यजंतः ॥

दुर्योनि दुःखानि लभन्ति ते नराः ।

साध्वी यथा वीरमतीति नाम्नी. ॥ ८ ॥

અહો આ જગત્માં જે સ્વરેસરા ગુણોથી સાધુજનોછે તે કપ-
ટનાં ત્યાગ કરી સરલતાને ધારણ કરેછે, આ ભવ અને પરભવ
સંવંધી ઇચ્છિત કાર્યોની સિદ્ધિ સરલતાથી થાયછે. અને પરમાર્થથી
વિચારતાં ધર્મનો અધિકારી પણ નિષ્કપટી ભવ્યાત્માછે. સ્ત્રીઓ પિ-
તાઓ, પુત્રો, મિત્રો સહોદરો, સ્વામીસેવક આદિ માયાવડે પરસ્પર
વંચક જાણવા. મૃત્યુને દેનાર (મૃત્યુપદ) કપટ જાણવું. સરલતા
બ્રહ્મનું સ્થાન આત્માને હિતકારકછે.

समग्रविद्याएकरी विद्वान होय अने सर्वकलानो वेत्ता होय तोपण कपटनो त्याग थवो मुडकेलछे. धन्यछे एवा पुरुषोने के नानां भोळां वालकोनी पेठे सरलताने धारण करेछे.

जेने तत्त्वतुं ज्ञान नथी एवा वालकोनी सरलता पण प्रीति माटे थायछे तो जे सर्व शास्त्रार्थना पारंगामीछे, एवा पंडितोनी सरलता आत्माने विशेष हितकारी थाय तेमां शुं कहेवुं ?

श्रुतज्ञाननो दरियो एवा गौतम गणधरे पण सरलताथी भगवाननी वाणी सांभळी अहो केवी आश्चर्यता ?

सरलपणे आलोचना करवाथी घणां कर्मने प्राणी खपावेछे, कुटिलताथी आलोचना करनो अल्प पापी होय तोपण प्राणी पापने वधारेछे, जेनी कायामां मनमां वचनमां कुटिलताछे, एवा जीवो उत्कृष्ट तप तपे, आकरी क्रिया करे, वैराग्यरंगमां झीलया होय एवा देखाय तोपण तेनो आत्मा कर्मरहीत थड मोक्षपट पामतो नथी, मायाए रहीत जीवोनो मोक्ष थायछे एमां संदेह नथी. विचित्र प्रकारनां तप अने विचित्र प्रकारनी धर्म संबंधी क्रिया अने ज्ञानमां विचक्षण एवा पुरुषो पण एक समग्रदुःखमूलभूता कुटिलताने सेवता दुर्योनिमां उपजी विचित्र प्रकारनां भयंकर दुःखोना भागी थायछे. जेम वीरमती नामनी साध्वी कुटिलताथी दुःख पामी तेम कपटी पुरुषो पण धर्म विषयमां कुटिलता करी चतुर्गतिरूप संसारमां परिभ्रमण करेछे, माटे आत्माथी पुरुषोए मने करी वचने करी तथा कायाए करी कुटिलतानो त्याग करवो, निष्कपटी मनुष्यने धर्म परिणमेछे. उदासीराजानो घातक बाढथी साधु अने अत्यंत विनयवंत एवो विनयरत्न कुटिलताथी मरी नरकमां गयो, तेम तेनी पेठे जे धर्माचारमां वागथी जुदां आचरण अने मनमां झूठ पम कग्गे ते धर्मरत्न पामी शक्ये नही. अने दुःखना

ભાગી થશે. ભાવધર્મની પ્રાપ્તિ કોઈ વિરલા જીવોને થાયછે. દ્રવ્ય ધર્મ તો કપટી પણ આદરેછે, આત્મજ્ઞાની સમકિર્તી જીવને ભાવધર્મની પ્રાપ્તિ થાયછે, સારાંશ કે માયાનો ત્યાગ કરશે તે પરમાત્મપદ પામવાને યોગ્ય થશે. શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહેછે કે—

શ્લોક.

દંભેન વ્રતમાસ્થાય; યો વાંછતિ પરંપદં ।

લોહનાવં સમારુહ્ય, સોઽબ્ધે: પારંયિયાસતિ ॥૧॥

કેશ લોચધરા શય્યા, ભિક્ષા બ્રહ્મવ્રતાદિકં ।

દંભેન દુષ્યતે સર્વે, ત્રાસેનૈવ મહામણિઃ ॥૨॥

સુત્યજંદુરસ લાંપટ્યં, સુત્યજં દેહ ભૂષણં ।

સુત્યજાઃ કામભોગાદ્યા, દુસ્યજં દંભસેવનમ્ ૩

સ્વદોષં નિન્હવો લોક, પૂજાસ્યાત્ ગૌરવં તથા ।

ઇયતૈવ કદર્થ્યતે, દંભેન વ્રત બાલિશાઃ ૪

અહો મોહસ્ય માહાત્મ્યં, દીક્ષા ભાગવતીમપિ ।

દંભેન યદ્ વિલુંપંતિ, કજ્જલેનેવ રૂપકં ૫

આત્મોત્કર્ષાત્ તતોદંભાત્, પરેષાં ચાપવાદતઃ ।

બધ્નાતિ કઠિનં કર્મ, બાધકં યોગ જન્મનઃ ૬

કપટવૃત્તિથી પંચમહાવ્રત ગ્રહી જે જીવો પરમપદને વાંછે છે, તે જીવો લોહની નાવમાં બેસી સમુદ્રનો પાર પામતા ઇચ્છતા હોય તેમ જાણવા.

કેશનું લુંચન કરવું સાધુને સહેલ છે, સૂર્યસામી દષ્ટિ રાખી આતાપના લેવી સહેલ છે, પૃથ્વીને વિષે શયન કરવું, લજ્જાનો

त्याग, गृहे गृहे भिक्षा मागवी, काम विकारने जीती ब्रह्मचर्य पा-
लवुं आदि सर्व सहेलछे किंतु साधुने कपटनो त्याग करवो मुश्के-
लछे. सर्व व्रत, तप क्रियादि कपटयी दुषित थायछे. जेम सुंदर
निर्मल मणिने डाघलागवाथी तेनी कांति मंद थायछे तेनी पेठे अत्र
समजवुं.

रसनुं लोलपीपणुं सुखे त्यागी शकाय, देह भूषण पण त्यागी
शकाय. कामभोगादिने पण सुखे त्यागी शकाय. पण कपटनो
त्याग करवो घगो विकटछे. जेम जेम विद्वत्ता वृद्धि पामे तेम तेम
आत्म उपयोगी शून्यमुनि काटमां पोतानी विद्यानो उपयोग करे छे
कपटभाव त्यागवाथी सुख थायछे, कोइ प्राणी मान पूजानी
लालचे उपरयी वाह्य चारित्र शुद्ध पाले, पंचसंमितिनी वाह्ययी
खंभे करे, त्रग गुप्तिनी वाह्ययी सीरी रीते खप करे. उपरयी एवो
वैराग्य जगावे के लोको तेना उपर फीदा फीदा थइ जाय पण
अंतरमां आत्मानो उपयोग होय नहीं अने अर्धंतर निर्मल परि-
णाम न होय पोताना गच्छनो मतनो पक्ष सबल करवानी ला-
लसा बनी रही होय, आत्मा अने परमात्मानुं स्वरूप थुं छे ? तेनो
तो विचार पण करे नहीं, व्याख्यान वाणीयी हजारो जीवोने रं-
जन करे, बोलवानी कळा एवी होय के जेयी विचारा सुगंध जी-
वोने वश करी दृष्टी रागीया करे, एवो साधु कपटवृत्तियी
परमात्म स्वरूप पामी शकतो नथी. ज्यारे साधुनी पण आवी स्वीति
छे तो अल्पज्ञ संसारना खाडामां पतित श्रावकवर्गनो भाग्ये कप-
टनो त्याग करी शके. कपट रूप काळो नाग जे भव्यना हृदयमां
पर निंदा, स्वमहत्त्वता, परापकर्षण फणीवडे करी सहन वमनो
होय ते प्राणी दुःखनी परंपराने पामेछे. अल्पज्ञ पुरुषो कपटीयोना
कपटने पारखी शकता नथी, जे मुनि वाह्य क्षणिक मान पूजा की-
र्तिनी लालचे श्रावक आगळ ठाकठाक आचरण देखाडी रंजन

કરે તે શ્રાવકની આગળ એવું વોલેકે તે ભદ્રિક મહામુનિ તેમને જાણે પણ પોતાનામાં કંઈ હોય નહીં.

શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ કહેછે કે—

કથની કથે સહુ કોઈ, રહેણી અતિ દુર્લભ હોઈ;

જવ રહેણીકા ઘર પાવે, તવ કહેણી લેખે આવે. ૧

નિષ્કપટી અને કપટી સાધુઓની પરીક્ષા કરવી દુર્ઘટ છે, મહા બુદ્ધિના ધણી એવા અભયકુમાર સરસ્વા કપટી વેશ્યા શ્રાવિકાનું કપટ જાણી શક્યા નહીં, તો વાલજીવોનું શું કહેવું ? જેને માન પૂજા કીર્તિની લાલચ ગઈ છે એવા પુરુષોને ધન્ય છે, વિવેકી સુજ્ઞ પુરુષ હંસની પેઠે કપટી અને નિષ્કપટી સાધુઓની પરીક્ષા કરી દે છે, કપટી એમ ધારે છે કે હું અન્યને છેતરું છું પણ કપટથી તેના આત્માને કર્મ છેતરી પોતાને વશ કરે છે તે જાણી શકતો નથી. આખી દુનિયામાં કપટજાળ મોહ રાજાએ પાથરી છે તેમાં મનુષ્યાદિક રૂપ માછલાં વિચારાં અંતરના અજ્ઞાને સપડાય છે. અને વિવિધ દુઃખ પામે છે, જેને સ્વરેખરું નિજ આત્માનું જ્ઞાન થાય છે તે કપટજાળને છેદી નાખે છે, નિષ્કપટી પુરુષોની વાણીમાં દ્વિધાભાવ રહેતો નથી, નિષ્કપટી મનુષ્ય જેવું હોય તેવું કહે છે. કપટીની વૃત્તિ કાક સદૃશ છે. પોતાના દોષને ગોપવનાર લોક પોતાનું ગૌરવ માન પૂજા જેમ થાય તેમ દંભથી આચરણ કરે છે, અહો કેટલી અજ્ઞાનતા ? જેનો અંતે ત્યાગ કરવાનો છે તેનામાં મુંઝાવું એ વાલજીવોનું લક્ષણ છે. પ્રાણી મનમાં પરમાર્થબુદ્ધિથી વિચારે તો કપટ કરવાનું કંઈ કારણ નથી. એમ વિશ્વાસ થાય. ગુરુમહારાજને પણ કપટી શિષ્યનો વિશ્વાસ આવતો નથી. જ્ઞાની ગુરુરાજની પાસે જડ કોઈ પ્રાણી કપટથી પૃચ્છા કરે તો તે તુરત જાણી લે છે. અને તેથી પૃચ્છકને અયોગ્ય જાણી મૌન ધારે છે, કપટી એવું જાણીને કપટ

करेछे के, हुं युक्ति रचुं छुं, हुं कळा करुंछुं, हुं बोलुंछुं, ते अन्य कोइ जाणतुं नथी. पण याद राख के प्रथम तो कपटने जणिनार तारा शरीरमां रहेलो तारो आत्माछे. वीजुं सिद्ध भगवंत ज्ञाने करी तारुं कपट जाणी रहाछे, कोनाथी छानुं तारुं कपटछे. हे मूर्ख जीव ! तुं चार घडीना चांदरणानी पेठे आ दुनीयामां थोडो काल रही परभवमां चाल्यो जनारछे, तारा शरीरनी खाख थइ जशे, हाडकांता चूरेचूरा थइ जशे. करेलां कर्म परभवमां भोगववां पइशे. तुं तारी मेले विचार तो तारा आत्मा न्यायाधीशनी पेठे न्याय करी आपशे, कपट विनानी तारी केटली जीदगी गइ ? तेनो विचार कर-तारुं कपट कदापि तुं अत्र छानुं राखीश पण परभवमां केम छूटीश ? राजा, राणा, शेठ, गरीब आदि सर्व कपट करशे तो ते तेनुं फल भोगवशे. पोताना आत्माने सुबुद्धि-थी प्रश्न करो के हे आत्मा तने कपट मियछे ? द्यारे आत्मा तर-फथी विचार थशे के कपट करवुं ते महापापछे.

अहो मोहराजानुं माहात्म्य तो जुओ के प्राणी श्री तीर्थक-रोक्त भागवती दीक्षाने पण काजलें करी चित्रामणनो जेम लोप थाय तेम कपटे करी लोपी नाखेछे.

पोताना आत्मानी वडाइ करे, घणुं कपट; धरें अने पारका अवर्णवाद बोले तेथी प्राणी कटीन कर्म बांधेछे, तेवा पुरुषो योगी-ना जन्मने बाध करनाराछे. ते शुद्ध चारित्र पामी शके नहीं. श्री यशोविजयजी उपाध्यायजी “माया” विषे कहे छे के—

नममास उपवासीया सुणो संताजी ।

शीत लीए कृश अन्न गुणवंताजी ॥

गर्भ अनंता पामशे सुणो संताजी ।

(૧૨૮)) લોભ પાપનું મૂળ જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો.

આરમ્ભ્યતે પૂરયિતું, લોભગતોં યથા યથા ।

તથા તથા મહચ્ચિત્રં, મુહુરેષો વિવર્ધતે ૧૩

લોભસ્ત્યક્તો યદિ તદા, તપોભિરફલૈરલં

લોભસ્ત્યક્તોનચેત્તર્હિ, તપોભિરફલૈરલં ૧૪

લોભમૂલାନિ પાપાનિ, રસમૂલાનિ વ્યાધયઃ

સ્નેહમૂલાનિ દુઃખાનિ, ત્રીણિત્યત્કા સુખીભવ. ૧૫

સર્વ દોષનું સ્થાન લોભછે, ગુણનો ગ્રાસ કરવાને લોભ રાક્ષસ સમાન છે. વ્યસનરૂપ વહ્લી કંદમૂત લોભ જાળવો. એમ સર્વાર્થનો વાધક લોભ જાળવો. નિર્ધન સો રૂપીયાને ઇચ્છે, અને સો રૂપીયા મળે હજારની ઇચ્છા, અને હજારનો અધિપતિ થયે લાખની ઇચ્છા થાય. લક્ષમળે કરોડની ઇચ્છા થાય કોટીશ્વર નૃપ રુદ્ધિ ચાહે, રાજા ચક્રવર્તિની પદવી ઇચ્છે અને ચંકવર્તી દેવતાની ઋદ્ધિ ચાહે છે. દેવતાને ઇંદ્રની પદવાનો લોભ રહે છે. એમ મૂળમાં લઘુ અને અંતે વૃદ્ધિને પામનાર લોભ શરાવની પેઠે જાળવો.

પાપનું મૂળ હિંસા અને કર્મનું મૂળ જેમ મિથ્યાત્વ, અને રોગોને વિષે જેમ રાજરોગ (ક્ષયરોગ) સર્વ રોગનું મૂળછે. તેમ લોભ સર્વ પાપનો ગુરુ છે. અહો લોભનું સામ્રાજ્યતો જુઓ. પૃથ્વીને વિષે એક હવ્ર લોભનું રાજ્યછે, વૃક્ષો પળ નિધાનને પામી મૂઝીએ કરી સંતાડેછે.

દ્રવ્યના લોભમાં દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો પળ સપડાયાછે પૂર્વ ભવના નિધાન ઉપર મૂર્છાવડે અધિરોહણ કરે છે.

સર્પ, હંદર, ગિરોલી પ્રમુખ પળ ધનના લોભમાં પૂર્વ ભવની મૂર્છાના યોગે ફસાયછે. અને નિધાનના ઉપર વાસ કરેછે.

ભૂત પ્રેત પિશાચ યક્ષાદિક પળ ધનના અધિષ્ઠાતા તરીકે રહે છે, અહો લોભની કેવી સત્તાકે દેવતાઓ સરખા પળ ધનાદિકની મૂર્છાએ નીચ યોનિમાં અવતરેછે. મોઢા મોઢા મુનિવરો કે જે ઉપશા-

न्तमोह गुणटाणे क्रोधादिकने झीती चढ्याछे तो पण तेमने लोभ धको देइ पाडी नाखेछे.

लोभथी राजाओ ठाकोरो विगेरे गामनी सीमोनी तकरारमां हरसाल क्लेश करी वैर धारण करी लही मरेछे, जुओ प्रत्यक्ष रूसीया अने जापान देश लोभना कारण माटे मोटी मोटी हाल लडाइओ करी अने तेमां लाखो जीवोनो संझार थयो.

लोभरूपी खाडाने पूरवा माटे जेम जेम प्रयत्न करीये छीए तेम तेम वृद्धि पामेछे. अहो केबुं आश्चर्य ?

लोभ त्याग्यो तो तपवडे पण छुं ? अर्थात् लोभना नाशथी तप तपवानी कंइ जरूर नथी अने कदापि जो लोभ हृदयमां छे तो तपश्चर्यावडे करीने छुं ? अर्थात् कंइ नही. लोभ मूळ भूत पाप कृत्य जाणवां, रसमूळ भूत व्याधियो जाणवी. स्नेह मूल दुःखो जाणवां, एटले स्नेहथी सर्व दुःखो उत्पन्न थायछे, माटे हे प्राणी ए व्रण वस्तुओनो त्याग करी तुं सुखी था.

लोभथी कपट थाय लोभथी जोवहिंसा थाय, लोभथी असत्य वचन बोलवुं पडे, लोभथी चोरी करवानुं मन थाय. लोभथी कृत्य अकृत्यनुं भान रहे नहीं. लोभथी लज्जा दूर रहे, लोभथी धर्मनाश पामे, लोभथी विवेकनो नाश था छे. लोभी पुरुषने मुखे निद्रा पण आवती नथी, लोभी पुरुष गरज बखतेगधेडाने पण वाप कहेछे. लोभी पुरुष सदा पारकुं खानाव चाहेछे, लोभी पुरुष मानापिताने पण छेतरेछे, लोभी पुरुष साधु पुरुषनुं पण अपमान करेछे, मम्मण शेट जेवा लोभी पुरुषो परभवमां पण सुख पामी शकता नथी, आ दुनीयामां लोभी पुरुष छुं छुं कृत्य करी शकता नथी. लोभी पुरुष धनने माटे अन्यनो घात करेछे तेनुं मरण इच्छेछे, जुओ लोभ वशे धवल शेट श्री श्रीवाञ्छ राजाने मारवा माटे गया, पण खोदे ने पडे

તેની પેઠે પોતે મરણ પામ્યા અરે દુર્ગતિમાં ગયા. લોભથી સાગર શેઠ સમુદ્રમાં વૂઢી મરણ પામ્યા. લોભથી પુત્ર પોતાના પિતાનો રાજ્યને માટે ઘાત કરેછે, કરાવેછે, વાંછે, લોભી પુરુષની પાસે લાચો રૂપૈયા હોય તો પણ સુખે ડંઘી સકતા નથી, લોભી પુરુષ પાપકર્મથી જરા માત્ર પણ ડરતો નથી. સાધુઓને વસ્ત્ર પાત્ર શિષ્યાદિકનો લોભ હોય છે. જ્ઞાની પાસે તેમાંનું કંઈ નથી. જ્ઞાની વસ્ત્ર પાત્રાદિક રાખે છે છતાં તે ઉપર મોહ રાખતો નથી. જ્ઞાની મનમાં એમ વિચારે છે કે હું કંઈ વસ્તુનો, લોભ કરું. જે વસ્તુનો લોભ થાય છે તે વસ્તુક્ષણીકે અને મારી નથી, રાજ્ય ધન, કુટુંબ, પુત્ર, પુત્રીઓ, ઘર, હાટ, વસ્ત્ર, વિગેરે વસ્તુઓ આત્માની નથી અને આત્માની સાથે આવનાર પણ નથી. ફક્ત અજ્ઞાનતાએ જીવ પરવસ્તુને પોતાની માની તેના લોભમાં વિચિત્ર દુઃખો પામેછે. મરી ગયા વાદ સર્વ વસ્તુઓ જ્યાં હશે ત્યાંની ત્યાં રહેશે. માટે અરે જીવ જરાતો વિચાર!! પૃથ્વી, ઘર, હાટ, રાજ્ય, લક્ષ્મી મૂકી ઘણા મનુષ્યો ચાલ્યા ગયા તેમ તું પણ એક દિવસ સર્વ મૂકીને ચાલ્યો જવાનો, જે કાયામાં સારું સારું મિષ્ટાન્ન તું ભરેછે, જે કાયામાં તું વસ્યોછે, જે કાયાવડે તું હાલી ચાલી શકેછે, જે કાયાને તું ન્હવરાવે ધોવરાવેછે તે કાયા પણ અંતે તારી થવાની નથી. તો તું લોભ શા માટે કરેછે? ધૂમાડાના વાચક ભરવા જેમ નકામા છે તે પરવસ્તુને પોતાની માની લોભ કરવો તે પણ સ્વોટોછે. સ્વાદ જલ પીવાથી જેમ તૃપ્તિ વળતી નથી તેમ લોભ કરવાથી શાન્તિ સુખ મળતાં નથી. માટે અમૃત સમાન સંતોષ ગુણનું હે જીવ તું સેવન કર કે જેથી શાન્તિ સુખ મળે.

संतोष स्वरूप.

श्लोक=कथाकोप ग्रंथे.

यथा नृणां चक्रवर्ती, सुगणां पाक शासनः	
तथा गुणानां सर्वेषां, संतोषः परमोगुणः	१
संतोषयुक्तस्य यते रसंतुष्टस्य चक्रिणः	
तुल्यासंमितो मन्ये प्रकर्षः सुख दुःखयोः	२
किमिन्द्रियाणां दमनैः किं कायपरपीडनैः	
ननु संतोष मात्रेण मुक्तिस्त्रीमुखमीक्षते	३
यत् संतोषवतां सौख्यं, तृणसंस्तारशायिनां ।	
कतत् संतोषबंध्यानां तुलिकाशायिनामपि	४

जेम मनुष्येमां चक्रवर्ती देवताओमां जेम इंद्र, तेम सर्व गुणोमां संतोष मोटांमां मोटा गुणछे. संतोष युक्त यतिना जेटळु इंद्र चंद्र नागेंद्रने पण सुख होतुं नथी. इंद्रियोना दमन करवावडे करीथुं, कायाने पाडवावडे थुं ? संतोष मात्रवडे मुक्तिस्त्री मुखनुं निरीक्षण थायछे. तृणना संथारा उपर शयन करनार एवा संतोष वाळ मुनिवरोने जे मुखछे ते मुख संतोष बंध्य तुलिकांमां शयन करनार नृप गृहस्थोने होतुं नथी. संतोषी नर सदा सुखी जाणवो. असंतोषी पुरुषने संतोषी एवा भिक्षुक जेटळु पण सुख होतुं नथी. संतोषीने चिंता होती नथी. संतोष कल्पवृक्ष समानछे. संतोष अनहद आनंददायकछे. संतोषी पारकानो उपकार करवा समर्थछे. असंतोषी मरीने परभवमां पण सुख प्राप्तो नथी. संतोषी मोटो धनवान् जाणवो. संतोषमां जे सुखछे ते सुख अन्यत्र नथी. भा-

त्मज्ञान थया विना तात्त्विक संतोष थतो नथी माटे आत्मज्ञान कर्ता सर्व दोषो नाश पामशे. चक्रवर्ती सरखा मोटा राजाओ पण लक्ष्मीनो त्याग करी सुखी थया.

आत्मार्या भव्योए पारकी निंदानो त्याग करवो, कारण के निंदक चंडालछे. निंदक मोटो पापीछे. नाम देइने निंदा करे तो अधम जाणवो. परमां भूल होय पण तेना पूंठे निंदा करवाथी कंड फायदो थतो नथी. पापमां शक्तिवाळा पुरुषोने निंदा करवानो स्वभावछे. गंगाजलमां स्नान करनार होय, अडसठ तीर्थनी यात्रा करे किंतु जो ते निंदक छे तो ते अपवित्र अने दुष्ट जाणवो, वहां-दूर पुरुषो निंदा करता नथी. निंदक कागडाना करतां पण भूंडोछे. अदेखाइथी निंदा उत्पन्न थायछे अने निंदाथी क्लेश उत्पन्न थायछे अने ते सामा पुरुषना जाणवामां आवे तो परस्पर वैर बंधायछे, निंदक आभवमां तथा परभवमां पण दुःख पामेछे, निंदा करवाथी मित्रनी मित्राइ पण तूटेछे.

जो तमे गुणी थवाने चाहताहो के मनुष्यनी धोळी वाजू तरफ दृष्टियो. पण काळी वाजु तरफ दृष्टियो नहीं, हालना बखतमां कोइ सर्व गुणी नथी, कोइ पुरुषनी कोइ निंदा करे तो तेने मनमां एम विचारवुं के भले ए निंदे. हुं जो सारो मनुष्य हुं तो तेनी निंदाथी मारे शुं ? निंदकना उपर मारे केम क्रोध करवो जोइए ? सामा मनुष्यनुं हित इच्छवुं होय तो तेना गुण गावा. कोइ निंदक निंदा करे तो उलटुं निंदकनामां जे गुण होय ते आपणे बखाणवो पण खराब लागणीथी सामु तेनुं बुरं करवा प्रयत्न करवो नहीं. कोइ आपणा उपर दुष्टता करे तो पण आपणे तेनी तरफ शुभ भावना राखवी, तेनु सारं करवा शुभ संकल्प करवो एम करवाथी सामो पुरुष अंते दुष्टतानो त्याग करशे आ नियमनो अनु-

भव करवार्थी खातरी थशे.

आत्मज्ञानीओ कोइनी पण निंदा करता नथी तेओ तो आत्म स्वरूपमां तल्लीन रहेछे, परना तरफ दृष्टि देता नथी अने कदापि उपकारने माटे परतरफ दृष्टिछे तो पण आत्महितथी अन्य प्रवृत्ति करता नथी.

कोइ विरला जगत्मां आत्म तत्त्वनी शोधमां स्वकाल निर्माण करेछे, अने कोइ विरला परमात्मपदने पामेछे, सत्य तरफ प्रायः दुनीया प्रवृत्ति करती नथी पण असत्य तरफ करेछे ते उपर एक दृष्टान्त मुसलमानी धर्ममां प्रगट थयुं छे ते एवी रीते के कोइ एक महान् पादशाहना खतमां एक फकीरे प्रश्न कर्यो के—हे पादशाह आ सब खलक घुरे रस्तेपर कयुं चल रही हे ? त्यारे एना उत्तरमां पादशाहे फकीरने विज्ञप्ति करी कहुं के—आपकुं मेरा मुकामपें दो वर्षतक रहेना चाहिए. जय आपका सवालका जवाब में देनेकुं शक्तिमान होउंगा—आ उपरथी फकीर बाबा त्यां रखा के तुरत पादशाहे पोताना राज्यमांना तमाम अमीर उमरावोने बोलावी हुकम आप्यो के—अमारा खजानाभांथी तमाम लक्ष्मी खर्ची एक महा मोटो वाग बनाववो जोइए ने ते वागमां तमाम सृष्टिनी सर्व वस्तुओ प्रगट करीदेवी. बाद तमाम जगत्मांनी सर्व प्रजाने ते वाग जोवा बोलाववी, ने तेमनो तमाम खर्च तेमनी जम्हापर पहाँचाड्या सृष्टी नो आपणे करवो जोइए. आवा प्रकारनो हुकम मल्लां सर्व कचेरी मंडले ताबडतोब आखी पृथ्वीमां रहेला तमाम कारीगरने बोलाव्या ने तेमना कथा प्रमाणे असंख्य जातनां साधनो पुरां पाडवा लाग्या. जे उपरथी बसे कोसनी बज्रमां जमीन पहाड समुद्र नाना प्रकारनां तमाम दुर्नीयामां रहेलां पशुपंखीओ तथा अद्वारभार

વનસ્પતિ, મેવાનાં ફાલ, વિચિત્ર પ્રકારનાં અમૂલ્ય વસ્તુ રત્ન સ્વાહિર
 ભાતભાતનાં પક્વાન્ન, બાગમાં ફરવાના મનોહર લતાના મંડપોવાળા
 રસ્તા, ઠેકાણે ઠેકાણે સુંદર વેશ્યાઓ નાટક કરે તેમ ગોઠવણ થઈ,
 સ્થલે સ્થલે વિચિત્ર પ્રકારનાં નાટકો. તેમજ સ્થલાડુઓની ગોઠવણ થઈ,
 સાકરીયાં પાણી, ગુલાબજલ લોકોના ઉપભોગને માટે તૈયાર કરા-
 વ્યાં. અનેક તરેહના જાનવરોના તમાસાની રમતની ગોઠવણ થઈ.
 બાગ જોનારાને વેસવાને માટે અનેક સુરશીઓ આદિની સગવડ
 થઈ. બાગમાં સુંદર સરોવરો હવા ચલાવવાને માટે બંધાવ્યાં અને તે
 સરોવરની આસપાસ ચારે તરફ લીમડા વવરાવ્યા. ઘટા કરાવી,
 ઠેકાણે ઠેકાણે પાણીના ફુંવારા મૂકી દીધા, વિશેષ શું ? અપરં-
 પાર તેની શોભા વાહ્ય જગત્ની વસ્તુઓથી વનાવી દીધી, અને રા-
 જવર્ગે પાદશાહેને સ્વર આપી. પાદશાહે જગત્માં એવી જાહેરાત
 સ્વર આપી કે—મારા વસો કોશના બાગના મધ્યભાગમાં એક મહે-
 લા મેં રચાવેલો છે, તે મહેલામાં અમુક દિવસે વપોરના ત્રણ વાગે
 હું એક કલાક સંતાઈ રહીશ, તેવામાં જે પુરુષ મને શોધી કાઢશે
 તેને હું મારી તમામ પાદશાહી આપી દેશ. એવી રીતની જાહેર
 સ્વર દુનીયામાં ફેલાવી દીધી. ઠરાવેલા દિવસે તમામ લોકો વા-
 દશાહી બાગ જોવા આવ્યા. તમામ પ્રજા બાગ જોવા મશગુલ થઈ
 કોઈ ફુલનાં ફાલો જોવા લાગ્યા. કોઈ વાઘસિંહાદિ પશુ-
 ઓને જોવા લાગ્યા, કેટલાક શોશીન તળાવની શોભા જોવા
 લાગ્યા અને ઠંડો પવન ચાલા લાગ્યા, નાટક જોવાના રસીયા ના-
 ટક જોવામાં લીન થયા. મેવાના રસીયા મેવા ચાલા લાગ્યા.
 કોઈ પુરુષે વીજા પુરુષને કહ્યું કે—ભાઈ ચાલો આપણે વાદશાહેને
 શોધી કાઢીએ, ત્યારે સામા પુરુષે જવાબ આપ્યો કે—તું તો વેલો
 થયો છે, શું રાજા તે મહેલામાં સંતાય ? એને એનું રાજ્ય બદલું છે,

माटे आपणे तो वेक्ष्याओनो नाश जोवामां आनंद मानीशुं-कोइ व्याकरण शास्त्रना विद्वाने नैयायिकने कहुं-हे नैयायिक तुं वादशाह महेलमां संताणो छे ते वातने खरी वात माने छे के खोटी त्यारे नैयायिके कहुं वे-वादशाह वाक्यं प्रमाणं वा अप्रमाणं वा, तस्य वाक्यं सत्यं वा असत्यं वा. एतत् कार्यस्य किं प्रयोजनं, इदं पूर्वं न भूतं, कदापि वादशाह गांडो थयो हशे, कदापि महेलमां तेने शोधवा जतां वादशाह मारी नांखे तथा वली एक एवी शंका थाय छे के-वादशाह महेलमां छे तेमां शुं प्रमाण ? प्रत्यक्ष प्रमाण प्रत्यक्ष विरुद्ध छे. अनुमान प्रमाणमां कोइ हेतु अव्यभिचारी सिद्ध थतो नथी, उपमान प्रमाण पण सादृश्यना अभावथी बाधितछे. आगम प्रमाणनी पण अत्र सिद्धि थती नथी, माटे अमो तो वादशाहने शोधवानुं बंध राखी आ प्रत्यक्ष देखाती वस्तुओ जोवामां आनंद मानीशुं, त्यारे व्याकरणशास्त्रवेत्ताए कहुं सत्यं सत्यं भवतां कथनं पादशाह वाक्यं प्रमाणीभूतं मया न ज्ञायते-कोइ सगां संबंधीनी वातो करवा लाग्या. वागनी मनोहरतानी एवी खुबी हती के पगले पगले विचित्र जोवानुं मळे, खावानुं मळे, केटलाक तो वृक्ष तळे मूड़ गया, केटलाक एक बीजाने वस्तुओ ओळखाववा लाग्या, केटलाक रुपैया खर्ची टीकीटो करावी तमासा जोवा लाग्या, केटलाक एम विचारवा लाग्या के वादशाह बुद्धिमान छे, तेनी ओळी माया नथी ते एवो संताणो हशे के आपणा हाथमां आववो मुश्किलछे, माटे आपणा करना होइए ते करो. केटलाक एम चिंतववा लाग्या के ज्यारे आ वागमां पण एवी भूलवणी चुकवणी छे के आपणे भूला पडीयेछीये तो वादशाहना महेलमां तो बहु भूलवणी चुकवणी हशे के जेथी शोधवाने वदले आपणे भूला पडीए तो अतोभृष्ट नतोभृष्ट थइए. केटलाक सुंदर परीओ देखी तेमां

मोह पाग्या. केटलाक रागरागणीना तानमां गुलतान थया. केटलाक व्यापार करवा लाग्या, केटलाक विषयनी वातो करवा लाग्या केटलाक एम चिंतववा लाग्या के आ वागमां सदा रहेवानुं थाय तो ठीक. एम सर्वजन वागनी मोहमायामां फसाया. कोइए वादशाहने शोधी कहाडवानो प्रयत्न कयों नहीं, एवामां एक डाह्यो पुरुष हतो तेणे विचार्युं के—खरेखर आ जगत्नी तमाम प्रजा गांडीने मूर्ख छे, केमके ते जोवामां मशगुल थइ पडी पण तेमनामां एटली सम-जण नथी के प्रथम वाग जोवाना करतां वादशाहने शोधी कहाडवो जोइए वादशाहने शोधी काढे तो आ सर्व वाग तथा वादशाही तेने मळे, माटे आपणे तो प्रथम वादशाहने शोधी काढवो जोइए एम निश्चय करी आ पुरुषे महेल तरफ प्रयाण कर्युं. कोइ वस्तु तरफ दृष्टि दीधी नहीं, अंते महेलमां गयो, वादशाहने शोधी काढ्यो, के तुरत वादशाहे एक हजार तोप फोडावी मान साथे पोतानी वादशाही तेने हवाले करीने तुरत पेछा फकीर वा-वाने पादशाहे कहुं के—फकीर साहेब देखो. ऐसी दुनीया दिवा-नीकी रीति है के सब खलक जुठा वाग देखनेमें मशगुल हुइ, लेकिन कीसीका ध्यान मेरी शोध तरफ नहीं आया. सारांश के एवी रीते आ दुनीयाना जीवो असत्य मोहमायाथी जगत्मां फ-सायाछे. मोहमायानो त्याग करी जिनाज्ञा सत्य मानी पोतानी कायारूपी महेलमां अनंत शक्तिमान् अनंत सुखभोक्ता एवा आ-त्मारूपी वादशाह रहेलोछे तेने शोधवा ध्यान लगाडे तो जीव पोते परमात्मा वनी त्रण जगतनो स्वामी थाय. संसाररूप वागमां सर्व जगत् मोहमायाथी फसायुंछे, कोइ विरला प्राणी आत्मज्ञानने माटे सद्गुरुनुं संसेवन करेछे, जेम झांझवाना पाणीथी तृपा शान्त थती नथी तेम संसारनी मोहमायाथी आत्माने शान्ति मळती नथी, संसारनी सर्व खटपटने त्यागी आत्मस्वरूप प्राप्त करवुं. एज

सारमां सारछे. पुनः पुनः मनुष्यभव मळवानो नथी, गयो वखत पाछो आवनार नथी सद्गुरुनां वचन हृदयमां ठस्यां नथी एम लागेछे, जो ठस्यां होत तो संसारना पदार्थोमां मन जाय तही, हे चेतन तुं क्षणमां सारां सारां भोजन जमवानी इच्छा करेछे पुनः स्त्रीविषयाभिलाषे तुं बहेछे पण समजतो नथी के-स्त्रीना उपर मोह पामवानुं थुं कारण ? स्त्रीनुं शरीर सात धातुथी भरेलुंछे, स्त्रीनी कायामांथी मळमूत्र लोट बढा करेछे, एना शरीरमां जरा पण पवित्रता देखाती नथी. परसेवो, मेल, मस्तकना केशमां जू विगेरे प्रत्यक्ष देखायछे माटे हवे तुं वैराग्य लावी ब्रह्मचर्य व्रत धारण करः

ब्रह्मचर्य स्वरूप

श्लोकः

वन्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणात्,
मेरुःस्वलप शिलायते मृगरिपुः सद्यः कुरंगायते;
व्यालो माल्य गुणायते विपरसः पीयूष वर्षायते,
यस्यांगेऽखिल लोक वल्लभतमं शीलं समुन्मीलति. १
ऐश्वर्य्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्य्यस्य वाक् संयमो,
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः,
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभावितुः धर्मस्य निर्व्याजता,
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणं. २

तथा गाथा

शीलं कुल आहरणं, शीलं रूढं च उत्तमं जयइ;
शीलं चिय पंडित्वं, शीलं चिय निरुद्धं धर्मं. १.

तथाच श्री हेमसूरिपादाः

प्राणभूतं चरित्रस्य, परब्रह्मैककारणं;

समाचरन् ब्रह्मचर्यं, पूजितैरपि पूज्यते. २

तथा च दशमांगे श्री प्रश्न व्याकरणे यस्य ब्रह्मचर्यस्य नामानि
गुणाश्चैवमुच्यन्ते तथाहि जंबू एतोय बंभचेरं उत्तम तव नियम
णाण दंसण चरित्त सम्मत्त विणयमूलं गुणप्पहाणजुत्तं हिमवंत महंत
तेय मत्त पसत्थं गंभीरं थिमितमज्जं अज्जव साहुजणा चरितं मोख
ममं विमुद्धं सिद्धिगति निलयं सासत मव्वावाहं अपुण भवं पसत्थं
सोमं शुभं सिव मयल मख्खर करं जति वरसा रख्खियं सुसाहस्सहियं
नवरि मुणिवरेहिं महा पुरिस धीर सूर धम्मिय धितिमंताणय सया
सुविमुद्धं भव्वं भव्वजण समुच्चिणं निसंकियं निम्भयं नित्तुसं मिरा-
यासं निरुवलेवं निव्वुइ घर नियम निप्पकंपं तव संजम मूल दलि-
यणेगं पंचमहव्वय सुरख्खियं समिति गुत्ति जाणवरं कवाड सुकय-
रख्खण दिण्ण फलिह सण्णद्धोत्थयिअ दुग्गतिपहं सुगतिपहं देसगं
च लोउत्तमं च वयमिणं पउमसर तलाग पालिभूयं महा सगडअर
तुंव भूअं महाविडिम रुख्ख खंधभूतं महानगर पागार कवाड फलिह
भूअं रज्जपिणद्धोव इंदकेउं विमुद्धणेग गुणसंपिणद्धं, जम्मिअ भ-
ग्गम्मि होइ सहसा सव्वसंभग्गसद्धिय महिय चुण्णिय कुशल्लि तप-
ल्लट्ट पडिअ खंडिय परिसडिय विणासियअं विणयसील तव नियम
गुण समूहं तं बंभं भगवंतं गहगण णरुखत्त तारगाणं वा जहाउल्लुपति
मणिमुत्त सिलप्पवाल रत्त रयणागराणंव जहा समुद्धो वेरुलि उव्वेव
जह मणीणं जह मउडो चेव भूसणाणं वत्थ्याणं चेवरुखोम जुअलं
अरविंद चेव पुप्फ जेठं गोसीसंचेव चंदणाणं हिमवंता चेव ओस-
हीणं सीतो आचेव निम्मग्गाणं उदहीसु जहासयंभूरमणो रुअगवरो
चेव मंडलि अपप्पयाण पवरे ऐरावणो इव कुंजराणं सीहोव्व ज-

हामिगाणं पवरो पन्नगाणं चेव वेणुदेवे धरणे जणपण इंद्राया
कप्पाणं चेव वंभलोए सभासु अजह भवे सुहम्मो ठितीसु लवसत्त
मगासव्वपवरा दाणाणं चेव अभयदाणं किमिराओ चेव कंबला-
णं संघयणे चेव वज्जरिसभे संठाणे चेव चउरंसेद्वाणेसुअ परमसु-
क्कम्माणं णाणेसुअ परम केवलं सिद्धं लेसासुअ परमसुक्कलेसा
तिद्धकरो जहचेव मुणीणं वासेसु जहा महाविदेहे गिरिरायाचेव
मंदरवरे वणेसु जहा नंदणवणं परंच दुमेषु जह जंघु सुदंसणा वी-
सुजसा जीसे नामेण अयं दीवो तुरगावती रहवती नरवती जहवीसु
ते चेव राया रहिए चेव महारह मते एवं अणेग गुणा अहीणा भ-
वंति एक्कम्मि वंभचेरे जम्मिअ आराहि अं वयमिणं सच्चं सीलं तवो
ओय विणओय संजमोय खंती मुत्ति तहेव इह लोइअ पारलोइय
जसोकित्तिय पव्वओय तम्हा निहुएण वंभचेरं चरिअव्वं सव्वओ
विमुद्धं जावजीवाए. इत्यादि महिमा ब्रह्मचर्यं व्रतनो कह्यो छे.

“ दुहा. ”

आत्म सुखनीः चाहतो, विषयेच्छा परिहारः

विषयेच्छा मनमां घणी, तो शुं ? आत्म विचार. १

आत्म स्वरूपे, ध्यानतो, विषयेच्छानो नाश.

प्रतिपक्षी वे धर्मनो, नहीं एकत्र निवास. २

वे साथे वर्ते नहीं, वर्ते त्यां छे दंभ;

भोगज कर्माधीनथी, त्यां शुं होय अचंभ. ३

दुर्गंधीनी कोथळी, मळमूत्रे भरी देह;

कान्ता काया एहवी, अपवित्रतानुं गेह. ४

रंग रूप खोटा सह, श्रवे अशुची नित्य;

મોહ કરે શું જીવડા, સમજ સમજ તું ચિત્ત. ૫

ભોગ રોગ સમમાનતો, સ્વપ્ને પળ નહીં આશ;

અનિત્ય આ સંસારમાં, ક્યાંથી તેનો વાસ. ૬

દુર્લભ આત્મસ્વરૂપની, વાતો કરવી સહેલે;

કિંતુ આત્મ સ્વરૂપની, પ્રાપ્તિ છે મુશ્કેલ. ૭

નિંદા, આલસ્ય, અસત્યાદિ દૂષણો નિવારી નિઃસંગી થઈ આત્મ તત્ત્વની खोज કરનાર આત્મતત્ત્વ પામી શકે છે. આત્મતત્ત્વની વાતો કરવી સહેલ છે પણ આત્મ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. કોઈ વિરલા પ્રાણી આત્મા ઉપર રુચિ કરે છે.

આ ચેતન અજ્ઞાનયોગે ભ્રમિત થઈ કદાપિ ચલિત થઈ જાય છે. એવું આત્મ સ્વરૂપ ભૂલી ગયો તેથી પરવસ્તુમાં મોહ પામ્યો, અશુદ્ધ પરિણતિથી ઔદારિકા, વૈક્રિય આહારક, તેજસ, કાર્મણાદિ શરીરો ધારણ કરી તેના યોગે તાડન તર્જન છેદન ભેદનાદિક દુઃખો લહ્યાં, હવે જો તને સુખની આશા થઈ હોય તો હે આત્મન્ ચેત ચેત સમય ચાલ્યાં જાય છે મનના મનોરથ મનમાં રહેશે, સદ્ગુરુ સંગે રહી આત્મ સ્વરૂપ સમજ અને તેના ધ્યાનમાં રહેતાં. આશ્રવનું દૂરી કરણ થશે. અને અંતર્ તત્ત્વોપયોગે સંવરની પ્રાપ્તિ થશે તારું સ્વરૂપ તું देखे एटले તારો મોક્ષ થશે.

શ્રી દેવચંદ્રજી પણ કહે છે કે-

“ દુહા. ”

તત્ત્વતે આત્મ સ્વરૂપ છે, શુદ્ધ ધર્મ પણ તેહ;

પરમાવાનુગ ચેતના, કર્મ ગેહ છે એહ. ૧

તજાપર પરિણતિ રમણતા, મજ નિજ ભાવ વિશુદ્ધ;

आत्म भावथी एकता, परमानंद प्रसिद्ध. २
 स्याद्वाद गुण परिणमन, रमता समता संग;
 साधे सुद्धानंदता, निर्विकल्प रसरंग. ३
 मोक्ष साधनतणुं मूल जे, सम्यग्दर्शन ज्ञान;
 वस्तु धर्म अवबोध विणुं, तुस खंडण समान. ४
 आत्मबोध विणुं जे क्रिया, तेतो वालक चाल;
 तत्त्वार्थनी वृत्तिमं, लेजो वचन सभाल. ५

इत्यादिथी पण आत्मज्ञाननी खास जरूरछे, आ जगत्मां राग
 द्वेषव्यापी गयोछे ने आत्माना अज्ञानने लीबे जाणवो. आ शरी-
 रमां रहेला आत्माना सरस्वा अन्य शरीरोमां पण रहेला आत्माओछे
 एम जो जाणवामां श्रद्धा पूर्वक आवे तो कोइ दुःख कोइ जीवने
 आपे नहीं, अने कोइ जीवना उपर कोइ जीव वैर राखे नहीं. आ-
 त्मज्ञानी सर्व जीवने सिद्धसमान गणे तो पछी कया जीवनी साये
 ते विरोध करे ? अलवत कोइ जीवनी साये ते विरोध करे नहीं,
 ए बातनो अनुभव करवार्थी मालूम पडगे, आत्मिक शुद्धानंद पण
 त्यारे अनुभवमां आवगे. राग द्वेषथी जेतु मलीन छे तेने सुख म-
 ल्हुं ननी. जगत्मां तात्त्विक सुखना भाक्ता आत्मज्ञानी मुनिवरोछे.
 तेमने स्त्री नथी. पण समता रूपस्त्री भावथी जाणवी. राजाओ शेठी-
 याओ, बसील्लो, दाकतरो, ज्यारे ताप आदिना निवारण माटे छत्री
 धारण करेछे तो तेना बढले आत्मज्ञानी मुनिवरो क्षमारूप छत्रीने
 धारण करेछे. क्षमारूप छत्रीथी क्रोधरूप ताप लागतो नथी. अने
 अदेखाइरूप उष्ण पवन तो जग मात्र लागतो नथी. बली मोहरूप
 मेघनी दृष्टिथी पटेनुं तृष्णारूप पाणी तेने क्षमा छत्रीथी झीली

કાયછે, અન્ય રાજાઓ પાદશાહો જ્યારે એક દેશ બે દેશના માલિક હોયછે ત્યારે મુનિરાજ તેના કરતાં પણ અધિક પોતાના આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશના માલિક હોયછે. જ્યારે અન્ય રાજાઓ ઘણી લક્ષ્મી ભેગી કરેછે. ત્યારે મુનિરાજ આત્માની જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર લક્ષ્મી ભેગી કરેછે. તફાવત એટલો કે રાજાની લક્ષ્મી ઓછી, ક્ષણિક છે અને મુનિની લક્ષ્મી સત્ય અને અચલ અઘૂટછે, રાજા પાદશાહને મનવચન કાયાએ કરી સંતોષ રહેતો નથી. ત્યારે મુનિને મનવચન કાયાએ કરી સંતોષ રહેછે. રાજા જ્યારે નૃપાદિક શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરેછે, ત્યારે મુનીશ્વર રાગદ્વેષરૂપ શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરેછે, રાજાઓ જ્યારે વાગમાં ક્રીડા કરેછે ત્યારે મુનીશ્વરો ધર્મધ્યાનરૂપ વાગમાં ક્રીડા કરેછે—ધર્મધ્યાનરૂપ વાગ કેવો છે તે કહેછે—ધર્મધ્યાનરૂપ વાગની ચારે તરફ ઉદાસીનતારૂપ વાડ કરેલી છે. જ્ઞાનરૂપ કૂપધર્મ ધ્યાનરૂપ વાગમાં શોભી રહેલોછે. સંવેગાદિક વનસ્પતિ ત્યાં સ્થિત રહીછે. ત્યાં મુનિરાજ સ્થિર ચિત્તરૂપ આસન ઉપર બેસી વિચરેછે. તે વાગની શોભા અનહદછે. તેની સુગંધીથી અનેક જાતના રોગો નાશ પામેછે. એ વાગની અંદર શુદ્ધ પ્રાણીઓ પ્રવેશ કરી શકતાં નથી. જેની યોગ્યતા હોય તે ત્યાં જઈ શકેછે. જગતની મોહ માયામાં ફસાઈલા પ્રાણીઓને તે વાગનું સુખ થતું નથી, વળી એ વાગમાં એક ચારિત્રરૂપ મહેલ શોભી રહ્યોછે. તેની અંદર જન્મ જરા મરણનાં દુઃખ નાશક અનેક ઔષધો રહ્યાંછે તેના મુનીશ્વર ઉપયોગ કરી શકેછે. અને તે ઔષધોનું ભક્ષણ કરી અજરામરપદ પામેછે. વળી તે વાગમાં રહેલા જ્ઞાનરૂપમાંથી મુનિશ્વર જલપાન કરેછે. જ્યાં પરોપાધિરૂપ તાપતો આવી શકતો નથી. વળી તે વાગની અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ જમીન સ્વચ્છ નિર્મલછે. મુનીશ્વરની સાથે શુદ્ધ ચેતના રહેછે. વળી તે મુનીશ્વર આત્મા અને પરમાત્માની એક્યતારૂપ ભાંગને કાયારૂપ સ્વ-

लमां घूंटी मनरूप प्यालाधी पीवेछे. तेथी शुद्ध चेतनारूप नीशो मु-
नीश्वर महाराजने एवो चढे छे के ते बखते अगम निगम दर्शाय छे.
अने ते समये शरीर अने शरीरीनु पण भान रहेतुं नथी अने ते
बखते अनहद आनंद थायछे. आवा मुनिराजने सुख थायछे ते
अनंत छे. श्री यशोविजयजी उपाध्याय अध्यात्मसारमां कहेछे के—

श्लोक.

कान्ताधर सधा स्वादात्, यूनां यज्जायते सुखं ।

विंदुः पार्श्वे तदध्यात्म शास्त्रस्वादसुखोदधेः १

अध्यात्मशास्त्र संभूत-संतोष सुख शालिनः

गणयन्ति न राजानं नश्रीदिनापि वासवम्. २

भावार्थ—स्त्रीना अधर रूप अमृतना स्वादधी युवान पुरुषोने
जे सुख थायछे तेतो भ्रमणा मात्र छे, तात्त्विक सुख नथी, ते सुख
तो अध्यात्म शास्त्रना स्वादधी उत्पन्न थयेलुं दरिया समान सुख
तेनी आमळ विंदु समान छे. अध्यात्म शास्त्रधी उत्पन्न थयेलुं सं-
तोष रूप सुखना भोक्ता जे प्राणी छे ते प्राणी राजाने तथा धनदने
तथा इंद्र सरखाने पण लेखामां गणता नथी.

श्लोक.

रसो भोगावधिः कामे, सदृग्भक्ष्ये भोजनावधिः

अध्यात्म शास्त्र सेवाया रसो निरवधि पुनः १

कामने विषे भोगवतां मृधी रसछे, मिष्ट भोजनने विषे जम-
वाना बखत पर्यंत मधुरपणुंछे, पण अध्यात्म शास्त्रनी सेवानो जे
रस ते तो निरवधि छे. कारण के अध्यात्मशास्त्रनो रस प्राग्भ
कालधी मांडीने प्रतिदिन वृद्धि पामेछे, ते रस कौड बखत बदलानो

નથી, જ્યારે આત્માનંદી મુનિરાજને અત્યંત સુખ થામછે ત્યારે સિદ્ધ-
 ભગવંતોને અનંત સુખ છે તેમાં શું કહેવું ? અનુભવથી સુખની પ્ર-
 તીતિ થાયછે. વઢી મુનીશ્વર ઉપર કહેલા એવા વાગમાં સદાકાલ
 વાસ કરેછે, તેમને કોઈ જાતની સ્વૃહા નથી આવા મુનીંદ્રના વાગ-
 ની તોછે રાજા વા શાહુકારોના વાગ આવી શકના નથી. રાજાને
 તો મનુષ્ય સેવેછે કિંતુ મુનીશ્વરને સુર અસુર ઇંદ્રાદિક પળ સેવેછે.
 રાજાને પરશત્રુ થકી ભય રહેછે. કિંતુ મુનીશ્વરને જય હોતો નથી.
 રાજાની પાસે અનેક સુખડો હોયછે ત્યારે મુનીશ્વર રૂપી રાજાની
 પાસે ક્ષમા, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રાદિ અનેક સુખડો હાયછે.
 રાજાની લક્ષ્મી જન્માંતરમાં સાથે આવતી નથી. પળ મુનીંદ્રની લક્ષ્મી
 તો પરભવમાં સાથે આવેછે અને મોક્ષમાં પળ સાથે રહેછે, રાજા પો-
 તાના દેશમાં પૂજાયછે, અને મુનીંદ્ર તો જ્યાં ત્રિચરે ત્યાં પૂજાયછે.
 રાજા વૈભવ છતાં-દુઃખી થાયછે, અને આત્મજ્ઞાની મુનીશ્વર તો વૈભવ
 વિના પળ અંતર્ વૈભવથી સુખી રહેછે, રાજાને પોતાના રાજ્યથી
 સંતોષ રહેતો નથી. અને મુનીંદ્રને તો સદા સંતોષ છે. રાજાને આ
 ભવમાં તથા પરભવમાં ક્લેશ સહન કરવો પડેછે, અને મુનીશ્વરને આ
 ભવ તથા પરભવમાં સુખની પ્રાપ્તિ થાયછે, રાજા સંસારમાં પ્રવૃત્તિ
 કરેછે. ત્યારે મુનીશ્વર પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરેછે, રાજા હાથી ઉપર બેસી
 વચ્ચતરથી શોભા પામતો તીક્ષ્ણ ખાલાને ધારણ કરેછે ત્યારે મુનીશ્વર
 સંવેગ રૂપ હાથી ઉપર બેઠા થકા વ્રહ્મચર્યરૂપ વચ્ચતરથી શોભા પા-
 મતા ધ્યાનરૂપ તીક્ષ્ણ ખાલાથી રાગદ્વેષ રૂપ શત્રુનો શિરચ્છેદ કરેછે,
 મુનીશ્વરને તો કોઈ શત્રુ નથી. કિંતુ વ્યવહારથી શત્રુની કલ્પના
 જાણવી. પોતે પોતાના આત્મ સ્વભાવમાં રમેછે એટલે સ્વતઃ ગમ
 દ્વેષનો ક્ષય થાયછે, રાજાને જરાપણ શાંતિ મળતી નથી, અને મુની-
 શ્વરતા સદા શાન્તિમાં રહેછે. રાજા જ્યારે વાહ્યવસ્તુ ઉપર મમતા

રાંચેછે ત્યારે મુનીશ્વર અંતર્યન ઉપર મમતાં રાંચેછે. 'ક્યાં મેરુ અને ક્યાં સરસવતો ઢાળો, ક્યાં સાગર અને ક્યાં તઝાવ, ક્યાં રાત્રિ અને ક્યાં દિવસ' એટલો તફાવત-આત્મજ્ઞાની-મુનીશ્વર અને રાજા વચ્ચે જાણવો. દુનિયામાં આત્મજ્ઞાની-મુનિસદગ અન્ય કોઈ મુઠ્ઠી નથી, ગેઢ, વકીલ, વારીષ્ટરાદિ લોકો તત્ત્વથી વિચારતાં સત્ય-મુઠ્ઠી ભોગવતા નથી. સત્ય મુઠ્ઠીની પ્રાપ્તિ તે આત્મજ્ઞાનીને થાયછે-અંતઃ દૃષ્ટિના અભાવે વાહ્યદૃષ્ટિજીવો સત્ય મુઠ્ઠીનો અનુભવ કરી શકતા નથી. આત્મજ્ઞાની મુનિ સદા નિર્ભય રહેછે, અહો તે જીવતા જીવ-નુક્તની દગાને અનુભવેછે. આત્મજ્ઞાન વિના યંડનમંડનની વિદ્વતાથી આત્મહિત થતું નથી. દુનીયા-જ્યારે પરપરિણતિમાં મ્હાલેછે ત્યારે મુનીશ્વર સ્વપરિણતિમાં મ્હાલેછે.

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ

આ વાક્યનો અનુભવ પણ આત્મજ્ઞાની મુનીશ્વર કરી શકેછે. શુદ્ધજ્ઞાની જીવો વાક્યપટુતાથી આત્મજ્ઞાનીનો ઢોઢ મત્તે વતાવો પણ તેના અનુભવથી થતું મુઠ્ઠી તે પામી શકતા નથી. આત્માના કેવલ જ્ઞાનાદિગુણોની પ્રાપ્તિ આત્માર્થિને થાયછે.

સંસારી જીવને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિક કદિ સર્વ વિરોધાત્મે છે. તે વિરોધાત્મ કદિનો આવિર્ભાવ થાય. તેજ આત્માનું પરમાત્મ પદ જાણવું. તે પરમાત્મનો હું દાસ એટલે ઉપાસકનું તે પરમાત્મપદ જેણે ઓળખ્યું અને પરમાત્મપદમાં જેનું એકાગ્ર ચિત્તથી ધ્યાન વર્તેછે, તેને સાર્ધપદ ગ્રંથુ એમ જાણવું. અને શુદ્ધજ્ઞાન પણ તે પામ્યો એમ જાણવું. નામ-સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ એ ચાર નિલેખે સાધુ જાણવાં. કોઈનું સાધુ એવું નામ તે નામ સાધુ, સ્થાપના કરીને તે સ્થાપના સાધુ તથા જે પંચમહાવ્રત પાઠે ક્રિયાનુષ્ઠાન કરે શુદ્ધ આદાર ગ્રહણ કરે પણ જ્ઞાન ધ્યાનનો જેવો ઉપયોગ નોંડે તેવો ઉપયોગ ન

હોય તે દ્રવ્ય સાધુ જાણવા. જે ભાવ સંવરણે મોક્ષનો સાધક થઈ ભાવ સાધુની કરણી કરે તે ભાવ નિક્ષેપે સાધુ જાણવા.

કોઈ જીવનો જ્ઞાન એવો નામ તે નામજ્ઞાન તથા જે પુસ્તકમાં અક્ષરરૂપે લખ્યુંછે તે સ્થાપના જ્ઞાન, અને ઉપયોગ વિના સિદ્ધાન્તનો ભળવો અથવા અન્યમતિનાં સર્વ શાસ્ત્ર ભળવાં તથા શરીરાદિક તે સર્વ દ્રવ્યજ્ઞાન. અને નવતત્ત્વનો નય નિક્ષેપાદ જાણવાં અને આત્મતત્ત્વ આદરવું તે ભાવજ્ઞાન જાણવું. એ આગમસારમાં કહ્યુંછે. શુદ્ધ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પંચમકાલમાં કોઈક મહા પુરુષને થાયછે. જ્ઞાનના પંચ પ્રકારછે. ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન. દેવર્દિ વાચક કહેછે કે-પાઠ. સે કિંતં મહનાણં દુર્વિહ મહનાણં પન્નત્તં તંજહા સુયનિસ્સિયં ચ અસુયનિસ્સિયં ચ સેકિંતં અસુયનિસ્સિયં અસુયનિસ્સિયં ચઽવિહ પન્નત્તં તંજહા ઉપ્પત્તિયા વેણહયા કમિયા પરિણામિયા બુદ્ધિ ચઽવિહા પન્નત્તા.

ભાવાર્થ-મતિજ્ઞાન બે પ્રકારેછે. શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન, બીજું અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન. પ્રાયશઃ શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસ વિના સહજ ક્ષયોપશમવશે જે ઉત્પન્ન થાય તેને અશ્રુતનિશ્ચિત કહેછે તે ચાર પ્રકારનુંછે. ઉત્પાદિકી બુદ્ધિ, વૈનયિકી બુદ્ધિ, પારિણામિકી બુદ્ધિ તથા કર્મજા બુદ્ધિ.

પોતાની મેલે ઉત્પન્ન થાય તે ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ અને ગુરુનો વિનય શુશ્રૂષા સેવા કરતાં આવે તે વૈનયિકી બુદ્ધિ, કર્મ કરતાં ઉપજે જે તે કાર્મિકી બુદ્ધિ અને પરિણામતે દીર્ઘકાલનું પૂર્વાપર અર્થનું અવલોકન કરતાં ઉપજે તે પારિણામિકી બુદ્ધિ.

પૂર્વશ્રુત પરિકર્મિત મતિના ઉત્પાદકાલને વિષે શાસ્ત્રાર્થ પર્યાલોચન કરતાંજ જે ઉત્પન્ન થાય તેને શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન કહેછે. તેના

ચાર પ્રકારછે. અવગ્રહ, ઇહા, અપાય અને ધારણા તેમાં અવગ્રહ બે ભેદછે. વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ. કિમિદં એટલે આ શુંછે ? એવો (અવ્યક્ત) અપ્રગટ જ્ઞાનરૂપ અર્થાવગ્રહ થાયછે. તેની પૂર્વે અત્યંત અવ્યક્તર (અતિ છાનું જે જ્ઞાન) હોયછે તેને વ્યંજનાવગ્રહ કહેછે. વંજણવગ્રહચઝહા=એટલે વ્યંજનાવગ્રહ ચાર પ્રકારછે. તે નીચે મુજબ-મળનયણ વિર્ણિદિય ચઝકા=મન તથા નયન એ બે વિના વાકીની ચાર ૪ ઇન્દ્રિયોને આશ્રયી ચાર ભેદછે. શ્રી નંદીસૂત્ર પાઠ. સે કિંતં વંજણુગ્રહે ચઝવિહે પન્નત્તે તંજહા, સોઈંદિય વંજણુગ્રહે ઘર્ણિદિય વંજણુગ્રહે, રસેંદિય વંજણુગ્રહે, ફાર્સિદિય વંજણુગ્રહે=શ્રોત, ઘ્રાણ, જિહ્વા, સ્પર્શેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ જાણવો. મન તથા નયન એ બે ઇન્દ્રિયો અપ્રાપ્યકારીછે. ચક્ષુરિન્દ્રિય છે તે વિષયદેશ પ્રતિ જાણને દેખતી નથી, તેમ પ્રાપ્ત અર્થનું અવલંબન કરતી નથી, તેમ મનનું પણ જાણવું.

• આ કંઈપણછે ? એવું અનિર્ધારિત સામાન્યરૂપ અવ્યક્તપણે અર્થનું જે ગ્રહણ તેને અર્થાવગ્રહ કહેછે, તે પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મને કરી છ પ્રકારનોછે. શ્રોતેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, રસેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, સ્પર્શેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ તથા માનસાર્થાવગ્રહ. અવગ્રહગૃહીત વસ્તુને વિષે જે ધર્મની ગવેષણા કરવી એટલે આ સ્થાણુછે ? અથવા પુરુષછે ? તેમાં પણ હાલ સંધ્યાકાલઠે અને મહા અરણ્યછે, વઢી સૂર્ય પણ આધમ્પોછે, માટે પુરુષ નથી. ઇત્યાદિ વ્યતિરેક ધર્મનું નિરાકરણ કરવું. અને એને પક્ષીઓ ભજેછે. વચ્ચે માંથી વાંકુછે, અને કોટર સહિતછે. ઇત્યાદિક અન્વય ધર્મનો અંગીકાર કરવો, એવું જે જ્ઞાન વિશેષ તેને ઇહા કહેછે. એ પણ પંચ ઇન્દ્રિયો અને મને કરી છ પ્રકારેછે. તથા ઇહિત વસ્તુને વિષે આ નિશ્ચયે કરી સ્થાણુજે, એવો એક કોટિના નિશ્ચયરૂપ જે બોધ તેને

અપાય કહેછે. સ્થાણુરેવાયં ઇત્યાત્મકરૂપો અપાયઃ તથા નિશ્ચિત વસ્તુને વિષે અવિચ્યુતિપણે અથવા સ્મૃતિપણે અથવા વાસનાપણે જે ધારણ કરવું તેને ધારણા કહે છે. તે પણ પંચઇન્દ્રિયો અને સને કરી છ પ્રકારે છે. એમ છને ચારે (ગુણતાં) ચોવીસ ભેદ અને વ્યંજનાંગ્રહના ચાર મેલવતાં ૨૮ અઠાવીશ ભેદ મતિજ્ઞાનના જાણવા એમાં ચાર ભેદ અશ્રુત નિશ્ચિતના મેલવતાં વત્રીસ ભેદ થાય છે. તથા જાતિ સ્મરણ પણ અતીત કાલના સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના સંખ્યાતા ભવ દેખે. મતિજ્ઞાનનો જ તે ભેદ જાણવો. શ્રી આચારાંગ સૂત્રની ટીકામાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને ધારણાનો ભેદ કહ્યો છે—પ્રતઃ જાતિસ્મરણં ત્વાભિર્નિવોધિકં જ્ઞાન વિશેષમિતિ. કોઈ એક સંભામાં ઘળાં પુરૂષો બેઠા છે તે વચ્ચે શંખ, તથા મેરી, રણશિંગ, આદિ વાજીંત્ર વાગવા લાગ્યાં શ્રોતાં જનો એ સર્વ વાજિંત્રનો શબ્દ સમકાલે સાંભળ્યા છતાં સર્વની ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી અધિક ન્યૂનાદિક સાંભળવામાં આવે છે જેમકે કોઈને તે શંખ મેરી આદિ વાજીંત્રનો શબ્દ ભિન્ન ભિન્ન સાંભળવામાં આવે છે તેના જાણવામાં એમ આવે કે અમુક મેરીઓ આટલા શંખ વાગે છે એમ જણાય તેને વેહું કહે છે. ૧ કોઈને માત્ર વાજીંત્ર વાગે છે એમ જણાય તેને અવહુ જાણવો. ૨ તથા તે શબ્દમાં પણ કોઈકને મધુર મંદત્વાદિ વહુપર્યાયોપેતે જે શંખાદિક ધ્વનિ પૃથક્ પૃથક્ ઘળાં પ્રકારે સાંભળવામાં આવે છે તેને વહુવિધ કહીએ. ૩ કોઈને એક વે પર્યાયોપેત તે ધ્વનિ સાંભળવામાં આવે છે તે અવહુવિધ જાણવો. ૪ કોઈકને તુરત તે નાદ સાંભળવામાં આવે છે તે સ્પિમ જાણવો. ૫ કોઈક વિચારી વિચારી ઘળી વાર પાછળથી જાણે તે અસ્પિમ જાણવા. ૬ ધ્વજારૂપ લિંગેકરી જેમ દેવકુલ ઓછાવાય છે તેમ લિંગ સાહિત જાણે તેને નિશ્ચિત કહે છે. ૭

१. कोइ उक्त प्रकारे लिंगरहीत जाणे तेने अनिश्रित कहेछे. ८
 २. कोइने शंसयरहीत संभळायछे तेने असंदिग्ध कहेछे. ९
 ३. कोइने शंसयसहीत संभळायछे तेने संदिग्ध कहेछे. १०

कोइके एक वेळा सांभळी ग्रहण करी लीधेलुं ते सदा सर्वदा स्मरण रहे पण वीसरे नही तेने ध्रुव कहेछे ११. अने कोइक एकवार ग्रहण करेलुं सर्वदा स्मरणमां रहे नहीं तेने अध्रुव कहेछे. १२. एवी रीते वार भेदे ज्ञान थायछे तेने पूर्वोक्त अष्टावीश भेदोधी गुणतां त्रणशेने छत्रीश भेद मतिज्ञाननां थाय. तथा तेमां अश्रुत निश्रितना चार भेद मेळवीए तो त्रणसेने चाळीस भेद मतिज्ञानना थायछे. अर्थावग्रह एक समय प्रमाणछे. इहा अने अपाय अंतर्मुहूर्त प्रमाणछे. धारणा संख्यात असंख्याता काल सुधीछे अथवा द्रव्यक्षेत्र कालभावथी मतिज्ञान चार प्रकारनुंछे.

मतिज्ञानी आदेशथी सर्व द्रव्य जाणे पण देखे नही.

क्षेत्रथकी सर्व क्षेत्र लोकालोक जाणे पण देखे नही.

कालथकी आदेशे सर्व काल जाणे पण देखे नही.

भावथकी आदेशे सर्व भाव जाणे पण देखे नही.

श्रुतज्ञान स्वरूप

श्रुतज्ञान चौद तथा वीश प्रकारनुंछे चौद भेद कहेछे—

गाथा.

अखर सत्री सम्म, साईयं खलु सपज्जवासियं च ।

गमियं अंग पविटं, सत्तविए ए सपडिवख्खा १

भावार्थ—अक्षरश्रुत, अनक्षरश्रुत, संज्ञीश्रुत, असंज्ञीश्रुत, सम्यक्श्रुत, असम्यग्श्रुत, आदिश्रुत, अनादिश्रुत, पर्यवसितश्रुत, अपर्यवसितश्रुत, गमिकश्रुत, अगमिकश्रुत, अंगमादिश्रुत, तथा अंगबाह्यश्रुत, ए चोद भेद जाणवा.

१ अक्षरश्रुत—अक्षरश्रुतना त्रण भेदछे संज्ञाक्षर, व्यंजनाक्षर तथा लब्ध्यक्षर. तेमां प्रथम संज्ञाक्षर—अठार प्रकारनी लीपी, तथाहि—हंसलिपी, भूयलिपी जख्खातह रख्खसीय बोधवा । उड्डी जवणी तुरुकी कीरी दवडीय सिंधविया १ माल विणी नडिनागरि लाडलिपी पारसीय बोधवा । तह अनमित्तियलिपी चाणकी मूलदेवीय. २ बीजो व्यंजनाक्षर प्रकार ते अकारथी हकारपर्यंत वावनअक्षर मुखे उच्चारवारूप जाणवो ए वन्ने प्रकार यथापि अज्ञानात्मकछे तथापि श्रुतना कारण होवार्थी उपचारे करी ए वे प्रकारने श्रुतज्ञाननी संज्ञा आपीछे.

३ शब्द श्रवण तथा रूप दर्शनादिक थकी अर्थ परिज्ञान मर्भित जे अक्षरनी उपलब्धि रूप लब्ध्यक्षर श्रुत जाणवुं, करपल्लवी आदिके जेथी अक्षर संख्यानुं ज्ञान थायछे तेनो समावेश लब्धि अक्षर श्रुतज्ञानमां जाणवो.

२ अनक्षरश्रुत—शिरकंपन, हस्तचालन प्रमुख तथा समस्याए करी गमनागमनादिक मनना अभिप्रायनुं जे परिज्ञान तेने जाणवुं. यथा कोइ मनुष्य कोइ मनुष्यने पृच्छा करे के भाइ बाहेर जावुं छे के ? तेनो प्रत्युत्तर मुखथी नहीं देतां मस्तक हलावीने अथवा हाथवती शान करीने पोतानी नामरजी जणाववी. पूछनारने तेना मनना अभिप्रायनुं परिज्ञान (जाणपणुं) थाय तेने अनक्षरश्रुत कहेछे.

३ त्रीजुं संज्ञीभुत-संज्ञा त्रण प्रकारनीछे १ दीर्घकालिकी, २ हेतुवादोपदेशिकी, तथा दृष्टिवादोपदेशिकी.

केम करवुं ? हवे केम थसे ? इत्यादिके करी अतीत तथा अनागत घणा कालनी घणा काल पर्यंत विचारणा करवी ते दीर्घकालिकी संज्ञा जाणवी. तात्कालिक इष्ट अनिष्ट वस्तु जाणीने प्रवृत्ति निवृत्ति करवी ते हेतुवादोपदेशिकी संज्ञा. क्षयोपशम ज्ञाने सम्यग् दृष्टिपणुं होय ते दृष्टिवादोपदेशिकी संज्ञा जाणवी. विकलेंद्रिय असंज्ञीने हेतुवादोपदेशिकी संज्ञाछे. संज्ञी पंचेंद्रियने दीर्घकालिकी संज्ञाछे. कारण के ते विचार चिंतवना करी शकेछे, समकित्ती जीवने दृष्टिवादोपदेशिकी संज्ञा जाणवी. मन तथा इन्द्रियोथी उत्पन्न थयेलुं जे ज्ञान तेने संज्ञीभुत कहेछे.

४ मन विना मात्र इन्द्रियोए करी थयेलुं ज्ञान ते असंज्ञीनुं भुत जाणवुं.

५ पक्षपात विना कोइ विषयना स्वरूपने जे यथार्थ जाणवुं तेने सम्यक्भुत कहेछे, अर्हत् प्रणीत आगमने सत्य मानवुं पक्षपात विना ते.

६ यथावस्थित बोधना अभावथी मिथ्यादृष्टि अर्हत्प्रणीत अथवा मिथ्यादृष्टि प्रणीत वाक्यादिकनुं जाणवुं एटले पक्षपात प्रमुख बुद्धिए करी कोइ विषयना स्वरूपने यथार्थ न जाणवुं तेने असम्यक्भुत कहेछे.

८ भुतज्ञान सादि पर्यवसितछे, तेमज अनादि अपर्यवसित पण छे.

१० द्रव्यथी एक पुरुष आश्री लइए तो सादि सपर्यवसितछे, अने घणा पुरुषो आश्री लइए तो अनादि अपर्यवसित पणछे. सेवथकी भरत तथा औरवतने विषे ज्यारे तीर्थकरनो तीर्थ

વર્તેછે ત્યારે દ્વાદશાંગી રૂપ શ્રુત હોયછે, અને તે તીર્થનો વિચ્છેદ થવાથી તે શ્રુતનો પણ વિચ્છેદ થાયછે, તેથી તે સાદિ સપર્યવસિત જાણવું. મહાવિદેહમાં તીર્થનો વિચ્છેદ શ્રુતનો પણ વિચ્છેદ થતો નથી તેથી ત્યાં અનાદિ અપર્યવસિતશ્રુત જાણવું. કાલથી ઉત્સર્પિણિ તથા અવસર્પિણીમાં ચોથે તથા પાંચમે આરે શ્રુતજ્ઞાન હોય અને છઠ્ઠે આરે વિચ્છેદ થાયછે તેથી સાદિ સપર્યવસિત જાણવું. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં એવું કાલચક્ર નહીં હોવાને લીધે ત્યાં શ્રુત જ્ઞાન પણ અનાદિ અપર્યવસિત જાણવું.

ભાવથી-ભવ્યાસિદ્ધિ આ જીવને જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે આદિ અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાયછે ત્યારે અંત હોવાથી સાદિ સપર્યવસિત શ્રુતજ્ઞાન જાણવું.

૧૧ અગ્યારમું ગમિકશ્રુત તે જ્યાં સૂત્રના સરસ્વા આલાવા આવે તે જાણવું. દષ્ટિવાદ સૂત્રમાં જાણવું.

૧૨ ચારમું અગમિક શ્રુત અણસરસ્વા અક્ષરોના આલાવા હોય તે જાણવું.

૧૩ તેરમું અંગ પ્રવિષ્ટ તે દ્વાદશાંગીરૂપ જાણવું.

૧૪ ચૌદમું અંગ વાહ્યશ્રુત તે આવશ્યક તથા દશવૈકાલિક જાણવું તથા શ્રુતજ્ઞાનના વીશ ભેદ પણ કર્મગ્રંથ ત્રિગેરેથી જાણી લેવા.

અવધિજ્ઞાન સ્વરૂપ.

અનુગામી, વર્ધમાન, પ્રતિપાતિ, અપ્રતિપાતિ, હીયમાન, અનનુગામી એ છ પ્રકાર ગુણ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાનના છે. ઉક્તચં નન્યઃ વ્યુત્થયે “તં સમાસઓ છવિવહં પન્નત્તં તંજહા આણુગામિયં અણાણુગામિયં, વદ્ધમાણયં, હીયમાણયં, પઙ્કિવાહ, અપતિવાહ.”

- १ प्रथम जे ठेकाणे अवधिज्ञान उत्पन्न थयुं होय ते ठेकाणुं मू-
कीने वीजे देशांतर प्रमुख जाय त्यां लोचननी पेठे जे साथे
आवे तेने अनुगामिक अवधिज्ञान कहेछे. ज्यां पुरुष जाय त्यां
साथे आवे ते.
- २ वीजुं जे ठेकाणे रह्यां अवधिज्ञान उत्पन्न थयुं होय ते स्थानके
आवे तेवारेज होय. पण अन्यत्र स्थाने जाय तेवारे साथे न
होय तेने अननुगामि अवधिज्ञान कहेछे.

से किंतं णाणुगामीयं आहीनाणं ओहीनाणं तंजहा नामएगेइ
पुरिसेगममहं जोइठाणं काउं तस्सेव जोइठाणस्स परि पेरं तेसुपरि-
हिंडमाणे परिहिंडमाणे परिघोलमाणे तमेव जोइठाणं पासइ अन्न-
थयगए न पासइ एतमेव अणाणु गामियं ओहिनाणं जय्येव समुप-
ज्जइ तथ्येव संखिज्जाणि वा असंखिज्जाणि वा जोयगाइ पासइ
न अन्नथ.

भाष्यकारोप्याह-अणुगामिउ अणुगच्छइ गच्छंतं लोयणं जहा
जहा पुरिसं इयरोउ नाणु गच्छइ ठियप्पइवव्वगच्छंतं-इति.

- ३ वीजुं जे वृद्धि पामे तेने वर्द्धमानअवधिज्ञान कहेछे, जेमके
शळगतिअग्रिमां जेम जेम वळतग नाखीये तेम तेम वधती
ज्वाला थायछे तेंनी पेठे यथायोग्य प्रशस्त अंतिप्रशस्ततर
अव्यवसायने लीये पूर्वावस्थाथी ते उत्तरोत्तरसमय समय वधतुं
वधतुं जाय तेने वर्द्धमान अवधिज्ञान कहेछे अर्थात् प्रथम
उपजती वखते अंगुळन असंख्यातमा भाग जेवतुं क्षेत्र जाणे
देखे पश्चात् वधतां वधतां यावन् अशोकाकाशने विपे लोक
जेवडा असंख्यातां खांडवां देखे.

- ४ चोयुं पूर्वे शुभ परिणामवगे घणुं उपजे पश्चात् तथाविध

સામગ્રીનો અભાવ થયાથી પડતા પરિણામે કરી હાનિ પામે તેને હીયમાન અવધિજ્ઞાન કહેછે.

૫ પાંચમું સંખ્યાતા અસંખ્યાતા યોજન ઉત્કૃષ્ટપણે યાવત્ સમગ્ર લોક દેરવીને પણ પડે દટલે જે આવ્યું જાય તેને પ્રતિપાતિ કહેછે.

૬ છટું જે ઉત્પન્ન થયા પછી ક્ષીણતાને ન પામે તે લોક સમગ્ર દેરવીને અલોકના એક પ્રદેશને દેરવે તે અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન જાણવું. તે જ્ઞાન આવ્યું જાય નહીં.

પ્રશ્ન—હીયમાન અને પ્રતિપાતિ એ વન્નેનાં લક્ષણો તો સરસાંછે તેમ છતાં જૂદાં વતાવવાનું શું કારણછે ?

ઉત્તર—પૂર્વાવસ્થાથી હઠવે હઠવે ઘટતું જાય દટલે ક્ષીણતાને પામે તે હીયમાન કહેવાયછે અને જે વિધ્માત પ્રદીપની પેઠે એક કાલને વિષેજ નિર્મૂલ થાયછે તે પ્રતિપાતિ કહેવાપછે. અવધિજ્ઞાનના અસંખ્યાત મેદછે, વઠ્ઠી અવધિજ્ઞાનના ચાર પ્રકારછે તથા ચાહ.

તંસમાસઓ ચઝવિહં પન્નતં તંજહા દવ્વઓ ચિત્તઓ કાલઓ ભાવઓ દવ્વઓણં ઓહીનાણી જહન્નેણં અણંતાઈં રુવિદવ્વાઈં જાણઈં પાસઈં ઉક્કોસેણં સન્ન રુવિદવ્વાઈં જાણઈં પાસઈં, ચિત્તઓણં ઓહીન્નાણી જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જભાગં ઉક્કોસેણં અસંચિજ્જાઈં અલોઁ લોયપ્પમાણ મિત્તાઈં સંઢાઈં જાણઈં પાસઈં કાલઓણં ઓહિન્નાણી જહન્નેણં આલિયાઁ અસંચિજ્જભાગં ઉક્કોસેણં, અસંચિજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી અવસપ્પિણી અતીયં ચ અણાગયં ચ કાલં જાણઈં પાસઈં ભાવઓણં ઓહિન્નાણી જહન્નેણંવિ અણંતે ભાવે જાણઈં પાસઈં ઉક્કોસેણં વિ અણંતેભાવે જાણઈં પાસઈં સન્નભાવાણં અણંતભાગં.

અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યથી જવન્યયણે અનંતારૂપી દ્રવ્યને જાણે દેરવે

उत्कृष्टपणे सर्वरूपी द्रव्यने जाणे देखे ते द्रव्यधी अवधिज्ञान.

क्षेत्रधी जघन्यपणे अंगुळनो असंख्यातमो भाग जाणे देखे अने उत्कृष्टपणे अलोकाकाशने विवे लोक प्रमाण असंख्यातां खांडवां जाणे देखे.

कालधी अवधिज्ञानी जघन्यपणे आवलिकानो असंख्यातमो भाग जाणे, देखे अने उत्कृष्टधी असंख्याती उत्सर्पिणी अवसर्पिणी पर्यंत अतीतकाल अनागतकाल जाणे देखे ते कालावधि ज्ञान.

भावधी अवधिज्ञानी जघन्यपणे अनंतभावने जाणे देखे अने उत्कृष्टधी पण अनंता भावने जाणे देखे ते भावावधिज्ञान जाणवुं.

मनःपर्यवज्ञानस्वरूपं.

मनःपर्यव ज्ञानना वे भेदछे. एक रुजुमति, बीजो विपुलमति अमुक पुरुषे घट चितव्योछे एम सामान्यपणे मननो अध्यवसाय ग्रहे ते रुजुमति जाणवुं.

तथा अमुक पुरुषे घट चितव्योछे ते द्रव्यधी सुवर्णनोछे, क्षेत्रधी पाटलीपुरनोछे. कालधकी शीतकालनोछे, अने भावधी पीतवर्ग सुकुमाल द्रव्यादि विशेष ग्राहिणीमति तेने विपुलमति ज्ञान कहेछे.

अथवा मनःपर्यवज्ञान ४ चार प्रकारनुंछे, द्रव्य, क्षेत्र, काल तथा भावधी उक्तंच तं समासओ च उच्चिहं पत्रतं तं जहा दव्वओ खे-
त्तओ कालओ भावओ. दव्वओणं रिउमडणं ते अगंतएसिए खंव्वे
जाणइ पासइ ते चेव विउलमइ अग्ग्गहियतराए विमल तराए
जाणइ पासइ.

भावार्थ—द्रव्यधी रुजुमति अनंत प्रदेशी अनंता स्कंध जाणे देखे अने विपुलमति तेहिज स्कंध कांडक अधिकेरा विथुद्धपणे जाणे देखे, क्षेत्रधकी रुजुमति नीचे रत्नप्रभा पृथ्वीतुं झुल्लक मतर लगे

અને ઉંચું જ્યોતિષિના ઉપરીતલ લગે તીર્છું અઢીદ્વીપ વે સમુદ્ર પક્ષર કર્મભૂમિ ત્રીશ અકર્મભૂમી અને છપ્પન્ન અન્તરદ્વીપને વિષે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાના મનોગત ભાવ જાણે દેખે અને વિપુલમતિ તેહિજ ક્ષેત્ર અઢી અંગુલે અધિક દેખે અને વિશુદ્ધ દેખે. કાલથકી જઘન્યપણે રુઝુમતિ પર્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટપણે અતીત અનાગત જાણે દેખે. અને વિપુલમતિ તેથી અધિક અને વિશુદ્ધતર જાણે દેખે. માવથકી રુઝુમતિ અનંતાભાવ જાણે દેખે. અને વિપુલમતિ તેથી અધિક જાણે દેખે.

કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ.

કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાંજ સમકાલે સર્વ પદાર્થોના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ તથા ભાવ જાણ્યામાં આવી જાયછે, તથા દીઠામાં આવી જાયછે, માટે કેવલજ્ઞાન એક પ્રકારનું છે.

આત્માનુંછે, કેવલજ્ઞાનમાં મતિજ્ઞાનાદિનો અંતર્ભાવ થાયછે, આત્મજ્ઞાની સમાકિતી મુનિને શુદ્ધ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાયછે.

આત્મસ્વરૂપના ઉપયોગ વિના જે સંસારમાં ચાલેછે તેનો તિલ પીલક યંત્ર વૃષભની પેઠે સંસારનો પાર આવતો નથી.

કાવ્યના નવરસ જ્ઞાનથી રાચો અને લાખો કાવ્ય કરો કિંતુ આત્મપદના ઉપયોગ વિના અન્ય સર્વ રાખમાં ઘૂત સીંચનની પેઠે નિષ્ફળ જાણવું. તર્કશાસ્ત્ર પણ આત્મતત્ત્વના ઉપયોગ વિના મિથ્યાભાવે પરિણમેલું નરકાદિક ગતિ ભ્રમણ હેતુભૂતછે. વ્યાકરણ શાસ્ત્રથી પણ આત્મપદ ભિન્નછે.

સારાંશકે—વ્યાકરણ શાસ્ત્ર મળતાં છતાં પણ જો આત્માની ઓઢાણ થઈ નહીં તો તેથી શું થયું ? અલગત આત્મતત્ત્વ જ્ઞાનમાં વ્યાકરણ હેતુભૂતછે પણ આત્મતત્ત્વના રસ્તા ઉપરદોરાય તો લેલે થાય. વ્યાકરણમળીને વાદવિવાદ મિથ્યા કરવાથી વૈરવિરોધ વલે.

शनी उत्पत्ति थायछे. मारा जेवो कोण विद्वानछे ? सभामां मने कोण जीतनारछे ? इत्यादि अभिमानना आवेशमां सपडाइ जवा- यछे. माटे व्याकरण शास्त्र भणीने पण आत्मतत्त्व जिज्ञासु थवुं. एज परमोपदेश रहस्यछे, आत्मतत्त्व जाणतां रागद्वेष क्रोध मान माया लोभ विगेरेनो नाश थायछे. वैरविरोध कदाग्रहनो आत्म- तत्त्व जाणतां नाश थायछे. जेना अज्ञानथी संसारनी मायामां लपटावानुं थयुं अने जेना ज्ञानथी अनंतकाल पर्यंत चतुर्गत्यात्मक संसारमां जडवत् स्वचेतना नष्ट प्रायः थइ परिभ्रमण करवुं पडयुं तेनुं जो ज्ञान थाय तो संसारनी उपाधिथी मुक्तज थाय अने अ- त्पद्भूत अनहद शुद्ध अखंड निर्मल शाश्वत आत्मसुख अनुभ- वी शकाय. पोतानुं ज्यां अज्ञान त्यां रागद्वेष अने पोतानुं ज्ञान थतां सूर्योदयथी अंधकार जेम स्वतः नाश पामेछे तेम रागद्वेष स्वतः नाश पामेछे.

अन्यदर्शनियो पण आत्मतत्त्वतुं गान करेछे ते नीचे प्रमाणेछे.

फकीर फकीर क्या कहो, फकीर जगत्का पीर;
फकीरसे तो हुंढ निकाला, पूर्ण रूप अमीर. १
मन मारे तन वश करे, सोधे सकल शरीर;
दया धर्मकी कफनी पहरे, आप रूप फकीर. २
वेद वेद शुं कहो, वेद छे धर्म तारो;
वेदथी वस्तु छे न्यारी, अखंड तरखलो मारो. ३
कुवा देखा तळ्हाव देखा, न्हाया देवकी कुंड;
गोळकी गंगडीके उपर, मख्खीकी वहोत हे जुंड, ४
चल चल वोलो मत, खोलो पडदा अपना;

उफामें तो साहेब देखा, सुस्त नुस्तसें जपना. ५

हा कहूं तो हे नहीं, ना कह्यो न जाय;

हा ना के भितर, कीडी साकर खाय. ६

शास्त्र भण्यो पुराण भण्यो, वेद तो मने खटक्यो;

अनंतरूपे प्रभुजी मारो, आकाशमांहि चटक्यो. ७

जोगी जंगम सेवडो, सन्याशी दरवेश;

बक्षु सामे प्रभुजी दीठा, वृत्ति आत्मदेश. ८

वगर पाणीना तळाव मांहे, खील्युं कमळनुं फूल;

बत्ती विना अजवाळुं आपे, झगझगति तेनी गुल९

रत्नाकर सागर मांहे, गागर फूटी जाय;

पाणी मांहे पत्थर लडे, अगम निगम परखाय. १०

आवां अनेक भजनपद अन्य मतावलंबीयो गायछे, किंतु एकांति तेनो अर्थ करवाथी जेवो जोइएतेवो सम्यग् लाभ थतो नथी.

अनेकान्तमत ज्ञाता आत्मार्थि अवळाने पण सबळा तरीके परिणमावेछे.

आत्मज्ञानने माटे प्रयत्न करवो ते अति उपयोगीछे.

कथा मात्र कहेवाथीज जो आत्महित थतुं होत तो पुराणी-ओ बहु कथाओ कहेछे माटे तेमनुं तो कल्याण थवुं जोइए किंतु तेथी कल्याण थतुं नथी. आत्मतत्त्वनुं ज्ञान नथी तो एक उदरपोषक कथाथी थुं थाय ? अलवत् कंड नहीं. मनुष्योना मननुं रंजन करवाथीज जो धर्म थाय तो भाट चारण, नाटकीआ विगेरे मनमनरंजन करेछे ते मने धर्म थवो जोइए परंतु समनवाहुं के

આત્મધર્મ સમજ્યા વિના અને આત્માર્થિપણાના ગુણો પ્રગટ્યા વિના જનમનરંજનતાથી પોતાની વાહવાહમાં આત્મધર્મ સાધી શકાતો નથી. માટે ભવ્યાત્માઓ કીર્તિ, વાહવાહ જનમનરંજનતા પ્રતિ લક્ષ્ય નહીં દેતાં આત્મધર્મ ઉપર લક્ષ્ય દેવું. આત્મધર્મ પ્રતિ જેની દ્રષ્ટિ તે પ્રાણી ત્રણ ધ્રુવનમાં પૂજ્યતાને પામેછે, વ્યાખ્યાન દ્વારા જનમનરંજનપર ધ્યાન આપવું તે અયોગ્યછે. ભવ્યાત્માઓ આત્મહિત શી રીતે કરે તે ઉપર લક્ષ આપવું, અને તેવા શુદ્ધ અંતઃ-કરણના અભિપ્રાયથી ઉપદેશ દેવો તે સ્વપર હિતકારકછે.

પરસ્પર કલેશોત્પાદક વાદથી કંઈ આત્મહિત થતું નથી. ગાલી દેવીને લેવી એવો વાદતો વાઘરીના ગૃહે પળછે પરમાર્થ શૂન્ય વાદથી કાયકલેશાદિ માત્ર ફળછે. આત્મતત્ત્વ રમણ તથા આત્મજ્ઞાન વિના સર્વ વાત નિષ્ફળછે. વ્યાકરણ, ન્યાય, વાદાદિ આત્મતત્ત્વમાં ઉપકારકછે માટે તેમનું સ્વરૂપ જાણી તેમાં રમણ કરે તો વાદાદિ સફળછે. દીર્ઘ આયુષ્યના અભાવે અવશ્ય જ્ઞાતવ્ય આત્મતત્ત્વનું અવલંબન કરી રાગાદિ દોષોનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવો એ હિત શિક્ષાછે.

આત્માનું જ્ઞાન જો નથી તો ક્રિયા કાંડથી પણ મુક્તિ થતી નથી, આત્મસ્વરૂપના ઉપયોગી મુનિરાજની સર્વ ક્રિયા ગુણની રાણ જાણવી, તદ્દેતુ, અમૃત ક્રિયાના અધિકારી મુનીશ્વરછે,

અધ્યાત્મસાર ગ્રંથે શ્લોક.

અપુનર્વેધકસ્યોપિ, યા ક્રિયા શમસંયુતા ।

ચિત્રા દર્શન ભેદેન, ધર્મવિગ્નક્ષયાય સા ૧

અશુદ્ધાપિ હિ શુદ્ધાયાઃ ક્રિયાદેતુઃ સદાશયાત્ ।

તામ્રં રસાનુવેધેન, સ્વર્ણત્વમધિગચ્છતિ ૨

શમભાવ સહિત વિચિત્રદર્શનભેદે અપુનર્વંધી જે ચોથું
 ગુંગળાણું તેની જે ક્રિયા તે પળ યદ્યપિ ધર્મના વિઘ્નને કર-
 નારીછે, તો પળ મંલા આશય થકી અશુદ્ધ ક્રિયા કરે તે પળ
 શુદ્ધ કહેવાય. જેમ તામ્ર રસાનુવેધે સુવર્ગ તાને પામે છે, તેમ અત્ર સમજવું,
 અન્યોઽન્ય ક્રિયા, વિષક્રિયા, ગરલક્રિયા, તદ્દેતુક્રિયા, અમૃતાક્રિયા
 એ પંચ પ્રકારની ક્રિયા જાણવી. તેમાંની આઘ ત્રણ ક્રિયા ત્યાજ્ય
 જાણવી. તદ્દેતુ, અને અમૃત ક્રિયાની પ્રાપ્તિથી મુક્તિ થાય છે, અનેકાન્ત
 માર્ગમાં કંદાગ્રહ કરવો નહીં, સમયસિંધુનું વિંદુગ્રહી મકલાવું
 તે વ્યર્થ છે, મતકંદાગ્રહસ્તમના જીવોની રાગદ્વેષયોગે સર્વ
 ક્રિયા દુઃખનું ધામ પડેલે સ્થાન છે, સ્વાત્મોત્કર્ષ માન પૂજા
 કીર્તિને માટે પરાત્માપકર્ષકારક ક્રિયાવાદી સ્વાત્મહિત નિરપેક્ષ
 પળાને લીધે સાધન સાધ્ય બુદ્ધિ શૂન્યતાથી પરમાત્મ પદ સાધી
 શકતો નથી, સાપેક્ષપણે વ્યવહાર નિશ્ચય પૂર્વક જિનાજ્ઞા સહિત
 તદ્દેતુ અમૃત ક્રિયાનું અવલંબન કરીને ભવ્યાત્માઓ અલંકાર નિર્મલ શાશ્વત
 સુખમય શિવસ્થાનની પ્રાપ્તિ કરે છે, જે ભવ્યો ક્રિયાનું અજીરણજે
 નિંદા તેનું સેવન કરે છે તે મુક્તિપદના અધિકારી થતા નથી, અ-
 મુકમાં અમુક દોષ છે, અમુક તો આમ કરે છે, ઇત્યાદિ પરભાવ પરિણતિ
 જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી આત્મધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાનની ક્રિયા જાણવી.
 અંતર્દૃષ્ટિ થતાં ધર્મધ્યાનની ક્રિયા થઈ શકે છે, જગત્માં રોગો અનેક
 પ્રકારના હોય છે, તેમજ ઔષધો પણ અનેક પ્રકારનાં છે, કોઈને
 ઉધરસ થઈ હોય તે અમુક ઔષધથી મટે અને તે ઉધરસ કોઈને તે
 દવાથી મટતી નથી. સૂરતથી વિહાર કાતા મીયાગામ આવ્યા ત્યાં
 શ્રી દુર્લભ વિજયજી સાથે દીપાવિજયજી તપસ્વી હતા તેમને ઉધરસ
 ઘળી હતી, તેમ તાવ પણ હતો તે ગામમાં મોટાં મોટાં મરચાં સ્વા-
 વાથી ઉધરસ મટી તો ભવ્યાત્માઓને સમજવાનું કે ભાવરોગી જી-

વા અનેક પ્રકારનાછે, કર્મરોગ પણ અનેક પ્રકારનાછે, તેના ઉપર ધર્મનાં ઔષધો પણ અનેક પ્રકારનાંછે, કર્મરોગને ટાલનાર સદ્ગુરુ વૈદ્યો પણ અનેક પ્રકારનાછે, કોઈ જીવને કોઈ ધર્મ ઔષધથી લાભ થાય, કોઈ જીવને કોઈ મુનીશ્વર વૈદ્યથી લાભ થાય, માટે પક્ષપાત કરી એકાન્તમતરૂપ કદાગ્રહનું અવલંબન કરવું નહીં, પંચમારકે અલ્પપુણ્યવંત વહુપાપકર્મીજીવો પ્રાયશઃ ધર્મનુંનામ ધરાવી મારા તારા પળાની ઝુલ્હિ ધારણ કરી પક્ષપાતરૂપવિષનું પાન કરી અનંતભવભ્રમણ કરનારા થશે. અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રામાં સુતેલાને તો સદ્ગુરુ મહારાજ સહેલાઈથી જાગાડી શકેછે. કિંતુ જે મત કદાગ્રહ પક્ષપાતરૂપ દારૂનું પાન કરીને અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રામાં સુઈ રહેલાછે તે પુરુષને તો ગુરુમહારાજ પત્નીશ લાકડીઓ મારીને આત્મસ્વરૂપે જગાડવાને સમર્થ નથી. કારણકે તે બિલકુલ વેશુદ્ધ વની ગયાછે, સત્યતત્ત્વ સમજવાને શક્તિમાનછે કિંતુ જેને મતકદાગ્રહરૂપ મદિરાનું પાન કર્યુંછે, એવા પુરુષની આગળ સત્યતત્ત્વની હિત શિખામણ ગુરુમહારાજા આપેતો તે વ્યર્થ જાયછે, ઝલડું તે ગુરુમહારાજને પણ નિંદ્રા વચન સંભળાવેછે, કેટલાક જીવો તો એવા હોયછેકે પોતાના મતમાં વેઠું તે સ્વરૂં અન્ય સર્વ સ્વોદું માનેછે તેવા જીવને જ્ઞાની ગુરુમહારાજ વહુ પ્રયાસે સત્યમાર્ગે દોરેછે, વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયના જાણ જ્ઞાની ગુરુમહારાજા ક્રિયાવડે કર્મનો નાશ કરેછે, એ પરમાર્થ.

“ દુહા. ”

આત્મોપયોગી સાધુને, કિરિયા સદ્ગુણ ધામ;
મતકદાગ્રહ લાલચુ, સદુ કિરીયા દુઃખ ઠામ. ૧૧૮
જલની ઉપાધિયકી, જુદી અવસ્થા થાય;
તેવી જે જનની થતી, મવમાં તે મટકાય. ૧૧૯

ઉપાદાન સમજે નહીં, સમજે નહીં નિમિત્ત;
 કારણ કાર્ય સમજે નહીં, તત્ત્વે શું શુભ ચિત્ત. ૧૨૦
 દ્રવ્યભાવ સમજે નહીં, વર્તે બાહ્યાચાર;
 અનુપયોગિઆત્મનો, પામે નહિ ભવપાર. ૧૨૧

ભાવાર્થ—પ્રથમ દુહાનો અર્થ ઉપર લખાયોછે જલની ઉપાધિથી જેમ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ થાયછે—ઘટલે જેમ જલમાં લાલ રંગ નાચીએ લાલ દેખાયછે. પીઠો રંગ નાચીએ તો જલ પીઠું દેખાય છે, લીલો રંગ નાચીએ તો જલ લીલું દેખાયછે, ઘટલે જલ અન્યની સાથે મિશ્ર થવાથી વ્યવહારથી સ્વશુદ્ધ રૂપનો ત્યાગ કરેછે. તેમ જે જીવો અસત્ સંગતિરૂપ ઉપાધિના યોગે જેવા મળ્યા તેવા થઈ જાયછે, તે ભવમાં અટકેછે, અર્થાત્ સારાંશકે—જે જીવ પાદરીની સંગતથી તેના ઉપદેશવડે ઇશુને પૂજ્યમાને, અને સ્ત્રીસ્તિ ધર્મ સ્વીકારે, કદાપિ તે જીવને કોઈ બૌદ્ધ ગુરુની સંગતિ થઈ. બૌદ્ધે કહું સ્ત્રીસ્તિ ધર્મ તો અનાય ધર્મ છે, તે ધર્મથી મુક્તિ મળતી નથી, બૌદ્ધ ધર્મ સત્ય છે માટે તે સ્વીકાર. ત્યારે તેના ઉપદેશથી બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકારે, બલી તેને કોઈ મુસલમાન મળ્યો તેણે કહું બુદ્ધ ધર્મ તો ઓટો છે, સત્ય ધર્મ તો હુદાકાહૈ, બુદ્ધ ધર્મમાં તો અમુક જૂઠા ફાણે, ઓ તો કાફરોંકા ધર્મ હે, इसलिये हूदाका धर्म मानेगा तो दोसरखमे पड़ेगा नहीं, एम मुसलमानना उपदेशથી मुसलमान धर्म स्वीकार्यो. ત્યારે તે પુરુષને કોઈ વેદાંતિ મળ્યો. વેદાંતીએ કહું સર્વ ધર્મનું મૂળ વેદાંત છે, વેદથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. इत्यादि कथनથી वेदधर्मનો स्वीकार कर्यो. त्यारे कोइ कालीका भक्ते कहुं. अरे मनुष्य तुं कालिकाभी भक्तगा, कालिका वैभवे आपनारीछे, गां कालिका तेज खरीछे, मुख मळतुं नथी,

इत्यादि कथनयी काळिकानो भक्त थयो. त रेवळी नास्ति हवादी तेने मळयो तेणे कशुं भला मनुष्य तने धर्म धुताराओ छे तरेछे केमके जे वस्तु आपणी आंखे देखाती नथी. ते वस्तुनी इच्छा राखवी ते व्यर्थछे, काळिका तो पत्थरनी मूर्ति छे ते कंद फल आपवा समर्थ नथी इत्यादि कथनयी नास्तिक थाय इत्यादि अवस्था जे मनुष्यनी धायछे ते कदापि आत्म मुख पापी शक्ती नथी. कारण के ते अज्ञानी अशिवेकी अने श्रद्धा रहीनछे, तेयी भवभ्रमण कर्मा करेछे.

वली जे भव्यो उपादान कारणने समजता नथी अने निमित्त कारणतुं स्वरूप पण जाणता नथी, अमुक कार्य अने तेतुं कारण अमुक ते पण समजी शक्ता नथी. साधन अमुक अने साध्य अमुक ते पण समजी शक्ता नथी एवा अज्ञानी जीवोतुं तत्त्वमां चित्त होतुं नथी.

द्रव्य अने भावयी चारित्रने समजता न होय. फक्त औघ-दृष्टियी बाह्याचारमां धर्म मानी प्रवर्ते, आत्मतत्त्वनो उपयोग होय नहीं तेवा जीवो भवनो पार पापी शके नहीं श्री यशोविजयनी उपाध्याय कहेछे के-

दाळ.

ज्यां लों आत्म तत्त्वतुं, लक्षण नवि जाण्युं;
त्यां लों गुणठाणुं भलुं, किम आवे ताण्युं. आत्म. १

ए प्रमाणे विचारतां आत्म तत्त्वावबोध विना क्रिया मुक्ति मार्गमतिकारणीभूत थती नथी. हुं क्रिया कोने माटे करुंछुं, क्रियायी शुं धायछे, क्रियानो कर्ता कोणछे ? एनी ययायोग्य समजण विना अनुपयोगताण परमात्मपदरूपमाध्यसंमिद्धि थड

શક્તી નથી, હલકું તે અનુપયોગતાએ ક્રિયા કરી અન્ય ફલ પ્રાપ્ત કરેછે યથા વિનાયકં પ્રકુર્વાણો, રચયામાસ વાનરં । વિનાયકની મૂર્તિ વનાવતાં વાંદરો રચ્યો તેની પેઠે-આત્માની અજ્ઞાનતાએ અન્યો-ન્ય, વિષ, ગરલ, એ ત્રણ ક્રિયાનું સેવન થાયછે-અને એ ત્રણ ક્રિયાથી જીવ અશુદ્ધપરિણતિયાંગે શુભાશુભ કર્મપુદ્ગલો ગ્રહી અનેક જન્મ ગ્રહતો ત્રિવિધ તાપથી પીડાતો ક્રૂરાતો દુઃખ સંતતિનો ભોગી બનેછે. જડ ચેતનનું વિશેષતઃ ભેદ જ્ઞાન થયું નથી ત્યાં સુધી બહિ-રાત્મવર્ણનું ટલતું નથી. અને બહિરાત્મયોગે ચેતન જડ જેવો ભાસેછે, અને અજ્ઞાની જીવ પરવસ્તુમાં અહંત્વ પરિણામ ધારતો જડતા અનુ-ભવેછે-શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહેછે કે-

હું એહનો એ માહરો, એ હું એની બુદ્ધિ;
 ચેતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ. આતમ. ૧
 આતમ અજ્ઞાને કરી, જે ભવ દુઃખ લહીએ;
 આતમ જ્ઞાને તે ટલે, એમ મન સદહીએ. આતમ. ૨

આત્માના અજ્ઞાનથી જે ભવદુઃખ પરંપરા પમાયછે, તે ભવ દુઃખ પરંપરાનો નાશ આત્મજ્ઞાન થતાં થાયછે. અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન થતાં અનાદિ કાલથી પરમાં પરિણમન થયુંછે તે ટલેછે. રાગદ્વેષ યોગે જીવ પરવસ્તુમાં પરિણમેછે અને યદા રાગદ્વેષની પરિણતિ ટલેછે, તદા આત્મા પરવસ્તુમાં પરિણમતો નથી. જ્યાં સુધી સમ્યગ્ રીત્યા આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું નથી. ત્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષ પરિણામે મોહી બનેછે. આત્મજ્ઞાનથી રાગદ્વેષની પરિણતિ ઉદ્ભવેછે, આત્મજ્ઞાને સહજ સ્વભાવે રમતાં રાગદ્વેષની પરિણતિ નાશ પામેછે, આત્મોપયોગે સ્થિરતા થતાં નિર્વિકાર અઘંડ શાશ્વત સુખ ભોગવાય છે, માટે આત્મોપયોગી સાધુને સર્વ ધાર્મિક ક્રિયા સુખની રાત્રિ

ભૂત યાયછે, અજ્ઞાનીને સંવરના હેતુઓ આશ્રવરૂપે પરિણમેછે અને સ્યાદ્વાદરૂપે જેણે આત્મતત્ત્વ જાણ્યુંછે એવા જ્ઞાનીને આશ્રવના હેતુઓ પણ સંવરરૂપે પરિણમેછે, એમ જ્ઞાનીઓનું કથનછે—પ્રથમ કોઈ અપેક્ષાએ અજીવતત્ત્વનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. કારણે અજીવને અવબોધતાં સહેજે તેથી ભિન્નજીવ જાણ્યો જાયછે, જીવાજીવાદિ નવતત્ત્વોનો સમ્યગવબોધ ભેદજ્ઞાન થવામાં મુખ્ય હેતુછે.—

આત્મજ્ઞાનથી મુનિવર્યો મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરેછે. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર પણ કહેછે કે—

શ્લોક.—યોગશાસ્ત્રે.

મોક્ષઃ કર્મક્ષયાદેવ, સચાત્માજ્ઞાનતો ભવેત્ ।

જ્ઞાનસાધ્યં મતં તત્ત્વ, તદ્ધ્યાનં હિતમાત્મનઃ ૧

ન સામ્યેન વિના ધ્યાનં, નધ્યાને ન વિના ચ તત્ ।

નિઃકંપં જાયતે તસ્માદ્, દ્વયમન્યોન્ય કારણમ્ ૨

મોક્ષપદ પ્રાપ્તિ કર્માટ્કક્ષયતઃ ધાયછે, અને ભવસંતતિ વૃદ્ધિ કારણીભૂતકર્માટ્કનો ક્ષય આત્મજ્ઞાનથી યાયછે. ઇત્યાદિયી વિચારતાં આત્મજ્ઞાન થવું એજ સર્વ શાસ્ત્રનો સ્પષ્ટ રહસ્યભૂત ઉદ્દેશ સમજાયછે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના યોગે અસ્તિ નાસ્તિ ધર્મમય આત્માનું ધ્યાન ધાયછે, અને ધ્યાન પણ આત્માનું સમજવું. ધ્યાનયોગે સ્થિરતા પ્રગટતાં અનંત સુખ અનુભવી આત્મા વનેછે, અને અનુભવ જ્ઞાનયોગે મહ્યાત્મા મુખનો આસ્વાદી વનેછે. કોઈ વસ્તુપર રાગ નહીં અને કોઈ વસ્તુપર દ્વેષ નહીં એવી આત્માની અવસ્થાને સામ્ય અવસ્થા કહેછે. સૂર્યના સમાન જ્ઞાન ગુણે પ્રકાશી આત્મા સમજવો. સૂર્ય અશ્રયી આચ્છાદિત ઘર્તાં નેના કિરણોના પ્રકાશનું પણ આચ્છાદન ધાયછે,

વાયુના યોગે વાદळां દૂર થતાં જેમ સૂર્ય કિરણોથી પ્રકાશેછે તેમ આત્મારૂપસૂર્ય કર્મરૂપવાદळाંથી અવરાયોછે તેથી સર્વ વસ્તુઓ આત્માના જ્ઞાનમાં જ્ઞેયરૂપે ભાસતી નથી. પણ મતિજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનના યોગે ધ્યાનરૂપ વાયુ વાતાં કર્મરૂપ વાદळाં આત્માથી દૂર થાયછે. ત્યારે આત્મારૂપ સૂર્ય જ્ઞાનરૂપ કિરણોથી લોકાલોકને પ્રકાશેછે. ધ્યાનપરંપરાએ આત્મોપયોગીપણું મુનિરાજને સતત બન્યું રહેછે, ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ વિના આત્મોપયોગતા વર્તતી નથી. દ્રવ્ય ચારિત્રથી કર્મ નાશ થતું નથી, ચારિત્ર શું છે ? તે જે જીવો અજ્ઞાનયોગે સમજતા નથી, તે ભાવ ચારિત્રનો સ્પર્શ કરી શકતા નથી, ભાવચારિત્ર પ્રાપ્તિ પ્રતિ રજોહરણ મુહપાત્તિ સાધુવેષ દીક્ષા આદિ નિમિત્ત કારણોછે, અને તેવી દીક્ષા પ્રત્યેક તીર્થકરોએ ગ્રહી ભાવ ચારિત્ર પ્રગટાવ્યું, તેમ અન્ય ભવ્યાત્માઓએ પણ પ્રભુના પગલે ચાલી તેમનું અનુકરણ કરી ભાવચારિત્ર પ્રગટ કરવું, તે ભાવ ચારિત્રની નિરપેક્ષતાએ વાહ્યાચારમાં સરાગદૃષ્ટિથી મુંજાતા એવા જીવો ઉપયોગની શૂન્યતાએ સંસારરૂપ સમુદ્રનો પાર પામી શકતા નથી.

પ્રશ્ન—ભાવ ચારિત્ર વિના સાધુવેષ અસમંજસછે તો તે કેમ ગ્રહણ કરવો જોડે ?

જ્વર—રજોહરણ મુહપાત્તિથી યુક્ત સાધુવેષ અંગીકાર કરી જીવ વાહ્યગ્રંથિનો ત્યાગ કરેછે તે આશ્ચર્યગ્રંથિ નાશ પ્રતિ કારણછે. માટે દીક્ષા અંગીકાર કરવાથી વાહ્યઉપાધિ ટલેછે. અને છકાયના જીવોની રક્ષા થાયછે, પંચમહાવ્રત પાલવાથી આશ્રવના માર્ગો નાશ પામેછે. સર્વતીર્થકરભગવંતોએ એવી ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરીછે. અને તદ્દ્વારા વિકલ્પ સંકલ્પ ત્યાગી આત્મધ્યાનમાં પ્રવર્તી પરમાત્મવદ સાધ્યું, માટે ભવ્યાત્માએ પણ ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવા પ્રયત્ન કરવો. સંસારમાં

ગૃહસ્થાવાસમાં વસી સર્વતઃ વિરતિપણું પામવું મુશ્કેલ છે, માટે દીક્ષા અંગીકાર કરતાં રાગ દ્વેષની હીનતા થતાં આત્મસ્વરૂપે રમણ કરતાં ભાવચારિત્ર પ્રગટે છે, એ રાજમાર્ગ જાણવો. મોક્ષ પદ લક્ષ્યમાં રાહી સદ્ગુરુ સંગતિ કરતાં આત્મજ્ઞાન પ્રગટે છે. ઉપાધિમાં અહર્નિશ રાત્રીમાં રહેનાર ગૃહસ્થ જીવોને દુઃખ સંત-તિરૂપ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મજ્ઞાનના અભિજ્ઞાપિ પુરુષોએ સદ્ગુરુનું સેવન કરવું. સદ્ગુરુ સેવનથી જે જ્ઞાન મળે છે તે તાત્ત્વિક ફલને પ્રમટાવે છે, અને તે જ્ઞાનથી સંયમનું પ્રહણ થાય છે. અને સંયમથી પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા પ્રગટે છે, અને સ્થિરતાયોગે જીવ સ્વગુણોને આવિર્ભાવ રૂપે પ્રકાશે છે. માટે દ્રવ્યચારિત્ર એટલે સાધુવેપ દીક્ષાઅંગીકાર પંચમહાવ્રત ધારણ આદિ દ્રવ્યચારિત્ર કદાપિ અસમંજસ કહેવાય નહીં, ભાવચારિત્રની સાપેક્ષતાએ દ્રવ્યચારિત્ર નિમિત્ત કારણીભૂત આદરણીય છે. માટે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવી એન હિતાકાંક્ષા-નિજ ગુણ સ્થિરતા તેજ વસ્તુતઃ ચારિત્ર જાણવું. વ્યવહાર ચારિત્રથી નિશ્ચયચારિત્ર પ્રગટે છે, આત્મ પરમાત્મપદ એ માટેજ વ્યવહાર ચારિત્રક્રિયારૂપ કથ્યું છે. નિશ્ચય ચારિત્રની સાપેક્ષતાએ વ્યવહારચારિત્ર સપ્રમાણ નિમિત્ત કારણ છે.

“ દુહા. ”

શિથિલાચારી આઝસુ, વિષય વાસના રાગ;

કૃષ્ણ સર્પ સમ તે ગુરુ, કરવો તેનો ત્યાગ. ૧૨૨

બ્રહ્મચર્ય ઉપદેશ દે, મનમાં લલના વાસ;

કૃષ્ણસર્પસમ તે ગુરુ, સંગ ન કીજે શ્વાસ. ૧૨૩

ભાવાર્થ-બઢી જે શિથિલ આચારવંત-ધર્મધ્યાનમાં આઝસુ

પરસ્વભાવ રમણતામાં તત્પર, વઢી જેના હૃદયમાં વિષયવાસનાનો રાગ સદા વન્યો રહેતો હોય. તેવા કુગુરુઓ કૃષ્ણસર્પસદૃશ જાળવા, તેનો ધર્મીભલાણી જીવોએ ત્યાગ કરવો જોઈએ. કૃષ્ણ સર્પ સંગતિથી એકવાર મૃત્યુ થાયછે, અને એવા કુગુરુની સંગતિથી મિથ્યાતત્ત્વોપદેશ પામતાં રાગદ્વેષ પરિણતિ યોગે અનેક જન્મધારણ કરવા પડેછે. વઢી જે ગુરુ નામ ધરાવતા બ્રહ્મચર્યવ્રત પાલવાનો ઉપદેશ આપેછે. અને અંતરમાં સ્ત્રીનો વાસછે એવા કૃષ્ણસર્પ સદૃશ કુગુરુની સંગતિ કરવી નહીં. વિષયના જે રાગી હોયછે તેની સંગતિથી આત્મા નિર્વિષયી બનતો નથી. વિષયો વિષના કરતાં પણ અતિ દુઃખદાયકછે. કહાં છે કે—

શ્લોક.

વિષસ્ય વિષયાણા ચ, દૃશ્યતે મહદંતરં
ઉપચુક્તં વિષં હંતિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ. ૧

વિષ અને વિષયોનું મહદ્ અંતર દેખાયછે, વિષ તો સ્વાધું છતું પ્રાણનો નાશ કરેછે. અને કામાદિક વિષયોતો સ્મરણ માત્રથી આત્માના ગુણોને હણેછે તો જે વિષયના સંગી હોય તેની સંગતિથી આત્મહિત થતું નથી તેવા કુગુરુઓની પણ નિંદા કરવી નહીં. મનમાં એમ ચિત્તવતું કે એ વિષયના ભિચારી અશુદ્ધ પરિણતિયોગે હૈયજ્ઞેય ઉપાદેય વિવેક શૂન્ય ચિત્તવાળા થઈ ચિંતામણિ રત્નસમાન આત્મધર્મનો અનાદર કરી પરપુદ્ગલરૂપ પૈંઠમાં રાત્રીમાત્રી રહ્યાછે, એ તેમની ભવિતવ્યતાનો વાંકછે. એમ વિચારી માધ્યસ્થપણે વર્તી તેમની સંગતિ ત્યાગવી. કુગુરુનું લક્ષણ જણાવવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે—ભવ્યજીવો જેવું આલંબન મળે તેવા થઈ જાયછે, સારું આલંબન મળે તો આત્મા સારા રસ્તે વહેછે. અને નઠારું આલંબન

ले तो आत्मा अधोगति भाक् थायछे माटे भव्यजीवो असत्य
भालंवननो त्याग करी सत्य सद्गुरुरूप निमित्त कारणनुं अवलं-
न करे, एज हिताकांक्षाछे.
“ दुहा. ”

विषय त्याग वैराग्यता, वनितानो नहि संग;
धन कंचननो त्याग जास, नमीए सद्गुरु चंग. १२४
विषयाशा मनमां मटी, मन मर्कट वश जास;
भवभीरु भ्रमणा मटी, तेना थइए दास. १२५

सुगुरु लक्षण कथेछे—जेओए विषयनो त्याग कर्योछे, अने
जेपनुं मन वैराग्यथी सतत वासीत थयुंछे. अने जे वनितानो संग
करता नथी. धन कंचन ए उमायिछे. तेथी विकल्प संकल्प उद्-
भवेछे. एम जाणी जेणे त्याग कर्योछे, एटले वहा परिग्रहनो
त्याग कर्योछे. एवा सुंदरगुरुने नमस्कार करीए, विषयनी आशा
तृष्णाना अंकुरा जेना हृदयमां उत्पन्न थता नथी. अने जेणे मन
रूप मांकडुं वश कर्युंछे. अशुद्र राग द्वेषनी परिणति योगे मनमां
आर्तध्यान वा शौचध्यान थायछे, ते मन वश करवाथी थतुं नथी.
चित्तने वश करतां विकल्प संकल्पनो नाश थायछे. मन वश
करवुं ते अत्यंत दुर्जयछे. कोइ धनुष्यधारी स्वबुद्धि विचक्षणतापी
राशवेध सहज मात्रमां साधी शके तेवो पण मनने पोताना
वशमां करी शकतो नथी.

यनः श्लोक.

चित्तमेवहि संसारो, रागादि क्लेशवासितं ।
तथैव तैर्विनिर्मुक्तं, भवान्त इति कथ्यते ॥१॥
रागादि क्लेशथी वासीत चित्त तेज संसारछे, अने रागद्वेषा-

દિકથી રહિત મન થતાં ભવાન્ત કથાયછે. એવું ચિત્ત પણ જેને વશ કર્યુંછે એવાં સુગુરુમહામુનિરાજને દેખી માણી પણ શાન્ત ભાવને પામેછે. તેમના ઉપદેશથી અનેક જીવોને સર્વજ્ઞ કથીત તત્ત્વની શ્રદ્ધા ધાયછે. કોઈ શ્રાવક વ્રત અંગીકાર કરેછે. કોઈ સાધુ વ્રત અંગીકાર કરેછે, વઢી જે સદ્ગુરુ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી મોક્ષ સુખ આરાધેછે, તે સદ્ગુરુ મુનિરાજ ચોરાશી ઉપમાએ બિરાજીગ હોયછે તે ગ્રંથાન્તરથી જાણવી વઢી મુનિરાજ અનેક ઉપમાઓને ધારણ કરનારાછે. યથા. ગાથા.

કંસે સંઘે જીવે, ગયણે વાડય સારણ સલિલે ॥

પુસ્તકવરપત્તે કુભ્મે, વિહણ સ્વર્ગેય મારંડે ॥૧॥

કંસ પાત્ર સમાન ઉજ્જવલ, શંખ, જીવ, ગગન, વાયુ, શરદ્ઋતુ જલં, કમલપત્ર, કાચવો, પંખી, સ્વર્ગી, મારંડપંખી, હાથી, વૃષભ, સિંહ, મેરુપર્વત, સમુદ્ર ચંદ્ર, સૂર્ય, સુવર્ણ, પૃથ્વી, અગ્નિની આદિ ઉપમાઓને ધારણ કરનાર મુનીશ્વર જાણવા. વઢી મુનીશ્વર લક્ષણ કહે છે—ભવમીરુ—પટલે સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ મર્યાંછે, જ્યાં સુધી સંસારછે ત્યાં સુધી તાત્ત્વિક સુખ નથી. પુનઃ પુનઃ રાગદ્વેષથી વીતા હોય માટે રાગદ્વેષને સેવે નહીં. ભ્રમણા મટી—જડ વસ્તુમાં આત્મવુદ્ધિ હતી તે ટૂંકી હું અને મારું આવી ભ્રમણારૂપ વુદ્ધિ પર-વસ્તુમાં થતી હતી, તે ભ્રમણા વુદ્ધિનો જેને નાશ કર્યોછે, એવા મહાત્મામુનીશ્વર આત્મતત્ત્વ સાધી શકેછે, વઢી જે પુરુષ શિષ્યભાવ તથા વૈરાગ્યથી રહિતછે. એવા અનધિકારી પુરુષને પ્રાયઃ ઉપદેશ દેવા પણ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યુંછે કે—

શ્લોક.

નાપૃથ્ઃ કસ્યચિત્ બ્રૂયા । ન્નચાન્યાયેન પૃચ્છતઃ ॥

જાનન્નાપિચ મેધાવી, જડવલ્લોકમાચરેત્ ॥ ૧ ॥

विद्वान् मुनिवर्य प्रश्न कर्था विना कोइनी साये वोळे नहीं, अन्यायथी पृच्छकने पण उद्देश करे नहीं, किंतु सर्वतत्त्वनो जाण छतो पण मेधावी जगत्मां जडनी पेठ विचरे वळी जे मुमुक्षु मुनिनी आत्मज्ञान तरफ धारणाछे, अनेक प्रकारनी वासनाओथी वासित चित्त ज्यां सुधी होयछे त्यां सुधी आत्मस्वरूप प्रतिलक्ष लागतुं नथी जेम मलीन दर्पणमां प्रतिबिंब स्वच्छ पडीं शकतुं नथी. ज्यारे दर्पणने राख विंगेरेथी उटकीएछीए त्यारे तेनी अंदर स्पष्ट प्रतिबिंब भासेछे तेम मनोरूप दर्पण रागद्वेष तेमज अनेक प्रकारनी वासनाओथी युक्त होयछे त्यां सुधी तेनामां आत्मस्वरूप भासतुं नथी, पण ज्यारे रागद्वेष इच्छा वासनारूप मलीनतानो नाश थाय छे त्यारे आत्मस्वरूप भासेछे, निर्मल चित्त जेनुं थयुंछे एवा मुनिवर्यो आत्मतत्त्वना अधिकारीछे, अन्य के जेनां मन ममत्व वासनाथी मलीनछे एवा पुरुषो गृहस्थो-तत्त्व प्राप्तिमां अधिकारी नथी.

वळी मुनीश्वर निंदा वा स्तुतिथी संतुष्ट थाय नहीं. कारण के मायाना फंदमां पडेळी दुनीया दोरंगीछे, कोइ कंइ कहे अने कोइ कंइ कहे, लोक कीर्ति अने लोकनी स्तुति अर्थे जे आचरण आचरवां ते मायानी वृद्धिने माटेछे पण आत्मसुख माटे नथी. माटे लोकेकीर्ति स्तुतिरूप वासनानो मुनि त्याग करे.-स्वकीय आत्मानुं हित करवुं तेज योग्य छे,

यतः श्लोक.

विद्यते न खलुकश्चिदुपायः। सर्वलोक परितोषकरो यः।
सर्वथा स्वहितमाचरणीयं। किं करिष्यति जनो बहुजल्पः

आ दुनीयामां एवो कोइ उपाय नथी के जेथी सर्व लोक स्तुति करे. माटे आत्मतत्त्वाधि पुरुषे लोकवासनानो सर्वथा परि-

त्याग करी आत्महित आचरवुं. लोकनी निंदा स्तुति तरफ देखवुं नहीं, बली अन्य शास्त्रोमां कहुं छे के—

श्लोक.

न लोकचित्तग्रहणे रतस्य । न भोजनाच्छादन तत्परस्य ॥
न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो । न चातिरम्यावसथप्रियस्य

जो पुरुष सर्व प्रकारसँ लोकोंके चित्त रंजन करणे विषे प्रीतिवाला है तथा जो पुरुष भोजन आच्छादन विषेहीं तत्पर है. तथा जो पुरुष व्याकरणादिक अनात्मशास्त्र विषे अभिनिवेशवाला है. तथा जो पुरुष अत्यंत रमणीय गृहो विषे प्रीति वाला है ऐसे पुरुषकुं मोक्ष प्राप्त होता नहीं, यातँ मोक्षकी इच्छा करनेवाले मुनि-वर्गकुं सा लोकवासना सर्व प्रकारतँ परित्याग करणी चाहियै.

ए श्लोकधी पण विचारतां मुनिवर्गने सर्व प्रकारनी वासनानो परित्याग थवो जोइए. वासनारहित मुनिवर्ग अनेक प्रकारनां धार्मिक कार्य करतां बंधाता नहीं.

अंतर्थी वासना आदिनो त्याग बिना बहिरनो निष्फल त्याग जाणवो. आत्माधी भिन्न सर्व जगत्ने देखनारा मुनिराजना हृदयमाधी सर्व वासनानो नाश धायछे.

असंख्यात प्रदेशी आत्मा तेज हुं परमात्माहुं, अन्य जडवस्तुओ हुं नहीं. अने अन्य जडवस्तुओ मारी नहीं आ प्रमाणे दृढ निश्चय भावनाभावे, अने अंतर्थी न्यारो वर्ते. आत्माभिमुख चेतनापणे वर्ते. एवा परमपूज्य करुणासागर मुनिश्वर महाराजना दास थइने रहीए. एवा मुनिना दास महाभाग्य होय तो थवाय. एमनी सेवा चाकरीधी भवोभवनां दुःख नाश पामे. अने सर्व उपाधि दळे, आत्मा परमात्मरूप थाय. माटे भव्य सुशिष्योए एवा

मुनिवर्यना दास थइ रहेवुं, एमनी आज्ञा मस्तके चढाववी. कदी एवा मुनिवरनी आज्ञानो लोप करवो नहीं, तेमनुं सदाकाल ध्यान स्मरण करवुं, तेमनी वैयावच्च करवी.

प्रश्न—गुरु अने मुनिमां आपना बोलवा प्रमाणे कइ भेद समजाय छे तेनुं शुं कारण ?

उत्तर—जेणे उपदेश देइ सम्यक्त्व पमाढयुं होय ते धर्माचार्य गुरु जाणवा.

ते मुनिराज छते पण धर्म पमाढवाथी धर्माचार्य गुरु मुनिराज जाणवा. अने ते विनाना उपरोक्त लक्षण सहित जे होय तेवा रजोहरण मुहपत्तिना धारक मुनिराज जाणवा. समकितदान दातृ-स्वथी बेमां एटलो भेद जाणवो. उपकारथी भेद जाणवो. इवे सर्व जीवने धर्मनी प्राप्ति केवा लक्षणथी थाय ते देखाडेछे, अत्र मुनि तेमज श्रावकनो भेद पाडया विना, वच्चेने हितकारक आत्म धर्म जाणी वच्चेने उपदेश आपेछे.

“ दुहा ”

रहीए आप स्वभावमां, लहीए तत्त्व स्वरूप ॥

आपोआप विचारतां, मिटे अनादि धूप ॥ १२६ ॥

जाति नहीं हे आत्मकुं, जस जाति अभिमान ॥

पामे नाहि ते धर्मने । नकी मनमां जाण ॥ १२७ ॥

भावार्थ—मोक्ष पदप्राप्त्यर्थम् आत्मस्वभावमां रमणता करवी जो आत्मस्वभावमां रमण करीए तो तत्त्व स्वरूप एटले परमात्म पद पामीए, वेष बदलो, देश बदलो, किंतु आत्मस्वभावमां रमणता विना मुक्ति नथी. परवस्तु संबंधे यथा अनेक प्रकारना विकल्प संकल्पो तेने मनथी दूर हठावी केवल आत्मानुं ध्यान करवुं. आ-

त्याग करी आत्महित आचरवुं. लोकनी निंदा स्तुति तरफ देखवुं नहीं, बली अन्य शास्त्रोमां कहुं छे के—

श्लोक.

न लोकचित्तग्रहणे रतस्य । न भोजनाच्छादन तत्परस्य ॥
न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो । न चातिरम्यावसथप्रियस्य

जो पुरुष सर्व प्रकारसँ लोकोंके चित्त रंजन करणे विषे प्रीतिवाळा है तथा जो पुरुष भोजन आच्छादन विषेहीं तत्पर है. तथा जो पुरुष व्याकरणादिक अनात्मशास्त्र विषे अभिनिवेशवाळा है. तथा जो पुरुष अत्यंत रमणीय गृहो विषे प्रीति वाळा है ऐसे पुरुषकुं मोक्ष प्राप्त होता नहीं, यातँ मोक्षकी इच्छा करनेवाले मुनि-वर्यकुं सा लोकवासना सर्व प्रकारतँ परित्याग करणी चाहियै.

ए श्लोकथी पण विचारतां मुनिवर्यने सर्व प्रकारनी वासनानो परित्याग थवो जोइए. वासनारहित मुनिवर्य अनेक प्रकारनां धार्मिक कार्य करतां बंधाता नथी.

अंतरथी वासना आदिनो त्याग विना बहिरनो निष्फल त्याग जाणवो. आत्माथी भिन्न सर्व जगत्ने देखनारा मुनिराजना हृदयमांथी सर्व वासनानो नाश थायछे.

असंख्यात प्रदेशी आत्मा तेज हुं परमात्माहुं, अन्य जडवस्तुओ हुं नथी. अने अन्य जडवस्तुओ मारी नथी आ प्रमाणे दृढ निश्चय भावनाभावे, अने अंतरथी न्यारो वर्ते. आत्माभिमुख चेतनापणे वर्ते. एवा परमपूज्य करुणासागर मुनिश्वर महाराजना दास थइने रहीए. एवा मुनिना दास महाभाग्य होय तो थवाय. एमनी सेवा चाकरीथी भवोभवनां दुःख नाश पामे. अने सर्व उपाधि दळे, आत्मा परमात्मरूप थाय. माटे भव्य सुशिष्योए एवा

मुनिवर्यना दास थइ रहेवुं, एमनी आज्ञा मस्तके चढाववी. कदी एवा मुनिवरनी आज्ञानो लोप करवो नहीं, तेमनुं सदाकाल ध्यान स्मरण करवुं, तेमनी वैयावच्च करवी.

प्रश्न—गुरु अने मुनिमां आपना बोलवा प्रमाणे कइ भेद समजाय छे तेनुं शुं कारण ?

उत्तर—जेणे उपदेश देइ सम्पत्त्व पमाइयुं होय ते धर्माचार्य गुरु जाणवा.

ते मुनिराज छते पण धर्म पमाइवाथी धर्माचार्य गुरु मुनिराज जाणवा. अने ते विनाना उपरोक्त लक्षण सहित जे होय तेवा रजोहरण मुहपत्तिना धारक मुनिराज जाणवा. समकितदान दातृ-त्त्वथी बेमां एटलो भेद जाणवो. उपकारथी भेद जाणवो. इवे सर्व जीवने धर्मनी प्राप्ति केवा लक्षणथी थाय ते देखाइछे, अत्र मुनि तेमज श्रावकनो भेद पाइया विना, वच्चेने हितकारक आत्म धर्म जाणी वच्चेने उपदेश आपेछे.

“ दुहा ”

रहीए आप स्वभावमां, लहीए तत्त्व स्वरूप ॥

आपोआप विचारतां, मिटे अनादि धूप ॥ १२६ ॥

जाति नहीं हे आत्मकुं, जस जाति अभिमान ॥

पामे नाहि ते धर्मने । नक्की मनमां जाण ॥ १२७ ॥

भावार्थ—मोक्ष पदप्राप्त्यर्थम् आत्मस्वभावमां रमणता करवी जे आत्मस्वभावमां रमण करीए तो तत्त्व स्वरूप एटले परमात्म पद पामीए, वेष बदलो, देश बदलो, किंतु आत्मस्वभावमां रमणता विना मुक्ति नथी. परवस्तु संबंधे यता अनेक प्रकारना विकल्प संकल्पो तेने मनथी दूर इठावी केवल आत्मानुं ध्यान करवुं. आ-

તમા પોતે સુખનું સ્થાન છે. આત્મા પોતાની મેલે જ્ઞાન ગુણથી પોતાનું સ્વરૂપ જાણે છે, હું આત્મા સદા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનો ધારણ કરનાર છું. હું માયાથી ન્યારો છું. સર્વ ઉપાધિથી હું ભિન્ન છું. મારું પોતાનું સ્વરૂપ રાગદ્વેષ રહિત છે તો હું કેમ તેનો પટલે પરપુદ્ગલનો સંગ કરું ? હું અરૂપી છું તો રૂપીવસ્તુને કેમ પોતાની માનું ? હું વિજાતિથી ન્યારો છું તો મારાથી ભિન્ન વિજાતિય પુદ્ગલ દ્રવ્ય તેને કેમ પોતાનું માનું ? મારા શુદ્ધ સ્વરૂપે હું રમું તો હું અલંકાર આનંદમય છું. વિકલ્પ સંકલ્પ રહિત હું છું તો વિકલ્પ સંકલ્પને હું પોતાના કેમ માનું ? અને વિકલ્પ સંકલ્પ હું કેમ કરું ? અને જ્યાં સુધી વિકલ્પ સંકલ્પ કરું ત્યાં સુધી સુખી કેમ થાઉં ? તેમજ નિર્વિકલ્પ એવું મારું સ્વરૂપ પણ શી રીતે પામું ? વિકલ્પ સંકલ્પ કરવા એ મારા આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ નથી તો હવે હું સ્થિર અસંખ્યપ્રદેશમય ઉપયોગી થાઉં ? અને ગાઢ નિદ્રાની પેટે સર્વ માયા જાળને ભૂલી જાઉં, તો મારો અનુભવ આપો આપ વિચારતાં થાય અને એમ નિર્વિકલ્પ દશામાં રહેતાં આત્મશક્તિ મારી આવિર્ભાવે પ્રકાશે, ક્ષાયિકભાવે, દ્રઢધ્યાન સંતતિયોગે આત્મ ગુણો સ્ફુરાયમાન થાય, વિકલ્પ સંકલ્પ શ્રેણિ પરંપરાના શંકામતાં સહજ અનુભવ સુખરાશિ પ્રગટે, અને અનાદિકાલ સંલગ્ન આધિ વ્યાધિ ઉપાધિરૂપ ધૂપ નાશ પામે. સારાંશ કે-આધિ વ્યાધિ ઉપાધિનાં દુઃખોનું મૂળ કારણ કર્મની પ્રકૃતિયો છે. અને દ્રવ્ય કર્મરૂપ પ્રકૃતિયોનું આત્માની સાથે જે વંધાવું તે રાગદ્વેષ પરિણતિ યાજ્ય છે.

રાગદ્વેષ પરિણતિની નષ્ટતા જ્ઞાન ધ્યાનથી છે. આત્મા સ્વસ્વ-ભાવમાં રમણ કરે તો અનંત ભવોપાર્જિત કર્મરાશિને દૂર કરે છે અનુક્રમે સર્વ કર્મ પ્રકૃતિ વિકૃતિ સમૂલતઃ હૃદય કરી પરમાત્મપદ આત્મવિષે પ્રગટાવે છે, આત્મજ્ઞાનથી ઘટાદશ સુખોત્પત્તિજ્ઞાન ક્રિ-

યામાં પ્રવર્તવાથી થાયછે.

આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવેછે.

“ જાતિ નહિ હે આત્મકું ”—આત્માને જાતિ નથી છટ્છે બ્રાહ્મણ જાતિ, વણિક્ જાતિ, કળવી, સોનાર, લુવાર. ઢેઢ, ચંઢાઢ, ઇત્યાદિજાતિ આત્માની સ્વરૂપતઃ; વિચારી જોતાં વિલકુલ જણાતી નથી. જાતિ દેહકુલને આશ્રિતછે, આત્મા અરૂપી તેથી ન્યારોછે. માટે જાતિમાન્ આત્મા નથી. કોઈ જાત્યાભિમાનથી હું બ્રાહ્મણ છું, હું વણિકહું, હું રજપુત છું, હું કળવી છું, એમ અજ્ઞાનયોગે જાતિ અધ્યાસ પોતાના આત્મામાંમાની છેછે તે આત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. વસ્તુતઃ વિચારી જોતાં માલુમ પડેછેકે જગત્વ્યવહારમાં જાતિ એક સંજ્ઞા માત્ર છે, આત્મામાં સદા બ્રાહ્મણત્વ ક્ષત્રિયત્વાદિ જાતિ કદી રહેતી નથી અને રહેશે પણ નહીં, વ્યવહારમાર્ગે જાતિની કલ્પના છે પણ તે વસ્તુતઃ સત્ય નથી માટે જાતિનો અધ્યાસ આત્મામાં ધારણ કરવાથી વહિરાન્મપદની પ્રાપ્તિનો વિયોગ થતો નથી. જેમ આકાશમાં કોઈ જાતિ નથી. તેમ આત્મામાં પણ કોઈ જાતિ નથી અભિમાનવાઢા જડજીવો આત્મઅનાત્મ વિવેક શૂન્ય વની પરમાં અહંમમત્ત્વબુદ્ધિથી રાગદ્વેષ પરિણતિ ભજી માનસિક અનેકશઃ સંતાપો અનુભવી આર્ત રૌદ્રધ્યાન વશ થઈ અધોગતિ પ્રાપ્ત કરેછે. “ જસ-જાતિ અભિમાન ” જેને જાતિનું અભિમાન છે તે વાહ્ય પદાર્થોમાં ધર્મ માનેછે, જાતિના અભિમાનથી લોકો પરસ્પર એક વીજાની નિંદા કરેછે, એક વીજાને જાતિ અભિમાનથી હલકા ગણેછે. જાત્યભિમાની જીવ જાતિમાં રાચી માચી રહેછે, ડંચી જાતિવાઢો કહેવાતો હોય તો નીચ જાતિવાઢાને હલકો ગણેછે. પોતાની જાતિમાં રાગ બંધાય છે, અને અન્ય જાતિમાં દ્વેષ બંધાય છે. પોતાની જાતિમાં જ ધર્મ છે અન્ય જાતિમાં ધર્મ રહેતો નથી એમ દૃઢવાસનાથી ભવમાં બંધાયછે.

માટે તેવા જીવો બહિર્ દૃષ્ટિપણાથી ચિદાનંદ આત્મામાં સદા રહેલા ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. જાત્યભિમાની જીવની અંતર્દૃષ્ટિ થતી નથી, તેતો ક્ષણે ક્ષણે હું બ્રાહ્મણ છું, હું ક્ષત્રીય છું, હું વાણિયો છું, હું એવી બુદ્ધિ ધારણ કરેછે, પણ હું બ્રાહ્મણ નથી, હું વણિક નથી, હું ક્ષત્રિય નથી, એવી બુદ્ધિ ધારણ કરી શકતો નથી, શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ સમાધિશતકમાં કહેછે કે—

“ દુહા. ”

જાતિ દેહ આશ્રિત રહે, ભવકો કારણ દેહ ॥

તાતેં ભવ છેદે નહીં, જાતિપક્ષરતિ જેહ ॥ ૧ ॥

ઇત્યાદિકથી વિચારતાં પણ જાત્યભિમાની આત્મધર્મ સાધી શકતો નથી, માટે આત્મધર્મીયો મુમુક્ષુ જનોએ આત્માનું સ્વરૂપ સમજવું, અને વાહ્ય જાત્યાભિમાનરૂપ ભ્રમચુદ્ધિ ત્યાગી અંતર્દૃષ્ટિથી આત્મધર્મ સાધવો, પરમાર્થ શિક્ષા इत्येवं.

“ દુહા. ”

લિંગ દેહ ઉપર રહે, આત્મથી છે ભિન્ન;

તેમાં શું રંગાડ્યે, રંગાતાં દુઃખ દીન. ૧૨૮

વર્ણાશ્રમના ભેદથી, માને જે મન ધર્મ;

સત્ય ધર્મ તે નવિ ગ્રહે, બાંધે જલદાં કર્મ. ૧૨૯

ભાવાર્થ—પુરુષલિંગ વા સ્ત્રીલિંગ આદિ લિંગ દેહાશ્રિત છે, દેહ જ્યારે આત્માથી ભિન્ન છે, અલવત આત્માની દેહ નથી ત્યારે લિંગ આત્માનું કહેવાયજ કેમ ? પુરુષાદિ ત્રણે લિંગો આત્માને કર્મોપાધિના સંબંધથીજ કહેવાય છે, હું પુરુષ એ અભિમાન મનુષ્ય ધારણ કરતો માયાન્ધ વની હું અસંખ્યપ્રદેશી આત્મા એવો વિવેક

ભૂલી જાય છે, પુરુષ લિંગ પ્રાપ્ત થયું એ કર્મના ઉદયથી છે, તેમાં અહંતા ધારણ કરવી તે અજ્ઞાની જીવનું લક્ષણ છે, પુરુષ વા સ્ત્રીના અધ્યાસથી વંધાતાં આપણું આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભૂલીએછીએ, હું અને મારું એ અભિમાનથી ત્રણ જગત્માં કોઈ આત્માનંદાનુભવી થયો નથી અને થવાનો નથી માટે વસ્તુતઃ પ્રિયધર્મસાધક ભવ્યાત્માઓ લિંગ અધ્યાસથી કેમ પરમાં રંગાવું જોઈએ ? અર્થાત્ કદી પણ લિંગાધ્યાસ મનમાં સ્ફુરવા દેવો નહીં, અને એમાં જો રંગાશું તો દુઃખ વડે દીન પટલે ગરીબ અવસ્થા પ્રાપ્ત થશે એમાં સંશય નથી. કોઈ મર્દ પુરુષને ચંપાલાલ, નપુંસક કહે તો ત્વરિત તેના મનમાં આવશે. કે મને નપુંસક કહેનાર કોણ ? એમ સંકલ્પ થતાં ક્રોધનો આવિર્ભાવ થતાં મુલ્ક તોવરા જેવું ફુલી જશે. વાલ્મે ચંપાલાલને ત્રણ ચાર અપશબ્દો પણ સંભળાવે, પરસ્પર એક વીજાનો અપકર્ષ કરવા વાકી રાખે નહીં, એ લિંગાભિમાનનું ફલ છે. માટે વિવેકનયનાધિષ્ઠાતાઓએ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત્યર્થ અન્તર્દૃષ્ટિ સાધી એતાદૃશ અભિમાનને ત્યજવો, જ્યાં સુધી લિંગાધ્યાસ છે ત્યાંસુધી જીવ હું પરમાત્મા છું એવી દૃઢ ભાવના ધારણ કરવાના અભાવે જન્મ મરણની ઉપાધિ સંચય સંગ્રહે છે.

વર્ણ, તેમજ આશ્રમભેદ જે આત્મિકશુદ્ધધર્મનો ભેદ માને છે, તે શુદ્ધ શાશ્વત આત્મધર્મ પ્રાપ્ત કરતો નથી, સત્યધર્મ તેવા વ્યવહારજહનથી સમજાતો નથી. અને કદાપિ તેવા પુરુષની આગલ કોઈ સત્ય ધર્મનું દર્શાવે તોપણ કદાગ્રહ્યસ્ત થવાથી વચનામૃતો પણ તેને વિષવત્ પરિણમે છે, અને સત્ય ધર્મ તે આત્માનો પોતાના સહજ સ્વભાવે સદાકાલ પોતાનાથી જરામાત્ર પણ દૂર નથી તેને અજ્ઞાનાન્ધજીવ વિપરીત દૃષ્ટિથી જાણી શકતો નથી.—જહમાં આત્મ ધર્મના અભિનિવેશથી હલદાં કર્મ સંગ્રહી તેના ઉદયે અધોગતિ ભજે છે, શ્રી

यशोविजयजी उपाध्याय पण समाधि शतकमां कहेछे के—

लिंग देह आश्रित रहे, भवको कारण देह;
ताते भव छेदे नर्हीं, लिंग पक्षरत जेह. १

जाति लिंगके पक्षमे, जिनकूं है दृढ राग;
ताते भव छेदे नर्हीं, जाति पक्षरति जेह. २

जाति लिंगना पक्षमां जेने दृढ राग छे ते भवान्त कदापि करी शकता नथी. आत्माने जाति नथी के लिंग नथी जेम स्वप्न-मां अनेक प्रकारनी जातियो तथा लिंगो धारण करायेछे, अने ते जागीने जोतां कइ भासतुं नथी, तेम जाति अने लिंगाध्यास पण ज्यारे आत्माभिमुख चेतना थायछे त्यारे स्वप्नवत् लागेछे. हुं पुरुष वा स्त्री नथी. आ मंत्रनो मनमां १००८ वार जाप जरा श्राद्ध राखीने जिज्ञासु कर, पछे तारा मनमां केवा प्रकारना विचारो आवेछे ते विचार अने पहेलांना विचारोमां केटलो फेर पढेछे ते विवेकथी विचार. एकवार आ मंत्रप्रयोग श्रद्धाथी जे अजमावशे तेने अनुभवनी मालुम पडशे, हुं चंपालाल, मनसुखलाल नथी एम अर्ध कलाक पर्यंत धारणा करवाथी प्रथमनी अवस्था अने चालती अवस्थाना विचारोमां एक मोटो भेद पडतो पोताने मालुम पडशे, अने आत्म धर्म प्राप्त करवानी जिज्ञासानो उद्भव थशे. शुं त्यारे जाति लिंग मानवुं खोहुं छे, तो कोइ पोताने अमुक जातोवालो कहीने बोलावे तो बोलवुं नर्हीं ? वा कोइ कहे के तुं पुरुष छे के स्त्री छे ? त्यारे एम कहेवुं के हुं तो पुरुष वा स्त्री पण नथी. आम जो वर्तीए तो चाले केम ? तेना प्रत्युत्तरमां समजवानुं के—अंतर्धी जाति वा लिंगनो अध्यास धारण करवो नर्हीं ? व्यवहारथी जाति वा लिंगना व्यवहारो कराये छे तेम करवा, पण अंतर्धी पोताना

मानेवा नहीं. तेमज जाति वा लिंग आश्रित धर्म मानवो नहीं, धर्म आत्मानो अने धर्मी आत्मा अरूपी छे अने ते देह तथा जाति-थी भिन्न समजवो. ए ज परमार्थ.

कुलाचारनी रीतिमां, जे माने मन धर्म;

धर्म मर्म समजे नहीं, ले नहीं शाश्वत शर्म. १३०

भावार्थ—जे भव्यो अज्ञानदशाधी पोताना कूलना आचार-मां धर्म मानेछे ते धर्म मर्म समजता नथी. अने धर्मज्ञानना अभावे शाश्वत शर्म पामी शकता नथी. कूलाचारनी प्रवृत्ति दरेकनी भिन्न भिन्न होयछे, अने ते प्रमाणे सर्व मनुष्योंनी प्रवृत्ति थया करेछे, ज्ञानी पुरुषो कूलाचारनी रीतिमां धर्म मानता नथी. प्रायः कूलाचारनी रीति जे देशमां जे धर्म चालतो होय तेनी मिश्रताथी थइ होय छे;—जैनोनी कूलाचारनी रीति जैन धर्म फीलोसोफीथी मिश्रितछे, माटे जैनोनी कूलाचारनी रीतिमां धर्मना हेतुओमानो अंतर्भाव वर्तै छे. माटे तेनाथी विपरीत वर्तवुं नहीं—वाल जीवोने कूलाचारनी रीति पण व्यवहारथी धर्म साधनमां कारणी भूतछे आ वचन बोलवामां दीर्घदृष्टिथी विचार करतां घणो उंडो परमार्थ समायोछे, ते अर्धदग्ध उपलक ढोल घालु जनोना जाणवामां आवशे नहीं,—जैन धर्मनी सत्यताथी ते धर्म जे लोको आचरेछे तेनी कूलाचारनी रीति पण धर्मकारणमिश्रित होयछे, माटे श्रावकना कूलाचारे पण जे धर्मनी श्रद्धा—आचार ते श्रेयस्कर छे, जेम कोइ कूवामां पाणी (जल) ना होय अर्थात् सुकाइ गयुं होय तो पण ते खोदवा गाळवाथी जलनी सेरो फूटी कूवामां पाणि नीकळशे,—तेम जैन धर्म पण कूलाचारथी पाळतां ज्ञानीगुरुनो संग थतां तेनुं रहस्य समजातां—समकीतनी प्राप्ति थशे, माटे समजु भव्यजनेओ आ वावतनेओ विचार करवो—हालनो समय प्रथमना जेवो नथी, माटे जैनीओए

નહીં સમજતાં પળ લોકિક દેવગુરુનો ત્યાગ તેમજ દેવપૂજા-ગુરુવંદન જૈન
 દેરાસરે જવું અન્યત્ર નહીં, એ વિગેરે ઓઘથી પળાતો આચાર પળ
 ધર્મનું અંગ જાણી ત્યાગવો નહીં, જ્ઞાનિયોની દૃષ્ટિમાં તે હલકો છે,
 પળ વાલજીવોને તેથી ચઢવાનું છે, શ્રાવક કૂલમાં ઉત્પન્ન થયેલો
 માણસ ઇટલું તો સમજશે કે અરે હું તો જૈન છું, મારો ધર્મ જૈન છે,
 એમ માની અન્ય ધર્મ માનશે નહીં, તેમ ગુરુનો સંગ થતાં સમજતો
 થશે—કૂલથી પળ જૈન ધર્મ પાળનાર, કૂલમાં ઉત્પન્ન થનાર વિશેષ
 ધર્મ સમજશે નહીં તો પળ મારો જૈન ધર્મ છે ઇટલું પળ ધર્માભિમાન
 આવશે માટે સાપેક્ષપણે વિચારતાં વ્યવહારનયથી શ્રાવક કૂલા-
 ચારમાં પ્રવૃત્ત થનારને ધર્મનો પ્રાપ્તિ છે, અન્ય કૂલમાં ઉત્પન્ન થના-
 રને માટે નહીં,—એકાંત વાદીઓ કૂલાચારમાં ધર્મ માને છે તેના નિ-
 શેધપર આ વચન છે. જાતિ સંબંધી પળ અંતર્ અભિમાન ત્યાગ કર-
 વો. કોઈ એમ ચિંતવે કે આપણે વર્ણાવર્ણ ગણ્યાવિના ઢેઢ ભંગી
 સ્ત્રીસ્ત્રિ વિગેરે સર્વની સાથે શાવું પીવું, તેથી આપણો આત્માતો અ-
 ભેદાતો નથી, ત્યારે તેની સાથે શાવા પીવામાં શો દોષ છે ? આમ
 કોઈ સહેલ ભ્રષ્ટ બુદ્ધિથી કહે તેનો પ્રત્યુત્તર કે જે જાતોની સાથે
 શાવાપીવાનો વ્યવહાર નથી તેની સાથે શાવાથી જાતિ અભિમાન
 ટલ્લું કંઈ કહેવાતું નથી, પળ અંતર્માં જાતિ અભિમાન વિલકૂલ
 નહીં રહેવાથી અભિમાન ટલ્લું કહેવાય છે. જાતિ અભિમાન
 જ્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાંથી તેનો નાશ કરવો જોઈએ. એજ મુખ્ય
 પરમાર્થ છે, ઇત્યાદિ ઘણું કહેવાનું છે પળ વિસ્તારમયથી લલ્લું
 નથી, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવનો વિચાર કરી ચાલવું.

દવે કુસાધુ સંવંધી કહેછે.

“ દુહા. ”

સત્ય ધર્મ સમજે નહીં, દે ઉલટો ઉપદેશ;

ધર્મ મર્મ સમજ્યા વિના, અંતરમાં વ્હે ક્લેશ. ૧૩૧

સ્ત્રીવિષયાશક્તિ ઘણી, ત્યાગ વિરાગ ન લેશ;

મન ચંચલ જેનું સદા, લજવે સાધુ વેષ. ૧૩૨

શિષ્ય થઈને રીસથી, વર્તે ગુરુની સાથ;

અત્મહિત તે નહિ કરે, વિનયી લે શિવપાથ. ૧૩૩

કપટી કાઢા કાગડા, કુગુરુ કર્મચંડાલ;

સંગકદો કરવો નહીં, ભવતસ અરદ્દ માલ. ૧૩૪

તત્ત્વનો ઉપદેશ અજ્ઞાની કુગુરુઓ સત્ય આપી શકતા નથી.
અને ઉલટાં કર્મ ગ્રહેછે તે જણાવેછે.

ભાવાર્થ—આત્માનું સ્વરૂપ સમ્યગ્ જાણ્યા વિના જે ગુરુ एवं નામ ધરાવેછે, તે કુગુરુ જાણવા, ધર્મનો મર્મ જરા માત્ર સમજ્યા વિના આત્માપરમાત્માનો ઉપદેશ આપવા તૈયાર થઈ જાયછે, જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, इत्यादिનું કિંચિદપિ જ્ઞાન હોય નહીં, તેમ છતાં ઉપદેશ આપે તેવા કુગુરુઓ મનમાં ક્લેશ પામેછે, અને પોતે પણ બૂઢેછે, અને વીજાને પણ બૂડાઢેછે, આ વચન લૌકિક કુગુરુ અને લોકોત્તર કુગુરુના ઉપદેશને ઉદ્દેશી કહુંછે, સામાન્યનીતિ શિક્ષણ હિતશિક્ષા તો પરસ્પર મનુષ્યો એક વીજાને આપેછે, તેનું આ ઠેકાણે ગ્રહણ કર્યું નથી. ફક્ત ધર્મના ઉપદેશ માટે લખવાનુંછે, ધર્મનો ઉપદેશ આપવાને સાધુઓને અધિકાર છે, સંસારમાં રાત્રીમાં રહેલા શ્રાવકોને તો ધર્મનો ઉપદેશ આપ-

વાનું ક્યાંથી હોય ? માટે શ્રાવકવર્ગને ઉદ્દેશીને પણ લખ્યું નથી. ઉપદેશનો અધિકાર અધિકારી વિના નથી. સામાન્યતઃ શ્રાવક વાંચે તે માટે ના નથી. હવે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ, લૌકિક તેમ લોકોત્તર કુગુરુઓ અજ્ઞાનદશાથી પોતે પોતાના આત્માના વૈરી થાયછે. અને અન્ય જનોના આત્માના પણ વૈરી બનેછે. પોતે હિંસા કરે, અસત્ય વદે, પરવસ્તુ ગ્રહે, અબ્રહ્મમાં લીન હોય, સ્ત્રી પરિગ્રહના ધારી હોય અને અંતર્યથી વિદ્યામાં રાચી રહેનાર ઝૂંડની પેઠે પૌદ્ગલિક સુખમાં અહર્નિશ અભિલાષી હોય. એવા કુગુરુઓ અધોગતિ ભાક્ થઈ, અનેક પ્રકારના વલેશો પામેછે.

જેના મનમાં ત્યાગ તથા વૈરાગ્ય લેશ માત્ર પણ હોય નહીં, અને સ્ત્રી વિષયોની આશક્તિ ઘણી હોય અને હસ્તિકર્ણવત્ વા વિદ્યુત્વત્ જેનું મન ચંચલતાને ભજતું હોય, એટલે પરવસ્તુમાં મન રમણ કરતું હોય એવા સાધુનો વેષ જો કે ધારણ કરેછે, તોપણ તે સાધુવેષને લજવેછે. જેમ કોઈ મનુષ્ય વરુતર વગેરે પહેરી યુદ્ધમાં લડવા જાય અને જ્યારે લડાઈ થાય ત્યારે નાસે. તે જેમ વીરપણાને લજવેછે તેમ અત્ર પણ જાણવું. દુઃખગર્ભિતવૈરાગ્ય વા મોહગર્ભિત વૈરાગ્યથી દીક્ષા અંગીકાર કરી પશ્ચાત્ અંતરદૃષ્ટિ વિના વાહ્યપૌદ્ગલિક વિષયોમાં મન વર્તે, અને તેના યોગે આર્તધ્યાનને રૌદ્રધ્યાનનો પરિણામી બની ઉપરથી સાધુ વેષના સદ્ભાવે સાધુ કહાવે, તો તે અવશ્ય પોતાના આત્માને ઠગેછે, અર્થાત્ તેને રાગ દ્વેષની અશુદ્ધ પરિણતિ ઠગેછે.

વળી જે ધર્મદાનથી તથા ધર્મોપદેશ દાનથી વા દીક્ષા આપવાથી પોતાના ગુરુ તરીકે જે હોય અને પોતે શિષ્ય હોય તેમ છતાં રીસના હેતુઓનો સંબંધ પામી રીસથી ગુરુની સાથે વર્તે ગુરુની નિંદા કરે વા તેમનાં દુષણો શોધે— તેમનો ઉપકાર ખૂલી જઈ તેમની આજ્ઞા

प्रमाणे करे नहीं, तेवा अविनेय शिष्यो आत्महित करी शकता नथी, हराया ढोरनी पेठे स्वच्छंदाचारपणे वर्ती बहिरात्मदशामां आयुष्य निर्गमन करता आत्महित साधी शकता नथी. जे शिष्यो नम्र विनयी परमार्थना ग्राहक लज्जा, आदि गुणोथी अलंकृत छे ते शिष्यो मुक्ति मार्ग ग्रहेछे.

कपटभावथी परिपूर्ण कृष्णलेश्या अंतरमां वर्तवाथी कृष्ण सर्प सदृश, चंडाल सदृश जे कृत्यो करता होय एवा कुगुरुओनो हे भव्यात्माओ संग करशो नहीं. एतादृश कुगुरुओनी भववृद्धि अ-रहद्माळन्यायवत् जाणवी. स्त्रीस्ति आदि कुगुरुओनी संगति चेपी रोग समान छे तेथी सदा दूर रहेवुं, विशेषतः लौकिक कुगुरुओने माटे आ वचन छे. कदापि संसारी जीवोने कार्यवशात् स्त्रीस्ति आदिक कुगुरुओनी संगति करवी पडे तो पण तेमना वचन सांभळवा नहीं, अने तेमना उपदेशनी श्रद्धा करवी नहीं, कारण-के तेथी संसारनी वृद्धि थाय, मिथ्यात्वनी वृद्धि करनार पादरीओ विगेरे कुगुरुओ छे, माटे मोक्षार्थी जीव कुगुरुनो त्याग करी सुगुरु-ने भजे-सेवे.

“ दुहा. ”

ममता त्यजी तुं बाह्यनी, अंतर्धनने देख;

अंतरधन ते धर्म छे, सत्यज मानी लेख. १३५

अरूप अंतर्धनतणी, रुद्धि त्हारी पास;

तेनी भ्रमणाए करी, करे शुं अन्य प्रयास. १३६

अन्य प्रयासे दुःख राशि, परपरिणति परतंत;

परपरिणतिमां लीन जे, करे न भवभय अंत. १३७

संसारी अवळा फरे, सवळा फरे फकीर;

नमो नमो ते सद्गुरु, भयभंजन वडवीर. १३८

भावार्थ—हे आत्मा सद्गुरु संगत्या आत्मतत्त्व समजी बा-
ह्यनी एटले धन, धान्य, क्षेत्र, स्त्री, पुत्र, गृह, हाट, राज्यादि जे
पर वस्तु तेनी ममता त्यजी हे चेतन तुं तारा अंतर्धनने देख-ज्ञान
दर्शनचारित्र रूप अंतर् धन आत्मांनी अंदर रहुंछे तेने हे आत्मा
निहाळ, अंतर् धन ताराथी दूर वा भिन्न नथी, अंतर् धननी प्राप्ति-
थी अपूर्व शान्तिनो भोगी आत्मा वनेछे, अंतर्धन विना क्षायिक
सुखनी प्राप्ति कदी थवानी नथी. दरेक ग्रंथोमां आत्म स्वरूपना हि-
तने माटे विवेचन छे, सात नयथी सम्यग् आत्मानुं स्वरूप जाणवुं.
एकांत पक्षथी आत्म स्वरूप जे जाणेछे ते सम्यग् परमात्मपदनी
प्राप्ति सन्मुख थइ शकता नथी. आत्मानुं ध्यान मनन करवाथी
आत्मगुणोनो आविर्भाव थायछे, ते संवंधी श्री देवचंद्रजीए आत्म-
स्तुति नीचे प्रमाणे करीछे.

स्तवन--ध्यानदीपिका.

गुण अनंत धर जीवने, वंचे भवमे कर्म-धरोनिज भावना-ए टेक.

राग द्वेष मुख हि वहढ्या. शत्रु हणु धरी ध्यान.	धरो०
आतम लखो निज ज्ञानशुं, वाली कर्म अज्ञान.	ध० २
कर्म हणु तिम ध्यानशुं, जेम न पडुं भवमाहे.	ध०
भवज्वर अज्ञाने नडया, नवि दीठो शिव राह.	ध० ३
परमातम जग गुरु ठग्यो, निरस विषयने संग.	ध०
सर्वज्ञ आत्म नवी लेखीयो, भ्रम अज्ञाने रंग.	ध० ४
आत्म स्वरूप पिछाणवा, ज्ञान दृष्टिए करी देख.	ध०
पंच ध्येय अरु आत्मा, ज्ञान गुण एक लेख.	ध० ५

नित्य छतोछे सहज ते, केवल गुण गुज मांहि.	ध०	
मोह दाह त्यां पीडवे, ज्ञान अमृत ज्यां नांहि.	ध०	६
कर्म उदय चउगति भुं, निश्चय सिद्ध स्वरूप.	ध०	
कर्मने भजुं केम हुं, अनंत चतुष्टय भूप.	ध०	७
तजी आशा निज शक्तिहुं, हुं आनंद स्वभाव.	ध०	
छेद अज्ञान अनादिनो, आज लह्यो निज दाव.	ध०	८
एम जाणी धीरज धरी, रागादि मल खोय.	ध०	
ध्यावे आतम शक्तिहुं, धर्म शुद्ध ध्यान होय.	ध०	९
ध्यान ध्येय स्वरूपथी, ध्यावो स्ववेद ध्यान.	ध०	
कर्महीन सर्वज्ञता, निर्मल शील भगवान.	ध०	१०
जड चेतन जीवादि ए, ध्येय स्वभाव पिठागि.	ध०	
ध्यान लहो मन स्थिर करो, ज्ञान ध्याए आणि.	ध०	११
परमेश्वर परमात्मा, ध्येय अरूपी देव.	ध०	
द्रव्यार्थिक नय शाश्वतो, ए परमातम सेव.	ध०	१२
भवद्रुम क्षयकर शुद्धछे, ज्ञान थकी पर भिन्न.	ध०	
जगत् सकल आदर्श ज्युं, जीर्ण ज्योतिमय.	ध०	१३
दर्शन ज्ञान आनंदमय, अक्षर विगत-विकार.	ध०	
इंद्रि विणुं निकल गुणी, शान्त जाण शिवधार.	ध०	१४
शुद्ध अष्ट गुण युक्तछे, निर्मल अमेय अभेय.	ध०	
पर त्यागी अक्षय गुणी, ज्ञानीने आदेय.	ध०	१५
अणुथी पण जे सूक्ष्मछे, थंभथी पण जे वृद्ध,	ध०	
जगत् पूज्य निर्भय सदा, परमातम शिव सिद्ध.	ध०	१६
ध्याने कर्म सहु गळे, जगगुरु अमल अरूप.	ध०	
जिण जाणे सहु जाणीये, जाय अविद्या धूप.	ध०	१७
तत्त्व दृष्टि निज थीर हुवे, जाणे निज अनुभूति.	ध०	

ધરો ધ્યેય જ્ઞેય આદેય તે, અંતર આત્મ ભૂત.	ધ૦ ૧૮
વચન અગોચર ભ્રમ વિતા, ચિંતવી સહજ અનંત.	ધ૦
જાસ જ્ઞાનમેં અંશજ્યું, માવે દ્રવ્ય અનંત.	ધ૦ ૧૯
આત્મ જ્ઞાનથી આત્મને, જાણ્યાં થાયે સિદ્ધિ.	ધ૦
મુનિ તન્મય ગુણ તિહાં લહે, તજી ગ્રહીકા નહીં લલિધ.	ધ૦ ૨૦
લીન થઈ ગ્રહે એકતા, ધ્યાતા ધ્યાન સુ ધ્યેય	ધ૦
પરમાત્મા અંતરાત્મા, એક અભિન્ન અમેય.	ધ૦ ૨૧
કટમે કટ કર્તા તણી, દિસે દુવિધા રીતિ.	ધ૦
પણ ધ્યાન ધ્યેય એ આત્મા, ઈથી નવીય પરતીત.	ધ૦ ૨૨
ભવમેં ભમ્યો અજ્ઞાનથી, વિણ લાધા નિજ નાળ.	ધ૦
પરમ જ્યોતિ જગ દુઃખહરુ, તેહિજ અનુભવ જાળ.	ધ૦ ૨૩
ભાવે એમ નિજ ભાવના, ધ્યાન વીજ ગુણધામ.	ધ૦
દેવચંદ્ર સુખ સાગરુ, ધ્યાન અમૂલ્ય પામ.	ધ૦ ૨૪

શ્રી દેવચંદ્રજી પણ એ પ્રમાણે આત્મ સ્વરૂપનું વર્ણન કરેછે. ગુણ વિશિષ્ટ આત્માને સંસાર ચક્રમાં વર્તતાં આત્મસ્વરૂપની અનુ-પયોગતાએ પરસ્વભાવમાં રમણપણાથી પરપુદ્ગલરૂપ જે કર્મ તેનું ગ્રહણ સમય સમય પ્રતિ થતું જાયછે, માટે હે ચેતન સ્વસ્વરૂપ રમ-ણતા રૂપ નિજભાવનાનો દૃઢ પ્રયાસ અને સ્થિરતાથી આદર કર. અનાદિ કાલથી તું પરભાવ એટલે પુદ્ગલ દ્રવ્યના વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શ, મય પર્યાયોની લાલચમાં-તૃષ્ણામાં, ગ્રહણમાં, મમત્ત્વમાં, પરાભિમુખ ચેતના કરી અશુદ્ધ પરિણતિ ધારી, સ્વભાન ભૂલી લોભાયો પણ પરવસ્તુ પોતાની થઈ નહીં ઊલટું રાગ દ્વેષનાયોગે પુદ્ગલ દ્રવ્યને આ-કર્ષી કર્મરૂપ પરિણમાવી અનેક યોનિમાં વિચિત્ર દેહો ધારી સ્વ-ક્રાંતિનું આચ્છાદન કરી પરપુદ્ગલ ભોગી થઈ રાજા જેવો પણ તું

रंक वन्यो, राग द्वेषरूप शत्रुने हणो आत्मीयध्यानमां प्रवृत्त
थाउ, अने ज्ञान शक्तिथी निजस्वरूप जाणुं. आत्मज्ञान यतां
परमां बंधाएलो अज्ञानाध्यास स्वतः दूर थायछे, आत्मा निर्मल
यतां परमात्मा कहेवायछे—तेनुं स्वरूप कहेछे.

श्लोक.

साकारं निर्गताकारं, निष्क्रियं परमाक्षरं ।

निर्विकल्पं च निःकंपं, नित्य मानन्दमन्दिरम् १

आत्मा ज्ञानरूप उपयोगथी साकारछे, तथा दर्शनरूप उपयो-
गथी निराकारछे तथा आत्मा निष्क्रिय निश्चय नयथी जाणवो.

प्रश्न—शरीरस्थ आत्मा सक्रियछे, अनेक प्रकारनी खावा पीवानी
गमनागमननी क्रिया करेछे, छतां ते निष्क्रिय केम जाणवो ?

उत्तर—ज्यां सुधी जीवना प्रदेशोनी साथे कर्म लाग्युंछे त्यां सुधी
ते सक्रियछे—अने कर्मनो नाश सर्वथा यतां निर्मल सिद्ध
बुद्ध परमात्मा निष्क्रियछे. शरीरस्थ आत्मा व्यवहार नयथी
सक्रियछे कर्मनो संबंधछे माटे, अने निश्चयनयथी अक्रिय
जाणवो. वस्तुतः आत्मानुं जेवुं स्वरूप होय तेवुं निश्चयनय वर्णवे
छे, माटे आत्मानुं वस्तुतः ध्यान करतां निष्क्रिय भाववो, अने छे
पण निष्क्रिय.

परमाक्षरं—क्षर एटले खरवुं, पोतानुं स्वरूप बदलवुं. परम ए-
टले सर्वोत्कृष्टपणे पोतानुं स्वरूप नहि फेरवनार आत्माछे, अनादि
कालथी विभाव दशायोगे भवचक्रमां आत्मा परिभ्रमेछे तोपण
तेना असंख्यात प्रदेशमांथी एक प्रदेश पण खरी गयो नहि, तेमज
अनंत गुणोमांनो एक गुण पण खरी गयो नथी, माटे आत्मा
अक्षर, नदृष्टिथी जाणवो. यद्यपि आत्माना प्रदेशोनुं तथा गुणोनुं

કર્મથી આચ્છાદન થયુંછે તોપણ પ્રદેશો તથા ગુણોનો નાશ થયો નથી તેમ પણ થવાનો પણ નથી ત્રણ કાલમાં અક્ષર રૂપ આત્માછે.

પ્રશ્ન—પરમાક્ષર અસંખ્યાત પ્રદેશી આત્મા કીડી અને હાથીના શરીરમાં એક સરખો કેમ મનાય ? કીડીનું શરીર છોડી જ્યારે હાથીનું શરીર ધારણ કરે ત્યારે તેનો વિકાસ થયો, અને જ્યારે હાથીનું શરીર ત્યાગી કીડીનું શરીર ધારણ કરે ત્યારે આત્માનો સંકોચ થયો, અસંખ્ય પ્રદેશી આત્માનો સંકોચ વિકાસ થયો ત્યારે તે નાના શરીરમાં લઘુ અને મોટા શરીરમાં મહાન્ થયો ત્યારે આત્માનું એકસરખું રૂપ રહ્યું નહીં, દેહમાત્ર વ્યાપી જીવ થયો તેનું કેમ ?

ઉત્તર—

માથા.

જહ પડમ રાય રયણં, સ્વિત્તં સ્વીરં પમાસયદિ સ્વીરં ॥
તહ દેહી દેહથ્યો, સદેહમત્તં પમાસયદિ ૧

છાયા.

યથા પદ્મરાગ રત્નં, ક્ષિપ્તં ક્ષીરે પ્રમાસયતિ ક્ષીરં;
તથા દેહી દેહસ્થ, સ્સદેહ માત્રં પ્રમાસયતિ. ૧

ભાવાર્થ—પદ્મરાગરત્ન દુગ્ધથી ભરેલા વાસણમાં નાંખીએ તો તે રત્નમાં એવો ગુણ છે કે—તેની પ્રમાથી સર્વ દુગ્ધ તદ્વર્ગમય થઈ રહેછે. જો નાની વાટકીમાં દુગ્ધ ભરી અંદર પદ્મરાગરત્ન નાંખીએ તો પદ્મરાગના રંગ સરખું સર્વ દૂધ થઈ જાયછે. તેમજ મોટું કુંડું હોય તેમાં દૂધ ભરી પદ્મરાગ રત્ન નાંખીએ તો તે રત્નની પ્રમા તેટલા સર્વ દૂધમાં વ્યાપી જાયછે. તથા સંસારી જીવ પણ અનાદિ કાલથી કષાયોદ્વારા મલીન થતો શરીરમાં રહેછે. શરીરમાં અસંખ્યાત પ્રદેશોવડે વ્યાપ્ત થઈ રહેછે, સ્નિગ્ધ પૌષ્ટિક આહારથી જેમ જેમ શરીર

द्धि पामेछे, तेम तेम शरीरनी अंदर रहेला आत्म प्रदेशो पण तेठला शरीरमां व्याप्त थायछे, मोटा शरीरमां जीवप्रदेशो विस्तारपूर्वक रहेछे, नाना शरीरमां शरीरने व्यापी रहे तेवी रीते आत्मप्रदेशो रहेछे, असंख्यात प्रदेशनी व्यक्ति स्वरूप जीव जाणवो, जो के आत्मा शरीरादि परद्रव्यथी जुदोछे तोपण संसार अवस्थामां अनादि कर्म संबंधथी नाना प्रकारना विभाव भाव धारण करेछे ते विभाव भावोथी नवीन कर्मबंध थायछे, बळी ते बांवेलां कर्मोना उदयथी फरी एक देहथी देहान्तर धारण करेछे, अने तेम अशुद्धकारक चक्रथी संसारवृद्धि पामेछे, संसार अवस्थामां जीव कर्मसहित होय छे अने मोक्षदशामां कर्मरहित आत्मा सादि अनंतभंगें सदा समये समये अनंत सुख भोगवतो वर्तेछे, संसारी यद्यपि आत्माछे तोपण तेनी सत्ताथी अक्षरछे, तथा सत्तातः निर्विकल्प आत्मा जाणवो, विकल्प संकल्प मनना योगे थायछे, विकल्प संकल्प योगे राग द्वेषमां आत्मा परिणमेछे, हुं आत्मा ज्यारे विकल्प रहीतछुं तो केम विकल्प संकल्प करुं ? परभावमां रमतां विकल्पादि उद्भवैछे, माटे परभावमां रमणता निवारवी, बाह्यदृष्टि योगे आत्मा परभावमां परिणमेछे माटे मुमुक्षु भव्यजनोए बाह्यदृष्टि प्रचार वारवा माटे अंतर्दृष्टिथी आत्मधर्म तरफ क्षणे क्षणे लक्ष्य आपवुं, अंतर्दृष्टि थतां बाह्यवस्तुमां परिणमेलो मननो वेग अटकतां मन अंतरात्मा प्रति बलेछे, एम प्रतिदिन सतत दृढ अभ्यास थतां पोतानी ऋद्धिनो स्वयं अनुभव थायछे. कहुं छे के—

श्लोक.

बहिर्दृष्टि प्रचारेषु, मुद्रितेषु महात्मनः ।

अंतरेवावभासंते, स्फुटाः सर्वाः समृद्धयः ॥ १ ॥

महात्माने बहिर्दृष्टिनां प्रचारो बंध थए छते पोताना आत्मामा

આત્માથી ન્યારાછે, ચક્ષુથી દેખાતા આકારો અને સ્વપ્નમાં દેખાતા આકારો પુદ્ગલ દ્રવ્યનાછે, અને પુદ્ગલ દ્રવ્યથી આત્મા ત્રણે કાલમાં નિશ્ચયનયતઃ જોતાં ભિન્નછે, માટે ભિન્ન વસ્તુમાં આત્મપણાની બુદ્ધિ ભ્રાંતિ માત્રછે, માટે જેવી સ્વપ્નમાં દેખાતા પદાર્થોમાં મારાપણાની બુદ્ધિ યોગી તેના સરસીજ ચક્ષુષા દેખાતા પદાર્થોમાં મારાપણાની બુદ્ધિ યોગી જાણવી.

પ્રશ્ન—ત્યારે ચક્ષુથી દેખાતા સર્વ પદાર્થો અસત્ય સમજવા ? અને જો તે અસત્યછે તો તેમાં મમત્ત્વ ભાવ કેમ ઉત્પન્ન થાયછે ?

પ્રત્યુત્તર—ચક્ષુથી દેખાતા સર્વ પદાર્થો પુદ્ગલના પર્યાયોરૂપે સત્ય ઇદ્રે અસ્તિત્વ યુક્ત જાણવા, અને તે પુદ્ગલ પર્યાયરૂપ પદાર્થો આત્મસ્વરૂપે નથી ઇદ્રે આત્માથી ભિન્નછે, આત્મપણું તેમાં કંઈ નથી માટે 'આત્મઅપેક્ષા' તે અસત્ય જાણવા, આત્મદ્રવ્યમાં પુદ્ગલ પર્યાયરૂપ પદાર્થોનું અસ્તિત્વ નથી કિંતુ આત્મદ્રવ્યમાં પુદ્ગલ પર્યાયરૂપ પદાર્થોની નાસ્તિતા સદા સમયે સમયે પરિણમી રહીછે, તદપેક્ષયા અસત્ય જાણવા, અને પુદ્ગલરૂપે તે સત્ય જાણવા, માટે પુદ્ગલ વસ્તુઓ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોતાં આત્માથી અત્યંત ભિન્નછે તેમાં મારાપણાની બુદ્ધિ અજ્ઞાન તથા મોહથી ઉત્પન્ન થાયછે, જ્યારે અજ્ઞાન નાશ થતાં જ્ઞાન પ્રગટેછે ત્યારે મોહનો નાશ થતાં પરવસ્તુમાં થતી અહંમત્ત્વબુદ્ધિ નાશ પામેછે.

શંકા—જ્યારે આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર પોતાનું નથી એમ જાણ્યું

ત્યારે કોઈ શરીરનો ઘાત કરે તો શું કરવા દેવો ?

સમાધાન—કોઈ શરીરનો ઘાત કરે તો વિલકુલ કરવા દેવો નહીં.

અને હલદું શરીરનું સંરક્ષણ કરવું યતઃ શરીરમાત્ર સ્વલુ ધર્મ

साधनं प्रथमं तो शरीरजं धर्मसाधनमां कारणीभूतछे. यतः
कहुं छे के-

श्लोक.

शरीरं धर्मसंयुक्तं, रक्षणीयं प्रयत्नतः
शरीराज्जायते धर्मः पर्वतात्सलिलं यथा.

१

भावार्थ-धर्म संयुक्त एवा शरीरनुं यत्न पूर्वक रक्षण करवुं,
कारण के जेम पर्वतथी नदी उत्पन्न थाय छे तेम शरीरथी धर्मनुं
साधन थाय छे ने वळी कहुं छे के शरीरंच पुद्गल धर्मत्वात् आ-
हाराधारं-शरीर पुद्गल रूपछे माटे ते आहारना आधारे रहेछे
कहुंछे के-

गाथा.

देहो अ पुग्गलमओ । आहाराइ विरहिओ न भवे ॥
तय भावे नय नाणं । नाणेण विणा कओ तित्थं. १

भावार्थ-देह एटले शरीर पुद्गलमयछे, अने ते शरीर आ-
हार विना होतुं नथी. तेना अभावे ज्ञान नथी अने ज्ञान विना
तीर्थ नथी. पूर्ववारवर्षनी दुकाली पडी हती त्यारे आहारना अभावे
श्रुत ज्ञाननी विस्मृति घणी थइ गइ माटे आहार पण श्रुत ज्ञानना
अभ्यासमां चारित्र पालनमां कारणीभूतछे. अने आहार विना
ज्ञान नाश पामेछे, आहार पुनः वे प्रकारनोछे, सावद्य आहार अने
निरवद्याहार-जीवमय जे आहार ते सावद्याहार, अने जीव रहित
जे आहार ते निरवद्याहार-सावद्यआहार भक्षणथी कर्म बंध था-
यछे. माटे मोक्षाभिलाषिजीवोए निरवद्याहारनुं ग्रहण करवुं, तेमां
मुनिराज तो सर्वथा सावद्याहारना त्यागी होयछे, सावद्यआहारना
निमित्तथी जीवो सप्त नरक पर्यंत गमन करेछे यतः कहुंछे के-

गाथा.

आहार निमित्तेणं, जीवा गच्छन्ति सत्तमिं पुढवीं ।
तंडुल जसं आहरणं, भणियं सुत्ते जिणंदेहिं. १

भावार्थ—आहारनो अभिलाषी तंडुल तत्स्य बीजा जीवोने भक्षण करवानी इच्छामात्रथी सातमी नरक सुधी जायछे. माटे भवभीरु मुनिवर्यो शुद्ध आहार संयमार्थे ग्रहण करेछे, यतियोने आहार शुद्धि अति दुष्कराछे कहुं छे के—

गाथा.

आहारे खलु सुद्धी, दुल्लहा समणाण समणधम्मंमि ।
ववहारे खलु सुद्धी, दुल्लहा गेहीण गिहधम्मे. १

श्रमणोने श्रमण धर्ममां वर्ततां निर्दोष आहारनी प्राप्ति दुर्लभछे, तेम गृहस्थोने गृहस्थावासमां वर्ततां व्यापारादिमां व्यवहार सुधी दुर्लभछे. शुद्ध आहारथी शरीरनुं पोषण संयमार्थम् श्रमणो करेछे प्रसंगथी आहारनुं विवेचन करी शरीर धर्मसाधनमां कारणी भूत छे एम सिद्ध कर्युं, धर्मीजीवोनुं शरीर धर्म माटेछे तेम पापी जीवोनुं शरीर पाप माटे जाणवुं. चतुरशीति लक्ष जीवयोने परिभ्रमण करतां दुष्प्राप्प मनुष्य शरीर चिंतामणि रत्न जेवुं पामी जे मनुष्यो खावा पीवामां. तेमज विषय सुख भोगवचामां, मोज मजा मारवामां शरीरनी सार्थकता समजेछे, ते जीवो मूढ अविवेकी पशु समान जाणवा. देवताना शरीर करतां मनुष्य शरीर अत्यंत उपयोगीछे. मनुष्य शरीरथी मोक्ष प्राप्ति थायछे, बीजा शरीरथी मोक्ष प्राप्ति थती नथी, माटे शरीरनुं आहारादिकथी पोषण करवुं. रोगादिक थये छते रोगनाशार्थ औषध दवा करवी. कोइ शरीरनो घात करे तो करवा देवो नहिं कारण के शरीर बिना धर्म साधन थतुं नथी.

शरीर मारुंछे एम मानवुं नही, कारण के ते पुद्गलछे शरीरथी न्यारो आत्मा भाववो, शरीर आत्म धर्मनी प्राप्तिमां निमित्त कारणछे एवं, उपरना प्रश्नो उत्तर थयो.

प्रश्न-गजसुकुमाल मुनीश्वरे श्मशानमां शरीर घातनो उपसर्ग केम सहो ? केम तेमणे शरीरनो घात करवा दीथो ?

प्रत्युत्तर-गजसुकुमालेतो काउसग्ग कयो हतो अने एवी तेमनी श्रद्धा हती के शरीरना उपसर्गथी पग चळ्पा नहीं. सर्व जीवोने माटे एवी स्थितिं नथी. अंतरथी भिन्नपणे आत्मभावमां वर्तवुं ? व्यवहारथी तेनुं संरक्षण करवुं, गज सुकुमालनी एवी भवितव्यता हती. तेमज तेनी अंतर्भावना प्रवर्द्धमान हती, तेथी एवी स्थिति बनी. एकांत जैनमार्ग नथी तेथी शंका करवी नहीं, काल, स्वभाव, नियति, कर्म, अने उद्यम ए पंच कारणोथी मोक्षरूप कार्यनी सिद्धि थायछे, शरीरनी सार्थकता व्रतधारण तपश्चर्या विगेरेथी छे. अंते शरीर आत्मानुं थयुं नथी अने थशे पण नहीं. नित्य पर्व सम शरीरनी लालना पालना करवामात्रथी आत्महित थतुं नथी पण तेथी धर्मनां कार्य करवाथी आत्महित थायछे ? व्रण धन दरेक मनुष्यनी पासे रहेछे, प्रथम बाह्य धन. सुवर्ण, रूपुं, जवाहीर, रत्न, राज्य विगेरे जाणवुं, ते बाह्य धन अनित्य चंचल जाणवुं, कोइनी पासे बाह्य धन विशेषछे तो कोइनी पासे स्तोकछे. ए बाह्य धननी अपेक्षाए गरीब तंगिरमां भेद पडेछे, बाह्य धनने माटे अनेक प्रकारना उद्योगो क्लेशो देशोदेश परिभ्रमण आदि उपाधियो वेठवी पडेछे. किंतु ए बाह्य धननो ढगलो मरती वखते साथे लेइ गयो नथी. अने लेइ जवानो नथी. बाह्य धननी ममताए अह-

નિશ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનમાં આત્મા પરિણમી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધેછે. અને બહિર્ભાવે રાત્રીમાં અનેક જન્મની વૃદ્ધિ કરેછે.

જેમ કુંભકાર ચક્રને એકવાર વેગ આપેછે તેથી તે ચક્ર ચકર-ચકર ઘણી વચ્ચત સુધી ભમ્યા કરેછે તેમ મનને આર્તધ્યાન, રૌદ્ર-ધ્યાનના ચિંતનનો એકવાર વેગ આપ્યાથી ઘણા વચ્ચત સુધી આર્તધ્યાનાદિમાં પરિણમી રહેછે. રાગદ્વેષનો વેગ આત્માને આપવા-થી ઘણા કાલ સુધી આત્મા રાગદ્વેષ વેગ જોરે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે, માટે અત્ર સાર એ ગ્રહવાનોછે કે-ધર્મનો વેગજો આત્માને આપવામાં આવે તો મુક્તિપદ આત્મા પામે, તત્પદ અર્થે સદાકાલ એમ ભાવવું કે-દેખાતી વસ્તુઓમાં હું નથી. ત્યારે મારે કંચન કામીનીને કેમ મારી માનવી ? વા મનમાં તેનું ચિંતન કેમ થવા દેવું. કારણ કે તે વસ્તુઓ પોતાની નથી તો નિર્વર્થક તે સંબંધી વિચાર મારે કેમ કરવો ઘટે ? હું એટલે આત્મા જેમાં નથી તેમાં રાગદ્વેષથી પરિણમવું મારે કેમ ઘટે. કદાપિ જાણોકે શરીર નિર્વાહ આદિ અર્થે તે વસ્તુઓનું ગ્રહણ કરવું પડે તોપણ ઉદાસીન ભાવે ગ્રહણ કરવું. અંતર્થી તે વસ્તુઓથી હું ન્યારોહું એવા યોગની સ્થિરતાએ રહું. પણ તેમાં રાગદ્વેષથી પરિણમવું યોગ્ય નથી. સંસારનાં કાર્યો કરું પણ તેમાં લપટાડું નહીં એવી રીતે વર્તવું તેજ આત્માને હિતકારીછે, દેખાતી વસ્તુઓ પુદ્ગલના પર્યાયો જાણવા, પુદ્ગલનો સઢળ પડળ, વિધ્વંસન સ્વભાવછે. પુદ્ગલના પર્યાયો અનેક આકારરૂપે દેખાયછે. અને પાછા વિચરી જાયછે. જેમ સંધ્યા સમયે પુદ્ગલના પર્યાયો અનેક રંગરૂપે પરિણમેછે અને ક્ષણમાં નષ્ટ થઈ જાયછે તેમ ચક્ષુથી દેખાતી વસ્તુઓ વિચિત્ર વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શમય દેખાયછે અને વળી તે પાછી જુદા આકારરૂપે પરિણમી

भिन्नवर्ण गंध रस स्पर्शने धारण करेछे शरीर पण पुद्गलछे. माटे ते मारुं नहीं अने हुं तेनो नथी, पुद्गलनी भिन्न जातिछे. अने आत्माणी भिन्न जातिछे तेनी जाति भिन्न अने जेनो धर्म भिन्न जेनी वर्तना भिन्न ते एक कदी होय नहीं. हुं आत्मा पुद्गलमां त्यारे केम होंड ? जो के संसारमां कर्मनायोगे हुं पुद्गलथी वस्यो छुं तो पण पुद्गलथी निश्चय नयथी जोतां हुं न्यारो छुं. ए त्रीजा विषयनो अल्प विचार कर्यो.

चतुर्थ विषय विचार-हुं क्यांथी आव्यो क्यां जाइश ? हुं आत्मा क्यांथी एटले क्या स्थानमांथी अत्र मनुष्य गतिमां आव्यो, अने हवे आ शरीरनो उत्सर्ग कर्या बाद क्यां जाइश. ते संबंधी स्थिरचित्थी विचार करतां एम सिद्ध थायछे के पूर्व भवमां कोइ पण में सारुं कृत्य करेछुं. सिद्धान्तमां पण कथ्युंछे के-जे जीव सरल हृदयी होय, परोपकारी होय, दयालु होय, धर्मार्थी होय, कोइ जिवनो घात करनार होय नहिं ते जीव मरीने मनुष्य थायछे. अर्थात् शुभभावनायुक्तजीव मरीने मनुष्य गति प्राप्त करेछे, तपश्चर्यावन्त, व्रती, परोपकारी, ब्रह्मचर्यादि गुण विशिष्ट जीव देवगति प्राप्त करेछे, पापी, मालिनारंभी, कृतघ्न, कपटी, हिंसा असत्यादिथी युक्त जीव नरक गति पावेछे, कपटवन्त पापादि युक्त जीव तिर्यचनी गति प्राप्त करेछे. माटे ते उपरथी विचारतां सिद्ध थायछे के पूर्व भवमां कंइ सारां कृत्य करेलां के जेना योगे मनुष्य शरीर ग्रही तेमां वश्यो छुं. जेने जाति स्मरण ज्ञान उत्पन्न थायछे ते पोतानो पूर्वभव यथातथ्य जाणेछे, जाति स्मरण मति ज्ञाननो भेदछे, संमातिराजा पूर्वे द्रुमकनो जीव हता. मिष्टान्न भक्षण लालचथी श्री आर्य सुहस्ति आचार्यजीने साधु यवानी विनंति करी, गुरु महाराजे योग्य जाणी लाभनी खातर साधु वेप समर्प्यो.

એમ થવાનું કારણ ઇશ્વરના હાથમાં છે એમ કહીએ તો આપણે ઇશ્વરને ગેર ઇન્સાફી અને દયા વિનાનો ઠેરવીએ છીએ, કર્મથી જ આવા અવતારો વને છે. ઇશ્વરને સુખ દુઃખ આપનારો માનવું એ ન્યાયથી વિરુદ્ધ તેમજ મહા અજ્ઞાન જાણવું. ઇશ્વર કોઈને સુખ દુઃખ આપતો નથી. જીવ, પુણ્ય, પાપ રૂપ કર્મના અનુસારે સુખ દુઃખ પામે છે એમ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન કહે છે, તીર્થંકર કેવળ જ્ઞાની છે માટે તે સત્ય પદાર્થ સ્વરૂપ કહે છે. માટે તેમના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. પુનર્જન્મ સિદ્ધિ સર્વ પ્રમાણ સિદ્ધ છે, ચોરાશી લાખ જીવયોનિમાં પરિભ્રમણ કરતો જીવ મહાપુણ્યોદયે મનુષ્ય જન્મ પામે છે. અમૂલ્ય ચિંતામાં સમાન માનવતનું પામી ભવો દાધિનો પાર પામવો એજ કર્તવ્ય છે. સંસારરૂપ સમુદ્ર તરવા મનુષ્યાવતાર એક વહાણ સમાન છે. મનુષ્યરૂપ વહાણમાં આત્મ રૂપ ઉતારુ વેઠો છે. આત્મોપયોગ રૂપ યજ્ઞલાસી વહાણને ચલવેતો વહાણ સમ્પન્ન માર્ગે ચાલે. સમુદ્રમાં તૃષ્ણા રૂપ મોટી ભમરીઓ આવે છે તેમાં વહાણને બુડવા નહીં દેતાં શુદ્ધોપયોગ રૂપ યજ્ઞલાસી સમુદ્ર પાર વહાણ ઉતારે માટે હે ચેતન તું શુદ્ધોપયોગને આદર કર કે જેથી તું અનંત શાશ્વત સુખ પામે.

તું ક્યાં જાણ—પરભવના પુણ્યથી માનસિક શક્તિવાળું માનવ તનુ પ્રાપ્ત થયું છે તે આયુષ્યની મર્યાદા સુધી અંતે રહે છે. પશ્ચાત્ તે શરીરમાંથી આત્મા જુદો પડે છે. કોઈ આત્મા મહાપાપ કરી નરક ગતિમાં સંચરે છે. નરકો સાત છે, પહેલી કરતાં વીજી નરકમાં વિશેષ દુઃખ છે, વીજી કરતાં ત્રીજીમાં વિશેષ દુઃખ જાણવું. સર્વ કરતાં સાતમી નરકમાં વિશેષ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય સાતમી નરકના જીવાને છે જે જીવો હજારો ગાયો મેંસો વકરાંને રેંસી નાંખે છે અને તેથી પોતાનું ગુજરાન ચ-

लावेछे तेवा जीवो प्रायः नरकगतिना मेमान थइ त्यां दुर्गंधमय खरावशरीरोने पापी असह्य दुःख क्षणेक्षणे भोगवेछे, विविध प्रकारनी क्षेत्र वेदनाओ भोगवेछे, जे जीवो हजारो माछलीओनुं भक्षण करेछे अने रात्रिदिवस तेमने मारवानो उद्यम करी रह्याछे तेवा जीवो नरकगतिमां गमन करेछे. मरती वखते तेवा जीवोनी लेश्या बगडे छे, अने नरकमां दुःख पामतां तेवा जीवोने मुकाववा कोइ जतुं नथी. त्यां नरकमां महारौरव दुःख पामेछे, करेला पापोमांथी छुटता नथी. जे जीवो शिकार रमी हजारो पंखी पशुने मारी तेना मांसथी पापी पेट भरेछे अने सदाकाल तेवा पापी शिकारकृत्यमां राचीमाची रहेछे तेवा जीवो प्रायः नरकगतिमां परमाधामीनी करेली वेदनाओ, बूमो चीसो पाडता भोगवेछे, सागरोपम वर्ष सुधी नरकमां रहेछे, ते जीवोने जरामात्र पण सुख नथी. आंख मींचीने उघाडीए तेटली वखत पर्यंत पण नरकमां सुख नथी जे जीवो मांसथी पापी पेट भरी आनंद मानेछे तथा परखी लंपटी होयछे तेवा जीवो प्रायः नरकगतिमां जायछे, रौद्रध्यानना चार ४ पायामां वर्ततो जीव क्रूरपरिणामयोगे नरकमां गमन करेछे. माटे हे आत्मा तुं जो उपरोक्त हेतुओनुं सेवन करीशतो नरकगतिमां जाइश. असंख्य जीवो रौद्र परिणामने धारण करता नरकगतिमां गया अने अनेक जायछे अने जशे. तुं मनथी तारुं वर्तन तपासीजो, तुं गत्री दिवस केवा प्रकारना विचारो धारण करेछे, तुं रात्रीदिवस पापनां केवां केवां कृत्य कोछे. वावे तेवुं उगे आ कहेवतने याद राख. तें अज्ञानथी नरकगतिमां जवाय तेवां पापो कय्यां होय तो हंवे ते वावतनो पश्चात्ताप करवो घटेछे, अने गीतार्थगुरु पार्श्व आलोचना लेवी घटेछे. प्रायश्चित्त विना पापनी शुद्धि थती नथी. जेने भवनी भीति उत्पन्न थइ होय ते प्रायश्चित्त ग्रहेछे, मान ल-

ज्जानो त्याग थाय अने वैराग्य प्रगटे त्यारे प्रायश्चित्त लेवायछे, जे जे गुप्त पापो करी होय तेने बीजानी आगळ कहेवाची जीव डरेछें वा लज्जा पावेछे. पण मोक्षाभिलाषी जीवोए गुरु पासे लोकवासना त्याग करी प्रायश्चित्त ग्रहण करवुं. व्रतभंगनुं प्रायश्चित्त ग्रहनार जीव आराधक जाणवो. मनमां शल्य राखवुं नहीं कहं छे के—

गाथा.

ससल्लो जइवि कटुग्गं, घोरं चीरं तवं चरे ।
 दिव्ववास सहस्सं तु, तओवि तं तस्स निप्फलं १
 सल्लुद्धरण निमित्तं, गीयस्स नेसणाउ उक्कोसा ।
 जोयण सयाइं सत्तउ, बारस वरिसाइं २
 आलोअणा परिणओ, सम्मं संपट्ठिओ गुरु सगासे ।
 जइ अंतरावि कालं, करिज्ज आराहगो तहवि. ३
 लज्जाइगारवेणं, बहुस्सुअ मएणवाविदुच्चरिअं ।
 जो न कहेइ गुरुणं, नहु सो आराहगो भणिओ. ४
 जेह वालो जंपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुअं भणइ ।
 तं तह आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्कोअ. ५
 न वि तं सत्थं व विसंवर, दुप्पउत्तो च कुणइ वेआलो ।
 जं तं च दुप्पउत्तं, सप्पो व पमाइओ कुद्धो. ६

माटे उपरोक्त भावार्थ समजी सद्गुरु पार्श्व कृत पापोनी व्रत भंगोनी आलोचना लेवी गुरु गीतार्थ जाणवा तेमनी पासे आलोचना लेवी सातसे योजन तथा वार वर्ष सुधी गंभीर

ગીતાર્થ પાસે આલોચના લેવાની તીવ્રેચ્છા રાખવી, તથા આલોચના લેનાર પણ આત્માર્થી તત્ત્વનો અભિલાષી હોવો જોઈએ. ગુરુની પાર્શ્વે પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરતો પ્રાણી કર્મથી હઠવો થાયછે અને નિર્મલ થયેલો નિશલ્ય ભવ્યાત્મા સત્પંથે ચાલેછે, જેમ કોઈના હૃદયમાં વગાડ થઈ તે અશક્ત થયો હોય તો તે માણસ વૈદ્યને નાઢી દેખાડેછે, વૈદ્ય તેની વર્તણુક પુછી લેછે, કયા કયા પદાર્થો ખાવામાં આવ્યા હતા તે પુછેછે ત્યારે રોગી પણ સર્વ વાત કહેછે પશ્ચાત્ વૈદ્ય તેના શરીરને સારું કરવા પ્રથમ મઠ શુદ્ધિ જુલાવ આપેછે. પશ્ચાત્ વીજી દવાઓ આપેછે, તેમ ગુરુ મહારાજ પણ અનેક પ્રકારના પાપોની આલોચના રૂપ જુલાવ આપી તેનું હૃદય શુદ્ધ કરેછે પશ્ચાત્ આત્મહિતને માટે અન્ય માગોં, વ્રતો વતાવેછે માટે હે ચેતન તું હવે વિચાર કર અને નરકના હેતુઓ દૂર કર. શ્રીવીરભગવાનની માશીએ માથાના વાઠ જેટલા ધણી કર્યા એમ પ્રશ્નની પાસે પશ્ચાત્તાપ કર્યો તેથી સર્વ પાપ જતું રહ્યું, હે ચેતન આર્તશ્ર્યાન જો મનમાં કરીશ તો તિર્યચની ગતિમાં જાઈશ. ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત થાયછે અને શુકલ ધ્યાનથી મોક્ષ સ્થાન પ્રાપ્ત થાયછે. માટે ચેતન-ચારે ગતિનાં દ્વાર તારે માટે खुलाંછે, જેવાં કૃત્ય કરીશ તેવી ગતિમાં જાઈશ-આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં, દેવતા મનુષ્ય તિર્યચ અને નરક એ ચાર ગતિમાંથી ગમે તે ગતિમાં કર્માનુસારે તું જાઈશ-એક ગતિમાંથી નીકળી વીજીમાં, વીજીમાંથી નીકળી ત્રીજીમાં, એમ અનાદિ કાલથી તું ચતુર્ગતિમાં પરિભ્રમણ કરેછે. ચતુર્ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મછે. કર્માટ્ક પ્રકૃતિ રૂપ દ્રવ્યકર્મ જાણવું. રાગ અને દ્વેષ રૂપ ભાવકર્મ જાણવું, રાગ અગર દ્વેષના વિચારો કર્યાથી જીવ પુદ્ગલ સંકયોને કર્મ રૂપ પરિણમાવી ગ્રહણ કરેછે.

દરેક માણસ પોતે કરેલા રાગદ્વેષના વિચારોથી જ પોતાને કર્મની જાઝમાં ઘેરી લેછે, એમ સમજવાનું છે.—વિચારમાં સમાયલા જોશમનો રુચાલ નહીં હોવાથી રાગદ્વેષના સર્વે વિચારો સુખેથી આવવા દેછે. હવે એવા વિચારોથી રાગદ્વેષના સંસ્કારો ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે રાગ દ્વેષના સંસ્કારો પોતાના વનાવનાર ઉપર દવાળ કરી તેની પાસે ફરીથી તેવા વિચારો ઉત્પન્ન કરાવેછે કે જેની અણસ-મજુ લોકોને સ્વર નહિ હોવાથી તેમ થતું અટકાવવાની કોશેશ કરવાને વદલે ઊલટું વારંવાર તેવાજ વિચારો ઉત્પન્ન થવા દેછે, અને તેનું છેવટ પરિણામ એવું આવેછે કે એકજ વિચાર વે પાંચ વસ્તુની કીધાથી માણસ પોતે રાગદ્વેષના કવજામાં આવી જાય છે. અને તે પછી રાગદ્વેષ, નિંદા, શોક, મોહ, અદેલાઈ, બુરાઈ, ચોરી, અસત્ય, વ્યભિચાર, હિંસા, કપટ, વિશ્વાસઘાતના વિચારો માણસની મરજી ઉપરાંત તેનાથી થઈ જાય છે, એવી રીતે રાગ દ્વેષ મોહ માયાના વિચારોના વંધનમાં જીવ પડેછે, કર્મનો કર્તા પોતે અને જેમાં વંધાનાર કરોળીયાના જાઝની પેઠે પોતે જ છે, જે નઠારા વિચારો અજાણ પળે ફરી ફરીથી કરવાથી તેમાં પોતે વંધાઈ જાય છે વળી રાગદ્વેષ મોહ, માયા, મત્સર, રૂપ નઠારા વિચારોથી છેવટે નઠારું કામ થઈ જાય છે કે જેનું કંઈયું ફલ યોગવતી વેળાએ તે દુઃખી થાય છે, દુઃખ સ્વમતી વસ્તુને તેને પોતાના કરેલા કર્મથી છૂટો થવાની ઇચ્છા થાય છે. અને ફરીથી એવું નઠારું કામ નહીં થાય અને નઠારો વિચાર નહીં આવે તેને માટે હવે તે સાવ-ચેત રહેવાની કોશેશ કરેછે. ઉત્પન્ન કરેલી રાગદ્વેષની ટેવો ઘણી બલવાન તથા અનાદિ કાલથી હોવાથી શરૂઆતમાં તો મનુષ્ય નિષ્કાલ જાય છે, ઇટલે તેની મરજી ઉપરાંત રાગદ્વેષ મોહના વિચારો આવી જાય છે. અથવા તો સ્વરાવ કામ થઈ જાય છે. પણ લાંબો વસ્તુ પો-

तानी महेनत चालु राख्याथी छेवटे ते रागद्वेष मोह मायाना खरा-
व विचारोने अटकावी शकेछे. अने तेम कीधाथी रागद्वेषथी बांधे-
लां कर्मनो पण ते नाश करी शकेछे, मनोजय अभ्यासथी थायछे.
रागद्वेषना विचारोथी मनुष्य आवता भवने माटे नवां कर्म संग्रहेछे.
तेथी परभवमां जन्म लेवो पडेछे, जन्म जरा मरणथी आत्मा खरूं
सुख भोगवी शकतो नथी माटे हवे मनुष्य भवमां चेतवानुं छे, दरेक
मनुष्यो पोतानी बुद्धि अनुसारे सुखी थवा महेनत करेछे—कोइ रा-
ज्यथी सुख मानी लेछे. कोइ पैशाथी तो कोइ स्त्रीथी कोइ कुटुंबथी
तो कोइ पुत्रादिकथी सुख माने छे पण ते पुद्गल वस्तुओमां सुख
नी बुद्धि धारवी ते केवल अज्ञानछे, खरूं सुख आत्मामां रहुंछे, ते
सुख आत्म ध्यानथी प्राप्त थायछे. श्री तीर्थंकर महाराजाए मोक्षनुं
सुख सत्य कथ्युंछे, अने मोक्ष तो आत्मा कर्मथी मूकाय तयारे मळे
छे, मोक्षनुं सुख कंइ वातोना गपाटा मारवाथी मळतुं नथी. पण ते
माटे सांसारिक सुखनी इच्छा त्यागी मोक्ष सुख प्राप्त करवा मुख्य-
ताए चारित्र मार्ग आदरवो जोइए.

प्रश्न—चारित्र विना शुं मुक्ति नथी मळती ?

उत्तर—श्री सर्वज्ञे ज्ञाननुं फळ विरति कथ्युंछे माटे विरतिरूपचा-
रित्र सर्व कर्मनो क्षय करेछे, विरति पणुं वे प्रकारेछे—देशवि-
रति अने सर्व विरति—देशविरतिपणुं व्रतधारी श्रावकने
होयछे. अने सर्वविरतिपणुं मुनीश्वरने होयछे. श्री तीर्थंकर
महाराजाओ पण दीक्षा अंगीकार करेछे, जेटला तीर्थंकर थया
अने थशे ते सर्व सर्वविरतिरूप चारित्रने ग्रहण करेछे. ज्यारे
तीर्थंकरने दीक्षा लेवानो समय थायछे तयारे लोकांतिक देवता
वीनति करवा प्रभु पासे आवेछे. हे प्रभो आप दीक्षा लेइ ज-
ना जीवोनो उद्धारगत् करो, भव्यो विचारो के जेने ते भवमां

કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે તેવા તીર્થંકર મહારાજાઓ પણ ચારિત્ર અંગીકાર કરેછે અને ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરેછે. તો વીજા ભવ્યજીવોને ચારિત્ર વિના મુક્તિ શી રીતે મળે ? અને વળી શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યુંછે કે—

ગાથા.

દંસણ નાણ જુઓ વિહુ । ન કુણડ કમ્મસ્થવં ચરણ રહિઓ ।
નાણરુડ જુઓ વિજ્જુવ્વ । ફિરિય રહિઓ અરોગત્તં ૧

ભાવાર્થ—દર્શન અને જ્ઞાનવડે સહિતપણ પ્રાણી ચારિત્ર વિના કર્મનો ક્ષય કરતો નથી. જાણકાર વૈદ્ય ક્રિયાહીનપણાથી રોગ રહિત થાય નહીં તેની પેઠે—વળી કહ્યું છે કે—

ગાથા.

બહુભવં કયંપિ કમ્મં । સ્થવડ ચરિત્તમપ્પકાલંમિ ।
ચિર સંન્નિ ઇંધણ ભરં । સ્થણેણ નિદ્દહડ જહ જલણો ૧
એગ દિવસંપિ જીવો । પવ્વજ્જ સુવાગઓ અનન્નમણો ।
જય વિ ન પાવડ મુલ્લં । અવસ્સ વેમાણિઓ હોડ ૨
અથ્થજ તા એગ દિણં । અંતમુહુત્તંપિ ચારુ ચરણ જુઓ ।
સ્થવડ અસંસિજ્જ ભવ । જિજયંપિ જીવો બહુ કમ્મં ૩
સુદરંપિ ચરણ વિણા । ન દિંતિ નાણં ચ દંસણં સિવં ।
વરચરિત્ત જુયાઈં । સ્થણેણ તાઈં સિવ ફલાઈં । ૪

ભાવાર્થ—વહુ ભવનાં કર્યાં કર્મને ચારિત્ર અલ્પ કાલમાં ક્ષય કરેછે ઘણા કાલનો સંચિત ઇંધણ સમૂહને જેમ અગ્નિ વાળી ભસ્મકરેછે તેની પેઠે અન્યત્ર ચિત્ત નથી. અને આત્મરમણતામાં ચિત્તવાહ્ય

एवं चारित्र एक दिवसनुं जो मोक्ष न आपे तो पण वैमानिक देव-
पणाने आपे.

भाव सहित भावचारित्र एक अंतर्मुहूर्त्तमां पण असंख्यभवा-
र्जित पापनो क्षय करे, ज्ञान अने दर्शन ए बे पण चारित्र विना
मोक्ष आपी शकतां नथी. माटे सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणि मोक्ष-
मार्गः ज्ञान, दर्शन, अने चारित्र मोक्षनो मार्ग जाणवो. भावचारि-
त्रथी पण कोइने मुक्तिनी प्राप्ति थायछे. चारित्र विना रागद्वेषनो जय
थतो नथी. माटे कहुंछे के-ज्ञान विना चारित्र नहि, चारित्र विण
नहिं मुक्तिनां सुख छे शाश्वतां । ते केम लहीए युक्तिरे-इत्यादि महा-
पुरुषोनां वचनथी चारित्र मार्ग भावकर्मनो क्षय करनार बलवत्तर
जाणवो. हव चारित्र पाळवा अशक्त होय ते श्रावकव्रत अंगीकार
करे तेथी पण मननो शनैः शनैः जय थायछे. अने मोक्षाभिमुख
थवाय छे.

हवे भव्यात्माओने समजवानुं के-श्रावकनां व्रत वा साधुनां
व्रत अंगीकार करीने पण रागद्वेषनो क्षय करवानोछे, मनने जीत्या
विना रागद्वेषनो क्षय करवो दुर्लभछे, अने आत्मज्ञान छे ते षड्द्र-
व्य तेना गुण पर्यायना ज्ञानविना तथा वैराग्यविना थतुं नथी. मन
पवन करतां पण घणुं चंचळछे. पवनने जेम मूंठीमां झाली राखवो
तेम मनने पण वश राखवुं दुर्लभछे, आत्मस्वरूप चिंतवनना कृ-
त्स्मां मनने लगाडवुं ए सिवाय वीजो रस्तो मनोजयनोनथी. प्रथम
स्थिर दृष्टि राखीने जोवुं के मनमां कया कया (शा शा) विचारो
थायछे, तुरत जोतां हजार विचारो आवता जणाशे ते वखते एम
चित्तववुं के हे आत्मा ! ए विचार त्हारा नथी; तुं तेनाथी भिन्नछे,
त्हारे एणी तरफ लक्ष आपवुं नहिं, एम विचारी तुरत आत्मगुणोना
चित्तनमां वळवुं, अरूपी आत्मा केवी रीतेछे ? तेनो विचार करवो.

પ્રથમ અભ્યાસમાં મનવિચાર કરતાં વંધ રહેતું નથી. માટે તેને કંઈક ઉદ્યમ તો જોડે. માટે આત્મસ્વરૂપ ચિંતનમાં મનને દોરવું. એટલે મન વહિરની હજારો વસ્તુઓમાં મટકતું પોતાની મેલે વંધ થશે. મનને વહિરની વસ્તુઓમાં મટકવાથી જેવો આનંદ મેલેછે તેવો પહેલાં મળશે નહીં. જેમ નાનાં છોકરાને નિશાળે જતાં જેવું કંટાળા ભરેલું લાગેછે તેમ તથા કોઈ પંક્ષીને પ્રથમ પાંજરામાં પુરવામાં આવેછે ત્યારે જેમ કંટાળા ભરેલું તેને લાગેછે તેમ પેલા છોકરાને જ્યારે નિશાળમાં ભણતાં સમજણ પડેછે ત્યારે કંટાળો થતો નથી. અને પંક્ષીને જેમ પાંજરામાં સ્વાદો પીવાનો આનંદ થાયછે તથા તેના ધણીની સાથે હઠી મઠી જાયછે ત્યારે સ્થિર થાયછે તેમ મન પણ આત્મધ્યાનમાં પ્રથમ કંટાળી જાયછે. પણ જ્યારે તેને સ્થિર આત્મધ્યાનમાં કરવામાં આવેછે ત્યારે કંઈક સ્થિર થાયછે. અને અંતે તેના ઉપર કાચુ મેલવી શકાયછે. અને તે વાહના વિષયોમાં મટકતું નથી અને શાન્ત જેવું થઈ જાયછે. પશ્ચાત્ નિર્વિકલ્પમય આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર ઉપયોગદૃષ્ટિની ધારા વૃદ્ધિ પામેછે તેથી ભવ્યાત્મા આત્માના અસંખ્યપ્રદેશે લાગેલાં ઘણાં કર્મ નિર્જરાવેછે, અને નિરાધાર સ્વપર પ્રકાશક બને માટે પરમપદની ચાહના કરનારે પ્રથમ મનો-જય કરવો આવશ્યક છે. શ્રી આનંદધનજી મહાયોગી કહેછે કે-

શ્રી કુંથુનાથજીના સ્તવનમાં=

મન સાધ્યું તેળેં સઘલું સાધ્યું. એહ વાત નહિં સ્વોટી;

ઇમ કહે સાધ્યું તે નવિ માનું, એ કંઈ વાત છે મોટી હો, કુંથુજિન૦

જેણે મન વશ કર્યું તેણે મુક્તિ સુખ વશ કર્યું એમ કહેવું અતિશયોક્તિ ભર્યું નથી માટે પહેલાં તો ટરેક અભ્યાસીએ મન કાચુમાં રાખવું, જેમ ઘોડાઓ ગાડી ગમે ત્યાં ઘસડી જાયછે. માટે તેઓને કાચુમાં રાખવા પડેછે, તેમ ઇન્દ્રિયો રૂપી ઘોડાઓ આ શરીરરૂપી

ગાડીને પોતાને ગમે ત્યાં નહિં રેંચી જાય તે સારું અંદર બેઠેલા આત્માએ તેઓને કાબુમાં રાખવાના છે, પ્રથમ અવસ્થામાં મનને કાબુમાં રાખવાની જેમ જેમ વધારે કોશેશ કરવામાં આવે છે તેમ તેમ નહિં જોડતા વિચારો ધમધોકાર થયા કરે છે, સારા, નઠારા, ડંચ, ધનના, સ્ત્રીના, વેપારના હજારો વિચારો થવાનું કારણ સમજી કાઢી સ્વપ્ન વિના વિચાર થવા દેવો નહિં, સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવામાં આવે ત્યાં સુધી મન તે કામમાં રોકાઈ રહે છે, અને સ્વરાવ વિચારો નો નાશ થાય છે, સ્વરાવ વિચારો મહારોગોના કરતાં પણ મૂંઢા છે, મોટા રોગો તો એક ભવમાં પીડા કરે છે, કિંતુ સ્વરાવ વિચારોથી માટી અસરો થઈ ઘણાં ચીકણાં કર્મ વંધાય છે, માટે અંતરના સ્વરાવ વિચારો માટે વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે અને તેવા અશુભ વિચારમય આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાનનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રમાં કશુંયે, આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાનનું મૂળ કારણ અજ્ઞાન, રાગદ્વેષ અને મોહ છે, અજ્ઞાન એ મહા શત્રુ છે. અજ્ઞાનનો નાશ કરવા સદ્ગુરુ ઉપદેશ વારંવાર સાંભળવો અને તેનો વિચાર કરવો. ષડ્દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ ધારવું. જડ ચેતનનો વિભાગ કરવો તેથી સ્વ અને પરની સમજણ પડતાં ભેદ જ્ઞાન પ્રગટ થશે. સમક્તિ પ્રગટ થવાનું મુખ્ય કારણ ભેદ જ્ઞાન છે. જડ અને ચેતન વે વસ્તુ ભિન્ન ભિન્ન છે એટલા માત્રથી ભેદ જ્ઞાન માની સુખી થવું નહિં પણ આગલ વધી અંતરથી સદાકાલ વે વસ્તુઓ ન્યારી સમજવી. હવે રાગદ્વેષ એ વે મોટાં શ્રુત છે, રાગ એ ચૂટેલ છે અને દ્વેષ એ જન્દ છે. એ વે જ્યાં સુધી માણસમાં છે ત્યાં સુધી વિચારો મનુષ્ય સદાકાલ દુઃખીયો જાણવો, ચૂટેલ જેમ મનુષ્યનું સ્થિર ચૂસી લે છે, તેમ રાગરૂપ ચૂટેલથી આત્માની અનંતિ રુદ્ધિ કર્મીવરણથી આચ્છાદન થતી જાય છે, જન્દ જેમ માણસના શરીરમાં પેસી અનેક તોફાન કરે છે, માણસનું બાન બૂલાવે છે. તેમ

દ્વેષરૂપી જન્દ આત્માને વઝગ્યો છતો અનેક પ્રકારનાં તોફાન કરે છે અને આત્માનું ખાન મુલાવેછે, ચૂંડેલ અને જન્દને કોઈ મહા ઉસ્તાદ મંત્ર વાદી કાઢેછે તેમ આત્માને લાગેલાં રાગરૂપી ચૂંડેલ અને દ્વેષરૂપ જન્દ તે ઉસ્તાદ ગીતાર્થ ગુરુના ઉપદેશરૂપ મંત્રથી દૂર થાયછે ત્યારે આત્મા અત્યંત સુખી થાયછે આ ઠેકાણે શિષ્યના આત્મામાં રહેલા રાગદ્વેષને કાઢવામાં ગુરુ બલવાન નિમિત્ત કારણ જાણવા, અને ઉપાદન કારણ તો શિષ્યના આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ જાણવી. આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ થાય ત્યારે આત્મા નિર્મલ પદને પામેછે, નિશ્ચય નયથી કહેવાતું જે પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, તન્મય આત્મા બનતાં લોક અને અલોક તેના કેવલજ્ઞાનમાં પ્રકાશેછે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ નાશ પામેછે ત્યારે અનંતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે.

પ્રશ્ન—જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્યાં રહેતું હશે ? અને તેનું ગ્રહણ શાથી થતું હશે ?

પ્રત્યુત્તર—જ્ઞાનનું જે આચ્છાદન કરે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ—જ્ઞાનના પંચ પ્રકારછે પંચ પ્રકારનું જ્ઞાન આચ્છાદન કરે તેથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પણ પંચ પ્રકારનું જાણવું. પુદ્ગલના સ્કંધોને આત્મા અશુદ્ધ પરિણતિયોગે જ્ઞાનનું આચ્છાદન કરે તેવા રૂપે પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશોની સાથે ક્ષીર નીરની પેટે પરિણમાવે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે ક્ષીર નીરના મળવાના સંબંધની પેટે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આત્માના પ્રદેશોની સાથે રહુંછે અને તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું ગ્રહણ અજ્ઞાનયોગે અશુદ્ધપરિણતિથી ગ્રહણ થાયછે.

જેમ સૂર્યનાં કિરણોનો પ્રકાશ વાદળોના આચ્છાદનની અવરાય છે, તેમ આત્માનું સૂર્ય સદૃશ જે જ્ઞાન તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી અવરાયછે. તેથી આત્મજ્ઞાન સ્વપર પ્રકાશકરૂપ કાર્ય કરી શકતું નથી.

હવે જ્યારે જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો નાશ થાયછે ત્યારે અનંતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે, દર્શનાવરણીય કર્મનો સર્વથા નાશ થવાથી અનંત દર્શન ઉત્પન્ન થાયછે. તથા શાતા અને અશાતા વેદનીયનો સર્વથા ક્ષય થવાથી અનંત અવ્યાવાધ સુખ ઉત્પન્ન થાયછે. મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની તથા ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાયછે, આયુષ્ય કર્મનો ક્ષય થવાથી આત્મા સાદિ અનંત સ્થિતિ પામેછે. સારાંશ કે.—આયુષ્ય કર્મથી મુક્ત થયેલો જીવ સિદ્ધશિલાની ઉપર એક યોજનના ૨૪ ચોવીસ ભાગ કરીએ તેમાંના ત્રેવીસ ભાગ સૂકી ચોવીસમા ભાગે એક સમયમાં સિદ્ધિસ્થાનમાં જીવ વિરાજેછે ત્યાં ગયાની આદિછે પણ ત્યાંથી પડવાનું નથી માટે અંત નથી. માટે સાદિ અનંતમા ભાંગે સિદ્ધમાં મુક્ત થઈ મુક્તાત્મા રહેછે. નામકર્મના નાશથી આત્મા પોતાનું અરૂપીપદ આવીર્ભાવે કરેછે. ગોત્રકર્મના નાશથી આત્મા અગુરુ લઘુગુણ પ્રાપ્ત કરેછે. અંતરાય કર્મના નાશથી આત્મા સહજ જો અનંતવીર્ય તેને પ્રગટ કરેછે એમ એ આઠ કર્મના નાશથી આત્મા અઠગુણને પ્રગટ કરેછે. અને પરમાત્મારૂપે થાયછે, પંચમીગતિ મોક્ષ તેની પ્રાપ્તિ કર્મના ક્ષયથીછે, એમ જીવને ચારે ગતિયોમાં જવાનાં કારણો વતાવ્યાં તેમજ પંચમીગતિમાં જવાનો માર્ગ યાને ઉપાય વતાવ્યો. આત્મા જેવું વર્તન ચલાવશે તેવી ગતિમાં જશે. એ સ્પષ્ટ વાત છે. ક્યાંથી આવ્યોને ક્યાં જાડશ ? એ સંવંધી વિચાર લેખ્યો, હવે પંચમ વિષય સંવંધી વિચાર લેખેછે.

પંચમવિષય—મનુષ્ય જન્મની સાફલ્યતા શાથી—પંચમગતિ સાધ્ય કરવાથી મનુષ્ય જન્મની સાફલ્યતા થાયછે. પુણ્યપાપક્રયાન્મુક્તિઃ પુણ્ય અને પાપના ક્ષયથી મુક્તિ પદ મળેછે શુભ કર્મને પુણ્ય કહેછે અને અશુભ કર્મને પાપ કહેછે. શુભ વા અશુભ કર્મ પૌદ્ગલિક છે. વે પ્રકારના કર્મને પણ આશ્રવ કહેછે. શુભપુણ્ય-

માશ્રવ કહેવાય છે અને પાપને અશુભાશ્રવ કહેવાય છે. આત્માને અનાદિ કાલથી આશ્રવ ઇટલે કર્મ લાગ્યું છે, ક્ષીરનીરવત્ આત્મા અને કર્મનો સંબંધ થયો છે. આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશો છે તેમાં પ્રતિ પ્રદેશે અનંતિ કર્મની વર્ગણા આ લાગી છે. એકેક વર્ગણા મધ્યે અનંતા પુદ્ગલપરમાણુ છે એમ અનંતા પરમાણુ જીવ સાથે લાગ્યા છે. વર્ણગંધરસ અને સ્પર્શમય પરમાણુઓની વર્ગણાઓ જાણવી, જીવદ્રવ્યને લાગેલા પરમાણુથી અનંત ગુણા પરમાણુઓ છૂટા છે—કર્મ સહિત આત્મદ્રવ્ય પણ સત્તાથી સિદ્ધ પરમાત્મા સમાન છે. જીવ દ્રવ્ય નિત્ય પણ છે અને અનિત્ય પણ છે કહ્યું છે કે—

ગાથા.

નિચ્છાનિત્ય સરૂવા, ભાવા સર્વેવિ તાવ તિયલો એ ॥
 ઉપ્પાય વિગમ ઠિહ ધમ્મ, સંગયા તે પુણો એવં. ॥૧॥
 પુવ્વભવપજ્જણં, વિગમોહ ભવગણ ઉપ્પત્તી ॥
 જીવ દવ્વેણ ઠિહ, નિચ્છા નિચ્છત્તમેવંતુ ॥ ૨ ॥

નિત્ય અને અનિત્ય સ્વરૂપી સર્વે પદાર્થો ત્રિલોકમાં વર્તતા ઉત્પાદવ્યય અને ધ્રૌવ્યતા ધર્મમય જાણવા, એક પદાર્થમાં ઉત્પાદવ્યય ધ્રૌવ્યતા કેવી રીતે થાય છે તે ઘટાવે છે—

યથા જીવદ્રવ્યમાં પૂર્વ ભવના પર્યાયનો વિનાશ અને આભવના પર્યાયથી ઉત્પાદ અને જીવ દ્રવ્યત્વપણે ધ્રૌવ્યતા એમ ત્રણ ધર્મમય જીવ પદાર્થ જાણવો, જીવ દ્રવ્યમાં ગતિપર્યાયથી ઉત્પાદવ્યય ધ્રૌવ્યતા દર્શાવી, આત્માના સંસારાવસ્થામાં અશુદ્ધપર્યાય જાણવા વળી સ્થૂલદૃષ્ટાંતે ઉત્પાદવ્યય ધ્રૌવ્યતા વર્ણવે છે—

गाथा.

कुंडल विगमो मउडु प्पाओ कणगं अवठियं जहा ॥
तहसव्वेवि पयत्था, जीवोनेओ पुणो एवं ॥ १ ॥

कुंडलरूप पर्यायपणे सुवर्णनो नाश अने तेनो ज्यारे मुकुट वनाव्यो त्यारे मुकुटरूप पर्यायपणे सोनानो उत्पाद, अने सुवर्णपणे ध्रौव्यता कुंडलमां तेम मुकुटमां पण वनी रहीछे, सोनुं कायम वनी रहुंछे सुवर्णमां सुवर्णना पर्यायोનો एटले. आकारोनो उत्पाद व्यय थया करेछे. तेम अत्र जीवद्रव्यमां पण अनंत गुणोनो उत्पाद व्यय समये समये थया करेछे. एम धर्मास्तिकायद्रव्य, अधर्मास्ति काय, आकाशास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय अने उपचारे कालमां पण उत्पाद व्यय थया करेछे, अने ध्रौव्यतापणुं सदा अवस्थित छे, षड्रव्य द्रव्यार्थिकनयापेक्षया नित्य जाणवां अने पर्यायार्थिकनया-पेक्षया अनित्य जाणवां, जीवे धारण करेला मोटा शरीरमां वा नाना शरीरमां आत्माना असंख्यात प्रदेशो सरखा जाणवा-ते वात दृष्टांतथी दहावेछे-

गाथा.

संकोय विकोएहिं, पईवकंतिव्व मल्लगगिहेमु ॥
हत्थिस्सव कुंथुस्सव, पएससंखा समाचेव ॥ १ ॥

मृत्तिकाना नाना वा मोटां कुंडामां दीपकनी कांति संकोच अने विकाशे करी युक्त जेमछे. एटले नाना कुंडामां दीपकनी कांति संकोचपणे रहेछे, अने तेज पाछी दीपकनी कांति मोटा कुंडामां विकाशपणे रहेछे, तेम जीव पण हाथीनुं शरीर पामतां तेमां आत्माना प्रदेशोना विकाशयी सर्व शरीरने व्यापी रहेछे. तेम कुंथुवानुं शरीर जीव ज्यारे ग्रहेछे त्यारे तेदला शरीरमां जीवना असंख्यातप्रदेशो

વ્યાપીને રહે છે. કર્મ સંયુક્ત સંસારી જીવ શરીરમાં વસ્યો છે તેની અપેક્ષા નાનામાં નાનું અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું શરીર ધારણ કરે છે માટે અંગુલ અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડો આત્મા કહેવાય છે. અને કેવલી સમુદ્ધાત કરતાં જીવ લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશો વિસ્તારે છે માટે તદપેક્ષાથી લોકપ્રમાણ આત્મા કહેવાય છે. મોક્ષ દશામાં, આત્મા અક્રિય થવાથી એકરૂપે આત્માની સ્થિતિ રહે છે. શુદ્ધબુદ્ધ સિદ્ધ પરમાત્મામાં પણ ઉત્પાદ વ્યય ધ્રોવ્યતા વની રહે છે.

પ્રશ્ન—હે સદ્ગુરો! સંસારાવસ્થામાં શરીર પ્રમાણે આત્માના પ્રદેશોનો સંકોચ વિકોચ થાય છે ત્યારે આત્માના પ્રદેશો એક વીજા પ્રદેશથી જુદા પડતા હશે કે કેમ—;

પ્રત્યુત્તર—તેવી સ્થિતિમાં જો કે આત્માના પ્રદેશોનો સંકોચ વિકાશ થાય છે તોપણ પ્રત્યેક પ્રદેશો એક વીજા પ્રદેશોની સાથે નિત્ય સંવંધે સંવંધિત છે. તેથી આત્માના પ્રદેશો સંકોચ વિકાશ તાને પામે છે તોપણ એક વીજાથી જુદા પડતા નથી. અપ્રિના તળવાઓની પેઠે સર્વથા ભિન્ન આત્માના પ્રદેશો જો પડે તો અસંખ્યાત પ્રદેશ મઝીને એક આત્મા કહેવાય નહીં, અને આત્માપણું નષ્ટ થઈ જાય. માટે અરૂપી આત્માના પ્રદેશો સંકોચવિકાશને સંસારી અવસ્થામાં પામે છે તોપણ તાદાત્મ્ય સંવંધે સંવંધીત હોવાથી કોઈ કાલમાં જૂદા પડ્યા નથી અને પડશે પણ નહીં. એવો પ્રદેશોમાં સ્વભાવ રહ્યો છે તે કેવળીના જ્ઞાનગમ્ય છે, અનુભવીઓ એ વાતને સમ્યગ્ અનુભવે છે.

પ્રશ્ન—આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશને ઠેકાણે એક પ્રદેશ માનીએ તો કંઈ હરકત આવે;

ઉત્તર—હા હરકત આવે છે, શ્રી સર્વત્ર મહારાજે આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ દીઠા છે તેથી એક પ્રદેશ કેમ માની શકાય, હે શંકા-

વાદી તને કેવલજ્ઞાન થયુંછે કે એમ કહી શકે. ના. ત્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશ આત્માના છે એમ શ્રદ્ધા કર. મતિ કલ્પનાથી કંઈ કામ થતું નથી. વળી હે શંકાવાદી સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી સમજ કે ડ્યાં આત્માના પ્રદેશોછે તે આત્માના પ્રદેશોને વ્યાપીને જ્ઞાન અનંતઘણું રહ્યુંછે, પ્રતિ પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન રહ્યુંછે. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન.પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન એ પંચ-માંનું કોઈપણ જ્ઞાન આત્માના પ્રદેશોને ત્યાગીને રહેતું નથી. હવે આત્માનો અસંખ્યાત પ્રદેશ ન માનીએ નહીંતો એક મોટો વિરોધ આવેછે.—

શિષ્ય—હે સદ્ગુરો આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશો માનીએ નહીં તો મોટો શો વિરોધ આવેછે—તે કૃપા કરીને કહો.

સદ્ગુરુ—પ્રથમતો કેવલી કેવલીસમુદ્ધાત કરેછે. લોકાકાશ પ્રમાણ આત્માના પ્રદેશો કર્મનું પરિશાટન કરવા વિસ્તારેછે. અને કર્મ ભોગવી લેછે તે વાતનો વિરોધ આવેછે એક પ્રદેશ લોકાકાશ પ્રમાણ વિસ્તારાતો નથી તેથી શી રીતે કર્મનું પરિશાટન કરે નાગો પલાળે શું અને નીચોવે શું એવી વાત થઈ, વળી વીજો વિરોધ એ આવેછે કે—જ્યારે ચતુર્દશપૂર્વી શંકા પુછવા માટે આહારકશરીર, લબ્ધિથી વનાવી સીમંધર સ્વામી પાસે મોકલેછે ત્યાં જઈ તે શરીર શંકા પુછી તીર્થંકર સીમંધરસ્વામી પાસેથી ઉત્તર લેઈ જલદી આવેછે. હવે કહો કે—ચંડપૂર્વીએ વનાવીને મોકલેલું જે આહારક શરીર તેમાં આત્માના પ્રદેશો ત્રણ કે નહિ ?

શિષ્ય—હા સદ્ગુરો તે આહારક શરીરમાં આત્માના પ્રદેશો હોવા જોઈએ— જો તે આહારક શરીરમાં આત્માના પ્રદેશો ન હોયતો જ્ઞાન વિના ભગવાનને પ્રશ્નશી રીતે પૂછે. અને ભગવાન

વાળીથી ઉત્તર આપે તે આહારક શરીરમાં આત્માના પ્રદેશોના હોયતો સમજી શકાય તે વિના ઉત્તરનો અર્થ શી રીતે સમજે અને ઉત્તર અમુક પ્રકારનો છે તે કોણ ધારણ કરી શકે—માટે અવશ્ય આહારક શરીરમાં આત્માના પ્રદેશો માનવાજ જોડે. શ્રી તીર્થંકર ભગવાને જે વાત કહી છે, તે સત્યજ છે—અનંતજ્ઞાની સર્વ પદાર્થનું વરાવર સ્વરૂપ જાણે છે.

સુગુરુ—જ્યારે ચંડપૂર્વીએ આહારક શરીર અત્રથી વનાવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોકલ્યું ત્યારે—તે શરીર થયાં એકતો ચંડપૂર્વીનું સાત ધાતુથી બનેલું ઔદારિક શરીર અને બીજું મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોકલેલું આહારક શરીર.

હવે વન્ને શરીરમાં આત્માના પ્રદેશો સ્વરાકે નહીં—

શિષ્ય—હા ગુરુજી વન્ને શરીરમાં આત્માના પ્રદેશો છે. ઔદારિક શરીરથી તો ચંડ પૂર્વી વ્યાખ્યાન વાંચે છે. તે સમજવું ત્યાં પળ જ્ઞાન છે. નહીં તો વ્યાખ્યાન શી રીતે વંચાય. વઢી સમજવું કે—યત્ર યત્રજ્ઞાનં તત્ર તત્ર આત્મ પ્રદેશાઃ જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનનો સદ્ભાવ છે ત્યાં ત્યાં આત્માના પ્રદેશો જાણવા. વન્ને શરીરમાં જો આત્મપ્રદેશો હોય નહીં તો વન્ને શરીરમાં જ્ઞાન હોય નહીં માટે વન્ને શરીરમાં જ્ઞાનથી આત્માના પ્રદેશો છે એમ નક્કી યથાર્થ સિદ્ધ સ્પષ્ટ માલુમ પડ્યું.—

સુગુરુ—હવે તે વન્ને શરીરમાં આત્મપ્રદેશો છે એમ સિદ્ધ થયું. હવે સમજો કે એક પ્રદેશી આત્મા હોય તો વન્ને શરીરમાં જ્ઞાનનો સદ્ભાવ શી રીતે હોય, એક પ્રદેશ જો આત્માનો હોત તો એવો વનાવ વને નહીં. અને લલ્લિધથી વીજાં શરીર ધારણ કરવામાં વાંધો આવે. વૈક્રિય શરીર પણ ધારણ કરી શકાય નહીં. આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો માન્યા સિવાય વન્ને શરીરમાં, જાણવા-

पणुं घटे नहीं. एम पण सिद्ध थयुं. चउदपूर्वीना आहारक शरीरना दृष्टांतयी वने शरीरमां आत्मप्रदेशो असंख्याता छे एम सिद्ध थयुं अने एक प्रदेशआत्मानो मानवामां बाध आवेछे ते पण सिद्ध कर्युं. युक्त अने युंजान योगियो पण अनेक शरीर धारण करे छे तेमां पण आत्माना असंख्य प्रदेशो जाणवा. तीर्थंकर महाराजे लोकाकाश प्रमाण आत्मानां प्रदेशो कहाछे ते वात पण सिद्ध ठरी, अने ते सिद्धछे. हवे आत्माना प्रदेशो संबंधी वर्णन करेछे. आत्माना एकेक प्रदेशे अनंता पर्याय रह्याछे, ज्ञान पण प्रति प्रदेशे अनंतु सदाकाळ शाश्वत समये समये वर्तेछे.

प्रश्न—आत्माना दरेक प्रदेशे जुदु जुदु अनंतज्ञान छे एम मानीए तो एक प्रदेश जुदु जाणवारुप कार्य करे. त्यारे आत्मानो कंइक जुदु जाणवारुप कार्य करे. त्रीजो प्रदेश वळी कंइ जुदु जाणे. त्यारे एक जाणनार आत्मा रह्यो नहीं.

उत्तर—जो के आत्माना प्रत्येक प्रदेशे अनंतज्ञान सत्ताभावे रह्युंछे तो पण असंख्यात प्रदेशो मळी एक उपयोग वर्तेछे, पण प्रत्येक प्रदेशनो जुदो जुदो उपयोग वर्ततो नथी ते कंइ बाध आवतो नथी. असंख्य प्रदेशो मळी एक आत्मा कहेवायछे, माटे आत्मापणुं नष्ट थतुं नथी. असंख्यप्रदेशो मळी एक समये निर्मल सिद्धात्माने एक उपयोग होयछे तेयी एकन आत्मा जाणवो.

कोइक आचार्य युगपत् उपयोग मानेछे. तथा चतत्पाठः
गाथा.

केइ भणंति जुगवं, जाणइ पासइ केवलीनिअमा ॥
अन्ने एगंतरिअं, इच्छंति सुउव्वएसेणं ॥ १ ॥

કેચિત્ સિદ્ધસેનાચાર્ય વગેરે કહેછે કે—યુગપત્ એકકાલા-વચ્છેદન કેવલ જ્ઞાની જાણેછે દેખેછે—અન્યે જિન ભદ્રસમાશ્રમણ વગેરે એક સમયે કેવલ જ્ઞાની જાણેછે અને વીજા સમયે દેખેછે. એટલે એક સમયે જ્ઞાનાપયોગ અને વીજા સમયે દર્શનાપયોગ એક ક્રમવર્તિતપણે ઇચ્છેછે—આગમના અનુસારે તેમ ઇચ્છેછે. આ બે પક્ષની નંદિસૂત્રમાં ઘણી ચર્ચાછે. ત્યાંથી વિસ્તાર વિશેષ જોડ લેવો.

જિજ્ઞાસુ—કેવલ જ્ઞાન વિના મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવ જ્ઞાનીને એક સમયે જ્ઞાનોપયોગ અને વીજા સમયે દર્શનોપયોગે હોય કે ગઈ.

સુગુરુ—કેવલજ્ઞાની વિના વીજા જ્ઞાનવાળાઓને એક સમયે જ્ઞાનોપયોગ અને વીજા સમયે દર્શનોપયોગ વ્યક્ત હોતો નથી.

જિજ્ઞાસુ—આત્મજ્ઞાનના છતિપર્યાય અને સામર્થ્ય પર્યાય કેવી રીતે સમજવા ?

સુગુરુ—આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ પૈકી પ્રતિપ્રદેશે છતાપણે અનંત અનંત જ્ઞાન રહ્યુંછે તે જ્ઞાનનો ત્રિકાલમાં કદીપણ નાશ થનાર નથી. તે જ્ઞાનના છતિપર્યાય નાણવા, અને જ્ઞાનમાં જ્ઞેય પદાર્થનો ભાસનપણો તેથી જ્ઞાનના સામર્થ્ય પર્યાય જાણવા. જ્ઞેયપદાર્થો અનંતાછે. અને તે સમયે સમયે જ્ઞાનમાં ભાસેછે, માટે જ્ઞેય જે અનંત પદાર્થો તેની ભાસતા કાર્ય કરણશક્તિ-વાળા જે જ્ઞાનના પર્યાયો તે જ્ઞાનના સામર્થ્ય પર્યાય જાણવા. છતિ પર્યાયથી સામર્થ્ય પર્યાય અનંત ગુણ વિશેષ જાણવા. સામર્થ્ય પર્યાય તે કાર્યરૂપછે. તથા ચ મહાભાષ્યે—યાવંતો જ્ઞેયાઃ તાવંત એવજ્ઞાનપર્યાયાઃ તે ચ આસ્તિરૂપાઃ પ્રતિવસ્તુનિ અનંતાઃ તતોપ્યનંતગુણાઃ સામર્થ્યપર્યાયાઃ જેમ એક દોરડો

શત ઇટલે સો તાંતણાનો છેતે અવિભાગપણે છતાં પર્યાયછે અને તે દોરઠાથી અનેક કાર્ય થાય, અનેક વસ્તુઓ વંધાય અને તે અનેકને આધાર થાય. તેને સામર્થ્ય પર્યાય કહીએ, છાતિરૂપ જે પર્યાય તેતો વસ્તુરૂપછે. અને સામર્થ્ય પર્યાય તો પ્રવર્તન રૂપ ઇટલે કાર્યરૂપછે. તેમ અત્ર જ્ઞાનના છાતિ પર્યાય-માં અને સામર્થ્ય પર્યાયમાં પણ સમજવું-

જિજ્ઞાસુ—શ્રી સર્વજ્ઞે ષડ્દ્રવ્યની વહાર કોઈ વસ્તુ નથી એમ કથ્યું છે અને નૈયાયિક શોભ પદાર્થ કહેછે. તેનું કેમ ?

સુગુરુ—ષડ્દ્રવ્યરૂપ છ પદાર્થોની અંદર શોભ પદાર્થનો સમાવેશ થાયછે. તેથી છ પદાર્થ સત્ય જાણવા. પ્રથમ નૈયાયિક પ્રમાણને ભિન્ન પદાર્થ કહેછે તે યુક્ત નથી કારણ કે પ્રમાણ જે-ટલાંછે તેટલાં જ્ઞાનછે અને જ્ઞાનતો આત્માનો ગુણછે તેને ભિન્ન પદાર્થ કહેવાય નહિ. પ્રમેયપણું પણ ષડ્દ્રવ્યોની વહાર નથી. વીજા પ્રયોજન સિદ્ધાંતાદિક તે સર્વ જીવદ્રવ્યની પ્રવૃત્તિ જાણતી માટે ભિન્ન પદાર્થ કહેવાય નહીં,

જિજ્ઞાસુ—વૈશેષિક દ્રવ્યગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ, સમવાય અને અભાવ એ સાત પદાર્થ કહેછે. તેનો ષડ્દ્રવ્યની અંદર સમાવેશ થાયછે કે ષડ્દ્રવ્યથી ભિન્ન પદાર્થછે તેની યથાર્થ સ્પષ્ટ સમજણ આપો.

સુગુરુ—હે જિજ્ઞાસુ સ્થિર દ્રષ્ટિ રાખી સાંભલ. ગુણને પદાર્થ વીજો કહેવાય નહીં. ગુણ તેતો દ્રવ્યમાં રહ્યાછે. તેથી ગુણને ભિન્ન પદાર્થ કહેવાય નહીં, તથા કર્મ તે દ્રવ્યનું કાર્યછે તથા સામાન્ય વિશેષ એ વે તો દ્રવ્ય મધ્યે પરિણમનછે. વઢી સમવાયને પણ દ્રવ્યમાં સમાયછે, અને અભાવતો અછતાને કહેવાય તે અછતાને પદાર્થ માનવો ઘટતો નથી અભાવછે

તે વસ્તુનો વ્યતિરેક ધર્મ છે માટે વૈશેષિક મતપણ પદ્ધત્યમાં સમાઈ જાય છે. વળી વૈશેષિક દ્રવ્યના પૃથિવી અપ, તેજ વાયુ આકાશ. કાલ, દિશા, આત્મા, મન એ નવ ભેદ કહે છે. તે સંબંધી સમજવું કે-પૃથ્વી, અપ, અગ્નિ વાયુ एतो एकोद्रिय जीव जाणवा, पृथ्वीरूप शरीर धारण करी जे जीवो रखाछे ते पृथ्वीकायना जीवो समजवा, अने शरीरतो पुद्गल द्रव्यमां आव्युं. एम ए चार पण आत्मद्रव्य ठर्या. पण कर्म-योगे शरीर भेदे नाम जुदां पड्यांछे. दिशीतो आकाशमां मळी जायछे अने आकाश ए आकाशास्तिकाय द्रव्य जाणवुं. मनते आत्मानुं संसारपिणामां उपयोग प्रवर्तवानुं द्वारछे तेथी ते भिन्न द्रव्य कहेवाय नहीं. वैसेषिक मतवादी सामान्य विशेष ए वेने भिन्न पदार्थ मानेछे ते पण युक्त नहीं-

गाथा.

तथाहि सकलशास्त्रे पक्षद्वयं,
जातिपक्षो व्यक्तिपक्षश्च तत्रजातिः
सामान्यं व्यक्तिस्तुविशेषः
इतिवचनात् सामान्येतुसर्वेषामेव
नित्यत्वं सत्ताप्रतिपादनपरत्वात्
यथागोत्वाश्वत्वादिकं नित्यं नतु गौर
श्वोवानित्यः व्यक्तिपक्षेत्वनित्यमेव
यस्तुजातिपक्षः सत्वस्माकं
जैनानां द्रव्यार्थिकनयः व्यक्तिपक्षः
स्त्वस्माकं पर्यायार्थिकनयः

ભાવાર્થ—સકલશાસ્ત્રમાં પક્ષ વેહે. ૧ જાતિપક્ષ ૨ વીજો વ્યા-
ક્તિપક્ષ જાતિ ઇટલે સામાન્ય અને વ્યક્તિ ઇટલે વિશેષ. એવા વચ-
નથી જાણવું. સામાન્યે ઇટલે જાતિપક્ષમાં સર્વ પદાર્થોનું નિત્યપણું
જાણવું કારણકે જાતિપક્ષ સત્તાનું પ્રતિપાદન કરવામાં તત્પરછે તે
હેતુથી જેમકે ગોત્ર, અશ્વત્વ, ગાયપણું અને અશ્વપણું એ નિત્યછે.
પણ વ્યક્તિરૂપ જે ગૌ ઘોડો તે અનિત્યછે. જે આ જાતિપક્ષછે તે
જૈનોનો દ્રવ્યાર્થિક નયછે. અને જે વ્યક્તિપક્ષછે. તેજ જૈનોનો પર્યા-
યાર્થિક નયછે. જાતિપક્ષ દ્રવ્યનું ગ્રહણ કરેછે અને વ્યક્તિપક્ષ પર્યા-
યોનું ગ્રહણ કરેછે. જાતિપક્ષ એ સામાન્ય અને વ્યક્તિપક્ષ એ વિશેષ
છે માટે તે બેનો નયમાં સમાવેશ થવાથી સામાન્ય વિશેષ ષડ્દ્રવ્યથી
ભિન્ન પદાર્થ નથી.

જિજ્ઞાસુ—પૃથિવી, અપ, તેજ, વાયુ, એ ચાર વિના વાકીનાં પંચ
નિત્ય કહ્યાંછે. તો જૈનોના સ્યાદ્વાદપક્ષ પ્રમાણે નિત્ય અનિ-
ત્ય એ બે પક્ષ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં ઘડ્યા નહીં. ને તમો ઘટાવોછો
તે કેવી રીતે તે સમજાવો

સુગુરુ—હે ભવ્ય સાંભલ, પ્રત્યેક વસ્તુમાં જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોતાં નિત્ય
અને અનિત્યપણું રહ્યુંછે. પૃથિવી, અપ, તેજ અને વાયુ કાર્ય-
રૂપ ન્યાયશાસ્ત્રમાં અનિત્ય કહ્યાંછે અને પરમાણુરૂપ નિત્ય
કહ્યાંછે. આકાશ સ્વસ્વરૂપે ત્રણકાલમાં એકરૂપછે માટે તદ-
પેક્ષયા નિત્યછે. અને=ઘટાકાશોનઘૃઃ પટાકાશોનઘૃઃ) ઘટા-
કાશ નઘૃ થયું. પટાકાશ નઘૃ થયું, એવી રીતે ઘટપટની ઉ-
પાધિથી અનિત્ય પક્ષપણું આકાશમાં આવ્યું. દિશાકાલમાં
પણ તેવી રીતે નિત્યાનિત્યપણું ઘટયું=આત્માપિતસ્યમતે સચ-
દેહેન્દ્રિયવ્યતિરિક્તઃ વિશ્વનૈત્યથેતિ વચનાત્ તત્ર કૌંઢિન્ય
ન્યાયેન પારિશિષ્યાનુમાનેન દેશશ્રિતોનિત્યએતિ=આત્મા

स्तिकाय. ए वे द्रव्य पण मानवां जोइए. तथा केटलाक संसार चक्रनो कर्त्ता एक परमेश्वर मानेछे. ते पण मृषा समजवुं. निर्मल राग द्वेषातीत प्रभु, विभु, परमात्मा, परना सुख दुःखनो कर्त्ता थाय नहीं. वळी जगत्कर्त्ता इश्वर नथी. एनो विस्तार अग्रे कर-
वामां आवशे. हाल तो आत्मानुं स्वरूप वर्णवनां प्रसंगे अन्य चर्चा चाली. हवे आत्म स्वरूप विषयनुं वर्णन करीए. आपणे नकी समजवुं के आत्मद्रव्य बीजां पंचद्रव्यथी न्यारुछे. अनादि कालथी अशुद्ध परिणतियोगे पुद्गलद्रव्यने परमाणुओ तेना स्कंधो कर्मरूप परिणमी आत्मानी साथे क्षीरनीर पेठे परिणम्युंछे. मन, वाणी, लेख्या, शरीर, संस्थान ए सर्व पुद्गल समजवुं. अष्टकर्मनी वर्णनाओ पण पुद्गलछे.

अष्ट वर्गणानुं स्वरूप लखेछे.

औदारिकवर्गणा, वैक्रियवर्गणा, आहारकवर्गणा तेजसवर्गणा, भाषावर्गणा, श्वासोश्वासवर्गणा, मनोवर्गणा, कर्मणवर्गणा, वे परमाणु भेगा थाय त्यारे द्व्यणुक स्कंध कहेवायछे. त्रण परमाणु भेगा थाय त्यारे त्र्यणुक स्कंध थाय. एम संख्याना परमाणु मिले त्यारे संख्याताणुकस्कंध थाय. तेमज असंख्याता परमाणुआ भेगा थाय त्यारे असंख्याताणुकस्कंध थायछे, तथा तेमज अनंतपरमाणुओनो स्कंध थायते अनंताणुकस्कंध थाय, एटला सर्व स्कंध ते जीवने ग्रहण करवा लायक नथी, पण ज्यारे अभव्यथी अनंतगुण अधिक परमाणुओ भेगा थइ जे स्कंध थाय. त्यारे तेनी औदारिक शरीरने लेवा योग्य वर्गणा थाय.

एमज औदारिकथी अनंतगुणा अधिकवर्गणामां दल भेगा थाय. तेवारे वैक्रियवर्गणा थाय. वळी वैक्रियथी अनंतगुणा परमाणु मळे त्यारे आहारकवर्गणा थाय एम, सर्व वर्गणाना एकेकवी

अनंतगुणा अधिक परमाणु मले त्यारे उपरनी वर्गणाओ अनुक्रमे
थाय एटले पहेलीथी बीजी वर्गणा. बीजीथी त्रीजी, त्रीजीथी चोथी,
अने चोथीथी पांचमी, अने पांचमीथी छठी, छठीथी सातमी, मनोवर्गणा
थी आठमी कार्मण वर्गणामां अनंतगुणा परमाणुआ अधिक जाणवा
आठ वर्गणाओमां औदारिक, वैक्रि १, आहारक, अने तैजस, ए चार
वर्गणाओ वादरछे. ए चारवादर वर्गणाओमां पांच वर्ण वे गंध,
पांच रस, अने आठस्पर्श, ए बीश गुग जाणवा. तथा भाषावर्गणा.
श्वासोश्वास वर्गणा तेम मनोवर्गणा ए चार वर्गणा सूक्ष्मछे, ए चार
सूक्ष्मवर्गणामां पांच वर्ण, वे गंध, पांच रस, अने चारस्पर्श, ए सोल
गुण रह्याछे, अने एक परमाणुमां एक वर्ण एक गंध, एक रस, अने
वे स्पर्श, ए पांच गुणछे. ए अष्ट वर्गणा संसारी आत्माने लागीछे.
अने तेमां पण समये समये उत्पाद व्ययध्रुवता परिणमी रहीछे. ते
वर्गणामां पण अगुरु लघुयी षड्गुण हानिवृद्धि समये समये परि-
णमी रहीछे. ए आठ वर्गणामां आत्मानुं कंडनयी. पुद्गलद्रव्य अने
आत्मद्रव्य वे भेगां यइ परिणमेछे-पुद्गल परमाणुआ अनंतछे.
हवे प्रसंगे पुद्गलनुं स्वरूप लखेछे-

पुद्गलस्वरूप,

वर्गादिक गुणो वृद्धि पामे. गळी जाय. खरी जाय एवो जेमां
स्वभावछे. तेने पुद्गलास्तिकाय द्रव्य जाणवुं. मूलद्रव्य पुद्गलास्ति-
काय परमाणुरूप अवबोधवुं-द्वयणुक आदि जेटला स्कंधछे तेनुं मूल
कारण जाणवुं. एटले घट, पट, दंड, चक्र, वस्त्र, पात्र, कपाट, इंट, प-
त्थर, आदि पुद्गलनी आकृतियोनुं मूल उपादान कारण परमाणुओ
छे. तेवा रूपे परमाणुआ परिणम्याछे, बीजा पण तेमां निमित्त आदि
कारणो मळेछे. छ प्रकारनां पुद्गल स्कंधो छे १ वादरवादर
२ वादर ३ वादरसूक्ष्म ४ सूक्ष्मवादर ५ सूक्ष्म ६ सूक्ष्मसूक्ष्म.

- ૧ પુદ્ગલપિંડના ને સ્વંહ કર્યાં પોતે ફરી મળે નહીં તે કાષ્ટ પા-
ષાણાદિક વાદર વાદર ભેદ પ્રથમ જાણવો.
- ૨ પુદ્ગલ સ્કંધ સ્વંહસ્વંહ કર્યાં પોતાની મેળે પરસ્પર એકમેક થઈ
જાય એવાં દુગ્ધ, ઘી, તેલ વગેરેને વાદર કહેછે.
- ૩ જે પુદ્ગલ સ્કંધો દેશવામાં સ્થૂલ હોય-સ્વંહસ્વંહ કરવામાં
આવે નહીં હસ્તાદિકથી ગ્રહણ થાય નહિ, એવા ધૂપ, ચંદ્ર, ચાંદની,
આદિ પુદ્ગલ વાદર સૂક્ષ્મ કયાયછે. છાયાતમ પુદ્ગલો પણ જાણવાં.
- ૪ જે સ્કંધો સૂક્ષ્મ છે કેંતુ સ્થૂલોપલંબ હોય. સ્પર્શ, રસ, ગંધ
વર્ણ, શબ્દ વિગેરે સૂક્ષ્મ વાદર જાણવા.
- ૫ જે પુદ્ગલ સ્કંધો અતિ સૂક્ષ્મ છે ઇન્દ્રિયોના ગ્રહવામાં, આવતા
નથી એવા કર્મવર્ગણાદિક સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ કહેવાયછે.
- ૬ કર્મવર્ગણાઓથી પણ અતિ સૂક્ષ્મ દ્વયણુક સ્કંધ આદિ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ
કહેવાયછે.

પૂર્વોક્ત સ્કંધોનું મૂલકારણ પરમાણુ છે, પરમાણુ શબ્દ રહીત છે
જોકે સ્કંધોના મિલાપથી શબ્દરૂપ પર્યાયને ધારણ કરેછે તો પણ
વ્યક્તરૂપ શબ્દ પર્યાયથી રહીત છે. વળી પરમાણુ અવિભાગી એટલે
ભાગ રહીત છે. પૃથિવી, અપ અગ્નિ, વાયુ એ ચારનું કારણ
પરમાણુઓ છે અર્થાત્ પૃથિવી અપ અગ્નિ વાયુ એ ચાર ભૂતો પણ પર-
માણુઓથી પેદા થાયછે. વળી પરમાણુ પરિણમન સ્વભાવવાળો છે.
પરમાણુ અશબ્દ છે તો પણ શબ્દનું કારણ છે. પરમાણુ પોતે દ્રવ્ય છે
અને તેમાં વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ એ ચાર ગુણો છે અને તે મૂર્ત
કહેવાયછે. પૃથિવી જાતિ પરમાણુઓમાં ચારે ગુણોની મુખ્યતા છે.
જલમાં ગંધ ગુણની ગૌણતા, અને વાકાના ત્રણ ગુણોની મુખ્યતા છે.
અગ્નિમાં ગંધ અને રસ ગુણની ગૌણતા છે, અને સ્પર્શ વર્ણની મુખ્ય-
તા છે. વાયુમાં ત્રણ ગુણોની ગૌણતા છે, અને સ્પર્શ ગુણની મુખ્યતા છે.

इन्द्रियो वडे उपभोग्य पदार्थो, तथा पांच प्रकारनी द्रव्येन्द्रिय-
तथा औदारिक वैक्रिय आहारक तेजस अने कामण ए पंच प्रका-
रनां शरीर तथा पौद्गलीक द्रव्य मन तथा द्रव्यकर्म नोकर्म वि-
गेरे मूर्त पदार्थ पुद्गल द्रव्य जाणवुं. ए पुद्गल द्रव्य द्रव्यार्थिक
नयथी शाश्वतछे, अने पर्यायार्थिक नयथी अशाश्वतछे. वस्तुतः पुद्-
गल द्रव्यथी आत्मा न्यारोछे. परपरिणति परिणामी यतां पुद्गल
ग्राहक पुद्गल भोगी थए छते प्रति समये नवा कर्म बांधवे संसारी
ययाछे, ज्यारे आत्मा स्वस्वरूप ग्राहक तथा स्वस्वरूप भोगी थाय
त्यारे सर्वकर्म रहीन थइ परम ज्ञानमयी-परम दर्शनमयी-परमानंद
मयी सिद्ध, बुद्ध अनाशरी, अशरीरी, अयोगी, अलेशी, अनाकारी,
निःप्रयासी, अविनाशी, अज, अविचल, विमल स्वरूप, सुखनो भोगी
सिद्ध परमात्मा थाय, माटे सर्व जगत् जीवनी अँठतुल्य पुद्गलना
भोगनो त्याग करी स्वआत्मा स्वरूप भोगी पणाना रसीया थइ
स्वस्वरूप अनुयायी चेतना योगे निजगुण स्थिरतारूप चारित्रनी
प्राप्ती करवी. एज मनुष्य जन्म पाम्यानी साफल्यता जाणवी.

षष्ठविषय--धर्म क्यां रहेछे अने तेना हेतुओ कोण;

विचार--संसाररूपी कूपमां पडता प्राणिओने धारी राखे तेने

धर्म कहेछे. धर्मना वे भेदछे व्यवहारधर्म अने निश्चयधर्म,

प्रश्न--ज्यारे धर्म एकजछे, त्यारे तेना वे भेद केम कथन कर्या.

उत्तर--जो के आत्मां स्थित धर्मरूप कार्य निश्चयता कारण बिना
थती नथी. माटे सर्वज्ञ प्रभुए व्यवहार धर्म अने निश्चयधर्म
एवे प्रकारनो धर्म कथ्योछे. व्यवहारधीजे धर्मछे ते निश्चय जे
शुद्ध आत्मिक धर्म तेने प्रगटाववामां कारणछे. व्यवहार धर्म
ते साधनछे अने आत्मिक धर्म ते साध्यछे. माटे धर्मना पण
कारण कार्यनी सापेक्षता ए वे भेदछे.

પ્રશ્ન—નિશ્ચય નયથી શુદ્ધ આત્માનો જ જ્યારે ધર્મ છે તો વ્યવહાર ધર્મ આદરવાનું શું કારણ છે. એક ફક્ત નિશ્ચય આત્મિક ધર્મ આદરવો જોઈએ.

ઉત્તર—વ્યવહારધર્મ વિના નિશ્ચયધર્મ પ્રગટ થતો નથી. જેમકે—વાજરીના દાણામાં ઊગવાની ઘણી સારી શક્તિ રહી છે તોપણ જલનો સંયોગ થતાં ઊગી નીકળે છે. તેમ વ્યવહારધર્મ વિના નિશ્ચયધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી—

પ્રશ્ન—મરુદેવી માતાએ વ્યવહારધર્મ આદર્યો નહોતો. તેમ છતાં કેમ તેમને નિશ્ચય આત્મધર્મની સિદ્ધિ થઈ.

પ્રત્યુત્તર—કારણ વિના કાર્યની નિષ્પત્તિ થતી નથી. તેથી અવશ્ય સમજવું. જોકે મરુદેવી માતાએ દેશથીના સર્વથી ચારિત્ર ગ્રહીત નહોતું. તોપણ વ્યવહારધર્મને અવલંબ્યો હતો તેથી જ નિશ્ચય આત્મિક ધર્મને પ્રગટાવ્યો.

જિજ્ઞાસુ—હે સદ્ગુરો મરુદેવી માતાએ કયો વ્યવહાર ધર્મ આદર્યો હતો. તે સમજાવો.

સુગુરુ—મરુદેવી માતા પ્રથમ શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાનના દર્શન કરવા ચાલ્યાં એ પછી વ્યવહારધર્મ છે. તેમજ મરુદેવ માતાએ મનવચન અને કાયા એ ત્રણ યોગની ગુપ્તિ કરી, એટલે મનવચન અને કાયાના વ્યાપારોને પરભાવમાં જતા અટકાવ્યા. ધર્મ ધ્યાન ધ્યાનું તે રૂપ વ્યવહારથી ઉત્તમ ધ્યાને ચડ્યાં. શુદ્ધ ધ્યાનધ્યાયી અંતઃકૃત્ત્વ કેવલી થઈ મોક્ષમાં ગયાં—પુત્રમેમ નાશ થવાનું કારણ મરુદેવી માતાને સમવસરણ થયું. તે પછી વ્યવહાર, તેમજ તેથી સંસારની અસારતા ઉદ્ભવી, તે પછી વ્યવહારથી ઉત્પન્ન થઈ. મનવચન કાયાના સ્વરાવ આશ્રવના વ્યાપાર રોક્યા. અલવત ધર્મધ્યાના દિવ્યાવતાં રોકાણા, પશ્ચાત્ શુદ્ધ

रूप कार्यमां मनवचन कायानी गुप्ति तथा धर्मध्यानरूप व्यवहार धर्म मरुदेवी माताने थइ गयो, मनोगुप्ति वचनगुप्ति अने काया गुप्तिरूप तथा धर्मध्यानरूप व्यवहारधर्मने कारणता निश्चयधर्म रूप कार्यमांछे, व्यवहारधर्म घणा प्रकारेछे. तेनी विचित्रता सुगुरुना मुखथी सांभळी अनेकांतधर्म ग्रहवो. वळी भरतराजाने पण धर्मध्यानरूप व्यवहारधर्म केवल ज्ञान प्रगटवामां निमित्त कारणीभूत हतो. निश्चय धर्मतो अरूपीछे, ते व्यवहार धर्मनी मदतथी प्रगट थायछे. उपादान कारणनी शुद्धिमां निमित्त कारण बलवत्तरछे. एम समजवुं सारांश के मरुदेवी माता वा भरत चक्रवर्ति पण नीचला गुणठाणानुं छोडवुं अने उपरना गुणठाणे चढवुं ते रूप शुद्ध व्यवहार पाम्यां हातां.

जिज्ञासु प्रश्न--जो एमछे तो व्यवहारधर्म कोने कहेछे ते समजावो.

सुगुरु--पंच महाव्रत उच्चरवां. सर्व विरतिधर्म देशविरतिधर्म अलवत साधुधर्म. श्रावकधर्म ए व्यवहारणी धर्म जाणवो. ए व्यवहारधर्म निश्चयधर्मनी प्राप्ति करावी आपेछे. निश्चयथी संपूर्ण निरावरण परमात्मपदनी प्राप्ति कराव्या वाद व्यवहार रहेतो नथी.

शिष्यप्रश्न--आत्मा परमात्मारूप थाय तेमां कयां कयां कारणोनी जरूरछे.

सुगुरु--उपादान कारण. अने असाधारण कारण अपेक्षाकारण निमित्तकारण. ए चार कारणथी कार्यनी सिद्धि थायछे.

शिष्यप्रश्न--आत्मा सिद्धपणुं पामे तेमां पामे तेमां उपादान कोने समजवुं.

सुगुरु--सिद्धतारूप कार्य ते आत्मानुं अभेद स्वरूपछे. सिद्धतारूप कार्यनो कर्त्ता आत्मा पोतेजछे अने सिद्धपणुं आत्मानुं कार्य समजवुं. अधुना सिद्धता प्रगटाववी तेज कर्तव्यधर्मछे. सिद्ध-

તારૂપ કાર્યની રુચિ વિના અનંતકાલ સંસારમાં પરિભ્રમણ થયું. અને અજ્ઞાન રાગદ્વેષયોગે પોતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ વન્યો. હવે આત્માનો મૂલધર્મ માસન થયો તેથી હવે તે કાર્યની સિદ્ધિ કરવી. એમ નિર્ધાર કરી તદનુગત ચેતના વીર્યથી સ્વસ્વરૂપ કાર્યની પજાવે પ્રથમ તો અંશથી આત્મા કર્તા થાય. પશ્ચાત્ આત્મિક ગુણોની આવિર્ભાવતા થતાં સંપૂર્ણ કર્તાપણું પામીને પરમાત્મરૂપ કાર્ય નીપજાવે. એવી સિદ્ધતાનું ઉપાદાન કારણ પોતાની સત્તાગત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વીર્યાદિક અનંતાગુણ છે. તેજ ઉપાદાન કારણપણે જાણવા. ઉપાદાન કારણરૂપ જે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર અને વીર્યછેતે કાર્યથી ભિન્ન નથી, અને તેજ કાર્યરૂપ પરિણામેછે. માટે તેને ઉપાદાન કાર્ય કહેછે, આત્માનાધર્મ છે તેમાં પણ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની મુખ્યતા જાણવી.

શિષ્ય--હે ગુરુજી અસાધારણ કારણ કોણ સમજવું.

સુગુરુ--ઉપાદાન કારણથી જે અભેદ સ્વરૂપેછે. અને જે કાર્યપણું પામતું નથી એટલે કાર્ય સંપૂર્ણ ઉત્પન્ન થતાં જે રહેતું નથી તેને અસાધારણ કારણ કહેછે. ઘટરૂપ કાર્યનું ઉપાદાનકા મૃત્તિકા છે. મૃત્તિકાછે. તેજ ઘટરૂપે થાયછે, તેતો વાચકને લક્ષ્યમાં આવ્યું હશે હવે અસાધારણ કારણનું દૃષ્ટાંત કહેછે. જેમકે ઘટરૂપ કાર્ય થતાં સ્થાસ, કોસ, કુસલાકારજે થાયછે. તે મૃત્તિકા વિંડરૂપ કારણથી અભેદછે પરંતુ ઘટરૂપ કાર્ય થતાં તે અસાધારણ કારણ સ્થાસ કોસ કુસલાકારરૂપ રહેતું નથી. કહું છે કે— પ્રમાણ નિશ્ચયેન ઉપાદાનસ્ય કાર્યત્વાપ્રાપ્તસ્ય અવાંતરાવસ્થા અસાધારણમિતિ.

હવે પરમાત્મરૂપ કાર્યમાં અસાધારણ કારણ ઘટાવેછે. સિદ્ધતા રૂપ કાર્યપ્રતિપ્રથમ મનવચન કાયાનાયોગ તેહને સ્વગુણ રમણમાં

अरागी अद्वेषीपणे प्रवर्ताववा. चोथा गुणठाणाथी मांडीने सिद्धतारूप कार्य पर्यंत गुणनी वृद्धि करवी. उपशमभाव क्षयोपशमभाव श्रेणी-गतध्यान, विधिसहित आचरणा, पूजा भक्ति, गुणिनुं बहुमान, ज्ञान क्रियारूप साधक अवस्थानी तरतमता ते सर्व असाधारण कारण जाणवुं. आत्मानुं ध्यान करवुं. क्षणेक्षणे आत्मोपयोगमांस्थिरपणे वर्तवुं साधुव्रत, श्रावकव्रत पालवां इत्यादि सर्व असाधारण कारण जाणवुं. भेदज्ञान विना असाधारण कारणनी प्राप्ति थती नथी.

शिष्य--हे सुगुरो आत्मा सिद्धतारूप कार्यनीपजावे तेमां निमित्त कारण कोण ?

सुगुरु--देव अरिहंत, गुरु, अने सिद्धांत ते निमित्त कारण जाणवुं. निमित्त कारण विना जीव उंची स्थिति ए चढी शकतो नथी. धर्मनी प्राप्तिमां निमित्त कारण बलवान् रहेछे. देवगुरु सिद्धांत ए मुक्तिरूप महेलमां चढतां निसरणी समानछे. देवगुरुनी भक्ति बहुमान करवाथी कार्य सिद्धि थशे. तेम सिद्धांतनुं बहुमान विनयआदि करवाथी गुण प्रगट थशे. सुगुरुनो विनय विश्वास श्रद्धाभक्ति जेम घणी तेम निमित्त कारणनी पुष्टता जाणवी, सुगुरुनुं आलंबन मोटुंछे. अज्ञानरूप अंधकारनो नाश सुगुरु महाराज करेछे.

शिष्य--देननी भक्ति बहुमान शी रीते करवुं.

सुगुरु--श्री अर्हन्नी पूजा करवी, अर्हन्ना गुणोनुं स्तवन, कीर्तन, करवुं, अर्हन्नी आज्ञा मानवी, इत्यादिथी पूजा भक्ति जाणवी.

शिष्य--अर्हन्नुं पूजन शी रीते करवुं, अरिहंत साक्षात् तोहाल नथी, तेनो खुलासो आपो.

सुगुरु--अष्ट प्रकारी पूजा विगेरेथी प्रभुनी पूजा करवी. अरिहंत भगवान् साक्षात् जोके विद्यमान् नथी तोपण 'जिनना अभावे

જિન પ્રતિમાનું પૂજન કરવું. જિન પ્રતિમામાં જિનેશ્વરનો આ-
રોપ કરી માનતા-પૂજતાં સમર્પિતની પુષ્ટિ અને નિર્જરાનું કા-
રણ જિન પ્રતિમા થાયછે.

शिष्य--श्री जिन प्रतिमानुं कथन सूत्रमां छे के नहि ?

सुगुरु-हा जिन प्रतिमानं कथन प्रभुना पवित्र सूत्रोमां छे.

शिष्य- हे सुगुरुजी, कृपा करीने सूत्रनो एक पाठ कहा के जेथी

जिन प्रतिमानी सावीत्री थायः

सुगुरु-हे भव्य सांभल—मूत्रपाठः

तेणं कालेणं, तेणं समएणं, जावतुंगीयाए नयरीए,
वहवे समणो वासगा परिवसंति, संखे, सयगे, सिलप्पवाले,
रिसदत्ते, दमगे, पोख्खली, तिविठ्ठ, सुपयठ्ठे, भाणुदत्ते, सामिले, नर-
वम्मे, आणंदा, इणोअजे अन्नत्थ परिवसंति, सेअट्ठा, दित्ता,
बुद्धिन्न विपुलवाहणा, जाव लब्धठा, गहिअट्ठा, अठमी, चाउट्टिसी,
पुन्न मासिणी, सुपडिपुन्नं पोसहं पालेमाणा, निग्गंथाणं निग्गं-
थीणं, फासुएसणिज्जेणं, असण, पाण, स्वाइम, साइमेणं, जाव
पडिलाभेमाणा, चेइआलएमु तिसं गंध पुप्फ वत्थाइएहिं अ-
च्चणं कुणमाणा जावविहरंति, सेतेणठेणं गोयमा, जेजिण प-
डिमं पूएइ, सोसम्मट्ठिठी अन्नोपुणमिद्धिट्ठि, मिच्छादिट्ठिस्स नो-
नानं, नोचरणं, नोमोख्ख इत्ति सम्मट्ठिस्स नाणं, चरणं, मोख्ख,
इतिसेतेणठेणं गोयमा, अवस्सजिणपडिमाण गधपुप्फवत्थो-
इएहिं पूयाकायव्वा-श्रीपंचकल्प सूत्रे पूजालापक.

ભાવાર્થ—તુંગીયા નગરીમાં રહેનારા સૂત્રોક્ત વાર શ્રાવકો પોષધત્રતનું આઠમ ચરદસ પૂર્ણિમા અમાવાસ્યાએ આરાધત કરતા હતા, પોષધપારીને સાધુ સાધ્વીઓને નિરવચ્ચ આહાર પાણી વહોરાવતા હતા. અને ચૈત્યાલયમાં ૪૧ પ્રતિમાની પુષ્પાદિકથી પૂજા કરતા,

हता, माटे गृहस्थ श्रावक जिन प्रतिमानी अवश्य पूजा करे. इत्यादि अधिकार समजी लेवो.

द्वितीय सूत्रपाठ.

तएणं सा दोवइ रायवरकन्ना, जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ. उवा० मज्जणघरं अणुपविसइ, अणु२ ण्हाया कय वलिकम्मा कयकोउअ मंगलपायछित्ता सुधधप्पा वेसाइं, मंगलाइं, वथ्थाइं, पवरपरिहिया मज्जणघराओ पडिनिरकमइ, पडि२ जेणेव जिणघरे तेणेव उवागच्छइ उवा२ जिणघरं अणु पविसइ जिणपडिमाणं आलोए, पणामंकरेइ, लोमहत्थगं गिन्हइ. त्ता२ जिणपडिमाओ पमज्जेइ, त्ता सुरभिणा गंधोदएणं ण्हावेइ, त्ता२ सुरभिए गंधकासाइए गत्ताइं लुहेइ, त्ता२ सुरसेहिं मल्लेहिअ अच्चेइ जहा सुरियाभो जिण पडिमाओ अच्चेइ अच्चेइत्ता तहेव भाणिअव्वं जाव धूवं दहइ, दहइत्ता, वामं जाणुं अंचइ, अंचइत्ता, दाहिणं जाणुं धरणिअलंमि कट्टुत्तिखुत्तो-इत्यादिपाठः

भावार्थ-राजकन्या द्रौपदी स्नान करवा मज्जनगृहमां जाय अने त्यांथी जिनेश्वरना देरासरमां जाय. प्रभुनी प्रतिमाने देखी प्रणाम करे. रुडा लोम हस्तकथी जिन प्रतिमानुं प्रजार्जन करे. सुरभि गंधमिश्रितजलथी प्रभुनी प्रतिमानुं स्नान करे पश्चात् अंगलुंहन करे, पश्चात् गंधादिकनुं विलेपन करे-इत्यादि घणा पाठ छे तेथी सिद्ध थायछे के-प्रभुनी पडिमा एटले प्रतिमा छे. महानिशीथमां पण प्रभुनी प्रतिमा विषे पाठछे-माटे जिन प्रतिमामां जिनेश्वरनो आरोप करी मानतां पूजतां आत्महित थायछे.

वली ज्यारे श्रीतीर्थकर भगवान् समवसरणमां पूर्वदिशा सन्मुख वेसेछे अने दक्षिण, पश्चिम, उत्तरदिशिना द्वारे श्रीअरिहंतना प्रतिविंब स्थापेछे, ते त्रण दिशाना स्थापनाजिननो आलंबन पामीने अनेक

જન સમવસરણમાં સમકિતરત્નને પામ્યા, બીજી પર્ષદ્ મધ્યે જિન સે-
વનથી સમકિતનો લાભ યાયછે. એ પળ સ્થાપના નિક્ષેપાનો ઉપગારછે.

વિચરતા અરિહંત તથા તેમની સ્થાપના એ વે સાધક જીવને
નિમિત્ત કારણ છે પણ ઉપાદાન નથી. અર્હનને વાંદવાનું તથા અ-
અર્હનની પ્રતિમાને વાંદવાનું ફલ સરખું જાણવું. કારણ કે વેમાં પણ
ભાવની મુખ્યતા અંતર્થી થાતાં ફલ થાયછે.

બીજી દરેક વસ્તુના ચાર નિક્ષેપા શ્રીઅનુયોગ દ્વારમાં વર્ગવ્યા
છે. નામનિક્ષેપો, સ્થાપનાનિક્ષેપો, દ્રવ્યનિક્ષેપો, અને ભાવનિક્ષેપ. એ
ચાર નિક્ષેપામાં આદ્યના ત્રણ નિક્ષેપાતે ભાવના કારણ છે. ઉક્તંચમાણ્યે.

ગાથા.

અહવા નામ ઠવળા, દઢ્વાએ ભાવ મંગલંગાએ ॥

પાણ ભાવ મંગલં, પરિણામ નિમિત્ત ભાવાઓ ॥૧॥

માટે આદ્યના ત્રણ નિક્ષેપા કારણછે. એ ત્રણ નિક્ષેપા વિના
ભાવ નિક્ષેપો થાય નહીં. અને નામ તથા સ્થાપના એવે નિક્ષેપા ઉ-
પકારી કહાછે. ચોવીસ તીર્થંકરનાં નામ એ નામ નિક્ષેપોછે. તેમજ
નમો અરિહંતાણં આ અરિહંત ભગવાનનો નામ નિક્ષેપોછે. અર્હનની
મૂર્તિ એ સ્થાપના નિક્ષેપછે, જ્યારે નમો અરિહંતાણં એ નામ નિક્ષેપો
કબુલ કરીએ છીએ અને તે જેમ આત્મા પ્રતિનિમિત્ત કારણછે તેમ
અરિહંતની પ્રતિમા પણ આત્મા પ્રતિ નિમિત્ત કારણછે. નામ નિક્ષે-
પાથી જેટલો ફાયદોછે તેટલોજ સ્થાપના નિક્ષેપાથી ફાયદો છે.
નમો અરિહંતાણં એ નામ નિક્ષેપાથી અરિહંતના ગુણોનું સ્મરણ થા-
યછે તેટલુંજ અરિહંતની પ્રતિમાથી અરિહંતના ગુણોનું સ્મરણ થા-
યછે, અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, એ પંચ પરમેષ્ઠિનાં

नाम तथा तेमनी स्थापना वन्ने सरखां फळने उत्पन्न करनारीछे. माटे जे भव्य पुरुष पंच परमेष्ठिनां नामनुं आलंबन करेछे तेणे पंच परमेष्ठिनी स्थापनानुं पण आलंबन करवुंज जोइए.

शिष्य--वीतरागनी स्थापनाथी आत्माहितछे. एमां तो जरा मात्र संशय नथी, पण प्रभुनी प्रतिमा पूजतां श्रावकने हिंसा थाय तेनुं केम ?

सुगुरु--हे भव्य तुं सांभळ, जिनेश्वरनी आज्ञा प्रमाण के आपणी मति कल्पना प्रमाण.

शिष्य--गुरुजी, प्रभुनी आज्ञाप्रधान.

गुरु--त्यारे सांभळ--बीजे गाम जतां वच्चमां नदी आवे ते साधु उतरे के नहीं, यादराख--एकपाणिना विंदुमां एटला जीवछे के ते पारेवा जेवडी काया करेतो जंबुद्वीपमां माय नहीं. एवं जलनुं विंदु समजवुं. वळी पाणीमां सेवालरूप बनस्पति पण साधारण वादर निगोदरूपे रहीछे. वळी पुरा प्रमुख सूक्ष्मत्रस जीव पण एवाछे के मनुष्यनी कायाना स्पर्शथी हणाइ जाय हवे कहोके एवी. नदीना जलमां मुनिराज पगमुकी उतरे के नहीं?

शिष्य--प्रभु ए सिध्धांतमां हिंसा यतां पण साधुने नदी उतरवा-नी आज्ञा करीछे. कारणके तेथी मुनीश्वरने अन्य भव्यजीवो प्रतिबोधमां लाभ मळेछे. अने भावदयानी पुष्टि थायछे माटे, आपे एवं मने समजाव्युं हतुं, प्रतिमाना निषेधको पण आवात मानेछे.

सुगुरु--तेज प्रमाणे सर्वज्ञप्रभुए सिध्धांतमां श्रावकने, प्रभुनी प्रतिमा पूजननुं फरमान कर्युंछे. प्रभुनी प्रतिमा पूजतां मोटो लाभ थायछे. अत्र प्रभुनी आज्ञाज प्रधान जाणवी, प्रभु सर्वज्ञ हता. तेमना केवलज्ञान आगळ आपणी मति कल्पना-

હિસાવમાં નથી માટે સર્વજ્ઞ પ્રભુની આજ્ઞાનુસારે શ્રાવક પ્રભુની પ્રતિમાનું પૂજન કરે. તેથી તેને આત્મહિત થાયછે અને પ્રભુની આજ્ઞાનો આરાધક બનેછે, શ્રાવકતો આહારાદિક માટે છકાયના જીવની હિંસા કર્યા કરેછે માટે તે હિંસાના આરંભથી દૂર થયો નથી માટે શ્રાવક પ્રભુની પ્રતિમાનું પૂજન ભક્તિ કરે તેમાં તેને મોટો લાભ છે પ્રભુની પ્રતિમાને માનેછે તે સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો. પ્રભુની પ્રતિમા પૂજતાં શ્રાવકને હિંસાના પરિણામ નથી-જીવોને મારવાની બુદ્ધિ શ્રાવકને નથી. તેથી તેને હિંસાનો વંધ થતો નથી અને તેથી શુભ ભાવ પ્રગટતાં પુણ્ય વંધ અને શુભ ભાવ પ્રગટતાં પરમાનંદ પદની પ્રાપ્તિ થાયછે, યદ્યપિ જોકે શુભ ભાવને પુણ્ય વંધનો હેતુછે. તોપણ તે છતાં આત્મગુણને સ્થિર થવાનો તથા નવા પ્રગટ કરવાનો હેતુછે. પુણ્યાનુવંધી પુણ્યનો હેતુછે માટે પ્રભુના ઉપર રાગરૂપ શુભ ભાવ પણ પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂતછે. શ્રીહરિભદ્ર-મુરિએ પંચવસ્તુ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:-

ગાથા.

ગુણરૂઢ મૂલં એયં, તેણં ગુણબુદ્ધિ હૈઝઅં મણિઅં ॥
જહ એલાદ્યુત્તો, પસશ્ચ રાગેણ ગુણપત્તો ॥ ૧ ॥

માટે પ્રભુની પ્રતિમા પૂજતાં શુભભાવ પણ ઉપાદન કારણની શુદ્ધિમાં લારણછે, માટે શ્રાવકે પ્રભુની પ્રતિમાનું પૂજન કરવું જોડાવ. વ્હી સૂત્રમાં કહ્યુંછે કે-જ્ઞાનીને આશ્રવનાં કારણ પણ સંવર રૂપે અને અજ્ઞાનીને સંવરનાં કારણ પણ આશ્રવ સ્વરૂપે પરિણમેછે.

વ્હી સર્વ વિરતિપદને ધારણ કરનારા મુનીશ્વર જ્યારે ત્રી ઉતરેછે તે પણ જ્યારે લાભને માટે છે ત્યારે શ્રાવક પ્રભુની પ્રતિમાનું

पूजन करे ते केम लाभने माटे न होय. अलवत प्रभुनी आज्ञाए वर्तवुं ते श्रावक तथा साधुने लाभकारी छे. आज्ञा ए धर्म जाणवो

श्री आनंदघनजी महाराज पण नवमा सुविधिनाथना स्तवनमां प्रभुनी प्रतिमानुं पूजन करवुं एम उपदेशेछे, माटे जिनेश्वर वीतरा-
गनी स्थापनारूप प्रतिमानी बहुमानता, रेवना, पूजा, अवश्य करवी
जोइए. एक सामान्य उत्तम गुणवंतनी छवी जोइने केटलो आनंद
थायछे. त्यारे त्रण जगत्ना पदार्थने जाणनार सर्वज्ञ अतिशय उप-
गारी तीर्थकरनी प्रतिमाने देखी जीवने आनंद थाय बहुमानता
प्रगटे, तेमां शुं कहेवुं—निमित्त कारणरूप देव तथा तेमनी प्रतिमानुं
अवलंबन भव्यजीवोने करवा लायकछे. प्रभुनी प्रतिमा संबंधी घणुं
विवेचन करवानुं धार्युं किंतु ग्रंथ गौरवना भयथी संक्षेपमां प्रसंगे
वर्णन कर्युं.

शिष्य--हे सुगुरो ! आपे कृपा करी निमित्त कारणकोण अने तेनुं
स्वरूप समजाव्युं हवे कृपा करी अपेक्षा कारण कोणछे ते
समजावशो—

सुगुरु—जे कारण कार्यथी भिन्न छे अने जे कारण माटे कर्ताने प्र-
यास करवो पडतो नथी, अने कार्यनी सिद्धिमां निश्चयथी ते
जोइए. अने जे बीजा कार्योमां पण कारणछे. तेने अपेक्षा
कारण कहेछे.

यथा पृथ्वी, आकाश, काल, ए विना घटादिककार्यनी निष्पत्ति
थती नथी. भूमी, आकाश, काल, जेम घटनी निष्पत्ति प्रति कारणछे
तेम अन्य कार्योना प्रति पण कारणछे. कर्त्ता जेम उपादान तथा नि-
मित्त कारणनो व्यापार करेछे. तेम एनो प्रवर्तन करतो नथी. ते
अपेक्षा कारणनुं तत्त्वार्थादिक ग्रंथोमां कहंछे.

યથા.

ઘટસ્થ उत्पत्तो अपेक्षा कारणं व्योमादि अपेક્ષતે તેનવિના
તદ્ભાવાભાવાત્ નિર્વ્યાપારં અપેક્ષાકારણં ઇતિ તત્ત્વાર્થવૃત્તો
હવે આત્મા કર્મક્ષય કરી મુક્તિપદ પામે તેમાં અપેક્ષા કારણ
દર્શાવેછે.

મનુષ્યગતિ પ્રથમ વજ્રરૂપધનારાચ સંગ્રયણ, પંચેન્દ્રિયપણું ઇત્યાદિ
સિદ્ધિરૂપ કાર્યનું અપેક્ષાકારણ જાણવું.

નિમિત્ત કારણની પ્રાપ્તિ વિના અપેક્ષાકારણ લેખે આવતું નથી.
જે ભવ્યજીવે નિમિત્તકારણ આચર્યું નથી તેની મનુષ્યગતિ અપેક્ષા-
કારણમાં ગણાતી નથી. શ્રીદેવગુરુના પુષ્ટ નિમિત્તે ઉપાદાનકારણને
તરતમયોગે પ્રગટાવતો અસાધારણ કારણતાએ ચઢતો મનુષ્યાદિક
અપેક્ષા કારણપણે કરી તત્ત્વાનંદરૂપ કાર્યનો કર્તા આત્મા થાય.

ઉપાદાનાદિક ત્રણની કારણતા નિમિત્તના અવલંબનથી પ્રગટે
છે માટે ભવ્યપ્રાણી નિર્દોષપણે શુદ્ધ નિમિત્તકારણને સેવે. અને
શુદ્ધ નિમિત્ત કારણીભૂત શુદ્ધ દેવ, તથા મુગુરુના સેવનથી કર્તા-
પણું સ્મરે, અને કર્તાપણું સ્મરણ કરી સ્વકાર્ય કરે.

શ્રી આત્મમીમાંસામાં ત્રણ કારણ કથ્યાંછે.

સમવાયાસમવાયિ નિમિત્તભેદાત્.

સમવાયી કારણતે અપેક્ષાએ ઉપાદાનકારણ જાણવું. અને અસમ
વાયિ કારણતે નામાંતર અસાધારણ કારણ કહેવાયછે તથા નિમિત્ત
કારણના વે ભેદ જાણવા. એક નિમિત્તકારણ વીજું અપેક્ષાકારણ-
વહી કારણના વે ભેદ શાસ્ત્રમાં કહ્યાંછે. એક ઉપાદાનકારણ. વીજું
નિમિત્તકારણ જાણવું. ઘટદટ્ટાંતમાં ઘટરૂપ ભિન્ન કાર્યનો કર્તા
કુંભકાર ઘટથી ભિન્નછે, તેમ સિદ્ધતારૂપ અભિન્ન કાર્યનો કર્તા
આત્મા પણ કાર્યથી અભિન્નછે. જ્ઞાનનો કર્તા આત્માછે તેમ સંપૂર્ણ

सिद्धतारूप कार्यनो कर्त्ता पण आत्माछे. कर्त्ता आत्मा ज्यारे कारणनीयोगवाइ पामे त्यारे कार्यनी सिद्धि नीपजावे. एकलो कर्त्ता कारण सामग्री विना कार्य करी शके नहीं एवी स्वभावता जाणवी.

उपर प्रमाणे आत्मा परमात्मपद पामे तेमां जे जे कारणो जो-इए. तेनुं यत्किंचित् स्वरूप दर्शावुं.

शिष्य--हे सुगुरो ! पूर्वोक्त कारणोमांथी व्यवहार धर्मरूप केटलां कारण जाणवां.

सुगुरु--हे शिष्य स्वस्थ चित्तथी सांभळ--जे कारणो कार्य सिद्धि थतां रहेतां नथी. अने कार्य सिद्धिमां अवश्य कारणी भूत छे, ते कारणोनी प्राप्तिने व्यवहार धर्म कहेछे. निमित्त कारणनी सेवना तथा असाधारण कारणनी प्रवर्तना पण व्यवहार धर्म कथायछे. नीचेना गुणस्थानकनुं छोडवुं अने उपरना गुणस्थानकनुं आदरवुं ते शुद्धव्यवहार धर्म जाणवो. वळी साधुधर्म वा श्रावकधर्म पणव्यवहार नयथी धर्म कथायछे. व्यवहार धर्म कारणछे, अने निश्चय धर्म कार्यछे कारण अनेक छे अने कार्य एकछे. माटे असंख्ययोग जिनेश्वर भगवाने कथायछे. तेमां पण नवपदनी मुख्यता जाणवी. जेजे अंशे निरूपाधिपणुं तेते अंशे धर्मनी प्राप्ति जाणवी.

शिष्य--मनुष्यगति विना आत्मा सिद्धतारूप कार्य अन्य गतिमां प्राप्त करी शके के नहीं.

सुगुरु--मनुष्यगति विना सिद्धतारूप कार्यनी सिद्धि थती नथी. प्रथमतो ऐकेंद्रियमां अपेक्षाकारणरूप नरगति प्रथम संघयण नथी. तथा निमित्त कारण पण नथी. द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, मां अपेक्षा कारण नथी. पंचेंद्रियना चार भेदछे. प्रथम देवता समाकिती होयछे तेमने क्षयोपशमभावनुं मतिज्ञान तथा श्रुत-

જ્ઞાન હોયછે. અને તેઓ સંમકિતપણાથી ઘોઘા ગુણઠાણાના સ્વામી જાણવા. એટલે તે અવિરતિ સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ દેવતા જાણવા. તેઓ વિરતિપણાને પામે નહીં એવી દેવગતિની સ્થિતિ છે માટે તેઓ ઉપરઉપરના ગુણઠાણે ચઢી શકતા નથી. મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવતાઓતો પ્રથમ ગુણસ્થાનકે વર્તેછે. વેમાનીક, ભુવનપતિ, વ્યંતર, અને જ્યોતિષ એમ દેવતાના ચાર પ્રકારછે. તિર્યંચ પંચેદ્રિયના પંચભેદછે જલચર, ધલચર, સ્વેચર, ઉરપારિ સર્પ, ભુજપરિસર્પ.

તિર્યંચ સમકિત પામી શકેછે. કૃષ્ણમહારાજના ભાઈ વલ્લદેવ મુનીશ્વરનું એક હરિણભક્ત હતું. પળ ત્યાં અપેક્ષા કારણ પ્રથમ તો નથી. ગુર્વાદિકનું નિમિત્ત પામી કદાપિ પંચમ ગુણસ્થાનક પર્યંત જાય. પળ ત્યાં અસાધારણ કારણની શ્રેષ્ઠતા નથી. અસાધારણ કારણનો અંશ પામે.

નારકીના જીવોનો પળ દેવતાની પેઠે અધિકાર સમજી લેવો એ ત્રણ ગતિમાં ધર્મસામગ્રીની સંપૂર્ણ જોગવાઈ નથી.

યતઃ ગાથા

દેવા વિસય પસત્તા, નેરહ્યા વિવિહ્ દુઃસ્વ સંસત્તા ॥
તિરિયા વિવેગ વિગલા, મણુઆણં ધમ્મ સામગ્ગી ?

દેવતાઓ વિષયમાં પ્રસક્તછે. નારકી જીવો અહર્નિશ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃસ્વો ભોગવ્યા કરેછે, તિર્યંચ વિવેકથી વિકલછે. ફક્ત ગર્ભજ મનુષ્યોને ધર્મની સામગ્રીછે.

મનુષ્યગતિમાં અપેક્ષા કારણ, નિમિત્ત કારણ, અસાધારણકારણ, ઉપાદાન કારણ, એ ચાર કારણની સામગ્રી પ્રાપ્ત થાયછે. વલ્લી અપેક્ષા કારણમાં પ્રથમ સંઘયણ અધુના નથી.

હાલ પંચમારકે પળ નિમિત્તાદિ કારણો પામી આત્મધર્મ સાધન થાયછે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમભાવે અસાધારણ કારણને અવલંબતો જીવ શુદ્ધાનુભવ પામેછે. અને ભવ્ય, કર્મનાં તિક્ષ્ણ વંધનને છેદવા સમર્થ થાયછે,

માટે ભવ્યજીવોએ ચિંતાંમાણિરત્ર, કલ્પવૃક્ષથી પળ દુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ પામી ધર્મસાધન કરવું ગયો વચ્ચત પશ્ચાત્ આવતો નથી. આયુષ્ય ક્ષણેક્ષણે ઓછું થતું જાયછે. આ દુનીયામાં કોઈ અમર રહ્યો નથી અને કોઈ રહેવાનો નથી. કાયારૂપ માટીનું પૂતલું આત્માનું કદી થયું નથી, અને થવાનું નથી. મ્રાંતિથી પરવસ્તુમાં સુખબુદ્ધિ કલ્પાયછે. જેમ આકાશમાં કમલની ઉત્પત્તિ સ્વોદીછે. તેમ પરવસ્તુમાં સુખબુદ્ધિ સ્વોદીછે. જડવસ્તુમાં આત્મસુખ ક્યાંથી હોય; અલવત જડવસ્તુથી કદાપિ સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથીજ. વાલ્યાવસ્થામાં અજ્ઞાનતાયોગે જે સુખ ધૂલના ઢગલામાં રમકડાં રમવાથી માન્યું હતું. તે મોટી ઉમર થતાં પોતાની મેઝે ટલેછે. ઇટલે મોટી ઉમર થતાં રમકડાં વા ધૂલમાં રમવાનું મન થતું નથી. તે રમત ઉપર અરુચિ થાયછે. તેમ વિષયભોગ આદિમાં રુચિ વાલ જેવા જીવોને થાયછે. જેમ કાગડાએ વિષ્ટા ચુંથવામાં પોતાનું શ્રેયઃ માન્યુંછે. તેમ અજ્ઞાની બાલમનુષ્યોએ વિષયભોગ આદિ પરવસ્તુમાં પોતાનું સુખ માન્યુંછે પણ તે સર્વ મિથ્યાછે. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ આગલ એવા બાલજીવો કેવલ દયા પાત્રછે. આત્મામાં અલંકાર પરમાનંદ સમાયોછે. અનંતસુખ આત્મામાં રહ્યુંછે. શોધેસોપાવે આત્મસુખની પ્રાપ્તિ અર્થે જ્ઞાતાઓ આત્મધ્યાનમાં સદાકાલ મગ્ન રહેછે. પરવસ્તુમાં રાગદ્વેષ બુદ્ધિ ધારણ કરતા નથી. પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા કરેછે. પરભાવનો અનાદર કરેછે. પરવસ્તુમાં આત્મપેશું કંઈ માનતા નથી. પુદ્ગલ વસ્તુથી આત્મા સદા ન્યારોછે એમ ભાવેછે, અને સદા અંતર્લક્ષ્ય રાખે

પરપરિણતિનાં દ્વાર રોકેછે. આત્માના ગુણ પર્યાયનું ચિંતવન કરેછે. પોતાના આત્મામાં અનંતરુદ્ધિ શોધેછે. ઉજ્જ્વલ ધ્યાન ધ્યાવેછે, અને જ્ઞાનીઓ મનમાં થતા અનેક સંકલ્પવિકલ્પો દૂર કરી આત્મસ્વભાવમાં મગ્ન રહેછે, પ્રતિદિન ઉચ્ચસ્થિતિને ભોગવેછે. સહજ શાંતિથી થતું તાત્ત્વિક સુખ તે પ્રાપ્ત કરી શકેછે. મનની થતી ચંચલતાનો ત્યાગ કરવો. મનસંબંધી પ્રથમ ઘણું કહેવામાં આવ્યુંછે. તેથી અત્ર વિશેષ વર્ણન કરવું યોગ્ય નથી. તોપણ પ્રસંગવશાત્ કહેવાનું કે મન ચંચલ અને અસ્થિરછે તે જ્યાં જાય ત્યાંથી પાછું વાળીને આત્માની સાથે વશ કરવું.

મન જ્યાં સુધી સ્થિર રહે નહીં ત્યાં સુધી શાસ્ત્રોક્તક્રિયા જેટલી કરીએ તેટલી સફલ થાય નહિ. શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહેછેકે—

શ્લોક.

યા નિશ્ચયૈકલ્પીનાનાં, ક્રિયા નાતિપ્રયોજના ॥

વ્યવહાર દશાસ્થાનાં તાદૃશી ગુણાવહાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જેનું મન નિશ્ચયમાં લીનછે. તેને ક્રિયાનું પ્રયોજન નથી. વ્યવહાર દશાવાળાને ક્રિયા આતિ ગુણકારીછે. મન વશ કરવાથી વંધાતાં કર્મ અટકેછે, જ્ઞાની થઈને ફરતા એવા પુરુષોથી પણ મન જીતાતું નથી. અભ્યાસથી મન જીતાયછે, મહા અનુભવી યોગીઓના શિષ્યો મન વશ કરી શકેછે. પુસ્તક, પોથી, પુરાણ, વાંચવાથી પણ જે મન વશ થતું નથી, તે મન મુગુરુ મહારાજની ગુપ્ત અર્પેલી કુંચીઓથી ધીરે ધીરે વશ થાયછે. પુસ્તક સિદ્ધાંતમાં લખેલા વિષયોને જાણી મુગુરુ પરિણામિકી શુદ્ધિથી જે અનુભવ મેલવ્યો હોયછે તે શિષ્યો કે જે ગુરુના સદાને માટે વિશ્વાસી હોયછે તેને મળેછે. માટે મુગુરુનું શરણ કરી આત્મિક ધર્મની પ્રાપ્તિ કરવી.

कर्मनो क्षय कर्ता आत्मिकधर्मनी आविर्भावता थायछे. काया पुद्गलछे, वचन पुद्गलछे, मनपुद्गलछे, धर्म तो निश्चयथी चेतनगत जाणवो, आत्मामां धर्म रहेछे. ते आत्मिक धर्म आत्मस्वभावे स्थिर थतां प्रगटेछे. निश्चयथी आत्मा अरूपीछे, अने आत्मामां रहेलो धर्म पण अरूपीछे. असंख्य प्रदेश आत्माना छे, प्राति-प्रदेशे अनंत अनंत धर्म व्यापी रह्योछे, तात्त्विक आत्मिक धर्मथी अनंत सुखनी प्राप्ति थायछे. कर्मनो क्षय करी जे भव्यो सिद्धिपद पाम्याछे तेमने शुद्ध आविर्भावे आत्मिक धर्म प्रगट्योछे, जे जीवो कर्म सहीतछे तेमने तिरोभावे आत्मिक धर्म जाणवो. जे वस्तु मूलमां वस्तुतः सत्पणे नथी. तेनी उत्पत्ति थती नथी. कारण के-

नासतो विद्यतेभावो

सारांश के-असत्तुं उत्पन्न थवापणुं नथी.

शिष्य-जेम असत्तुं उत्पन्न थवापणुं नथी. तेम सत् जे वस्तु त्रिकालमां वर्तती होय तेनी उत्पत्ति कहेवी ए पण अयुक्तछे. कारण के-जे वस्तुनो उत्पाद थाय ते वस्तु प्रथम होय नहीं. यथा पट तेनो उत्पाद थयो तो ते प्रथम नहोतो. तेम जो आत्माना धर्मने सत् मानवामां आवे तो ते त्रिकालमां विद्यमानपणाथी तेनी उत्पत्ति थइ एम कहेवुं असत्य ठरेछे अने जो आत्माना शुद्ध धर्मने असत् कहेवामां आवे तो तेनी उत्पत्ति असत्य ठरेछे माटे हे सुगुरो कृपा करी यथार्थ स्वरूप समजावशो.

सुगुरु-हे शिष्य ! एकाग्र चित्तथी श्रवण कर. असत् पदार्थनी तो त्रिकालमां पण उत्पत्ति थती नथी, हवे सत्त्वस्तुनो विचार करीए.

ગાથા.

ભાવસ્સ ણત્થિ ણાસો, ણત્થિ અભાવસ્સ ચેવઁપ્પાદો;
ગુણ પજ્જયેસુ ભાવા, ઁપ્પાદ વણ પકુઁવ્વંતિ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—ભાવનો ઇટલે સત્સ્વરૂપ પદાર્થનો નાશ નથી, અને નિશ્ચયથી અભાવ ઇટલે અસત્નો ઉત્પાદ નથી, ગુણપર્યાયોમાં ભાવો ઉત્પાદ વ્યયને કરેછે.

સારાંશ કે—દ્રવ્યાર્થિકનયથી સત્ પદ્ધત્પદાર્થો ઉપજતા નથી, તેમ વિનાશતાને પળ પામતા નથી.

અને જે ત્રિકાલ અવિનાશી સત્પદાર્થોમાં ઉત્પાદ વ્યય થાય છે તે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી ગુણપર્યાયોમાં જાણવા.

હવે આત્મધર્મના સત્પણા સંવંધી વિચાર કરતાં સમજાશે કે આત્મિક શુદ્ધ ધર્મનું સત્પણું દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ અનાદિ સત્પણે છે. જો કે કર્માવરણથી આત્મિક શુદ્ધ ધર્મનું આચ્છાદન થયું છે તોપણ આત્મધર્મનું દ્રવ્યાર્થિકનયથી જોતાં સત્પણું ટલ્યું નથી. અનાદિ કાલથી કર્માવરણથી આત્મિક ધર્મ આચ્છાદનતાને પામ્યો છે ઇટલે તે તિરોભાવે સત્પણે વર્તે છે, આત્મિક શુદ્ધ ધર્મનું સત્પણું વે પ્રકારે છે. સંસારદશામાં તિરોભાવે સત્પણું અને સિદ્ધાવસ્થામાં આવિર્ભાવે સત્પણું એમ પ્રકારે જાણવું. અનાદિ કાલથી જીવની સાથે કર્મનો સંવંધ છે અને તે કર્મના સંવંધે આત્મિક શુદ્ધ ધર્મ ઢંકાયો છે. તે જ્યારે કર્મનો નાશ થાય છે ત્યારે આત્મિક શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટપણે પ્રકાશે છે, હવે સત્સ્વરૂપ આત્મિક ધર્મનો ઉત્પાદ કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવે છે. તિરોભાવપણે વર્તતો આત્મિક ધર્મ છે તેનો આવિર્ભાવ થયો. તેની અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિ સમજવી સારાંશ કે—સત્સ્વરૂપ જે આત્મિક શુદ્ધ ધર્મનો કર્માવરણથી તિરોભાવ થયો હતો. તે સત્સ્વરૂપ આત્મિક શુદ્ધ ધર્મનો કર્મનાશથી આવિર્ભાવ થયો—તિરોભાવનો જે

आविर्भाव तेनी अपेक्षाए शुद्धधर्मनी आत्मां उत्पत्ति जाणवी. सत् पणुं तो प्रथम पण विद्यमान हतुं. हवे ते उपरथी स्पष्ट समजाशे के सत्स्वरूप आत्मिक धर्म द्रव्यार्थिकनयनी अपेक्षाए सदात्रिकाल सत्पणे जाणवी.

तिरोभावे ढंकाएलो धर्म आविर्भावनी अपेक्षाए प्रगटपणे वर्तातो नथी माटे असत् अने तिरोभावनो नाश थतां आविर्भावपणे प्रकाशतां सत्स्वरूप जाणवी.

आविर्भावपणे आत्मिकशुद्धधर्म प्रगट थतां आत्मा परमात्म स्वरूप थइ जायछे अने ते अनंत सुखनो भोगी थायछे. पश्चात् कंड कर्त्तव्य बाकी रहेतुं नथी. सिद्ध स्वरूप थतां पण आत्मां पर्याया-र्थिकनयनी अपेक्षाए पर्यायनो उत्पाद व्यय समये समये बन्या करे छे, सिद्धस्वरूपी आत्मां अक्रियपणुं जाणवुं. गमनागमन पण सिद्धात्माने नथी. रागद्वेषरूप मलनो सर्वथा क्षय थवाथी सदाकाल स्वस्वभाव रमगतागुण प्रगटपणे वर्तेछे, ज्ञानावरणीय अने दर्शना वरणीय कर्मनो सर्वथा समूलतः क्षय थवाथी अनंत ज्ञान अने अनंत दर्शन आत्मां प्रगटपणे प्रकाशेछे एम अष्टकर्म क्षयथी अष्टगुण आदि अनंत गुण आत्मां आविर्भावताए प्रगटेछे.

एम अनंत धर्ममय आत्मा जाणवी, सत्य धर्म आत्मां रहेछे, शुद्ध आत्मिक धर्म प्रगटाववाना हेतुओने व्यवहार धर्म कथायछे, माटे व्यवहार धर्म अने निश्चय धर्म ए वेनुं अवलंबन करवुं.

श्री सिद्धसेनाचार्य कहेछे के—

श्लोक.

निश्चयव्यवहारौ द्वौ, सूर्यचंद्रमसाविव ॥

इहामुत्र दिवारात्रौ, सदोद्योताय जाग्रतः ॥ २ ॥

અંતસ્તત્ત્વં મનઃ શુદ્ધિ, વૈદિસ્તત્ત્વંચ સંયમઃ ॥
 કૈવલ્યં દ્વયસંયોગે, તસ્માદ્ દ્વિતયભાગ્ભવ ॥ ૨ ॥
 નૈકચક્રોસ્થો યાતિ, નૈકપક્ષો વિહંગમઃ ॥
 નૈવમેકાતમાર્ગસ્થો, નરો નિર્વાણ મૃચ્છતિ ॥ ૩ ॥
 પરસ્પરં કોઽપિયોગઃ, ક્રિયા જ્ઞાન વિશેષયોઃ ॥
 સ્ત્રીપુંસયોરિવાનંદં, પ્રસૂતે પરમાત્મજં ॥ ૪ ॥
 ભાગ્યં પંગૂપમં પુસાં, વ્યવસાયોઽ ધસંનિમઃ ॥
 યથા સિદ્ધિસ્તયોર્યોગે, તથા જ્ઞાનચરિત્રયોઃ ॥ ૫ ॥
 સ્વદ્ગ્રહકવજ્જ્ઞાને, ચારિત્ર દ્વિતયંવહન્ ॥
 વીરો દર્શન સન્નાહઃ કલેઃપારં પ્રયાતિવૈ ॥ ૬ ॥
 એકાંતે નતુ લીયંતે, તુચ્છેઽનેકાંતસંપદઃ
 નદરિદ્રગૃહે માંતિ, સાર્વભૌમસમૃદ્ધયઃ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થઃ—નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય આ જગત્માં સૂર્યચંદ્રની
 પેઠે પ્રકાશ કરતા જાગતાછે. સૂર્ય અને ચંદ્રની ઉપમામાં વિશેષ ગં-
 ભીર ભાવાર્થ સમાયોછે. સૂર્ય અને ચંદ્રના પ્રકાશમાં ઘણું સમજવાનું
 છે. પૂર્વોક્ત શ્લોકોના ભાવાર્થ સ્પષ્ટછે. તેનું તેથી અત્ર વિવરણ કર્યું
 નથી. તુચ્છ એકાંત માર્ગમાં અનેકાંત સંપદાઓ લીન થતી નથી. આ
 વાક્ય આપણને કેટલું સમજાવેછે, તેની કેટલી વધી મહત્ત્વતાછે.
 વળી કહેછે કે—દરિદ્રના ઘરમાં સાર્વભૌમની સમૃદ્ધિ માતી નથી. માટે
 ભવ્યાત્માઓ આયતિ સર્વ શાશ્વત સુખ સંતતિ પ્રદાયક વ્યવહાર
 નિશ્ચય ધર્મનું અવલંબન કરી ઉત્તમ પુરુષોના પંથને અનુસરતું તેમાં
 હિત સમાયલુંછે. અજ્ઞાન માર્ગની અંધ શ્રદ્ધાથી એકાંત માર્ગનું સેવન

करनारा मत कदाग्रही जीवो-व्यवहार अने निश्चयनयना ज्ञान विना वस्तु स्वरूप ओळखी शकता नथी. अने तेथी कर्तव्य कार्य सन्मुख थता नथी. सातनयोना ज्ञान विना जगत्मां मतोनी उत्पत्ति थइछे, परस्परनयोनी निरपेक्षताए वस्तु स्वरूप यथार्थ कथातुं नथी. श्री यशोविजयजी उपाध्याय कहेछे के-

एवे.कनयना हठथी मतोत्पत्ति.

श्लोकः

बौद्धाना मृजुसूत्रतो मतमभू द्वेदांतिनांसंग्रहात् ॥
सांख्यानां ततएव नैगमनयाद् योगश्चवैशेषिकः ॥
शब्दब्रह्मविदोपि शब्दनयतः सर्वैर्नयैर्गुंफिता ॥
जैनीदृष्टिरितीह सारतरता प्रत्यक्षमुद्वीक्षते ॥ १ ॥

भावार्थ-रुजुसूत्रनयथी बौधमत प्रगटयो, अने संग्रहनयथी वेदांतिनो मत प्रगटयो. तथा सांख्यमत पण नैगमनयथी तथा योग मत अने वैशेषिक मत पण ते नयथी प्रगटयो. शब्दनयथी मीमांसक दर्शन उत्पन्न थयुं. अने जैन दर्शन एटले स्याद्वाद दर्शन तो सर्वनयथी गुंफितछे. माटे अनेकांत जैन दर्शनमां सारमां सारपणुं सदा प्रत्यक्ष-पणे देखीए छीए-जैन सर्व दर्शनीछे. अने वीजां दर्शन ते जैनना एकएक अंशछे.

श्री आनंदधनजी महाराज कहेछे के.

जिनवरमां सघळां दर्शनछे, दर्शने जिनवर भजनारे;
सागरमां सघळी तटिनी सही, तटीनीमां सागर भजनारे.
पड्दर्शन जिन अंग भणीजे.

जिनदर्शमां सर्व दर्शनछे माटे अन्य दर्शन जिनेश्वर दर्शन अंग-भूतछे. अने एवे.का दर्शनमां सर्वांशे सप्तनय परिपूर्ण जैन दर्शननी

પ્રાપ્તિ થાય નહીં. કારણ કે તેમાં જૈન દર્શનની ભજના છે. એક અંગ-
નય પક્ષથી પામીએ પણ સર્વાંગે પ્રાપ્તિ થાય નહીં. જેમ સઘલી નદીઓ
સમુદ્રમાં હોય પણ નદીઓમાં સમુદ્રની ભજના જાણવી. સારાંશ કે-
જે નદી સમુદ્રમાં મળી તેમાં સમુદ્રની ભરતીઓટનું પાણી આવે. એવી
રીતે નદીઓમાં સમુદ્ર એકદેશે સંભવે છે. તેવી રીતે સમુદ્રની ઉપમાને
ધારણ કરનાર જિનવરનાં એ પદ્દર્શન તે અંગ જાણવાં. એકાંતે
નયનું કથન કરતાં. મિથ્યાત્વ લાગે-કહું છે કે-

એગંતે હોઈ મિચ્છંતં.

એકાંતે મિથ્યાત્વપણું હોય-માટે હિતશિક્ષા નિગ્રંથ પ્રવચન કયે
છે કે-એકાંતપક્ષ આત્મ હિતકારક નથી. વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય
અવલંબી આત્મ ધર્મરૂપ સાધ્યના સાધક બનવું. સાધ્યની સિદ્ધિ કરવી
મુશ્કેલ છે. વાતો કરવી સહજ છે માટે આત્મિક હિતેચ્છુઓએ પ્રમાદ
ત્યાગ કરવો અને વ્યવહાર નિશ્ચયધર્મનું સાધન કરવું. સત્તનય સત્ત-
ભંગી ચારનિક્ષેપા પદ્ધત્ય, ગુણપર્યાય-ઉત્સર્ગ અપવાદથી પરિપૂર્ણ
સ્યાદ્વાદમતને કોઈ વીરલા ભવ્ય પુરુષો સમ્યગ્ રીત્યા જાણી શકે છે.
કેટલાક વિચિત્ર માર્ગની ભ્રમણાઓમાં ગોથાં ચાલે છે કેટલાક જ્ઞાન જ્ઞાન
પોકારી જ્ઞાની નામ ધરાવી શુદ્ધ ધર્મરૂપ ક્રિયા તરફ અરુચિ માર્ગ દર્શાવે
છે અને ક્રિયાનું ઉચ્ચાપન કરે છે, તેથી સ્વઆત્માનો ઉદ્ધાર કરી શકતા
નથી. સત્તનયોથી પરિપૂર્ણ વીતરાગ ધર્મને સત્ગુરુ અને સત્શ્રદ્ધા વિના
અવગાહવો મુશ્કેલ છે માટે ભવ્ય પુરુષો પ્રમુના ધર્મનો માર્ગ સમજી
નિશ્ચયદૃષ્ટિ હૃદયમાં ધારણ કરી વ્યવહાર માર્ગે ચાલે છે.

શ્રીયશોવિજયજી વચનામૃત.

નિશ્ચય દૃષ્ટિ ચિત્ત ધરીજી-ચાલે જે વ્યવહાર-ઇત્યાદિ.

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય મહા વિદ્વાન્ હતા. સંવત્ ૧૭૪૦
ની લગભગ વિદ્યમાન હતા, આત્મિક ગ્રંથો દરેક દર્શનના વાંચ્ય

हता. अध्यात्मज्ञानदृष्टि पण धरावता हता, जेमणे शास्त्रवार्ता समु-
च्चय आदि शतग्रंथ वनाव्या. ते महा पुरुष पण निश्चय दृष्टि हृदयमां
धारण करी व्यवहार मार्गे चालवानी खास भलामण करेछे. श्रुं
हालमां अध्यात्मनी किंचित् वात सांभळी व्यवहार मार्गथी विरुद्ध
चाली डोळघालु अध्यात्मी वनी जनाराओ करतां विशेष ज्ञानी
नहोता. एम क्रेम कहेवाय ? ना तेओ महा ज्ञानी हता. माटे व्यं-
वहार धर्म मार्गनुं यथाविधि यथाशक्ति आराधन करता हता—

भगवान् सर्वज्ञानी कहेछे के—

जइ जिणमयं पवज्जह, तामा ववहारनिथए मुयह;
ववहारनओ छेए, तिथुच्छेओ जओ भणिओ ?

जो तुं जिनदर्शनने अंगीकार करे तो व्यवहार अने निश्चयने
मूकीश नहीं. कारण के—व्यवहार नयनो उच्छेद कर्याथी तीर्थनो
उच्छेद कर्यो कहेवायछे, माटे महात्मा थवानी इच्छा होय तो प्रभुनी
शिक्षा धारवी. मानवी,

केटलाक ज्ञाननी आकांक्षा विना अंध श्रद्धावाननी पेठे क्रिया
करेछे. ते क्रिया जइ जाणवी तेमनो धर्मव्यवहार फोनोग्राफवत् जाणवो.

कोइ एम कहेसे के—वरावर वस्तुनुं स्वरूप समजीने अमे क्रिया
करीश्रुं—ज्यां सुधी ज्ञान नथी त्यां सुधी क्रिया शाकामनी ? प्रत्युत्तरमां
समजवानुं—एम बोलवामां पण समजवानी घणी तारतम्यता समाइछे.
प्रथम विकल्प थसे के कया ज्ञाननी प्राप्तिथी क्रिया करवी. मति-
श्रुतज्ञाननी प्राप्तिथी वा केवलज्ञाननी प्राप्तिथी.

मतिश्रुतज्ञान थया वाद क्रिया करवी एम कहेतां पण विचा-
रवानुं के—गणधरोना जेवुं मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, तेवुं ज्ञान हालना
वखतमां नथी. त्यारे कहो के चउदपूर्वी वा दशपूर्वधारी जेवुं मति
ज्ञान तेवुं ज्ञान पण हालना वखतमां नथी त्यारे हालमां मतिज्ञान

શ્રુતજ્ઞાન તરતમતાણ થોહું અપેક્ષાણ કહેવાય. હવે જ્ઞાનનેજ માનનારા કહો કે, કેવું જ્ઞાન થયાર્થી ક્રિયા કરશો, તે વતાવો, વા કહો કે, જ્યાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય ત્યાં ક્રિયા હોય કે નહીં. અને વળી વિચારો કે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની ક્રિયા વિના શું કરે. માટે ક્રિયાનો સ્વીકાર કરવો યોગ્યછે. ક્રિયા વિના એકલું જ્ઞાન શું કરે. ક્રિયા જ્ઞાનની પાસે હોયછે શાસ્ત્રમાં પણ—

જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ

જ્ઞાન અને ક્રિયાર્થી મોક્ષછે, જ્ઞાનાભ્યાસરૂપક્રિયા વિના જ્ઞાનનો પણ ક્ષયોપશમ થતો નથી. ત્યાં પણ ક્રિયાની જરૂરછે. કોઈ એમ કહેશે કે, મતિ વા શ્રુતજ્ઞાન થયું એમ પ્રત્યક્ષ જણાશે એટલે ક્રિયા કરીશું. તેના ઉત્તરમાં સમજવાનું કેવલજ્ઞાન પ્રત્યક્ષજ્ઞાનછે, મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષજ્ઞાનછે. મતિ વા શ્રુત છે કે નહીં તે અનુમાનથી જાણી શકાય. કેવલજ્ઞાની કંઈ કહેવાતો કોઈ આવનાના નથી. માટે ભવ્ય જીવોએ જ્ઞાન શ્રદ્ધાથી જાણી ધર્મધ્યાનાદિ કારક ક્રિયામાં પ્રવર્તવું—

આલેખક—કોઈ સ્થલે જ્ઞાનની વિશેષતા વા ક્રિયાની ન્યૂનતા લખે તોપણ તે કોઈના આદરભણીયા કોઈના નિષેધ ભણી નથી કિંતુ વચ્ચેના સ્વીકાર માટેછે એમ સમજવું. એકજ સ્થલે સર્વનું સ્વરૂપ એકજ વચ્ચે વર્ણવી શકાતું નથી. તેથી જેજે સ્થલે જેનું જેનું સ્વરૂપ વર્ણન કરવામાં આવે તે નયની સાપેક્ષતાએ તે ગ્રહણ કરવું. વ્યવહાર ધર્મ અને નિશ્ચયધર્મ સદા જયવંતા વર્તેછે. સદ્ગુરુપાસેથી એનું સ્વરૂપ સમજવું. મતિ મંદતાથી શંકાદિ ઉત્પન્ન થાયતો પણ સર્વજ્ઞ વીરના વચનમાં સત્યતા ભરીછે. મતિદોષ કાઢી સત્શાસ્ત્રનો ગુરુગમતા, પૂર્વક અભ્યાસ કરવો. કેટલીક વાતોમાં તો શ્રદ્ધાજ રાખવી પડેછે. કેવલજ્ઞાનથી જાણેલા પદાર્થોનું સ્વરૂપ તેને અલ્પમતિ જ્ઞાની

जीव बराबर शी रीते समझी शके, माटे जिनवचनमां जरा मात्र शंकाનો अवकाश नथी. एम श्रद्धा करवी मोक्षार्थी जीवने घटेछे.

उपर प्रमाणे यथा मतिलेशयी व्यवहार निश्चयधर्म वा धर्म क्यां रहेछे ते दर्शाव्युं.

सप्तम विषय.

हुं संसारमां जन्म मरण पायुंछुं तेनुं थुं कारण ?

प्रत्युत्तर—कर्म, कर्म ए आत्मा नथी. आत्माथी भिन्न द्रव्यछे. आत्माणी साथे अनादिकालथी लाग्युंछे. जेनी आदिनथी तेनो अनादिकाल समजवो—

प्रश्न—कर्म आत्माणी साथे पोते पोतानी मेळे लाग्यांछे वा कोइए लगाड्यांछे.

उत्तर—कर्म पुद्गल संध स्वरूपछे. जडछे. खरवा मिठवा रूपक्रिया करेछे, अनादिकालथी आत्माणी अशुद्धि परिणतियोगे कर्म ग्रहायछे, परमात्मा आत्माणी साथे कर्म लगाडतो नथी. अर्थात् आत्मा पोते अशुद्ध भावथी कर्मने ग्रहेछे. अशुद्ध परिणति आत्माथी न्यारी नथी तेथी आत्माज पोते कर्मनो कर्ता तथा भोक्ता कहेरायछे.

आत्माणी साथे अन्य कोइ कर्म लगाडतुं नथी. केटलाक जीवो इश्वर जीवनी साथे कर्म लगाडेछे एम मानेछे पण ते युक्तिहीन तथा सर्वज्ञनामत विरुद्ध बातछे. कारण के परमेश्वरने थुं प्रयोजन छे के ते जीवोनी साथे कर्म लगावे. अलवत रागद्वेष रहीत प्रभुने कंडपण प्रयोजन नथी के ते जीवोनी साथे कर्म लगाडी शके. वळी परमेश्वर कहो के परमात्मा सिद्ध, तेभोए कर्मनो नाश कर्योछे, कर्मनो सर्वथा प्रकारे नाश थतां सिद्ध परमात्मा कहेवायछे, त्यारे

સમજવાનું કે, જે સિદ્ધ, પરમેશ્વર કર્માતીત છે અક્રિય છે કોઈપણ પ્રકારની ક્રિયા કરતા નથી. તે વીજાને કર્મ લગાડવાની ક્રિયા કરે તે શશશૃંગવત્ અસત્યવાત ઠરે છે.

પ્રશ્ન—ત્યારે શું સિદ્ધ પરમાત્મા કોઈપણ પ્રકારની ક્રિયા નથી કરતા.

પ્રત્યુત્તર—ના, પૌદ્ગલિક કોઈપણ પ્રકારની ક્રિયા સિદ્ધ પરમેશ્વર કરતા નથી, પોતાના શુદ્ધસ્વભાવે તેમની સદાકાલ સ્થિતિ છે. કર્મ છે તે તો પૌદ્ગલિક છે. પૌદ્ગલિક ભાવથી ભિન્ન પ્રભુયાને સિદ્ધ છે. ભિન્ન પુદ્ગલદ્રવ્યની ક્રિયાને પ્રભુ પરમેશ્વર કરતા નથી, પ્રભુતો અરૂપી છે એવા પ્રભુથી કર્મ જીવોને લગાવવું ત્રિકાલમાં પણ વનેજ નહીં.

સિદ્ધ પરમાત્મા શુદ્ધ સ્વસ્વભાવે સક્રિય છે એટલે સ્વભાવ રમણતારૂપવા પદ્ગુણગુણહાનિવૃદ્ધિરૂપક્રિયાના કર્તા સિદ્ધાત્મા છે.

પ્રશ્ન—સિદ્ધ પરમેશ્વર, જીવો કર્મ સારાં વા નટારાં કર્મ કરે છે. તેનો ઇન્સાફ આપે છે કે નહીં.

પ્રત્યુત્તર—સિદ્ધ પરમાત્મા વા જેને નિરંજન નિરાકાર બ્રહ્મ વા ઇશ્વર કહે છે તે કર્મ પ્રપંચથી અત્યંત ભિન્ન છે. ને તેથી તે જીવોને કર્યાં કર્મ પ્રમાણે ઇન્સાફ (ન્યાય) કરી સુખદુઃખ આપતા નથી. સારાંશે જીવોએ જે કર્મ કર્યાં છે તે દ્રુતસારે સુખ દુઃખ ભોગાવવા જીવોને સારા સ્વોદા ડંચ પથ, પંચી, માણસ, અંધાદિના અવતાર પરમેશ્વર આપતા નથી.

પ્રશ્ન—ત્યારે જીવો સારાં વા સ્વોદાં કર્મ કરે. તે પોતાની મેળે શી રીતે ભોગવે.

ઉત્તર—જે ક્રિયાનો કર્તા જીવ પોને છે તે ક્રિયાનું ફલ ભોગવનાર પણ જીવ પોતે જાણવો. જેમ કોઈ મનુષ્ય તાલપુટ વિષ મક્ક-

ળની ક્રિયા પોત કરે તો તે ક્રિયાથી પ્રાણનાશરૂપ થતું ફલ પળ પોતે ધોગવેછે. હવે કહો કે તેમાં ન્યાય કર્તા કોળ ઈશ્વર વા ક્રિયાનો કર્તા, ઈશ્વરે મનુષ્યના પ્રાણનો નાશ કર્યો વા તાલપુટ વિષે પ્રાણનો નાશ કર્યો. અલવત કહેવું પડશે કે વિષમાંજ ઈવી શક્તિ રહીછે કે તે પ્રાણનો નાશ કરેછે, પ્રત્યક્ષ તે સિધ્ધ વાતછે. ઈશ્વર ન્યાય કરેછે ઇમ માનવું તે કેવલ મૃષા, પ્રમાણવિરુદ્ધ કલ્પના માત્રછે, નિરંજન નિરાકાર ઈશ્વર સિધ્ધાત્માને શું પ્રયોજન છે કે કર્મના ફલોદયને ધોગવાવે.

વળી તે ઉપર વે વિકલ્પ કરીછીએ કે કર્મ પોતે ફલ આપવામાં સ્વતંત્ર છે કે પરતંત્ર પ્રથમ પક્ષમાં કર્મ પોતેજ સારૂ વા યોદું આપવામાં સ્વતંત્ર છે. ઇમ સ્વીકારતાં ઈશ્વર જીવોને કર્યાકર્મ પ્રમાણે ન્યાય આપેછે તે વાત યોદી આકાશ કુસુમવત્ ઠરી. કર્મમાં જ સારૂં વા નઠારૂં ફલ આપવાની શક્તિ રહીછે તો તે પ્રમાણે કર્મથી સુખ દુઃખ ફલ મળશે. પોતાની મેલે જેમ પુરુષનું વીર્ય અને સ્ત્રીનું રેતસ્ ઇવેન /સંયોગમાંગર્ભ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહીછે તથા જેમ અગ્નિમાં સ્વાભાવિક દાહકશક્તિ રહીછે તેથી અગ્નિનો અંગારો હાથમાં લઇએતો પોતાની મેલે હાથ વળે, હાથને વાળવામાં દાહકત્ત્વરૂપ ન્યાય પોતે કરેછે. તેમાં ઈશ્વર કંડ ન્યાય કરતો નથી. તેમ કર્મ પોતે સ્વતંત્ર રીત્યા ફલ આપવા સમર્થ છે. ત્યાં ઈશ્વરને ન્યાય કર્તા માનવો કેવલ ભ્રમણા અને અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ સમજવું. કર્મમાંજ શાતાવા અશાતારૂપ ફલ આપવાની શક્તિ છે ઇમ સત્ય છે, અને ઇમ જ્ઞાન દાઢિથી દેઘાયછે. સર્વજ્ઞને અસત્ય વદવાનું કંડ કારણ નથી હવે વીજો પક્ષ લઇએ, કર્મ ફલ આપવામાં પરતંત્ર છે ઇટલે તે ઈશ્વરના તાવામાં છે. ઈશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે કર્મ ફલ આપી શકેછે ઇમ માનીએતો ઈશ્વર અન્યાયી પ્રપંચી દયાદીન ઠરેછે.

પ્રાશ્નકા તેમ કરતાં ઈશ્વર અન્યાયી દયાહીન પ્રપંચી શીરીતે ઠરે વારુ?

સમાધાન—કર્મ ફલ આપવામાં પરતંત્ર છે. તેમ લાગવામાં પણ પરતંત્ર, જે પરતંત્ર હોય તે સદાય ફલોદયમાં તથા લાગવામાં પરતંત્રજ રહેછે, જેમ તરવાર વીજાને લાગવામાં તથા તેનો પ્રાણ લેવામાં સદાય પરતંત્ર રહીને કાર્ય કરેછે. મનુષ્ય હાથમાં તરવાર ગ્રહીને અન્યને મારે ત્યારે તેના પ્રાણનો નાશ થાયછે, તરવાર પોતાની મેઝે ડંબી થઈ મારવાની ક્રિયા કરી શકતી નથી, કારણ કે તે કર્ત્તાથી પ્રવર્તેછે માટે પરતંત્ર છે. તેમ કર્મ ઈશ્વરના તાવામાં રહી પ્રવર્તતાં હોય તો પ્રથમ જીવોને ઈશ્વરે કર્મ લગાડ્યાં એમ કહીએ તો પહેલા જીવ કર્મરહીત હતા. ત્યારે તેમને જા માટે કર્મ લગાડ્યાં ? કંઈપણ અપરાધ વિના કર્મ લગાડ્યાથી ઈશ્વર અન્યાયી પાતકી ઠરે. વળી કર્મરહીત પહેલા જીવો હતા તેઓને કર્મ લગાડવાથી ઈશ્વર પ્રમુતું થું કલ્યાણ થવાનું હતું અલગત કંઈ નહીં, વળી ઈશ્વરનામાં જીવોને કર્મ લગાડવાની શક્તિ નિત્ય છે કે અનિત્ય છે, જો તે કર્મ લગાડવાની શક્તિને નિત્ય માનીએ તો સદાય ઈશ્વરજીવોને કર્મ લગાડવા કરશે. જીવો કદી કર્મરહીત થશે નહીં. તો પ્રમુતે ભજવું ઇ-યાદિ સર્વ વ્યર્થ કલ્પના માત્ર થઈ પડે. વળી ઈશ્વરમાં કર્મ લગાડવાની શક્તિ અનિત્ય છે એમ કહીએ તો અનિત્ય શક્તિનો આધારી ભૂત ઈશ્વર પણ અનિત્ય ઠરેછે, નિરાકાર સાકાર ઈશ્વર માનવામાં કોઈ પ્રમાણ નથી. નિરાકાર ઈશ્વર સિધ્ધને માનતાં નિરાકાર ઈશ્વરને કોઈપણ જાતની ઇચ્છા નથી તેથી તે કર્મ લગાડવાની ઉપાધિમાં કેમ પડે.

વળી નિરાકાર ઈશ્વરને જો ઇચ્છા કહીએ તો ઇચ્છા અધુરાને હોયછે, પગ પૂર્ણને હોતી નથી. ઇચ્છા માનવાથી ઈશ્વરની પૂર્ણતાનો

नाश थायछे. वळी समजवानुं के-इच्छा राग विना होती नथी अने ज्यां राग होयछे त्यां सदाय द्वेष रहोछे. रागी द्वेषी होयते कर्म सहीत होय अने कर्म सहीत होयते संसारी कहेवायछे, संसारी थवाथी इश्वरपणुं नष्ट थयुं, कर्म कलंक नाश करी निरंजन निराकार पद पामवाथी इश्वरताछे- कर्म ए कंड बोलवा मात्र शब्द नथी, कर्म पुद्गल परमाणुओनो स्कंधथी वनेलुंछे. अने ते रूपीछे. कर्म लागवाथी आत्माना गुणो ढंकायाछे. हवे कहो के-कर्मथी रहीत एवा इश्वरमां कर्म लगाडवानी शक्ति मानवी ए केटली भूलनी वातछे, जे पोते कर्म रहीत थयाछे ते बीजाने केम कर्म लगाडे, कर्म लगाडवानी शक्ति इश्वरमां कल्पवी ते आकाश कुसुमवत् असत्य कल्पना मात्रछे. तेमज इश्वरनामां सुख दुःख भोगाववानी शक्ति मानवी ते पण कल्पना मात्र शश शृंगवत् वातछे.

कर्म पोतानी मेळे लाग्यां एम मानतां इश्वर कर्ता हर्ता नथी एम सिध्द थयुं. हवे जीवने कर्म पोतानी मेळे लाग्यां एम मानतां तर्क थशेके-कर्म लगाडया विना पोतानी मेळे शी रीते लाग्यां अने ते क्यारथी लाग्यां-तेनुं समाधान सूक्ष्म विचारथी थशेके-कर्म अनादि कालथी जीवने लाग्यांछे. जीव अनादि कालथीछे. जेनी आदि होय उत्पन्न थवापणे ते वस्तुनो अंत पण होयछे, जे वस्तुनो आदि अने अंतछे. ते अनित्य होयछे अने जे अनित्य होयछे ते कार्यछे अने जे कार्य पणे वस्तुछे ते विनाशीछे जेम घट उत्पन्न थयानी आदिछे तो तेनो अंत एटले नाश होयले, आत्मा कहो के चेतन वा जीव तेनी उत्पन्न थवानी आदि नथी अर्थात् आत्मा द्रव्यार्थिकनयापेक्षाए कोइनाथी उत्पन्न थयो नथी, अने जे वस्तु उत्पन्न थइ नथी ते अनादि कालथीछे, जेम आकाश. जे वस्तु अनादि कालथीछे तेनो अंत पण नथी, माटे जीव पण अनादि अनंतछे. आत्माना असंख्यान

પ્રદેશમય વ્યક્તિ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંતછે, કોઈ પણ કાલમાં આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ પૈકી એક પ્રદેશ પણ સ્વર-વાનો નથી. આત્મા કહો કે જીવ તે ત્રિકાલમાં પોતાના રૂપે સત્ત્વે અને જે વસ્તુ સત્ત્વે તે નિત્યછે, આત્મા સત્ત્વે માટે તે નિત્યછે,

પ્રાગભાવાપ્રતિયોગિત્વં નિત્યત્વં

પ્રાગ્ભાવનું જે અપ્રતિયોગી હોયતે નિત્ય જેટલા કાર્ય રૂપ પદાર્થો ઘટ પટ ઢંડાદિકછે તે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ અનિત્ય જાણવા-કારણકે ઘટપટાદિક પદાર્થો પ્રાગ્ભાવના પ્રતિયોગીલે. આત્મા વા ચેતન પ્રાગ્ભાવનો અપ્રતિયોગીછે માટે આત્મા નિત્ય જાણવો-દ્રવ્યાર્થિક નય દ્રવ્યત્વ પણાને ગ્રહેછે માટે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ આત્મા નિત્યરૂપ જાણવો. સંસારમાં ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરનારા અનંત આત્માઓનું દ્રવ્યપણું ત્રિકાલ એક સ્વરૂપછે માટે તે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ નિત્ય જાણવા, હવે આત્મા અનાદિ અનંત નિત્યછે, તેમ સિધ્ધ કર્યું, તે આત્માને અનાદિકાલથી કર્મ લાગ્યાંછે તે વાતનું વિવેચન કરાયછે. આત્મા અનાદિકાલથી છે એમ સર્વજ્ઞ શ્રી વીરપ્રભુના વચનથી જાણ્યું તેમ કર્મ પણ અનાદિકાલથી આત્માને લાગ્યુંછે. એમ સર્વજ્ઞ શ્રી મહાવીરના વચનથી જણાવ્યું, વીર પ્રભુ સર્વજ્ઞ અને રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત હતા માટે તેમના વચનનો પૂર્ણ વિશ્વાસ મન્યજીવને થાય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી,

આપ્તોક્તં વાક્યે પ્રમાણં

શ્રી વીરપ્રભુ ત્રિકાલ સર્વજ્ઞાની આપ્ત હતા. માટે તેમનું વાક્ય પ્રમાણીભૂત જાણવું. કર્મ અનાદિકાલથી જીવને લાગ્યાં એમાં આગમ પ્રમાણ પણ સિધ્ધ થયું. કોઈ જીવ રાજા થાયછે, કોઈ રંક થાયછે, કોઈ જન્મથી અંધા વધિર અવતરેછે કોઈ-રોગીતો કોઈ-ભોગી इत्यादि सर्व पुण्यपापનું ફલ પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવેછે માટે તેમાં

प्रत्यक्ष प्रमाण पण सिद्ध करेछे. (भोगायतनं शरीरं) सुख दुःख भोगवानुं स्थान शरीरछे, अने ते प्रमाणे दरेक जीव क्षणिक सुख तथा दुःख शरीरादिकथी भोगवेछे एम प्रत्यक्ष जोवामां आवेछे. तो ते सुख दुःखनुं कारण कर्म-पुण्य पापरूप आत्मानी साथे लाग्युं छे एम अनुमान थायछे. जेम कोइ शहरपासे नदीछे तेमां जलनी रेल आवीछे. शहरनी आसपासतो मेघ वरस्यो नथी. ते उपरथी एम अनुमान थायछे के-ज्यां त्यां अत्यंत मेघनी वृष्टि थवी जोइए. कारणके नदीमां रेल रूप कार्य देखायछे ते मेघनी वृष्टि विना होय नहीं अहीं तो मेघनी वृष्टि थइ. नथी. तेथी अनुमान थायछे के पर्वतमां दूरे खूब मेघ वृष्टि थइ हसे, तेम कर्मनी वावतमां पण अनुमान थायछे के- भोग रोग सुख दुःख रूप कार्य फलतो प्रत्यक्ष देखवामां आवेछे माटे तेनुं कारण कर्म होवुं जोइए. पुण्य पाप विना शाता तथा अशाता वेदनीय होय नहीं, ए अनुभव सिद्ध बातछे, वळी कहेछे के-जेम कोइ वृक्षना कोटरमां अग्नि सळगेछे अंदरना भागमां अग्नि वळेछे बाहिर देखाती नथी बाहिरतो फक्त धूम देखायछे. ते उपरथी अनुमान थायछे के-

यत्रयत्र धूम स्तत्रतत्र वह्निः

ज्यां ज्यां धूम होयछे त्यां त्यां अग्नि होयछे, वृक्ष अंदरथी धूम बाहिर निकळतो देखायछे माटे वृक्षना कोटरमां अग्निछे एम अनुमान थी सिद्धि थायछे. तेम सुख, पूर्णञ्छा, भोग, रोग, शोक, वियोग, अंधत्व, बधिरत्व, दरिद्रत्वरूप, कार्यरूप, फल देखायछे माटे तेनुं कारण पुण्य पापरूप कर्म आत्मानी साथे लाग्युंछे एम सिद्ध थायछे, सर्व विद्वानो कर्मनुं अस्तित्व स्विकारेछे तेम कर्म ग्रंथमां कर्मनुं स्वरूप विस्तारथी हानीए वर्णव्युंछे तेमज कम्मपयडी, भगवतीमृत्र, यत्नवणामृत्र, विपाकसूत्र त्रिगेरे सूत्रो तथा ग्रंथोथी कर्मनुं यथातथ्य स्वरूप सम-

જાયછે અને તે અનુભવમાં આવેછે. કર્મની પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ નિગ્રંથ પ્રવચનમાં સૂક્ષ્મપણે વર્ણન કર્યુંછે: તેવુંવર્ણન અન્ય દર્શનમાં તે પ્રમાણે પરિપૂર્ણ પળ નથી. કોઈ કર્મને કિસ્મત કહેછે, કોઈ કર્મને પ્રકૃતિ કહેછે, પણ કર્મનું અસ્તિત્વ માન્યાવિના છૂટકો થતો નથી.—

શ્લોક.

કૃતકર્મક્ષયોનાસ્તિ, કલ્પકોટીશતૈરપિ ॥

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં, કૃતં કર્મ શુભાશુભં ॥ ૧ ॥

કૃતકર્મનો ક્ષય નથી. કોટીકલ્પશતોએ પણ કર્મ અવશ્ય શુભાશુભ ભોગવવું પડેછે, જન્મજરા અને મૃત્યુ પણ કર્મથી થાયછે. ચોરાશી લાખ જીવયોનિમાં અવતરવું પણ કર્મથી થાયછે. એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયના અવતાર પણ કર્મથી થાયછે, કર્મ અનેક પ્રકારેછે. કર્મના મૂળ આઠ ભેદછે. તેની ઉત્તર પ્રકૃતિ એકશતઅઠાવનછે. દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ, નારકગતિ, એ ચાર ગતિમાં અવતાર પણ શુભાશુભ કર્મથી છે કહ્યુંછે કે—

ગાથા.

જંજેણ કયંકમ્મં, પુવ્વભવે હહ્મભવે વસંતેણ ॥

તં તેણ વેહ્અવ્વં, નિમિત્તમિત્તો પરો હોહ્ ॥ ૧ ॥

જે જીવે પૂર્વભવમાં તથા આભવમાં વસતાં જે કર્મ કર્યાંછે. તે કર્મ તે જીવે ભોગવવા યોગ્યછે. સુખદુઃખમાં પરજીવ તો નિમિત્ત માત્રછે. કર્મનો કર્તા પણ જીવછે તેમ કર્મનો ભોક્તા પણ જીવછે. દેવો સૂયડાંગમૂત્ર-સમ્પત્તિકર્મમાં પરભાવમાં રમતો જીવ પરનો કર્તા તથા ભોક્તા બનેલોછે—કેટલાંક કર્મ ભોગવીને ચેરવેછે. અને જીવ કેટલાંક કર્મ નવાં ગ્રહણ કરેછે—એમ અનાદિ કાલથી જીવ કર્મને ગ્રહણ કરતો તથા કર્મને છંડતો વર્તેછે, માતાનું સ્થિર અને પુરુષના,

વીર્ય સંયોગે ગર્ભમાં જીવનું ઉત્પન્ન થવું અને પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પા
 ઇત્યાદિ સર્વ કર્મનો પ્રપંચછે ગર્ભમાં પણ જીવ ઓજાહારગ્ર
 પ્રશ્ન-ગર્ભમાં જીવ શાવટે આહાર ગ્રહણ કરેછે.

પ્રત્યુત્તર-આહાર ત્રણ પ્રકારનાછે. ૧ ઓજાહાર, ૨ લોમાહ
 (રોમાહાર) કવલાહર-પૂપ એટલે માલપૂઆને જ્યારે ઘ
 તલેછે ત્યારે માલપુઓ સર્વથી ઘીની સાથે પરિણમી જાય
 તેમ ગર્ભમાં જીવ આહારને રેંચી શરીરરૂપે પરિણમ
 શરીરની વૃદ્ધિ કરેછે. રોમથકી જે આહારને ગ્રહણ કરવો
 રોમાહાર કહેવાયછે. હવાનું ગ્રહણ શરીરમાં રોમથી થાય
 મુખથકી જે આહારનું ગ્રહણ કરવું. તે કવલાહાર કહેવાય
 મનુષ્ય પશુ પંક્તી જલચરને કવલાહાર પ્રત્યક્ષ દેખવામાં અ
 છે, એમ ગર્ભમાં ઓજાહારનું ગ્રહણ છે.

પ્રશ્ન-કેટલાક મોઝા લોકો અજ્ઞાનતાથી એમ માનેછે કે-ગર્ભમ
 બાહિર નીકળ્યા વાદ-જીવ શરીરમાં પ્રવેશેછે. અને પશ્ચ
 છઠ્ઠા દીવસની રાત્રીએ સરસ્વતિ વાલકનું ભવિષ્ય કપાલ
 લખેછે અને કહેછે કે-છઠીના લેખ લખ્યા મટે નહીં તેનું વે

પ્રત્યુત્તર-ગર્ભમાંજ જીવ ઉત્પન્ન થાયછે. તે માટે પ્રવચન સારોદ
 નવતત્ત્વ વિગેરે ગ્રંથો જોવા છઠીના લેખ સરસ્વતિ લખેછે
 માનવું પણ મિથ્યા કલ્પનામાત્રછે-કર્મ સાથે બંધ પામેલો જ
 ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાયછે, અને ત્યાં વૃદ્ધિ પામી નવ માસ થ
 વાદ બાહિર નીકળેછે, કોઈ ગર્ભમાંજ મરણ પામેછે. ઇત્યા
 સર્વ કર્મનું ફલછે.

કર્મનો સર્વથા પ્રકારે ક્ષય થવાથી જન્મજરા મરણની મા

प्रश्न—कर्मनो क्षय थवाथी मुक्तिपद मळेछे त्यारे जेटला जीव कर्मनो क्षय करेछे ते परमेश्वर कहेवाय के नहीं.

प्रत्युत्तर—हा, जेटला जीव, कर्मनो क्षय करेछे तेटला जीव परमात्मा सिद्ध, बुद्ध, कहेवायछे, कर्मथकी सर्वथा प्रकारे रहीत थवुं. तेनुं नाम मोक्ष कहेवायछे.

प्रश्न—कर्म सहित जीव मोक्षमां जाय के नहीं ?

प्रत्युत्तर—कर्मसहित कोइ जीव मोक्षमां गयो नथी अने जगे पण नहीं.

शिष्य—हे सद्गुरो—कोइ मति अजानीयोए नवीन कल्पना उत्पन्न करी एम कहेछे के मुक्तिमां केटलांक वर्ष मुथी जीव रही पश्चात् संसारमां आवे छे. आ वावत शुं समजवुं.

सद्गुरु—मुक्तिमां गया बाद जीव पुनर्संसारमां पाछो आवतो नथी. जीवने एक स्थानथी अन्यत्र लेइ जनार कर्मछे. अने ते कर्मनो संपूर्ण नाश थाय त्यारे मुक्ति स्थानमां जीव सिद्ध रूपे वीराजेछे. त्यांथी संसारमां आवी शकातुंज नथी. कारण के जीवनी साथे कर्म संबंध छतां गमनागमनछे. कर्मना अभावे मुक्ति स्थित मुक्तात्मानुं गमनागमन थतुं नथी, श्री वीरप्रभु एम सर्वज्ञ दृष्टिथी वदेछे—चकलाचकलीनी पेठे मुक्तिना जीवो गमनागमन करता नथी—मुक्त जीवो अक्रियावंतछे. माटे ते गमनागमननी क्रिया करता नथी.

प्रश्न—मुक्त आत्मां सर्वशक्तिमानपणुं छेके नहीं,

उत्तर—हा मुक्तात्मां पोताना स्वरूपथी सर्व शक्तिपणुं रहंछे. पण पुद्गल, द्रव्यनी शक्तिथी मुक्तात्मानी शक्ति भिन्नछे. आकाश द्रव्य अरूपीछे. आकाश जेम अनंत प्रदेशीछे अने ते जेम स्वस्वरूपे स्थिर वर्तेछे. तेम सिद्ध परमात्मा स्वस्वरूपे शुद्ध थया छतां स्थिर वर्तेछे, स्थिरवर्तवाथी आत्मिक सर्व शक्तिपणुं अरा

मात्र घटतुं नथी. गमनागमन परमाणुओतुंछे. परमाणुओना संबंधथी थएला पुद्गल स्कंधो कर्मरूप परिणमी आत्माना प्रदेशोनी साथे लाग्याछे ते ज्यारे कर्म नाश थायछे. त्यारे मुक्तात्मा सिद्धबुद्ध कहेवायछे. मुक्तात्मानी सर्व शक्ति आत्माना असंख्य प्रदेशोनी व्यापीने रहीछे. मुक्तात्मानी शक्ति स्वद्रव्य बाहिर जती नथी. माटे आत्मस्वभावे सर्व शक्तिपणुं सदा बनी रहुंछे, सिद्ध अक्रिय होवाथी गमनागमननी क्रिया करे नहीं.

प्रश्न—कोइ एम कहेछे के—इश्वर अवतार लेइ दैत्योनो नाश करेछे ए बात खरी के खोटी—

उत्तर—कर्म रहीत निर्मल परमात्माने इश्वर कहेवामा आवेछे ते परमात्मा अवतार ग्रहण करता नथी कारणके कर्मातीतने अवतरवुं आदि उपाधि नथी—पण कर्म सहित जे संसारी जीवछे ते अवतार ग्रहण करेछे अने जन्म जरा मरणनां दुःख पामेछे.

प्रश्न—त्यारे इश्वरनां लक्षण कहो.

प्रत्युत्तर—जेनामां रागद्वेष सर्वथा होतो नथी तेने इश्वर कहेछे वळी इश्वरना चार प्रकारछे—नाम इश्वर, स्थापना इश्वर, द्रव्य इश्वर, अने भावइश्वर इश्वर एवं गुणी वा निर्गुणीनुं इश्वर एवं नाम स्थापवुं ते नाम इश्वर, तथा कोइ पण वस्तुमां इश्वरनो आरोप करवो ते स्थापना इश्वर—जे जीवमां इश्वरपणुं आविर्भावे वर्ते नहीं ते द्रव्येश्वर—जे जीवमां रागद्वेषना क्षयथी इश्वरत्व आविर्भावे वर्तेछे ते भावेश्वर, ए चार भेद इश्वरनाछे. तेमांथी पूर्वोक्त जे इश्वर भावइश्वर तरीके कथायछे. ते इश्वरनुं संसारमां पुनरजन्मवुं थतुं नथी. जीव ते पण इश्वर सत्ताएछे. इश्वरपणुं कर्माच्छादितपणे होवाथी कर्म सहित संसारी जीव संसारमां जन्म जरा मरण करेछे अने चतुरशीति लक्ष जीवयोनिमां पुनः पुनः परि-

ભ્રમણ કરેછે-જીવ પોતે કર્મ કરેછે અને તેનો ભોક્તા પણ પોતે એકલોછે. કહુંછે કે-

ગાથા.

एको करेइ कम्मं, फलमवि तम्मिकंउं समणुवेहइं

एको जायइ मरइय, परलोयं एकउंजाइ ॥ १ ॥

भावार्थ સુગમ હોવાથી લખ્યો નથી, વ્યવહારનયે જીવ કર્મનો કર્તાછે-શુદ્ધનિશ્ચયથી સ્વસ્વરૂપે રમતો જીવ પરનો એટલે દ્રવ્યકર્મ તથા ભાવકર્મનો કર્તા નથી.

જ્ઞાની શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં રમતો કર્મનો નાશ કરેછે-જે આશ્રવના હેતુઓ છે તે જ્ઞાનીને સંવરરૂપે પરિણમેછે. કહુંછે કે-

શ્લોક.

यथा प्रकारा यावंतः संसारावेश हेतवः

तावंतस्तद्विपर्यासाः निर्वाणावेशहेतवः

કર્મના વે મેદ્ છે. એક શુભાશ્રવ વીજો અશુભાશ્રવ. પ્રથમ શુભાશ્રવને પુણ્ય કહેછે, અને અશુભાશ્રવને શ્રીજિનેન્દ્રદેવ પાપ તરીકે કહેછે. પુણ્યની બેતાલીસ પ્રકૃતિછે અને તેમ પાપકર્મની ૮૨ વ્યાસી પ્રકૃતિછે. આત્માના શુભ પરિણામથી પુણ્ય તથા અશુભ પરિણામથી પાપકર્મ બંધાયછે. રાગદ્વેષને ભાવકર્મ કહેછે. રાગદ્વેષનો જય કરવો એ શૂરા પુરુષનું કૃત્ય છે. રાગદ્વેષ જીત્યા વિના દેવપણું કથાતું નથી. ચતુર્દશ રજ્જ્વાત્મક લોકમાં સર્વ સંસારી જીવોમાં રાગદ્વેષ વ્યાપી રહ્યોછે. મહાદેવ વચ્ચીસીમાં કહું છે કે-

શ્લોક.

रागद्वेषौ महामलौ, दुर्जितौ येन निर्जितौ;

महादेवं तु तं मन्ये; शेषा वै नामधारकाः

આ સંસારમાં દુર્જય રાગદ્વેષરૂપ મહામહુ છે. તેવા મહામહુને જેને જીત્યા છે તેને મહાદેવ માનુંછું, વાકીના તો નામના મહાદેવ છે. રાગદ્વેષને જીતવાથી વીતરાગતા પ્રગટે છે, સત્યતાત્ત્વિક સુખ વીતરાગાવસ્થામાં છે. રાગદશાથી દુઃખ છે અને વીતરાગદશાથી સુખ છે. એમ સર્વજ્ઞ વીરપરમાત્મા સારમાં સાર કહે છે. શ્રીવીરપ્રભુએ ધ્યાનની તીક્ષ્ણતાથી રાગદ્વેષનો ક્ષય કર્યો છે. શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ રાગદ્વેષ શત્રુનો આત્મધ્યાનથી ક્ષય કર્યો. રાગદ્વેષજ સંસારનું મૂળ છે. જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રગુણની ક્ષાયિકભાવે પ્રાપ્તિ રાગદ્વેષના ક્ષય વિના નથી. દ્વેષ કરતાં પણ રાગની સત્તા વિશેષતઃ પ્રવર્તે છે. કારણ કે જડ વસ્તુપર પણ રાગદશાથી મમત્વભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મિક જ્ઞાનયોગે મોહનીય કર્મનો ઉપશમભાવ વા ક્ષયોપશમભાવ વા ક્ષાયિકભાવ પ્રગટે છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના, ક્ષયોપશમભાવ વા ક્ષાયિકભાવના પ્રાદુર્ભાવને મોહનીય કર્મ અટકાવે છે.

કર્મવંધમાં પણ રાગદ્વેષની પ્રાધાન્યતા સમયમાં વર્ણવી છે. ચાર ઘાતીકર્મમાં પણ મોહનીય કર્મની સત્તા પ્રવલપણે પ્રવર્તે છે. દેવગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા સમ્યક્ત્વ પણ મોહનીય કર્મના, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ તથા ક્ષાયિકભાવથી થાય છે, મોહનીય કર્મ પણ દ્વિધા પ્રવર્તે છે. દર્શન મોહનીયના ક્ષયથી દર્શન પ્રગટે છે અને ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયથી ચારિત્ર પ્રગટે છે. વેદનીયકર્મ, આયુષ્યકર્મ, ગોત્રકર્મ અને નામકર્મ એહ ચાર કર્મ અઘાતીયાં છે, એ ચાર કર્મમાં ઔદયિકભાવ ફક્ત પ્રવર્તે છે. ઔદયિકભાવે અઘાતીયાં ચાર કર્મ ધોગથીને આત્મા ચેરવે છે. પ્રત્યેક ભવમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી ઔદયિકભાવની જીવ જીવ પ્રતિ ભિન્નતા વર્તે છે. ઇન્દ્રિય, ગતિકાયની અપેક્ષાએ ઔદયિકભાવમાં જીવ જીવ પ્રતિ અસંખ્યભેદે ભિન્નતાની તારતમ્યતા પ્રવર્તે છે. ઔદયિકભાવે ચાર અઘાતીયાં કર્મની કર્મવંધનમાં નિમિત્ત

કારણતા વર્તેછે. પ્રાધ્યાનતા રાગદ્વેષની કર્મવંધનમાંછે. માહનીય કર્મની વંધસ્થીતિ ઉત્કૃષ્ટી સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની જાણવી. મોહનીય કર્મ મદિરા સમાનછે. જેમ મદિરાપાનથી મત્ત થઈ મનુષ્ય અવિવેકી વની કૃત્યાકૃત્ય જાણી શકતો નથી. તેમ મોહના ઉદયથી મૂઢ થઈ મનુષ્ય કૃત્યાકૃત્યને સમજી શકતો નથી, ભક્ષ્યાભક્ષ્યમાં પ્રવર્તેછે, પરભાવમાં મદોન્મત્તપણે પ્રવર્તેછે અને પાપકર્મયોગે આત્માને કર્મદલિકથી ભારે કરેછે. મોહોદયથી કોઈની હિતશિક્ષા શ્રવણે સુણતો નથી. યુવાવસ્થામાં તો મોહોદયતા અતિશય વર્તેછે. મોહનીય કર્મરૂપ વાજીગર-સંસારી જીવોને પૂતળાની માફક નચાવેછે અને જન્મ, જરામરણ, રોગશોક, તૃષ્ણા, હ્રુદ્ધા, છેદનભેદનનાં દુઃખ આપેછે. છતાં જીવો મૂઢતાથી સંસારમાં સારમાની રાગદશામાં મસ્તાન થઈ વર્તેછે. અહો કેટલી અજ્ઞાનતા. ક્ષણિક સુખમાં ચિંતામણિ રત્ન સમાન મનુષ્યભવ જીવ હારી જાયછે અને પુનઃ પુનઃ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે. કર્મરાજા સંસારરૂપ નગરમાંથી જીવને જરા માત્ર સ્વસવા દેતો નથી. અનંત શક્તિધારી આત્મા પણ કર્મ પિંજરમાં રહ્યોછે. ક્યાં પુદ્ગલની શક્તિ અને ક્યાં આત્માની શક્તિ તેનો તો હે ભવ્યો વિચાર કરો—

પ્રશ્ન—હે ગુરુ મહારાજ કર્મ એ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે કે પુદ્ગલ દ્રવ્યના પર્યાય છે.

જ્વર—કર્મ એ પુદ્ગલ પરમાણુ દ્રવ્યના પર્યાયરૂપ સ્કંધો છે અને તે આત્મ પ્રદેશોની સાથે ક્ષીરનીરની પેઠે પરિણમે છે—પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સ્કંધ રૂપ પર્યાય કર્મ જાણવું—કર્મ જડ છે. પણ તેનાથી આત્માના ગુણો ઢંકાય છે તેથી આત્મા દુઃખ પામે છે.

પ્રશ્ન—અનાદિકાલથી જે કર્મ આત્માની સાથે લાગ્યું છે તેનો શી રીતે અંત આવે.

ઉત્તર—કર્મ બંધનની મૂળ સત્તા જે રાગદ્વેષછે તેનો ક્ષય કરવાથી કર્મનો અંત આવેછે. મતિશ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમભાવે કોઈક ભવ્યજીવ ષટ્દ્રવ્યને જાણી જીવદ્રવ્યને અન્ય પંચદ્રવ્યથી ભિન્ન જાણી સમ્યક્ શુદ્ધ વૌધથી આત્મધ્યાનમાં પ્રવર્તે. અને રાગદશાના હેતુઓને ત્યાગી સંયમ આદરી નિશ્ચયથી સ્વસ્વભાવ સ્વગુણ સ્થિરતારૂપ ચારિત્રમાં ઉપયોગથી વર્તે તો જીવ કર્મનો ક્ષય કરેછે. અને તીર્થિકરોક્ત પરમપદની પ્રાપ્તિ કરેછે. અનંત જીવો કર્મનો સંક્ષય કરી પરમપદ પામ્યા અને પામશે. એમ શ્રી પ્રવચન વદેછે.

જે ભવ્યો વીતરાગના પંથને ચાહેછે તે ભવ્યો રાગદ્વેષનો ક્ષય કરી તે પદને પામેછે અને પામશે. કર્મનો ગ્રહણ કર્તા પણ જીવે અને તેનો નાશકર્તા પણ જીવે.

પરમાં રાગદ્વેષની પરિણતિથી કર્મબંધન અને સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ અને સ્વભાવથી આત્મગુણમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી કર્મનો નાશ થાયછે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગથી કર્મ-બંધન થાયછે. અનાદિ કાલથી જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે તેનું કારણ કર્મ જાણવું. ભેદજ્ઞાન થવાથી આત્મા અને પરનો ભેદ થાયછે. અને ભેદજ્ઞાનથી સમાક્રિત પ્રગટેછે. જ્ઞાનભાવ વિના મોહો-દયતાનો નાશ થતો નથી. કહું છે કે,

શ્લોક:

જ્ઞાનેન મિદ્યતે કર્મ, છિદ્યંતે સર્વ સંશયા:

આત્મીયધ્યાનતો મુક્તિ, રિત્યેવં કથિતં જિનૈઃ॥૧॥

જ્ઞાનથી કર્મનો નાશ થાયછે. અને સર્વ સંશયો છેદાયછે અને આત્મધ્યાન પણ જ્ઞાન વિના થતું નથી. માટે જ્ઞાનથી આત્મધ્યાન કરતાં મુક્તિની પ્રાપ્તિ શ્રીજિનેશ્વરોએ કથીછે. જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય

યાયછે અને વૈરાગ્યથી ચારિત્ર જીવ આદરેછે, અને તેથી જીવકર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષમાં જાયછે. માટે મુક્તિમાર્ગમાં જ્ઞાનની તથા તેની સાથે વૈરાગ્યની પણ મુખ્યતાછે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

શ્લોક.

જ્ઞાનસ્યૈવહિ સામર્થ્ય, વૈરાગ્યસ્યૈવ વા કિલ;

યત્કોઽપિ કર્મભિઃ કર્મ મુંજાનોઽપિ ન વધ્યતે. ૧

જ્ઞાનનું એવું સામર્થ્ય છે કે વા વૈરાગ્યનું સ્વરેખર એવું સામર્થ્ય છે કે જેથી કોઈપણ કર્મોવડે કર્મ ભોગવતો છતો પણ કર્મથી બંધાતો નથી. તાત્પર્ય કે જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી કર્મ ભોગવતાં પણ કર્મબંધ થતો નથી.

માટે કહેછે કે—

જ્ઞાનીનો ભોગ સત્ત્વિ નિર્જરાનો હેતુ છે.

જ્ઞાનીનો સર્વભોગ નિર્જરાર્થ છે. ઔદયિકભાવે પ્રાપ્ત થઈ પાંચેન્દ્રિય વિષયભોગોને ભોગવતા પણ જ્ઞાની કર્મની નિર્જરા કરેછે, અને અજ્ઞાની ડલટા વંધાયછે. હું જ્ઞાની છું એમ માની વેસવાથી કંઈ જ્ઞાનીપણું આવતું નથી. વા કોઈ એમ કહેશે કે આ જ્ઞાની નથી એમ કથવાથી જ્ઞાનીપણું ટલતું નથી. જ્ઞાનીપણું જ્ઞાનીગમ્ય વા જ્ઞાનીના અનુભવમાં સમજાયછે.

જ્ઞાનના પણ ઘણા ભેદ છે. આત્મજ્ઞાન વિના કર્મ કલંક ટલતું નથી. જ્ઞાનનો મહિમા અનંત છે.

કૃપ્ણ અર્જુનને કહેછે કે—

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મસાન્ કુસ્તેઽર્જુન.

હે અર્જુન ! જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સર્વ કર્મને વાલી ભસ્મ કરેછે. જ્ઞાન વિના ચારિત્ર નથી અને ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી. ક્રિયા પણ જ્ઞાનની પાસે છે. જ્ઞાન વિના શૂંતપ, શૂંતક્રિયા માટે આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન

करवुं श्रेयस्करछे. आत्मज्ञान विना कोइ तर्या नथी अने तरशे पण नही, राजा, करोडाधिपति, आदि सर्व करतां ज्ञानीनी महत्त्वताछे. ज्ञानी सूर्य करता पण मोटोछे. कारण के सूर्य वाहं प्रकाश करेछे किंतु अंतर्मकाश करी शकतो नथी. अने ज्ञानी तो अंतर्मकाश करे छे. ज्ञानीनी सर्व क्रिया, वर्तन सापेक्षपणे वर्तेछे. अने अज्ञानीनुं वर्तन निरपेक्षतया वर्तेछे. ज्ञानी अवश्य चोथाठाणे गणे तो होयछे अने अज्ञानी बी. ए. एल. एल. बी. आदि पद्विओथी दुनियादारीमां महा विद्वान् कहेवातो होय तो पण समकित विना पहेले गुणठाणे वर्तेछे. ज्ञानावरणीय कर्मना क्षयोपशमभावथी वा क्षायिकभावथी ज्ञाननो आविर्भाव थायछे. सम्यक्तत्त्व श्रद्धान् विना ज्ञानावरणीय कर्मनो क्षयोपशमभाव पण मिथ्यात्वरूपे परिणमेछे. एम श्रीवीर प्रभुनुं कथनछे.

ज्ञानावरणीय कर्म पंचमकारेछे—मतिज्ञानावरणीय कर्म १, श्रुतज्ञानावरणीय कर्म २, अवधि ज्ञानावरणीय कर्म ३, मनःपर्यव ज्ञानावरणीय कर्म ४, केवल ज्ञानावरणीय कर्म ५.

ज्ञानावरणीय कर्ममां उपशम भाव नथी. ज्ञानावरणीय कर्मनो औदयिकभावछे. ज्ञानावरणीय कर्मनो क्षयोपशम विचित्र असंख्य प्रकारे तरतमयोगथी वर्तेछे. द्वादशांगीनुं गुंथन गणधरजी क्षयोपशमभावे करेछे.

मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञानमां क्षयोपशम भाव लाभेछे. केवलज्ञान क्षायिकभावे उत्पन्न थायछे. ज्ञानावरणीय कर्म अष्ट कर्ममां प्रथमछे. तेनुं कारण के विशेषतः ज्ञानावरणीय कर्म आत्मानुं भान भूलवेछे. ज्ञान विना तत्त्वनुं भान थतुं नथी. माटे प्रथम तेनो निक्षेप कयोछे. ज्ञान विना जीव, अजीव, पुण्य, पाप, आश्रव, सवर्ग, निर्जरा, बंध अने मोक्षनुं स्वरूप जणातुं नथी.

પડ્દરૂપ, સાતનય, સપ્તભંગી, પ્રમાણ નિષ્કેપનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ જ્ઞાન વિના સમજાતું નથી. જ્ઞાન વિના ધર્મ અધર્મનું સ્વરૂપ જણાતું નથી. જ્ઞાન વિના ચારિત્ર શું છે તેનું પણ ખાન થતું નથી.

મતિ જ્ઞાનાવરણીય અને શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ સર્વ જીવોમાં સરસ્વો લાગતો નથી. કોઈએક વસ્તુનું સ્વરૂપ વિશેષ સમજે છે કોઈ સમજતું નથી. ત્યાં મતિ જ્ઞાનાવરણીયકર્મની ક્ષયોપશમતાજ કારણીભૂત છે. પૂર્વભવમાં જે પ્રકારે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનનું આરાધન કર્યું હોય છે. તે પ્રમાણે આ ભવમાં મનુષ્ય જન્મ પામી શરીરની રચના, મગજની રચના જ્ઞાનતંતુની પ્રવલતા આદિ સામગ્રીસાધન મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમભાવમાં પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સાધનોદ્વારા ઉદ્યમ કરવાથી મતિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે.

મતિજ્ઞાનના અષ્ટાવિંશતિ અને ૩૪૦ ત્રણસો ચાલીશ ભેદ નંદિમૂત્રમાં મરુપ્યા છે. જ્ઞાનની બ્રાહ્મી લીપી જે શ્રુતજ્ઞાન અક્ષરસ્વરૂપે છે તેની આશાતના કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. આશાતનાના હજારો ભેદ છે. તે ગીતાર્થને વિનયથી પૂછી સમજણ લેવી.

સુવર્ણના પ્યાલામાં જલનાં જેટલાં વિંદુ પડે છે તેટલાં કાયમ રહે છે. તેમ યોગ્ય સંસ્કારી જીવ જેટલું ગુરુદ્વારા શ્રુતજ્ઞાન મેળવે છે તેટલું તેને શુદ્ધરૂપે પરિણમે છે અને તેનું સ્મરણ રહે છે.

જેમ તપાવેલા લોહના ગોળા ઉપર જલવિંદુ ત્રણ ચાર દશ ચાર પડે તો કંઈ તેનું જોર ચાલતું નથી તેમ મૂઢ અજ્ઞાની જીવના હૃદયમાં સદ્ગુરુ વચનામૃતનો વાસ થતો નથી ડલડો તેનો નાશ થાય છે.

એક શિક્ષક શિષ્યોને એકજ વચ્ચે સરસ્વી રીતે કોડ વિપયનો વોધ આપે છે તેમાં કોડ વિદ્યાર્થિને તો વિલકુલ નેની યાદી રહેતી નથી. કોડને યત્કિંચિત્ રહે છે. કોડને પૂર્ણ યાદી રહે છે ત્યાં શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ક્ષયોપશમતાજ કારણીભૂત છે, કોઈ એક શ્લોક

भणीने स्मरणमां राखेछे. कोइ एक कलाकमां पांच श्लोक भणेछे. कोइ पचीश श्लोक कोइ शतश्लोक कोइ सहस्रश्लोक एक कलाकमां याद करेछे कोइ आखा दीवसनो एक श्लोक पण याद करी शकतो नथी. त्यां श्रुतज्ञानावरणीयकर्मनी क्षयोपशमताज कारणीभूतछे. हालना समयमां कोइ शतावधानी कोइ द्विशतावधानी देखवामां आवे छे. तेनुं पण कारण मति अने श्रुतज्ञानावरणीय कर्मनी क्षयोपशम-
तानी विचित्रताछे. अने ते प्रमाणे मगजनी रचना ज्ञानतंतुनी प्रव-
लता अने अप्रवलतानी तारतम्यताए घटना थायछे. अने ते प्रमाणे
द्रव्य क्षेत्र कालभावथी प्रवल अप्रवल साधनोनी प्राप्ति थायछे. श्रुत-
ज्ञानना अभ्यासथी तथा श्रुतज्ञानीनो विनय भक्ति बहुमान करवाथी
श्रुतज्ञानावरणीय कर्मनो क्षयोपशम थायछे. श्रुत अने श्रुतज्ञानीनी
आज्ञानना करवाथी तथा उत्सृजभाषण करवाथी श्रुतज्ञाना-
वरणीय कर्मनो बंध थायछे. माटे भव्य जीवोए क्रोध लोभ मान
पूजा स्वार्थादिक आवेशथी उत्सृज भाषण करवुं नहीं. उत्सृज
भाषणथी जमाली तथा मरीचिनी पेठे भवपरंपरानी प्राप्ति थायछे.
अल्पज्ञानयोगे उत्सृज भाषण थयुं होय तो ज्ञान थतां मिथ्या दुष्कृत
देवुं. पण मान पूजा लज्जादिकथी मिथ्यादुष्कृत देतां प्रमाद करवो
नहि. भवभीरु भाग्यवंत जीव अनेकांत पंथने समजी प्राणांते पण
मिथ्याप्ररूपणा करतो नथी. उत्सृज भाषण समान कोइ पाप नथी. माटे
कटी अल्पज्ञपणाथी उत्सृज प्ररूपणा करवी नहि, कलियुगमां मूत्रोनी
प्ररूपणामां गुरुगम विरह, मान, पूजा, स्वार्थ, मतांधपणाथी, उत्सृज भा-
षण करी अज्ञानी जीवो अनेक प्रकारना मत उठावेछे अने कुगति
कुश्रुतयोगे कुतर्क करी भिन्न भिन्न पंथनी काली दृष्टि रागी जीवोने
समजावीने वीरप्रभुनां सत्य वचननो लोप करी आत्माना अजाण-
पणाथी भवपरंपरानी दृष्टि करी जन्मजरा मरणनां दुःख विविध
योनिमां अवतार ग्रही भोगववा प्रयत्न करेछे.

સૂત્રોમાં કોઈ વચન તો ઉત્સર્ગ માર્ગનાં છે. કોઈ વચન અપવાદ માર્ગ વોધક છે. કોઈ ભય વચન છે. કોઈક તો વ્યવહાર માર્ગને વોધે છે. કોઈક તો નિશ્ચયનય માર્ગને વોધે છે. એવો સૂત્ર સિદ્ધાંતરૂપી શ્રુત સાગરનો સાર—મહાશ્રુતજ્ઞાની વિના કોણ પામી શકે. અલવત જ્ઞાની પામી શકે—કહાં છે કે—

ગાથાસૂત્ર.

વિદ્ધિઝ્જમ વન્નય ભય, ઝસગ્ગ વવાય તદુભય ગયાઈં;
સુત્તાઈં વહુવિદ્ધાઈં, સમઈં ગંભીર ભાવાઈં ॥ ૧ ॥

એસિં વિસયવિભાગં, અમુણંતો નાણ ચરણકમ્મુદયા;
મુદ્ધાઈં જીવોતત્તો, સપેરસિ મસગ્ગહં કુણઈં ॥ ૨ ॥

જૈનમૂત્રો ઉત્સર્ગ અપવાદથી પરિપૂર્ણ સદાકાલ વિજયવંત વર્તે છે. સપ્તનયોનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના ધર્મોપદેશ સમ્યગ્ રીત્યા દેડ શકતો નથી. કેટલાંક મૂત્રો ઉચ્ચમકથક છે, માટે અપેક્ષા સમજ્યા વિના પ્રરૂપણા કરવી નહિ. ભાગ્યવંત જીવો એ ગીતાર્થનું શરણ અંગી-કાર કરવું યોગ્ય છે. દુઃખ સમય છે. માટે ગીતાર્થદ્વારા અનેકાંત માર્ગ સમજવો. શ્રુતજ્ઞાનિની તથા શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના કરવાથી નરકાદિ ગતિમાં ઘણા જીવો ગયા અને ઘણા જશે.

ળમો વંભલીવીણ.

આ મૂત્રનો સમ્યગ્ અર્થ ગુરુ પરંપરયા કેવી રીતે થાય છે. અને તેમાં શ્રુતજ્ઞાનનો વિનય વહુમાન ભક્તિનું કેટલું રહસ્ય સમાયું છે. હવે તેનો કુતર્કની સ્વચ્છંદતા એ વિપરીત અર્થ કરવામાં કેટલી વિરુદ્ધતા વર્તે છે. તે વિદ્વજ્ઞનો માધ્યસ્થદૃષ્ટિથી વિચાર કરશે તો સમજાશે. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પોતાના રવેલા સ્તવનમાં સમમાર્ણ અનુ-ભવ સહિત શુદ્ધ વ્યાકરણ દોષરહિત સમ્યગ્ અર્થ દર્શાવે છે. તેનો

સમજુ લોકો વિચાર કરી અસત્ આલંબન પરિહરી સદાલંબન અંગી-
કાર કરશે. શતજ્ઞાનીનો એકમત અને શત અજ્ઞાનીના શતમત વ્ય-
વહારમાં પ્રસિદ્ધ છે.

જગત્માં સૂક્ષ્મગંભીરઅર્થપરિપૂર્ણ ધર્મતત્ત્વના સમજનારા ભવ્યો
અલ્પ હોયછે, અને તેમાં પળ ભાવાર્થ સમજી ધર્મતત્ત્વનો આદર કર-
નારા અલ્પ હોયછે, અને તેમાં પળ અનુભવી તો અલ્પમાં અલ્પ હોયછે.

હાલ પંચમકાલ છે, પંચવિષ મેઘાં થયાં છે. પ્રાયઃ વહુ પાપી
જીવોનું અત્ર ઉત્પન્ન થવું થાયછે. વ્હી તેમાં મિથ્યાત્વી અને પાપાનુ-
વંધી પ્રાપવાલા ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિનો સમય છે. એવા પંચમકાલમાં
ધર્મી જીવો કરતાં પાપી મિથ્યાત્વી જીવોનો મોટો ભાગ હોય તેમાં
શી નવાઈ ! ! ! અહા દુઃષ્મકાલ ત્હારો કેવો પ્રભાવ ?

ત્યારે હવે શું કરવું ? ધર્મ કર્યા વિના વેસી રહેવું ? ના તેમ
કરવું યોગ્ય નથી. ભગવાનનું શાસન દુઃપસહસૂરિ સુધી ચાલશે. ધર્મ
પળ ત્યાં સુધી છે કેટલાક મતિહીન પ્રમાદી જીવો હાલમાં મુક્તિ નથી
— એમ સમજી ધર્મકરણી કરતા નથી. આ વિપરીત સમજવું તેમનું ભૂલ
ભરેલું છે. હાલ પળ અપ્રમાદયોગે સાતમા ગુણઠાણાનું સ્પર્શન ભાગ્ય-
વંતો કરે તેમાં સપ્રમાણ હેતુ છે. જેટલી જેટલી કર્મ પ્રકૃતિથી મૂકાવું
તે તે અંશે મુક્તપણું અને ધર્મ સમજવો. કહુંછે કે—

જે જે અંશેરે નિરુપાધિકપણું, તે તે અંશે ધર્મ ॥

સમ્યગ્ દૃષ્ટિરે ગુણગણાથકી, જીવ લહે શિવશર્મ ॥

શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાય મેદ જ્ઞાન થતાં સમક્તિની પ્રાપ્તિ થતાં
ઉપશમભાવે વા ક્ષયોપશમભાવે વા ક્ષાયિકભાવે ધર્મની સાધ્યતા સિદ્ધિ
થતાવેછે, ચોથા ગુણઠાણાથી પ્રત્યેક ગુણઠાણે ષડ્ગુણ હાનિ દૃઢિ અસં-
સ્ત્યાત મેદે પ્રત્યેક જીવોને રહીછે. એવાત ગીતાર્થોના અનુભવમાં સત્ય છે.

ધર્મ શ્રવણથી ભેદજ્ઞાન થાયછે અને તેથી સ્વપરનો વિભાગ કરતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાયછે. તેમાં શ્રુતજ્ઞાનનો મહા ઉપકાર સમજવો, ત્રિકાલ સર્વજ્ઞ વીરપ્રભુએ કેવલજ્ઞાનથી સર્વ પદાર્થોને જોયા અને વાણીથી તે પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહ્યું. તે ભગવાનની સ્વપર પ્રકાશક વાણીનેજ શ્રુતજ્ઞાન મૂત્રસિદ્ધાંતરૂપ કહેછે હાલ પણ ભગવાનની વાણી જયવંતી વર્તેછે.

આસન્નભવ્યી ભગવદ્વાણીરૂપગંગા પ્રવાહમાં સ્નાન કરી સંસારના તાપથી શાંતિ પામેછે અને પામશે.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં અનાદિકાલથી સમકિતશ્રુત અને મિથ્યાશ્રુત વર્તે છે.

સુશ્રુતનો હે ભવ્યો આદર કરો વચ્ચત વહી જાયછે, વચ્ચત અમૂલ્યછે. ગયો વચ્ચત પશ્ચાત્ આવનાર નથી. ભવ્ય જીવોએ વારંવાર શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો.

અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે. અવધિજ્ઞાનના પડ્ભેદછે. અને વહી અસંખ્યાત ભેદ પ્રવર્તેછે. મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે, મનપર્યવજ્ઞાન બે પ્રકારેછે.

કેવલજ્ઞાન ક્ષાયિકભાવે ઉત્પન્ન થાયછે. શુદ્ધધ્યાનના વીજો પાંચો ધ્યાવતાં વારમે ગુણઠાણે કેવલજ્ઞાનાવરણીયકર્મનો સત્તાથી પણ સર્વથા ક્ષય થાય છે.

મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષછે. અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન દેશ પ્રત્યક્ષછે. કેવલજ્ઞાન સર્વથી પ્રત્યક્ષછે.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં આત્મા પરમાત્મસ્વરૂપ બનેછે. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં દર્શનાવરણીયાદિ કર્મનો સર્વથા ક્ષય થાયછે. જે જે કર્મપ્રકૃતિનો જે જે ગુણઠાણે બંધ થવાનો હોયછે તે તે ગુણ-

ઠાણે તેનો ક્ષય થાયછે. જ્ઞાનપ્રરૂપણા નંદિસૂત્રમાં હેતુ ન્યાય પૂર્વક દર્શાવીછે. માટે આત્માર્થિ જીવોએ ત્યાંથી વિશેષ અધિકાર સમજવો અહાજ્ઞાનની કેવી શક્તિ ! ! ! ચક્ષુદ્વારાદેખેલા પદાર્થોનો મનમાં કેવો વિચાર થાયછે. વીજાનામનના વિચાર પળ જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. જ્ઞાનની એકની એકથી વીજા જીવમાં વિશેષતા દેખવામાં આવેછે. કેવલજ્ઞાનમાં સર્વજ્ઞાનનો સમાવેશ થાયછે. સંપ્રતિકાલે જ્ઞાનની ક્ષી-
ણતાછે. અને તેથી મતભેદ ઘણા થયા અને થશે જેમ જ્ઞાનની અ-
લ્પતા તેમ મતમતાંતર વિશેષ અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ તેમ મતમતાંતર અલ્પ જાણવાં. મતભેદના કઢાગ્રહ વિના જે જે વાંચવું. સાંભળવું. મનન કરવું તે સફળછે.

ક્ષયોપશમભાવે અધુના મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન સમક્તિ જી-
વોને વર્તેછે. એમ કથવું અનુભવગમ્ય સપ્રમાણછે, મતિ અજ્ઞાની અને શ્રુત અજ્ઞાની જીવો આ ક્ષેત્રમાં વિશેષછે. મતિ અને શ્રુત જ્ઞાની જીવો અલ્પ અને તેમાં પળ વિરતિ પામ્યા જીવો અલ્પ અનુભવગમ્ય સિદ્ધાંતાનુસારછે.

હે ભવ્ય મતિ જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો ગહન વિષયછે. અલ્પજ્ઞ-
પણાથી સૂક્ષ્મ તત્ત્વરૂપ નિગોદ સ્વરૂપ સમજી શકાય નહીં તો તેમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો દોષ સમજ. ગ્રંથકર્તાને દોષ આપીશ નહીં સૂક્ષ્મ તીક્ષ્ણ મતિ જ્ઞાન વિના સૂક્ષ્મ વાતનો વોધ થતો નથી. એમ કહેવું સપ્રમાણછે. કેવલજ્ઞાન અને કેવલ દર્શનથી જે પદાર્થ સ્વરૂપ જાણવા દેખવામાં આવે તેનું સ્વરૂપ મતિજ્ઞાનથી યથાર્થ સાક્ષાત્ કેદી જાણી શકાય નહિ. એમ અનુભવથી જ્ઞાનીઓ કહેછે. માટે શંકા મનમાં લાવીશ નહિ. જિન પ્રવચનપર આસ્થા રાખ. જિનેશ્વરે જે વચનો કહ્યાંછે ને અન્યથા નથી. એમ શ્રદ્ધા કર. અને આત્મા-
નુભવ સદ્ગુણદ્વારા કર કે જેથી મુક્તિમાર્ગનો અધિકારી થાય. પૂર્વો-

ક્ત મોહનીય અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું સ્વરૂપ તથા તેના નાશથી આત્મગુણોનો લાભ દેશાડી હવે પ્રસ્તુત કર્મવિષયનુંજ વર્ણન કરવામાં આવેછે. કર્મ સંવંધી સામાન્ય વર્ણન કર્યું. કર્મ જડછે અને તે આત્માના ગુણોનો ઘાતકર્તા છે. સર્વ જીવ કર્માસક્ત છે. કર્મનો નાશ કરવો એજ કર્તવ્ય છે. કર્મનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના કર્મનો નાશ થતો નથી. શ્રીવીરપ્રભુએ ઘોર પરિસહ સહન કરી કર્મનો ક્ષય કર્યો. તો તેમની વાણીના આધારે આપણે પણ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનું આરાધન કરવું, લક્ષ્યમાં રાખવું. મોક્ષ માર્ગ વિકટ છે. પ્રમાદ ઘણો, ઉપયોગ અલ્પ, આયુષ્ય અલ્પ, દુઃખસમય, સત્સમાગમ અલ્પ, ધર્મ સાધનો અલ્પ, કર્મસાધનો વિશેષ, અહો વેલી દુર્દશા, કર્મનું જોર વિશેષ, ધર્મધ્યાનનું જોર અલ્પ. આ શું થયું, શું કરવું. હે વીરપ્રભુ તારી વાણીનું શરણ, જગત્માં તમારો વેટલો ઉપકાર ! તારો આધાર, તારો વિશ્વાસ. કર્મની દુઃખપ્રદવિચિત્રપ્રકૃતિયોનો નાશ કરવા કેવા પ્રકારનું લક્ષ્ય જોડે ? અધમતા અને પ્રમાદથી જીવો ક્યાંથી સ્વસ્વરૂપ પામે ? ધર્મ ઉચ્ચમ અલ્પ છે. કર્મોપાર્જન ઉચ્ચમ અહર્નિશ ચાલ્યા કરેછે. તપાસોતો સ્વરા ! રાગનું જોર તમારામાં વિશેષ છે વા વૈરાગ્યનું, જોર વિશેષ છે, કર્મની કઠીનગ્રંથીનો ભેદ આત્માથી પુરુષ પુરુષાર્થથી કરેછે. કર્મનું ક્ષેત્ર ચતુર્દશ રજ્વાત્મક પ્રમાણ છે, અર્થાત્ કર્મની રાજધાની ચંદ્ર રાજલોકમાં છે. તો પણ કર્મથી ડરવાનું નથી કર્મ નાશ થવાનું નથી એમ સ્વપ્નમાં પણ વિચારવું નહિ, કારણકે તેમ માની વેસવાથી ઉલટું કર્મનીજ વૃદ્ધિ થાયછે. મારાથી રાગ હટવાનો નથી વા મારા કર્મમાં ભ્રમ્યું હશે તે પ્રમાણે થશે. એમ પ્રમાદની વૃદ્ધિ અર્થે વા સરાગદશાની વૃદ્ધિ અર્થે વચન વદશે નહિ. અનુચ્ચમનાં વચનો જે બોલવામાં આવેછે તે ચારિત્ર મોહની આદિના ઉદયથી સમજવું. જરા મૃદુપદ્ધિથી વિચારો કે

उद्यमथी कयुं कार्य सिद्ध थतुं नथी ? अलवत उद्यमथी सर्व कार्य सिद्ध थाय ते. हवे ते कर्म संबंधी विशेष विवेचन करीए छीए.

१ कर्मराजा

२ कर्मराजानो प्रधान मोह

३ संसारनगर

४ कर्मराजानो पुत्र अज्ञान

५ कर्मराजानी पुत्री निंदा

कर्मराजाना सुभटो—मिथ्यात्व, अविरति, क्रोध, मान, माया, लोभ, हास्य, रति, अरति, कलह, भय, अभ्याख्यान, अशुभयोग, आर्तध्यान, रौद्रध्यान, इल्यां विगेरे कर्मनुं कार्य ए छे के दरेक संसारी जीवो उपर सत्ता चलाववी. हवे एक दीवस कर्मराजा पोते संसारनगर तरफ ध्यान आपी जुएछे के संसारी जीवो हाल केवी हालतमां छे अने ते आपणी आज्ञामां छे के नहीं ? जोतां जोतां कर्मराजाने मालुम पडयुं के, अरे हाय बीतरागना भक्तो तथा तेमनी वाणीरूप आगमोथी घणा जीवोए मारु स्वरूप जाणी लीधुं. अने ते जीवो मने ते शत्रु तरीके लेखवी मारी नगरीमांथी नीकळवानो उपाय श्रीबीतरागना भक्तोने पुछेछे अने मोक्ष नगरी के जे धर्मराजानी राजधानी त्यां जवा इच्छेछे. बेटलाके मोक्ष नगरी तरफ जवा सारु प्रयाण शरु कर्युछे. अरे मारा नगरमांथी जीवो बेटलाक काळे सर्वे जता रहेगे. बेम करु, एम उंडा विचारमां गुम थइ बेठो छे. त्यारे तेनी पासे मोहप्रधान आवी पूछेछे के, हे कर्मराजा तमे बेम उदास थइ बेठा छो ? मारा जेवो प्रधान छतां तमने शी मोटी चिंता आवी पडीछे ते कृपा करीने कहो.

कर्मनृपतिभाषण

कर्मराजा मोहप्रधानने कहेछे के, अरे हवे मारा राज्यमांथी

દિનપ્રતિદિન જીવો મોક્ષ નગરીમાં ચાલ્યા જાયછે.

ધર્મ રાજાના સુભટો આપણી નગરીના જીવોને સમજાવી પોતાની નગરીમાં રેવેંચી જાયછે. મુખ્યતાએ તેમાં મોટો ભાગ જીવોને મોક્ષ નગરીમાં લઈ જનાર તીર્થકરોનોછે. અને તેમના કાયદા પ્રમાણે વર્તનાર સાધુઓ એવા તો કાંવેલછે કે-તે સાધુઓની આગલ આપણા ક્રોધાદિક શત્રુઓનું કંઈ ચાલતું નથી. આપણા સુભટોને પણ હરાવી જીવોને પોતે મોક્ષ નગરીનો માર્ગ જણાવી આપણી નગરી ખાલી કરેછે. હાય, હવે શું કરું. અરે ઓ મોહ પ્રધાન તું જલદી આપણા સુભટોને તથા મારા પુત્રને બોલાવ, અને અવિવેક સભામાં કચેરી ભર, મોહપ્રધાન કર્મરાજાનું વચન અંગીકાર કરી સર્વ સુભટોને બોલાવી સભાની બેઠક કરી. કર્મરાજા સભામાં આવી મમતા સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયા. હવે કર્મરાજા પોતાના સર્વ સુભટોને તથા પુત્રપુત્રીઓને નીચે મુજબ વચનો કહેછે કે-

અરે મારા મોહ પ્રધાન તું મારો પ્રિય પ્રધાનછે. હિંસાતો મારી બેનછે. નિંદ્રા મારી પુત્રીછે, અજ્ઞાન મારો પુત્રછે, ચંડરાજ લોકનું રાજ્ય આપણા તાવામાંછે. આપણું રાજ્ય અનાદિકાલથી સંસાર નગરમાં ચાલેછે. સર્વ જીવોને આપણે પોતાના વગમાં રાખી ધર્મ રાજાની મોક્ષ નગરીમાં લેઈ જવા દેવા નહિ. તે તમારી મુખ્ય ફરજછે. આપણું રાજ્ય ઘટે નહિ તે તમારે ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ.

મારા સુભટો સાંભળો ! આપણો મોટો શત્રુ ધર્મ રાજાછે. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર એ ત્રણ એના પુત્રછે. ધર્મ રાજાનો ઉપયોગ રૂપ પ્રધાન છે, ક્ષાંતિ, આર્જવ, માર્જવ, મુક્તિ, સંયમ, સત્ય, શોચ, આર્કિચન, એ દશ ધર્મ રાજાના અત્યંત વજ્રવાન સુભટોછે, સમક્તિ રૂપ ધર્મ રાજાનો પુત્ર એવો તો વજ્રવાનછે કે જેનાથી આપણો મિત્ર્યાત્વ સુભટ રણ સંગ્રામમાં ભાગી જાયછે, પંચ મહાવ્રત રૂપ જોદ્ધાઓ એવાં તો વજ્રવા-

नछे के अविरति नामना आपणा योद्धाने थरथरावेछे. आपणा नगरनो भंग करनार श्री चोबीस तीर्थकरो तथा तेमनाधी उत्पन्न थयेला १साधु २साध्वी ३श्रावक ४श्रावीका रूप चतुर्विध संघ आपणाधी छुटी पडी धर्म राजाना नगरमां. जवा उपडयोछे. तीर्थ-करना भक्तो, साधु महाराजाओ, आपणा संसार नगरमां रहेनार संसारी जीवोने एवातो उपदेश आपेछे के-ते उपदेश सांभळ्या पछी आपणा नगरमां ते जीवो रहेता नथी, अने संसारने ते स्म-शान सरखो गणेछे, आपणी मायाना अने कुटुंब परिवारने बंधन समान गणेछे, मायाना पास त्रोडी वैराग्य रूप वखतर धारण करी संसारनो त्याग करेछे, अनादिकाळथी आ प्रमाणे आपणा नगरमांथी जीवो मोक्ष नगरमां चाल्या जायछे. ते जोइ मने अत्यंत चिंता थायछे. धर्म राजानुं मोक्ष नगर आपणा संसार नगर करतां नानुंछे ते चौद राज लोकने अंते आवेलुंछे ते नगरमां रहेनारा जीवो अत्यंत सुखी होयछे मोक्ष नगरीमां गयेला जीवोनो आपणाथी कशो भय रहेतो नथी.

मोक्ष नगरमां गया जीवो पाछा आपणा नगरमां आवी शकता नथी आपणुं तेमना उपर कथुं जोर चालतुं नथी. अरे मारी नगरीनी खराव अवस्था थइ गइ ! तमो आटला वधा सुभटो छतां मारी आवी दशा थई, हवे मारे थुं करवुं, कोनी आगळजइ पोकार करवो.

आ प्रमाणे कर्म राजानां वचनो सांभळी मोह प्रधान आस्वासना आपेछे.

हे कर्म राजा तमो केम चिंता करोओ, कर्म राजाजी तमारुं नगर कदी खाली थइ शकवानुं नथी. अनादिकाळथी तमारी एवी सत्ता पेठेलीछे के प्रायः कोइक जीव मोक्ष नगरीमां जइ शकै, आपनो हुं प्रधान तथा अज्ञान नामनो पुत्र, एदली तो संसारी जीवो

ઉપર સત્તા ચલાવેછે કે, વિચારા જીવને સંસાર એજ સાર માન્યા વિના છુટકો થતો નથી. કર્મ રાજાજી અમારાં દરેકનાં પરાક્રમ નીચે મુજવે છે તે સાંમળો.

હું મોહ પ્રધાન અનાદિ કાલથી આપની કૃપાદ્રષ્ટિ તહે હાજરહું, પરભાવરૂપી બ્રાહ્મમાં દરેક સંસારી જીવોને મેં ફસાવી દીધાછે. એકેન્દ્રિય જીવો ઉપર પણ મારી સત્તા વ્યાપેલી છે, દ્વીન્દ્રિય જીવો ઉપર પણ મારી સત્તા વ્યાપેલીછે, ત્રીન્દ્રિય જીવો ઉપર પણ હું સત્તા ચલાવુંહું ચતુરિન્દ્રિ જીવોપર પણ મારા વશમાંછે, પંચેન્દ્રી જીવો ચાર પ્રકારનાંછે ૧ દેવતા ૨ મનુષ્ય ૩ તીર્થંચ ૪ નારકી એ ચાર પ્રકારના જીવો પણ મારા આધીનછે, દેવતાઓ પણ દેવીઓ ઉપર મોહના પાસથી આશક્ત રહેછે. આ મારી દેવી, આ વીજાની દેવી, એવી મોહ ધગા કરાવનારહું. મારી ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ મોહનીય, કર્મની સિત્તેર કોઢાકોડી સાગરોપમનીછે, નાનું વાલક તેનામાં પણ હું વ્યાપિહું. યુવાવસ્થાવાળા યુવાન પુરુષોમાં તો હું નિર્ભય પણે વ્યાપ્ત હું જો મોહના હોય તો દરેક મનુષ્યો સંસારમાં સાર માનેનહીં, રાત્રી અને દીવસ હું દરેક જીવોની સાથે વ્યાપ્તહું, મોહ મદથી ઘેલા થયેલા જીવો જાણી શકતા નથી કે અમો મોહના પાસમાં છપડાયાછીએ-એવી મારી સત્તાછે જોગી જતી, સંન્યાસી, ગોસાહ, અતીત, ફકીર વિગેરે કહેછેકે મોહ સ્વરાવછે, મોહ કરના નહિ એમ વીજાને ઉપદેશ આપેછે તેવા પુરુષોને પણ હું મારી મોહ બ્રાહ્મમાં ફસાવી દઉંહું.

ફકીર ફકીરાડ લેટ વેટા હોયછે તોપણ ધન સ્ત્રીનામાં હું પ્રવેશ કરી તેને લઠવાથી સંસારમાં પાડુંહું રાજાઓ કે જે શ્રુત્રીને કહેવાયછે તેને પણ સ્ત્રી, ધન, પુત્ર, રાજ્ય, વિગેરેના મોહમાં ફસાવી દેઉંહું. જે રાજાઓ મિંહ સમાન શૂંગ હોયછે, અને જે રણસંગ્રામમાં હજારો મનુષ્યોને કાપી નાખેછે. તેવાને પણ હું પુત્ર મોહમાં ફસાવી

रोवर.बुं.बुं. सिंहसमानशूरा राजाओने पण मोहमां फंसावी स्त्रीओना पगे लगाहुं. हजारो सुभटोनां वाण वागतां पण जेनी चक्षुमांथी अश्रु आव्यां नथी. एवा राजाओनी चक्षुमांथी स्त्रीना मरणथी अश्रु कढावुं. जो हुं राजाओमां व्यापी नहि रहुं तो तेओ आ संसार मांजीवनी हिंसा विगेरे के.म.कुर्म करे?पृथ्वीना लोभथी परस्पर राजाओने हुं लडावुं, स्त्रीना मोहथी परस्पर राजाओने लडावनार अने दुनीआमां जीवोनो नाश करनार हुं मोह प्रधान हुं. ज्यां मारो संचार होयछे त्यां क्रोधादिक सुभटो पण वास करेछे. मोक्ष नगरीमां जतां अगीयारमा गुणठाणा सुधी मारु प्रवल जोरछे. कोइ विरलो जीव माराथी बची जायछे. अरे तमो तीर्थकरना भक्तो साधुओने पूछोके तमो कोनाथी विशेष डरोछो. प्रत्युत्तर मळशे के—मोहथी अमो डरीए छीए. जुओ चकलो, चकली, मोर, पोपट, कबुतर, सिंह, शृंगाल, विगेरे तिर्थच जीवो पण मोहावेशथी केवी स्थिति प्राप्त करेछे.

चकलो, चकली,पोतानां इंडांपर केवो मोहधारण करेछे. मयूर मयुरीनो विरह थतां केवुं आक्रंद करेछे. गौमाहिषी पोतानां वच्चाने जुओ मोहना आवेशथी केवां चाटेछे; कूही कुरकुरीयांने पोतानां मानी केवुं हेतधारण करेछे. बळी धनना मोहथी प्राणीओ मरी परभवमां मूपक सर्प विगेरेना अवतार धारण करेछे. पुत्रना मरणथी मातपिताने अत्यंत रुदन करावनार हुं हुं. स्त्रीना मरणथी तेना पतिने शोक करावनार हुं हुं. सत्यनेपण असत्य तरीके देखाडनार हुं हुं. मारा वशमां आवेला जीवोने चोराशीलाख जीवायोनिमां भटकावनार हुं हुं. मारा वशमां पतित प्राणीओ हिंसा करेछे. असत्य वदेछे. चोरी करेछे. परस्त्री सेवन करेछे. इत्यादि सर्व मारी सत्ताथी थायछे.

પૃથુરાજે સ્ત્રીના મોહથી જયચંદ્ર સાથે ભારે હેશ કર્યો. પૃથુ-
રાજ ઉપર શાહબુદ્દીન ધોરી ચઢી આવ્યો, તેમાં અંતે મૃત્યુ પામ્યો
કર્ણધેલા એ સ્ત્રીના મોહથી રાજ્ય સ્વોયું, મનુષ્ય પરદેશ ભ્રમણ કરે છે. જઝમાં
મવેશે છે, इत्यादि सर्व मारुं कार्यछे. અનંત જીવોને હું સંસારમાં
અનાદિકાળથી ભટકાવું છું. એને ભટકાવીશ. ધર્મરાજાનો વિવેક
રૂપી યોદ્ધો પણ મારાથી વીવે છે. કયા જીવમાં હું વ્યાપી રહ્યો નથી.

વીતરાગદેવના સાધુઓને લાગ સાધી મારા ફંદમાં ફસાવી
દડછું. જુઓ મારી કેવી શક્તિ! જીવોને સંસારમાં સાર દેવાડી ચા
રિત્ર લેવાવંતો નથી. સર્વ જીવોને સંસારમાં અનાદિકાળથી ફેરવું
છું અને વલી ફેરવીશ અધર્મી વનાવું છું. અનેક પ્રકારનો વેપો કરી
જીવોનો હું મારા ફંદમાં ફસાવું છું. કોઈનામાં વ્યક્તપણે તો કોઈનામાં
અવ્યક્તપણે હું વસું છું, સર્વ સંસારી જીવોને હું પૂતળાંની માફક નચાવું
છું, મારી ઘેનમાં સર્વ જીવો મુંઝાણા છે. ડ્યાં ત્યાં હું મોહ વ્યાપી રહ્યો
છું મોહ ઘાટીનું ભેદન કરવું મહા દુષ્કર છે. એમ દરેક મહાત્માઓ પુ-
સ્તકમાં લખે છે. દરેક જીવનું ભાન ભૂલાવનાર અને પરસ્વભાવમાં
રમણ કરાવનાર હું મોહ જીવોમાં પેટો કે તે વીચારા પરવશ થઈ
જાય છે મારા આગલ સર્વ જીવો કીટક સમાન છે, મારી શક્તિથી
જ્ઞાનીઓ પણ ગભરાય છે, હું સદાકાલ ચોરાશી લાખ જીવોનીમાં
રહેલા જીવોની પાસે રહું છું. મહાદેવ સરસ્વાને પણ પાર્વતીના મોહમાં
ફસાવનાર મારા વિના વીજો કોણ! દેશાભિમનથી દુનીયાની પ્ર-
જાને પરસ્પર વૈર કરાવનાર મારા વિના વીજો કોઈ નથી. મોહ
ગર્ભિત વૈરાગ્યમાં પણ મારુ અસ્તિત્વ છે, મતમતાંતર મિથ્યાત્વાદિની
વૃદ્ધિ મારાથી થાય છે. જુઓ મારી શક્તિ. !!!

આવાં મોહ સચિવનાં વચન સાંભળી કર્પરાજા એ મોહ પ્રશનને
શાવાશી આપી કહું કે ધન્ય છે મારા શૂરા મોહ પ્રધાન મારે નારા

जेवो बीजो कोइ प्रिय नथी.

हे कर्मनृपतिनो पुत्र अज्ञान स्वकीय स्वरूप सभा समक्ष कथेछे. अरे हुं मोहराजानो पुत्रछुं. अज्ञान मारुं नामछे, पंडित लोक मारा वैरीछे. चउद राजलोक मारु स्थानछे. सर्व जीवोने में अंध कर्याछे. ज्ञानावरणीय कर्म करी हुं सर्व जीवोमां वसुंछुं, धर्मराजा तथा मोक्षनगरीनुं भान हुं थवा देतो नथी. सत्यासत्यनुं स्वरूप जीवोने जाणवा देतो नथी, सत्यदेव गुरुधर्मनुं ज्ञान मारी सत्ताथी जीवो करी शकता नथी.

तीर्थकरनां सूत्रो तथा तेमनी आज्ञा प्रमाणे मोक्ष नगरी प्रति-गमन करनार मुनिवरो पण मारा वशमां रहेला जीवोने समजावी शकता नथी. जे समजुछे तेने साधुओ समजावी शके, पण हुं ज्यां वसुं छुं त्यां तेओ गमे तेटलो उपदेश आपे तोपण उत्तरभूमां वर्षा-नीपेठे निष्फल जायछे. चारगतिना जीवो मारा वशमांछे. पशुपंखी आदिजीवोनी में केवी अवस्था करीछे; माटे हे कर्मनृपति मारा जेवा पुत्रो छतां आपने चिंता करवी योग्य नथी.

अज्ञान पुत्र आ प्रमाणे कहीने मौन रह्यो, त्यारे कर्मनृपतिनी निंदा नामनी पुत्री सभासमक्ष कहेवा लागी के—

निंदाभाषण.

हे पिताजी ! हुं आपनी निंदा नामनी पुत्री छतां आप केम उदास थाओछो. सर्व जीवोने हुं वश करुछुं. अदेखाइ नामनी मारी माताए जन्म आप्योछे सर्व जीवोना गुणोने हुं तेमां पेसतां भस्म करुछुं. ज्यां माता अदेखाइनो प्रवेश थयो. त्यां हुं त्वरित हाजरी आपी प्रवेश करुछुं.

मुनियो पंडितो के जे अमृत सरखां वचन बदेछे तेना मुख-मांथी खराव वचनोत्थी त्रिष्टा कढावुंछुं. जे मनुष्यो परपुरुषना

ગુણની પ્રશંસારૂપ જઙ્ઘથી પોતાના આત્માને પવિત્ર કરેછે. તે પુરુષો મારા વશમાં થવાથી પરંનિદારૂપ કર્મકાદવથી તેઓને મલીન કરું છું. નિંદા ચતુર્થ ચંડાલછે એમ સર્વ લોકો જાણેછે છતાં નિંદા કર્યા વિના છૂટકો થતો નથી.

સામાસામી એક બીજાની નિંદા કરાવી પરસ્પર વૈર કરાવુંછું, લઢાવુંછું, અને નરક નિગોદમાં જીવોને ઘસડી લેઈ જાઉંછું. લોકો સર્વના કરતાં મને વિશેષ બઢવાન્ ગણેછે, કારણ કે પરસ્પર એક બીજાની નિંદા કરવાથી એક બીજાનાં મસ્તકોને પળ દડાની માફક મનુષ્યો ડહાવી દેછે, માટે હે કર્મરાજાજી!!! તમારી પુત્રી છતાં તમો કેમ ચિંતા કરોછો.

આત્રાં નિંદાનાં વચન સાંભળી અદેલાઈ નામની કર્મરાજાની સ્ત્રીનો પુત્ર કુસંપ નામનો હતો તે બોલવા લાગ્યો કે—હે પિતાજી મારા જેવો આપણા સુમટો છતાં ધર્મરાજાના સુમટોનું કંઈ ચાલવાનું નથી. ચાર ગતિના જીવોમાં હું વ્યાપી રહ્યાંછું, મારા સરખું કોઈનું બઢ નથી, વકીલ વકીલને કુસંપ, રાજારાજાને કુસંપ, મુનિ મુનિને કુસંપ, વેશ્યા વેશ્યાને કુસંપ, ખીચારી ખીચારીને કુસંપ, વેપારી વેપારીને કુસંપ, કૂતરા કૂતરાઓને કુસંપ. એમ સર્વ જીવોને માંહોમાંહે કુસંપ કરાવનાર હું છું, હે કર્મરાજાજી હું કુસંપ નામનો મહાયોદ્ધો હિંદુસ્તાનના રહેવાશીઓમાં પેઠો ત્યારથી હિંદુસ્તાનના લોકની દુર્દશા થઈ ગઈછે.

જયચંદ્ર અને પૃથુરાજને લડાવી મારનાર પણ હુંછું. મુસલમાનોએ દિલ્હીની ગાદી લીધી તે પણ મારા પ્રતાપથી. કારણ કે જ્યારે હિંદુસ્તાનના રાજાઓને માંહોમાંહે કુસંપ થયો ત્યારે મુસલમાનોએ હિંદુનું રાજ્ય સર કર્યું. મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનાર સાધુઓનો પણ કુસંપ કરાવી કુમાર્ગે ચલાવનાર હુંછું જ્યાં પેઠો કુસંપ ત્યાં

जरा नहि जंप, ए वचन हुं सत्य करुंछुं. कुसंपथकी मांहोमाहे मनु-
प्य लहेछे एक बीजानां मस्तक छेदेछे, एक बीजानी निंदा करेछे,
क्रोध, मान, माया अने लोभ पण ज्यां हुं कुसंपछुं त्यां वासो करे
छे, चोरासी लख जीवयोनीना जीवोने हुं अनादिकाळथी मारा
वशमां राखुंछुं. हाल हिंदुस्तान देशनी नवळी स्थाति करनार पण
हुंछुं. ज्यां में प्रवेश कर्षो त्यांथी संप नामनो योद्धो पण पोत्रारा
गणी जायछे, कोइ वखन कोइ देशमां वधारे रहुंछुं अने कोइ वखन
कोइ देशमां थोढो रहुंछुं, जीवो विचारा संप करवाने घणी महेनत
करे, कोन्करन्स भरेछे, सभाओ स्थापेछे अने बीजाओने कहेछे, के
भाइओ संप करो पग मारुं मूल काढवुं घणुं मुक्केलछे, ज्यांथी कु-
संप काढवानी तैयारी संप योद्धाओनी होय त्यां तो कुसंप भय-
रहीत रहेछे. मोटा मोटा मुनिराजो भापगो आपीने धाक्या पण
मारुं मूल कोइ उखेढी शक्युं नहि. वखते मुनिओमां पण हुं लाग
जोइने पेसी जाउंछुं अने मुनि मंडळमां पग कुसंपनी सत्ता चलावुं
छुं, जे जीवो मारा वशमांते तेमनेकाष्टनी पूरळीनी पेठे चारगतिमां
नचावुंछुं, मारी अदेखाइ माता विना हुं एकलो रही शकतो नथी.

अमेरिका इंग्लंड बगेरमां कुसंप नथी तो ते लोको सुखीछे
पण ज्यारे हुं त्यां पगलां भरीश त्यारे ते लोकाना बार वगाडीश,
संपीने जीवो वर्ते ते मने सारुं लागतुं नथी. नवळ मनना माणस
उपर हुं विशेष मत्ता चलावुंछुं. विशेष थुं. पर्वत उपर, रणमां, अग्नि
विगेरेमां हुं जीवोने प्रवेश करावुंछुं. हे कर्मराजाजी मारा जेवो पुत्र
छतां आम केम चिंता करोछो.

आहुं कुसंपनुं वचन सांभळी अदेखाइ नामनी तेनी माना सभा स-
मस्त भापग करता लागी के, हे माहा मागविय नथो माग छतां
केम चिंता करोछो.

અદેલાઈ પરસ્પર કરાવવી એ મારો ધર્મ છે. ગુણીના ગુણ દેખી માણસો અદેલાઈ કરે છે. ચારગતિના જીવોમાં હું આવીર્ભાવે વાતિરોભાવે વસું છું.

વેપારી વેપારીને, રાજા રાજાને, વકીલ વકીલને, સાધુ સાધુને હું માંહોમાંહે અદેલાઈથી કર્મવંધ ફળ પ્રાપ્ત કરાવું છું.

મારા વશ થઈલા જીવો નરક નિગોદમાં જઈ દારુણ ભોગવે છે. ઇત્યાદિ અદેલાઈના વચન સાંભળી કર્મરાજા ખુશી થયો. તેવામાં સભામાં વિરાજમાન મિથ્યાત્વ નામનો કર્મરાજાનો યોદ્ધો બોલી ઊઠ્યો કે, હે કર્મરાજાજી મારા છતાં આપ કેમ ચિંતા કરો છો. હું મિથ્યાત્વ નામનો યોદ્ધો સંસારમાં પ્રખ્યાત છું, કર્મવંધ જીવોને કરાવનાર મુખ્યતા એ હું છું, મારી સત્તા સંસારી જીવો પર સારી રીતે વેઠેલી છે. મારું મુખ્ય કામ એ છે કે, ભવ્ય જીવોને શુદ્ધ દેવ શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની શ્રદ્ધા થવા દેવી નહીં, કોઈ વિરલા પ્રાણીં તીર્થકરનો કહેલો સત્ય માર્ગ જાણી શકે છે, જુઓ મેં કેટલા જીવોની એવી તા બુદ્ધિ કરી નાખી છે કે તે વિચારા પંચ મહાભૂત સ્વરૂપ જીવે છે તે થકી અન્ય આત્મા નથી એવું વિચારા માની ચાર્વાકિમતરૂપ રાક્ષસના મુખમાં પ્રવેશ કરે છે.

મેં કેટલાક જીવોને એવા તો ફસાવ્યા છે કે- તે પામર જીવો જીવ અજીવ પુણ્ય પાપને સ્વીકારતા નથી, મોક્ષ માનતા નથી. ખાવું પીવું, હરવું, ફરવું ઇત્યાદિ કાર્યમાં ધર્મ માને છે-કેટલાક જીવોને એવા તો મેં ફસાવ્યા છે કે-અજ્ઞાનપણામાં મુખ માને છે. અને તેઓ અજ્ઞાનવાદી ભ્રમણાને-અજ્ઞાનમાં સુખ છે જ્ઞાનથી રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ માની પામર ચતુર્ગતિ સંસારમાં અનંતશઃ પરિભ્રમણ કરે છે.

વળી મેં કેટલાક જીવોને એવા તો ફસાવ્યા છે કે- બૌદ્ધ ધર્મ

स्त्रीकारी पोताने सुखी मानेछे अने ते पामर प्राणी मारा पासमां
थी छूटी शकवाना नथी.

वळी में केटलाक जीवने एवी रीते फसाव्याछे के ते इशुए
चढावेला इशुख्रीस्न धर्मरूप अन्याय कूपमां गाडरीया प्रवाहनी पेठे
टपोटप कूदी पडेछं अने त्यां अत्यंत दुःख भोगवता सदा काळ
जीवन गुजारेछे. वळी में केटलाक जीवने एवा तो मुंझाव्याछे
के बीचारा धनना, स्त्रीना, पुत्रना लोभमां तत्त्व मानेछे अने ते
पोताना आत्मानुं हित साधी शकना नथी. वळी में केटलाक जी-
वने एवा तो फसाव्याछे के-सत्य जैनधर्म पाम्या छतां पण तेमां
शंकादिक करी आपगी सत्तामां वर्तेछे. वळी हुं तत्त्व समज्या जी-
वने पण मिथ्यात्वमां घेरुछुं. जेटला संसारमां मतमतांतर उत्पन्न
थायछे ते मारी सत्ताथीज थायछे. संसारी सर्व जीवने हुं मारा
वशमां राखुंछुं. मारायी छटकी कोइ वीरपुरुष मुक्तिमां जइ शकेछे.
हुं सर्व जीवोमां व्यापीने रखीछुं. इत्यादि मिथ्यात्व योद्धानां वचन
सांभळी कर्मराजा हर्ष पाम्यो. तेवामां अविरतिनामना मोहराजाना
योद्धाए भाषण कर्तु के अरे सभाजनो हुं कोने संसारमां भटका-
वतो नथी. चोथा गुगठाणा सुधी तो मारु स्वतंत्र राज्यछे देवता-
ओ तथा नारकी जीवो तथा निर्येच जीवो प्रायः सर्व मारा वशमां
वर्तेछे. मनुष्योमां पण आर्यजनो कोइ मारा अपाठमांयी वची गथा
इशे. आवुं अविरतिनुं बोलवुं सांभळी कपाय नामनो योद्धो छाती
ठोकीने बोली उठयो के, अरे ज्यां सुधी कपाय एवुं मारुं नाम
दुनियामां विप्रमानछे त्यां सुधी कोइनो भय राखवो नहीं, मारुं
रहेठाण चौद राजलोकमांछे, हुं कोइ जीवने मुक्तिनगरीमां जवा
देतो नथी, सर्व जीवो कपायना वश थइ पोतानुं आत्महित करवुं
शुकेछे. सामासामी जीवने हुं लडावी मारुंछुं एरु बीजानां मस्तक

कपावुंछुं. सामासामी वेर करावुंछुं, माता, पुत्र, स्त्री विगेरनो निकट संबंध करावी आपनार हुंछुं संसारी जीवोने उपरना गुणठाणे चढवा देतो नथी. संसाररूपी वृक्षनुं बीज हुंछुं. हुं अनादिकाळथी संसारमां वसुंछुं. कोइपण काळेसंसारमांथी मारुं रवेठाण दूर थवानुं नथी. आ प्रमाणे कथाय सुभटनां वचन सांभळी कर्मराजा खुशी भयो. त्यारे योग नामनो सुभट बोल्यो के मारुं पराक्रम कोण नथी जाणतुं. हुं सर्व जीवोने पाप बंधावी चोराशी लाख जीवयोनिमां भटकावुंछुं हुं सूक्ष्म रीते दरेक जीवोने व्यापीने रहुंछुं हुं आत्माणी परमात्मादशा थतां विखूटो पडुंछुं, माटे हे कर्मराजाजी तमो जरा मात्र पण भय पामशो नहि. इत्यादि सुभटोनुं बोलवुं सांभळी कर्मराजाने जुस्सो चढयो. हिंमत आवी.

सर्व सुभटोने कर्म राजाए हुकम कर्यो के तमो हवे सर्व संसारी जीवोने वशमां राखो के जेथी धर्मराजाना सुभटोनुं कंड पण चाली शके नहि. अने सर्व जीवोमां व्यापी संसारी जीवोने धर्म करतां अटकावो.

आवां कर्मराजानां वचन सांभळी सर्व सुभटो जुस्साभेर पोत पोतानुं कार्य वजावुं तत्पर थया.

हवे आ वखते धर्म शुं करेछे ते कीचे मुजब:-

धर्मराजा

विवेकसभा, दयामाता, धैर्यपिता, शांतिस्त्री, उपयोगमंत्री, सम-
कितसेनापति, क्षमापुत्री, ब्रह्मचर्यपुत्र, क्षमादिधर्मनृपतिनासुभटो,
मुक्तिनगरी.

एकदीवस धर्मराजा विचार करेछे के-अहो हुं सर्व जीवोने मुक्तिनगरीमां क्यारे लेइ जइश. अनादिकाळथी हुं संसारी जीवोने मुक्तिपुरीमां लेइ जाउंछुं. तोपण अद्यापि पर्यंत पार आवतो नथी.

कर्मराजाना सुभटो जीवोने एवातो सपडावेछे के-भाग्ये जावो मारा नगरमां आवी शके-सर्व जीवोमां कर्मराजाना सुभटो व्यापी रहाछे. कर्म सुभटोए संसारी जीवोने एवी रीते अंध कर्माछे के-ते जीवो मुक्तिनगरीमां आववा इच्छा पण करता नथी. अरे हवे केम करवुं. आम धर्मराजा उंडो विचार करी चिंता करेछे.

त्यारे उपयोगमंत्रीए इंगिताकारथी जाणीने पूछछुं के-हे प्रभो आज आप मोटी चिंतामां पडया होय तेम देखाओछो. ते चिंता शीछे ते कृपा करीने कहो—

एम उपयोग मंत्रीनी प्रार्थनाथी धर्म नृपतिए सर्व हकीकत कही संभळावी—

त्यारे उपयोग मंत्री बोल्यो के-हे प्रभो मारा छतां आपने चिंता करवी घटे नहि. विवेकसभा भरावी धर्मराजा निस्पृह सिंहासन उपर विराजमान थया. मुख्य उद्देशथी धर्म राजाए वातचर्चा अने कतुं के-हे सुभटो तमो आळसु थइ केम वेशी रहाछो. कर्म राजाना सुभटो सर्व जीवोने भमावीचारगतिमां परिभ्रमण करावेछे. सत्यमोक्षमार्गनी समजण पडवा देता नथी. तमो मारा खरा सुभटो होय तो कर्मराजानो नाश करी भव्यजीवोने मुक्तिपुरीमां लेइ जाओ. आ मारी सभा समक्ष हितशिक्षाछे. आवां नीतियुक्त मिष्ट वचनामृतनुं श्रवण करी धर्मराजानो अनादिकाळनो उपयोग मंत्री गंभीर वाणीथी सभा समक्ष कहेवा लाग्या के-

हे धर्मनृपति, हुं निरंतर आपनी सेवामां हाजरछुं. ज्यां आप धर्मराजा त्यां हुं उपयोग अवश्य.

आपनो सर्व कारभार हुं करुंछुं. माटे कहेवायछे के-उपयोगे धर्म-उपयोगविना आप धर्मनृपति नथी. एम अनुवाद प्रसिद्धछे. हुं आविर्भावे तथा तिरोभावे आपनी साये सदाकाल जीवोमां वसुंछुं.

મારી શક્તિ પ્રગટ થતાં મોહાદિ શત્રુઓ નાશ પામેછે. જીવને ક્ષપક શ્રેણિ ઉપર હું ચઢાવુંહું. ક્ષપકશ્રેણિ ચઢતાં કર્મશત્રુનો નાશ થાયછે. મોક્ષપુરીમાં પણ પ્રત્યેક આત્માની સાથે ભિન્નાભિન્ન સ્વરૂપે હું વસુંહું. મારાથી દરેક આત્માઓ સ્વપરને જાણી શકેછે મારો નાશ કોઈથી થતો નથી. માટે હે ધર્મરાજાજી આપ જરામાત્ર ચિંતા કરશો નહિ. આવાં ઉપયોગ મંત્રીનાં વચનો સાંભળી ધર્મરાજા ખુશી થયો, ત્યારે ધર્મરાજાનીમાતા દયા સભા સમક્ષ બોલવા લાગી કે—હું જ્યાં સુધી વિદ્યમાનહું. ત્યાં સુધી કોઈનું કંઈ ચાલનાર નથી. હું સર્વ જીવોમાં પ્રથમ વાસકરુંહું. હું જ્યાં હું ત્યાં તારી હયાતીછે. દ્રવ્ય અને ભાવથી મારુ વે પ્રકારે વસવું થાયછે. દયા, ધર્મની માતા જગત્માં કહેવાયછે. તું મારો પુત્રછે હું જ્યાં હું ત્યાં તારી હયાતી કહેવાયછે, મારાથી હિંસા વિગેરે કર્મ રાજાનો પરિવાર દૂર નાશેછે, સર્વ પ્રાણીઓમાં થાડી ઘણી સ્થિતિ કરુંહું, અને મોક્ષપુરી જીવો ન પમાડુંહું, માટે હે પુત્ર સુખેથી રાજ્યધુરા ધારણકરો. ઇત્યાદિ દયાના વચનો શ્રવણ કરી ધર્મરાજાના મનમાં ધૈર્ય સ્ફુર્યું. તેવામાં ધૈર્ય પિતા ધર્મપુત્ર ઉપર સ્નેહદૃષ્ટિ વર્ષાવતાં વચનામૃતનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો હે ધર્મપુત્ર ધૈર્યથી તારી ઉત્પત્તિ છતાં તમે કેમ અધીરા વનોછો. કર્મશત્રુઓ સાથે હું હિંમતથી લડી જીવોને ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત કરાવી આપુંહું. હે ધર્મ તારા સુખદોને ધૈર્ય આપુંહું અને રણસંગ્રામમાં કર્મનો પરાજય કરુંહું, કર્મરાજાની સાથે યુદ્ધ થાયછે, અને તેના નગરમાંથી અનેક જીવોને મુક્તિનગરીમાં લેઈ જઈએ છીએ. માટે ધૈર્ય ધારણ કરો. ત્યારવાદ શાંતિ સ્ત્રી પોતાના સ્વામી ધર્મરાજાને નમ્રતાપૂર્વક વિનયથી કહેવા લાગી કે—હે સ્વામિનાથ આપ ચિંતા કેમ કરોછો, મારો હું ધર્મ સદાકાલ વજાવુંહું, હું સર્વ જીવોને મોક્ષ નગરી તરફ खેચુંહું. સર્વ જીવ કર્મના આધીન થયા છે તોપણ મારી સંગત કરવા ઇચ્છે. હું તેમને શાંતિ મેળવવા લલ-

चावी कर्म प्रपंचथी दूर रहेवा चारंव्वार मनोद्वारा कहंछुं जे जीवो संसारनी हवाथी दूर रहेछे अने संसारने वळता अग्रि समान गणेछे ते जीवोमां हुं वास कहंछुं अने ते जीवोने शाश्वतपद प्राप्त करवामां स्थायी वनुंछुं. घगा जीवो मारी स्थायथी मुक्तिनगरीमां गया जायछे अने जशे. माटे आप निश्चित रहो. त्यास्वाद सकल धर्म सेनानो उपरी “ सम्यक्त्व सेनापति ” धर्मराजाजीने नमन करि मधुरवाणीथी सभाजनने आश्चर्य पमाडतो कहेवा लाग्यो के हे धर्मराजाजी आपनी सेनानो हुं उपरीछुं. मारो वास सकळ भव्या-त्माओमांछे. मारा विना कर्मना राजा योद्धाओ रणभूमिमांथी पाछा हठता नथी, सकळकर्म सैन्यनोहुं नाश कहंछुं. जे आत्मामां हुं उत्पन्न थाउंछुं त्यांथी मिथ्यात्व योद्धो नाशी जायछे. पछी भव्यात्मा सरळ-ताए गमन करतो छतो मुक्ति नगरीमां पहुँचेछे. मिथ्यात्वनो नाश करवो एन मारुं मुख्य कामछे. जे जीवो मिथ्यात्वना जोरे दुनीया परमेश्वरे बनावीछे, पाछो प्रलयकालमां दुनीयानो नाश थायछे पर-मेश्वर जीवोने मुख दुःख आपेछे एम मानी चारगतिमां भटकनारा जीवोने मुखदुःख आपेछे ते जीवोनो हुं उद्धार कहंछुं. हुं ते जीवोमां वास करी तेमनी सारी बुद्धि कहंछुं परमेश्वर जगत्नो वनावनार नथी, जगत् अनादिकाळथीछे जीवो सर्व परमात्मा सदृशछे, कर्मना-योगे जुटी जुटी गतिमां भमेछे जीवोने कर्म अनादिकाळथी लाग्नुंछे. जीवो अनंतछे अनादिकाळथीछे कर्म नाश थनां जीवनी मुक्ति थायछे. आ प्रमाणे जीवोनी सारी बुद्धि करी मिथ्यात्वनो संग दूर करावी मोक्षनगरीतरफ गमन करावुंछुं. केटळाक जीवो मिथ्यात्व योद्धाना संसर्गे व्रज व्रज स्वीकारी अन्यने माया तगीके कन्यी भवव्रज्झांडमां भटकेछे. तेमने हुं शुद्धश्रद्धा अपि आत्महितार्थे आत्मा अने तेने

મટકાવનાર કર્મછે એવી શ્રદ્ધા કરાવી કર્મ નાશ કરવા તરફ તે
 જીવોની વૃત્તિ લાગુ પડે. વળી હું કહું-પરમેશ્વરનો દીકરોછે તેને સેવો
 તે તારશે ઇત્યાદિ ભ્રમપાશમાં ફસાઈ જીવોને વિવેકચક્ષુ અર્પિ
 સત્ય મોક્ષમાર્ગ દેખાડી આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન કરાવી શુદ્ધ
 બુદ્ધિથી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે તેમ યોગ્યું, વળી હું કેટલાક જીવોને
 આત્મા ક્ષણિકછે. ક્ષણમાં ક્ષણમાં જુદો જુદો આત્મા ઉત્પન્ન થાયછે.
 એમ માનનારા જીવોનું મિથ્યાત્વ સંહરી સત્યમતિ અર્પી આત્મા ક્ષણિક
 નથી. આત્મરૂપ વ્યક્તિનો નાશ થતો નથી જ્ઞેયના પલટવે જ્ઞાનનું
 પલટાવવું થાયછે તેથી આત્મામાં થતો ઉત્પાદ વ્યય તેની અપેક્ષા પર્યા-
 યાર્થિક નયમતે આત્મા અનિત્યછે એમ સમ્યક્વોધ જીવને અર્પે અને
 દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષા આત્મા નિત્યછે એમ શુદ્ધવોધ સમર્પી ભવ્ય
 જીવોને મુક્તિ નગરી દુઃખાપ્યા પ્રાપ્ત કરાવું. વળી હું કેટલાક જીવો
 મિથ્યાત્વ સુમટનો સંગ પામી પંચભૂત વિના વ્યતિરિક્ત આત્મા નથી
 એમ સ્વીકારીછે તેવા જનોને શુદ્ધ શ્રદ્ધા સદ્ગુરુ સંગે કરાવી આ-
 ત્મા પંચભૂત થકી ન્યારોછે સુખ દુઃખ ભોક્તાછે કર્મનો કર્તાછે એમ
 સમ્યક્ત્વ રત્ન અર્પી મોક્ષ માર્ગ વાહી કરું. વળી જે જીવો નિત્ય
 એકાંત આત્મતત્ત્વ માની આત્માને કર્મવંધ સ્વીકારતા નથી આત્માકર્મનો
 કર્તા નથી અને ભોક્તા નથી ઇત્યાદિ વક્તાઓને પણ અપેક્ષા સત્ય
 સમજાવું કર્મનો કર્તા અને ભોક્તા આત્માછે, આત્મા એકાંત
 નિત્ય નથી એકાંત નિત્ય વસ્તુ આત્મા જો હોય તો પછી નાના વિધ
 શરીરમાં વશનારા જીવો સુખી-દુઃખી અવસ્થાવાળા દેખાયછે તે કેમ
 વની શકે, માટે આત્મા એકાંત નિત્ય નથી, જો એકાંત નિત્ય આત્મા
 માનીએ તો પછી શિર્ષમુંડન વ્રતારોપ વિગેરે પણ શા કારણથી
 કરવું જોઈએ. માટે આત્મા સ્વવ્યક્તિથી નિત્યછે અને

पर्यायना पलटवे करी अनित्यछे नित्य अने अनित्य एवे धर्मवालो आत्माछे. तेने कर्म लागेछे कर्मण मिथ्यात्व अविरति कषाययांगे करी लागेछे ए कर्मनो नाश यता आत्मा परमात्मपद प्राप्त करेछे ए आदि शुद्धज्ञान अपी साध्य-मुक्तपदार्थ जीवोने मेरुछुं. अने स्वस्वरूपने प्राप्त करावुंछुं केटकाक जीव स्त्री पुत्र धन आदिथी पोताने सुखी मानेछे ते जीवोनी दृश्य क्षणिक पदार्थोमांथी सुखनी बुद्धि दूर करी अदृश्य आत्मतत्त्वमांज सुखछे ए शुद्धबोध देइ आ क्षणिक पदार्थोमां मिथ्या भ्रम यतो दूर करावुंछुं अने काम क्रोध लोभ भय हास्य शोक विगेरेथी जीवोने पृथक् यरी स्वस्वरूपे निष्ठा करावुंछुं.

अहितमां हितबुद्धि अने हितमां अहित बुद्धिस्व जे मिथ्याज्ञान तेनो हुं नाश करुंछुं दरेक जीवोने हुं सम्यग्ज्ञान अर्पुंछुं ए अनन्ता जीवोनुं भूतकाले मुक्ति प्रति लक्ष दोर्ष अने वर्तमानकाले लक्ष दोर्ष अने भविष्यकाले ते हुं दूर जीवव्यक्तिमां वसुंछुं मिथ्यात्व सैन्य माराथी नाशभाग करेछे. जे कर्मनो उदय यता अंधकारनो नाश थायछे अने ते अंधकार कयांगे नाश मालूम पडती नथी तेम सूर्यसम मारा प्रकाशथी मिथ्या भागी जायछे हुं भव्य जीवोमां सदा वसुंछुं. सम्यक्त्व विना कोइ नगस मुक्ति पापी शक्तो नथी कर्मराजानुं सैन्य माराथी दूर नासेछे मने हे धर्मराजाजी! तपो मुखेथी निश्चित रहो आ प्रमाणे सम्यक्त्व सेनापति वद्या बाद धर्मराजानी क्षमा नामनी पुत्री सविनय पिताजीने नमन करी मधुर भाषाए कहेवा लागी के-हे धर्मपिताजी हुं एक आपनी नानी पुत्रीछुं आपनी पवित्र सेवा हुं दरेक आत्माओमां स्थिति करती वजावुंछुं. हुं अनारिकाळथी भव्य जीवोमां वसुंछुं. हुं

પામેછે હું પોતાનો પણ પોતાની મેઢે પ્રકાશ કરહું માટે લોકો સૂ-
ર્યની ઉપમા મને આપેછે, કર્મ રિપુ સકલ સૈન્યનો હું કલ્પાંત કાલ
વાયુની પેઢે ક્ષણમાં નાશ કરહું. મેં અનંતા જીવોને મુક્તિ નગરી
પ્રાપ્ત કરાવી, કરાવુંહુ, ને કરાવીશ, માટે હે પિતાજી ! મારા બેઠા
આપ ચિંતા કરો તે અનુચિતછે, આ પ્રપાળે જ્ઞાનપુત્રે ભાષણ કર્યું.
ત્યારવાદ બ્રહ્મચર્યનામનો ધર્મરાજાનો પુત્ર મહા પરાક્રમી પ્રખ્યાતિ
પામેછ સવિનય પિતાજીને નમન કરી ગંભીર વાણીથી બોલ્યો કે આ
દુનિયામાં—બ્રહ્મચર્ય નામે કરી હું સિદ્ધતાને પામ્યો છું.

પરસ્પર મૈયુન સંબંધનો હું ત્યાગ કરાવુંહું. હું અનાદિકાલથી
જીવોમાં વાસ કરહું જ્યાં મારો ધિરતિ નામનો નેતા વસેછે તેની
સાથે હું પણ વસુંહું. જ્ઞાન તથા વૈરગ્ય મિત્ર મને સાહાય્ય આપેછે.
નવવિધ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ ધારક જીવોકામનો પલકમાં પરાજય કરે
છે. મારા વાસથી પ્રત્યેક મનુષ્યોના શરીરની આરોગ્યતા વૃદ્ધિ પા-
મેછે, ધર્મ કૃત્યમાં ધૈર્યતા પ્રેરક હું સર્વ જતોમાં સમુદ્રની ઉપમાને
હું ધારણ કરહું. મારા વાસમાં મનુષ્યો વચન સિદ્ધિ કીર્તિમાન
અઠ્ઠ સિદ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત કરેછે. મોહાદિ શત્રુઓ પરાહ્મુખ થાયછે.
આસન્ન ભવ્ય જીવોમાં હું વિશેષતઃ વાસ કરહું, મારું અક્લંબન કરી
અનંત જીવો મુક્તિ ગયાં જાયછે. અને જશે, માટે હે પિતાજી ! આપ
ચિંતાત્યાગી ધૈર્ય ધારણ કરો અને સર્વ સુખદોને ધૈર્ય આપો.

આમ બ્રહ્મચર્યના કથન પશ્ચાત્ સંવરસંજ્ઞક મહારથિ યોધ શૌર્ય
વાણીથી સભા સમક્ષ બોલ્યો કે—હે ધર્મ રાજાજી ! હું સત્તાવન રૂપ
કરી કર્મારિનો સમૂલતઃ નાશ કરહું જે છિદ્ર દ્વારા કર્મ સૈન્ય
જીવોમાં પ્રવેશેછે તે છિદ્રોનો હું રોધ કરહું, તેથી કર્મ સૈન્યનું કાંડ

ચાલતું નથી, મન વચન અને કાયાના વ્યાપારો જે અશુદ્ધ પરિણ-
તિમાં પરિણમ્યાછે તેનો હું નાશ કરું.

મારી હયાતીમાં પાપ અને પુણ્ય આત્માને લાગી શકતાં નથી. કર્મનો પરાજય કરી ક્ષપક શ્રેણિ ઉપર ચઢાવી ત્રયોદશમ ગુણસ્થા નક પ્રાપ્ત કરાવી મુક્તિ નગરમાં પ્રવેશ કરાવું છું મારો વાસ પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ મનુષ્યોમાં વિશેષતઃ આધિર્ભાવેછે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અને હાસ્યવદ્કનો ત્વરિત નાશ કરું આર્ધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન-રૂપ યોદ્ધાઓનો હું ક્ષણમાં નાશ કરું. કૃષ્ણ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, વિગેરેનો સમૂલતઃ નાશ કરું, આત્માનો હું શુદ્ધ સ્વ-ભાવ અર્જું, કર્મ રહીત કરી જીવોને શિવસ્થાન પ્રતિ મોકલવાનું હું કાર્ય વજાવું, મારા અવલંબનથી અનંતજીવોમુક્તિપદ પામ્યા અને પામશે, પણ અમર જીવોને હું મુક્તિપદ પમાડી શકતો નથી. નિરુ-પાધિમય મારો સ્વમાવેછે, મારાથી કર્મશત્રુ થરથર ધુજેછે. જ્યાં મારો પ્રવેશ ત્યાં ઉપશમ વિવેક વિનય શાંતિ વિગેરેનો પ્રચાર થાયછે, ઇ-ત્યાદિ વાણી વડી સંવર્યોદ્ધો તુષ્ણીભાવ પામ્યો ત્યારે નિર્જરાનામનો મહાયોદ્ધો વિનયપૂર્વક ધર્મરાજાને નમન કરી વોડ્યા કે-હે ધર્મરા-જાજી ! આપ સેવકની વાણી પ્રસન્નચિત્તથી સાંભળો. હું આપનો યોદ્ધો છું

હું આપનું કાર્ય સદાકાલ વજાવું, વાલ્ય અને આભ્યંતર એ રૂપાં-તરને હું પામું અનંતકર્મનો નાશ હું ક્ષણમાં કરું. નિકાચિત્ત કર્મ પણ મારાથી ક્ષય પામેછે આત્માઓમાં મારું રહેવાનું સ્થાન છે. કાષ્ટસ-મૂઠ્ઠને જેમ અગ્નિ વાલી ભસ્મ કરેછે તેમ કર્મરૂપ કાષ્ટસમૂઠ્ઠને પણ હું વાલી ભસ્મ કરું. તદ્ભવ મુક્તિ પામનાર તીર્થંકરો પણ મારો આશ્રય કરી કર્મ નાશ કરે છે. નરમુરવદ્ધીઓનાં મુલ્લ પણ મારા આલં-બનથી પમાયછે, મારાથી મનુષ્યો અઘ્રસિદ્ધિ અને નવનિધિ પ્રાપ્ત કરેછે.

पण याद राखवुं के जे जीवो मने सेवेछे. तेओनां क्रोध, छिद्र, देख्या करेछे. अकाम अने सकाम ए बे भेदे मारु प्रवर्तनछे. चार हत्या-कारक जीवोनो पण-माराथी उद्धार थायछे. अनंताजीवो कर्म क्षपावी मुक्तिपद पाम्या अने पामशे तेमां मारो प्रभाव जाणवो. माटे हे धर्म-राजाजी ! आप स्वस्थ थाओ. आपणुं सैन्य एवुंतो वळवान् छे के त्यां कर्मराजानुं वांइ चालवानुं नथी.

आ प्रमाणे धर्मराजाना सुभटोए पोतपोतानुं पराक्रम वर्णव्युं. त्यारे धर्मराजा अत्यंत हर्षायमान थयो अने मनमां समज्यो के मारु सैन्य प्रवलछे.

आ प्रमाणे अत्र धर्मनृपनी सभामां वृत्तांत चालेछे त्यारे कर्म-राजानी सभामां ते प्रमाणे धामधूम चाली रहीछे. मिथ्या चेतना नामनी कर्म राजानी दासीए कर्मने धर्मनी सभामां वनेली सर्व हकीकत कही. त्यारे सम्यक् चेतना दासी धर्मनी अग्रे कर्म नृप सभामां वनेली सर्व हकीकत कही. परस्पर युद्ध कार्यनी सर्व सामग्रीओ तैयार थवा लागी. धर्मनृपे पोताना सुभटोने कहुंके-मारा प्रिय सुभटो ! तमो शत्रु सैन्यनो पराजय करो, मारुनाम अमर राखशो, वलीत-मारा जेवा शूरा सुभटोनुं पराक्रम रण संग्राममां मालुम पडशे. माटे चतुराइथी युद्ध करवुं.

ते प्रमाणे कर्म राजाए पण सर्व सुभटोने वीर रसनां वाक्यो कथी शूर चढाव्युं. सुभटो पण परस्पर पराक्रम वताववा आतुर थइ रह्या-परस्पर युद्ध चाल्युं तेमां श्रद्धा रूपी सुभटे मिथ्यात्व रूपी योद्धाने हराव्यो. समकित रेनापतिए मोह प्रधाननी शक्तिनो नाश कर्यो, क्षमा पुत्रीए क्रोधनो नाश कर्यो, जीव चोथा गुणठाणा आदि गुणस्थानक चढवा लाग्यो. विरतिए अविरतिनी शक्ति नाश करी.

જ્ઞાને અજ્ઞાનનો નાશ કર્યો. દયાએ હિંસાનો નાશ કર્યો, શાંતિથી તૃપ્ણા નાશ પામી. કર્મ રાજાનું સૈન્ય નાશ પામતું પાહું હઠવા લાગ્યું. વ્રહ્મચર્ય પુત્રે અવ્રહ્મચર્યનો સર્વથા નાશ કર્યો—પરગુણ પ્રશંસાએ નિંદાનો નાશ કર્યો. જ્ઞાને કપાયનો પળ સ્થિર પરિણામને સાહાય્ય આપી નાશ કરાવ્યો. ધર્મ ધ્યાન રૂપ યોદ્ધાએ આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાનનો નાશ કર્યો. સંતોષે તૃપ્ણાનો નાશ કર્યો, ક્ષાયિક સમકિત પામી જીવ સ્વસ્વભાવ શક્તિ પામી આત્મ રૂપ પ્રકાશવા લાગ્યો. હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુગંછા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસક, વેદ રૂપ કર્મ સૈન્યનો નાશ અપ્રમાદ તથા ધ્યાન યોદ્ધાએ કર્યો. પંચ પ્રકારની નિદ્રાનો તથા ચક્રુ દર્શનાચરણી આદિચારનો તથા જ્ઞાના વરણોય કર્મનો તથા અંતરાયનો નાશ ઉપયોગ મંત્રીની સાહાય્યથી શુદ્ધધ્યાને કર્યો. આત્મા તેરમે ગુણઠાળે જડ અનંત ચતુષ્ઠયથી શોભવા લાગ્યો. અંતે અઘાતી કર્મની પ્રકૃતિનો પળ નાશ કરી મુક્તિ પુરીમાં ગયો. એમ ધર્મ રાજાનો જય જયકાર થયો અને કર્મ રાજાનું સૈન્ય નાશ પામ્યું. આત્મા પરમાત્મ દશા પામી નિર્ભય થયો. અનંત જીવો એમ કર્મનો નાશ કરી મુક્તિમાં ગયા અને અનાગત કાલે અનંત જીવ મુક્તિમાં જશે. કર્મનો નાશ ઉપયોગ દશાએ અનંતા જીવો કરેલે અને કરશે. જોવ કર્મનો નાશ કરતો ક્ષાયિક ભાવની નવલલિધિયો પામેલે.

ક્ષાયિક ભાવની નવ લલિધિયોનાં નામ.

૧. ક્ષાયિકસમકિત, ૨ ક્ષાયિકચારિત્ર, ૩ અનંતજ્ઞાન, ૪ અનંત દર્શન, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય એ રીતે નવલલિધિયોની પ્રાપ્તિ ગુણઠાળાની હૃદ પ્રમાણેલે.

હવે સંબંધ દર્શાવતાં કથાયલે કે—ઉદ્યમથી કર્મનો ક્ષય થાયલે. ઉપશમભાવ ક્ષયોપશમભાવ અને ક્ષાયિકભાવની પ્રાપ્તિ પણ ઉદ્યમથી

થાયછે. શાસ્ત્રાભ્યાસનો ઉચ્ચમ કરતાં પંચપ્રકારે સ્વાધ્યાય કરતાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો ક્ષયોપશમ થાયછે. તેમ પ્રત્યેક ઘાતીકર્મનો નાશ ઉચ્ચમથીછે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનરૂપ ઉચ્ચમથી જ્ઞાનીઓ કૃત્સ્ન કર્મનો ક્ષય કરેછે. ચારિત્રનો સ્વપ્ન કરતાં ચારિત્ર મોહનીયનો પણ નાશ થાયછે. માટે પંચમકાલમાં પણ ભવ્યજીવોએ પુરુષાર્થ કરવો. પુરુષાર્થના પણ અનેક ભેદછે. માટે સત્યપુરુષાર્થ ગ્રહવો જોઈએ. સમકિતની પ્રાપ્તિ વિના સવલ્લી પરિણતિ થતી નથી. અને સમકિત વિના પુરુષાર્થ નિષ્ફળ જાણવો. સમકિત મોક્ષનગરનું દ્વારછે. સમકિતવિના કોઈ જીવ મોક્ષમાં ગયો નથી. અને જવાનો નથી. સમકિત વિના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ પણ અજ્ઞાન તરીકે લેવાયછે. ઇદ્રે મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ મતિ અજ્ઞાન તરીકે ગણાયછે. શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ શ્રુતઅજ્ઞાન તરીકે લેવાયછે. અને અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ વિભંગ જ્ઞાન તરીકે ગણાયછે. અને ક્યારે સમકિતની પ્રાપ્તિ થાયછે ત્યારે તેનો ક્ષયોપશમ સવલ્લો પરિણમેછે. અને તે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અવધિ જ્ઞાન તરીકે ગણાયછે. સમકિત વિના અભવ્ય જીવ મુક્તિ પામતો નથી. વાહ્ય ચારિત્ર પાઠીને અભવ્ય જીવ નવગ્રૈવેયક પર્યંત જાયછે કિંતુ સમકિતવિના ભાવચારિત્ર પામી શક્તો નથી અને તેથી તે ચતુર્ગતિમાં પુનઃ પુનઃ પરિભ્રમણ કરેછે, સમકિતનો મહિમા અપૂર્વછે, પંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો નાશ થવાથી સમકિતની ઉત્પત્તિ થાયછે. પંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો નાશ જિનાગમ સાંભળવાથી થાયછે, સદ્ગુરુની શ્રદ્ધા ભક્તિથી ઉપદેશ શ્રવણ કરતાં મિથ્યાત્વ નાશ પામેછે, સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે આગલ ષટ્સ્થાનક કહેવામાં આવશે. સમકિતના પંચપ્રકારછે.

૧ ઉપશમ સમકિત, ૨ ક્ષયોપશમસમકિત, ૩ જ્ઞાનિકસમકિત,

४ वेदसमकित, ५ सास्वादनसमकित, अनंतानुबंधी क्रोध, मान, माया अने लोभ तेमज समकित मोहनीय मिश्र मोहनीय, मिध्यात्व, मोहनीय ए सात प्रकृति सर्वथा क्षय यतां ध्यायिक समकितनी प्राप्ति थायछे.

श्री जिन वचनज तत्त्वरूपछे नीतराग होवाथी एम सामान्य रुचिवाळा जीव ने द्रव्य सम्यक्त्व पणुं स्फुट थायछे. अने नय निक्षेप प्रमाणना विचारथी तत्त्व श्रद्धावाळा जीवने भाव सम्यक्त्व पणुं स्फुट थायछे आहि द्रव्य शब्दार्थ कारणता अने भाव शब्दार्थ कार्यता रूप जाणवो एम श्री हरिभद्रसूरि कहेछे.

श्री उत्तराध्ययन सूत्रानुसारं दशविध सम्यक्त्व कहेछे.

- १ सत्य अर्थनी साये संपत्तिवडे जीवाजीवादि नव पदार्थ संबंधी जे रुचि ते निसर्ग रुचि जाणवी.
- २ परोपदेशवडे प्रयुक्त जीवाजीवादि पदार्थ विषयनी जे श्रद्धा ते उपदेशरुचि कहेवायछे.
- ३ रागद्वेष रहित एवा पुरुषने आज्ञा वडे धर्मानुष्ठानमां रुचि थाय तेने आज्ञारुचि समकित कहेवायछे.
- ४ सूत्रना अध्ययन तथा अभ्यासथी उत्पन्न थएला विशेष ज्ञान वडे जीवाजीवादि पदार्थना विषयमां रुचि थाय तेने सूत्र रुचि समकित कहेछे.
- सूत्र रुचि उपर गोविंदाचार्यनुं दृष्टांत जाणवुं.
- ५ एकपद वडे अनेकपदतथा तेना अर्थना अनुसंधान द्वारा जलमां तेलना बिंदुनी जेम रुचि प्रसरि जाय तेबीजरुचि सम्यक्त्व कहेवायछे.
- ६ जेने सर्व सूत्रना अर्थनुं ज्ञान उत्पन्न थाय ते अभिगम रुचि सम्यक्त्व कहेवायछे. त्यारे अत्र शंका यश के अभिगम रुचि

અને સૂત્રમાં શોફેર-પ્રત્યુત્તરમાં સમજવાનું કે-આ અભિગમ રુચિ અર્થ સહિત સૂત્રના વિષયમાં આવેછે. અને તે સૂત્રરુચિ કેવલ સૂત્રના વિષયમાંજ આવેછે એટલો તે વચ્ચેમાં ભેદછે. કેવલ સૂત્ર મૂલ કથાયછે.

૭ સર્વ પ્રમાણ તથા સર્વ નયથી ઉત્પન્ન થયેલ સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વ ભાવના વિષયની રુચિને વિસ્તાર રુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાયછે તેથી વિશેષ લાભ પ્રાપ્તિ થાયછે.

૮ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વિનય વૈયાટ્ય આદિના આચરણ સંવંધી રુચિ તે ક્રિયારુચિ કહેવાયછે.

૯ જેણે કુદૃષ્ટિનો અભિગ્રહ કર્યો ના હોય અને જે પ્રવચનમાં પ્રવીણ ન હોય તેવા પુરુષને માત્ર નિર્વાણ પદ સંવંધી રુચિ તે સંક્ષેપ રુચિ જાણવી જેમ ઉપશમ સંવર અને વિવેક આ ત્રણ પદની રુચિ ચિલાતી પુત્રને થઈ હતી તેમ સમજવું.

૧૦ ધર્મપદ શ્રવણથી ઉત્પન્ન થયેલી જે ધર્મપદવાચ્ય સંવંધી રુચિ તે ધર્મરુચિ કહેવાયછે.

સમાકિતરત્નની પ્રાપ્તિ દુર્લભછે-સમાકિત પામ્યા પશ્ચાત્ સંસાર સમુદ્ર ચુલક પ્રમાણ સમજવો. આ સંસારચક્રમાં અનંતશઃ પરિભ્રમણ કરી અનંતવાર અનંતદુઃખ પામ્યો. અનેક દેહો ધારણ કર્યો. પ્રત્યેક ભવમાં અનેક દુઃખ ભોગવ્યાં. જન્મ જરા મરણાદિ દુઃખોનો ભોક્તા ઘણીવાર થયો. પણ પાર આવ્યો નહિ. જીવ પુનઃ પુનઃ પરસ્વભાવમાં રમણ કરી કર્મ ગ્રહેછે. આત્મસ્વભાવમાં રમણ કરવાથી કર્મ નાશ પામેછે. કમ્મપયડી આદિ ગ્રંથોમાંથી વિશેષ સ્વરૂપ જાણવું. કર્મનો નાશ કરી મોક્ષનગરમાં જવાની ઇચ્છા હોય તો અનુભવ જ્ઞાનનો સ્વપ્ન કરો. મતિશ્રુત જ્ઞાનનું ઉત્તર ભાવી અને કેવલજ્ઞાનનું પૂર્વભાવી અનુભવજ્ઞાનછે. દૃષ્ટાંત જેમ સૂર્ય કેવલજ્ઞાનછે

‘અને સૂર્યોદય થતાં પ્રાક્ જે અરુણોદયછે તે દૃષ્ટિ અનુભવજ્ઞાન જા-
ગવું. અનુભવજ્ઞાન સાક્ષાત્ પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ કરાવેછે. ભવ્ય-
જીવો અનુભવજ્ઞાનથી જાણેછે. અનુભવજ્ઞાન સાક્ષાત્ મૂર્ય સમાનછે.
શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરતાં, ધ્યાન કરતાં અનુભવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય
છે. અનુભવજ્ઞાનથી ઉપયોગ પોતાના આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશે
સ્થાપી પુદ્ગલવસ્તુમાં ઉંધેછે. મારો શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ તેજ મારું
ધનછે. વાકી આ વાલ્ય દેખાતું ધન મારું નથી. એમ ભિન્નતા પાડી
શુદ્ધ ગુણમાં પરિણમેછે અનુભવજ્ઞાનની સિદ્ધાંતનો સારરૂપ મકરંદ
પીવેછે. અનુભવજ્ઞાનની સમતા ધ્રુવનમાં મદા મુલમાં મ્હાલેછે. અરૂપી
આત્માને દૃષ્ટિગોચર કરવાનું સ્થાન અનુભવજ્ઞાનછે માટે સમ્યગ્
જ્ઞાનના અર્થી જીવોએ પુનઃ પુનઃ સત્શાસ્ત્ર અને સદ્ગુરૂનો પરિચય
કરી અંતર્વૃત્તિ કરી વાલ્યવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો.

કહું છે કે—

વાલ્યવૃત્તિઃ ગુણઠાણે ચઢવું, તે તો જડના માંમા;

સંયમશ્રેણિ શિશ્વરે ચઢાવે, અંતરંગ પરિણામારે. લોકો મો-
ઢવીયા મત મૂલો. ૧

એ ઉપરથી સાર લેવાનો કે—વાલ્યવૃત્તિ નામ ચહિરાત્મદશાથી
ગુણસ્થાનકે ચઢવું એમ તો જડજીવોની ભ્રમણાછે, અંતરંગ પરિણામરૂપ
અંતર્વૃત્તિ સંયમશ્રેણિના શિશ્વરે ચઢાવેછે. માટે ભવ્ય લોકો મોઢવીયા
તમે મૂલો નહીં સત્ય તત્ત્વમાં રમણ કરો. અને ધ્યાનની ઇચ્છા કરો.
આત્મગુણની વિચારણા કરો. આત્માના સ્વભાવમાં જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર, વીર્યાદિ અનંતગુણછે, વઝી ગુણ ગુણ પ્રતિ ભિન્ન ભિન્ન
સ્વભાવ આત્મામાં રહ્યાછે, જ્ઞાનનો જાણવારૂપ સ્વભાવ, દર્શનનો દે-
ખવારૂપ સ્વભાવ, ચારિત્રનો સ્થિરનારૂપ અને વીર્યનો સ્ફુરણા
શક્તિરૂપ સ્વભાવ એમ અનંતગુણો આત્મામાં તિરે નાં રહ્યાછે. પણ

શક્તિભાવથી આત્માનું કાર્ય સરે નહિ, જેમ અરણિ કાષ્ટમાં શક્તિ-
ભાવે રહીછે પણ અરણિના કાષ્ટને વાથ મીઠવાથી ટાઢ નાશ પામે નહિ
તે દૃષ્ટાંતના અનુસારે શક્તિભાવે રહેલો આત્માનો ધર્મ જ્ઞાનથી જા-
ણી વીર્યથી પ્રગટ કરીએ તો ચતુર્ગતિનાં અનંતશઃ જન્મ જરા મરણ
ટલી જાય. આત્માના ગુણ પર્યાયનું વ્યક્તિરૂપે પ્રગટવું તેજ સ્વભાવ
લાભ જાણવો.

પ્રશ્ન—ઘાતીકર્મનો નાશ શાવડે ત્વરિત થાય.

ઉત્તર—જ્ઞાન અને ધ્યાનથી પ્રમાદના ત્યાગપૂર્વક આત્મોપયોગે
સ્થિરતાથી કર્મનો નાશ થાયછે. પર્વતની ગુફામાં નિવિઢ
અંધકાર હોયછે તેનો નાશ દીપકથી થાયછે તેમ અજ્ઞાન તથા
કર્મનો નાશ પણ આત્મજ્ઞાનથી થાયછે. મોટી તૃણની ગંજી
પણ અગ્નિના સ્વલ્પ કળીયાથી નાશ ક્ષણમાં પામેછે તેમ અનંત
ભવોપાર્જિત ઘાતીકર્મનો નાશ પણ આત્મજ્ઞાનથી સ્વલ્પકાલમાં
થાયછે. શ્રીપાલના રાસમાં દેશનાની ઢાલમાં કાણું છે કે—

શ્રીઃયશો વિજય ઉપાધ્યાય.

ક્ષણ અર્ધે જે અઘટલે, તેન ટલે ભવની કોઢીરે,
તપશ્ચા કરતાં અતિઘણી, નહીં જ્ઞાન તણીછે જોઢીરે.

જ્ઞાની પુરુષ અર્ધક્ષણમાં જે પાપનો નાશ કરેછે તે કોટી ભવ
પર્યંત કઢીન વિચિત્ર છઠ અઠમ માસ બે માસ વિગેરેની તપશ્ચર્યા ક-
રતાં ટલે નહીં. માટે જ્ઞાનની કોઈ જોડી ઇટલે તે સમાન કોઈ નથી
માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરવો. જ્ઞાન રૂપી અગ્નિ
સર્વ કર્મને વાલી ભસ્મ કરેછે. પૃથ્વ્ય સાત નય તથા નિષ્કેપ દ્રવ્યા-
દિકના જ્ઞાનથી સ્વપર વિભાગ થાયછે અને પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ
કરેછે અર્થાત્ અસંખ્ય પ્રદેશરૂપ જે ઘર તેમાં આત્માઉપયોગપણે
પરિણમી અશુદ્ધતાનો પરિહાર કરેછે, પોતાના ઘરમાં આવતાં આ-

त्माए अनुभवदृष्टिी सर्व सिद्धि जोइ त्त्यारे विचार्यु के-अहो में अनंत भवचक्र काळ अज्ञान रूप निद्रामां निर्गमाव्यो. मारी भूले हुं जन्म जरा मरणनां दुःख पाम्यो हवे भ्रांति भागी आ शरीररूप नगरीमां असंख्य प्रदेशी आत्मानि प्रतीति थइ, असंख्य प्रदेशीरूप आत्मा हुं अरूपी छुं. श्वेत, पीत, रक्त, कृष्ण, ए पुद्गलनुं रूप छे पण हुं तो पुद्गलथी भिन्नछुं माटे रूपातीतहुं, मारामां गंध स्पर्श नथी. शब्दथी मारु ज्ञान थाय छे पण हुं शब्दथी न्यारो छुं मारु कोइ नाम नथी. तेथी हुं अनामी कहेवाउछुं.

हुं कीर्ति वा अपकीर्तिवाळो नथी-कारण के वहिरात्मदशामां कीर्तिनी वासना जीवने रहेछे अने तेथी ते अनेक प्रकारना कीर्ति माटे उग्रमो करेछे. पण तेथी कइ कल्याण थतुं नथी. जेम बंध्याने स्वप्नानी अंदर पुत्रनो प्रगट थयो. अने ते पुत्रने मोटां थतां परणाव्यो. बंध्या बहु आनंद पामी. एवामां बंध्यानो पुत्र मरण पाम्यो त्त्यारे बंध्या रोवा पीटवा लागी. केश तोडवा लागी. बंध्यानी आंख उघडी गइ अने जुवे छे तो कइ नथी. मिथ्याभास थयो एम जाण्युं तेम अज्ञानी जीव साधु वा गृहस्थना वा कोइपण अवस्थामां कीर्तिनी वासनाथी अनेक कार्यो करेछे. किंतु आंख मोंचाया बाद कइ पण तेमांनुं देखातुं नथी. माटे ज्ञानयोगी आत्मा कोइ कीर्ति करे वा कोइ अपकीर्ति करे तोपण समभावे रहेछे. कारण के-ज्ञान योगी आत्मा जाणेछे के कीर्तिनाम कर्मना बंधनथी जगत्मां कीर्ति प्रसरेछे. अने अपकीर्तिनाम कर्मोदयथी अपकीर्ति प्रसरे छे-माटे ते कीर्ति अने अपकीर्ति वने पौद्गलिकछे. कीइनी कीर्ति प्रसरवाथी ते धर्मी कहेवातो नथी. तेम अपकीर्ति प्रसरवाथी ते अधर्मी कही शकातो नथी. अंतरंग शुद्धात्म वृत्तिथी धर्मी कहेवायछे. अने अंतरंग अशुद्धात्म वृत्तिथी अधर्मी जाणवो. मान पूजा आदि वाम-

નાઓથી પણ આત્મા ભિન્ન છે. કારણ કે માન અને અપમાન એ બહિરાત્મા દશાવાળાને પડે છે જેને દુનીયાદારીમાં સુખદુઃખની બુદ્ધિ ધારણ કરી છે. તેવા જીવને વર્તે છે, પણ જેને શરીરથી ભિન્ન આત્મા નિરાકાર જ્યોતિમય જાણ્યો છે તેવા અંતરાત્મ દશાવાળા જીવને માનની વાસના રહેતી નથી. શુદ્ધાત્મા સદા માનવંત છે. પુદ્ગલરૂપ દેહ કંઈ માન્ય યોગ્ય નથી. વળી કોઈ અપમાન કરે તો સમજે કે-દેહનું અપમાન કે તેની અંદર રહેલા આત્માનું અપમાન નથી. દેહ તો જડ છે અને આત્મા તો અદૃશ્ય છે, તેથી તેનું અપમાન થઈ શકતું નથી. માટે જ્ઞાનયોગી મહાત્માને માન અપમાન બે સરસાં છે. વળી જ્ઞાન યોગીની કોઈ નિંદા કરે. વા કોઈ વંદન કરે તો પણ તે સમભાવમાં વર્તે છે. કારણ કે જ્ઞાની જાણે છે કે-મારો આત્મા અલક્ષ્ય છે. પોતાના સ્વભાવે શુદ્ધ નિર્લેપ છે. એમ ઉપયોગમાં વર્તતો કોઈના ઉપર રાગ વા કોઈના ઉપર દ્વેષ કરતો નથી. કનક અને પાષાણને પણ જ્ઞાની આત્મા સરસા જાણે છે, કનક અને પાષાણ પૃથ્વીકાયનાં દલીયાં પૌદ્ગલિક છે. અને તે કનક પાષાણરૂપ અચિત્ત પુદ્ગલ સ્કંધરૂપી છે. અને હું આત્મા તો અરૂપી છું. કનક પાષાણ પુદ્ગલ સ્કંધ જડ છે અને હું આત્મા તો જ્ઞાન ગુણમય છું, મારી અને એની ભિન્ન જાતિ છે. વળી કનક પાષાણમાં સુખ નથી. તો તે ઉપર કેમ દૃષ્ટિ આપું ? એમ સમજી જ્ઞાની આત્માથી સમભાવમાં રહે છે. અને શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ દૃષ્ટિ આપે છે.

સંસારના સંસર્ગમાં આવતો પણ જ્ઞાની આત્મા જલમાં કમલની પેઠે ભિન્નપણે વર્તે છે, હર્ષ શોક ધારણ કરતો નથી. એમ પ્રમાદસ્થાનનું નિવારણ કરતો વિરતિવ્રત અંગીકાર કરતો અંતર્થી દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલભાવથી આત્મ સ્વરૂપ વિચારતો અને તેમ આત્માના ગુણપર્યાયને ભિન્નાભિન્નપણે વિચારતો મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમે વીર્ય શ-

ક્તિ ફોરવતો સંયમ શ્રેણિ આરોહણ કરતો ઘાતીકર્મનો ક્ષય કરી
 યાવત્ અઘાતીકર્મનો ક્ષય કરી પંચમ ગતિ જે મુક્તિસ્થાન તેમાં
 સાદે અનંતમા ભાગં વિરાજે છે. ત્યાં મુક્તિસ્થાનમાં શરીરનો ત્રીજો
 ભાગ ટાલી વે ભાગની અવગાહના રહેછે. મુક્તિમાં સ્વામી
 સેવકભાવ નથી, મુક્તિમાં ગણ આત્મા પશ્ચાત્. સંસારમાં
 આવતો નથી; અને તેથી જન્મ જરા મરણનાં દુઃખ પામતો નથી,
 આ પ્રમાણે કર્મના નાશે મુક્તિ પાસેની પાસેછે કિંતુ આત્મધ્યાનરૂપ
 પુરુષાર્થમાં પ્રમાદ થવાથી પુનઃ પુનઃ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું
 પડેછે મન, વચન અને કાયાના યોગો સ્થિર કરી આત્મ સ્વરૂપમાં
 સ્થિર થવું અને વાહ્ય માર્ગમાં વૃત્તિ દેતાં આગલ વધ્યા કરવું. તેમ
 કરવાથી આનંદની ખુમારી પ્રગટ થશે અને સ્થિરતા યોગે ચારિત્ર
 મોહનીયનો નાશ થશે, અને આત્મા મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના
 ક્ષયોપશમયે. જે પ્રત્યક ગુણ સ્થાનકની હદે વિચિત્ર અનુભવ પ્રગટ
 કરતો દેશાશે અને આત્મતત્ત્વનો નિર્ધાર ભાસ થશે. આ અચલ
 સિદ્ધાંતની શ્રદ્ધા તથા તેનો આદર જે આત્મા અલ્પભવમાં મુક્તિ
 જવાનો છે તેને પ્રાપ્ત થાય છે. અને પરમપદ પ્રાપ્તિની તીવ્રેચ્છા પ્રગટ
 થયા વિના તેના ઉપર લક્ષ્ય લાગતું નથી અને તે પ્રતિ લક્ષ્ય લા-
 ગ્યા વિના આત્મ કલ્યાણ નથીજ. જે ભવ્યને જે વસ્તુની ઇચ્છા
 હોય છે તે પ્રતિ તનો ઉદ્યમ વર્તે છે. સર્વ કરતાં શુદ્ધ સ્વરૂપની ઇચ્છા
 શ્રેષ્ઠ ગુણાવહા જાણવી. હવે તે આત્મગુણની પ્રાપ્તિ કરવા મન શુદ્ધ
 કરવું જોઈએ. મનની શુદ્ધતા થયા વિના સચ્ચિદાનંદ પ્રતિ વલણ થતું
 નથી, પ્રથમતો મન ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં મટકતું, હોય છે તેને પાછું
 વાળવું અને આત્મરમણમાં જોડવું એમ થવાથી-રાગ દ્વેષાદિક જ-
 ન્મુઓ તેની મેલે નાશ પામશે. આમ વર્તન કરવાથી ગુણોની પ્રાપ્તિ
 થાય છે કોઈ ભવ્યો ચોલવામાં એવું ચોલે કે-જાણે મહા-તત્ત્વજ્ઞાન.

પ્રાપ્ત થયું પણ અંતરમાં કંઈ હોતું નથી, માટે વર્તન આત્મ સ્વભાવમાં થયું જોડાઈ, એમ કરવાથી અનુક્રમે આત્મા કર્માણ્વકનો નાશ કરી મુક્તિપદ પામેછે. અતીત કાલે અનંત જીવો મુક્તિ ગયા જાયછે અને જશે એવું સત્તમ વિષય સંપૂર્ણ.

૬ અષ્ટમવિષય

સંસારમાં આત્મા ક્યારથીછે-- ?

સંસારમાં આત્મા અનાદિકાઢથીછે. જેની આદિ હોયછે તે ઉત્પત્તિમાન પદાર્થ હોયછે. અને જે ઉત્પત્તિમાન હોયછે તે કાર્યરૂપ કહેવાયછે, અને જે પદાર્થ કાર્યરૂપ હોય તે સમવાય નિમિત્તઆદિ કારણોની સામગ્રીદ્વારા ઉત્પન્ન થાયછે અને તેથી તે કાર્યરૂપ પદાર્થ અનિત્ય કહેવાયછે. અને જે પદાર્થ અનિત્ય હોયછે તે વિનાશ પામે છે. આત્માને કોઈ ઉત્પન્ન કર્યો નથી અને તેથી તે અનાદિ કહેવાયછે.

જે પદાર્થની આદિ નથી તેનો અંતપણ નથી. તે પ્રમાણે આત્મા અનાદિ છે અને અનંતછે. જે વસ્તુનો કોઈ વનાવનાર નથી તે વસ્તુ નિત્ય કહેવાયછે. તેમ આત્મા તેનો વનાવનાર કોઈ નથી તેથી આત્મા નિત્ય કહેવાયછે. જે નિત્ય વસ્તુ હોયછે તે ત્રણ કાલમાં નાશ પામતો નથી. તેમ આત્મા પણ નિત્ય છે તેથી ત્રણ કાલમાં નાશ પામતો નથી, જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થાયછે તે કારણ પૂર્વક હોયછે, જેમ ઘટવસ્તુ મૃત્તિકા દંડ ચક્ર કુલાચ્છાદિ પૂર્વક છે. અને જે વસ્તુનો કોઈ ઉત્પન્ન કર્તા નથી. તે કારણ વિના સ્વયં સિદ્ધ હોયછે જેમ આકાશ તે પ્રમાણે આત્મા પણ કારણ વિનાનો છે. અર્થાત્ તે કોઈનાથી વન્યો નથી.

ईश्वरवादी—सर्व जीवोंने ईश्वरे बनाव्याछे तो जीवोनो कर्त्ता ईश्वर कारणी भूत मानवो जोइए.

तत्त्ववादी—जीवोनो कर्त्ता ईश्वर नथी, ईश्वर अरूपीछे. रागद्वेष र-
हीतछे, संसारनी खटपट रहीतछे. तेवा ईश्वरने जीवो बना-
ववानुं थुं प्रयोजन ते वतावो अने ज्यारे ईश्वरे जीवो नहोता
बनाव्या ते पूर्वे ईश्वर थुं करतो हतो वळी वतावो के जी-
वोनुं उपादान कारण कोण अने जीवरूप कार्यनुं निमित्त
कारण कोण ?

प्रथम सामान्य माध्यस्थ बुद्धिथी विचारतां पण मालुम पडेछे
के रागद्वेष रहीत एवा प्रभु वा जे ईश्वर सिद्ध तेमने जीवो बनाव-
वानुं कंड प्रयोजन नथी, एकने सुखी बनाववो अने एकजी-
वने दुःखी बनाववो एतुं अन्यायनुं कार्य ईश्वर करतो नथी. जीवो
बनाव्या विना पूर्वे ईश्वरने गमतुं नहोतुं ते पण कंड कही शकातुं
नथी, अने जीवो बनाव्या पूर्वे ईश्वर कर्तृत्व शक्ति रहीत हतो के कैम
ते कही शकातुं नथी. कर्तृत्व शक्ति ईश्वरनी अनादिनी मानो तो
जीवो पण अनादि ठर्या. त्यारे वदतोव्याघातदूषण प्राप्त थयुं. कर्तृत्व
शक्ति ईश्वरनी जो अनादि न मानो तो शक्तिनी अनित्यताए
ईश्वर पण अनित्य ठर्यो. वळी जीवोनी पूर्वे ईश्वर छे ते पण सिद्ध
थतुं नथी. वळी जीवोनुं उपादान कारण पण ईश्वर कही शकातो
नथी, कारणके उपादान कारणथी कार्य भिन्न नथी. यथा तंतवः
पटस्य जेम पटनुं उपादान कारण तंतु ते पटरूपज छे तेम जो
जीवोनुं उपादान कारण ईश्वर मानीए तो सर्व जीवोथी अभिन्न
ईश्वर ठर्यो. अने ज्यारे सर्व जीवमय ईश्वर ठर्यो त्यारे राजा पण
ईश्वर पापी पण ईश्वर चोर पण ईश्वर विडाल पण ईश्वर सर्व पण
ईश्वर पोतानी भेळे ईश्वर उपाधिमय बन्यो कोनुं भजन करवुं. कोनुं

સંધન, કોની મુક્તિ, તે પણ અસત્ય ઠર્યું, તપ જપ દાન ક્રિયા સર્વ અસત્ય ઠરી. માટે જીવોનું ઉપાદાન કારણ ईश्वर સિદ્ધ થતો નથી. તેમ નિમિત્ત કારણ પણ ईश्वर કહી શકાતો નથી, કયા કયા મસાલા લાવીને ईश्वરે જીવ વનાવ્યો. જો કદેશો કે પંચભૂતરૂપ મસાલાથી જીવ વનાવ્યો તો તે વાત પણ આકાશ કુસુમવત્ અસત્ય ઠરેછે. કારણ કે પંચભૂતતો જડછે. અને આત્મા તો જ્ઞાન ગુણી છે માટે તે પંચભૂતનું કાર્ય નથી. માટે જીવનું ઉપાદાન કારણ પંચભૂત કદી ઠરાતાં નથી. અને નિમિત્ત કારણ જીવનો ईश्वર ઠરતો નથી. માટે જીવ અકારણ હોવાથી નિત્ય સિદ્ધ ઠરે. અને તેથી તે અનાદિકાલથી છે એમ સિદ્ધ થયો. શ્રી કેવલજ્ઞાની વીરપ્રભુએ જીવો અનાદિકાલના છે એમ સત્ય કથ્યું. હવે બ્રહ્મમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ માનનારાઓ પ્રતિ પ્રશ્ન પૂર્વક તેમની ભૂલ દૂર કરાય છે.

શિષ્ય—હે સદ્ગુરો કોઈ એમ કહેછેકે આત્મા વા હૃદયેકે એવા પ્ર આસત્ અર્થ આ દુનિયામાં પ્રથમ બ્રહ્મ એકજ હતું અને તેમાંથી આ સર્વ પ્રપંચ વન્યોછે આ વાતમાં શું સત્ય સમાયુંછે. તે કૃપા કરીને કદેશો ?

સદ્ગુરુ—હે સૌમ્ય શ્રવણ કર. બ્રહ્મમાંથી જીવો માયા વિગેરે સર્વ પ્રપંચ વન્યો એમ માનવું યુક્તિહીન છે. તે નીચે મુજબ. બ્રહ્મથી દુનિયાનો પ્રપંચ ભિન્ન માનશો તો એકાંત ભિન્ન પ્રપંચરૂપ વસ્તુ બ્રહ્મથી ઉત્પન્ન થાય છે તેમ માનવું મંડૂક જટાવત્ અસત્ય ઠરેછે, કારણ કે જેમ ઘડયકી એકાંત ભિન્ન પટની ઉત્પત્તિ જોવામાં આવતી નથી. એમ પ્રત્યક્ષ વિરોધ આવેછે, વઢી બ્રહ્મથી એકાંત અભિન્ન જગત્ રૂપ પ્રપંચ માનશો તો તે પણ યુક્તિ વિકલ આકાશ કુસુમવત્ અસત્ય ઠરેછે.

બ્રહ્મથી એકાંત અભિન્ન જગત્ પ્રપંચ બ્રહ્મસ્વરૂપ ઈયો, ત્યારે માતા, સ્ત્રી, પુત્ર, સર્પ, સિંહ, આદિ સર્વ બ્રહ્મરૂપ ઈયું, ત્યારે તેનાથી ભિન્ન વા તેથી મુક્ત થવાશે જ નહિ, વળી અમો બ્રહ્મવાદીને પુછી એ છીએ કે-બ્રહ્મ જે તે જગત્ પ્રપંચનું ઉપાદાન કારણ છે કે નિમિત્ત કારણ ? પ્રથમ પક્ષમાં જો બ્રહ્મને ઉપાદાન કારણ ગાનવામાં આવે તો કારણ જેવું હોય તેવું કાર્ય થાય જેમ પટનું ઉપાદાન કારણ તેતુ રક્ત હોય તો પટ પણ રક્ત થાય છે. તેમ જો બ્રહ્મ સત્ છે અને ઉપાદાન કારણ છે તો ઉત્પન્ન થનાર જગત્ પ્રપંચરૂપ કાર્ય સત્ થવું જોઈએ. અને તે કદી નાશ પણ પામે નહિ, પણ જગત્ પ્રપંચ સત્ નથી એમ પ્રત્યક્ષ વિરોધાપત્તિ પ્રાપ્ત થતી દેખાય છે વળી બ્રહ્મને રૂપી વા અરૂપી માનતાં વિરોધ દર્શાવે છે. પ્રથમ પક્ષ બ્રહ્મને રૂપી માનતાં આગમ વિરોધ આવે છે. દ્વિતીય વિકલ્પમાં બ્રહ્મને અરૂપી માનતાં બ્રહ્મથી ઉત્પન્ન થનાર જગત્ પ્રપંચ રૂપ કાર્ય અરૂપી થવું જોઈએ. પણ ઘટપટ્ટાદિ વસ્તુરૂપી દેખાય છે એ પણ મહાવિરોધ આવે છે. વળી બ્રહ્મને નિત્યમાન તાં બ્રહ્મથી ઉત્પન્ન થનાર જગત્ પ્રપંચ પણ નિત્યપણે ઉપહવ્ય થતો જોઈએ પણ જગત્ પ્રપંચ તેથી ઊલટો વિનાશ પામતો દેખાય છે, તેથી તેમ માનતાં પણ વિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે જગત્ ઉપાદાન કારણપણે માનેલું બ્રહ્મ નિત્યપણે પણ કદીશકાર્તું નથી. બ્રહ્મને અનિત્ય માનતાં આગમ વિરોધ આવે છે વળી બ્રહ્મને એક અને તે સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ માનશો તો જીવોનો વંધ મોક્ષ માનવો અસત્ ઠરે છે. તેમ સુખ દુઃખ પણ અસત્ ઠરશે. ઇત્યાદિ ચિકિત્સાથી બ્રહ્મની સિદ્ધિ પણ થતી નથી. તો વળી બ્રહ્મમાંથી જીવો ઉત્પન્ન થયા તેમ માનવું તે તો સર્વથા અસત્ય ઠરે છે.

પ્રશ્ન-આનંદ બ્રહ્મનો વિદ્વાન્ નિવિધેનિ કુનશ્ચત-બ્રહ્મના આનંદને જાણનાર પુરુષ કશાથી પણ પામતો નથી. એમ વૃદ્ધ આર-

પ્યક તથા તૈત્તિરીય શ્રુતિમાં કહ્યું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—બ્રહ્મ શબ્દાર્થનું સમ્યગ્ જ્ઞાન ન થવાથી તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કેટલાક વાદીઓ બ્રહ્મ વિષે સર્વ જીવોનો લય થાય છે. અને વઢી બ્રહ્મમાંથી સર્વ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજી તત્ત્વ પામી શકતા નથી. કારણકે—સમ્યગ્ જ્ઞાન વિના સમ્યગ્ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. અને તે વિના ભવાંત થતો નથી. અર્થાત્ કર્મનો નાશ કરી મુક્તિપદ પમાતું નથી. પણ આત્મારૂપ બ્રહ્મનો ભાવાર્થ જ્ઞાનથી સમ્યક સમજનાર ક-શાથી ભય પામતો નથી. માટે સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું પ્રાપ્ત થતાં એ-કાંત હઠ દહે છે.

પ્રશ્ન—શ્લોક

મિચ્યંતે હૃદયગ્રંથીઃ ડિચ્યંતે સર્વ શંસયાઃ

ક્ષીયંતે ચાસ્ય કર્માણિ, તસ્મિન્ દૃષ્ટે પરાવરે. ૧

બ્રહ્મને સાક્ષાત્કાર જાણવાથી હૃદય ગ્રંથી ભેદાય છે. અને સર્વ શંકાઓ હેદાય છે. કર્મો નાશ પામે છે. તે બ્રહ્મને દેખતાં—આમ મુંડકો પતિપદ્ વિગેરેથી જણાય છે તો બ્રહ્મને અસત્ય કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—હેમવ્યજીવ હજી અમારુ કથન તમારાથી સમજાયું નથી—

બ્રહ્મશબ્દનો અર્થ જ્ઞાનવાન્ આત્મા અને તે જ્ઞાનીજીવ પ્રતિશરીર ભિન્નભિન્ન—તેમજ કર્મરહીત જ્ઞાનીજીવો—વ્યક્તિથી ભિન્નભિન્ન છે તેવારૂપે અમો બ્રહ્મને સત્ય માનીએ છીએ—પણજે એક બ્રહ્મ અને તેમાંથી જગત્ પેદાયું તેવા બ્રહ્મશબ્દના અર્થને અમો સત્યરૂપે માનતા નથી. તેના સંબંધે અત્રસંભાષણ થાય છે—અત્રસમજવાનું કે—સર્વત્ર બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મથકી અન્ય કોઈપદાર્થ નથી એમ માનવું તે જ્ઞાનવિરુદ્ધ છે—અને એમ કોઈમાને તો તેમાં અન્યનું જોર નથી—પણ સમજવાનું કે—ઉપરના શ્લોકથી દ્વૈતપણાની ઇટ છે કે તત્ત્વ—જીવ અને અજીવ તેની સિદ્ધિ થાય છે—અસ્ય

કર્માણિ ક્ષીયંતે—આનાં કર્મ નાશપામેછે. આનાં છટલે આત્માના આત્માની સાથે જ્ઞાનાવરણીયાદી અપ્તકર્મ અનાદિકાલથી ક્ષીર નીરવત્ લાગ્યાંછે. તે કર્મ, આત્માનું સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદપણે દેખી આત્મ સ્વભાવમાં રમવાથી નાશપામેછે. આત્મા અને કર્મ એમ બે વસ્તુની સિદ્ધિ થઈ, એક આત્મદ્રવ્યની દ્વિતીય કર્મરૂપ પુદ્ગલ દ્રવ્યની અનાયાસે સિદ્ધિ થઈ, કર્મજડ અને, અજીવછે, તેથી જીવતત્ત્વ એમ બે તત્ત્વજ્ઞાની પ્રમુશ્રીમહાવીરસ્વામીએ કથ્યાં છે તેની સિદ્ધિ થઈ કદાપિ સામો પ્રશ્ન એમ કરવામાં આવે કે કર્મ પળ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી અને તે બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. તો ઉત્તર તરીકે કહેવામાં આવશે કે કર્મ જ્યારે બ્રહ્મસ્વરૂપ થઈ. ત્યારે કર્મનો નાશ થતાં બ્રહ્મનો પળ નાશ થશે.

બલી વિચારોકે કર્મ છે તે બ્રહ્મયત્રી ભિન્ન છે અભિન્ન? પ્રથમ પક્ષમાં બ્રહ્મયત્રી કર્મएकांत ભિન્ન માનતાં પઠ્યો એકાંત ભિન્ન ઘટની પેટે બે પદાર્થ બ્રહ્મ અને કર્મ ભિન્ન છે તેની સિદ્ધિ થઈ, દ્વિતીયપક્ષમાં બ્રહ્મયત્રી કર્મ અભિન્ન છે એમ માનતાં બ્રહ્મ અને કર્મ એક સ્વરૂપ થઈ જશે અને કર્મનો નાશ પળ થશે નહિ.

બલી વિચારો કે કર્મસત્ છે કે અસત્ છે. કર્મ અસત્ માનવામાં આવે તો સત્બ્રહ્મ અને અસત્ કર્મનો સંયોગ થાય નહિ, કારણ કે સત્ની સાથે જે વસ્તુરૂપે ના હોય તેનો સંયોગ ઘટે નહિ. અને બેનો સંયોગ માનવામાં આવશે તો બે પદાર્થ ભિન્ન સ્વભાવવાળા ભિન્ન ઠર્યાં, ત્યારે એક એવ બ્રહ્મ આવાક્યનો નાશ થયો એમ અવગ્ર્ય સિદ્ધ ઠરે છે. સ્યાદ્વાદપણાથી તો તે સર્વ જિન દર્શનમાં ચર્ચાર્થ ઘટે છે અને આત્માની સિદ્ધિ થાય છે અને કર્મની સિદ્ધિ થાય છે. આત્મા જ્ઞાનાદિકે કરી સત્ છે અને કર્મરૂપ પુદ્ગલની અપેક્ષાએ અસત્ છે. પળ પુદ્ગલ દ્રવ્ય પોતાના સ્વરૂપે સત્ છે. આત્મા અને કર્મનો સંયોગ અનાદિકા-

ઠી છે. આત્મા અને કર્મ વે ક્ષીરનીરવત્ પરિણામી છે, આત્મા
 ડ્યારે સ્વસ્વભાવમાં રમણ કરે છે. ત્યારે કર્મરૂપ પુદ્ગલો આત્માના
 પ્રદેશોથી વિચરે છે, અને આત્મામાં રહેલું અનંતજ્ઞાન આવીર્ભાવે
 પ્રકાશે છે. અને આત્મા પરમપદ પામતાં અચલ થાય છે. જન્મ જરા
 મૃત્યુનો નાશ કરી અજરામર પદ પામે છે તેમાં ન પુનરાવૃત્તિ: શિવ અ-
 ર્થાત્ મોક્ષ પામેલા જીવો સંસારમાં પાછા આવી જન્મ ધારણ કરતા
 નથી. વળી સર્વ જીવો બ્રહ્મના અંશ છે એમ માનીએ તો પુણ્ય પાપ બંધ મોક્ષ
 આદિ ઘટી શકતું નથી કારણ કે—સર્વસ્ય બ્રહ્મસ્વરૂપત્વાત્ સર્વ
 પદાર્થને બ્રહ્મસ્વરૂપ માન્યાથી ધર્મ અધર્મ મુક્તિ વિગેરે અસત્ય ઠ-
 રે છે. તેમાં આ વાક્ય પ્રયોગ ષષ્ટીના વહુ વચનનો છે, તેથી આત્મા
 અનંત છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. ને ફરીથી સંસારમાં આવતા નથી.
 એમ કહેવાથી પ્રલય કાળ થયા વાદ કેટલાક માને છે કે
 મુક્તિમાંથી સંસારમાં જીવ પાછો આવે છે તથા દયાનંદ સંસ્વતિ
 જે આર્ય સમાજનો પ્રકાશક છે તે સ્વકલ્પનાથી એમ માને છે કે
 મુક્તિમાંથી જીવ સંસારમાં પાછો આવે છે. એમ તે વાદિયોનું માનવું
 અસત્ય ઠરે છે. અને તે મિથ્યા જ્ઞાન છે એમ સિદ્ધ કર્યું. વળી ની-
 ચેની વેદશ્રુતિયો પણ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના અસમંજસ માસે છે.

તથાચ

इदं सर्वं यदयमात्मा, सर्वं खल्विदं ब्रह्म ॥

अयमात्मा ब्रह्म, अहं ब्रह्मास्मि ॥

इत्यादि वेद श्रुतियोपण सમ્યग्જ્ઞાન વિના પ્રમાણીભૂત નથી.
 સર્વે એટલે સર્વે સર્વે એટલે નિશ્ચયથી આ બ્રહ્મ છે. ઘટ, પટ, ઢંડ,
 ચક્ર, વૃક્ષ, સર્પ, જગત્ સર્વે બ્રહ્મ છે તો સિદ્ધ થયું કે સ્ત્રી પણ બ્રહ્મ
 સ્વરૂપ. માતા પણ બ્રહ્મસ્વરૂપ. પુત્રી પણ બ્રહ્મસ્વરૂપ. પોતે વક્તા પણ
 બ્રહ્મસ્વરૂપ ત્યારે કોને નમસ્કાર કરવો ? કોનું સ્મરણ કરવું ? અને
 કોની સ્મરણ કરવાનું શું પ્રયોજન ? તેની સિદ્ધિ ઠરતી નથી. શ્વા પણ

બ્રહ્મસ્વરૂપ, અને વિષ્ણુ પણ બ્રહ્મસ્વરૂપ. સર્પ પણ બ્રહ્મતો પ્રત્યેકને નમસ્કાર કરવો જોઈએ. પણ બ્રહ્મવાદી પણ સર્વને બ્રહ્મસ્વરૂપ માની ભેદભાવ રાખેછે તે આકાશ જેવડી મૂલ ગગાય, માટે બ્રહ્મને એક માનતાં પૂર્વોક્ત-દૂષણ પ્રાપ્ત થાયછે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ તેવોજ અર્થ સમ્યગ્ ગુણે ગ્રહણ કરેછે. આ સર્વ જગત્ અનંતજીવોથી પરિપૂર્ણ વ્યાપ્તછે, અને જે આ શરીરમાં છે તે આત્માછે, અને આત્મા જ્ઞાનમયછે. દુનીયાની સર્વ વસ્તુઓ જ્ઞાનમાં વિષયીભૂત થાયછે. અનંતજ્ઞેયનો જ્ઞાતા અનંત જ્ઞાનમય આત્માછે તેને બ્રહ્મ કહો વા ચૈતન્ય કહો. વા પરમાત્મા કહો, નામભેદ પણ અર્થતો એકનો એકછે—સિદ્ધ પરમાત્માઓ સદૃશ શરીરમાં રહેલો આત્મા પણ સર્વ રુદ્ધિમયછે પણ કર્માવરણથી સર્વ રુદ્ધિ તિરોભાવેછે—આત્મા અજછે. અવિનાશીછે. અનાદિ અનંત, અક્ષય, અક્ષર, અનક્ષર, અચલ, અટલ, અમલ, અગમ્ય, અરૂપી, અકર્મા, અવંધક, અનુદય, અનુદગીક, અયોગી, અભોગી, અરોગી, અભેદી, અવેદી, અહેદી, અલેપી, અલેદી, અકપાઈ, અલેશી, અશરીરી, અણાહારી, અવ્યાવાધ, અનવગાહી, અગુરુલઘુપરિણામી, અપ્રાણી, અયોનિ, અસંસારી, અમર, અપર, અપરંપર, જ્ઞાનગુણાપેક્ષાએ વ્યાપક અનાશ્રિત, અકંપ, અનાશ્રવ, અશોકી, અસંગી અનાહારી લોકાલોક જ્ઞાયક, અનંત સુખમય, આદિ ગુણોથી વિરાજમાન પ્રત્યેક શરીરમાં રહેલા આત્માઓ છે. કિંતુ કર્મનાયોગે સર્વ રુદ્ધિ ઢંકાળી છે, આ શરીરમાં પણ કર્મથી વંધાઈલ હે આત્માતુંછે. જેવા સિદ્ધ ભગવાન્ છે તેવો તું છે એમ સમ્યગ્ અર્થ ગ્રહી પ્રયત્ન કરાયતો મુક્તિપદ પામી શકાય. પણ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના સંસારી જીવો મોહમાયામાં મસ્તાન થઈ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે. માટે સત્ય તત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવી. એજ મોક્ષમાર્ગ જાણવો. શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રભુએ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશામ્નિકાય, પુદ્ગલામ્નિકાય, જીવ દ્રવ્ય

અને કાલ આ પદ્ધત્ય કથન કર્યાં છે. કેવલજ્ઞાનમાં જેવું જાણું તથા કેવલ દર્શનમાં જેવું સામાન્યોપયોગથી દેખ્યું. તે પ્રમાણે પદાર્થોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેનું જ્ઞાન થવાથી સત્ય આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. મિથ્યાજ્ઞાનથી મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય છે. -યત ઉક્તં

શ્લોક.

નમિથ્યાત્વસમઃ શત્રુ, નમિથ્યાત્વસમંવિષં ॥

નમિથ્યાત્વસમોરોગો, નમિથ્યાત્વસમંતમઃ ॥ ૧ ॥

દ્વિષદ્વિષતમો રોગૈ, દુઃખમેકત્ર દીયતે ॥

મિથ્યાત્વેન દુરંતેન, જંતોર્જન્મનિજન્મનિ ॥ ૨ ॥

વરં જ્વાલાકુલે ક્ષિપ્તો, દેહિનાત્મા હુતાશને ॥

નતુ મિથ્યાત્વસંયુક્તં, જીવિતવ્યં કદાચન ॥ ૩ ॥

મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ શત્રુ નથી. કારણકે મનુષ્યરૂપ શત્રુઓ બાહ્યરુદ્ધિ બા બાહ્યપ્રાણનો નાશ કરે છે. અને મિથ્યાત્વરૂપ શત્રુ તો આત્માની અનંતિરુદ્ધિનો નાશ કરે છે. અને મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ મોટું વિષ નથી. અને મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ રોગ નથી. અને મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ અંધકાર નથી. જ્વાલાથી દેદીપ્યમાન અગ્નિમાં વળી મરવું તે સારું કિંતુ મિથ્યાત્વપણાથી જીવવું સારું નથી. વળી ઉપરના વીજા શ્લોકમાં જણાવ્યું કે-શત્રુ વિષરોગ તેથી તો એકવાર દુઃખ પમાય છે અને દુઃખે કરી જેનો નાશ થાય છે એવા મિથ્યાત્વથી તો ભવોભવ દુઃખની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો, શ્રીવીરપ્રભુજીવો અનાદિકાલના છે એમ કેવલજ્ઞાનથી જાણી પ્રરૂપણા કરી છે તે સત્ય માનવી. શ્રદ્ધા કરવી.

૯ નવમવિષય.

આત્મા નિર્મલપદ (મોક્ષ) શાસ્ત્રી પામે;

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ જ્ઞાનં દર્શનં અને ચારિત્ર મોક્ષનો માર્ગછે. શ્રીતત્ત્વાર્થમુત્રમાં જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનું વિશેષતઃ પ્રતિપાદન કર્યુંછે. ત્યાંથી જિજ્ઞાસુજનોએ તેનું સ્વરૂપ ગુરુગમદ્વારા ધારવું. અત્ર એ ત્રણનો વિગેષ વિસ્તાર કરવાથી ગ્રંથ ગૌરવતા વૃદ્ધિ પામે માટે કર્યો નથી. પૂર્વે જ્ઞાનનું સામાન્યતઃ વર્ણન કર્યુંછે. દર્શનનું પણ વર્ણન કર્યુંછે. ચારિત્રનું પણ સામાન્ય સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે. અષ્ટકર્મના સમૂહનો જે નાશ કરે તેને ચારિત્ર કહેછે. ચારિત્રના બે પ્રકારછે. વ્યવહાર ચારિત્ર દ્વિતીય નિશ્ચય ચારિત્ર તેમાં વ્યવહાર ચારિત્રના બે ભેદછે. ૧ દેશવિરતિરૂપ-દ્વિતીય સર્વ વિરતિરૂપ.

તેમાં શ્રાવકનાં વારત્રત અંગીકાર કરવાં. તથા તેનું પાલન કરવું તેને દેશવિરતિ ચારિત્ર કહેછે.

સર્વથી પંચમહાવ્રતનો શાસ્ત્રાજ્ઞાપૂર્વક સ્વીકાર કરવો અને ચીતરાગ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવું તેને સર્વથી ચારિત્ર કહેછે-સર્વ વિરતિરૂપ ભાગવતી દીક્ષાથી કર્મનો નાશ થાયછે-શાસ્ત્રોમાં દીક્ષાનું વહુ મહાત્મ્યછે કહ્યુંછે કે-તથાચ

શ્લોક.

સર્વેષામપિ પાપાનાં, પ્રવ્રજ્યા શુદ્ધિકારિકા ॥

જિનોદિતા તતઃ સૈવ, કર્તવ્યા શુદ્ધિમિચ્છતા ॥૧॥

દદતિ બ્રાહ્મણાદિભ્ય, એકે પાપ વિશુદ્ધયે ॥

ગોદાનં સ્વર્ગદાનંત્ર, સૂક્ષ્મદાનાન્યનેકથા ॥ ૨ ॥

આત્મશુદ્ધયર્થમેવાન્યે, કારયંતિ વ્રતાનપિ ॥

જુહ્વત્યૌ પશુંસ્તત્ર, અશ્વાદોશ્ચ સદ્શ્રશઃ ॥ ૩ ॥

અમેધ્યભુગ્ ગવામેકે, પૃથ્થભાગં સ્પૃશંતિચ ॥

ગવાં મૂત્રં પિવંત્યન્યે, અન્યે પંચગવં તથા ॥ ૪ ॥

શુદ્ધયર્થં સ્નાંતિ તીર્થેષુ, પ્રવિશંત્યન્યે હુતાશને ॥

તથાપિ નૈવશુધ્યંતિ, વિનાદીક્ષાં જિનોદિતાં ॥ ૫ ॥

કિંચ શૌચં વિનાશુદ્ધિં, જાયતે ન કદાચન ॥

સત્ત્વાહિસૌદિકં તત્ત્વ, યતઃ પ્રાહુર્મનીષિણઃ ॥ ૬ ॥

સર્વજીવદયાશૌચં, શૌચં સત્યપ્રભાષણં ॥

અત્રૌર્યં બ્રહ્મચર્યંચ, શૌચં સંતોષ એવચ ॥ ૭ ॥

કંપાયનિગ્રહઃ શૌચં, શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

પ્રમાદવર્જનં શૌચં, ધ્યાનં શૌચં તથોત્તમં ॥ ૮ ॥

દુષ્ટયોગજયઃ શૌચં, શૌચં વરવિવેકિતા ॥

તપો દ્વાદશધાચૈવં, શૌચમાહુર્મનીષિણઃ ॥ ૯ ॥

સર્વજ્ઞાત્કેદીક્ષાયાં, એતત્ સર્વદયાદિક્રં ॥

શૌચં સંપૂર્ણં મેવાસ્તિ, સદાંતરાત્મશુદ્ધિકૃત્ ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ—સર્વ પાપોની શુદ્ધિકારિકા દીક્ષાછે. માટે જિનેશ્વરે કયેલી દીક્ષા આત્મશુદ્ધિ ઇચ્છનારે અંગીકાર કરવી. દીક્ષા અંગીકાર કરવાથી સર્વથા પ્રકારે કર્મનો નાશ થાયછે.

કેચિત્ જીવો બ્રાહ્મણ વિગેરેને સ્વર્ણદાન ગોદાન ભૂમીદાન વિગેરે આપેછે અને કેટલાક આત્માની શુદ્ધિને માટે વ્રતો કરેછે અને

करावेछे. अने होममां पशुओने होमेछे. वे.टलाक आत्मकल्याण माटे गायनुं अमेध्य भक्षण करेछे, तथा तेना पृष्ठ भागने स्पर्शेछे अने बली गायनुं मूत्र पीवेछे, तथा पंचगंवनुं भक्षण करेछे. वे.टलाक आत्मशुद्धि माटे गंगा यमुना आदि तीर्थोमां स्नान करेछे. वे.टलाक अग्निमां प्रवेश करेछे, तोषण ते अज्ञानपणाथी आत्मशुद्धि प्राप्त करता नथी. पण ज्यारे चीतराग सर्वज्ञे कपेली भागवती दीक्षा अंगीकार करवामां आवेछे त्यारे आत्मा निर्मल थायछे.

बली ते भागवतीदीक्षामां शौचविना शुद्धि थती नथी. हवे ते शौच दर्शवेछे. सर्वजीवदयाशौचं-सर्व जीवोनी दया करवी तेने शौच कहेछे. दया विना धर्म होतो नथी. अहिंसा परमोधर्मः अहिंसा मोटो धर्मछे. अने शास्त्रमां पण कहुंछे के-

नय तिहुअणेवि पावं, अन्नं पाणाइवायओ गरूयं ॥

जं सव्वेविय जीवा, सुहेसिणो दुक्कभीरूय ॥ १ ॥

त्रणलोकमां हिंसां करतां मोडुं कोइ पाप नथी. सर्वे जीव सुख इच्छेछे. अने दुःखथी बीवेछे.

श्लोक.

नसादीक्षा नसाभीक्षा, नतद् दानं नतत्तपः ॥

नतत्ज्ञानं नतद्ध्यानं, दयायत्र न विद्यते ॥ १ ॥

भावार्थ-एवी कोइ दीक्षा, भिक्षा, दान, तप के ध्यान नथी के-जेमां दया नहीं होय.

श्लोक.

अहिंसेव मता मुख्या, स्वर्गमोक्ष प्रसाधनी ॥

अस्याः संरक्षणार्थं च, न्याय्यं सत्यादिपालनं

સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનારી દયાજ (અહિંસા) દયાજ મુખ્ય-
પણે મનાયલી છે. અને એને રાખવા માટેજ સત્યાદિકનું પાલન
વ્યાજવી ગણાય છે. વળી આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-તથાચ પાઠઃ

સેવેમિ જેઅશ્યા જેય પદુપન્ના જે આગમિસ્સા અરહંતા ભગ-
વંતો તે સર્વે એવ માદ્દુસ્વંતિ, એવંભાસંતિ, એવંપત્રવંતિ, એવંપરુવંતિ,
સર્વેપાણા, સર્વેભૂયા, સર્વેજીવા, સર્વેસતા, નહંતંવા, નઅજ્ઞાવેય-
ન્વા, નપરિતાવેયન્વા, નઅદ્વેયન્વા, એમયમ્મે સુદ્ધે નિદ્દે સાસણ
સમિચ્છલોયં સ્વેયન્નેહિં પવેશ્યં.

આચારાંગસૂત્ર ભાવાર્થ

હું કહું છું કે જે તીર્થંકર ભગવાન થઈ ગયા અને જે હાલ વર્તે
છે, અને જે આવતા કાલમાં થશે તે સર્વ આ રીતે કહેછે
જણાવેછે તથા વર્ણવે છે કે સર્વપ્રાણ, સર્વભૂત, સર્વજીવ, અને સર્વ
સત્ત્વને હળવા નહિ, તેમના ઉપર હકુમત ચલાવવી નહિ. તેમને ક-
વજે કરવા નહિ. તેઓને મારી નાખવા નહિ, અને તેઓને હેરાન
કરવા નહિ, આવો પવિત્ર અને નિત્ય ધર્મ લોકોના દુઃખને જાળનાર
ભગવાને વતાવ્યો છે.

અને વળી કહ્યું છે કે-

જયંચરે જયંચિઠે, જયમાસે જયંસણ ॥

જયં મુજંતો ભાસંતો, પાવં કમ્મં ન વંધઈ ॥ ૧ ॥

શ્રી શય્યંશમસૂરિ કહેછે કે યતનાથી ચાલવું. જીવની દયા
સચવાય તેમ ઉભા રહેવું. યતનાથી વેસવું, અને યતનાથી મૃત્યું. અને
યતનાથી વોઝવું, એમ કરતાં પાપ કર્મ વંધાશે નહિ. વળી કહ્યું છે કે-

ગાથા.

મલ મડલ પંક મડલા. ધૂલી મડલા ન તે નરા મડલા

जे पावपंक मइला, ते मइला जीवलोयामि ॥ १ ॥
खणमित्तं सलिलेहिं, सरीरदेसस्स शुद्धिजणगंजं
कामंगंति निसिद्धं, महसिणंतं नणु सिणाणं ॥२॥

भावाथी=मलथी मेला, कादवथी मेला थएला, अने धूलथी मेला थएला माणसो मेला नहि गणाय. पण जे पापरूप वंकथी मेला थएल होय ते जीवो आ लोकमां मेला जाणवा—

वळी स्नानमां जलवढे क्षणभर शरीरना वहिर्भागिनी शुद्धि थायछे, अने जे जल स्नान कामनुं अंग गणायछे ते जलथी मह-
पियोने स्नान करवानो निपेधछे—

उक्तंच श्लोक.

स्नानं मददर्पकरं, कामांगं प्रथमं स्मृतं ॥

तस्मात् कामं परित्यज्य, नैव स्नांति दमे रताः १

स्नान ए मट अने विषयाभिलापनुं कारण होवाथी कामनुं प-
हेलुं अंग गणायछे. माटे कामने त्याग करनार अमे इंद्रियोने दमवा
तत्पर थएला यतिजनो वीलङ्गल स्नान नथी करता. वेडलाक लोको
समज्या विना एम बोलेछे के जैनना मुनियो स्नान करता नथी.
तेमने कहेवानुं के जैनना साधु शास्त्राज्ञा गुजव वर्तेछे तेथी विषया-
भिलापजनक स्नाननुं तेमने कंड प्रयोजन नथी. ब्रह्मचारी सदागुचिः
ब्रह्मचारी पुरुष सदा पवित्रछे. तेने दातण स्नाननी कंड जरूर नथी
वळी श्रीकृष्ण, पांडु पुत्रने नीचे गुजव उपदेश आपेछे.

श्लोक.

आत्मानदी संयमतोयपूर्णा, सत्यावहा शीलतटा दयोर्मिः
तत्राभिपेकं कुरु पांडुपुत्र, नवारिणा शुद्ध्यति चांतरात्मा १

ભાવાર્થ—આત્મારૂપી નદીએ તેમાં સંયમરૂપી પાણીપરિપૂર્ણ ભરેલ છે, ત્યાં સત્યરૂપ શીલરૂપ તેના તટ છે, ત્યાં દયારૂપ તરંગોએ માટે હે પાંડુપુત્ર તેમાં સ્નાન કર. કારણ કે શરીરની અંદર રહેલો અરૂપી આત્મા કંઈ પાણીથી શુદ્ધ થતો નથી હવે ત્યારે પવિત્ર કોણ કહેવાય તે જણાવે છે.

ગાથા.

અઽઽંડિય વયનિયમા, ગુત્તા ગુત્તિંદિયા જિયકસાયા.
અઽશુદ્ધ વંભચેરા, સુઙ્ગો ઇસિણો સયાનેયા ૧

ભાવાર્થ—અંગીકાર કરેલાં વ્રત અને નિયમને અઽઽંડિત રાખનારા અને જેણે પોતાની ઇન્દ્રિયો વશ કરીએ તથા વળી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એ ચાર કષાયોને જીતનારા તથા નિર્મલ બ્રહ્મચર્ય પાળનાર મુનિયો (ઋષિયો) સદા પવિત્ર જાણવા.

તથા વળી કહું છે કે—

શ્લોક.

નોદકક્લિન્નગાત્રોઽપિ, સ્નાત ઇત્યભિધીયતે;
સ સ્નાતો યોદમસ્નાતઃ સ વાહ્યાભ્યંતરઃ શુચિઃ ૧

ભાવાર્થ—પાણીથી ભીંજાયલ શરીરવાળો કંઈ ન્હાણો નહિ કહેવાય. કિંતુ જે પોતાની પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વશ કરનારો થઈ અભ્યંતર અને વાહ્યથી પવિત્ર હોય તેજ ન્હાણો કહેવાય. વળી કહું છે કે—

શ્લોક.

ત્રિત્તમંતર્ગતં દુષ્ટં, તીર્થસ્નાનૈર્ન શુદ્ધયતિ;
શતશોઽપિ જલૈર્ધૌતં, સુરામાંડમિવાશુચિઃ ૧

ભાવાર્થ—અંતરનું દુષ્ટ ચિત્ત કંડૂ તીર્થ સ્નાનથી શુદ્ધ થતું નથી કેમકે મદિરાનું વાસણ સેંકડો પાણીથી ધોઈએ તોપણ તે અપવિત્ર જ રહેછે. માટે સારાંશ કે—જલથી માત્ર સ્નાન કર્યાથી પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી નથી. પરંતુ દયારૂપ શૌચથી પવિત્રપણું પ્રાપ્ત થાયછે. માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી પ્રથમ અહિંસા વ્રતનું પાલન કરવું જોઈએ. કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી નહિ. મુનિને વીસ વશાની દયા હોયછે. અને શ્રાવકને સવાવશાની દયા હોયછે. માંસનું ભક્ષણ કરનાર, માંસ વેચનાર, જીવો, પાપી જાણવા સંસારનો ત્યાગ કરનારા મુનીશ્વરો અહિંસા વ્રતનું પાલન કરી શિવ પામ્યા અને પામશે. જીવની હિંસા કરવાથી થઈલ દારુણ દુઃખ યશોધર ચરિત્રથી જાણવું. હવે દીક્ષા અંગીકાર કરી વીજું સત્ય બોલવું, મૃષાવાદ ઇટલે જૂઠું કદી બોલવું નહિં. તદ્રૂપ સત્યવ્રતનું પરિપાલન કરવું. ત્રીજું મહાવ્રત અંગીકાર કરી કોઈની નજીવી વસ્તુ પણ કદાચિના લેવી નહીં. પોતાની વા પારકી સર્વ સ્ત્રી વર્ગનો ત્યાગ કરવો. મનમાં પણ ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છા કરવી નહીં. સ્ત્રીના સામું સારાગ દષ્ટિથી જોવું નહિ. નવ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતની ગુપ્તિ પાળવી અને મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તેને ચોથું બ્રહ્મચર્યવ્રત કહેછે. સર્વ વ્રતો નદીઓ સમાન છે અને બ્રહ્મચર્યવ્રત સમુદ્ર સમાનછે, બ્રહ્મચારી પુરુષોની કીર્તિ વધેછે, જ્યાં જાયછે ત્યાં તેને માન મળેછે. દેવતાઓ પણ બ્રહ્મચારી પુરુષોને સાહાય્ય કરેછે. મંત્રની સિદ્ધિ પણ શીલવ્રત પાળનારને તુરત ફળેછે. દેવતાઓ, યક્ષો, રાક્ષસો પણ બ્રહ્મચારી મુનિને નમસ્કાર કરેછે. બ્રહ્મચારી મુનીશ્વરને વચન સિદ્ધિ સંપ્રાપ્ત થાયછે, બ્રહ્મચારી પુરુષનો સંકલ્પ સિદ્ધ થાયછે. કોઈ મનુષ્ય સુવર્ણનાં મોટાં દેરાસર કરાવે અને કોઈ બ્રહ્મચર્યવ્રત અંગીકાર કરે તો પણ બ્રહ્મચારી પુરુષની વરોવર સુવર્ણનાં દેરાસર

કરાવનારને ફલ થતું નથી. ચારિત્રનું મૂલ્ય બ્રહ્મચર્યવ્રતછે જ્યાં બ્રહ્મચર્યવ્રત નથી ત્યાં ચારિત્રની શુદ્ધિ ક્યાંથી અર્થાત્ બ્રહ્મચર્યવિના ચારિત્ર નથી. ગ્રહસ્થ પુરુષ પળ પોતાની સ્ત્રી વિના અન્ય સ્ત્રીનો ત્યાગ કરેછે. બ્રહ્મચર્યમાં ઘણા ગુણ સમાયાછે, સુદર્શનશેઠને શૂલી પળ સિંહાસનરૂપે થઈ તેમાં બ્રહ્મચર્યનું માહાત્મ્ય જાણવું. નવનારદ બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપથી સત્ય સુખલીલા પામ્યા. વલી પારકી સ્ત્રીના ઉપર રાગ કરનાર રાવણને લક્ષ્મણે માર્યો, અને રાવણ મરી નરકમાં ગયો. અને સીતા સંતીનો યશ જગત્માં ગવાયો. વિષય લંપટી જીવો સદાકાલ આકુલ, વ્યાકુલ દુઃખી રહેછે. લંપટી જીવો આ ભવમાં પળ દુઃખ પામેછે. અને પરભવમાં પળ દુઃખ પામેછે. લંપટી જીવોની જગત્માં અપકીર્તિ થાયછે અને વિષયલંપટી જીવો પકડાય છે તો સરકાર તેનો મોટો દંડ કરેછે. અને જગત્માં તેનું અપમાન થાયછે. વિષય લંપટી જીવો એવા તો આંધળા હોયછે કે—તેમને ધર્મ વા અધર્મની સમજણ પડતી નથી. માટે ભવ્ય જીવોએ બ્રહ્મચર્યવ્રતનું સમ્યક્ પરિપાલન કરવું. વારંવાર મનુષ્ય જન્મ મળનાર નથી. સ્ત્રીનું શરીર સાત ધાતુથી ભરેલુંછે તેના શરીરમાં લોહી માંસ, હાડકાં, મેદ, મજ્જા, મૂત્ર, વિષ્ટા ભરેલીછે, નાકમાંથી લીંટ વહ્યા કરેછે. આંખમાં પીયાના થોક વાજેછે. કેશમાં જુઓ, લીંચોના સમૂહ પડ્યા કરેછે. શરીરદ્વારોથી અશુચિ વહ્યા કરેછે. વલી જુવાન અવસ્થા ઉતર્યા વાદ વૃદ્ધાવસ્થા થાયછે. ત્યારે શરીર સ્વરાવ લાગેછે. શરીરનો રંગ ઉતરી જાયછે. અલગત તેના સામું પળ જોવાનું મન થતું નથી એવી સ્ત્રીના શરીરમાં જો સારછે કે તેના ઉપર રાગ થાય. વલી સ્ત્રી જાતે કપટથી ભરેલીછે. મત્ત-હરિ જેવા રાજાને મૂકી તેની રાણી ચાકરની સાથે સંવંધવાલી થઈ હતી. તે વાત જ્યારે મત્તહરિરાજાએ જાણી ત્યારે મનમાં ઘણો

સ્વેદ થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે-અહો જે પિંગલાને હું પટરાણી તરીકે માનતો હતો અને જે મારી પ્રાણામૈયા હતી. અને હું જેના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતો હતો તે પિંગલારાણી પણ અંતે મારી થઈ નહિ. અને તેની એ કામના આવેશથી નીચની સાથે સંવંધ કર્યો માટે તેને ધિક્કાર થાઓ. અહો જગત્ના જીવો કામાવેશથી પુણ્ય પાપ ગણતા નથી. એવા કામને પણ ધિક્કાર પડો અને આ સંસારમાં હું જેને સારભૂત માનતો હતો એવી પિંગલા પણ મારી થઈ નહિ. અહો જ્ઞાનીઓએ સંસારને અસાર કહ્યો છે તેમાં જરા માત્રપણ અસત્ય નથી. એમ ચિંતવી તાપસી દીક્ષા અંગીકાર કરી પર્વતની શુકામાં ચાલ્યો ગયો, અને તેમણે ભર્તૃહરિ શતકની રચના કરી. માટે સંસારમાં સારભૂત ધર્મ વિના અન્ય કશું જણાતું નથી. માટે ભવ્યજીવોએ પણ સાંસારિક મોહમાયાથી દૂર રહી આત્મિક ધર્મારાધનમાં તત્પર થઈ ધર્મારાધન કરવું, અને સ્ત્રીવિષયાભિલાષનો ત્યાગ કરવો. શાસ્ત્રમાં વિષયને વિષની ઉપમા આપી છે ત્યારે વળી એક મહાત્મા કહે છે કે, વિષયને વિષની ઉપમા આપવી તે યોગ્ય નથી. કારણ કે, વિષ તો એક ભવમાં ભક્ષતાં પ્રાણ હરી દુઃખ આપે છે અને વિષયો તો અનેક ભવ પર્યંત પરિભ્રમણ કરાવી દુઃખ આપે છે. માટે વિષના કરતાં પણ મોટી ઉપમા આપવી જોઈએ. વિષયથી થતું સુખ સ્વપ્નસુખ સમાન મિથ્યા કલ્પના માત્ર છે.

નથાચ શ્લોક.

સ્વપ્ને દૃષ્ટં યથાપુંસઃ ક્ષણમાત્રં સુખાયતે

પ્રવૃદ્ધસ્ય નતત્કિંચિત્ એવં વિષયજં સુખં. ૧

સ્વપ્નમાં દેખેલો પદાર્થ પુરુષને ક્ષણમાત્ર મુગ્ધ આપે છે અને જ્યારે તે મનુષ્ય જાગે છે ત્યારે કંડણ દેશનાં નથી એ પ્રમાણે વિષ-

પનું સુખ ક્ષણમાત્ર આભાસ માત્ર છે એંતે વસ્તુતઃ વિચારતાં કંઈ સુખ નથી. વઢી વિષયી પુરુષોની કેવી સ્થિતિ થાય છે તે જણાવે છે.

શ્લોક.

વિષયેષુ વિષીદંતો, ન પશ્યંતિ હિતાહિતં

શ્રૃણ્વંતિ ન હિતં વાક્યં, અંધ બધિરસંનિભાઃ ૧

વિષયોમાં વિષાદ પામેલા જીવો હિત વા અહિતને દેખતા નથી. તેમ વઢી હિતવાક્ય કોઈ કહે તો તે સાંભળતા નથી. સ્વરે-સ્વરવિષયલાલચુ જીવો અંધ અને વહેરા સરસ્વા છે. અને વઢી કહે છે કે,

શ્લોક.

વિષયેષુ સ્તોજીવઃ, કર્મ બધ્નાતિ દારુણં

તેનાસૌ ક્લેશમાપ્નોતિ, બ્રામ્યન્ ભીમે ભવોદરે ૨

વિષયોમાં આસક્ત થઈ જીવ દારુણ કર્મ વાંધે છે અને તેથી તે જીવો ભયંકર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો ક્લેશ પામે છે. વઢી વિષયમાં મોહ પામેલા જીવો શું કરે છે તે કહે છે.

શ્લોક.

અહો મોહસ્ય માહાત્મ્યં, વિદ્વાંસૌઽપિયતો નરાઃ

સુદ્ધાંતિ ધર્મકૃત્યેષુ. રતાઃ કામાર્થયૌર્દદં ૧

અહો મોહનું પ્રાવલ્ય કેવું છે કે જે વિદ્વાન્ મનુષ્યો પણ કામ અને અર્થમાં આસક્ત થયા છતાં ધર્મકૃત્યમાં મુંઝાય છે. આવું મોહનું જોર તોડી શ્રીજંબુકુમાર કોટી ધન, સ્ત્રી, પરિવારનો ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરી. તેમજ ધન્નાકુમાર તથા ગાલીભદ્રે મોહનો નાશ કર્યો. શ્રી સ્થુલીભદ્ર કે જે પાટલીપુરમાં શકટાલ મંત્રીના પુત્ર હતા અને જે વાર વર્ષ વેઠ્યાના ઘેર રહ્યા હતા. તેમણે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરી. અને વેઠ્યાને શુદ્ધ ચાતુર્માસ

कर्युं. त्यां वेड्याए पोतानुं शरीर देखाय अने विषयाभिलाष थाय तेम नाच कर्यो, कामोत्पादक अनेक प्रकारनां गायनो गायो. तो पण मुनिवर्यथी स्थुलीभद्र जरा चलायमान थया नहीं अने विषयमां रागी एवी वेड्याने पण बैरागी बनावी. अने ते वेड्याने श्रावकनां चार व्रत उचराव्यां. अहो आश्चर्यनी बात छे के, कामनो नाश करवा महासुनियो पर्वतनी गुफाओमां तथा एकांत जग्याओ मां गया, केमके त्यां काम आवी शके नहि माटे. त्यारे स्थुलिभद्र मुनिवर तो कामना गृहमां प्रवेशी कामनो नाश कर्यो. अहो कैटलुं तेमनुं सामर्थ्य ? एवी रीते भव्यजीवोए उत्तम चरित्र श्रवण करी विषय, काम, मोहनो नाश करवो. अने ते प्रति जरा मात्र पण इच्छा करवी नहीं अने मन, वचन, कायाथी शुद्ध ब्रह्मचर्य व्रत पाळवुं.

हवे पांचसुं सर्वतः परिग्रह परिमाण विरमण व्रत कहेछे. श्री मुनीश्वर महाराजा धनधान्यादिक नव विध परिग्रहनो त्याग करे छे, कारण के विकल्प संकल्पनुं कारण परिग्रहछे. परिग्रहथी क्रोध, मान, माया, लोभनी उत्पत्ति थायछे. जेम वहाण अनिशय भारथी समुद्रमां डुडेछे परिग्रहनी वृद्धिथी रागद्वेषनी वृद्धि थायछे. परिग्रहथी दुनीयामां मनुष्य एटली वधी गुंचवणमां आवी पडेछे के तेने जरामात्र पण शांति मळती नथी. वळी धनधान्यादिकनी वृद्धिथी मोटाइ वधेछे. मनमां मान आवेछे. वळी अदेखाइ पण प्रगट थायछे. वळी परिग्रहनी प्राप्तिना कारणथी प्राणातिपात, असत्य, चोरी, आदि पापस्थान कोनुं सेवन करी कर्मार्जन करी जीव अधोगतिमां अवतरी त्यां छेदन भेदन ताडन तर्जन शोक, वियोग क्षुधा, तृषा. आदि विविध दुःखो भोगवेछे. वळी परिग्रहथी अज्ञानीजीव धर्म मान करी जहती नथी परिग्रह भेळवनामां केवल

દુઃખજ સમાયુંછે. વહી પરિગ્રહ ધન ઉપર મમતા ભાવ રાખી મનુષ્ય મરણ પામી સર્પ, ઉંદર, ગીરોલીના અવતાર પામેછે. વહી પરિગ્રહની મમતાથી માતપિતા માફ પરસ્પર લડી મરેછે. વહી પરિગ્રહ ધનરૂપ વૃદ્ધિ પામેછે ત્યારે તેને સાચવવાની પણ ચિંતા રહેછે. રચેને ચોર વિગેરે લઈ જાય એવી ચિંતા તેના મનમાં રહેવાથી સુખે કરી ડંધપણ આવતી નથી, પરિગ્રહથી આરંભ, સમારંભ કરી કર્મોપાર્જન જીવ કરેછે. પરિગ્રહધારી સ્વચ્છ જડવસ્તુને પોતાની માની છેતરાયછે. માટે વૈરાગી આત્માથી જીવો પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહી પંચમહાવ્રત અંગીકાર કરેછે. અને પુત્ર સ્ત્રી માતપિતા વિગેરે સંસારી કુંડુંવનો સંબંધ છોડેછે અને સ્વસ્થ ચિત્તે હું એકલો છું. આત્માથી અન્ય મારૂ નથી અને હું કોઈનો નથી એમ અદીન મના થઈ આત્માને શિશ્વામણ આપેછે. સદ્ગુરૂને ધારણ કરેછે. સંયમની રક્ષા અર્થે વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક, રજોહરણ, મુખવસ્ત્રિકા, ધારણ કરેછે. સંયમનાં ઉપકરણ રાખવાથી પરિગ્રહ કહેવાતો નથી. કહુંછે કે મુચ્છાપરિગ્રહોવુત્તો, નાયપુત્તેણ તાણા;

શ્રી જ્ઞાનપુત્ર વીરપ્રભુએ મૂર્છાને પરિગ્રહ ગ્રહ્યોછે. માટે હઠ કદાગ્રહ કરવો નહીં. એમ મુનીશ્વર પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી નિર્વિકલ્પ મન કરી આત્મજ્ઞાનમાં મગ્ન રહેછે, અને મુનીશ્વર વિચારે કે આ વાહ્ય પરિગ્રહ ત્યાગી મુનિ આત્માની રુદ્ધિ તરફ લક્ષ આપી જુવેછે તો ત્યાં અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, આદિ રુદ્ધિ ભરેલી છે અને તે રુદ્ધિ અવિનાશીછે. પોતાનાથી કદી જુદી પડવાની નથી અને એ રુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી સહજ શાંતિ અનુભવાયછે, એમ આત્મા એ જાણ્યું ત્યારે આ વાહ્ય જડ રુદ્ધિરૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ કર્યો. અને આત્મિક રુદ્ધિ મેલવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, ધ્યાનાદિકનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા, એ પાંચમું પરિગ્રહ ત્રિમયગત્રત્રી-

क्षा अंगीकार करी मुनिवर्यो मनवचन अने कायाथी परिग्रह धारण करवो नहीं परिग्रह धारण कराववो नहीं. अने परिग्रह धारण करता होय तेनी अनुमोदना करवी नहीं.

छठुं रात्रीभोजन विरमणव्रत कहेछे. रात्रीना समयमां मुनीश्वर अशनपान, खादिम अने स्वादिम ए चार प्रकारना आहारनो त्याग करेछे. श्रीवीरप्रभुए रात्रीभोजनमां महा दोष कथ्योछे, माटे आत्माथी जीव रात्रीभोजन करे नहि. योग शास्त्र, वर्धमान देशना, आदि ग्रंथोमां तथा मूत्रोमां रात्रीभोजन करवाथी महादोष बताव्याछे. वली अन्य दर्शनीओना शास्त्रमां पण रात्रीभोजन करवाथी दोष बताव्याछे. माटे मुनिवर्यो दीक्षा ग्रही रात्रीभोजननो त्याग करेछे. ए रीते पंच महाव्रत अने छठुं रात्रीभोजन विरमणव्रतनुं अत्रतो संक्षेपथी स्वरूप प्रसंगोपात देखाड्युं. आ प्रमाणे मूल व्रत अंगीकार करे, अने चरण सित्तरी करण सित्तरीरूप उत्तर भेदनुं आराधन निर्ग्रथ मुनिवर्य करे. श्रीसिद्धसेन दिवाकरसूरिकृत प्रवचन सारोद्धारमां चारित्रना मूल भेद उत्तरभेदनुं तथा चारित्रना उपकरणोनुं विशेषतः वर्णन कर्तुंछे त्यांथी जिज्ञासुए विशेष अधिकार जाणवो. हवे दीक्षा अंगीकार करी कपायना निग्रहरूप शौच मुनीश्वर धारण करेछे. क्षमाथी क्रोधनो पराजय करेछे. अने नम्रताभावथी माननो पराजय करेछे अने सरलताथी मायानो नाश करेछे. अने संतोषथी लोभनो नाश करेछे. वली पांच इंद्रियोना विषयो जीतवारूप शौच मुनीश्वर धारण करेछे. प्रमादनो त्याग करवो ते रूपशौचने दीक्षा अंगीकार करी धारण करेछे. प्रमादधकी चौद पूर्वी पण संसारमां पडया माटे आलस्य, निद्रा, विकथा, पारकी निद्रा आदि प्रमादनो नाश करी मुनीश्वर अप्रमत्तपणे रहेछे. वली मुनीश्वर ध्यानरूप शौच जे

સર્વ શૌચોમાં ઉત્તમ છે તેને ધારણ કરે છે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન એ બે ધ્યાન આત્મકલ્યાણકારી છે. તેમાં શુદ્ધધ્યાન મુક્તિ પ્રદાતા છે. મન વચન અને કાયાના દુષ્ટ યોગનો જય કરવો તેને શૌચ કહે છે. વળી હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયનો વિવેક તેને ઉત્તમ વિવેક કહે છે. તે શૌચને દીક્ષા અંગીકાર કરી મુનિવર્યો ધારણ કરે છે. વાર પ્રકારે તપ કરવો તે પણ શૌચ જાણવો, શ્રી સર્વજ્ઞ કથિત દીક્ષામાં દયાદિક સર્વ કૃત્ય શૌચરૂપ શરીરની અંદર રહેલા આત્માની શુદ્ધિ કરનાર છે. નિશ્ચય ચારિત્ર આત્મસ્વભાવમય છે એટલે આત્માથી ભિન્ન નથી તે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે વ્યવહાર ચારિત્રકારણી થતું છે.

આ સંસારમાં કેટલાક જીવો ધર્મનું નામ પણ જાણતા નથી અને તદનુકૂલ પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. સંસારમાં મોટા કહેવાળા એટલે પોતાને ધન્ય માને છે. પણ પોતે જીવાદિક તત્ત્વ જાણતા નથી અને સાંસારિક કાર્યોમાં અહર્નિશ ગુંથાયા રહે છે, પણ ધર્મારાધન પરાયણ થતા નથી. ધર્મનું આરાધન કરી આત્માને કર્મબંધનથી છોડાવવો એજ ઉત્તમ પુરુષોનું લક્ષણ છે. વાકી ધન, પુત્ર, લક્ષ્મીની વૃદ્ધિથી પોતાની વૃદ્ધિ માની અહંભાવમાં વર્તવું તે તો અધમ પુરુષોનું લક્ષણ છે. શ્રી ભરતરાજા, રામ, પાંડવો વિગેરે એ અંતે આ સંસારને અસાર સમજી આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરી તેમ ભવ્ય જીવો પણ અધુના સારમાં સાર દીક્ષાનું અવલંબન કરવું જોઈએ. દીક્ષા ગ્રહ્યા વિના આશ્રવમાર્ગનો રોધ થતો નથી. આ સંસારને જ્ઞાની પુરુષો પણ વલતા અગ્નિ સમાન કહ્યો છે, વાજીગરની વાજી જેવું આ સંસારનું સ્વરૂપ જાણી વિવેકી મનુષ્ય ચારિત્રમાર્ગ ગ્રહણ કરે છે. મારુ મારુ માનતા એવા અનેક જીવો માયાના વશ જ્ઞાનલક્ષ્ય સત્ય આત્મસ્વરૂપ ભૂલી ચમરાજ વશ થયા અને થાય છે. જેમ સમુદ્રમાં પાણીના અનેક તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે અને પથ્થાત્ વિલય

પામેછે તેની પેઠે અનાદિકાલથી આસંસારસમુદ્રમાં દેવ મનુષ્ય તિર્યંચઃ અને નારકીતરંગે કરી જીવ અનેકશઃ શરીર છોડતો અને અનેકશઃ શરીર ધારણ કરતો વર્તેછે. પણ અજ્ઞાન દશાથી પામર જીવની મુક્તિ થઈ નહીં. પણ જ્યારે આત્માનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવેછે ત્યારે આત્મા સંયમમાર્ગયોગે ધર્મના આચારમાં અર્થે પ્રયત્ન કરેછે, જ્યારે ચારિત્રમોહનીય પ્રકૃતિનો ક્ષય થાયછે ત્યારે ચારિત્ર આત્મામાં પ્રગટે છે. કોઈ જીવ ચારિત્ર મોહનીયને ઉપશમાવેછે. કોઈ ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષયોપશમ કરેછે. કોઈ જીવ ક્ષાયિકસમકિતયોગે આઠમા ગુણટાણાથી ક્ષપકથ્રેણિ આરોહણ કરી ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષાયિક ભાવ કરેછે. કોઈ જીવ ઉપશમ થ્રેણિ ચઢી ચારિત્ર મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિને અગીયારમા ગુણટાણે ઉપશમાવેછે અને ત્યાંથી પાછા પડે છે. અને યાવત્ મિથ્યાત્વ ગુણટાણા મુખી આવેછે.

કોઈ ઉપશમ સમકિત પામી આઠમાગુણટાણાથી ઉપશમથ્રેણિ પડેછે અને કોઈ ક્ષાયિક સમકિત પામી આઠમા ગુણટાણાથી ઉપશમ થ્રેણિ ચઢી અગીયારમે ગુણટાણે જઈ મરે તો અનુત્તર વિમાનમાં જાયછે. અને કોઈ ઉતરતા ગુણટાણે પણ મરણ પામેછે. અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તેમજ સમકિત મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીયનો ક્ષાયિકભાવ કર્યા પૂર્વે આવતા ભવનું આયુ વાંધી પાછલ્લથી ક્ષાયિક સમકિત પામ્યો હોય તે જીવને વ્રહ્માયુક્ષાયિક સમકિત જાણવું. આયુષ્ય વંધની અપેક્ષા આયુ ક્ષાયિક સમકિત કહું, તત્ત્વવાત વહુશ્રુતવા કેવલી જાણે. તે અશુદ્ધ ક્ષાયિક સમકિતી જીવ ઉપશમ થ્રેણિ કરે, એમ કહેવાયછે, ક્ષાયિક સમકિત જીવ દશમા ગુણટાણે યથાક્રયાત ચારિત્ર પામી વારમા ગુણટાણે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અંતગાયકર્મનો ક્ષાયિકભાવ કરી અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને ક્ષાયિકભાવના

પાંચલલિધિ પામેછે. તે નીચે મુજબ, અનંતદાનલલિધિ, અનંતલાભલલિધિ, અનંતભોગલલિધિ, અનંતઉપભોગલલિધિ અને અનંતવીર્યલલિધિ સંપ્રાપ્ત થાયછે. અંતરાયકર્મ ક્ષય થયુંછે એવા પરમપરમેશ્વર પુરુષ સદા સુખી છે. મુખ્યપણે તો તે લલિધિયોની પ્રાપ્તિ આત્મસ્વભાવેછે. કેમકે તેની ક્ષાયિકભાવે પ્રાપ્તિછે. અને જે અનંત સામર્થ્ય આત્મામાં અનાદિથી શક્તિરૂપે હતું તે વ્યક્તિરૂપે થઈ પ્રકાશેછે, અને આત્માના અનંત-ગુણોનો આવિર્ભાવતેરૂપ દાન, આત્મા પોતે પોતાને આપ્યું તે દાન-લલિધિ જાણવી. તેમજ અનંત આત્મ સામર્થ્યની સંપ્રાપ્તિમાં કિંચિત્ માત્ર વિયોગનું કારણ રહ્યું નથી. તેથી અનંતલાભ લલિધિ કહેવાયછે.

વળી અનંત આત્મસામર્થ્યની સંપ્રાપ્તિ સંપૂર્ણપણે પરમાનંદ સ્વરૂપે અનુભવાયછે. તેમાં કિંચિત્ માત્રપણે વિયોગનું કારણ રહ્યું નથી તેથી અનંતભોગલલિધિ જાણવી.

તથા અનંત આત્મ સામર્થ્ય સંપૂર્ણપણે પરમાનંદ સ્વરૂપે સમયે સમયે પરિણમેછે તોપણ તેમાં કિંચિત્ માત્ર પણ વિયોગનું કારણ રહ્યું નથી. તેથી અનંત ઉપભોગલલિધિ કહેવા યોગ્યછે. તેમજ અનંત આત્મસામર્થ્યની પ્રાપ્તિ સંપૂર્ણપણે થયા છતાં તે આત્મસામર્થ્યના યોગથી આત્મશક્તિ થાકે કે તેનું સામર્થ્ય ન ફીલી શકે, વહન ન કરી શકે, એમ છેજ નહીં. સદાકાલ તે સામર્થ્યછે તેમાં જરા માત્ર પણ ન્યૂનાધિકપણું થવાનું નથી. એવી જે વીર્ય શક્તિ ત્રિકાલ સંપૂર્ણપણે વર્તેછે તે અનંતવીર્યલલિધિ કહેવા યોગ્યછે.

ક્ષાયિકભાવની દૃષ્ટિથી જાતાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તે લલિધિનો પરમપુરુષને ઉપયોગ હોયછે. વળી એ પાંચલલિધિ હેતુ વિશેષથી સમજાવા અર્થે જુદી પાડીછે નહીં તો અનંતવીર્યલલિધિમાં પણ તે પાંચેનો સમાવેશ થઈ શકેછે. એમ તેરમા ગુણઠાણે ક્ષાયિકભાવની નવલલિધિ ભોગવતો પરમપુરુષ શૈલેશીકરણ કરી ચંડદામા ગુણઠાણે અગ્રા-

તીર્કર્મની તે ગુણઠાણે સ્વવાવવા યોગ્ય જે પ્રકૃતિયો વાકી રહી હતી તે ચડદમા ગુણઠાણે સ્વપાવી સિદ્ધશિલાની ઉપર એક યોજનના ચોવીશ ભાગ કરીએ તેના ત્રેવીસ ભાગ નીચે મૂંકી ચોવીસમા ભાગે અવગાહનાએ સંયુક્ત તે મોક્ષસ્થાનમાં આદિઅનંતમે ભાંગે વિરાજમાન થાયછે, ચારિત્રથી પૂર્વોક્ત મોક્ષસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાયછે.

અથ દશમવિષય.

૧૦ કર્મનો કર્તા તથા ભોક્તા આત્મા, કર્મનો નાશ શી રીતે કરે ?

પ્રત્યુત્તર—આત્મા સ્વરૂપમાં રમણ કરે તો કર્મનો નાશ થાયછે, પરસ્વભાવમાં રમણ કરતો આત્મા કર્મ વાંધેછે અને, સ્વસ્વભાવમાં રમણ કરતો કર્મનો નાશ કરેછે, અનંતજીવોએ ભૂતકાળમાં કર્મનો નાશ કર્યો અને અનંતજીવો ભવિષ્યકાળે કરશે, જીવ વે પ્રકારનાછે. ૧ ભવ્યજીવ ૨ અભવ્યજીવ.

જેનામાં મોક્ષ જવાની યોગ્યતાછે તેને ભવ્યજીવ કહેછે. અને જેનામાં વિલકુલ મોક્ષ જવાની યોગ્યતા નથી તેને અભવ્યજીવ કહેછે. અભવ્ય જીવ કદી મોક્ષ પામી શકતો નથી.

આત્મા કર્મનો નાશ શી રીતે કરે તેનું ઘણું સ્વરૂપ વિવેચન પૂર્વે પ્રાયઃ કહ્યુંછે તેથી અત્ર સ્થળે વિશેષ વિવેચન કર્યું નથી. હવે વિચારોકે—મોક્ષતત્ત્વ વંધવિના સંભવે નહીં. અને જેવડે વંધ તે કર્મ એમ આત્મા અને કર્મનો સંવંધ જેવો જિનદર્શનમાં ઘટેછે. તેવો અન્યત્ર ઘટતો નથી. કર્મથી યુક્ત આત્મા સિદ્ધસ્થાનમાં સાદિ અનંતભંગીએ રહે છે, ત્યાં પરમાત્મપણે સમયે સમયે અનંતમુક્તનો ભોક્તા આત્મા વનેછે. કોઈ દર્શની દુઃસ્વાત્યંતાભાવરૂપ યુક્તિમાનેછે પણ તેમ નથી. આત્માને કર્મનાયોગે દુઃખ થાયછે. તે વિભાવિકાછે

એટલે વિભાવિક વસ્તુ સ્વરૂપ જે દુઃખ તે આત્માથી દૂર થાય છે. અને આત્મામાં સુખ છે તે સ્વભાવિક છે. સ્વભાવિક વસ્તુ કદી ટલતી નથી. તેમ આત્મામાં જે સુખ છે તે સ્વભાવિક છે એટલે આત્માનો સુખ શુદ્ધગુણ છે અને આત્માગુણી છે. માટે તેનાથી દૂર થતો નથી. કોઈ વાદી જડસ્વરૂપ મુક્તિ માને છે મુક્તદશામાં આત્માને કોઈપણ વસ્તુનું ભાન નથી. આમ તે વાદીનું માનવું છે તે અજ્ઞાન વિશિષ્ટ છે. કારણકે—જડસ્વરૂપ મુક્તિ હોત તો કોઈ મુક્તિ પામવાની જરામાત્ર પણ ઇચ્છા કરે નહીં. પરંતુ સ્યાદ્વાદ સત્યદૃષ્ટિથી સમજો કે મુક્તિપદ પામેલો આત્મા કેવલજ્ઞાનથી દરેક પદાર્થને જાણે છે. સમસ્ત વસ્તુનું જ્ઞાન-સિદ્ધાત્મામાં સમયે સમયે પ્રવર્તે છે, વળી સામાન્ય ઉપયોગરૂપ, કેવલદર્શનથી સિદ્ધાત્મા સર્વજગત્ને દેખે છે. અને મુક્તાત્મા અન્યા-બાધગુણથી અનંત સુખ ભોગવે છે, માટે જડસ્વરૂપ મુક્તિ નથી. જ્ઞાન સ્વરૂપ જે આત્મા તે જડરૂપ વની જાય તો તે મુક્તિ કહેવાય નહીં, વળી આત્મા જ્ઞાનગુણથી ભિન્ન થાય નહિં. કારણકે—આત્માનો સ્વ-ભાવિક જ્ઞાનગુણ છે. તે જ્ઞાનગુણ આત્માથી ત્રિકાલે પણ જુદો પડે નહીં.

વાદી—જો મુક્તિમાં આત્માને જ્ઞાનગુણવાળો માનીએ તો મુક્તાત્મા જ્ઞાનથી સર્વ જગત્જીવોને થતું દુઃખ જાણે, ત્યારે તે દુઃખ મુક્તાત્માને થાય, માટે જ્ઞાનગુણ મુક્તિમાં માનવો અયુક્ત છે.

સુગુરુ—હે સત્ય તત્ત્વાકાંક્ષી ભવ્ય—જરા વિચાર કરશો તો માલુમ પડશે કે—મુક્તાત્માને અનંતજ્ઞાનથી તેમાં કિંચિત્ વિરોધ આવતો નથી. જેમ દૃષ્ટાંત—કોઈ મનુષ્ય કોઈસ્થાને પડેલું તાલપુ-થવિષ જાણે અને તેને દેખે તેથી તેને કંઈ દુઃખ થતું નથી, તેમ સિદ્ધપરમાત્મા કેવલી ભગવાનને પણ જગત્ના જીવોને દુઃખી જાણવાથી તે દુઃખ પોતાને લાગતું નથી. તેમ જગત્ના જીવોમાં જ્ઞાતાવેદની જોરથી જ્ઞાતાવેદનીય કંઈ સિદ્ધમશ્વર

आत्माने लागती नथी—कारणकें वस्तुओ थकी पोतानो आत्मा न्यारोछे, तेथी ते विरोध सिद्धभगवान्‌मां घटनो नथी.

आशंका—सिद्धात्माओ अनंत सुख समये समये भोगवेछे ते केवल ज्ञानथी के, केवलदर्शन गुणथी—

समाधान—सिद्धात्माओ केवलज्ञानथी सर्व वस्तु जाणेछे अने केवलदर्शनथी सर्व पदार्थोने देखेछे. अने सिद्धात्माओ सुख भोगवेछे ते अव्यावाध नामना गुणथी भोगवेछे तेथी पूर्वोक्त विरोधनो सर्वथा नाश थायछे.

ते उपरथी सिद्ध स्पष्ट भासेछे के जडस्वरूप मुक्ति नथी परंतु शुद्ध चैतन्य स्वरूप मुक्तिछे.

कोइवादी आकाशनी पेठे सर्वत्र व्यापिनी मुक्ति मानेछे ते पण यथार्थ घटना वहिर् छे. कारणक, मुक्तआत्मा आकाशनी पेठे सर्वत्रव्यापक नथी. सर्वत्रव्यापक आत्माने मानतां बंध मोक्ष व्यवस्था घटती नथी. जेम आकाश सर्वत्र व्यापक छे तो ते कोइनाथी बंधाय पण नहीं अने बंधावाना अभावे मोक्ष पण घटे नहीं. तेम आत्माने कर्मपण सर्वत्र व्यापक मानवाथी बंधाय नहीं अने बंधाभावे मोक्ष पण कहेवाय नहि एम दोष स्पष्ट भासेछे, माटे सर्वत्र व्यापिनी मुक्ति सिद्ध ठरती नथी. सर्वव्यापिनी मुक्ति मानतां प्रथम सर्वत्रव्यापक आत्मा मानवो पडजे. अने सर्वत्रव्यापक एवा आत्माने बंध मोक्ष घटतो नथी. वळी सर्वत्रव्यापिनी मुक्ति मानवामां अनेक विरोध आवेछे, माटे त्रिगुणातनये श्री सर्वज्ञमहावीरे प्रह-पेली मुक्ति यथातथ्य सत्य छे. अने ते प्रमाणे मानवामां कोइ जातनो विरोध आवतो नथी.

वळी कोइ मतवादी मुक्तिमां स्वामी सेवक भाव स्वीकारेछे ते पण मुक्तिहीनछे, कर्म स्वप्नाची सर्व आत्माओ मुक्तिमां सरना

છે. સર્વ આત્માઓ પોતેપોતાના સ્વરૂપે પરમાનંદ સુખવિલાસી છે. સર્વ સિદ્ધાત્માઓમાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન છે. કોઈ નાનું મોટું નથી. અષ્ટકર્મ સ્વપ્ન્યાથી અષ્ટગુણ સિદ્ધના જીવોમાં પ્રગટ્યા છે. પોતાના ગુણના કર્તા પ્રત્યેક સિદ્ધ ભગવાન છે. વિભાવદશાથી રહિત સ્વસ્વભાવભોગી થયાછે માટે પરનું કર્તાપણું લેશ માત્ર નથી. વહી સિદ્ધના જીવોને શરીર નથી, લેશ્યા નથી, મન નથી, કાયા નથી, એક પુદ્ગલ પરમાણુ સરસો પળ સિદ્ધના જીવોમાં રહ્યો નથી અલેશી, અશરીરી, અચલ, સિદ્ધના જીવોછે.

એમ માનેછે જે, મુક્તિમાં કેટલાક વર્ષ પર્યંત રહીને જીવ પાછો સંસારમાં આવેછે. પણ તે યોગ્ય નથી. કારણકે કર્મનો નાશ થતાં સિદ્ધ સ્વરૂપતા પ્રગટે છે તે અવસ્થા સાદિ અનંતમે ભાંગેછે. એટલે સિદ્ધમાં ગયાની આદિ છે પણ અનંત નથી અર્થાત્ સિદ્ધ થયા પછી સંસારમાં આવતા નથી. સંસારમાં આવવાનું કારણ કર્મ છે તે કર્મનોતો પ્રથમથીજ નાશ કરી મુક્તિ ગયાછે માટે સંસારમાં અવતાર લેવાનું કામ બિલકુલ નથી. વહી કોઈ કહેશેકે, સિદ્ધના આત્માઓને નવાં કર્મ લાગે તે પણ જ્ઞાનહીન વચનછે કારણકે, કર્મ લાગવાનું કારણ આત્માને રાગ અને દ્વેષ છે અને રાગદ્વેષનો સર્વથા નાશ કરી સિદ્ધાત્મા થયા છે માટે નવાં કર્મ પણ સિદ્ધ પરમાત્માને લાગતાં નથી. સદાકાલ શુદ્ધ સ્વરૂપે નિજ ભોગવેછે, તેથી સિદ્ધના આત્માઓ કદાપિ કાલે સંસારમાં પાછા જન્મ ધારણ કરતા નથી. સિદ્ધના જીવ અનવતારી છે. કોઈ એમ કહેશેકે. જ્યારે તે પરમાત્મા થયા અને સિદ્ધ શિલાની ઉપર સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં રહ્યાછે અને ત્યાંથી પાછા દુનીયામાં આવવાના નથી. અને જગત્ના લોકોને દુઃખમાંથી વચાવતા નથી ત્યારે તેમણે શો પરોપકાર કર્યો કહેવાય; તેના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે,

મુક્તાત્મા વે પ્રકારનાછે. એક વૈવલજ્ઞાન સંપાદન કરી આયુષ્ય વિ-
શેષે રહેલા અને વીજા ચતુર્દશ ગુણસ્થાનક સ્પર્શી સિદ્ધ સ્થાનકમાં
ગયેલા. હવે તેરમા ગુણસ્થાનકવર્તી વૈવલજ્ઞાની મહાત્માઓ ભાષા
વર્ગનાના પુદ્ગલયોગે ઉપદેશ આપી તત્ત્વસ્વરૂપ સમજાવી જગજ્જી-
વોત્તું કલ્યાણ કરેછે. અને સિદ્ધમાં ગયા વાદ સિદ્ધસ્વરૂપે ધર્તાં.
જગત્ જીવો સિદ્ધતું ધ્યાન કરી સ્વસ્વરૂપ પ્રગટાવેછે એટલે તેમાં
પણ કલ્યાણ પ્રાપ્તિમાં જગજ્જીવોપ્રતિ સિદ્ધ પરમાત્મા નિમિત્ત કાર-
ણીભૂત છે, તે વિના દ્રવ્યદયારૂપ ઉપકાર કરવા અર્થે તે સિદ્ધ પ-
રમાત્માની સ્વાભાવિક શક્તિ નથી કારણકે તે વીતરાગ થયાછે,
સર્વજીવના કલ્યાણમાં ઉપાદાન કારણની અપેક્ષાએતો પોતેજ
કારણછે. અન્ય તો તેમાં નિમિત્ત કારણ છે. આ વાત સૂક્ષ્મદષ્ટિથી
સદ્ગુરુ પાસે સમજતાં યથાતથ્ય સમજાશે.

કોઈ જીવ તો ઇંદ્ર આદિદેવતારૂપે થતું તેનેજ મુક્તિ માનેછે.
કારણ કે તેનાથી આગલ સૂક્ષ્મ જ્ઞાનદષ્ટિથી જોવાયું નહિ તેજ કારણ
છે, જેમ કે ઇથુસ્ત્રીસ્ત આદિ મતવાળા એમ માનેછે કે પરમેશ્વર સુ-
વર્ણના સિંહાસન ઉપર બેઠોછે અને તેના મસ્તકે મુકુટ વિગેરેછે એમ
કહેવાથી સમજાયછે કે તે દેવયોનિ પૈકી કોઈ દેવને પરમેશ્વર
માની વિશ્વાસયોગે એમમાને છે. કારણ કે પૂર્વ ભવનો રાગી અને
સંવંધી કોઈ દેવ આ પ્રમાણે કરી શકે અને તેથી ભ્રાંતિમાં ફસાતું
પડે. એમ સ્ત્રીસ્તિ ધર્મમાં હોય તો તે અપ્રમાણ કહી શકાય નહીં,
માટે સર્વાંશે પરિપૂર્ણ અનુભવગમ્ય જિનદર્શનમાં જે મુક્તિસ્વરૂપછે
તે સત્યછે.

મુક્તિમાં અનંત સિદ્ધોની અવગાહના ભેગી હોયછે.

શિષ્ય-હે ગુરો ! અવગાહનાતું શું સ્વરૂપછે અને તે અવગાહનારૂપી
છે કે અરૂપી ?

ગુરુ—હે વિનેયશિષ્ય ! આત્મા જ્યારે શરીર ત્યાગીને મુક્તિમાં જાય છે ત્યારે શરીરના ત્રણ ભાગ કરીએ તેમાંથી એક ભાગ ત્યાગીએ.

૩ પ્રમાણમાન પ્રકાશપ્રદેશમાં આત્મા અસંખ્ય પ્રદેશથી વ્યાપ્તિને રહે છે તે અવગાહના જાણતી. અને તે અવગાહના અરૂપી છે.

શિષ્ય—એક સિદ્ધક્ષેત્રમાં અનંત આત્માઓ કેમ કરી સમાય ?

ગુરુ—એક ઓરડામાં એક દીપક કરીએ છીએ તો પણ તેની જ્યોતિ સમાય છે. તેમ હજારો દીપક કર્યાં હોય તો તે દીપકોની જ્યોતિ (પ્રકાશ) પણ સમાય છે. તેમાં કંઈ હરકત પડતી નથી. વલ્લી દીપકના પ્રકાશનાં પુદ્ગલરૂપી છે તો પણ સમાઈ જાય છે તો અરૂપી એવા અનંત આત્માઓ સિદ્ધક્ષેત્રમાં સમાય તેમાં કિંચિત્ પણ વિરોધ જણાતો નથી.

શિષ્ય—ત્યારે સિદ્ધાત્મા ત્યાંથી અલોકમાં કેમ જઈ શકતો નથી;—

ગુરુ—સિદ્ધાત્મા અક્રિય છે. ગમનાગમન ક્રિયાથી વિરામ પામ્યા છે તેથી ઉપર જઈ શકતા નથી. કારણ કે અક્રિયપણું છે અને અલોકમાં ધર્માસ્તિકાય પણ નથી. મંટે સિદ્ધ ત્મા જઈ શકતા નથી. ધર્માસ્તિકાય તો ફક્ત ગમનમાં પ્રવર્તેલાં પદાર્થોને સાહાય્ય આપી શકે છે.

શિષ્ય—ત્યારે આ આધિવ્યાધિઉપાધિમય જગતમાં શું સાર છે. શાથી અનંત દુઃખ નાશ પામે ?

ગુરુ—શિવપદ આરાધ્ય, જગતમાં સમજવું. અને તેજ સાધ્ય કરવા લાયક છે. તે પદની સંપ્રાપ્તિથી જ સર્વ અલંકાર શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. શ્રી ગુણસ્થાનક ક્રમારોહમાં કહ્યું છે. યથા

શ્લોક.

યદારાર્ધ્યં ચયત્સાધ્યં, યદ્ધ્યેયં યચ્છુર્લભં;

ચિદાનંદમયં તત્તૈઃ સંપ્રાપ્તં પરમં પદં.

ભાવાર્થ—જે શિવપદ આરાધ્ય, સાધ્ય, ધ્યેય, દુર્લભ છે, તે પદ ને જ્ઞાનીઓ શુદ્ધધ્યાનથી પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આત્મા તેજ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. આત્માજ શિવસ્વરૂપ છે, આત્માજ પરમાત્મરૂપ છે. સિદ્ધત્વપણું આત્માનો શુદ્ધ પર્યાય છે, સમ્યગ્ મોક્ષ સ્વરૂપ વીતરાગ વચનોથી પ્રતીત થાય છે, જ્યારે વંધતત્ત્વનો નાશ થાય છે. ત્યારે મોક્ષતત્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય છે. મોક્ષતત્ત્વથી આત્મા ભિન્ન નથી. મોક્ષમયી આત્મા છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણમય આત્મા છે.

અજ્ઞાની જીવ આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ નહીં જાણતો છતો રાગ દ્વેષાદિ કરે છે, ત્યારે જ્ઞાની જીવ આત્મસ્વભાવ જાણતો છતો રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરી કર્મથી રહીત થઈ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્ઞાની આત્માના સ્વરૂપમાં સદાકાલ રમણ કરી અસ્વંડાનંદાનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ હંસને માન સરોવરમાં રતિ છે તેમ આત્મજ્ઞાનીને આત્મસ્વરૂપમાં રતિ હોય છે. જેમ ચક્રોર ચંદ્રમાં જ પ્રીતિ ધારણ કરે છે. તેમ આત્મજ્ઞાની આત્મસ્વભાવરમણતામાં પ્રીતિ ધારણ કરે છે. સીતાની જેમ રામમાં પ્રીતિ તેમ આત્માર્થીની આત્મસ્વરૂપમાં પ્રીતિ રમણતા ભાસનતા વર્તે છે. આત્મજ્ઞાનીને શાસ્ત્રકર્તા શ્રમણ કયે છે. શ્રીઆનંદધનજી મહારાજ પણ કહે છે કે—

આતમજ્ઞાની શ્રમણકહાવે, વીજા તો દ્રવ્યલિંગીરે.

વળી શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે, સમાધિશતકમાં—

યથા

કેવલ આતમ વોધદે, પરમારથ શિવઃપંથ

તામે જિનકું મગનતા, સોહિ ભાવ નિગ્રંથ.

પરમાર્થ શિવનો પંથ કેવલ આત્મજ્ઞાન છે તેમાં જે ભવ્યાત્માને મગ્નતા છે તે ભાવ નિર્ગ્રંથ જાણવા. નિષ્કેષ મેદ્ધથી નિર્ગ્રંથ ચાર મ-

કારનાછે. ૧ નામ નિર્ગ્રંથ. ૨ સ્થાપના નિર્ગ્રંથ. ૩ દ્રવ્ય નિર્ગ્રંથ. ૪ ભાવનિર્ગ્રંથ. પૂર્વોક્ત ચાર નિર્ગ્રંથમાં ભાવ નિર્ગ્રંથસર્વતઃ મોક્ષસાધક જાણવા. કારણકે, ભાવનિર્ગ્રંથપણાની પ્રાપ્તિ વિના કદાપિ કાલે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. સર્વપર વસ્તુ વિષયોથી મનને खेલવી આત્મસ્વરૂપના ધ્યાનમાં મનને સ્થિર કરે. શ્વાસોશ્વાસે આત્માનું સ્મરણ કરી ભવ્ય જીવો કર્મ ચપાવી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરેછે. જ્ઞાની પુરુષ આત્મમાંજ સ્થિરતા કરે. અને આત્મભાવના સદાકાલ. ભાવી અનંત સુખમય પોતાને લેખે નીચે પ્રમાણે આત્મભાવના ભાવે.

ગાથા.

एगो मे सासउं अप्पा, नाण दंसणं संजुओ,
सेसामे वाहिराभावा, सव्वे संजोग लक्खणा,

ભાવાર્થ—એક મારો આત્મા શાશ્વત છે. ત્રિકાલમાં પણ આત્માનો નાશ થતો નથી. વળી આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવેછે. જ્ઞાનદર્શન સંયુતઃ જ્ઞાન અને દર્શનાદિ અનંતગુણમય આત્માછે.

આત્માથી દૃશ્યમાન સર્વ પદાર્થો ભિન્નછે. સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થો સંયોગ વિનાશી ધર્મવાળાછે. તે પૌદ્ગલિક પદાર્થમાં મારાપણું કંઈ નથી. રૂપીપદાર્થથી ભિન્ન હું આત્મા શુદ્ધચૈતન્યમય લક્ષણ લક્ષિતહું. આત્માનો પ્રકાશ કરવાને અન્ય પદાર્થની જરૂર નથી. આત્મા પોતાની મેળે પોતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરેછે. કંચુકના ત્યાગથી જેમ સર્પ નટ થતો નથી. તેમ શરીર નાશથી આત્મા નટ થતો નથી. ત્રિકાલમાં આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપથી અટ થતો નથી.

મૂર્ખ મૂઠ મનુષ્ય શુક્તિમાં રજતની ઝાંતિ ધારણ કરી જેમ મિથ્યાપ્રયાસ ધારણ કરેછે તેમ વહિરાત્મા, પરપુદ્ગલવસ્તુમાં આત્મત્વ બુદ્ધિથી ઝાંતિ ધારણ કરી મિથ્યા ચતુર્ગતિ ભ્રમણરૂપ લેશ યાત્રાં બનેછે.

સહજ સ્વાભાવિક આત્મિક ગુણાનંતની આવિર્ભાવતારૂપ સિદ્ધતાનું હેતુ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના ભવસંતતિનો ઉચ્છેદ થતો નથી. તેમ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ વિના સમ્યગ્જ્ઞાન કહી શકાતું નથી. અનેકાંત સ્યાદ્વાદ સત્તામય આત્મસ્વરૂપાદિ પદાર્થોનું યથાર્થ ભાસનપણું, શ્રદ્ધાનપણું થાય ત્યારે સમક્ષિત કથાય છે અને સમક્ષિત પૂર્વક જે જાણપણું તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ રૂપમૂર્ચ જે ભવ્યજનના હૃદયમાં પ્રગટ્યો છે તેને મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર આછાદન કરી શકતું નથી. જ્ઞાનરૂપ સૂર્યોદયથી સર્વ પદાર્થોનો ભાસ થાય છે. ત્યારે મોક્ષમય આત્મા સ્વયમેવ પ્રકાશે છે. અને કર્મનો નાશ થાય છે. નવતત્ત્વમાં જીવતત્ત્વ આદેય છે, સંવર નિર્જરા મોક્ષ એ ત્રણ તત્ત્વ ઉપાદેય છે, પુદ્ગલ દ્રવ્ય અજીવ છે. પુણ્ય પાપ પુદ્ગલ સ્કંધો છે. તે પુદ્ગલ સ્કંધોને આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં રમતો દૂર કરે છે. જ્યારે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોની સાથે કર્મરૂપ પુદ્ગલ સ્કંધોનો એક પરમાણુ સરખો પળ રહેતો નથી. ત્યારે આત્મા નિરાવરણ નિર્મમપદ પ્રાપ્ત કરી સાદિ અનંત સ્થિતિ પામે છે. એક સમયમાં ગુણસ્થાનાતીત થઈ આત્મા આકાશ પ્રદેશની સમશ્રેણિ અન્ય પ્રદેશોને સ્પર્શ્યા વિના સિદ્ધિસ્થાનમાં વિરાજે છે. ત્યાં સિદ્ધમાં કિંચિત્ દુઃખ નથી. દુઃખ સર્વ પુદ્ગલના સંયોગથી છે. નિર્મલ પરમાત્માને પરમાણુ માત્રનો સંબંધ નથી. તેથી ત્યાં લેશ પણ દુઃખ નથી. આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ એ ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખથી રહિત આત્મા અનંત સુખમય વર્તે છે. સર્વથા પ્રકારે દુઃખનો અભાવ મુક્તિસ્થાનમાં છે. અનંત સિદ્ધજીવો લોકના અગ્રભાગે વિરાજ્યા છે. અને તેઓ સદા-કાલ આત્મસ્વભાવમાં રમણ કરે છે. અનંત જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીની લહેરમાં સ્વગુણ ભોગવે છે, ત્યાંથી કદાપિકાલે સંસારમાં પાછા આવી જન્મ મરણ ધારણ કરતા નથી. સર્વ જગત્ને જ્ઞાનથી

જાણેછે પણ તેથી તે સિદ્ધના જીવો સદાકાલ ન્યારા પ્રવર્તેછે.

પ્રશ્ન—સિદ્ધ ભગવાન કોઈ દુઃખીને દેખી દયા મનમાં લાવે કે નહીં ?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવાનને મન નથી. દુઃખી મનુષ્યાદિ સર્વને જાણેછે પણ તેઓ કર્મથી રહીત થવાથી અક્રિય થયાછે. તેથી કંઈ પણ કાર્ય કરતા નથી. અને દુઃખી મનુષ્યનું દુઃખ દૂર કરવા સંસારમાં આવતા નથી. સર્વ જીવ પોતાના કરેલાં શુભાશુભ કર્મથી સુખી દુઃખી થાયછે, કોઈનું દુઃખ દૂર કરવા કોઈ સમર્થ નથી. કરેલાં કર્મ પોતાને જ ભોગવવાં જ પડેછે. કેટલાએક મતવાદી એમ કહેછે કે, સિદ્ધ પરમાત્મા અન્ય જીવોનાં દુઃખ દૂર કરવા સંસારમાં અવતાર લેછે એમ તેમનું કથનછે. નિરંજન નિરાકાર પરમાત્મા ગમનાગમનની ક્રિયા રહિત થયાછે કર્મનો નાશ કરવાથી. માટે પરમાત્મા અવતાર ગ્રહણ કરેછે એમ જે કોઈ કહેછે તે અજ્ઞાની જાણવો. સિદ્ધના જીવો પોતાની અવગાહના લેઈ સદાકાલ અનંત સુખમાં મગ્ન રહેછે, નિશ્ચય ચારિત્ર સિદ્ધના જીવોમાં સ્થિરતારૂપ સમયે સમયે અનંત છે. સિદ્ધતા વિના સાંસારિક દશામાં પરસ્વભાવમાં રમણતા કરવાથી કિંચિત્ પણ સુખ નથી કહુંછેકે—

હું એનો એ માહરો, એ હું એળી બુદ્ધિ;

ચૈતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ. આતમ!!૧!!

સાંસારિકભાવ એજ હું હું, અને તે મારાછે. આ વાહ્ય પદાર્થો તેજ હું એવી બુદ્ધિથી ચૈતન જડનો સંગી થઈ જડતા અનુભવેછે અને પોતાના આત્માની શુદ્ધિ વિમાસતો નથી. એવી સંસાર દશામાં રાગ, દ્વેષ, કલહ, મમતાનો સંગી થઈ જીવ કંઈ પણ સુખ પામી શકેતો નથી. કોઈ પણ જીવ વાહ્ય પદાર્થોથી સુખ પામ્યો નથી. અને પામવાનો નથી, આ પ્રમાણે આત્માથી પુરુષો સમજી દૃઢ નિ.

श्रव्यथी आत्मध्यान स्थिरतारूप समाधिमां लीन थायछे. कोइ योगी ध्यानारूढ थतां तेना ध्यानमांथी एन भटकी जइ आहुं अवलुं चाल्युं जायछे छे तेने शिक्षा आपतां योगी कहेछेकै-

श्लोक.

मनः कुत्रोद्योगः सपदि वदमेगम्यपदवीं ॥

नरेवा नार्यावा गमनमुभयत्राप्यनुचितम् ॥

यतस्ते क्लीबत्वं प्रतिपदमहो हास्यजनकं ॥

जनस्तोमं मागा स्त्वमनुसरहि ब्रह्मपदवीम् ॥ १ ॥

हे मन तारी क्यां जवानी डच्छाछे. तारे ज्हां जवानुं होय ते मने कथन कर. नरमां जवुं छे के नारी विषयमां जवुंछे. नर वा नारी ए वे ठेकाणे जवुं पण अयोग्यछे. कारण के तारु क्लीबत्वपणुं छे माटे पदपदप्रति नर वा नारीना विषयमां तारु गमन हास्य उत्पन्न करावनारछे. पुल्लिंग वा स्त्री जातिमां तुं नपुंसक थइने जाय छे ते योग्य नथी माटे मनुष्यना समूहमां मा भटक, तुं नपुंसक तेवुं ब्रह्म पण नपुंसकछे माटे तुं ब्रह्मपदने अनुसर अथवा ब्रह्म-पदमां लीन था. क्लीपरमात्मतत्त्व रमणतामां योगी लीन थइ समाधिभावने पामेछे. परमात्मतत्त्व आनंदरूपछे ते दर्शावेछे. परमानंद पंचविंशत्यां

श्लोक.

आनंदरूपं परमात्मतत्त्वं, समस्तसंकल्पविकल्पमुक्तं;
स्वभावलीना निवसंतिनित्यं, जानाति योगी स्वयमेवतत्त्वं
परमात्माद संपन्नं, रागद्वेषविवर्जितम् ॥

सोऽहंतुद्देहमध्येऽस्मिन्, योजानातिसंपादितः ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—પરમાત્મતત્ત્વ સ્વાભાવિક સદાકાલ આનંદરૂપછે. વ્હી શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોતાં પરમાત્મતત્ત્વ કેવા પ્રકારનુંછે તે જાણાવે છે કે—સમસ્ત પ્રકારના સંકલ્પ અને વિકલ્પથી રહિતછે, એવા પરમાત્મતત્ત્વમાં સહજ સ્વરૂપમાં લીન થઈલા ભવ્યો સદાકાલ વસેછે, એવું પરમાત્મતત્ત્વ યોગી પોતાની મેલે અનાયાસે જાણેછે. ઉત્કૃષ્ટ આલ્હાદથી સંપન્ન અને રાગદ્વેષરહિત આત્મા આ શરીરમાં વસ્યોછે તેજ હું પરમાત્માહું એમ જે જાણેછે તે પંડિત જાણવો. પરમાત્મસ્વરૂપ એવો આત્મા સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે તેનું શું કારણ છે તે દર્શાવેછે.

ગાથા.

આયા નાણસહાવી, દંસણસીલોવિસુદ્ધસુહરૂવો ॥
સો સંસારે ભમડ, એસો દોસો સુ મોહસ્સ ?

આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવી અને અનંત દર્શનગુણમયછે વ્હી તે નિશ્ચયથી વિશુદ્ધ તથા અનંત સુખવાનું છતાં સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે તેમાં મોહનો દોષછે. માટે આત્માથી ભવ્ય જીવ મોહનો જય કરે. મનમાં વિચારે કે આ દુનીયામાંની સર્વ જડ વસ્તુઓ મારી નથી અને હું તેનો નથી એમ ભાવતાં મોહરિપુનો જય કરી શકાય છે. ત્યારે હવે મારું શું એમ જિજ્ઞાસા શિષ્યને થતાં ગુરુ મહારાજ કહે છે કે—

શ્લોક.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમેવાહં, શુદ્ધજ્ઞાનગુણો મમ
નાન્યોઽહંસિદ્ધબુદ્ધોઽહં, નિર્લેપોનિષ્ક્રિયઃ સદા ॥૧॥

સકલ પુદ્ગલના આશ્લેષથી રહીત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, અવ્યાવાધાદિ અનંત ગુણપર્યાયમયઅસંરૂપ પ્રદેશીશુદ્ધ

આત્મદ્રવ્ય હું હું. સૂર્ય ચંદ્રાદિકની સહાય વિના મારો શુદ્ધ જ્ઞાન-રૂપ પ્રકાશ સમયે સમયે વર્તેછે. ત્રણ લોકના-પદાર્થની ઉત્પાદવ્યય ધ્રોવ્યતાની અનંતતા મારા શુદ્ધજ્ઞાનમાં જ્ઞેય સ્વરૂપે પરિણમી સમયે સમયે ભાસેછે, તે જ્ઞાનગુણ મારોછે. હું જ્ઞાનનું પાત્ર હું. ધર્માસ્તિકાયાદિકથી હું ભિન્ન હું. તનુ-ધનાદિક પદાર્થો મારાથી ભિન્નછે. સ્વદ્રવ્યાદિકથી યુક્ત રત્નત્રયીનો સ્વામી આત્મા તેજ હુંહું. આવું ભેદ જ્ઞાનરૂપ અસ્ત્ર મોહનો નાશ કરેછે માટે સર્વ પરભાવથી ભિન્ન એવા આત્મામાં રમણતા કરવી. વળી જે ભેદજ્ઞાનીછે તે ઔદયિક ભાવમાં લેપાતો નથી. જેમ આકાશ કાદવથી લેવાતું નથી તેમ અત્ર સમજવું.

વળી અધ્યાત્મ ત્રિંદુ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—

શ્લોક.

સ્વત્વેનસ્વં પરમપિપર ત્વેનજાનન્સમસ્તા
ન્યદ્રવ્યેભ્યો વિરમણમિતિ ચિન્મયત્વં પ્રપન્નઃ
સ્વાત્મન્યેવાભિરતિમુપનયન્ સ્વાત્મશીલી સ્વદર્શી ॥
ત્યેવંકર્તા કથમપિભવેત્ કર્મણો નૈપર્જવિઃ ॥ ૧ ॥ -

જેને આત્મામાં આત્મપણું જાણ્યુંછે, અને પુદ્ગલાદિકમાં પર-પણું જાણી સમસ્ત અન્ય પદાર્થોથી વિરામ પામ્યોછે અને જ્ઞાનમય-પણાને પામ્યોછે. પોતાના આત્મામાં આનંદ પામી સ્વસ્વરૂપનો દર્શો થયોછે એવો આત્મા શી રીતે કર્મનો કર્તા બની શકે? અર્થાત્ એવી અધ્યાત્મદશામાં રમણ કરનાર જીવ કર્મનો કર્તા બનતો નથી. પણ પોતાના આત્મસ્વભાવનો કર્તા થાયછે. આત્માના સ્વરૂપમાં રમણ કરનાર યોગીશ્વરને જે સુખ થાયછે તે અનવધિ સુખ જાણવું. પર-સ્વભાવથી રહિત એવા મુનીશ્વરને પ્રગત્ તૃણવત્ જાણવું. અર્થાત્

મુનીશ્વરને જગત્ નિસ્સાર લાગેછે. અને આત્મસ્વરૂપમાં જ સાર લાગેછે. કહું છે કે-જ્ઞાનસારમાં દેવચંદ્રકૃત ટીકામાં

ગાથા.

તિણસંથારનિસિન્નો, મુણિવરો ભઠરાગમયમોહો ॥
જંપાવડ મુત્તિસુહં, કત્તો તં ચક્રવટ્ટીવિ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ-નષ્ટ પામ્યાછે રાગ, દ્વેષ, મદ, મોહ, તે જેના એવા મુનિવર્ય તૃણના સંથારમાં બેઠા છતાં જે સુખ પામેછે તે સુખ ચક્રવર્તિને પણ વ્યાપી હોય, અર્થાત્ મુનિવર્યને આત્મસ્વભાવે રમણ કરતાં જે સુખ થાયછે તે સુખનો લેશ માત્ર ચક્રવર્તિને નથી. પરભાવમાં રમણ કરનાર ચક્રવર્તિ સુરપતિને આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. કહું છે કે-જ્ઞાનસારમાં દેવચંદ્રકૃત ટીકામાં.

ગાથા.

જેપરભાવે રત્તા, મત્તાવિસયેસુપાવ બહુલેસુ ॥
આસાપાસનિબઢ્ઠા, ભમંતિ ચઝગડ મહારન્ને ॥

જે ભવ્યો પરભાવમાં મગ્નછે. પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં જે મત્ત થયા છે, અને આશાપાશથી જે વંધાયાછે તે ચતુર્ગતિરૂપ મહાઅરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરેછે, પરભાવમાં આસક્ત જીવો સમયે સમયે સાત વા આઠ કર્મ ગ્રહણ કરી પુનઃ પુનઃ પુનર્જન્મ ધારણ કરેછે. માટે પરભાવમાં રમવું તે આત્માને યોગ્ય નથી. જડવસ્તુમાં કિંચિત્ પણ સુખ નથી. પરમાં થતો રાગભાવ તેને પરિહરી પોતાના આત્મામાં જે સ્વોજ કરેછે તે પરમ સુખ પામેછે. યથા સમાધિશતક-

રાગાદિકજબપરિહરી, કરે સહજગુણસ્વોજ;

ઘટમેં ભી પ્રગટે તદા, ચિદાનંદકી મોજ ॥ ૧ ॥

વળી ભવ્યપુરુષોણ સમજવું કે-અહં અને મમપણું પોતાના આત્મામાં નથી. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીનો સ્વામી હુંહું અન્ય કિંચિત્ વસ્તુ મારી નથી. આત્મિક ધન તેજ મારું છે. અન્ય મારું નથી. આત્મસ્વરૂપ જડમાં કલ્પે તો જન્મની વૃદ્ધિ થાય છે. અને આત્મસ્વરૂપ આત્મામાં જ ધારી નિશ્ચય કરે, સ્વસ્વભાવમાં રમે તો મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. યથા સમાધિશતક-

આપભાવના દેહમેં, દેહંતરગતિ હેત ॥

આપબુદ્ધિ જો આપમેં, સોવિદેહપદદેત ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ-સારમાં સાર કે-આત્મના સ્વદ્રવ્યાદિક ચતુષ્ટયમાં આત્મત્વપણું ધારણ કરી એક ચિત્તથી આત્મધ્યાન કરે તે સંસાર ચક્રમાંથી છૂટે છે. આત્મા પોતેજ પરમાત્મરૂપ વને છે. તે વતાવે છે.

સમાધિશતક.

ભવિશિવપદદે આપકું, આપહિ સન્મુખહોઈ ॥

તાતેંગુરુહે આતમા, અપનો ઓર ન કોઈ ॥ ૧ ॥

આત્મા પોતે પોતાના સન્મુખ થાય છે, ત્યારે પોતે પોતાને શિવપદ આપે છે. તે માટે નિશ્ચય નયથી જોતાં આત્મા પોતે પોતાનો ગુરુ છે, આત્માનો અન્ય કોઈ ગુરુ નથી. નિશ્ચયનયથી પોતાનો ગુરુ આત્મા છે, પણ તેવું સમજીને વ્યવહારથી પરમોપકારક સદ્ગુરુનું આલંબન મૂકવું નહિ. પોતાની સાધ્યદશામાં સદ્ગુરુનું આલંબન પુષ્ટિનિમિત્ત કારણ છે. સદ્ગુરુના આલંબનથી આત્માની શુદ્ધપરિણતિ થાય છે. રાગ દ્વેષમાં પરિણમવું તે પરપરિણતિ છે. વહિ-રાત્મા પરપરિણતિને પોતાની કરી માને છે. સંયમ અંગીકાર કરીને પણ જે બિંહુ રાગદ્વેષ પરિણામયુત પરપરિણતિમાં રાવે છે, માવે છે તે દ્રવ્યસાધુ જાણવો. કયું છે કે-

પરપરિણતિપોતાનીમાને, ક્રિયાગર્વે ગહેલો ।

ઝનકું જિનકહો કેમ કહીએ, સો મૂર્ખમે પહેલો--પરમ

જૈનભાવે જ્ઞાને સવમાંહિ, શિવસાધન સદ્દહીએ;

નામ ભેલસું કામ ન સીજે, ભાવ ઝડાસી રહીએ--પરમ

જ્ઞાન સકલનય સાધન સાધો, ક્રિયા જ્ઞાનકી દાસી;

ક્રિયા કરત ધરતુ હે મમતા, આઈ ગલેમે ફાંસી--પરમ

ઇત્યાદિ સમજી સ્વસ્વભાવમાં રમણ કરવું. એજ સારમાં સાર આત્મહિત કર્તવ્યની પરાકાષ્ઠા જાણવી. સર્વ પુદ્ગલભાવમાંથી પ્રીતિ હઠાવી એક આત્મામાં પ્રીતિ જોડવી. સર્વ જગત્ પ્રપંચ દુઃખમય છે એમ આત્માર્થીએ સતત અંતઃકરણમાં ભાવના ભાવવી. પ્રથમ વાલ જીવને વાહ્ય વસ્તુમાં સુખ જ્યાં ત્યાં લાગેછે અને અંતરમાં ઉતરવું તે મહા દુઃખ લાગેછે, પળ જ્યારે દ્રવ્યાનુયોગનું જ્ઞાન થાયછે અને આત્મતત્ત્વની સમ્યક્ શ્રદ્ધા થાયછે ત્યારે અંતરમાં એટલે આત્મસ્વરૂપમાં સુખ લાગેછે અને વાહ્ય જગત્માં દુઃખ ભાસેછે. અમૃતરસ ભોજનના કરતાં પળ જ્ઞાનીને આત્મસ્વભાવમાં અનંતગુણ વિશેષ સુખ લાગેછે. અમૃતરસભોજનનું સુખ ક્ષણિક છે અને આત્મસુખ તો નિત્ય છે માટે તે અનુપમેય છે. આત્મસુખનું વર્ણન કરોડો જિહ્વાથી લાખો વર્ષ સુધી વર્ણન થતાં પળ કદાપિ પુરુ થતું નથી. આત્મિક સુખ અવર્ણ્ય છે.

અનુભવજ્ઞાનની જ્યારે પ્રાપ્તિ થાયછે ત્યારે આત્મિકસુખની સત્ય નિશ્ચય પ્રતીતિ થાયછે. અનુભવજ્ઞાન વિના સત્ય સુખની પ્રતીતિ થતી નથી શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ પળ અનુભવજ્ઞાન વિષે આનંદમાં આવી પદદ્વારા વિવેચન કરેછે. યથા.

पद.

अवधु पियो अनुभवरसप्याला, कहत प्रेममतिवाला. अ०
 अंतर सप्त धातरस भेदी, परमप्रेम उपजावे
 पूरवभाव अवस्था प्रगटी, अजवरूप दर्शावे. अ०
 नखशिख रहत खुमारीजाकी, सजल सघनघन जेंसी;
 जिण ए प्याला पिये तिणकुं, और वात हे केंसी. अ०
 अमृत होय हलाहल जाकुं, रोगशोगनवी व्यापे;
 रहत सदा घरगायनशासैं, बंधन ममता कापे. अ०
 सत संतोष हैयामां धारे, जनमनां काज सुधारे;
 दीनभाव हीरदे नहि आणे, अपनो विरुद संभारे. अ०
 भावदया रणथंभ रोपके, अनहद तुर वजावे;
 चिदानंद अतुली बलराजा, जीतअरि घर आवे. अ०

बळी तेमज श्री आनंदघनजी महाराज पण कहेछेके—

आत्म पियाला पीओ मतवाला, चिन्ही अध्यात्म वासा;
 आनंदघन चेतन व्हे खेले, देखे लोक लोक तमासा.
 आशा ओरनकी क्या कीजे.

अनुभवगम्य एवं आत्मिक सुख वाचेंद्रियधी कदी जणातुं
 नधी. वहिरात्मी प्राणीओ आत्मिकमुखनो गंध पण अनुभवी श-
 कता नधी. साकरनो स्वाद जेम विपनो कीडो जाणी शकतो नधी
 तेम अज्ञानी जीव आत्मिकमुखनो लेश पण जाणी शकतो नधी.
 शाश्वत एवं आत्मिक मृग साध्य जाणी तेनी प्राप्ति अर्ये सदाका-
 ल चारित्र धर्मनी आराधना ज्ञानी मुनिवर्यो एकाग्र चित्तधी क-

રેછે, ज्यांसुधी वाह्य पौद्गलिकसुखनी इच्छा हृदयमां प्रगटेछे त्यां
 सुधी समाकितनी प्राप्ति थती नथी. ज्ञानीओ वाह्यभावने स्वप्नवत्
 भ्रांति समान जाणी सत्यआत्मिकसुखने माटे प्रयत्न करेछे.
 परपुद्गलवस्तुमां आत्मिकधर्म नथी. स्वस्वरूपमां रमणता करवी
 तेमांज लयलीनता करवी, मनवचन अने कायांना योगनी प्रवृत्ति
 परवस्तुमां थायछे ते निवारवी, अने वहिर्वाचा अने अंतर्वाचानो
 त्याग करी भव्यो मुक्ति पामे माटे आत्मिकधर्मनुं स्वरूप प्राप्त करवुं
 जोइए. ज्ञानथी आत्मिकधर्मनो पूर्ण राग प्रगटेछे ते संबंधी कहेछे.

॥ दुहा. ॥

लाग्यो चोल मजीठनो, रंग ते कबु न जाय;
 धर्म रंग लाग्यो थको, कदी न दूर थाय ॥ १३९ ॥

भावार्थ—ज्ञानदर्शन चारित्र सहित आत्मानું स्वरूप समજતાं
 परपुद्गल वस्तु उपरथी राग उतरी जायछे, अने आत्माना स्व-
 रूपपर राग थायछे. आत्मा विना कोइपण वस्तु प्रिय लागती नथी.
 आत्माना गुण पर्यायमांज रंगावानो राग थायछे. एम आत्मानી
 ज्ञानदृष्टि स्वस्वरूपने योग्य गणेछे ने परवस्तुने हेय गणेछे. आवी
 दशा थतां आत्मा परवस्तुओमां अहंमत्व भावथी छुटेछे. विरति
 सन्मुख थएलो आत्मा गुणस्थानकपर चढेछे. दशमा गुणठाणाए
 राग पण छुटी जायछे अने तेरमा गुणठाणाए केवलज्ञान दर्शन
 चारित्रनो भोगी वनेछे अने अन्ते सिद्धबुद्ध वनेछे. आवी
 परमात्मदशानું स्वरूप देखाडनार सद्गुरु महाराजछे. माटे
 सर्व उपकारीमां मुख्य एवा गुरुना उपर प्रीति धारण करवी
 जोइए ते दर्शावेछे.

“ दुहा. ”

पुत्र पुत्रीदारा थकी, अधिको गुरुपर प्यार;
 प्राणाधिक गुरुप्रेम जास, ते भवजल तरनार ॥१४०॥
 एकज देव गुरु पिता, तेमां नही संदेह;
 धर्मगुरु ते एकछे, अन्य मुनि गुणगेह. ॥१४१॥
 धर्मगुरुनी चाहना, धर्मगुरुनी भक्ति;
 धर्मगुरु हृदय वदो, सेवो निजनिज शक्ति ॥१४२॥
 सेवे शाश्वत संपदा, देखे दळदर दूर ॥
 वंदे वंद्यपणुं वरे, गिरुआ गुरु जरूर. ॥१४३॥

भावार्थः—पुत्र पुत्री अने स्त्री उपर मनुष्यने घणो प्यार होयछे तेना करतां पण अत्यंतराग सद्गुरुपर थवो जोड़ए. पोताना प्राण करतां पण सद्गुरु उपर अत्यंत प्रेमधारण करे. हृदयमां गुरुशब्द स्मरणनो मंत्र जाप करे. गुरुनी आज्ञा शीर्षपर धारण करे. एवो भव्यजीव जन्म जरा मरणथी पूर्ण समुद्र तरी शकेछे. अने मुक्ति पुरी प्राप्त करेछे. भव्यजीवोए समजवानुं के पिता एक होयछे सद्देव पण एक होयछे, तथा समाकितप्रदधर्माचार्य सद्गुरु पण एक होयछे. समाकितप्रदधर्माचार्य मुनिनो जे उपगार छे तेना तुल्य अन्य मुनिओनो उपगार नहीं. अन्य मुनिओनो यथायोग्य भक्ति विनय साचववो. धर्म गुरुना सिवाय आचार्य उपाध्याय पण आत्माना मुख्य उपगारी नहीं, माटे धर्मगुरु उपर विशेषतः भक्ति प्रीति धारवी. अने तेमनुं बहुमान करवुं. स्वकीय शक्तितः धर्मगुरुनुं आराधन करवुं. धर्मगुरुनी सेवाथी त्वरित शाश्वत शिवसंपदांनी प्राप्ति पायछे. सद्गुरुने देखवाथी दारिद्र

દૂર થાયછે. સદ્ગુરૂને વાંદવાથી આત્મામાં વંચપણું પ્રગટેછે. ગુરૂની ગુરૂતા અલૌકિકછે. ગુરૂની ગુરૂતા વર્ણી શકાય તેમ નથી. મન્ય જીવો ગુરૂની સેવા કરતાં ગુરૂની ગુરૂતા માત્ર કરેછે. શ્રી સદ્ગુરૂ કથિત અનંતગુણધામમૂત ચેતનમાં સદાકાલ રમવું તે દર્શાવેછે.

દુહા.

અજ અવિનાશી જીવછે, અલંકાર આનંદ પૂર;
અંતર્દષ્ટિ દેખતાં, ચેતન નહીંછે દૂર. ॥૧૪૪॥

ચેતનગત તુજ ધર્મ દેખ, બાહિર ક્યાં કર રહ્યાલ;
બાહિર્દષ્ટિ દેખતાં, મવની અરહટ્ટ માલ. ॥૧૪૫॥

ધ્યાન ધારણા ધારીને, દેખો આત્મસ્વરૂપ;
બહિરૂપાધિ ત્યાગતાં, શિવશાશ્વતચિદ્રૂપ ॥૧૪૬॥

મૂઢ બન્યો માનવ કહે, ઓ જાણે જગમૂઢ ॥
આતમ જ્ઞાની સુખ લહે, એ અંતરનું ગૂઢ. ॥૧૪૭॥

રાગદ્વેષ પરિણામની, ગ્રંથિ ત્યાં હેદાય ॥
શૂન્યદશા પુટ્ટગલતળી, સહેજે શાંતિ પાય. ॥૧૪૮॥

ભાવાર્થ—અજ અને અવિનાશી એવો આત્મા છે. આત્મા અનાદિ કાલથી છે માટે તે અજ કહેવાય છે. અને અનંત છે માટે અવિનાશી કહેવાય છે. અલંકાર અને આનંદથી પરિપૂર્ણ આત્મા છે. યત્ર આનંદ છે તત્ર આત્મા છે. આનંદનો જ્ઞાતા તથા આનંદનો ભોક્તા આત્મા જ છે. અંતર્દષ્ટિરૂપ જ્ઞાનદર્શનથી દેખતાં આત્મા શરીરમાં જ રહેલો છે. પોતાનાથી દૂર નથી આત્માની શોધલોઠ માટે પરદેશ જવા જરૂર નથી. શરીરમાં જ વ્યાપી રહેલો આત્મા જ્ઞાનદષ્ટિથી

શોધતાં જણાયછે. વાહ્યદૃષ્ટિથી દેખતાં જડવસ્તુ જણાયછે. અને જડ-
વસ્તુમાં આત્મપણું નથી. જડવસ્તુથી ભિન્ન અરૂપી આત્માનો નિર્ધાર
કરી સ્વસ્વભાવમાં રમવું યોગ્યછે. જડવસ્તુનો ધર્મ પરિહરીને આ-
ત્માનો ધર્મ દેખવો જોઈએ. મનવાણી અને કાયાના વેપારમાં આત્મ
ધર્મ નથી. આત્માનો ધર્મ ત્રિયોગની ક્રિયાથી તથા લેશ્યાથી પણ
ભિન્નછે. ધારણા તથા ધ્યાનરૂપ સંયમ અવલંબીને હે ભવ્યજીવ આ-
ત્માનું સ્વરૂપ દેખ. સંયમમાં વિગ્રભૂત વહિરૂપાધિ પરિહરીને સ્વસ્વ-
રૂપમાં રમતાં શાશ્વતકલ્યાણ જ્ઞાનમય આત્મા થાયછે. આત્મજ્ઞાની
આત્મામાં રંગાયછે ત્યારે તેને વાહ્યવસ્તુ શ્રાંતિમય લાગેછે. તેથી
તેને વાહ્ય વા વેપારમાં આચારમાં પ્રેમ રહેતો નથી તેથી જગત્ લોકો
આત્મજ્ઞાનીને (ઉન્મત્ત) ગાંડો વની ગયો એમ જાણેછે, ત્યારે આ-
ત્મજ્ઞાની એમ જાણેછે કે જગત્ના લોકો આંધળાછે. પોતાની રુદ્ધિ
આત્મામાં નહીં દેખતાં જડવસ્તુમાં રાચીમાચી રહેછે. અરે તેવા અ-
જ્ઞાની જીવો જન્મજરા મરણનાં દુઃખ પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? એવું
જ્ઞાનીને અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં ભેદ પડેછે, અને એક વીજાને ભિન્ન દૃષ્ટિ-
થી દેખેછે. આત્મજ્ઞાની અનંત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનો ધામભૂત આ-
ત્માને માનતો આત્મામાંજ સ્થિરઉપયોગથી રમણતા કરી ક્ષણેક્ષણે
અનંતાનંદ ભોગવેછે. આવી શુદ્ધદશામાં રાગદ્વેષના પરિણામની
ગ્રંથી છેદાયછે, અને રાગદ્વેષના અભાવે શૂન્યપણું વર્તાયછે.
અને આત્માની સહજશાંતિ પ્રગટ થાયછે. જ્ઞાનીને આવી સહજ
શાંતિદશામાં જે ભાન વર્તેછે તે જણાવેછે:-

“ દુહા. ”

માસે એકજ આત્મા, સોઽહં સોઽહં ધ્યાન;

તત્ત્વમસિ આકારમાં, ત્રિદાનંદ ભગવાન્ ॥૧૪૫॥

આત્મદશા તેવી થઈ, થિરતા નિજ ગુણમાંહિ;

વશ વર્ત્યું મન માંકડું, દુઃખ દેશે નહિ ક્યાંહિ. ૧૫૦

ભાવાર્થ:-ઉત્કૃષ્ટનિર્મલધ્યાનદશામાં શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ભાસે છે. સોડહં શબ્દથી આત્મધ્યાન કરાય છે. આત્મા તેજ હું હત્યેવંસોડહં શબ્દનો પરમાર્થ છે તે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રમય તેજ તું આત્મા છે. વીજો નથી. એમ તત્ત્વમસિ શબ્દનો પરમાર્થ છે. સોડહં અને તત્ત્વમસિ વાક્યથી અનેકાંતધર્મમય ચેતનનું ધ્યાન ધરતાં આત્મા કેવલજ્ઞાન, અને ક્ષાયિક સુખ પ્રગટાવે છે, અને ત્રણ જગતમાં પૂજ્ય થાય છે. સોડહં અને તત્ત્વમસિના ધ્યાનમાં પોતાનો આત્માજ ચિદાનંદ ભગવાનરૂપ ભાસે છે. નિર્મલધ્યાનમાં શુદ્ધ આત્મદશા થતાં આત્માના ગુણોમાં સ્થિરતા થાય છે અને મનમર્કટની ચંચલતારૂપ સંકલ્પવિકલ્પ વંધ પડે છે. અર્થાત્ મન વશમાં થાય છે. તાદૃશીધ્યાનદશામાં દુઃખના ઓઘ વિંલય પામે છે. કોઈ ટેકાળે તેને તે કાલે દુઃખ દેવાતું નથી. ભવ્યજીવોઈ નિર્મલધ્યાનદશામાં સ્વજીવન ગાઢું જોઈએ. અંતર્દૃષ્ટિ થયા વિના જે જીવો વાહ્ય આચારમાં ધર્મ માને છે અને આત્માના ધર્મ તરફ લક્ષ રાખતા નથી તે પોતે ધર્મ પામી શકતા નથી, ને વીજાને ધર્મ પમાડી શકતા નથી.

“ દુહા ”

રાગે વાહ્યા જીવડા, આપ મતીલા મુંડ;

ધૂતે ઢોંગી પાપીયા, લેઈ સાધુનું ઝૂંડ. ૧૫૧

સ્વાધું પીધું પહેરધું, વેશે માને ધર્મ;

સત્ય ધર્મ નવિ દાસવૈ, બાંધે ઉલટાં કર્મ. ૧૫૨

સત્ય દેવ નવિ ઓઢશે, દે મિથ્યા ઉપદેશ;

પેટભરુ કદાગ્રહી, કુગુરુ પામે ક્લેશ. ૧૫૩

મનમાયા મૂકે નહી, પહેરે ત્યાગી વેષ;

ભગવા વસ્ત્રે ભોળવે, લોકો દેશો દેશ.

૧૫૪

ધનની આશા રાખતા, ઠગે ઠગારા લોક;

ટીલાં ટપકે ધર્મ ક્યાં, આત્મ વિના સહુ ફોક. ૧૫૫

ભાવાર્થ—અહંમત્વમાં તહીન વનેલા કેટલાક, આત્મા અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ નહિ જાણનાર ઢોંગી પાપિગીવો સાધુનું, વૃન્દ લેઈ ગામોગામ ફરી ધન ઉઘરાવી દુનિયાને ઠગેછે, પણ વસ્તુતઃ જોતાં વિચારા તે ઠગાયછે. 'કેટલાકતો સ્વાધ્યામાં; પીવામાં' અને વસ્ત્રવેષમાંજ એકાંતે વ્યવહાર નિશ્ચયનય અવબોધ્યા વિના ધર્મ માને છે. ધર્મનું શું સ્વરૂપ છે તે સાપેક્ષદષ્ટિથી પોતે જાણી શકતા નથી તો અન્યને શી રીતે જણાવી શકે. ધર્મના નામે ઢોંગ કરી મિથ્યા ઉપદેશ આપી પોતે બુડેછે. અને અન્ય જનોને પણ સંસારાઢિમાં બુડાડેછે. અષ્ટાદશ દોષરહિત સત્ય દેવને તે જાણી શકતા નથી. સત્યજ્ઞાનના અભાવે સ્વચ્છંદતાથી મનમાં જેમ આવે તેમ મિથ્યા ઉપદેશ આપેછે. એતાદૃશ ઉદરપૂર્તિસ્વાર્થસાધક અજ્ઞાન, કુગુરુઓ વહિરાત્મભાવથી ભવપરંપરા ગ્રહી કેશ પામેછે; મનમાં રહેતું મિથ્યા વસ્તુઓનું મમત્વ મૂકે નહિ અને ત્યાગીનો વેષ પહેર્યો તેથી શું થયું. વાસ્તવ્યાગ અને અન્તર્ ત્યાગ એ બે ત્યાગની જરૂર છે. ઉપરના ફક્ત વાસ્તવ ત્યાગથી ત્યાગીપણું કહેવાતું નથી. તેમજ જ્ઞાનગર્ભિતવૈરાગ્ય વિના કેટલાક પરિગ્રહાદિક ઉપાધિમાં રૂક્ત હોય છતાં વાસ્તવ્યાગનો અનાદર કરી અન્તર્ ત્યાગી કેહરાવે તે પણ અનેકાન્તનય વિરુદ્ધ છે. માટે વ્રાજથી ફક્ત દેશના ત્યાગી ભગવાં વસ્ત્ર પહેરી કુપંચની જાલમાં લોકોને ફસાવેછે. ધનની આશા ધારક કુગુરુઓ અન્યૌકિ-ક ઠગ જાણવા. આન્મજ્ઞાન થયા વિના ઉપરનાં ટીલાંટપકાં માયાથી

કરવામાં આવેતો તેથી કંઈ આત્માની રુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી, તેમજ જન્મજરા મરણના બંધનમાંથી છૂટાતું નથી. સમ્પત્તિ અને ચારનિષેષ પૂર્વક આત્મજ્ઞાન થાયતો મિથ્યાત્વ દેવગુરુ ધર્મના અસદ્ વિચારોનો નાશ થાય. સત્યજ્ઞાન થતાં આત્મજ્ઞાનિની ક્ષેત્રી દશા થાયછે તે જણાવેછે.

“ દોહા. ”

ફોક કરીને લેખવે, સઘઠો દુનિયા રેલ;
 યોગાભ્યાસી થઈ રે, ટાલે સઘઠો મેલ. ૧૫૬
 ટેલે કર્મનો મેલ સહુ, કરતાં નિજગુણ રોજ;
 નિજઘટમા પ્રગટ તદા, ચિદાનન્દની મોજ. ૧૫૭
 અન્તર ઋદ્ધિ જ્ઞાનથી, પ્રગટપણે નિરખાય;
 બાહિર રુદ્ધિ વાપડા, મોઢા જન ભરમાય. ૧૫૮
 તનુ ધન યૌવન કારમું, વિદ્યુતના ચમકાર;
 પરભવ સાથ ન આવતું, મોહ્યા મૂઢ ગમાર. ૧૫૯
 રાત્રી રુદ્ધિ કારણે, જીવ રૂણે કેઈ લાલ;
 જીવન તેનું ધૂલસમ, :જાણો છેવટ રાલ. ૧૬૦

ભાવાર્થ—આત્મજ્ઞાનિસન્ત સાંસારિક મોહક પદાર્થોની રચનાને મિથ્યા જાણેછે. મોહક જડ પદાર્થોમાં આત્મત્વ લેશ માત્ર નથી. એવં સત્ય નિશ્ચય કરી યોગાભ્યાસમાં પ્રવૃત્ત થાયછે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિથી અ-કૃત્કર્મરૂપ મલિનતાનો નાશ કરેછે, ધ્યાન અને સમાધિદ્વારા શોધ કરતાં આત્મા પોતેજ પરમાત્મા વનેછે, પરમાત્મા વનવાં અનન્તગુણ

अविर्भाव धायछे, केवलज्ञानयी सर्व रुद्धि प्रत्यक्ष देखायछे एम आत्मज्ञानिमां परिपूर्ण निश्चय धायछे. आत्मज्ञानी विचारेछे के अज्ञानि पामर जीवोज उपाधिमय सुवर्णादिक बाह्यरुद्धिमां आसक्त होयछे. एवं सत्य अने असत्यतो ज्ञानी निर्णय करेछे. सम्यक्त्व जडवस्तुओ जेवीके तनु धन यौवनपणुं आदिने विद्युत्ना चमकारानी पेठे क्षणिक गणेछे, परभव तेमांनुं कंड साये आवतुं नथी. अहो मोहमयमूर्खजीवो ! जडवस्तुओमां राची रहेछे. जे वस्तुओपर राग धारण करेछे ते वस्तुओ मृत्युवाद कटी साये आवती नथी. ज्यारे आ प्रमाणे छे तो आत्मानी रुद्धिविना बाह्य जड रुद्धिमां केम मूढनी पेठे राचीमाची रहुं. अलवत तेमां मूर्च्छा धारवी ते योग्य नथो एम ज्ञानी निश्चय करेछे, अज्ञानी पामर जीव बाह्य लक्ष्मीनी प्राप्ति माटे अनेक प्रकारना हिंसक व्यापारोमां लक्ष जीवोनो नाश करेछे. अज्ञानी जीव मत्स्य, मूकर, पशु, पंखीना जीवोनो आ जीविका माटे नाश करेछे. तादृशअज्ञानिजीवोनुं जीवुं पाप माटे जाणवुं. एतादृश पापी जीवो मृत्यु पामी नरकादि दुर्गतिमां जायछे. तेवा पापी जीवोनुं जीवन धूल करतां अनिष्ट पृथ्वीमां भारभूत जाणवुं. तेवा पापिजीवो उपर कलुषादृष्टिधी जोवुं योग्यछे. उपदेशादिकथी पापियोनो उद्धार करवो जोइए. राखमां पडेहुं घृत यथा नकामुं छे तद्वत् पापिजीवोनुं आयुष्य स्वपरापेक्षाए तेवी पापदशा वर्ते तावत् पर्यंत नकामुं जाणवुं. बाह्यमांज मुखनी बुद्धि धारण करनाराओनी अशुभ प्रवृत्ति दर्शावेछे.

“ दुहा. ”

असत्य वागी बोल्हने, जन वंचे धन हेत;

अशुभ कर्म पांठी भरी, जन्म जन्म दुःख लेन; १६१

चोरी चाडी चुंगली, परनिन्दा अपमान;

સ્વાર્થિક જન સંસારમાં, નરક ગતિ મેમાન. ૧૬૨

આત્મ પ્રશંસા દાખવે, કરે ઘણો અભિમાન;

ધર્મ મર્મ પામે નહીં, પાપી જન નાદાન. ૧૬૩

પરાપકર્ષે ચિત્તહું, પરને દેવે આઝ;

પાપારંભ કરે સુદા, દેવે ક્રોધે ગાઝ. ૧૬૪

પાપ પુણ્ય સમજે નહિ, લે નહિ સદ્ગુરુ બોધ;

નાસ્તિક વાદી જીવડા, કરે શું ચેતન શોધ. ૧૬૫

મત્ત એકાન્તે જે ગ્રહે, તે અજ્ઞાની જીવ;

ભ્રમણ કરે ભવમાં અરે, લે નહિ શાશ્વત શિવ. ૧૬૬

ભાવાર્થ—અજ્ઞાની મોહી જીવ, અસત્ય વચન વદીને ધનાદિક માટે મનુષ્યોને છેતરેછે, ચોરી, ચાડી, ચુગલી કરેછે. પાપાચરણોથી પાપકર્મ ગ્રહણ કરેછે, પરજીવોની નિન્દા કરેછે, પરનું અપમાન કરેછે. સ્વાર્થિક મનુષ્ય સંસારમાં અનેક જન્મ દુઃખ પરંપરા પામે છે, વાહ્યદષ્ટિધારકજીવ સ્વકીય પ્રશંસા કરેછે. અજ્ઞાની વાહ્ય ધન સત્તાદિકથી મનમાં અત્યંતાભિમાન ધારણ કરેછે, વાહ્યદષ્ટિજીવ જ્ઞાનમાંજ ધર્મ માનેછે તેથી આત્મધર્મનો મર્મ સમજતો નથી. મનુષ્યજન્મ પામી જે આત્મતત્ત્વની શોધ કરતો નથી અને મોહક પદાર્થોમાંજ અહંમત્ત્વ ધારણ કરેછે એવો જીવ મોક્ષથી પરાદુઃખ રહેછે, આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભછે, નવતત્ત્વનું સૂક્ષ્મજ્ઞાન થયા વિના આત્મ જ્ઞાન થતું નથી, વાહ્યદષ્ટિજીવ અન્યને નીચો પાડવા પ્રયત્ન કરેછે. તેમજ કૃત્યાકૃત્ય વિવેક પરાદુઃખ થઈ પરજીવને આઝ ચઢાવેછે. પરજંડવસ્તુમાં મમત્ત્વથીવંધાઈ અનેક પ્રકારના પાપારંભ કરેછે. ક્રોધથી પરને ગાલી દેછે, અજ્ઞાની જીવ પાપ પુણ્યમાં સમજતો નથી.

तेमजमोहांध वनवाथी सद्गुरूनो उपदेश श्रवण करतो नथी. सद्गुरूपदेश श्रवण करनारने श्रेष्ठ मानतो नथी, मिथ्यात्वमां अंध थएला जीवो आत्मानी शोध करी शकता नथी. नास्तिकवादी एकान्तमत धारण करेछे. एगंतो होइ मिञ्जत्तं, एकांतपणाथी मिथ्यात्वछे. मिथ्यात्वी (अज्ञानी) मिथ्यात्वना योगे भवमां परिभ्रमग करेछे, सम्यग्दृष्टि थया त्रिना सम्यक्चारित्रमार्ग प्राप्त थतो नथी. सम्यग्दृष्टिजीव सम्यक् चारित्र पामी शिवमुख संपत्ति प्राप्त करेछे. मिथ्यात्वीजीव वस्तुने यथार्थपणे जाणतो नथी. ईश्वरने मानेछे तोपण ते विपरीत पणे जाणीने मानेछे ते प्रसंगतः जणावेछे, तेमां कोइक तो ईश्वर जगत्नो वनावनार मानेछे तेनो मत प्रथम दर्शावेछे.

॥ दुहा. ॥

कर्ता ईश्वर मानता, जगमां केइक लोक;

सुखदुःख ईश्वर आपतो, ए पण वाणी फोक ? ६७

भावार्थ—जगत्मां केटलाक मनुष्यो जगत्नो वनावनार ईश्वर मानेछे, केटलाक मनुष्यो खुदाने जगत्नो वनावनार मालीक माने छे, त्यारे स्त्रीस्तियो ते खुदानी मान्यता नहीं स्वीकारतां इशुनो परमेश्वर जगत्नो वनावनारछे एम् स्वीकारेछे; स्त्रीस्तिलोकोनी आवी मान्यताथी विरुद्ध पडी केटलाक हिंदुस्थानना हिंदुओ ब्रह्माने जगत्नो वनावनार मानेछे त्यारे केटलाक ते पक्षथी विरुद्ध विष्णुभगवान् जगत्नो वनावनारछे एम् मानेछे. त्यारे केटलाक ते पक्षथी विरुद्ध पडी महादेवने जगत्नो रचनार स्वीकारेछे. त्यारे केचित् शक्तिथी जगत् वस्तुंछे एवं स्वीकारेछे. स्त्रीस्तियो दुनिया सातहजार वर्ष लगभगनी बनेली मानेछे. त्यारे मुसल्मानो तेथी विशेषवर्ष कहेछे. ब्रह्मा जगत्कर्तावादी तेथी भिन्न गीत कहेछे. शक्तिपंथवाला तेथी भिन्नपणुं स्वीकारेछे. आर्यसमाजीओ जगत् अनादिछे एम्

માનીને પુનઃ જગત્નો બનાવનાર ईश्वर સર્વથી ભિન્નરીત્યા કહેછે, સ્ત્રીસ્ત્રી મુસલમાન અને હિંદુઓ જગત્નો બનાવનાર ભિન્ન ભિન્ન સ્વીકારેછે, સર્વ પોતપોતાવા પક્ષને સત્ય માની અન્યપક્ષનું યાદન કરેછે. મુસલમાનો પૂનર્જન્મ સ્વીકારતા નથી. પશુપંચીમાં સુદાનીરુ (જીવ) છે એમ માનેછે ત્યારે સ્ત્રીસ્ત્રીધર્મવાળાઓ તો પુનર્જન્મ માનતા નથી. તેમજ પશુપંચીમાં આત્મા નથી એમ માનેછે. પશુપંચીને માર્યામાં સ્ત્રીસ્ત્રીયો દોષ માનતા નથી. હિંદુધર્મ પાઠનારાઓ પુનર્જન્મ માનેછે તેમજ પશુપંચીમાં આત્મા માનેછે અને પશુપંચી માર્યામાં પાપ ગણેછે, જૈનધર્મ પાઠનારાઓ પુનર્જન્મ માનેછે અને એવેન્દ્રિયાદિક સર્વ જીવોની દયા પાઠવી તેને મુખ્ય ધર્મ સ્વીકારેછે. હિંદુઓમાં વેદલાક વેદનો બનાવનાર ईश्वર છે એમ માનેછે. ત્યારે વેદલાક કહેછેકે વેદનો બનાવનાર કોઈ નથી એમ પૌરુષેય અને અપૌરુષેયનો વિવાદ ચાલી રહ્યોછે. વેદલાક હિંદુઓ કર્મકાણ્ડને મુખ્યધર્મ તરીકે ગણેછે. ત્યારે વેદલાક જ્ઞાનકાણ્ડને મુખ્ય ગણેછે. વેદમાનનારાઓ પૈકી વેદલાક જગત્ સ્વપ્ન સમાન ભ્રાંતિરૂપ માની તેનો કર્તા ईश्वર છે એમ માનતા નથી. ત્યારે વેદલાક જગત્નો કર્તા ईश्वર છે એમ માનેછે. જ્ઞાનકાણ્ડમાં પણ અદ્વૈતવાદ માનનારાઓ જગત્ અનાદિ માનેછે. અર્થાત્ તેનો બનાવનાર કોઈ માનતા નથી. જે વસ્તુની આદિ નથી અર્થાત્ અનાદિ છે તેનો બનાવનાર કોઈ નથી. જેનો કોઈ બનાવનાર છે તે વસ્તુ અનાદિ કહેવાતી નથી. ડ્યારે જગત્ અનાદિકાલથી છે એમ માન્યું તો ईश्वર કર્તૃત્વવાદ રહેતો નથી. વેદ પશ્ચાત્ ઉપનિષદો બની એમ માનવામા આવેછે. પશ્ચાત્ વ્યાસકૃષ્ણ તેમણે તથા ભગવદ્ગીતા તથા અષ્ટાદશ પુરાણ બનાવ્યાં એવં કેચિત્ માનેછે. આર્ય-સમાજીઓ અઢાર પુરાણ વ્યાસજીનાં બનાવેલાં માનતા નથી. આધુનિક બનેલાં માનેછે. એમ પુરાણો સંબંધી ચર્ચા ચાલી રહીછે. સના-

તનપક્ષવાલા તથા આર્યસમાજીઓને ભગવદ્ગીતા માન્ય છે. તેમાં પળ કેટલાક શ્લોકો પ્રક્ષિપ્ત ભગવદ્ગીતામાં છે' એમ આર્યસમાજીઓ માને છે. ભગવદ્ગીતામાં પળ હિંશ્વર જીવોને સુખદુઃખનો ન્યાય આપતો નથી. એવં માન્યું છે. તથા જગત્કર્તાપણું હિંશ્વરમાં નથી એવું સ્વીકાર્યું છે. શિષ્ય-હે સદ્ગુરો ભગવદ્ગીતાના કયા અધ્યાયમાં તેમ દર્શાવ્યું છે

તે જણાવશો-

સદ્ગુરુ-સ્વચ્છ ચિત્તથી શ્રવણ કર.

ભગવદ્ગીતા અધ્યાય પંચમ ૧૪ ચતુર્દશ શ્લોક ॥

શ્લોક.

ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ, લોકસ્ય સૃજતિ પ્રભુઃ

ન કર્મફલ સંયોગં, સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે ॥ ૧૪ ॥

નાદત્તે કસ્યચિત્ પાપં, નચૈવ સુકૃતં વિભુઃ

અજ્ઞાનેનાઽઽવૃતં જ્ઞાનં, તેન મુહ્યન્તિ જંતવઃ ॥ ૧૫ ॥

પ્રભુ, હિંશ્વર પરમાત્મા લોકનાં કર્મોને બનાવતા નથી તથા લોકનું (જગત્તું) કર્તૃત્વ પણ હિંશ્વરમાં નથી. અર્થાત્ દુનિયાને હિંશ્વર પરમાત્મા રચતા નથી. તેમજ જીવોને પુણ્ય પાપનો સંયોગ કરાવનાર હિંશ્વર નથી. તેમજ પુણ્યપાપનું ફલ આપનાર પણ હિંશ્વર નથી ત્યારે જગત્ કર્મ વિગેરેનું શું સમજવું તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવે છે કે જીવોને કર્મના સ્વભાવથી સુખદુઃખ થયા કરે છે. જગત્ અનાદિકાલથી છે એમ તેનો સ્વભાવ છે. જેવાં જીવો કર્મ કરે છે તેવાં ફલ સ્વભાવ પ્રમાણે ભોગવે છે. હિંશ્વરને તેમાં છેવા દેવા નથી. તેમ છતાં જીવો હિંશ્વરને કર્તા માની મુંઝાય છે. પન્નરમા શ્લોકમાં સ્પષ્ટ જણાવે છે કે. હિંશ્વર કોડનાં પાપ પુણ્ય ગ્રહણ કરતો નથી કોઈ જીવે પાપ કર્યું તોયતો તે ટાલવા મર્થ નથી. ડપનિપદ્માં કહ્યું છે કે-

શ્લોક.

કૃત કર્મક્ષયો નાસ્તિ, કલ્પકોટીશતૈરપિ;
અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં, કૃતં કર્મ શુભાશુભં. ॥ ૧ ॥

કોટી કલ્પશતે પણ પુણ્ય પાપરૂપ જે કર્મ વચાંછે તે ભોગ-
ગવ્યા વિના છુટકો નથી. ત્યારે ईશ્વર જીવોનું પાપ પોતે શી રીતે
ગ્રહણ કરે, ईશ્વર જીવોના પાપપુણ્ય લેતો નથી. જીવો શુભ કર્મ
અને અશુભ કર્મ કરી સ્વયં કર્મના ઉદયથી તેનું ફળ ભોગવેછે,
ईશ્વર પેદા કરેછે. ईશ્વર સંહરેછે એમ અજ્ઞાનથી. આચ્છાદિત દૃષ્ટિવા-
ળા જીવો માનીને મુંઝાયછે, જગત્ કર્તા ईશ્વર આ પ્રમાણે જોતાં
સિદ્ધ થતો નથી. અન્યત્ર પણ ભગવદ્ગીતામાં ईશ્વર અને પ્રકૃતિ
(જગત્) અનાદિકાલથી છે એમ કહુંછે જ્યારે વે અનાદિકાલથી
છે ત્યારે પ્રકૃતિનો કર્તા ईશ્વર શી રીતે સિદ્ધ થશે: અર્થાત્ સિદ્ધ થ-
રતો નથી. તત્ પાઠઃ ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૧૩ ત્રયોદશ—

શ્લોક.

પ્રકૃતિં પુરુષં ચૈવ, વિદ્ધ્યનાદી ઉભાવપિ;
વિકાશંશ્ચગુણાંશ્ચૈવ, વિદ્ધિ પ્રકૃતિસંભવાન્ ॥ ૧૯ ॥

પુરુષ (પરમાત્મા) પ્રકૃતિ (જગત્) આવે અનાદિકાલથી છે
એમ જાણ. સત્ત્વ રજો અને તમોગુણ તથા વિકારો પ્રકૃતિજ છે એમ
જાણ આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાયછે કે અનાદિકાલથી આત્મા
અને કર્મ છે. તેમ જગત્ પણ અનાદિકાલથી છે. અદ્વૈતવાદી બ્રહ્મસત્ય
જગત્ મિથ્યા એક અદ્વિતીય બ્રહ્મજ માનેછે. તે જગત્નો કર્તા ईશ્વર
અન્ય માનતો નથી આ જગત્ દેસાયછે તે ભ્રાંતિ માત્ર છે. ત્યારે તેનો
વનાવનાર ईશ્વર કેમ કહેવાય: એમ અદ્વૈતવાદિયો માનેછે. જૈનદર્શન
જગત્ને જગત્-સ્વરૂપે સત્ માનેછે. પણ જગત્ અનાદિથી છે, સત્ત્વાત્

સત્પણાથી જે વસ્તુ સત્ હોયછે તે અનાદિથી છે. જેમ પદ્મદ્રવ્ય. જિનદર્શનમાં પદ્મદ્રવ્ય સત્છે. હવે મૂળ વિષય જગત્ કર્તા ईश्वर સં-
વંધી નિરાકરણનોછે. વેદાંત ગ્રંથાધારે જોતાં પણ કેટલેક સ્થાને
ईश्वर કર્તૃત્વ સ્વીકાર્યુંછે. અને કેટલેક ઠેકાણે જગત્નો વનાવનાર
ईश्वર નથી એમ સ્વીકાર્યુંછે. અન્ય દર્શનપણ જિન દર્શનના સિદ્ધાં-
તનો કેટલાક અંગે અનુસરેછે. હવે જિનદર્શનમાં જગત્કર્તૃત્વ ईश्वર
સંવંધી કેવી માન્યતા છે તે વતાવેછે.

“ દુહા. ”

ईश्वરના વે મેદછે, જીવ સિદ્ધ વે જાણ;
કર્તા નિજ નિજ કર્મના, જીવો મનમાં આણ ॥૧૬૮॥
નિજને સુખદુઃખ આપતો, જીવજ કરી નવકર્મ;
કર્તા મોક્ષા જીવે, ईश्वર કર્તા મર્મ. ॥૧૬૯॥
ચેતન ईश्वર જાણીએ, નય વ્યવહાર પ્રમાણ
અશુદ્ધ નય ईश्वર કશ્યો, સાપેક્ષા મન આણ. ॥૧૭૦॥
કર્તા પરપરિણામથી, ચેતન ईश्वર જોય;
શુદ્ધ નિશ્ચય નયથકી, કર્મ કરે નહિં સોય. ॥૧૭૧॥
સુખ કર્તા નિજ ભાવથી, દુઃખ કર્તા પરભાવ;
પરપરિણાતિના નાશથી, કર્તા નિજગુણ દાવ. ॥૧૭૨॥
સાપેક્ષા સમજે નહીં, પક્ષ ગ્રહે એકાંત;
ईश्वર કર્તા માનતા, નિરપેક્ષાથી આન્ત, ॥૧૭૩॥
કર્મ મેલ જેને નહીં, નિરાકાર ભગવાન;
કયું પ્રયોજન દર્શાને, કર નિશ્ચયથી જ્ઞાન. ॥૧૭૪॥

परमप्रभु शिव सिद्धमां, इच्छा नहीं अभिमान;
 श्रुं ते कर्त्ता सृष्टिनो, माने भूली भान. ॥१७५॥
 उपादान जेवुं अहो, तादृश कार्य कहाय;
 निराकार ईश्वरथकी, जडसृष्टि न रचाय. ॥१७६॥
 उपादान कारणथकी, जाणो कार्य अभेद;
 उपादान ईश्वर कहों, सृष्टिरूप ते खेद. ॥१७७॥
 निमित्त हेतु इशजो, उत्पत्तिमां होय;
 ईश्वरशक्ति नित्यके, अनित्यते अवलोय. ॥१७८॥
 उपादान कारण विना, निमित्तथी श्रुं थाय;
 उपादान कोने कहो, ज्ञाने सत्य जणाय. ॥१७९॥
 कार्य पूर्व तो होयछे, कारणनो सदभाव;
 उपादान कारण विना, बने न एह बनाव. ॥१८०॥
 उपादानथी भिन्नछे, निमित्त कारण भाइ;
 भिन्न भिन्न शक्तितणी, क्यांथी एक सगाइ. ॥१८१॥
 सृष्टिनुं कारण कदा, ईश्वर नहीं कल्पाय;
 नाहि तो रासभ पण कहो, सदयुक्तिधर न्याय ॥१८२॥
 पृथ्व्यादिक परमाणुओ, ग्रही सृष्टि निर्माय;
 ईश्वरमां यदि मानीए, चेतन क्यांथी आय. ॥१८३॥
 परमाणु समुदायथी, जडनुं कार्यज थाय;
 चेतन तेथी भिन्नछे, अरणि वन्हि न्याय, ॥१८४॥

पुङ्गव द्रव्य अनादिले, तथा जीव पण जाण;
 निश्चयथी वे भिन्नछे, भिन्नशक्ति पण आण ॥१८५॥
 जडमां चेतन परिणमे, जाणो नय व्यवहार;
 अनेकान्तमत ज्ञान वण, लहो न सम्यक्सार. ॥१८६॥
 काल अनादि द्रव्य पट्, कर्त्ता ईश्वर केम;
 ईश्वरशक्ति नित्यवा, अनित्य शुं त्यां एम. ॥१८७॥
 कर्तृत्वशक्ति नित्य तो, नित्य जगत् निर्माय,
 कर्त्ता शक्ति अनित्य तो. क्षणमां विणशी जाय ॥१८८॥
 कर्तृत्वशक्ति यादृशी, तादृश कार्यज थाय;
 नित्यानित्य विकल्पथी, वे पक्षे दूषाय. ॥१८९॥
 ईश्वर साकारी कहो, तोपण दोषित थाय,
 पूर्वापर विचारतां, दोषो बहुला आय. ॥१९०॥
 नैयायिकवादी कहे, कर्त्ता ईश्वर सत्य;
 पण युक्तिथी लेखतां, लागे तेह असत्य. ॥१९१॥
 ईश्वर इच्छाथी कदा, मृष्टि नहीं निर्माय;
 निमित्त इच्छा जो कहो, केम स्वभाव न थाय. ॥१९२॥
 का विनिगमना त्यां लहो, करो कदाग्रह दूर;
 स्वभावयुक्तिथी ग्रहो, तो नहि दोष जरूर ॥१९३॥
 उपादान मध्ये रही, तिरोभाव जे शक्ति,
 तेनी आविर्भावता, परिपूर्ण निजव्यक्ति. ॥१९४॥

शुद्धशक्तिछे वस्तुमां, वर्ते काल अनादि;
 आविर्भाव कराववा, निमित्तहेतु उपाधि. ॥१९५॥
 आविर्भाव जे धर्मनो, कार्यरूप ते थाय;
 घटनुं कारण मृत्तिका, अनन्य कार्य कहाय. ॥१९६॥
 घटनो नाश कर्याथकी, होय न कारण नाश;
 कारण नित्यपणे रहे, मृत्तिकारूप खास. ॥१९७॥
 काल स्वभावने नियति, कर्म उद्यम ए पञ्च;
 कार्य प्रति कारण सदा, धरो न मनमां खंच. ॥१९८॥
 राग दोष जेने नथी, ते ईश्वर कहेवाय;
 तेने इच्छा जो कहो, तो ईश्वरता जाय. ॥१९९॥
 कृत्य कृत्य ईश्वर थया, तेथी शुं इच्छाय;
 इच्छा ज्यां त्यां रागद्वेष, रागदोष दुःख पाय. ॥२००॥
 रागदोष सहचारिणी, इच्छा भवनुं मल;
 ईश्वरने इच्छा कहो, हहा मोह प्रतिकूल. ॥२०१॥
 इच्छा नहीं त्यां सुखशुं, कदेशे जन्म जो कोय;
 शर्म अनंतु समाधिमां, इच्छा त्यां नहि होय. ॥२०२॥
 जडवस्तुज ईश्वरथकी, बने नहि कोइ काल;
 जड स्वभाव न इशमां, धर मनमांहि ख्याल. ॥२०३॥
 ईश्वर शक्ति अनन्तछे, जडनी शक्तिज लेश;
 सृष्टि बनेछे इशथी, युक्ति लहो ए बेश. ॥२०४॥

ईश्वर कर्त्ता वादिनुं, वदवुं युक्ति हीन;
जड ईश्वरना धर्म वे, वर्ते निशदिन भिन्न. ॥२०५॥
भिन्न धर्म वेना सदा, भिन्नधर्मी पण दोय;
निराकार साकार एक, रूपी अरूपी जोय. ॥२०६॥
चेतन शक्ति अनन्त छे, पुद्गलशक्ति अनन्त;
चेतनशक्ति ज्ञातृता, जडता पुद्गलतंत. ॥२०७॥
निजस्वभावे शक्ति त्यां, कोइ नही परतंत्र;
निश्चयनयथी जाणीए, ज्ञानी एम वदंत. ॥२०८॥
अनन्त शक्ति अस्तिता, निज द्रव्ये वर्ताय;
पर अपेक्षाए ग्रही, नास्तिता एम थाय. ॥२०९॥
अनन्त शक्ति अस्तिता, नास्तिताज अवलोय;
षड्द्रव्ये व्यापी सदा, निश्चयथी ए जोय. ॥२१०॥
चेतनथी जड जो वने, तो खरशृंग जणाय;
स्वप्न सुखलडी सत्यरूप, सत्य विचारो न्याय. ॥२११॥
अनन्त शक्ति इशनी, ईश्वरमांहि समाय;
कूपनी छाया कूपमां, तद्रत् जाणो न्याय. ॥२१२॥
जडनी शक्ति अनन्त छे, पुद्गल धर्मे जोय;
वर्णादिक तेमां रखा, अन्य न कर्त्ता कोय. ॥२१३॥
आत्मापेक्षाथी अहो, जडनी शक्तिज लेश;
सापेक्षा अवबोधीने, लहो न मनमां क्लेश. ॥२१४॥

तालपूट विष लेशथी, हस्ती प्राण हणाय;
 निजनिजना धर्मे वडुं, अनेकान्तमतन्याय. ॥२१५॥
 ईश्वरथी सृष्टि बने, कदी नहीं कहेवाय;
 समजु समजे सानमां, सद्व्युक्ति मन लाय. ॥२१६॥
 जीव कहो चेतन कहो, अर्थ एकनो एक;
 ईश्वरसम छे आतमा, कर्त्ता इश न टेक ॥२१७॥
 लक्ष चोराणी योनिमां, अटता जीव अनन्त;
 कर्माटकना योगथी, पामे दुःख अनन्त. ॥२१८॥
 काल अनादिथी ग्रही, जीवे कर्मनी राश;
 बांधे छोडे कर्मने, करतो परनी आश. ॥२१९॥
 भवितव्यतायोगथी, थावे कर्म विनाश.
 अविचल आत्मस्वरूपनो, सहेजे थाय विकास. ॥२२०॥
 इशु विभु परब्रह्म छे, परमेश्वर सुखधाम;
 सोऽहं सोऽहं पद लह्युं, तेने करुं प्रणाम. ॥२२१॥
 जीवो कर्म क्षपणथकी, अनन्त ईश्वर थाय;
 एकाऽनेक सिद्धात्मनी, ज्ञानी कुंची पाय; ॥२२२॥
 कर्म खण्प्याथी सारिखा, समजे ज्ञानी विवेक;
 व्यक्त स्वरूपे भिन्नता, गुणव्यपेक्षा एक. ॥२२३॥
 रागदाष जेने नथी, नहि रमता परभाव;
 अनन्त आत्मस्वरूपम, रमता शुद्ध स्वभाव ॥२२४॥

परम प्रभुसम ध्यानथी, स्वकीय चेतन धार;
 ध्याता ध्याने ध्येयरूप, सिद्ध बुद्ध निर्धार. ॥२२५॥
 तादृक् ईश्वर सिद्धने, वन्दु वार हजार;
 तेना सम्यग् ज्ञानथी, लहिये भवजलपार ॥२२६॥
 सम्यग् ज्ञानक्रियाथकी, मोक्ष न होय परोक्ष;
 आत्मज्ञान ध्यानादिथी, त्वरित पामो मोक्ष. ॥२२७॥

भावार्थ—ईश्वरना वे भेदछे. अष्टकर्मसहित संसारि जीव ते पण अपेक्षाए ईश्वरछे, अष्टकर्मनो संपूर्ण नाश करी जे मुक्ति पाम्या ते सिद्ध परमात्मा ईश्वर कहेवायछे, जीवो कर्मरूप सृष्टिना कर्त्ता पर-परिणतियोगे जाणवा, शाता अने अशाता वेदनीय कर्म ग्रही आ-त्माज पोताने सुख दुःख आपेछे. कर्मसृष्टिनो कर्त्ता तथा तेनो भोक्ता जीवरूप ईश्वर जाणवो. जीवरूप ईश्वर संसारिक अवस्थामां कर्मसृष्टिनो कर्त्ता जाणवो. सृष्टिकर्तृत्व जीवरूप ईश्वरने परभाव रमणतानी अपेक्षाए घटेछे एम रहस्य अनुमेषा करवा योग्यछे. जीवरूप ईश्वर, कर्मरूप सृष्टिनो कर्त्ता व्यवहारनयथी जाणवो. अशुद्धनयथी जीवरूप ईश्वर परवस्तुनो कर्त्ता निमित्तपणे जाणवो. हे भव्य आवी अपेक्षार्थी ईश्वर कर्तृत्वरहस्य हृदयमां धारण कर. शुद्ध निश्चयनयथी कर्मरूप सृष्टिनो कर्त्ता ईश्वर नथी. आत्मिक सहज सुखनो कर्त्ता अशुद्ध स्वभावथी आत्माछे. दुःखनो कर्त्ता परस्वभावथी आत्माछे. ज्यारे संपूर्ण अशुद्ध परिणति (परपरिणति) नो आत्मध्यानथी नाश धायछे त्वारे आत्माना अनंतगुणनो आ-त्मा स्वयं कर्त्ता थायछे.

जे भव्यो सापेक्षता समजता नथी. अने एकांत पक्ष ग्रहण

કરેછે તે શુદ્ધ પરમાત્મારૂપ ઈશ્વરને જડવસ્તુનો કર્તા માની ભ્રાંતિમાં પડેછે. કર્મરૂપ મલિનતા જેનામાં નથી એવા સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્માને શું પ્રયોજનછે કે સૃષ્ટિની રચના કરે. હે ભવ્ય પક્ષપાત ત્યજી માધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી અવબોધ.

પરમપ્રભુ, પરમબ્રહ્મારૂપ ઈશ્વરમાં રજોગુણ, તમો ગુણાદિ નથી. ઇચ્છા નથી, અભિમાન નથી, વેદાંતમાં પણ કહ્યુંછે કે-ન ચ સ પુનરાવર્તતે મુક્તિમાં ગણ્યા આત્માઓ શુદ્ધબુદ્ધ થઈ પશ્ચાત્ સંસારમાં જન્મ લેતા નથી. રાગદ્વેષરહિત સિદ્ધ (ઈશ્વર) જડસૃષ્ટિનો કર્તા કદા વની શકતો નથી. જડસૃષ્ટિ રચવાનો સિદ્ધબુદ્ધમાં સ્વભાવ નથી તે માટે.

પ્રશ્ન—સિદ્ધ પરમાત્મા જડસૃષ્ટિના કર્તા નથી માનતા ત્યારે અન્ય કોઈ સૃષ્ટિના કર્તા છે કે નહીં.

ઉત્તર—સિદ્ધ પરમાત્મા—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, સુખ આદિ આત્માના અનંત શુદ્ધ ગુણરૂપ સૃષ્ટિના કર્તાછે. ક્ષાયિકભાવે આત્માના શુદ્ધરૂપ સૃષ્ટિના કર્તા સાદિ અનંતમા મંગેછે. પરમાણુ આદિ જડસૃષ્ટિત્વ સ્વભાવના વીલકુલ કર્તા નથી. જે આત્માના શુદ્ધ ક્ષાયિક ધર્મના કર્તા થયા તે કર્મરૂપ સૃષ્ટિના કર્તા કદી થતા નથી.

માટે વિવેકદૃષ્ટિથી ભવ્યાત્મન્ સત્યતત્ત્વ વિચાર,

યાદ્દક્ ઉપાદાન કારણ હોયછે તાદ્દક્ કાર્યની ઉત્પત્તિ થાયછે, જેમ મૃત્તિકારૂપ ઉપાદાન કારણ જેવું હોયછે તેવું ઘટરૂપ કાર્ય બનેછે. ઉપાદાન કારણ કાર્યરૂપ બનેછે. ઘટકાર્યમાં કુંભકાર નિમિત્ત કારણછે. ઘટરૂપ કાર્યમાં ઉપાદાનકારણ મૃત્તિકાછે. અને નિમિત્તકારણ કુંભકાર. દંડચક્ર વગેરેછે. તેમ જો કર્મરહિત પરમાત્માએ જગત્ બનાવ્યું એમ કોઈ માને તો તેમાં ઉપાદાન અને નિમિત્ત

कारण कोण ? निराकार ईश्वरने जगत्तुं उपादान कारण मानतां जगत् रूप ईश्वर बन्यो. ए पण महादूषण आवेछे. सिद्धान्त एवो छे के निराकारथी साकारनी उत्पत्ति धती नथी. माटे निराकारथी जडसृष्टि रचाती नथी एम सिद्ध ठरेछे.

वली नियम एवोछे के उपादान कारणथी कार्यनो अभेदछे, जेम मृत्तिकारूप उपादानथी घटरूप कार्यनो अभेदछे. मृत्तिकाथी घट भिन्न नथी. तेवीज रीतिथी निराकार ईश्वरथी जड सृष्टि मानवामां आवे तो जगत् रूपज ईश्वर बन्यो, सृष्टिरूप कार्यथी ईश्वरनो अभेद थयो माटे जडमृष्टिरूप ईश्वर मानवामां आवे तो अनेक दूषणरूप खेदनी प्राप्ति थायछे,

सृष्टिकार्यमां ईश्वरने निमित्त हेतु मानतां वे किकल्प उत्पन्न थायछे, ईश्वरनी शक्ति नित्यछे के अनित्यछे ? उपादान कारणविना फक्त निमित्तकारणथी कोइ कार्य वनतुं नथी. कार्यनी पूर्वे उपादान तथा निमित्तनो सझावछे. उपादान विना निमित्तभूत ईश्वरथी सृष्टिरूप कार्य वनी शके नही, ईश्वरनी इच्छा निमित्त हेतु कोइ माने तो ते पण योग्य नथी, कारण के ईश्वरनेइच्छा होती नथी. अपूर्णने इच्छा होयछे. कृतकृत्य परमात्माने अंशमात्र पण इच्छा होती नथी. प्रमाण युक्ति अनुभवथी विरुद्ध सृष्टिहेतु ईश्वर कल्पानो नथी. तेम छतां यदि ईश्वर मानवामां आवे तो रासभने केम मानवामां न आवे ? पृथिवीआदि परमाणुओनुं ग्रहण करीने ईश्वर सृष्टि रचेछे एम जो मानवामां आवे तो जीवो क्यांथी आव्या. जीवो अनादिकालनाछे एम कहेवामां आवे तो सृष्टिपण अनादिकालथीछे एवं केम मानता नथी. अनादिकालना जीवो सृष्टि विना अन्यत्र रही शकता नथी माटे सृष्टि पण अनादिकालथी छे एम स्पष्ट भासेछे. परमाणुओना कार्यथी चेतन (आत्मा) भिन्नछे माटे अगणिमां वन्ति रहेछे तेवी रीने आत्मा

પણ દેહમાં રહેછે પણ પંચભૂતથી ભિન્નછે. જડ અને ચેતન એ બે વસ્તુ આ પ્રમાણે વિચારતાં અનાદિકાલથી છે એમ સિદ્ધ થાયછે. જીવ અને જડની પરસ્પર શક્તિયો પણ ભિન્નછે. જડવસ્તુમાં ચેતન કર્મનાવશે પરિણમેછે તે વ્યવહારનયથી જાણવું. નિશ્ચયથી જડમાં ચેતન પરિણમતો નથી, આ પ્રમાણે અનેકાન્તનયજ્ઞાન થયા વિના તત્ત્વનું યથાર્થ ભાસન થતું નથી.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાલ અને જીવ એમ ષડ્દ્રવ્યથી જગત્ કહેવાયછે. અનાદિકાલથી ષડ્દ્રવ્યછે. તે ષડ્દ્રવ્ય, દ્રવ્યાર્થિકનયથી નિત્યછે અને પર્યાયાર્થિકનયથી અનિત્યછે. તે ષડ્દ્રવ્યથી ભિન્ન કોઈ વસ્તુ નથી. તો ષડ્દ્રવ્યનો કર્તા ઈશ્વર કેમ માની શકાય. અર્થાત્ ન માની શકાય. હવે બે વિકલ્પ કરવામાં આવેછે. જગત્કર્તૃત્વ શક્તિ ઈશ્વરમાં નિત્ય છે કે અનિત્યછે ? જગત્કર્તૃત્વ શક્તિ નિત્ય માનવામાં આવે તો ઈશ્વર સદાકાલ જગત્ બનાવ્યા કરશે. એવં મહાદોષ આવેછે, તેમજ જગત્કર્તૃત્વ શક્તિ અનિત્ય માનવામાં આવે તો જગત્કર્તૃત્વ શક્તિ ક્ષણમાં અનિત્ય હોવાથી વિગણી જતાં સૃષ્ટિ પણ ક્ષણમાં નાશ પામી જાય. પણ તેમ પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિરુદ્ધછે માટે બે પક્ષથી ઈશ્વરશક્તિ જગત્ કર્તૃત્વમાં સિદ્ધ થતી નથી. એમ નિત્યાનિત્ય પક્ષથી ઈશ્વરશક્તિ દૂર થાયછે.

જગત્ કર્તા ઈશ્વરને સાકારી માનવામાં આવે તો અનેકદોષો ઉત્પન્ન થાયછે. સાકાર ઈશ્વર એકદેશાવસ્થિત હોવાથી સર્વત્ર સૃષ્ટિ ઘનાવી શકે નહીં સાકારકુંભકારવત્ સાકારકુંભકારની પેઠે કર્મ વિના દેહ હોય નહીં. અને દેહવડે ઈશ્વર સાકાર દેવતાની પેઠે કહેવાય તો કર્મ સહિત ઠર્યો. સકર્માઈશ્વર ઠરવાથી અન્ય જીવોની પેઠે કર્મના પરતંત્ર રહ્યો, અને સ્વતંત્ર થયો નહીં. ત્યારે તે જગત્ બનાવ-

वामां कथं समर्थं धाय.

नैयायिक कहेछे के सृष्टिनो कर्त्ता ईश्वर सत्य छे पण ते पूर्वोक्त युक्तिधी विचारतां सत्य नथी. ईश्वरनी इच्छाथी जगत् उत्पन्न थयुं एम मानवामां आवे तो अनादिकालथी जड अने चेतन वे पदार्थ छे. एम अनादिस्वभाव केम न मानवामां आवे, अर्थात् त्यां एकत्र पक्षपातिनी युक्ति कइ छे के अनादिकालनो स्वभाव न मानवामां आवे अने इच्छाज मानवामां आवे. इच्छा मोहरूप छे. ईश्वरने इच्छा कहोतो साधारण मनुष्यनी पेठे ईश्वर पण मोही ठर्यो त्यारे तेनुं ईश्वरपणुं रहेतुं नथी. माटे ईश्वरनामां इच्छा मानवी ते शसङ्गवत् असत्य छे. आत्मानी परमात्मदशामां ज्ञान, दर्शन, चारित्र, वीर्य, सुखादि गुणो उपादान कारणछे. तेनो परिपूर्ण आविर्भाव तेज परमात्मपणुं जाणवुं. अनन्तधर्मनी शुद्धि प्रगटाववा निमित्त हेतुनी जरूरछे, आत्माना धर्मनो आविर्भाव तेज कार्य जाणवुं. घटनुं कारण जेम मृत्तिका अनन्य कारण कहेवायछे तेम परमात्म दशारूप कार्यमां ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूप अनन्य कारण उपादानछे. घटनो नाश थवाथी मृत्तिकानो नाश थतो नथी. अर्थात् कारण सदाकाल वर्तेछे. अत्र काल, स्वभाव, नियति, कर्म, अने उद्यम पंच कारणथी कार्योत्पत्ति धायछे. पंच कारणमांथी एक कारणनी उत्थापना करतां मिथ्यात्व प्राप्त धायछे. आ वाचतमां लेशमात्र पण शंका करवी योग्य नथी.

राग अने द्वेषनो सर्वथा जेणे क्षय कर्योछे ते ईश्वर परमात्मा कहेवायछे. एवा शुद्ध परमात्माने जो इच्छा कहेवामां आवे तो ईश्वरतानो नाश धायछे. सर्व प्रकारनी इच्छानो जेणे नाश कर्योछे एवा ईश्वरने जगत् करवानी इच्छा क्यांथी होय. अलवन कदी होय नहीं, रागद्वेषमहचारिणी इच्छाज संसारनुं मूलछे. अने तेवी इच्छा

ईश्वरने कहेवी ते मोहचेष्टित जाणवुं. अहो अज्ञाननी केटली शक्ति.

कोइ एम कहे के—ज्यां इच्छा नथी त्यां शुं सुख ? अलवत कंड नहीं. आवी रीते बोलनारे समजवुं के योगीन्द्रमहात्मा समाधिमां अनन्त सुख वेदेछे, पण ते समये तेने इच्छा नथी माटे इच्छा होय त्यां सुख एवी व्याप्ति घटती नथी.

दृश्यजडवस्तु कदापि ईश्वरथी बनी शके नहीं. ईश्वरमां जडस्वभाव नथी. जडवस्तुनो कर्ता वान्याय आपनार ईश्वर नथी. हे भव्य हृदयमां अवधार.

कोइ एम कहेशे के—ईश्वरनी शक्ति अनन्तछे अने जडपदार्थनी शक्ति अल्पछे माटे ईश्वरथी सृष्टि वनेछे. आ युक्ति पण वेश नथी ते जणावेछे. ईश्वरनी शक्ति चैतन्यभावे अनन्तछे तेम जडनी शक्ति जडभावे अनन्तछे. ईश्वरना धर्म अनन्तछे जेम जडतत्त्वना धर्म पण अनन्तछे. आत्मा अने जड वे तत्त्व भिन्नधर्मीछे. जडपुद्गल द्रव्य साकारछे अने आत्मतत्त्व निराकारछे. प्रत्येक तत्त्व स्वस्वभावे स्वतंत्रछे. वस्तुतः कोइ द्रव्य परतंत्र नथी. प्रत्येक द्रव्यमां अनन्त अस्तिधर्म अने परनी अपेक्षाए अनन्तनास्तिधर्म रह्योछे. अस्तिधर्म अने नास्तिकधर्मनी अनन्तता पड्द्रव्यमां व्यापी रहीछे. अन्य द्रव्यनो कर्ता अन्यद्रव्य वस्तुतः नथी.

चेतनथी जो जडनी उत्पत्ति उपादानपणे थाय तो खरशृंगनी पण उत्पत्ति थाय. पण खरने शृंग यथांज नथी ते प्रमाणे ईश्वररूप चैतन्य मूर्तिमांथी जडवस्तु थती नथी. त्यारे ईश्वरमांथी जगत् थयुं एवं प्रलाप करवो ते अंधश्रद्धानी बुद्धि विना अन्य समजातुं नथी. स्वप्न सुखडीथी पेट भराय तो ईश्वरमांथी जडनी उत्पत्ति थाय.

आ प्रमाणे सिद्धांत बदवाथी प्रश्न थशे के अहो ज्यारे परमात्माथी जगत्नी उत्पत्ति थती नथी, त्यारे तेमनी अनन्त शक्ति शा

કામની ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવેછે કે-ઈશ્વરની જ્ઞાનાદિક અનન્ત શક્તિયો ઈશ્વરમાંજ સમાયછે. ક્રપની છાયા કૂપમાં સમાયછે તે પ્રમાણે અત્ર ન્યાય સમજવો. જડદ્રવ્યોની અનન્ત શક્તિ જડમાં વ્યાપી રહીછે. પુદ્ગલદ્રવ્યના વર્ણાદિકની શક્તિ પુદ્ગલદ્રવ્યને ત્યજી અન્યત્ર જતી નથી. પુદ્ગલદ્રવ્યનો નિશ્ચયથી અન્યદ્રવ્ય કર્તા ગીરીતે હોઈ શકે,

આત્મદ્રવ્યની અપેક્ષા પુદ્ગલદ્રવ્યની શક્તિ અલ્પ ગણાયછે. પણ વસ્તુતઃ જેમ આત્મદ્રવ્યની આત્મસ્વરૂપે અનન્તિ શક્તિછે તથા પુદ્ગલદ્રવ્યની શક્તિ પણ તેના સ્વરૂપે અનન્તછે. સાપેક્ષા અવવોધતાં કોઇપણ પ્રકારની હાનિ આવતી નથી. તાલપૂટવિપલેશથી હસ્તિના પ્રાણનો નાશ થાયછે, એક લેશમાત્ર તાલપૂટવિપયી હસ્તિનો પ્રાણ નાશ થાય ત્યારે કહોકે પુદ્ગલની શક્તિ કેટલીછેઃ આત્માની શક્તિ અપેક્ષાએ મોટીછે તેમજ પુદ્ગલની શક્તિ પુદ્ગલની અપેક્ષાએ મોટીછે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે કે શુદ્ધબુદ્ધપરમાત્માથી સૃષ્ટિ બની શકે નહીં, માધ્યસ્થદષ્ટિવાળા પુરુષો સહજમાં તત્ત્વ અવવોધી શકેછે. ઈશ્વર સર્વજ્ઞ પરમાવરૂપ સૃષ્ટિનો કર્તા નથી. ઈવી પ્રતિજ્ઞા યુક્તિમતીછે.

ચોરાશીલકજીવયોનિમાં જીવો પરિભ્રમણ કરેછે. અજ્ઞાન રાગ દ્વેષ પ્રયોગે જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરેછે. કર્મથીજ સંસારમાં પરિભ્રમણ થાયછે. કર્યાં કર્મ પ્રમાણે મુખ દુઃખ થાયછે ત્યારે શામાટે હે ઈશ્વર તેં મને દુઃખ આપ્યું એમ અસન્ બદલું જોડણ. અનાદિકાલથી જીવની સાથે કર્મનો સંબંધછે. ભાવકર્મ રાગદ્વેષયોગે જીવ દ્રવ્યકર્મને ગ્રન્થ કરેછે. તેને ધોગવી વિચેરેછે. પશ્ચકારણની સામગ્રી મળે ત્યારે કર્મનો નાશ થાયછે. કર્મ નાશ થતાં અવિચ્છલ આત્મ સ્વરૂપનો સદેજ વિકાસ થાયછે.

શુદ્ધ, વિશુદ્ધ, પરમબ્રહ્મ, પરમેશ્વર, સુલ્લભામ બ્રહ્મની સ્થિતિ શુદ્ધ

- सत्ताने अंगीकरी, माने अद्वैत एम;
 संग्रहणय एकान्तथी, तरे भवोदधि केम. २३८
- प्रथम विषम दृष्टान्तथी, साध्यसिद्धि शुं थाय;
 प्रतिबिम्बरूपितणुं, अरूपि शुं ते पाय. २३९
- प्रतिबिम्ब पुद्गलतणुं, जल चन्द्रे दृष्टान्त;
 जीव अरूपी वस्तुमां, प्रतिबिम्ब नहि भ्रान्त. २४०
- प्रतिबिंबथी जाणशो, प्रतिबिंबक छे भिन्न;
 प्रतिबिंबकना भावथी, प्रतिबिंब छे खिन्न. २४१
- प्रतिबिंबित चन्द्रनुं, भिन्नपणुं त्यां छेक;
 कथं साध्यनी सिद्धि छे, छे नहीं चेतन एक. २४२
- व्यापक आतम एकनुं, अंशपणुं नहीं होय;
 भिन्न भिन्न जीवांशथी, आतम एक न जोय. २४३
- आतम एकथी सर्वने, शर्म दुःख समकाल;
 सुख दुःख आच्छादक कहो, द्वैतपणुं त्यां भाळ. २४४
- घटाकाश उपाधिथी, ग्रहो गगननो भेद;
 तेवी उपाधि अत्र नहीं, सुख दुःख वारक वेद. २४५
- समकाले सुख दुःखनो, जीवोने प्रतिभास;
 अधिक न्यून प्राप्तितणो, मळे नहीं अवकाश. २४६
- मळे नहीं अवकाश तो, तेनुं कारण कोण;
 भिन्न भिन्न चेतन विना, घटे नहि कंड और. २४७

- व्यक्तिथी सहु भिन्न छे, सत्ता ए सहु एक;
आत्मतत्त्व अवबोधथी, मानो एकाऽनेक. २४८
- सर्वत्रज व्यापक कहो, युक्ति घटे नहि कोइ;
सम्मतितर्के जाणशो, कछुं विचारी जोइ. २४९
- सर्वत्रज व्यापक कहो, पिण्डे किम बंधाय;
देहे व्यापी जो कहो, अव्यापक पद पाय. २५०
- व्यापक नहि बंधाय छे, गगन पङ्कनी पेर;
सर्वत्र सुख दुःखनी, प्राप्तितणुं छे झेर. २५१
- सर्वत्र व्यापक कहो, कदा नहीं बंधाय;
मानो तो छे अज्ञता, सदयुक्ति न जणाय. २५२
- अव्यापक छे आत्मा, तेमां नहीं संदेह;
व्याप्यने व्यापक बोधथी, थाशो निःसंदेह. २५३
- शैलेशीकरणे करी, व्यापक आत्म लोक;
असंख्य शुद्ध प्रदेशथी, जाणो भविजन थोक. २५४
- अव्यापक व्यापक लहो, चेतन गुणनी खाण;
अनेकान्त अवबोधथी, पामो शिवपुर ठाण. २५५
- सादि आदि भंगे करी, व्यापक चेतन जाण;
स्याद्याद दृष्टि थकी, साचुं मनमां आण. २५६

केवलज्ञाने आतमा, व्यापक सहुमां जोय;
स्वपर प्रकाशक आतमा, प्रदीप पेठे होय. १५७

तिमिरारि प्रगटे तदा, तमनो शो छे भार;
ज्ञानदीपक उद्योतथी, रहे नहि अंधकार. १५८

अद्वैत स्वरूपी आतमा, जडथी भिन्न विचार;
द्वैतपणुं पण तेहमां. एक अनेकाधार. १५९

अक्षररूपे आतमा, अनक्षर गुणवान्;
आत्माऽसङ्ख्य प्रदेशमां, स्थिरता शुद्ध वखाण. १६०

भास्यो आपोआपमां, टळ्युं महा अज्ञान;
अपूर्व वीर्यज उलस्युं, यदा थयुं निज भान. १६१

जड इन्द्रियो शुं करे, तेनाथी हुं भिन्न;
जडस्वरूपे तेह छे, क्षणिक नाशी दीन. १६२

मन वाणी मारां नहीं, जडनुं छे ते काज;
तेनी संगे रावतां, नहीं रहे मुज लाज. १६३

हसुं रसुं कोनाथकी, कोनापर ममभाव;
मृगजलोपम वस्तुमां, शो ममतानो दाव. १६४

नहीं मारु जड वस्तुमां, राचुं शुं संसार;
शाथी शाने माटे में, लीधो मही अवतार. १६५

फोगट फंदामां पडयो, जरा न शर्म जणाय;
सवळे पन्थे चालतां, मनमां शुं खमचाय. २६६

नथी तनु ते तुं सदा, शरीर माटीघाट;
पींपळपानपरे खरे, चेत चेत ते माट. २६७

सहुने देखुं ज्ञानथी, सहु म्हाराथी दूर;
प्रतिबंध कोनो नहीं, सिंह इव हुं शूर. २६८

रागदोष निन्दा कथा, तेनुं भाग्युं जोर;
स्वाभिमुख थइ चेतना, प्रगट्यो अनुभव तोर. २६९

शत्रुथी छेदाउ नहीं, नहि शस्त्रे भेदाउ ?
शत्रुमित्र सम भावना, भ्रमणा क्यांथी पाउ ? २७०

कर्मवशे सहु प्राणिया, भ्रमण करे निर्धार;
पुत्र मित्र ललनापणे, सगपणनो आचार. २७१

सगपण साचुं नहि कदा, स्वारथियो संसार;
जगमां को केनुं नहीं, संवेगे मनधार. २७२

सर्व जीव छे सिद्ध सम, निर्मल अविचल देव;
त्रिकरण योगे तेहनी, मित्रभावना सेय. २७३

द्रव्यार्थिकथी नित्य छे, कदां न होवे नाश;
असंख्यप्रदेशिव्यक्तिथी, ध्रुव स्वरूपी खास. २७४

पूर्वजन्म अभ्यासथी, जीव नित्यता सिद्ध;
बाल युवा वृद्धा विपे, ज्ञाता एक प्रसिद्ध. १७५

क्षणे क्षणे बदलायतो, चेतन होय अनेक;
पाप पुण्य कोने घटे, तेनो करो विवेक. १७६

क्षणिक वस्तुना ज्ञानथी, क्षणिक वाद सुजाण;
वक्ता क्षणिक नहीं थयो, नित्यरूप मन आण १७७

कोइक वस्तुनो कदी, केवल नाश न होय.
चेतन नाश कह्या थकी, अन्यावस्था जोय. १७८

अन्यावस्था को नहीं, माटे चेतन नित्य.
प्रत्यभिज्ञा सुहेतुथी, नित्यज जाणो चित्त. १७९

पर्याये पलटाय छे, आत्मना पर्याय.
अनित्य माटे आतमा, अनेकान्तमतन्याय. १८०

शुभाशुभ आश्रव ग्रही, धरतो नाना देह.
शाताशाता भोगवे, नय व्यवहारे एह. १८१

पुण्य पापना नाशथी, प्रगटे निजगुण भोग.
सूर्याच्छादक अभ्रनो, टळे महासंयोग. १८२

कर्मसंग टळवा थकी, पामे जीव शिवठाण.
पंस्फोत्तम परमात्ममा सिद्ध वृद्ध भगवान्. १८३

- अगम्य आत्मस्वभावनुं, अवलम्बन करनार.
आश्रव त्यागी संवरी, भवोदधि तरनार. २८४
- जेने इच्छे योगिजन, अनन्यमुखनुं धाम.
नमुं नमुं ते आतमा, अनन्तगुण विश्राम. २८५
- अवलम्बन शुभ आत्मनुं, कस्तां नाशे दोष,
प्रगटे अनुभव ज्योति त्यां, चेतन वीर्ये पोष. २८६
- निजपद जिनपद साम्यता, भेदभावनो नाश.
पूर्ण व्यक्तिमय आतमा, राजाने कुण दास. २८७
- सर्व सिद्धनी तुल्यता, जीव अनन्ता माय.
कोकोने नडता नही, अरूपपद महिमाय. २८८
- विषमज्वरना जोरथी, होय अरुचि अन्न.
अभव्य आदि जीवने. आत्मरुचि नहिमन. २८९
- सम्यग् ज्ञान प्रभावथी, बहिरातम पद नाश.
अन्तरात्मगुण भावना. प्रगटे शिवपुर वाग. २९०
- परप्रवृत्ति हेतुओ. समूल त्यां छेदाय.
अन्तर परमप्रभुपणुं. सहजे उदये आय. २९१
- हुं कर्ता परभावनो. बुद्धि भवनुं मूल.
अन्तरात्मपद योगथी, थाय तेह निर्मल. २९२

- સ્વદ્રવ્ય સ્વક્ષેત્રથી, નિજકાલે નિજભાવ;
 અસ્તિતત્ત્વ વહુ ભંગથી, નિજદ્રવ્યે ચિત્ત લાવ. ૩૧૧
- જીવાદિક નવતત્ત્વમાં, પ્રથમજ અસ્તિહિભંગ;
 કદી નહિ જે વસ્તુ જગ, પ્રગટે નહિ ધરિ અંગ. ૩૧૨
- ધર્માધર્માકાશકાલ, પુદ્ગલ પંચમ જોય;
 જીવદ્રવ્ય છટું કહ્યું, અસ્તિ ભંગ અવલોય. ૩૧૩
- ભૂત ભવિષ્યત્ સંપ્રતિ, ત્રિકાલે વર્તાય;
 ષડ્દ્રવ્યોમાં જાણિયે, અસ્તિભંગ સ્થિરતાય. ૩૧૪
- સમયે સમયે અસ્તિતા, અનંતગુણની જાણ;
 ચેતનદ્રવ્યે વર્તેતી, સિદ્ધાન્તે વ્યાખ્યાન. ૩૧૫
- દ્રવ્યે દ્રવ્યે અસ્તિતા, ભિન્ન ભિન્ન કહેવાય;
 દ્રવ્યજ ગુણ પર્યાયની, અસ્તિતાજ નિજમાંય. ૩૧૬
- પુદ્ગલના પર્યાય જે, ઘટપટરૂપે લેખ;
 તદાકારણે અસ્તિતા, સાદિ સાન્તથી દેખ. ૩૧૭
- દ્રવ્યાર્થિક નય જાણિયે, અનાદ્યનંતજ ભંગ;
 પુદ્ગલમાં વ્યાપી રહ્યો, સાદિસાન્ત ગુણ ચંગ. ૩૧૮
- સ્યાન્નાસ્તિ વીજો કહું, ભંગ અતિ સુખકાર;
 ષડ્દ્રવ્યોમાં વ્યાપિયો, સાપેક્ષાયે ધાર. ૩૧૯

परद्रव्य परक्षेत्रधी, परकालज परभाव;	
नास्तिता तेनी सदा, निजमां वर्ते दाव.	३२०
ग्रही अपेक्षा परतणी, घटे नास्तिता आय;	
परभावे पद्द्रव्यमां, नास्तित्वस्थिरताय.	३२१
परद्रव्योनी अस्तिता, तेज नास्तिता रूप;	
प्रणमे निजनिज द्रव्यमां, सापेक्षाए अनुप.	३२२
पूछे पृच्छक अत्र एम, घटे न वे एक ठाम;	
तमः तेज प्रतिपक्षितुं, घटे न एकज धाम	३२३
नैकस्मिन् ए सूत्रधी, रहे न वे एकत्र;	
अस्ति नास्ति एकत्र नहि, भाखो सदगुरु अत्र	३२४
सापेक्षाए सहु घटे, तथा सर्व समजाय;	
पिता पुत्रत्व एकमां, वन्ने धर्म सुहाय.	३२५
चेतननुं अस्तित्वते, परमां नास्ति स्वरूप;	
परमां नास्ति नहीं रहे, विघटे वस्तु अनूप	३२६
विना अपेक्षा अस्तिता, नास्तिता नहीं जोय;	
नैकस्मिन् ए सूत्रतो, स्याद्वादे अवलोय	३२७
जे समयेछे अस्तिता, नास्तिपणुं ते काल;	
एकसमयमां वर्तना, पद्द्रव्योमां भाल.	३२८
अस्ति नास्ति त्रीजो कखो, भंग समय सिरताज	
पद्द्रव्योमां व्यापियो, जिनदर्शन साम्राज्य	३२९

- अस्ति शब्द उच्चारतां, समयो वहे असंख्य;
 नास्ति शब्दोच्चारमां, तथा कहे भगवंत. ३३०
- एकज समये अवाच्यछे, कदी न कोइ कहंत;
 अवक्तव्यज भंगछे, चौथो सूत्रे लहंत ३३१
- अस्तिधर्म अनन्तछेज, वाणी अगोचर थाय;
 पञ्चमभंग ते उपजे, अनेकान्त शोभाय. ३३२
- नास्तिधर्म अनन्तता, वस्तुमध्ये रहंत;
 अवाच्य वाणीथी कह्यो, छठो भंग कहंत. ३३३
- अस्तिनास्ति वे छे सदा, अवक्तव्य ते होय;
 सप्तमभंगज सर्वमां, समय समय अवलोय. ३३४
- गुरुगमज्ञानअवाप्तिथी, भंगज सप्त स्वरूप;
 जाणी आत्मस्वभावमां, अपहरीए भवधूप. ३३५
- अतिगहनछे तत्त्वबोध, विरलाजन समजंत;
 सज्जन भवसागर तरे, करी कर्मनो अन्त. ३३६
- सप्तमंगीछे सिद्धमां, अनन्तगुणमां जोय;
 अनेकान्तनय जाणतां, शुद्धुं समकित होय. ३३७
- नवतत्त्व षड्द्रव्यनुं, सत्यज्ञान जो थाय;
 तो जाणो ज्ञानिपणुं, सहेजे शिवपद पाय. ३३८
- समकितादि मोहिनी, तेनो उपशम भाव;
 क्षयोपशम क्षायिकपणे, प्रगटे समकितदाव. ३३९

निजगुण स्थिरता चरणशी, थाता गुण उद्योत;
 स्वयंशुद्ध परमात्मा, प्रगटे निर्मल ज्योत. ३४०
 गुणस्थानक स्पर्शन यतां, सहजे गुण प्रगटाय.
 परिपूर्ण निजव्यक्तिधी, अविचलपदवी पाय. ३४१
 पदस्थानक अवबोधधी, समकित प्रगटे चंग;
 षट्स्थानक धारो सदा, गुण प्रगटे निज अंग. ३४२
 अस्ति चेतनद्रव्यनी, चेतनद्रव्य अनन्त
 संसारीने सिद्ध दोय, ज्ञानी एम वदन्त. ३४३
 नित्यज चेतन द्रव्यछे. कर्ता हर्ता जोय;
 कर्मथकी मूकाय शिव, तेनां कारण होय. ३४४

शिष्य उवाच

नधी दृश्य ते दृष्टिधी, स्पर्शे ग्रहो न जाय;
 आत्मद्रव्यनी अस्तिता, अनुभवे न जणाय. ३४५
 मानो देहज आत्मा, अथवा श्वासोश्वास.
 पंचतत्त्वनुं पूतलुं, अन्य कयो आभास ? ३४६
 घटपट यथा जणायछे. तथा न चेतनद्रव्य;
 मोटे चेतन नास्तिता, मिथ्या माने भव्य. ३४७
 यदि नथीजो आत्मा, तपजप संयम फोक;
 पुण्यपापनी कल्पना, भूले भोळा लोक. ३४८

शंका मोटी जीवनी, टाळो सदगुरुदेव;
मतिहीन हूं जीवछुं, कापो कुमति देव.

३४९.

सदगुरुः उवाच

उत्तंगूलवृत्ति त्यजी, ग्रहो सुयुक्ति दीप;
समजो चेतन अस्तिता, यथाऽस्ति मौक्तिक छीप. ३५०
पञ्चभूतथी भिन्नछे, अरूप निर्मल शुद्ध
देहे व्याप्यो जीवछे. मळयुं उदकमां दुध. ३५१

हुं सुखी हुं दुःखी एम, बुद्धि देहनी नांय;
मृत कलेवरमां कद्दी, जरा न चेष्टा त्यांय. ३५२

कठीन शीतत्वादि गुण, पंचभूतना जोय;
चैतन्यादि त्यां नहीं, सूक्ष्मपणे अवलोय. ३५३

अरूप चेतन चक्षुथी, ग्रह्यो कदा नहि जाय;
पुद्गलस्कंधो स्पर्शथी, ग्रह्या सदा जोवाय. ३५४

श्वासोश्वास ते स्पर्शथी, सदा अहो ग्रहवाय;
बाहिर जातो आवतो, ते चेतन शुं थाय. ३५५

ज्ञातृताश्रय जीव छे, पुद्गल नहीं कदाय;
नहीं तो घटपट वस्तुमां, ज्ञातृशक्ति ग्रहाय. ३५६

मद्यांगे मदशक्तिवत्, पञ्चभूत संयोग;
चैतन्यशक्ति उद्भवे, ते युक्ति पण फोक. ३५७

भिन्न भिन्न मद्यांगमां, मदशक्ति अवभास;
 भूत भूत प्रत्येकमां, ज्ञानतणो नहि वास. ३५८
 बुद्ध्यादिक आधार जे, तेहिज चेतन पेख;
 आदि शब्दथकी ग्रहो, सुख दुःख कार्योल्लेख. ३५९
 बुद्ध्यादिक आश्रित जिहां, त्यां गुणपात्र जणाय;
 रूपादिवत् जाणीए, चेतन सिद्धि उपाय. ३६०
 गुण निराश्रय नहीं कदा, आश्रय छे घटरूप;
 बुद्ध्यादिक आश्रय तथा, आनन्दघन विद्रूप. ३६१

शिष्य उवाच.

बुद्ध्यादिक आधार तो, इन्द्रियो कहेवाय;
 चेतननी शी कल्पना, करवी सदगुरुराय. ३६२

गुरुः उवाच.

उपहत इन्द्रियो थकी, विषयस्मृति न घटाय;
 आश्रयनाशे स्मृतितणी, उत्पत्ति केम थाय? ३६३
 कर्णेन्द्रियना नाशयी, स्मरणतणो नहि क्षोद;
 स्मृत्याश्रय ते आतमा, मानो सत्यज बोध. ३६४
 अनुभव्युं जे इन्द्रिये, तेनो थातां नाश;
 स्मृति इन्द्रियो अन्यमां, ते पण भिद्यामाम. ३६५
 थातां एमज चैत्रने, यया अनुभव जेह;
 स्मृत्युत्पत्ति मेत्रनं, घटे न युक्तिज तेह. ३६६

शिष्य उवाच.

भले न थावो इन्द्रियो, बुद्धि आश्रय कोइ;
 बुद्धि आश्रय देह छे, कहुं विचारी जोइ. ३६७
 शरीरनाशे बुद्धिनो, नाशज थातां दीठ;
 मस्मीभूत शरीर तो, चेतन थाय अदीठ. ३६८

सद्गुरु उवाच.

बाल युवादिक भेद त्रण, तनुना एह प्रसिद्ध;
 बालदेहथी भोगव्युं, स्मृति ते तेणे लीध. ३६९
 तरुण तनुमां तेहनी, स्मृति कदा नाहि थाय;
 बालशरीरे भोगव्युं, कथं युवान जणाय. ३७०
 मृतक शरीरे बुद्धिनी, स्फूर्ति कथं न थाय;
 मोटे बुद्ध्याश्रय कहो, चेतन स्मर्ता आय. ३७१

शिष्य उवाच.

बुद्ध्याश्रय नाहि देह तो, श्वासोश्वास जणाय;
 श्वास नहीं त्यां सुखदुःख, कदा न निरख्युं जाय. ३७२
 श्वासोश्वासे भिन्नता, नाहि ते एक स्वरूप;
 बुद्ध्याश्रय तेने कहो, ए पण जडता कूप. ३७३
 एकज श्वासोश्वासथी, कीधो अनुभव जेइ;
 अन्यश्वास स्मर्ता नहीं, बुद्ध्याश्रय नाहि एह. ३७४

बुद्ध्याश्रय जो श्वासतो, त्वक्थी ते स्पर्शाय;
 त्वचा ग्रहेछे श्वासने, केम न बुद्धि ग्रहाय. ३७५
 सोऽयं प्रतीतियोग्यी, बुद्ध्याश्रय जे होय;
 आत्मतत्त्व ते जाणीए, नहि त्यां:शंका कोय. ३७६
 शिष्य उवाच.

देहादिकथी भिन्न जो, मानो चैतनराय;
 भिन्न करी देखाडीए, असिम्भानने न्याय. ३७७
 गुरुः उवाच.

वायुरूपी पण नेत्रथी, निरख्यो कदा न जाय;
 जीव अरूपी चक्षुथी, कथं अहो निरखाय. ३७८
 बौद्ध उवाच.

क्षणिकसंतति ज्ञाननी, तेतो चेतन मान;
 प्रवृत्तिरूप विज्ञाननो, आलय उपादान. ३७९
 एकरूप नहीं ज्ञाननुं, क्षणे क्षणे बदलाय;
 ज्ञानसन्तति आत्मा, मानो सबळो न्याय. ३८०
 क्षणिक सन्तति ज्ञाननी, मानंतां नहि दोष;
 क्षणिक उत्तर ज्ञानमां, पूर्व ज्ञाननो पोष. ३८१
 गुरुः उवाच.

ज्ञान क्षणिकनी सन्तति, चेतन नहि कहेवाय;
 क्षणिक सन्तति मानतां, पुण्य पाप कुण पाय ? ३८२

- उपादान कारणतणो, कदा विनाश न थाय,
 आलयनो जो नाशतो, वृत्ति क्यां प्रगटाय. ३८३
- आलयने ध्रुव मानीए, तो ते चेतनरूप;
 मानंतां दोषज नथी, करवी समर्जी चूप. ३८४
- आलयने प्रवृत्तिमां, मानो जो यदि भेद;
 उपादान, कारणतणो, थाशे त्यां विच्छेद. ३८५
- बने नहीं घट वस्तुथी, सूत्रतणो समुदाय;
 कारण कार्यज भिन्नता, त्यां शं कार्यज थाय. ३८६
- चैत्रमैत्र इव भेद त्यां, कारण कार्यज भाव;
 स्मृतिभंग त्यां होयछे, घट शं युक्ति दाव ? ३८७
- क्षणिक सन्तति ज्ञानमां, कारणकार्याभेद;
 मानो तो क्षणवादनो, थाशे निश्चय छेद. ३८८
- उत्तरज्ञानदशा विषे, पूर्व ज्ञान जो होय.
 स्थिरबुद्धि तेथी थइ, बुद्धि नाश क्यां जोय. ३८८
- आलयनी जे स्थिरता, तेतो आत्म मान;
 बन्धमोक्ष सहु तो घटे, चेतन गुणछे ज्ञान. ३८९
- पूर्वजन्मना स्मरणथी, पुनर्जन्मतां सिद्ध;
 पुण्य पाप फल भोगवे, चेतन नित्य प्रसिद्ध. ३९१
- चेतन नित्यज होय तो, कर्म न लागे कौय;
 अनित्य माटे आतमा, क्षण क्षण नाशी होय. ३९२

आ क्षणमां जे आतमा, ते क्षण विणशी जाय;	
पुण्य पाप सुख दुःखनी, घटना कहो शी थाय. ३९३	
अन्य कोने अन्यने, पुण्य पापनो बन्ध;	
अन्यतणो जो मोक्षतो, ए सहु मिथ्याबन्ध. ३९४	
को कर्त्ता भोक्ता अहो, सहुथी अवळो न्याय;	
नित्य आतमा मानतां, कर्त्ता भोक्ता थाय. ३९५	
अभ्रसंग दरे थतां, निर्मलरवि प्रकाश;	
नित्य आतमा मानतां, होवे दोष विनाश. ३९६	
जेनी संयोगे करी, उत्पत्ति नहीं थाय;	
नाश होय, नहि तेहनो, माटे नित्य सदाय. ३९७	
अहंकृतिने क्रोधनी, केशरी फणिधरमांय;	
भासे तरतमता घणी, पूर्ववासना त्यांय. ३९८	
पूर्ववासना योगथी, नित्य आतमा सिद्ध;	
क्षणिकचेतन बुद्धिने, देशवटो एम दीध. ३९९	

आशंका शिष्य उवाच.

जीव न कर्त्ता कर्मनो, कर्मज कर्त्ता कर्म;	
चेतन कर्त्ता कर्मनो, धर्म जीवनो मर्म. ४००	
सदा असंगी आतमा, जलपंकजनी पेर.	
कर्त्ताने भोक्तापणुं, भासे प्रकृति घेर. ४०१	

ईश्वर इच्छा योग्यी, कर्मतणोछे धंध;
सुख दुःख तेथी संपजे, मोटे जीव अबंध. ४०२

सद्गुरुः उवाच—समाधान.

काल अनादि परिणम्यां, चेतन पुद्गल दोय;
अशुद्धपरिणतियोग्यी, कर्त्ता कर्मनो होय. ४०३

जीवप्रेरणा जो नहि, तर्हि ग्रहे को कर्म;
जडमां कदी न प्रेरणा, भिन्नपणे वे धर्म. ४०४

मोटे चेतनप्रेरणा, यातां कर्म ग्रहाय;
परभाविक ते प्रेरणा, ग्रहीलचेष्टान्याय. ४०५

कर्त्ता कर्म न कर्मनो, जुओ विचारी चित्त;
घटपट करे शुं प्रेरणा, समजो न्याय पवित्र. ४०६

मोटे कर्त्ता कर्मनो, चेतनछे व्यवहार;
शुद्धस्वभाविक धर्मनो, कर्त्ता चेतन धार; ४०७

मलधर्म त्यागे नहीं, एवो जीव स्वभाव;
अशुद्धपरिणतियोग्यी, कर्त्ता कर्म विभाव. ४०८

परिणम्यां पयनीरवे, भिन्न करेछे हंस;
निजगुण रमतो हंस त्या, करे कर्मनो ध्वंस. ४०९

चेतननो नहीं जाणीए, जेह विभाविक धर्म;
स्वाभाविक निजधर्मछे, जाणो अनुभव मर्म. ४१०

अशुद्धपरिणतिंथी कर्मा, कर्मतणोछे अन्तः
 सहजशुद्धनिजधर्मथी, भाखेछे भगवन्त. ४११
 सदा असंगी आत्मा, निश्चयसत्ता धारः
 कर्त्ता भोक्ताःकर्मनो, वर्ते ते व्यवहार. ४१२
 जन्मजराने मृत्युनां, दुःखनुं कारण कर्म;
 शाताऽशाता कर्मथी, कर्मजालनो मर्म. ४१३
 रंगुं बीज कपासनुं, लाक्षारस संयोग;
 रूपां लागी रक्तता, कर्मफलो नो भोग. ४१४
 कर्माष्टक नाशे यदा, तो चेतननी शुद्धिः
 आत्मस्वभावे आत्मनी, पामे तात्त्विकरुद्धि. ४१५

शिष्य उवाच, शंकां

अनादिकालथी संगति, कर्म जीवनी जोयः
 नाश कहो शुं कर्मनो, कारण त्यांशुं होय. ४१६

सद्गुरुः उवाच—समाधान.

कालअनादि परिणम्यो, चेतन मिथ्या भ्रान्तः
 छूटे चेतन खाणमां, रजः कनक दृष्टान्त. ४१७
 ईश्वर इच्छायोगथी, सुख दुःख कयांथी होय.
 ईश्वरनी जो प्रेरणा, दोषी ईश्वर जोयः ४१८

शार्थी ईश्वर प्रेरणा, ईश्वरनो अन्याय;
न्यार्या अपराधी सहु, ईश्वर पोते थाय. ४१९

शिष्य उवाच शंका

कर्म करेछे प्राणिया, सामग्री अनुसार;
सुख दुःख ईश्वर आपतो, जीव अकर्ताधार. ४२०

गुरुः उवाच.

कृत्य करे ते भोगवे, पोते सुखने दुःख;
खावे तेहं धरायछे, प्रभु न भागे भूख. ४२१

क्षेपे निजकर वन्हिमां, ज्वलतो देखे हाथ.
स्वयंहि कर्ता जीवछे, कथं प्रेरणा नाथ; ४२२

अवळी बुद्धियोगथी, विपभक्षणथी नाश;
प्राणोनो जाणो अहो, ईश्वर न्याय न खास. ४२३

स्वयमेव ज्यां सुख दुःख, चेतन कर्म पाय;
ईश्वर प्रेरण कल्पना, सुख दुःख कर्म थाय. ४२४

सदा असंगी आतमा, निश्चय सत्ता लेख;
व्यवहारे सुख दुःखनो, कर्ता चेतन देख. ४२५

जीव अकर्ता कर्मना, नाशे सत्य जणाय;
चेतन जाणो नयथकी, शुद्धधर्म प्रगटाय. ४२६

शिष्य उवाच.

न्याययुक्ति दृष्टान्तथी, कर्त्ता कर्मनो जोय;
समजे जड श्रुं कर्मके, फलपरिणामी होय. ४२७

उवाच गुरुः.

कर्त्ता भोक्ता जीवछे, पण तेनो नहि मोक्ष;
वीत्यो काल अनन्त पण, हजु न मुक्ति पोष. ४२९

पुण्यतणुं फल भोगवे, मानव स्वर्ग मझार;
पापतणुं फल भोगवे, दुर्गतिमां अवतार. ४३०

पापपुण्य फल भोगवे, चतुर्गतिमां जाय;
समये समये कर्ममंच, कर्मरहित नहि क्यांय. ४३१

उवाच समाधानं सद्गुरुः

अशुद्धपरिणतियोगथी, फलदं कर्म प्रमाण;
तथा निवृत्ति धर्मथी, सिद्ध ठरे निर्वाण. ४३२

काल अनंतो वितीयो, जीवतणो परभाव,
आत्मरमणता योगथी, प्रगटे मुक्ति प्रभाव. ४३३

संयोगे वियोगछेज, देहादिक दृष्टान्त;
कर्मवियोगे आत्मनी, मुक्ति सुखालय कान्त. ४३४

शिष्य शंका.

मोक्षतणी जे आस्तिता, तेतो समजी जाय;
 अनन्तभवनां कर्मनो, ध्वंस न क्योरे थाय. ४३५

भिन्न भिन्न दर्शन कथे, मुक्ति अनेक उपाय;
 सत्य असत्य तेमां कयुं, निर्णय चित्त न थाय. ४३६

को वेपे कंइ जातिमां, कया पन्थमां मोक्ष;
 निश्चय तेनो नाहि बने, तो शी करवी होंश. ४३७

भव प्रथम के मुक्तिवा, प्रथम जीव के सिद्ध;
 इत्यादिक मन चिंतता, मोक्ष न होय प्रसिद्ध. ४३८

उवाच सद्गुरुः

चोपाइ.

ज्ञानक्रियाछे मोक्षोपाय, सूत्रे भाखे श्री जिनराय;
 अग्निकणाथी, गंजीबुळे, तथा ध्यानथी कल्मष टळे. ४३९

जेने लाग्यो जन्मथी रोग, औषधयोगे थाय निरोग;
 कीधां अनन्तभवनां कर्म, नष्ट थतां प्रगटे शिवशर्म. ४४०

अंधारु जग व्यापी जाय, थातां सूर्योदय विणसाय;
 सत्य ज्ञान त्यां शोछे भार, कर्मतणो तुं हृदये धार. ४४१

ज्ञानावरणीयादिक आठ. कर्मतणोछे सूत्रे पाठ;
 मुख्य मोहिनी सहुमां होय, यथाप्रज्ञामां नृपति जोय.

मोहिनी नाशे सर्व हणाय, नृप हार्याथी प्रजा पलाय;
 कर्म टळयाथी शिवसुख गेह, सत्यपंथमां शो संदेह. ४४३
 मतदर्शनना असत्यराग, अंधा श्रद्धा ज्ञाने त्याग.
 जातिलिंगमां माने मोक्ष, तेथीज मुक्ति होयं परोक्ष. ४४४
 सत्यतत्त्वनी श्रद्धा थाय, समवायिपंचज प्रगटाय;
 अरूप चेतन जागे ज्योत, त्रिभुवनमां ज्ञाने उद्योत. ४४५
 भवमुक्तिनी नहींछे आदि, प्रवाहथी तें दोय अनादि;
 अनेकान्त पन्थज समजाय, श्रद्धाथी सहु मळे उपाय. ४४६
 केवलज्ञानी वाणी ग्रंथ, गुरुगम समजी ल्यो शिवपंथ;
 एकशब्दनो भावज साच, एम कहे तीर्थकर वाच. ४४७
 जीव मोक्षादि शब्दज एक, साचो मोटे करो विवेक;
 जेनो बंधहि तेनो मोक्ष, जरा नहि त्यां लागे दोष. ४४८

शिष्य उवाच.

“ दुहा. ”

आपे पटस्थानक कहां, करुणाथी गुरुदेव;
 श्रद्धाथी में सद्व्यां, टळी अनादि कुट्टेव. ४४९
 आज लगी अज्ञानथी, थइ न तत्त्व प्रतीत;
 नमन करुथी सदगुरु, कीधो शिष्य पवित्र. ४५०

धर्मरत्न आज्ञे ग्रह्यं, देख्युं परमनिधान;
 शरण शरण त्हारु प्रभु, कोई न तुज समान. ४५१
 काल अनादिथी भूम्यो, पण आव्यो नहीं अन्त;
 सम्यक्त्व जणावियुं, नसुं प्रभो गुणवन्त. ४५२

शिष्य उवाच शंकां.

अनन्तजीवो सिद्धतां, शिवमां केम समाय;
 निराकरण तेनुं करो. जेथी शङ्का जाय. ४५३

उवाच गुरुः

सिद्धशिलानी उपरे, शाश्वतछे शिवठाण;
 कर्म खण्याथी जीव त्यां, थावे श्री भगवान्. ४५४
 एकदीपकनी ज्योतिमां, अनेकदीपकज्योत;
 सिद्धअरूपी भावता, दोष न किञ्चित् द्योत. ४५५

चोपाइ.

विषयवासना विषसम खास, त्यागो वहिरातमपदवास;
 शाश्वतपदनी वाञ्छा होय, तो अधिकारी धर्मे जोय. ४५६
 दुःखनो आत्यंतिकविनाश, मुक्ति वैशेषिकनी खास;
 मनने नित्यज माने तेह, मुक्तिमां जीव साथे तेह. ४५७
 बुद्ध्यादिक नवनो ज्यां नाश, मुक्तिज एवी त्यांशुं आश;
 वृन्दावन जंबुक अवतार, तेथी सारो मानव धार. ४५८

वदे वेदान्ती मुक्ति स्वरूप, जाणो जग व्यापक चिद्रूप;
 घटे न व्यापक चेतनराय, त्यां शुं शिवनी आश रखाय ४५९
 माने मुक्तिज आर्य समाज, भाडे पाम्यो जीवजराज;
 मुक्तिथी जीव पाछो फरे, मुक्ति एवी शुंदुःख हरे. ४६०
 कर्म खप्याथी नहि संसार, कथं जीव पामे अवतार;
 जन्म मरण ज्यां वारंवार, शान्ति तेनी नहीं लगार. ४६१
 एक कहे छे मुक्ति स्वरूप, मोटो अंधारानो कूप;
 जावुं जे ईश्वरनी पास, चित्त धरो ईश्वर विश्वास. ४६२
 विश्वासी ईश्वरना दास, मुक्तिफोजमां भळतां खास;
 इशु भलो ईश्वरनो पुत्र, ते चलवे छे जगनुं सूत्र. ४६३
 शरीरधारी मुक्तिज ज्यांय, जन्म मरणना फेरा त्यांय;
 मुक्ति तेवीज कदी न होय, साक्षरवादी ग्रहे न कोय. ४६४
 अंधो वनमां फरतो फेर, पण चाली पद्दोंचे नहि घेर;
 ज्ञानचक्षु हृदये प्रगटाय, मुक्ति पन्थ त्यारे देखाय. ४६५
 कोइक राता छे व्यवहार, ज्ञाने राता कोइकधार;
 एकएकनुं खंडन करे, पक्षापक्षेज लडी मेरे. ४६६
 एकान्तनयोथी पक्षापक्ष, सत्यज माने बे नय दक्ष;
 नय एकेके दर्शन थयां, मापेक्षे ज्ञानिण ग्रह्यां. ४६७

सरिताओ सागरमां भळे, जिन दर्शनमां सर्वे मळे;
दर्शनमांभजनाजिनवाच, अनेकान्त वाणी जगसाच ४६८
कर्माष्टकनो थावे नाश, आविर्भावे गुणनो भास;
जन्म मरणना फेर टळे, चेतन क्षायिक धर्मे मळे. ४६९
समये समये सिद्ध अनन्त, सुख सहेजे विलसे शिवकंत;
पूर्वप्रयोगे उंचा जाय, शाश्वत शिवपुरमां विरमाय. ४७०
उर्ध्व अधःतिच्छा नहि जाय, क्रिया रहित माटे स्थिर थाय;
तादृक् विभुने करु प्रणाम, क्यारे पासुं सुखनुं धाम. ४७१
सादि अनंतिज स्थिति वरी, सिद्धनमुं ते भावज धरी;
केवलज्ञाने जाणे सहु, तेवुं पद प्रेमे हुं चहुं. ४७२

चेतन परमात्ममां भेद, व्यवहारे जोतां ए खेद;
भेदभावनो ज्यां नहि लेश, निश्चयनयथी जोतां वेश. ४७३

उत्तमदृष्टि आत्मस्वरूप, वहेतां प्रगटे सुखचिद्रूप;
भणोगणो वांचो सहु ग्रन्थ, चेतनदृष्टि शिवपुरपन्थ. ४७४

उत्तम दृष्टि कोडक लहे, शिवपुरमांहि सिद्धो वहे;
ज्ञानादिक गुण लेखे होय, समभावे निरखे सहु कोय ४७५

शत्रुमित्रमां समता भाव, शुद्धधर्मनो प्रगटे दाव;
देह छतां पण देहातीत, दशा तादृशी त्यां शुं भीत. ४७६

नमुं नमुं ते वरनिर्ग्रथ, जेनी दृष्टि शिवपुर पन्थ;
 पामुं एवो सदगुरु संग, तो पामुं निजगुणनो रंग४७७
 तादृज जावे तपतां ताप, साधु संगे दहीए पाप;
 माटे मानो सदगुरु आण, पामो शाश्वतपद निर्वाण.४७८

धन्य धन्य म्हारो अवतार, ज्योरे लहिशुं शिवपुर सार;
 दावानळ छे आ संसार, पामुं क्यारे तेनो पार. ४७९
 चिंतन एवुं चित्ते थशे, दोषो त्यारे अळगा थशे;
 आत्मध्यानमां जे क्षण जाय, क्षण ते भवमां लेखे थाय४८०
 देहे देहे व्यापी रह्यो, महिमा जेनो जाय न कस्यो;
 नामी अनामी जेने कहुं, तेने ते देखे छे लहुं. ४८१

नहि ज्यां शब्दअने ज्यां गंध देखे नहि नास्तिकजनअन्ध
 लीधां छोड्यां केइक देह, पण पोते तो नित्यज तेह ४८२
 जेनी आदि नहीं ने नाश, अजरामर माटे ते खास;
 योगी पण भोगी कहेवाय, नमुं नमुं ते चैतनराय. ४८३
 जेनुं ध्यान धरतां सुख, जन्म मृत्युनां जावे दुःख;
 जेना गुण छे अपरंपार, नहि ज्यां जाति लिंग प्रकार. ४८४
 गुण पर्यायतणो आधार, एकरूप त्रिकाले धार;
 क्रमवर्ति जाणो पर्याय, सहभावी ते गुण ग्रहाय. ४८५

पड् द्रव्योमां वर्तन एम, चिंतन करतां लहिये क्षेम;
शुक्लध्यान पण तेथी होय, निश्चय शास्त्रे भाख्युं जोय ४८६

पड् द्रव्योमां सर्व समाय, भाखे सूत्रे श्री जिनराय;
सूक्ष्मपणे जो थावे ज्ञान, स्वल्पभवे पामे शिव स्थान. ४८७

निश्चयदृष्टि चित्ते वहे, व्यवहारे वर्ती गुण लहे;
एकान्ते चाले व्यवहार, पामे नहीं ते भवनो पार. ४८८

सर्वज्ञे भाख्या नय दोय, होय न जूठो तेमां कोय;
निश्चयनो हेतु व्यवहार, कारण कार्यपणुं त्यां धार. ४८९

आवश्यादिक जे व्यवहार, करीये लहिये भवजल पार;
जन मन रंजन किरिया करे, भाव विना ते भवमां फरे. ४९०

भाव विना किरिया छे फोक, करीए समजी हरिये शोक;
आडुं अवळुं मनडुं फरे, धर्मक्रिया ते शानी करे. ४९१

चित्त न ठरतुं एकज ठाम, माटे किरियानुं शुं काम;
निश्चय एम न करशो कोय, उद्यम अवलंबो सुख होय ४९२

निज गुण रक्षण साचो धर्म, निजगुण विध्वंसनज अधर्म;
आत्म प्रवृत्ति धर्मे वळे, निज ऋद्धि तो निजने मळे. ४९३

क्रिया बाह्यनी चेतन करे, कर्म ग्रही भव फरतो फरे;
पाप क्रियाछे भव. जंजाळ, क्रिया धर्मनी मंगलमाळ ४९४

आर्त्त रौद्र किरियानो त्याग, तेथी नहि शिवसुखनो लाग;
मुक्तिप्रापक मनमा जाण, तऋेतु अमृत सुख खाण. ४९५

आत्मज्ञानथी छे नहि देह, चेतनधर्मी गुणगणगेह;
अरिहंतादिक पदवी जेह, तेनो धर्ती चेतन एह. ४९६

जेजे इच्छे रुचि अनुसार, तेते फळ पामे निर्धार;
भवाभिनंदी भवमां फरे, आत्मानंदी शर्मज वरे. ४९७

अव्यय निर्मळ चेतनगति, अनुपम मुक्ति स्त्रीनो पति;
कर तुं तारो स्वयंप्रकाश, पोतानो धर तुं विश्वास. ४९८

तहारावण सारो जग कयो, तहारावण निर्मळ को भयो;
नहि नहि तहारा कोय समान, धर निर्मळ पोतानुं ध्यान. ९९

तहारा निर्मळगुणनो लेश, पामंतां नाशेछे क्लेश;
योगीजन तो देखे त्हेने, मोह न आवे तेनी कने. ५००

योगी देखे आपोआप, तेने क्यांथी लागे पाप;
ध्यानगुफामां योगी वास, कर्म न आवे तेनी पास. ५०१

सौथी न्यारो योगी योग, नहि पामे ते मोही लोक;
जागे योगीज उंघे सहु, शुं योगीनी वातज कहुं. ५०२

योगी सोहं चेतनराय, बोले देखे ते कहेवाय;
परमात्मने जीवनो भेद, भागे नाशे भवनो खेद. ५०३

धन्य धन्य मानुं अवतार, स्वरूप किंचित् भास्युं सार;
 अकलगति तुं चेतनदेव, कर पोतानी पोते सेव. ५०४
 दानी दे तुं निजगुणदान; भानी तुं दे निजगुणभान;
 त्हारुं सुख छे अव्याबाध, साधनथी तुं तेने साध्य. ५०५
 समतारसनो तुं भण्डार, आत्म धर्मने तुं धरनार;
 नाहं नाहं तृष्णादास, नाहं नाहं पुद्गलवास. ५०६
 श्री जिनवरभाषित वे धर्म, हेतु ते छे शाश्वतधर्म;
 यथाशक्ति तेनो स्वीकार, करिये समजी धर्मप्रकार. ५०७
 निंदो धर्मीने मा कोय, निंदानां कडवां फल होय;
 श्रावक थइने तपजप करे, निंदा करतो भवमां फरे. ५०८
 समजे नहि अंतरनो मर्म, टीलां टपके शानो धर्म;
 शुद्धस्वरूपे निश्चय धार, धन्य धन्य तेनो अवतार. ५०९
 कुलमां उपन्यो श्रावक नाम, तेथी शुं थावे निजकाम;
 नाममात्रथी कार्यज सरे, धनपति भिक्षा खातो फरे. ५१०
 श्रावकव्रत नहि पोते धरे, दे शीखामण साधुधरे;
 गुरुनो प्रत्यनीक चंडाल, तेथी जन्म भलो गृगाल. ५११
 अहो विषम कलिकाले जोय, श्रावकना गुणधारी कोय;
 निंदक मानी मुनिथी क्लेश, तेने शुं लागे उपदेश. ५१२

भण्योगण्यो पण श्रावक कोय, गुरुथी अधिको नहि तेहोय;
मेरु सरसव समछे फेर, अंतर अजवाळुं अंधेर. ५१३

उत्तरझयणे तेनी साख, गुणना मटे कर अभिलाष;
दृष्टिरागे शानोज धर्म, द्वेषे वाह्यो बांधे कर्म. ५१४

धर्मगुरुनीज आज्ञा धार, तस्वानुं ते तीर्थ विचार;
तेथी पामो भवनो पार, सार सार तेछे सुखकार. ५१५

साधुव्रतनोछे अभिलाष, माने सदगुरुनो हुं दास;
अश्रुद्रादिक गुणनुं नाम, साचुं तेनुं श्रावक नाम. ५१६

पंचमहाव्रत पंचाचार, धर्मध्यानमां वर्ते सार;
भवभ्रमणभय आज्ञाजिन, वर्ते मन जेनुं निशदीन. ५१७

बाह्योपाधि विषवत् त्यजी, सहजसमाधि ज्ञाने भजी;
जेने बोध्युं आत्मस्वरूप, नमुं नमुं प्रभु गुरु श्री अनुप. ५१८

पार्श्वमणि संयोगे लोह, भजे कनकता तेह अबोह;
जेना बोधे टळे सदाय, गुरुनी गुरुता प्राप्ति थाय. ५१९

एवा गुरुने सेवो भाइ, तीर्थ तीर्थ ते जग सुखदाइ;
वाणी जेनी बहु गंभीर, चेतन योगी ध्यानी धीर. ५२०

धर्मगुरु मुज प्राणाधार, सदा शुद्ध तेनो उपकार;
गुरुनी सेवा भक्ति मळे, तो भव कल्मष सहेजे टळे. ५२१

गुरुए कीधो जे उपदेश, पामीने तेनो लवलेश;
 गुरुनी भक्ति वर्णन करी, लागी गुरुभक्ति मुज खरी. ५२२
 धर्मगुरुओज थया करो, ज्ञानामृतनो बहो झरो;
 श्रीसंखेश्वर पार्श्वकृपाळ, निशदीन करशो मंगळमाळ. ५२३
 धरणेन्द्र पेझावती सहाय, पामी पूरो ग्रंथ कराय;
 परमात्मदर्शन निर्मळ ग्रंथ, पंचशती जाणो शिवपंथ. ५२४
 गाम लोदराए करी मास, मातिस्फूर्तिथी कयों प्रयास;
 म्हेसाणामां पूरो थयो, शुद्धस्वभावे चेतन रह्यो. ५२५

“ दुहाः ”

धर्मचन्द्र सुत जीवणलाल, सुस्तवासी जीवदयाल;
 सकल संघना मोटे कयों, ज्ञाताभवपाथोधि तयों. ५२६
 श्री सुखसागर गुरुजी वेश, पामी आनन्द होय हमेश;
 बुद्धिसागर रचना सार, मंगल सिद्धि जयजयकार. ५२७
 संवत ओगणीश उपरे, साठतणी शुभसाल;
 अपाड शुक्ला पंचमी, रचतां मंगलमाल. ५२८

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

परमात्मदर्शन.

अशुद्धि शुद्धि पत्रक.

पृष्ठ	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि
३	१२	भव्यत्मा	भव्यात्मा
४	२३	अवबोध	अवबोध.
६	२४	सुखन	सुखने
७	१३	सगयसूचक	समयसूचक
१३	४	साम्यता	साम्यता
१५	३	षष्ठं	षष्ठ
१५	१५	निद्राधीन	निद्राधिन
१५	२१	अने	० नयी
१५	२२	तेने	तेणे
१६	७	रूपिसभा	ऋपिसभा
१६	२२	त्वाय	त्वाच
१७	९	संसय	संशय
१७	२१	तीर्थर्न	तीर्थनी
१७	२२	सद्गुरू	सद्गुरु
१८	१६	य II	यथा
१८	१८	तादृक्	तादृक्
२०	१४	भे ँ	भेगुं
२०	१८	वच्चु	बच्चु
२१	७	स्थीति	स्थिति
२४	७	वृद्धि	वृद्धि
२४	१८	अनादिकु पीर	अनादि कुपीर
३१	५	कर्म क्रिया	कर्म क्रिया

पृष्ठ	लीटी	मशुद्धि	शुद्धि
३१	१०	क्रिका	क्रिया
३२	१७	पुग्य	पुण्य
३६	१३	केवलज्ञान	केवलज्ञान
३८	१६	नाग	नाम
४०	२१	याय छे	थवाय छे
४२	२	आग्नि	आग्नि
४२	१७	वे	के
४३	५	जेगे	जेणे
४३	१४	तारण	तरण
४५	५	तत्त	तत्त्व
४५	१५	सुशोभीत	सुशोभित
४६	२४	शुद्धान्तःकरण	शुद्धान्तःकरण
५४	८	पकडी	पकडी
५५	११	पेटी:	पेटी
६०	१९	गुरु	गुरु
६२	२४	सद्गुरु	सद्गुरु
६४	१६	अन्तःकरण	अन्तःकरण
६५	१४	धर्मप्राप्ति	धर्मप्राप्ति
६९	१४	द्रव्य	द्रव्य
६९	१९	स-य	समय
७०	१	द्रव्यार्थिक	द्रव्यार्थिक
७०	१३	सरखा	सरखा
७६	३	जोरि	जोर
८०	१५	पुद्गल	पुद्गल
८१	३	द्रव्ये गुणोपचर	द्रव्ये पर्यायोपचर

पृष्ठ	कीर्ति	मशुद्धि	शुद्धि
८२	१४	दृष्टाः	दृष्टा
८३	२०	पेठे	पेठे
८५	१	व्याधि	व्याधि
८५	६	स्याद्वाद	स्याद्वाद
८५	७	रागद्वय	रागद्वेष
९४	१२	लंघ्ये	लंघ्य
९५	६	सेय	सौच
९५	८	दुःख	दुःख
९५	९	आत्म	आत्मा
९५	१३	पांचे	पांचे ,
९९	५	ते	ता
९९	१४	श्रौ	श्री
१००	११	वस्त्र	वस्त्र
१०२	१२	जी गोना	जीवोना
१०३	५	मूर्क	मूर्की
१०४	१९	स्त्री	स्त्री
१०५	९	चितवनाथ	चितवनाथी
१०५	१७	परिपक्वता	परिपक्वता
१०५	१९	ध्यान	ध्यान
१०५	१९	भ्रान्ति	भ्रान्ति
१०५	२१	निधान	निधान
१०६	१२	ते	तेथी
१०९	१३	ए-न	एभ
११०	९	हेतुता	हेतुस्ता
११७	१८	गतवन्तु	गतवस्तु

पृष्ठ	श्रीं	अशुद्धि	शुद्धि
१२०	१	धगता	धिगता
१२०	१०	सर्वत्रा	सर्वत्र
१२५	८	विचार	विचारे
१२५	८	तारा	तारो
१२५	१०	रा वीश	राखीश
१२६	३	किंचित्नि	किंचिन्नि
१२७	१०	तिष्ठंति	तिष्ठंति
१२७	१४	तिष्ठंति	तिष्ठंति
१२८	१७	।पृ वी	पृथ्वी
१२९	५	देश	देशे
११९	९	शुं	शुं
१२९	१३	सर्व	सर्व
१३१	११	मनुणपो	मनुष्यो
१३१	१८	होतु	होतुं
१३३	३	सरूप	स्वरूप
१३७	८	कश	केश
१४०	५	मुस्कल	मुश्कल
१४०	१२	औदारिका	औदारिक
१४०	१२	तेजस	तैजस
१४०	१५	चाल्या	चाल्यो
१४१	३	तुद्धा	शुद्धा
१४१	५	विणु	वण
१४१	७	वृत्तिमं	वृत्तिमां
१४१	१६	जेनु	जेनुं मन
१४१	१७	ननी	नयी

पृष्ठ	छाँटी	अशुद्धि	शुद्धि
१४१	१७	भाक्ता	भोक्ता
१४२	२२	मुनिश्वर	सुमीश्वर
१४३	३	शरीरीनु	शरीरीनुं
१४३	६	सधा	सुधा
१४४	८	सुभडो	सुभटो
१४४	९	पारो	पासे
१४४	९	हायछे	होयछे
१४४	१३	ता	तो
१४४	२२	ता	तो
१४५	२४	अनुष्ठान	अनुष्ठान
१४६	१०	५	केवलज्ञान
१५३	८	आही	ओही
१५३	२०	अंगुलन	अंगुलना
१५७	३	आत्मत्व	आत्मतत्व
१५७	२२	लुंढ	झूढ
१६०	१८	आत्तध्यान	आर्त्तध्यान
१६१	१	वा	वो
१६१	१०	करीन	करीने
१६२	७	१	तो
१६२	८	रंग	रंग
१६२	२४	गुरव	गुख
१६६	४	योग	योग
१६७	६	अभिलापि	अभिन्नापि
१६८	१०	कल्ले	कलुंछे
१६८	११	विषयाणा	विषयाणां

पृष्ठ	लीटी	अष्टादि	शुद्धि
१६९	११	पाद्य	वाद्य
१७०	१०	विराजगि	विराजित
१७१	१८	लोक	लोक
१७१	१८	रु।	रूपं
१७३	१७	हे	छे
१७३	१७	कुं	न
१७४	१०	करं	करं
१७४	१०	व्याधि	व्याधि
१७४	२१	याज्य	त्याज्य
१७५	३	हे	छे
१७५	३	कुं	न
१७६	३	वा	वा
१७६	३	हुं	०
१७८	११	श्राद्ध	श्रद्धा
१८१	७	अत्म	आत्म
१८५	१२	ध्याए	ध्यान
१८७	९	आत्म	आत्मा
१८७	१०	निष्क्रिम	निष्क्रिय
१८७	१६	"	"
१८७	१९	स्वरू - न	स्वरूप
१८७	२३	निदृष्टि	निश्चयदृष्टि
१९१	१८	तृपा	तृपा
१९४	१५	दृष्प्राप्य	दुष्प्राप्य
१९५	२२	तंगर	तवंगर
१९८	६	धर्मा	धर्मी

पृष्ठ	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि
१९८	१०	सिंहलद्वीप	सिंहलद्वीप
१९९	१६	पण	पण
२००	११	तुं	तु
२०५	२५	गत	०
२०७	६	चारित्र	चारित्र
२०७	२०	कृत्सुमां	कृत्य
२०९	७	राकाइ	रोकाइ
२१०	३	राग	राग
२१०	१८	०	छे
२११	२५	शु	०
२१२	१	०	शु
२१३	१५	गिहेसु	गिहेसु
२१४	५	प्रमा - १	प्रमाण
२१६	१६	सद्भाव	सद्भाव
२१८	४	दशनापयोग	दर्शनोपयोग
२१८	१६	नाणवा	जाणवा
२२१	१	व्याक्ति	व्यक्ति
२२२	०	प्रायश्चित लेवुं	अभ्यमतनो जैनदर्शनां समावेश
२२३	१	नारितत्व	नास्तित्व
२२४	२५	एकेकवी	एकेकयी
२२९	९	वलवत्तर	वलवत्तर
२३०	१६	का	कारण
२३१	१९	देननी	देवनी
२३२	२५	जन	जिन
२३२	११	सामिले	मोमिले

शुद्ध	छोटी	शुद्धि	शुद्धि
२३६	११	भावने	भाव ते
२३६	१९	लारण	कारण
२३८	१	उत्पत्तो	उत्पत्तौ
२४१	४	तिक्ष्ण	तीक्ष्ण
२५३	१५	वेना	वेनना
२५९	५	कवलाहर	कवलाहार
२६२	१६	द्वेषो	द्वेषने
२६३	३	स य	सत्य
२६३	७	नयी	नथी
२६३	१९	आयुष्य कर्म	आयुष्य कर्म
२६३	२४	तारतम्य	तारतम्यता
२६४	१	माहनीय	मोहनीय
२६४	१७	आत्मनी	आत्मानि
२७६	१०	प्रधान	प्रधाने
२७६	२५	योद्धाओ	योद्धाओ
२७७	११	नगर	नगर
२७७	१४	जीवोनो	जीवोने
२७८	०	धम	धर्म
२७८	४	आ	आ
२७८	८	चतुरिन्द्रि	चतुरिन्द्रिय
२७८	११	धशा	दशा
२७८	१४	मोहना	मोह
२७८	१७	पास	पास
२७९	१	रोवरखुं	रोवराखुं
२७९	१७	कृती	कृतरी
२८०	१	मोहे	मोहे
२८०	५	रजा	राजा
२८०	१५	जीव	जीव

पृष्ठ	लीटी	*शुद्धि	शुद्धि
२८०	२३	वृद्ध	वृद्धि
२८१	२५	विष्टा	विष्टा
२८२	१५	कृसंप	कुसंप
२८४	२१	मुख	मुख
२८४	२२	तेओ	तेमां
२८४	२२	अभावेछे	भगावेछे
२८४	२५	बौध	बौद्ध
२८६	४	संसार	संसार
२८७	१	जावो	जीवो
२८७	२०	लाग्या	लाग्यो
२८८	१२	थाडी	थोडी
२८८	१३	न	ने
२८८	१४	दयाना	दयानां
२८८	१५	वर्षावतां	वर्षावतो
२८८	२४	जोवोने	जीवोने
२८८	२४	खेचुछुं	खेचुछुं
२८९	१	०	के
२९०	१०	सम्यक्	सम्यग्
२९१	१५	नाश	नाश
२९२	७	प्रतिष्ठा	प्रतिष्ठा
२९३	२१	स्माद्वाद	स्पाद्वाद
२९३	२४	मारा ।	मारायी
२९५	६	कांड	कांड
२९८	१०	तरीक	तरीके
२९८	१२	वरणोय	वरणीय
३०३	१२	—	मसव
३०५	२	पचम	पञ्चम
३०५	४	खासी-	स्वामी.

पृष्ठ	लीटी	अशुद्धि	शुद्धि
३०५	१३	योगे-	योगे
३०५	१५	सिद्धात-	सिद्धान्त
३०६	१६	वस्तु	वस्तु
३०८	९	—	ठर्यो
३११	१०	—	स्वरूप
३१६	१०	ब्रह्मचर्य	ब्रह्मचर्य
३१७	१७	तत्त्वज्ञानं	तज्ज्ञानं
३१८	७	सु द्वे	सुद्धे
३३५	९	कारणक	कारणके
३३६	१५	सिद्धत्मा	सिद्धात्मा
३५४	४	कवी	केवी
३५५	१	आविर्भाव	आविर्भावे
३६१	१८	एकात	एकान्त
३६४	१३	मल	मूल
३६६	२०	स्वरूपमा	स्वरूपमां
३६९	१३	निमित्त	निमित्त
३७२	६	दृश्य	दृश्य
३७४	८	उपनिषदा	उपनिषदो
३७५	१	सहु छ	सहु छे.
३८३	४	त्या	त्यां
३८८	३	उत्तांगल	उत्तांगल
३९४	१३		मूल धर्म
३९४	१६	त्या	त्यां
३९१	११	अना।दि	अनादि
३९८	८	चितता	चिततां

ज्यां ईश्वरमां इहस्व. छपाइ होय त्यां दीर्घ वांचवी.

बीजी जे अशुद्धि छमस्थ दृष्टियी सुधारतां रही गइ होय ते सुधारीने वांचवी.

યોગનિષ્ઠ મુનિ બુદ્ધિસાગરજી કૃત ગ્રંથોની યાદી.

અને તે મલ્લાનાં ઠેકાણાં—

પુસ્તકનું નામ.

મળવાનું ઠેકાણું.

- ૧ જૈન ધર્મ અને પ્રીતિ } ધી જૈન ફેન્ડલી સોસાયટી-મુંબઇ.
ધર્મનો મુકાબલો.
- ૨-૩ શ્રી રવિસાગરજી } વડોદરા મામાની પોળ શા કેશવલાલ
અને શોકવિનાશક. } લાલચંદને ત્યાં.
- ૪ પરદ્રવ્ય વિચાર. } પાદરા. શા. મોહનલાલભાઈ હીમચંદ
૫ વચનામૃત. } વકીલ.
- ૬ અધ્યાત્મ શાંતિ.—શા. રતનચંદ લાધાજી કાવીઠા બોરસદ પાસે.
- ૭ ચિંતામણિ. } જૈનોદય બુદ્ધિસાગર સમાજ.
૮ કન્યાવિકૃત્ય નિવેધ. } સાણંદ.
૯ પૂજા સંગ્રહ.
- ૧૦ બુદ્ધિપ્રકાશ ગાયન સંગ્રહ.—શા. મણિલાલ વાડીલાલ સાણંદ.
- ૧૧ બુદ્ધિપ્રકાશ ગાયન સંગ્રહ } અમદાવાદ સંલય જિતમંડલ.
ભાગ બીજો.
- ૧૨ સમાધિશતક—શેઠ. જગાભાઈ દલપતભાઈ. મુ. અમદાવાદ.
- ૧૩ તત્ત્વવિચાર. } જ્ઞાન પ્રસારક મંડલ. મુંબાઈ. જવેરી બગીચા.
૧૪ સત્યસ્વરૂપ. }
- ૧૫ આત્મ પ્રકાશ. } શા. વીરચંદ કુંભાજી. મુ. માણસા.
પુના-વૈતાલપેટ.
- ૧૬ ભજન સંગ્રહ ભાગ પહેલો. } અમદાવાદ.
૧૭ ભજન સંગ્રહ ભાગ બીજો.
૧૮ ભજન સંગ્રહ ભાગ ત્રીજો.
૧૯ ભજન સંગ્રહ ભાગ ચોથો. } જૈન બોર્ડીંગ નાગોરીઅમદાવાદ.
૨૦ અધ્યાત્મજ્ઞાન વ્યાખ્યાનમાળા.

- ૨૧ આત્મપ્રદીપ,
 ૨૨ અધ્યાત્મગીતા,
 ૨૩ આત્મસ્વરૂપ,
 ૨૪ અનુભવ પદ્મશીશી,
 ૨૫ પરમાત્મ દર્શન,
 ૨૬ પરમાત્મ જ્યોતિ,
 ૨૭ ગુરુબોધ,
- } અમદાવાદ જૈનચેતાંબર બોર્ડીંગ
 નાગોરીશરાહ-
- ૨૮ પ્રાચીન ન્યાય ગ્રંથ ઉદ્ધાર,
 સંસ્કૃત સ્ત્રાવ્યોદ્ધાર સુક્તાવલી,
- } ઝવેરી ભોગીલાલ તારાચંદ,
 અમદાવાદ રાશીવાડાનીપોળ.
- ૨૯ તત્ત્વચિંટ (યાને સંક્ષિપ્ત)
 સિદ્ધાંત રત્ન,
- } જૈન બોર્ડીંગ
 નાગોરીશરાહ અમદાવાદ-
- ૩૦ ચેતનશક્તિ ગ્રંથ-(ભજન સંગ્રહ ત્રીજા ભાગમાં)
 ૩૧ વર્તમાનકાલ સુધારો-(ભ. ત્રીજા ભાગમાં)
 ૩૨ પરમબ્રહ્મ નિરાકરણ-(ભજન સં. ૪ ચોથામાં)
 ૩૩ અધ્યાત્મ વચનામૃત ગ્રંથ (ભજન સંગ્રહ ભાગ ચોથા)

નહીં છપાવેલા ગ્રંથોની યાદી.

- ૩૪ તત્ત્વ પરીક્ષા વિચાર
 ૩૫ ધ્યાન વિચાર
 ૩૬ સુખસાગર
 ૩૭ ગુરુમાહાત્મ્ય,
 ૩૮ શ્રીમંત સરકારગાયકવાડ સયાજીરાવની આગળ આપેલું ભાષણ
 ૩૯ પત્ર સદુપદેશ.

